

PAUL ANGHEL

ÎNTOARCEREA MORȚILOR

Cartea a IX-a din ciclul **„Zăpezile de-
acum un veac**

„Deja s-au făcut propuneri ca să dăm în

întreprindere îngroparea mai serioasă a cadavrelor, căci, după cum a zis d. Sturza, nu numai oamenii dar chiar și vitele s-au îngropat într-un mod superficial..

I. C. Brătianu (Discurs în Senat ianuarie 1878)

„Unde-s, dragă, morții de as-noapte ? Nu întreb dac-au fost îngropați, dar întreb de ce nu i-ai pus separat pe listă ? !”

**Carol Davila, inspectorul sanitar șef al
Armatei (august 1877)**

**„Drumurile aparțin jumătate oamenilor și
jumătate umbrelor, numai că mulți nu știu asta.”^A**

Li Fu-ien, cronicar din dinastia Tan

gI

Cadavrul umflat de apă, care-și începuse

călătoria pe fluviu, pe lângă Tabula traiană, plutea acum la vale. Nu-l revendica nimeni, nici un neam, plutea pe apa nimănui. Poposise un timp la Cazane, în clocotul talazurilor, mișcându-se înainte și înapoi, în sus și în jos, învîrtindu-se în loc, în jurul unei axe invizibile, pînă s-a despovărat cu totul de grăsimi. Ieșind din munți, la lărgime, înainta mai ușor. Șuvoaiele din malul stîng, torenții din malul drept, care iușteau valurile, îl împingeau din creastă în creastă, părăind a-i imprima o mișcare proprie, deși viteza fluviului

descreștea o dată cu îndepărtarea de cataracte și lățirea apelor spre șes. După Corabia, în plinul câmpiei, care devine o mare de apă, cadavrul arăta ca o insulă, el a și trecut pe lângă Insula Dinu, ocolind-o lent. Aici, printre schelete, agonizau sute de animale bolnave, deasupra cărora se vînturau stoluri triste de corbi. El nu s-a alipit insulei, s-a lăsat purtat de ape mai departe, ca un ostrov plutitor. Devenise între timp un ostrov ca oricare altul, unul dintre miile de ostroave călătoare, care se fac și se desfac pe Dunăre, alcătuite din sloiuri,

bucăți de pământ, grinzi de poduri, acoperișuri de case, trunchiuri de arbori, schelete de pești, de vite, de păsări, toate în nealegere, nemaipăstrându-și nici unul forma de la început, dându-se de-a rostogolul în marea revărsare. Nici cadavrul nu-și mai păstrase forma, nu se știa dacă era de om, de altă fiară, de bărbat sau de femeie. Plutea pe apă, saturat de apă, descompus și plin de viață. În el clocotea o altă viață, apărută brusc după cataclismul vieții superioare, pe care o subminase parcă, pentru ca această viață in-

formă să se reverse orb și triumfător. Cadavrul
tîra după el o lungă trenă de sînge, mij,
măciniș din ființele precedente, mranită udă,
scurgeri urît mirositoare, din care se desfășura
înapoi o și mai lungă nebuloasă, forfotind de
tot soiul de animale mici, vizibile și invizibile,
extrem de lacome și înmulțindu-se fantastic, un
fel de alai ca de nuntă care atrăgea mereu alte
roiuri, aeriene și acvatică, cu miriade de
vietăți, toate urmîndu-l spre mare. Cometa
plutitoare, urmărită și de păsări, își ținea
drumul la firul apei, înaintînd harnic, apoi din

ce în ce mai istovit, pe măsură ce râurile din Carpați și Balcani, tot mai largi și mai leneșe, își revărsau în fluviu prisosurile de apă și mîlurile.

Mîluri fertile, căci viața nu poate încolți decît în viața anterioară, viața nu poate să apară decît în patul fertil pe care i-l oferă moartea, desfășurîndu-i-l înainte, întinzîndu-i-l ca pe o șansă, singura din care ea însăși țîșnește exuberant, convocată de porunca nunții și a morții următoare. Viața prinde rădăcini numai în viața precedentă, într-un strat ca și iluzoriu, pe care îl spală, de fiecare

dată, nemilos, revărsările de primăvară.

Acestea sînt învolburate și mari, nu cruță nimic. Sterilitatea ghețarilor și a zăpezilor se topește violent la incidența cu razele soarelui, care taie arterele ciclului vechi, glacial, slobozind mîlurile calde, făcătoare de civilizații vegetale și animale, pe Nil, pe Gange, pe Fluviul Galben, pe Amazoane, pe Dunăre, pe toate fluviile care cad și mor în niște foarte despletite delte ce se sting în mările lumii. Uneori aceste mări fierbinți ale lumii urcă pe marile fluvii înapoi, în sus, respirînd o dată cu ele, gură la gură. Doar în susul planetei, spre

Polul Nord, mișcarea e inversă : marile fluvii ce curg spre obârșia nopții se dezgheață de la izvoarele sudice către vărsare, într-un spectacol paradoxal. Primăvara polară râde rece, pășind peste genuni de ghețuri.

O altă lege îndrumă orgia dezghețului în sudul cald, la Dunăre. De la Călărași înainte bălțile se țin lanț, alte insule se fac și se desfac ; după Brăila, apele Șiretului, Prutului și Dunării, în amestecare, închipuie o primă deltă, întâie vamă a marilor prefaceri din apă, din pă- mînt și din aer, care nu vor întîrzia.

După așezarea mîlurilor și după zbicirea pămînturilor, apărea, de fiecare dată omul, care ieșea la arat. Acum Adam nu se ivea.

i

I-a ținut locul, în Senat, un tînăr domn în redingotă, supranumit Nepoțelul. Acesta, acaparînd tribuna, a adresat solemnei asistențe o întrebare retorică : „— Domnilor,

nu iese nimeni la arat ?” Reacția a fost de contrariere și simultan de aprobare, ca și cum principala îndeletnicire a acelor domni, cei mai mulți aflați dincolo de amiaza vârstei, ar fi fost aratul. Acei domni, brusc edificați asupra situației cu adevărat alarmante, s-au întors unii spre alții revoltați : constatau acum, ca printr-o revelație, că nu ieșise nimeni la arat ! „— Dar cum se poate una ca asta, ce face guvernul ? !” Nici guvernul nu ieșise la arat. Nu intrase nimeni cu plugul în cele peste două mii de moșii alte statului. Retorul și-a continuat filipica, în crescendo : „— Dar cum se poate

aşa ceva, domnilor, cînd singura noastră industrie este agricultura ? ! Căci nu lucrătorii fac o industrie, industria o face industriaşul. Nu ţăranii fac agricultura, ei doar muncesc cu mîinile, agricultura o face proprietarul de pămînt sau arendaşul său. Or, domnilor, în aceste condiţii, la noi nu mai are cine face agricultură." „— Şi asta, a strigat cineva din tribuna publicului, fiindcă principalii agricultori sînt plecaţi la Paris !" Dar replica a fost repede ştearsă, ba chiar anulată de clopoţelul prezidentului, care s-a burzuluiit sonor către public. Chestiunea era prea gravă

ca să fie bagatelizată de un fitecine, întrebarea a dezmeticit, a lăsat să intre frigul în sală, de unde fiorul, alarma, spaima de faliment — ca la industriași — a marilor plugari din Parlamentul Român. Vodă Carol fusese^ totuși scos de sub încriminarea de a nu fi ieșit la arat, Alteța-Sa nu era încă plugar, abia cumpărase în urmă cu un an o întinsă moșie de munte. Era „agricultor de brazi și cetini", cum scrisese un jurnalist, căci poseda o moșie agricolă stearpă. Dar guvernul ? !

În banca guvernamentală se aflau ministrul Domeniilor ministrul de Război, ministrul

Cultelor, un secretar de stat de la Finanțe și chiar ministrul de Externe, și el latifundiar. Onor domnul Brătianu iarăși lipsea ; aceasta nu însemna însă că numele lui nu putea fi invocat. Dimpotrivă, faptul că în România, imediat după război, nu ieșise nimeni la arat, se datora, într-o măsură covârșitoare, tocmai premierului care, fapt scandalos, plecase din țară aiurea, ignorînd somațiunea de a se introduce plugul în brazdă. Aula — frumoasă ca o sală de concert — a intrat în clocot, tribuna publicului vuia, acuși-acuși veneau căldurile ! ; ca să calmeze cît de cît clamoarea, conu Mihalache — el în-r

suși aflîndu-se în cauză — le-a imputat domnilor senatori că nu înțeleg situația : „— Dar, domnilor, a strigat ministrul de Externe, încă nu s-a curmat starea de război. Armata se află încă sub arme !” „— Dar de ce nu s-a

curmat starea de război ? Cu cine ne mai batem ? !” l-au șicanat cîteva voci. „— Starea de război nu s-a curmat, a explicat Kogălniceanu, fiindcă încă nu s-a instaurat pacea. Au nu știți oare că mavile puteri n-au subscriș actului de la San Stefano, pe care îl socotesc o înțelegere

separată între doar doi parteneri ?” „— De ce doi, cînd sînt trei ?” a urlat cineva. „— Sînt mai mulți de doi, dar se vede că noi nu intrăm la socoteală.” „— Da, n-au intrat în socoteală toți cei care au încrucișat armele, a răspuns ministrul de Externe, și tocmai de aceea situațiunea e complicată. Căci noi, cei refuzați de la pace, nu consimțim a fi împinși la margine. Cît privește aratul, domnilor, te întrebi cum să mai ari și unde, cînd țara e plină de musafiri nepoftiți !” S-a făcut imediat liniște,

în spațiul muzical al aulei, încît s-ar fi putut auzi musca — prima muscă a sezonului ! — dar peste o clipă adunarea a luat foc : „— Cum nepoftiți, cînd i-a poftit cineva ? ! Unde-i domnul Brătianu, ca să ne răspună !” „— Dacă-s nepoftiți, de ce nu sînt poftiți afară !” „— Cum să-i poștești să iasă, cînd n-are cine le arăta ușa !” „— Să iasă atunci guvernul afară, să-i arătăm ușa !” Ușa prin care intrau și ieșeau membrii guvernului se afla pe fundalul scenei, chiar în spatele tribunei, și un

deget vindicativ a arătat-o. Generalul Cernat, ca ministru al armatei, și-a strâns hîrțiile, s-a ridicat ostentativ, dînd să iasă. Kogălniceanu i-a făcut semn să rămînă pe loc : nu așa se demisiona dintr-un guvern, individual, la primul impuls, ci, dacă era cazul, în corpore. Cernat s-a supus sugestiei și a rămas în scaun. A deschis un dosar cu hîrtii necercetate, dar l-a închis la loc : numai cereri de concediu și de permisie, de la militari de toate gradele. Un vînt cald sufla și dinspre partea oștirii. O simțise din clipa cînd a dat cu ochii de jalbele din acel dosar, scrise „laba gîștii“ de furieri de regiment și subscrise cu degetul. Un șir de astfel de nume, dintr-o asemenea jalbă, care începea cu „Trăiți, Dom' General¹¹, i s-a părut familiar. S-a uitat încă o dată peste jalbă, i-a recunoscut stereotipul :

„...cu respect vă rugăm să dați ordin ca să plecăm acasă și să pornim aratul...¹¹

Generalul a pus hîrtia înapoi în mapă și s-a întors spre tribună, unde se ilustra un alt orator : „— Și-a ieșit lumea din rosturi, striga acel domn, care vădea aptitudini filosofice. Rostul omului ar fi, par exemple, să are, ori lumea stă, după cum vedeți, cu brațele încrucișate, iar cîm- purile put a cadavru ■!“ Imputarea aceasta — și filosofică și sanitară ! — nu putea fi primită în ruptul capului de guvern. Ministrul Cultelor, dl. Chițu, s-a simțit dator s-o respingă și să aducă precizări : „— încă din luna ianuarie, domnul Brătianu a hotărît să se întemeieze o asociațiune care să ia în antrepriză îngroparea morților. Căci, cum a mai zis domnia-sa, nu numai oamenii, dar chiar și vitele s-au îngropat în mod superficial !“ „— Tocmai, vin căldurile, pămîntul pute !“ „— A intrat țara în decompozițiune !“ s-a mai strigat, dar s-a dat pauză, și sala s-a golit de lume.

Au ieșit simultan și domnii miniștri, și domnii senatori, primii pe ușa din fundul scenei, ceilalți pe ușile laterale, care se deschideau către culoare largi. O clipă, aula a rămas goală, în frumusețea ei pură. Ușa din fundal era sprijinită de doi tritoni cu cozile în aer, semn că țara avea prin tradiție ieșire la

mare. Deasupra ușii stema, susținută de două țărânci cu marame larg desfășurate, cu ii bogat împodobite, cu somptuoase zăvelci. Acele zeități feminine fuseseră nude, inițial. Dar în aulă, în vremea frământărilor pentru Unire, urmau să intre și țărânii — primii țărani — deputații pontasi în divanurile Ad-hoc. Și atunci zeițele au fost costumate în țărânci, pentru a nu provoca un șoc asupra reprezentanților lumii rurale. Aceștia erau obișnuiți cu bărbați goi, din icoane — Sfântul Ioan Botezătorul și chiar Isus, dar muierilor nu le era îngăduit să se prezinte astfel. Arhitecții și pictorii momentului și-au făcut prompt datoria, au costumat rapid zeițele, transformându-le în țărânci, deși țărânii deputați n-au mai călcat pe-acolo nici o dată, ei și-au făcut datoria în altă sală, a Camerei, în care din nou n-au mai călcat.

În pauză, tema aratului s-a reluat cu aprindere, pe culoare și la bufet. Se repeta ca un leit-motiv : „— Acuși vin căldurile, ce ne facem ? Acuși vine timpul fierbinte !” Un domn mic și chel, cu mâini fine, care nu ținuseră niciodată coarnele plugului, își făcea vînt cu gazeta „Timpul”, ca să combată anticipativ acele călduri năvalnice despre care toată lumea vorbea. Un alt domn și-a scos din jiletcă ornicul de aur, cercetîndu-1 demonstrativ : era evident că în privința aratului se trecuse de ceasul al unsprăzecelea.

Un nou val de atacuri împotriva guvernului îl aștepta pe conu Mihalache la Cameră. Cum Brătianu era plecat, cum premierul deținea și portofoliul Internelor, singura persoană din guvern obligată a fi prezentă și a primi în obrșz talazurile furioase, în numele întregului cabinet de miniștri, era el, conu Mihalache, care deja se simțea obosit. Dar la Cameră se afla în plinul ei dezbaterea asupra

bugetului pe anul în curs, din nou fulgere și trăsnete împotriva guvernului, din nou Brătianu lipsea, el care gira și portofoliul Finanțelor, deci din nou îndatorirea conului Mihalache de a face față, singur, uraganului.

Cel mai groaznic lucru ^r fi fost însă dacă haita dezlănțuită a deputaților albi ar fi luat act că ministrul e singur și ar fi pus pe tapet, din nou, chestiunea externă. **În** România postbelică, chestiunea internă-externă se lega într-un nod, „drăcesc”, pe care nici o sabie n-ar fi fost în stare să-l taie. Desigur, în România nu ieșise nimeni la arat, aceasta era o chestiune internă, care privea în ultimă instanță departamentul Domeniilor și pe titularul aqestui resort. Care însă i-ar fi trimis mînea tot lui Kogălni-ceanu. Căci din ce cauză nu se ara ? Fiindcă țărani se aflau sub arme. Dar chestiunea nu-l implica pe ministrul oștirii, generalul Cernat, ci din nou pe el, atîta timp cît pe teritoriul țării se aflau trupe străine. Toate fulgerele îl căutau pe el, ajuns acum pe postul de cel mai înalt catarg al navei, cum se și simțea, singur purtător al pînzelor care primeau puterea vîntului vrăjmaș. În acest an, Austrul, vîntul dezghețului, îl izbea în față pe masivul ministru, ieșit la peronul clădirii Senatului, ca un vînt vrăjmaș.

— Dacă ar fi ținut și vremea asta măcar o leacă cu noi !

Constatarea aceasta privind vremea venea din partea unui mare agricultor, la rîndu-i ieșit afară la peron, care, așteptînd trăsura, privea cerul tulbure. Conu Mihalache nu s-a întors să vadă cine vorbise ; era probabil același domn care, în timpul ședinței, își făcea vînt cu gazeta „Timpul”, agitînd-o semnificativ. Kogălniceanu văzuse gazeta. O frază din editorialul zilei îi ștampilase umoarea, încă de la prima oră, cînd avusese proasta inspirație să deschidă gazeta :

„Să fi uitat oare românii, în această primăvară, de a ieși la arat ? Au uitat oare oamenii de această nație să țină în mâini coarnele plugului, după ce-au ținut cu vrednicie arma ? Curioasa amnezie nu-i privește însă pe români, cît stîrpiturile ce dirijează fără fă- rîmă de răspundere această țară. Căci cine, ce nebun ar cuteza să bage fierul plugului în pămînt, cînd altcineva, în urmă cu un an, un trimes al lui Belzebut, un crainic al apocalipsei a semănat bombe întru același pămînt ? Cetiți Convențiunea din 4/16 aprilie 1877, vedeți cine a subscris-o și veți pricepe, măsă/r acum, de ce astăzi, în România, nu se poate ieși Za arat.“Editorialistul de la „Timpul”, care-1 cruțase pe ministrul de externe, pînă atunci — el denunțîndu-i vindictei publice doar pe Brătianu și pe C. A. Rosetti — îl arăta acum cu indexul incendiar pe conu Mihalache, țintindu-1 ca pe principalul vinovat, răspunzător de dezastru, intern și extern. Ce comodă era totuși postura de acuzator a acestui domn, cîtă libertate necenzurată, în gînd și-n expresie ! Cîtă angajare în numele absolutului, de la care în fond se putea revendica oricine. Cîtă neangajare totuși. Căci absolutul transcende condițiilor, clipei, este necondițio- narea pură. De unde probabil necruțarea, neînțelegerea, vehemența vaticinară, lipsa de milă a editorialistului care se travestea în — sau chiar era, voia să fie — instanță absolută.

Deși scris fierbinte, editorialul din „Timpul” a fost resimțit în ficat de conu Mihalache, ca o împunsătură rece, un vîrf rece și tăios de stilet. Domnul senator care agitase „Timpul”, în cursul ședinței, amenința de fapt cu stiletul. Domnul Eminescu, autorul editorialului, i-1 pusese la dispoziție. Atacul nu venea din direcția absolutului, ci din relativul clipei, dinspre conservatori, care voiau să pună sub acuză politica externă a guvernului. Deci pe el, diriguitorul acestei politici, „marele responsabil”, mai pe șleau „marea fiară” cum îl probozise altcineva, din opoziție.

„Marea fiară” a coborît din trăsură la peronul

Camerei, făcînd să se zguduie vehicolul, care a rămas în urmă mult ușurat. Treptele nu s-au zguduit, dar conu Mihalache a simțit totuși o undă de cutremur cînd s-a trezit față în față cu domnul de la „Timpul”. Acesta l-a salutat. Să nu fi scris el editorialul ? Ministrul de externe a răspuns cu deferență. A dat să intre, dar la peron a sosit și trăsura baronului Stuart, consulul general al Rusiei la București. Cei doi domni, ministrul și consulul, s-au salutat sobru, ba și-au dat chiar mîna, chiar sub ochii stupefiați ai editorialistului. Conu Mihalache era gazdă, i-a dat consulului străin înțîietate, poftindu-l să intre. Acesta a schițat un gest de refuz, retrăgîndu-se un pas, iar mica pantomimă s-a desfășurat sub privirea gazetarului, care se încapățîna să rămînă pe loc.

— Dumeata nu intri ? l-a poftit ministrul, ca să curme cu prezența martorului stingheritor. Are înțîietate poezia !

— Ba are politica ! a replicat domnul de la „Timpul”¹¹, rămînînd inflexibil în poziția de martor.

Conu Mihalache n-a făcut caz de poziție, a trecut înainte, spre ușă, în pas cu baronul Stuart. Poetul îi privea din urmă, evaluîndu-i global. Cei doi — chiar aceștia ! — semnasera Convenția din 4/16 aprilie, 1877, care fusese invocată în „Timpul”. „Cetiți Convenția !” De fapt, spuneau ochii reci ai poetului : „Priviți Convenția !”

După ce și-au lăsat paltoanele la garderobă, cei doi au intrat în salonul oaspeților, adiacent aulei, unde ministrul era dator să-l întrețină pe domnul consul, într-o scurtă conversație, de conveniență. Dar baronul Stuart căutase întrevederea, el a și izbucnit, fără a se mai așeza în fotoliu :

— Ați observat, sper, că presa română pune în

discuție convenția pe care amîndoi am scris-o !

— Presa n-ar fi pus în discuție această convenție, a replicat Kogălniceanu, dacă ambii parteneri ar fi respectat-o. În ceea ce mă privește, a mai spus, nu am nimic a-mi reproșa.

Baronul n-a auzit insinuarea, sau n-a primit-o, a scos din buzunar gazeta „Timpul” și a aruncat-o pe măsuta de ceai care-i despărtea :

— Priviți ce scrie „Timpul” !

— Privesc „Timpul”¹¹, a răspuns ministrul, fără a privi totuși gazeta, dar scandalul e altul : în curînd va clocoti Camera. Și Senatul. Ceea ce scrie „Timpul”¹¹ e fleac. Se vor pune în marș, contra încălcării convenției vă avertizez, Corpurile Legiuitoare ale țării.

— Avertizați guvernul ! a indicat baronul, precizînd în acest fel jumătatea de răspundere care aparținea ministrului. Guvernul e cel ce a scris convenția, pe care parlamentul a validat-o. Sînt curios să văd dacă aceste Corpuri Legiuitoare vor avea curajul să caseze un act internațional pe care și l-au însușit !

Ministrul intrase deja în starea de fierbere, pe care o prevestise pentru Corpurile Legiuitoare. A încercat să și-o domine, să n-o lase să se transforme în clocot, deși cuvintele clocoteau :

— Domnule consul, cum să vă fac să înțelegeți că nu guvernul și nici parlamentul român au casat convenția !

— Dar iată ce scrie „Timpul” !

— „Timpul” n-a atacat convenția, domnul meu, ci încălcarea ei, scrie clar. Eu unul nu pot fi incriminat decît pentru naivitate. Aceasta mi se și impută, la modul retoric, citiți mai sus : „Numai un naiv, în sfînta lui candoare, și-a putut închipui că partenerul lui de iscălitură, din 4/16 aprilie, își va ține cuvîntul...”

Ministrul l-a privit semnificativ pe partenerul de iscălitură ; acesta nu vedea și nu auzea. Kogălniceanu a continuat :

— Domnul de la „Timpul” se înșeală însă ! Căci eu, fiind istoric de meserie, n-am fost și nu pot fi atît

de naiv.

— Cum admiteți ? ! s-a înflăcărat brusc baronul Stuart. Este un atac la persoană care trebuie respins. În genere, presa română se dedă la atacuri inadmisibile. Guvernul e dator să ia măsuri.

— Presa e liberă la noi, după cum bine știți ! Și apoi împotriva a ce să luăm măsuri, mai întâi ? În primul rînd va trebui să luăm măsuri împotriva acelei nedreptăți pe care toată suflarea o condamnă. Asta de fapt ne și cere presa.

Baronul Stuart a cules gazeta, ca pe un corp delict, și a repus-o în buzunar. S-a redresat în atitudinea oficială, i-a spus ministrului :

— Ceea ce-ați declarat acum, în marginea acestui subiect, e legitim să-mi provoace o profundă emoție.

Emoția este a mea, stimate domn. Și-am trăit-o din plin, în clipa cînd am citit tratatul de la San Stefano. Nu mi-am crezut ochilor, trebuie s-o știți ! Mi-am dat seama, atunci, pe minută, că așa-numita convenție pe care noi doi am subscris-o nu mai există. A fost ruptă ca un simplu petic de hirtie. Și luîndu-și avînt : Căci, luîndu-ne Basarabia de sud, Petersburgul rupe dintr-o dată, nu unul, ci două tratate internaționale : și cel subscris la București, de noi doi, acum un an, prin care ni se garantează integritatea teritoriului, și tratatul de la Paris, din 1856, prin care acel pămînt ne revine pe drept.

— Imperiul otoman a fost sfărmat ! a trimbițat consulul, aproape răcnind acest slogan.

Kogălniceanu a rămas liniștit, apoi i-a spus :

— Desigur, dar prin aceasta n-au fost sfărmate toate rînduielile lumii.

Baronul Stuart s-a recules. A dedus că ridicase prea sus tonul. Apoi și-a revenit și a întrebat :

— Să înțeleg că, din punctul dumneavoastră de vedere, nu mai funcționează convenția ?

— Să înțelegeți c-ați denunțat-o unilateral.

• Consulul și-a ridicat ghiozdanul în care-și ținea caietul de note, ca semn că dorește să se retragă. Și ministrul dorea să părăsească salonul, în care întârziase prea mult. Înainte de a se pofti reciproc spre ușă, jucînd încă o dată ceremonia întîietății, consulul a mai întrebat :

— Pot transmite această declarație a dumneavoastră la Petersburg ?

— Mă rog, nimeni nu vă oprește. Aceleași lucruri le-am formulat înșă cu mult mai pe larg în scrisoarea mea către baronul Jomini. Nu mă îndoiesc că va fi fost adusă marelui cancelar la cunoștință.

Scrisoarea către baronul Jomini, consilier intim

al marelui cancelar Gorceakov, fusese expediată la sfârșitul lunii ianuarie, când abia se încheiaseră preliminarile păcii, la puțin timp după ce cutremurul de pământ crăpase unele clădiri și dărimase mai multe turle din București. Victimă a păcii, Convenția, care-l lăsa descoperit pe unul dintre semnatori, tocmai cel care se înverșunase s-o apere în litera ei : Kogălniceanu. Acesta a și trimis mesaje desperate spre toate orizonturile, trezind indispoziții la Petersburg, prompt formulate într-o scrisoare seacă a baronului Jomini, care dorea tăcerea. Dar conu Mihalache nu putea fi con-strîns la tăcere pe nici o cale. El intrase în Minister la 4/16 aprilie, anul precedent, consimțind să-și asume un act dificil — războiul, dar fără sacrificiul demnității lui intangibile și nici al țării cu care se identifica. De unde libertatea ministrului, conștiința că apasă istoria contemporană cu toată greutatea lui, pe care-ar fi putut-o retrage, dac-ar fi vrut, dar nu voia, de vreme ce intrase în joc. Calea de a răspunde personal, angajîndu-se exclusiv pe sine, dar printr-un document oficios, era calea lui curentă. Kogălniceanu voia a spune, o și spunea în scrisoare, că el, ca personalitate, răspunde în numele țării, dar că, chiar dacă s-ar retrage din minister, adevărurile răspicate în scrisoare ar rămîne imprescriptibile. În replică la misiva lui Jomini, ce cuprindea muștrări, și indicații de conduită politică, demne de a fi reținute de ministrul de la București, Kogălniceanu a scris :

„Sper să pun în răspunsul meu toată franchetea la care mă invitați și să probez în acest fel că școala sincerității de care aparțineți și al cărui maestru vă recomandați singur a fi, este și a mea. Pe acest plan, Excelența Voastră va constata că reputația Țăranului ele la Dunăre e departe de a se fi perimat în România. A răspunde la scrisoarea E. V. impune de la început, cu toată necesitatea, datoria de a scoate țara

***mea de sub imputarea atît de directă, chiar
dacă atît de atent meştesugită, de
duplicitate, care-i este adresată***

Jomini ar fi vrut ca ministrul să nu fi ținut după ajutor la toate ferestrele continentului, imediat după preliminarii. Mai exact dorea ca partida de lichidare a Convenției să se petreacă discret, doar între cei doi parteneri care-au subscris-o, nu în văzul lumii europene, care-ar fi putut — poate — interveni. De aici acuza, pe care Kogălniceanu o respingea, invocînd' faptele : „Les faits auront ici plus d'eloquence probante que les raisonnements, les actes que les paroles”¹ și ministrul a cerut permisiunea de a le recapitula.

Dar, recitînd scrisoarea, după întoarcerea la minister, Kogălniceanu o găsea insuficientă, chit că faptele evocate cădeau greu, se rostogoleau în cascadă :

„In ciuda avertismentelor, ba aş putea zice a ameninţărilor care apăsau asupra noastră din toate părţile, noi am încheiat cu guvernul imperial Convenţia din 4/16 aprilie 1877, prin care toate resursele materiale ale ţării au fost puse la completa dispoziţie a Rusiei. Singura noastră ambiţie, singurul nostru scop, cînd am luat această decizie, a fost de a salvagarda integritatea noastră teritorială, care a şi fost efectiv stipulată în articolul 2 al suszisei Convenţii.”

Era necesară poate o precizare ; tocmai aici intervenise greutatea corporală a ministrului, căci, consimţind să intre în minister, Kogălniceanu refuzase să semneze Convenţia în cazul cînd nu s-ar fi acceptat stipulaţia pe care a şi redactat-o cu mîna lui :

„Guvernul Maiestăţii Sale împăratul tuturor Rusiilor? se obligă a menţine şi a face să se respecte drepturile politice ale Statului Român, astfel cum rezultă din legile interioare şi din tratatele existente, precum

¹ „Faptele vor avea mai multă elocvenţă probatorie decît raţionamentele, actele decît vorbele.”

și a menține și apăra integritatea actuală a României.“

Dar poate că era mai bine că trecuse peste acest fapt, care nu viza fondul chestiunii.

„Mai târziu, în ciuda notei verbale prin care D. de Nelidov, în numele A. S. Imperiale Marele-Duce Nikolai, enunța fără ocoliș, cu un perfect dispreț al perifrizei, că guvernul imperial dezaproba declarația noastră de război împotriva Imperiului Otoman, și că guvernul imperial n-avea nevoie de noi, n-am ezitat a răspunde la primul apel care ne-a fost lansat, în urma surprizei evenimentelor militare, drept consecință a necesităților strategice cele mai urgente

■ Urma bomba, efectul acesteia, prin însăși consecința faptelor :

„Zece mii de români, dintr-o armată de cincizeci de mii de oameni, dorm azi ultimul lor somn în jurul Plevnei și pe câmpiile Bulgariei

Un respiro și pentru- cel ce dicta, și pentru scrib, apoi sensul actului de sacrificiu, necondiționat și loial, concentrat în cifra ZECE MII.

Aici epistolierul ar fi trebuit să oprească prima parte a tiradei și, recitind textul, conu Mihalache s-a oprit, pentru a medita. Baronul Jomini ar fi putut răspunde, era în dreptul său de a răspunde, că Rusia pierduse aproape în fiecare mare bătălie numărul de oameni pe care România îl pierduse în întregul război. Deci zece mii înmulțit cu cel puțin zece mari bătălii, acesta era bilanțul, pentru una din părți, iar el ca ministru ar fi trebuit să-l recunoască, să se încline în fața acestui imens sacrificiu, trecînd abia apoi la partea de durere care-i revenea. „Dar durerea, și-a spus ministrul, — notînd imediat gîndul în marginea textului — n-are altă măsură decît intensitatea, iar în intensitate, durerea unei singure mame care-și pierde fiul în război este

egală cu durerea unui imperiu care pierde mii și mii de oameni într-o singură bătălie.” O mamă, și-a mai spus ministrul, este egală în durere cu o țară. O țară cu un imperiu. Există deci o paritate și în durere ; pentru a ne putea înțelege unul pe celălalt mai bine, trebuie s-o restabilim. Așa stînd lucrurile, căci așa stăteau, ceea ce urma în scrisoare era pe deplin îndreptățit :

„Toată perfidia noastră n-a fost deci decît o deplină bunăcredință, toată abilitatea noastră o absolută încredere

Căci încredere și fusese gestul prin care țara se aruncase în război, isprăvindu-1 cu un bilanț greu de pierderi. Pe ministru l-a cuprins spontan tensiunea din clipa redactării, de fapt a dictării, cu ritmul rupt al frazelor, cu pauzele și accentele punctuației febrile, cu căutările și descărcările energice, pe care Mitilineu le urmărea cu sufletul la gură : „— Mai rar !” implora acesta. „— Scrie !” tuna ministrul, îngrozindu-1 pe scrib. Fiindcă faptele, după pragurile respirației, își reluau curgerea de cascadă :

„Noi am gîndit că dacă integritatea teritoriulu nostru ne-a fost asigurată prin singurul fapt al trecerii armatelor imperiale pe la noi, ce nu constituia în fond decît un concurs pasiv, ea ne va fi garantată a fortiori chiar din ziua în care aceeași armată avea să fie convocată la o cooperare activă, atestată public ca cea mai pozitivă alianță

A intervenit imediat o pauză, intens amară, în care ministrul închizînd ochii a revăzut ceea ce se ascundea sub mișcarea trupelor revărsate spre marele fluviu învăluit în flăcări, printr-o țară răscolită de puhoaietele dezghețului, de copitele cavaleriilor și de roțile de tun. Căci ceea ce-a urmat fusese departe de a fi un război de paradă, un război galant, un război ușor, de vreme ce, cum

scria Kogălniceanu : „â l’interior, nous avons eu â subir toutes les charges, toutes les calamites qu’entraînent fatalement avec elles les guerres, meme les plus heureuses.”² Mitilineu lăsase tocul, ca atunci cînd ascultî pentru a asculta. Domnul Kogălniceanu dicta frumos, în franțuzește. Dar ministrul i-a făcut semn să scrie, el nu povestea, ara cu verbul în propriile-i rîni :

2 „...în interior, noi a trebuit să îndurăm toate poverile, toate calamitățile, pe care fatalmente le antrenează războaiele, chiar cele mai fericite.”

„La frontieră, bombardarea orașelor de la Dunăre, prădarea porturilor, devastarea satelor, părăduirea recoltelor riverane, călcate în picioare de trupele postate în observație sau în rezervă la țărmul fluviului, iar mai înainte pe celelalte teritorii, speranță și rod a doi ani de costisitoare munci agricole, pentru totdeauna pierdute ; acumularea în depozite și în gări a produselor pe anii 1876 și 1877, care au putrezit pe loc, din lipsa mijloacelor de transport ; ruina micilor fermieri"și a marilor proprietari dintr-o țară a cărei singură resursă este agricultura ; sechestrarea drumurilor de fier de către autoritățile militare ruse, în profitul lor exclusiv ; degradarea șoselelor, operă a douăzeci de ani de pace și a căror refacere va costa îndoit decât ceea ce-ar fi raportat rapid, în câteva luni, drumurile de fier; distrugerea materialului și utilajului public și privat — acesta este, desigur încă incomplet, bilanțul situației noastre prezente

În clipa când a scris, ministrul avea sub ochi „situația prezentă", mult agravată între timp, prin noi fapte, care s-ar fi cuvenit înșirate. Dar transportarea convoaielor de prizonieri, la vreme de iarnă, către partea rusă ? Dar internarea și întreținerea convoaielor de prizonieri care reveniseră părții române ? Dar masele de bolnavi și răniți care inundaseră spitalele orașelor și chiar satele ? Dar angaralele unei administrații publice excedate de situație, hărțuită de deciziile unei administrații suprapuse, administrația de front, venită de aiurea ? Despre aceasta, cu drept cuvânt, Kogălniceanu consemnase :

„După plecarea din București a M. S. împăratului și a A. S. Prințului Călugăr, pare că autoritățile militare ruse privesc ca

nule și neavenite toate clauzele Convenției din 4/16 aprilie, întru atât tratează ele administrația și populația, ca aparținând unei țări cucerite.

Ministrul a adăugat pe marginea textului în copie încă o frază, pentru a-1 întregi :

„A concepe astfel o alianță înseamnă să prejudiciezi nu numai buna ei funcționare, dar și principiul de drept pe care se întemeiază. Să mai adaug și bilanțul ofenselor la persoană din tot acest răstimp ?”

Fraza se lega bine cu ceea ce urma, evocarea ofenselor, nu doar orale, ci și ieșite de sub pana[^] — „sorties de la plume” — unor înalte personaje, care nu se sfiau a leza, a vexa, a insulta pe partenerii lor de colaborare, fără ca aceștia să dea legitima replică :

• „Nu numai că am răbdat, noi îndurăm totul cu ' acea inalterabilă impasibilitate din care ne-am făcut lege, dar bunăvoința noastră niciodată n-a slăbit, iar concursul nostru a fost hotărît și întreg, în măsura puterilor noastre. Se poate oare aplica stigmatul de duplicitate unor acte a căror sinceritate este flagrantă și a căror loialitate este de notorietate publică ?

După această frază, dictată' dintr-o singură suflare, ministrul se opri se ia o gură de aer, Mitileneu socotea demonstrația încheiată și lăsase tocul din mînă, dar conu Mihalache a continuat:

„Care este totuși recompensa ce ni se rezervă ? Cînd a fost vorba de luptă, individualitatea României și poziția sa de națiune aliată nu au fost puse la îndoială. Dar cînd chestiunea păcii e pusă pe tapet,

dintr-o dată noi încetăm de a mai fi stat și aliați, și recădem la rangul penibil al unei provincii incapabile de acte internaționale. Este adevărat, interesele noastre cele mai grave, esențiale pentru viața noastră națională, vor fi dezbătute. Nu importă, nu noi avem căderea să le expunem și să le susținem. Noi am fost apți să ne vărsăm sîngele pentru a le apăra, dar nu sîntem apți ca să le cunoaștem. Rusiei singure i se cade să le aprecieze, ea este aceea care-și ia sarcina de a le reprezenta și susține, fără măcar a considera necesar să se informeze despre ceea ce înțelegem noi prin interesele noastre.”

Fraza următoare, Kogălniceanu ar fi vrut s-o suprima, a și făcut un semn pe copie, era pur descriptivă, deci inutilă, dar nu se mai putea, textul prim zburase de mult la Petersburg.

„Ce-ar spune Excelența-Voastră despre un medic, ce s-ar prezenta proprio moto la un bolnav, intrînd inspirat în camera sa și pretinzînd să-l vindece, fără a-l întreba despre răni de care suferă și fără a-i îngădui să vorbească ?”

Mitileu socotea scrisoarea încheiată. El a și lăsat atunci tocul, definitiv. Se isprăviseră tocmai preliminariile de pace, trecuse și cutremurul. Ce se mai putea adăuga în afara formulei finale, pe care o și aștepta :

„Corectă. de la început, România dorește și vrea să rămînă corectă pînă la capăt. Dacă a refuza să cedezi pămîntul românesc și a nu accepta cu o facilă complezență sacrificii pe care nici o nație și nici un guvern care se respectă nu le-ar concepe, dacă aceasta înseamnă duplicitate, atunci eu mărturisesc, împărtășesc și chiar proclam că acuzația ne

revine pe drept, mai mult, o ținem lângă inimă, avem cinstea de a o merita. "

Același Mitilineu a intrat în cabinet, fără a mai bate la ușă. Ținea în mână o telegramă de presă :

— Depeșa aceasta merită s-o citiți chiar acum. Se pare că sultanul ar consimți la noi sacrificii...

— îl privește ! a tunat ministrul. Să consimtă dacă vrea, are de unde. Eu n-am !

Mitilineu rămânea însă pe loc, ministrul l-a chestionat cu enervare :

— Mai e ceva ?

— Mai e o depeșă urgentă de la domnul Brătianu.

— Las-o acolo !

I-a indicat locul în care trebuia s-o depună și a continuat lectura :

„Excelența Voastră constată și nimeni nu cutează să conteste, că Rusia e puternică și România slabă. Prin forță, Rusia poate pretinde mai mult decît Basarabia ; ea poate pune mîna pe țara întreagă..

Ministrul a notat pe margine : „Cum a făcut, cu parțial succes, la 1812 !”, apoi a urmărit cu tocul rîndul, mai departe. cuvînt cu cuvînt : **„Dar chiar dacă aceasta s-ar întîmpla, România ar avea un avantaj asupra Rusiei. în cazul cînd România, rămînînd pe loc, cu prețul singular al eforturilor și al pedepsei de a pierde o parte din teritoriul său, de care-i legată prin toate fibrele, ea ar protesta în continuare împotriva acestei amputări, ea ar invoca sacrificiile care i-au fost impuse, apelînd la loialitatea, la echitatea M-Sale împăratului și a Rusiei însăși.”**

(
Din nou, în acea clipă de cumpănă, cînd redacta scrisoarea, Mitilineu a vrut să-l întrerupă pe ministru, dar acesta a continuat a-i dicta :

„Căci deasupra forței, există legea eternei dreptăți și a eternei morale, și, în acest domeniu, în care nimic nu se mai poate expropria, noi devenim puternici la rîndu-ne prin acea putere care rezidă în principiile din care ea însăși emană și din care își extrage un caracter absolut.”

între timp se făcuse noapte, antecamera era plină de lume, Mitilineu se forța să țină piept solicitorilor, care se îmbulziseră la ușa cabinetului, ca și atunci, după cutremur. Ministrul a lăsat lectura neisprăvită și a privit penduleta de aur de pe birou. Timpul îl soma, nu mai avea răgazul să se întoarcă la scrisoare, a întins mîna spre colțul unde se afla telegrama lui Brătianu și a luat hîrtia urgentă. Textul, trimis de undeva din Occident, l-a derutat pe Kogălniceanu, prin tonul imperativ și prin formula eliptică :

„Țineți lucrurile pe loc. Pregătiți actele pentru congresul de pace.”

în ultima scrisoare, expediată la Tokio, colonelul Ni-gata consemna :

„Ca să-și garanteze aplicarea articolului VIII din Tratatul de la San Stej'ano — accesul liber spre Bulgaria — rușii țin sub ocupație drumurile de fier românești și principalele puncte strategice din această infimă țară. Petersburgul nu i-a întrebat pe români dacă acceptă acest tranzit, cum nu i-au întrebat cândva nici otomanii, nimeni n-a tratat cu ei gingașa chestiune, iar acum li se impune militărește clauza, care le știrbește independența abia dobândită. În aceste condiții este normal ca toate oalele să se spargă în capul premierului Brătianu, și a ministrului de externe Kogălniceanu, cu o furie ajunsă la paroxism.

Prudent, premierul s-a refugiat la Viena și Berlin, de unde încă nu s-a întors. El intenționează să ceară acolo ajutor, nu atât împotriva opoziției — de care nu va putea scăpa în veci, cât a nepoștiiilor pe care vrea să-i scoată din țară, cu mijloace diplomatice. Aștept să văd cum va izbuti.

În urmă cu un an, ca să-i intimideze 'pe ruși, Brătianu a deschis la Dunăre, spre turci, poarta de la Calafat. Acum turcii nu mai există la Dunăre. Va avea el curajul să deschidă poarta carpatică, spre austrieci ? Dar dacă aceștia refuză să intre sau refuză să mai plece, ca și în alte dăți ? Va recurge Brătianu la amenințarea cu o conflagrație europeană ? Vor fi în stare românii s-o provoace ? Ei au un proverb : cui pe cui se scoate. Adică : rău pe rău.”

Peste încă o zi :

„Expresia cui pe cui, atât de elocventă, se referă practic la un lucru elementar în dulgherie. La români, ca și în Extremul Orient, cuiele sînt de lemn. Se sfredelesc două scînduri sau două bîrne, se suprapun orificiile, iar prin gaura minusculă se introduce cuiul care le

leagă. Ca să scoți acest cui, recurgi la alt cui, bătîndu-l din direcția contrară.

Dar dacă-i așa, mă întreb, cum vor scoate românii din scîndura lor cuiul rusesc, neavînd la îndemînă un altul ? Sau vor face singuri față invaziei, ca și iminente ?

Prințul nu se putea împăca cu ideea că la vibranta sa scrisoare de felicitare, trimisă țarului în ianuarie, nu primise încă nici un răspuns. Alteța-Sa excludea ideea unui circuit defectuos, atîta timp cît epistola fusese expediată prin curier, un ofițer imperial care era obligat, prin însăși înalta-i misiune, s-o depună la adresă. Țarul nu se mai afla pe front, cu o reședință itinerantă, era pace — pace pe care o dobîndise cu sabia chiar Majestatea-Sa ! —, 'adresantul ajunsese acasă, Petersburgul nu era ia capătul lumii.

Dar chiar și altfel, la timp de război sau cutremur, nimic n-ar fi trebuit să tulbure relațiile normale dintre două curți. În timpul războiului franco-german, corespondența între cele două case aflate în luptă a funcționat normal. A funcționat normal și după aceea. Împăratul învins, Napoleon al III-lea, a continuat a primi scrisori de mînă-gîiere, în prizonieratul său penibil de la Berlin. Prințul însuși i-a scris, scrisorile au ajuns la destinație, cum au ajuns și răspunsurile învinsului, la București. Să fi fost țarul tuturor Rusiilor prizonier unei camarile ? Lucrul părea cu neputință de închipuit, Alteța-Sa respingea presupunerea, ca dezonorantă pentru ideea de suveran, pentru principiul în sine al suveranității imperiale, regale, princiare. Îl întărise în această credință și țareviciul, care în timpul ultimei vizite la București, în drum spre Petersburg, se manifestase absolut liber, dispensîndu-se cu totul de forme, afișînd un dispreț cu adevărat suveran față de anturaj, inclusiv față de guvernul român, constituit ca gazdă. Cum ar fi putut cineva din preajmă-i, un subordonat, să-i impună țareviciului o comportare străină felului său de a fi și

prerogativelor sale ? Antipatia lui Alexandr Alexandriei față de guvernul român provenea din culoarea acestuia — roșie !, țareviciul vedea roșu numai cînd auzea de liberali și de liberalism. La plecare, pe peronul gării, țareviciul — alintat Alioșa — nu s-a putut abține și i-a spus-o răspicat prințului, la nici doi pași de Brătianu și Kogălniceanu, care-l ascultau : „— Cum îi suporti pe lîngă tine ?” și Alexandr Alexandriei a mai spus în continuare ceva dur, o glumă absurdă : „Trimite-i la noi, ți-i găzduiesc în Siberia.” Prințul n-a putut riposta, era gazdă, dar o replică plină de umor îi stătea pe buze : „— Eu îi suport tocmai ca să-ți fac ție plăcere. Un guvern conservator nu te-ar suporta nici pe tine și nici pe țar !” „— Cum așa ?!” și-ar fi putut clama scandalizarea Alioșa. „— Uite- așa. La noi, conservatorii nu suportă absolutismul, văd roșu cînd aud de așa ceva, deși sînt albi; pe cîtă vreme roșii colaborează, cum vezi, cu Petersburgul.” Cu voce tare, prințul a spus : „— Domnul Brătianu vrea să-ți ureze drum bun !” și l-a silit pe țarevici să se întoarcă cu fața spre premierul român, de la care urma să-și ia bun rîmas.

Dar la fel de liber se manifestase și țarul în cîmpul prerogativelor sale, inalienabile și nealienate de nici un eveniment. Și-atunci cum de nu-i parvenise scrisoarea ? Iar dacă o primise, cum de nu răspundea ? ! Totuși, prin prințul Alexandru de Battemberg, țarul își exprimase surprinderea de a nu fi primit scrisoarea de felicitare din partea curții de la București, cu prilejul victoriei. Neprimind pînă la acea oră scrisoarea, țarul era scos din cauză. Vina, în acest caz, o purta camarila, unul sau mai mulți inși din interiorul anturajului curții ruse. Cineva avea interes să deterioreze nu numai relațiile între două țări, dar și să tulbure raporturile senine dintre două case înrudite.

Prințul făcuse imprudența de a nu-i fi, dat, la plecare, lui Alexandru de Battemberg o copie după scrisoarea de felicitare, pentru a-i fi înmînată

țarului, ca disculpare. Putea în fond să transmită suveranului același text, prin Iancu Ghica. Dar se putea oare prințul disculpa într-un asemenea mod mărunț ? Era mai normal ca țarul să excludă din principiu defectiunea, s-o respingă ca imposibilă, păs- trîndu-și intacte bunele sentimente pentru prinț, oricîte rezerve ar fi avut față de țară sau guvern. Pe de altă parte, a-i fi semnalat țarului un accident de curierat era un gest nedelicat față de purtătorul mesajului, un denunț la adresa subordonaților Majestății-Sale sau chiar a camarilei. Prințul nu concepea denunțurile și nu citea asemenea hîrtii odioase. Ar fi fost firesc ca Majestatea-Sa să procedeze la fel. Insistînd asupra acestei neregularități, într-un fel sau altul, prințul s-ar fi împins singur într-o postură jenantă. Ar fi sugerat, involuntar, că pune la îndoială fie bunele sentimente ale marelui suveran față de curtea română, fie autoritatea țarului asupra supușilor săi, ceea ce-ar fi fost la fel de grav. Mai simplu era de invocat hazardul. Dar era oare de admis hazardul în mecanica astrală a 'puterii, în conjuncțiile și opozițiile dintre curțile imperiale, regale, princiare ? Ar fi fost de neimaginat ca un grav accident istoric să fie provocat printr-o carență de ceremonial. Sau intervenise, ca și-n alte cazuri faimoase, zeitatea hazardului ?

1 Ipoteza hazardului l-a captat pînă la urmă pe prinț pînă acolo încît, peste voința sa de a închide incidentul, a pus-o prompt la lucru, hotărînd că este cazul să-l invite pe baronul Stuart la palat, pentru explicații. Între timp, suveranul rus își construise deja o anume atitudine enigmatică, o făcuse expresă la Petersburg, în cadrul cîtorva în- tîlniri cu generalul Iancu Ghica. Era de văzut dacă această atitudine înghețată, ostilă, aproape explozivă, ține de fatalitatea persoanei imperiale sau de circumstanțe. Circumstanțele puneau în joc hazardul, trebuia eliminat hazardul.

Baronul Stuart s-a prezentat prompt și a așteptat cu prevenire să fie chestionat. Și prințul a procedat prevenitor, punându-i în față domnului consul un număr de întrebări care n-ar fi trebuit să provoace suspiciuni. Întrebările erau altminteri simple, se putea răspunde la ele prin da sau nu :

— Ați înminat aghiotantului imperial scrisoarea mea către Majestatea-Sa ?

— Da.

— A ajuns aghiotantul imperial la destinație ?

— Da.

— S-a înmânat înaltului destinatar scrisoarea ?

— Am știrea că da.

Acest „Am știrea că da !” l-a neliniștit pe prinț mai mult decât confirmările anterioare, care erau simple, seci. Baronul Stuart puneă între sine și Petersburg distanța pe care o străbăteau știrile prin fir telegrafic. Consulul părea a spune că nu știe exact ce se petrece acolo, la sursă. Aceeași era însă și distanța pe care prințul o avea față de sursă, de unde nedumerirea, consternarea.

— Am știrea că nu ! a replicat Alteța-Sa.

— Vă asigur că da ! a răspuns prompt baronul, încordat arc, răspicînd cuvintele.

Prințul a încheiat întrevederea. Hazardul se eliminase. A cerut apoi mareșalului curții ca scrisoarea de felicitare către țar să fie transmisă telegrafic, la Petersburg, generalului lancu Ghica, pentru ca acesta s-o înmîneze adresantului, mai înainte de a se rosti fatalitatea.

La Petersburg, generalul lancu Ghica a realizat pînă la urmă că se află sub bătaia unui alt orologiu decît cel din sud, cu care era deprins, un mecanism nou ale cărui mișcări aritmice nu le putea înțelege.

Acolo, în sud, piesele metalice ale puterii se muiau de căldură, picurau ca luminările — de unde iluzia că imperiul otoman se desface de la sine, aici, aceleași piese aurite înțepeneau de frig. Speranța liberalilor din Prusia era că aceste piese vor plesni și se vor rupe singure ; voința radicalilor era ca ruptura să se producă prin explozie. În ceea ce-L, privea, lancu Ghica nu resimțea de la un timp decât frigul pe care fantastica mașinărie a puterii îl producea.

Nu era totuși o surpriză. Încă de pe front, generalul observase că orologiul puterii absolute de la nord nu bătea regulat, deși piesa princeps — țarul — fusese adusă acolo, pe câmpul de luptă, cu mari sacrificii și cu mari precauții, ca și faimoasa scară de la Tuia. O lume întreagă de sfetnici, comandanți militari, diplomați, printre care și el, își așteptau privirile în sus, spre figura țarului, încercând să deducă dintr-o tresărire a sprâncenelor sau dintr-un gest obosit al miinii, ora acțiunii, dar gestul nu venea, iar brațele curtenilor cădeau neputincioase, în gol. Veneau apoi sincopetele, momentele de totală absență ale suveranului, care puneau în panică cercurile curții : „Oare a murit ?” Apoi momentele în care acele orologiului se mișcau absurd — ieșirile intempestive, dispozițiile contradictorii, stîrnite dintr-un pur capriciu sau tălmăcite de sfetnici în mod neinspirat, gesturi la fel de alarmante, prin consecințe : umorile suveranului provocau cutremurări pînă departe în Rusia și chiar în afară.

După încercarea de atentat a Nadiei Mirski, era firesc să urmeze o înăsprire a represiunii, în toate marile orașe, în care revolta fermenta, dar, curios, la Petersburg s-a în- stăpînit liniștea. O liniște sumbră, totuși liniște. Majes- tatea-Sa n-a avut nici o reacție, ca și cum nimic în juru-i nu s-ar fi clintit. Un singur accident în zilele cu pricina : țarul ar fi scăpat involuntar din mînă o linguriță de aur cu care amesteca în ceașca cu ceai. Era probabil că tentativa criminală nu-i fusese adusă la cunoștință,

deși gestul cu lingurița spunea ceva. Totuși, la puțin timp după cazul Nadia, s-a zvonit că o altă anarhistă, Vera Zasulici, va fi eliberată din temniță, printr-un decret de grațiere semnat de țar. Se putea deduce că țarul refuză să poarte război cu supușii săi, cu femeile mai ales, după ce purtase un război victorios cu un bărbat redutabil, sultanul. În acalmie, încă un gest imprevizibil : Iancu Ghica a fost poftit la un dejun cu Majestatea-Sa, la Palatul Peterhof.

Și o coincidență, nespus de fericită : din București, prințul Carol îl însărcina pe Iancu Ghica să transmită țarului, în copie telegrafică, scrisoarea sa de felicitare cu prilejul păcii, document extrem de prețios pentru bunele relații, dar care nu ajunsese în timpul optim la destinație. Telegrama-scrisoare de la București a sosit în aceeași dimineață cu invitația la dejun, astfel încât generalul nu știa de ce să se bucure mai întâi.

A examinat întâi scrisoarea, al cărei conținut îl cunoștea, fiindu-i transmis de Kogălniceanu nu cu mult înainte. A privit apoi invitația, cartonul cu stemă aurită, semnat de mareșalul curții, opacul Adlerberg. Acesta îl pusese pe Ghica să traducă, în tren, în drumul spre Petersburg, pentru țar, poema „Pohod na Sibyr”, incident din care a rezultat o tensiune aproape catastrofală între consul și Majestatea-S'a. Pe general l-a cuprins din nou neliniștea: „— Ce capcană o mai fi ?” Apoi s-a calmat și chiar s-a înseninat : gheața fusese ruptă, relațiile între cele două curți se normalizau, iată, altfel de ce-ar fi fost poftit la Peterhof ? Apoi încă o coincidență la fel de norocoasă : peste încă o oră, poșta i-a adus un număr proaspăt din „Convorbiri literare”, în care bardul de la Mircești publica o poemă extrem de favorabilă alianței româno-ruse, o baladă cu titlul „Sergentul”. •

Ce răspuns mai bun la „Pohod na Sybir” decât „Sergentul” ? Acolo, în „Pohod na Sybir” se evoca Siberia și un convoi de ocnași tîrîndu-se prin zăpezi colosale, urmărit de lupi și de corbi. Dincoace, în

„Sergentul”, apărea oastea triumfală a țarului, fraternizînd cu tînăra oaste română, reprezentată printr-un rănit în recentul război. Prima putea fi socotită o poemă antițaristă, cum și era, pe care generalul n-ar fi tradus-o țarului, dacă nu cădea în capcana întinsă de Ignatiev, acest mare intrigant. Pe cînd a doua poemă, „Sergentul”, era grație dumnezeiască. Acum și Ignatiev lipsea din Petersburg, n-avea cine să mai țese intrigi. „Marele intrigant” se afla pe nnde va prin Europa, ca și Brătianu, agitîndu-se probabil în pregătirea apropiatului congres de pace. Deci al treilea noroc. A mai privit o dată revista și titlul poemei : „Sergentul” ! Nu exista un simbol mai oportun al frăției de arme decît acest poem ! Alecsandri în sfîrșit o nimerise. Ghica avea prilejul de a-l împăca pe țar și cu prințul, și cu conu Basile. Trei muște dintr-o lovitură.

A sorbit din ceai, a intrat în halat și-n papuci, a poruncit să nu fie deranjat de nimeni, apoi s-a apucat să traducă în franțuzește, cu foarte mult zel, balada „Sergentul”, care începea lin, cuminte, plăcut :

„Pe drumul de costișă ce duce la Vaslui.. ”

Bătălia externă care urmasa îl privea exclusiv pe Kogălniceanu, așa i se părea ministrului. Chiar premierul o recunoscuse, atunci cînd îi indicase, telegrafic, în cea de a doua propoziție a depeșei : ***„Pregătiți actele pentru congresul de pace”.***

Din nou deci intrau în scenă diplomații, intraseră deja, mai înainte de preliminariile de pace, și chiar mai înainte, cu mult înainte de începerea războiului, care introdusese o pauză silnică în jocul cabinetelor. Acum militarii reveniseră în cazărmi, cereau permisii, teatrul de luptă, dezafectat de armamentul

tradițional, de răniți și morți, aparținea domnilor în redingotă sau frac, care stabileau discret contacte utile — nu prin goarnă ! — ci prin depeșe cifrate, la ceas de noapte. Conu Mihalache intrase la rîndu-i în iureșul nopților albe, nopțile diplomatice, care țineau treze multe dintre cabinetele de pe continent. O informație se putuse astfel obține, de la Berlin, după orele două din noapte, fiindcă chiar dacă prințul Bismarck dormea, contele Bulow era la post.

Situația aceâsta îl mira pe Mitilineu, secretarul ministrului, care visa ca activitatea să intre în normal, după război. El îl urmărea pe ministru cu ochii înroșiți de nesomn, încurcînd uneori lucrurile, alteori luînd act de încurcăturile altora. O telegrămă de la Foreign Office, cu destinația Constantinopole, ajunsese prin imprudența poștei internaționale la București ; telegrama era deschisă, Mitilineu a citit-o, apoi a arătat-o ministrului :

— Londra cere lămuriri de la Istanbul privind niște

localități de pe noua linie de frontieră din Caucaz și din Balcani. Toate numele proprii sînt transcrise greșit.

— Rectifică-le dumneata !

— Ne putem noi amesteca în acest circuit ?

— Fă-le acest serviciu amical !

— Păi n-au consul la București ?

— Și ce dacă au ? Cum știi, noi n-avem noroc cu consulii.

Replica se referea la toți consulii marilor puteri, rezidenți la București, care, în opinia ministrului, nu-și făceau bine datoria, nu informau prompt ministerele lor despre ceea ce real se întîmplă în țară. Ultima întîlnire cu baronul Stuart îl confirmase : din nou un mare consul îl trăgea de mîneacă, încercînd să-l țină în loc. Deși bătoasă, întîlnirea cu baronul Stuart se isprăvisse deprimant pentru ministru, care s-a întors moleșit la departament. Consulii, ca instituție, i se

părea, avuseseră un rol nefast în existența lui, de la debut, încă de cînd adolescentul Mihail Kogălniceanu pornise pe calea afirmării intelectuale. Mereu în gînd cu această traumă, conu Mihalache spunea adesea tinerilor pe care-i ocrotea, cărora le oferea burse în străinătate sau demnități : „— Domnule, dumneata te poți desfășura astăzi absolut liber, n-ai un consul să te tragă de mîneacă !” Ministrul obținea, în replică, o mină uluită : nimeni în România de după Unire nu-și putea imagina că un consul al unei mari puteri putuse avea cîndva un rol hotărîtor nu în destinul unei țări, ci chiar al unui individ, chiar individul din fața tînărului cu pricina, însuși domnul ministru Kogălniceanu. Acesta se explica : „— Ce vă mirați ? Doar e știut că eu trebuia să-mi fac studiile în Franța. Am fost în Franța, e drept, dar numai un an, și nu la Paris, unde rîvneam, loc din care iradiau încă marile idei ale Revoluției, ci la Lune-ville, un oraș lateral, de provincie, cu o școală foarte bună, totuși. Ei bine, ce crezi că s-a întîmplat ? Prin intervenția consulului rusesc de la Iași, am fost mutat la Berlin, în nădejdea că mă voi refrigera sub reacționarismul prusac, că. va ieși din mine o altă persoană decît aceea pe care o vedeți acu !” Acea altă persoană, alta decît cea care fusese scontată, apăruse între timp, peste voința celor care, în

chip abuziv, se interferaseră în destinul domnului ministru. Căci domnul ministru vorbea nu ca debutantul trimis în Franța, la Luneville, prin voința unui consul, ci ca om pe deplin realizat, ca ministru al unei țări de sine stătătoare. Din culmea acestei realizări, Kogălniceanu spunea mai departe : „— Dar ce credeți că s-a întâmplat la Berlin, unde am fost de fapt exilat ? Aici i-am cunoscut pe Savigny, pe Humboldt, pe Ranke, și pe ceilalți mari profesori ai mei, pe care nici absolutismul prusac și nici consulul rusesc de la Iași, din vremea Regulamentului, nu-i puteau ascunde. Nimeni nu i-a putut împiedica să mă întrebe : cine ești de fapt, dumneata, domnule Kogălniceanu ? Din ce lume provii ? Din ce univers, cum s-ar zice ? !” Ministrul, adică omul realizat, nu-și scăpa protejării din mână, fără a le lămuri cazul lui, cu toată solemnitatea și cu toată furia : „— îmi ziceau „Grecul negru“, deși eu nu eram grec, cum mă și vedeți. Atunci cine ești ? mă îmboldeau ei, aruncându-mi provocarea. Scrie, dacă poți, o istorie a neamului dumitale, ca să ne lămurești. M-am apucat de scris istoria, o vastă istorie, proiectată în mai multe volume. Am și scris primul volum. Dar din nou m-a tras de mîneacă, cine credeți ?, consulul de la Iași !” Din nou consulul !

Între timp, Mitilineu, aflat în fața ministrului, insista ca telegrama recepționată de la Foreign Office să capete

o dezlegare. Ministrul moțăia, secretarul a insistat :

— Ce facem, a repetat secretarul, ne interferăm în acest circuit ?

— Ți-am spus, fă-le acest serviciu. Precizează însă că rectificările provin de la București. Apoi cu mînie : Domnii diplomați vor trebui să învețe pe rupe, pînă la Congres, geografia și istoria lumii. Altfel, greșelile vor curge gîrlă. Oamenii ăștia nu-și dau seama că o linie trasă arbitrar, pe hartă, face să țîșnească o viață necunoscută, desparte familii pînă atunci unite, rupe în două neamuri.

Lui însuși i se întâmplase în tinerețe un lucru asemănător, deși prin opoziție : fusese silnic unificat cu un alt neam, fusese poreclit „Grecul negru”, desigur cu foarte multă bunăvoință, și nu „Valahul negru”, cum ar fi vrut studentul de la Berlin. Acesta, pe atunci, purta o imensă chică neagră, pe care o etala foarte fălos. Între timp, ajunsese chel. El totuși, în fața protejaților, evoca chica lui neagră : „— Domnilor, le-am spus profesorilor mei, vă voi dovedi cu acte cine sînt, vă voi proba faptul că sînt inconfundabil. La fel ca și întreg neamul meu”, care, și-a spus el mai târziu, „încă nu chelise cu totul.” S-a și pus să scrie cu urgență istoria neamului, ca să dea acest răspuns personal, dar, din nou, l-a tras de mîneacă același consul de la Iași, mobilizînd și alte ajutoare.

Pentru a opri apariția primului volum din istoria patriei- lui, deja aflat la tipar, a intervenit chiar domnitorul țării, Mihalache Sturza, protectorul tînărului, cu spaima că lucrarea ar indispuie imperiile vecine. Junele istoric s-a disculpat într-o lungă scrisoare de răspuns către Alteța-Sa Domnitorul. Și tînărul student știa că „Istoria carpato-du- năreană este incendiară”, și el avea în vedere dificultățile de conjunctură, totuși cît timp se mai putea amîna un act care ținea de dreptul de a fi al unui neam ? El își luase toate prevederile, cînd redactase cartea, în primul volum, și oferea în scris asigurări :

„Sînt trei ani de cînd am părăsit Moldova. De atunci pînă acum și chiar înaintea plecării mele din patrie, singurul meu scop, singurul meu gînd, singura mea ambiție a fost să dau o istorie succintă a țării mele. Această istorie nu trebuie să fie politică, nici jignitoare pentru Curtea suverană (otomană) și protectoare (rusă), ea nu trebuie să zugrăvească decît faptele, bune și rele, ale domnilor, fericirea sau mizeria poporului...”

Mai mult, ca să nu indispuie nici curtea

suverană, nici curtea protectoare, nici pe Măria-Sa, tânărul promitea să nu se atingă de istoria contemporană, să se oprească cu treizeci de ani mai înainte, căci, cum nota chiar el, în scrisoarea către domnitor :

„....a scrie ultimele evenimente însemnează să plutesc între Scylla și Charybda : de o parte turcii, de alta rușii. De aceea nu voiam să tratez istoria mea decât pînă la 1800...”

Oricum ar fi fost, tânărul socotea apariția acestei cărți imperativă, drept care și adresa Măriei-Sale o ultimă ru- gare plină de foc :

„Mă rog mult deci de Alteța Voastră ca să-mi îngăduie această lucrare cu care m-am îndatorat; dacă nu voissc ca numele meu să ajungă batjocura lumii, nu pot s-o întrerup ; un mare număr de jurnale au și anunțat această operă și m-au făcut prin aceasta să contractez datoria de a o publica.”

În chip obișnuit, după o asemenea patetică și abundentă evocare, cîte un tânăr protejat încerca să-l flateze pe ministru : „— Dar ați intrat în istoria directă, ați forțat-o, ați și făcut-o, domnule Kogălniceanu. Azi nu rămîne decît s-o scrie cineva. Poate chiar domnia-voastră !” Ministrul se apăra de această ispitire, cu un gest obosit : „—Cînd ? Credeți că mai am timp ?” Dorea de fapt dezmințiri : da, mai aveți timp, ar fi vrut să i se spună. „Nu urmează decît să vă așezați la masa de lucru și să vă puneți pe scris !” Dar cînd ? Chiar în clipa cînd ministrul se cufundase în amintire, l-a trezit Mitilineu. Îi mai adusese o depeșă, pe care el a îndepărtat-o cu mîna. Somația lui Brătianu

— „Pregătiți actele pentru Congres” — frigea. I-a spus secretarului :

— Mitilineu dragă, va trebui de aici înainte să lucrăm în fiecare noapte.

— Păi n-am făcut-o și pînă acum ?

— Da, a convenit ministrul, dar de aici încolo e altfel. Ziua va trebui să soluționăm chestiunile curente, iar noaptea vom lucra la o problemă cu totul specială.

I-a înșirat apoi pe rînd, rugîndu-l să noteze, ce fel de acte îi trebuiau pentru congres :

— Fă-mi te rog niște copii bune după protocoalele

Conferinței de la Paris, prin care ne-a revenit Basarabia.

— Păi nu le au toți semnatarii ?

— Le-or fi avînd, dar îmi trebuie. Și mai scoate-mi copii bune și după protocoalele Unirii !

— Mergem atît de înapoi ?

— Și apoi actele păcii de la 1812 !

— Chiar și astea ? !

— Cere-le domnului Hasdeu. La el, la arhive, se mai află cîte ceva. Și-mi mai trebuie și actele privind cedarea Bucovinei, la 1775 !

— Atunci și tratatul dintre Petru cel Mare și vodă Dimitrie Cantemir, de la 1711.

— Și !

— Domnule ministru, nu ne aprindem paie-n cap ?
' Ministrul s-a înfuriat :

— Mitilineu, și tu mă tragi de mîneacă ? Înțeleg să-mi fi spus asta Vodă Mihalache Sturza, în 1837, cînd voiam să tipăresc, la Berlin, o istorie a românilor, dar nu tu, și nu azi !

Mitilineu n-a părut ofensat, nu dorea s-o facă pe consulul, atîta doar l-a mai întrebat pe ministru :

— Sînteți sigur că congresul de pace va avea loc curînd ?

Poema lui Alecsandri, parcursă de Iancu Ghica de cîteva ori, pe nerăsuflăte, era tocmai ce trebuie pentru a se dovedi că între cele două părți se putea reveni la antanta cordială. „— Poftim ! a exclamat generalul, cît de mare poet Alecsandri ! Chiar dacă țarul n-ar fi citit textul în întregime, un scurt rezumat al baladei ajungea : un român rănit, Sergentul, se întoarce de pe cîmpul de luptă, „trăgînd al lui picior" ; un rus, Colonelul, mergînd spre luptă, strînge mîna Sergentului și pune regimentul să-i dea onorul. Ceva mai fericit nici că se putea. Drept confirmare, a revăzut încă o dată începutul poemei, care suna impecabil :

***„Pe drumul de costișă ce duce la Vaslui
Venea un om cu jale zicînd în gîndul lui :
Mai lungă-mi pare calea acum la-ntors
acasă...***

Aș vrea să zbor, dar rana din pulpă nu mă lasă !"

Transpunerea franceză n-ar fi trebuit să-i dea generalului mari dificultăți. Acum îl chinuia însă scrupulul exactității, voia ca nimic din gândul poetului să nu fie trădat. A pus de aceea un patos special în căutarea cuvintelor poetice și a rimelor, deși la conu Basile ar fi trebuit să meargă iute : substantiv cu substantiv, adjectiv cu adjectiv. Primele versuri îi izbutiseră convenabil, ba chiar cu un efect de rimă neașteptat :

***„Parmi les verts coteaux qui menent à
Vaslui Allait un pauvre here pensant enfin
pour lui :
Longue me semble la route pour retrouver
mon toit... J'y courrais... mais ma jambe sous
la douleur ploie.”***

Venea acum momentul încercării puterilor poetice : în- tîlnirea dintre român și ruși :

***„Românul venea singur pe drumul plin de
soare Cînd, iată că aude fanfare
sunătoare Și vede, nu departe, în fața lui
venind Un corp de oaste mîndră în aur
strălucind***

Recitînd compunerea, în franțuzește, și-a dat seama că un element lipsea totuși. Ceva în ținuta românului era neconvenabil, deși versurile sunau din coadă bine :

***„Sa chaussure est beante, son bonnet
tout troue Mais son front rayonnant
semble étinceller.”***

„— Unde-s decorațiile ? !” s-a întrebat, cu panică, generalul.

Le-a căutat, foaia cu pricina ajunsese sub birou — a pus „decorațiile” la loc pe pieptul românului, așa cum scrisese poetul:

***„Calică-i era haina, dar strălucea pe ea Și
Crucea Sfîntul Gheorghe și-a României
Stea.”***

Adică, în transpunerea franceză :

***„Ses vêtements sont piteux, sur eux pourtant
scintillent La Croix meme de Saint-Georges,
VEtoile de Roumanie,”^a***

Cei doi protagoniști, Colonelul și Sergentul, puteau acum intra în dialog în chipul cel mai avantajos cu putință. Avea cuvîntul Colonelul : *

„Și-i zice cu blîndzțe : „— De unde vii, străine ?”

„— Vin tocmai de la Plevna.” „— Cum e acolo ?”

i

„— Bine.”

În acest punct, Iancu Ghica a fost ispitit să introducă o modificare în textul lui Alecsandri, care ar fi întregit valoarea poetică a ansamblului :

„Și-i zice cu blindețe : — „De unde vii, străine ?”

Și acum modificarea :

„Vin dintr-un loc din care în veci nu se mai vine...”

L-a amețit acest prim succes. Versul suna â la Edgar Allan Poe, nu â la Alecsandri, dar cu atît mai bine. Întreaga compoziție devenea altceva, un dialog între un om viu și o umbră. Ceva mai trebuia însă adăugat, încă două versuri, legate tocmai de înmînarea decorațiilor. Generalul le-a și fabricat în contul poetului, care n-avea cum protesta :

**„Care le-au pus pe pieptu-mi, 'nainte ca să pier,
Să duc a țării slavă la Dumnezeu din cer.”**

De-aici înainte stihurile bardului mergeau strună, deși generalul le pusese la altă cheie, care le proiecta în fantastic. Sunau altfel și răspunsurile Sergentului, venite ca din lumea de dincolo. Chiar decorațiile de pe pieptul Sergentului ar fi lucit fosforic, bizar, ca în fotografiile spiritiste :

„— Dar aste decorații, cum, cine ți le-a dat ?”

— „Chiar Domnitorul nostru și-al vostru împărat.”

Ar fi sunat altfel și răspunsul: „***Dar pentru care fapte ?***” — „***Știu eu ?... Cică drept plată Că cgn luat eu steagul redutei... și pe dată Cu el, străpunși de glonțuri ne-am prăbușit în șanț..***,”

Efectul părea teribil : un om și un steag căzînd sub gloanțe, învingătorul și învinsul (steagul) în aceeași groapă. Generalul s-a precipitat asupra noii rezolvări, tra- sînd noile versuri mai întîi în românește :

„Un om și-un steag de-a valma sub gloanțe-n hăul orb, Și-n jur, pe oseminte, vîslea un n?gru corb.”

Apoi și în franceză :

*

„Un homme, un etendard sous les balles, tombes dans le gouffre beant, Et tout autour, au-dessus du charnier, un corbeau noir planant.”

Era transpirat learcă de fericire, soluția părea impecabilă — un om dialogînd cu o fantomă ! —, dar, peste o clipă, s-a speriat : de la ce pornise în fond dialogul ?, cu cine discuta Colonelul, dacă Sergentul nu exista ?, ce element palpabil provocase vedenia ? A recitat balada lui Alecsandri și a regăsit „românul trăgînd al lui picior.” Asta era ! Rpmînul trăgea de fapt un picior de lemn, o proteză. Nimic mai simplu ca proteza să se dispenseze de om, rămînînd stingheră la marginea drumului de țară, pe care curgea regimentul. Rusul observase proteza la marginea drumului, și, impresionat de acest rest sau leșt, închipuise dialogul, care, mai departe, după modificare, curgea normal. Din păcate, poetul nu urma modelul propus de conu Iancu, Alecsandri menținea scena la sol, isprăvind-o pedestru cu o banală strîngere de mîna între cei doi protagoniști,

**„Atuncea Colonelul, dînd mîna cu
Sergentul Se-ntoarce, dă un ordin. Pe
loc tot regimentul Se-nșiră, poartă
arma, salută cu onor Românul, care
pleacă trăgînd al lui picior**

Iancu Ghica tradusese facticea strofă în
franțuzește, versurile sunau convenabil, dar el nu
consimțea să accepte acest final :

**„Pour lors le colonel serre la main du sergent,
Se retire, commande. Du coup le regiment
i S'aligne, porte l'arme, enfin rend les
honneurs Au Roumain qui s'éloigne en
boitant de douleur**

Greșit ! și-a strigat Ghica, i-a strigat conului Basile
: Colonelul, dacă poetul era inspirat, ar fi trebuit — în
sfîrșit — să descopere la marginea drumului acel
picior de lemn, pe care generalul i-l propunea
poetului, cu insistență. Atît mai rămăsese dintr-un om
: o proteză. Defilarea regimentului rusesc leit în aur
prin fața protezei umile, de lemn, ar fi fost strașnică :

**„Și regimentul falnic în pasu-i defilează
Onorul dînd protezei, în soarele de-
amiază...”**

Mai rămînea de văzut dacă Alecsandri, dar mai
întîi țarul, ar fi înghițit o asemenea soluție. Într-o
variantă sau în cealaltă, Iancu Ghica era dator să
obțină un succes la dejun. Deși era greu, se afla între
doi suverani : țarul cu umorile sale, la Peterhof,
Alecsandri cu versurile sale, la Mircești.

Pentru orice eventualitate, generalul a plecat la
Peterhof, cu ambele variante în buzunar.

O dată scos acest spine extern de sub unghie, prin
trimiterea scrisorii la Petersburg, prințul s-a putut
reîntoarce la situația internă care-l amenința numai
cu spini. Opoziția nu-și găsisese în ultimul timp alt cal
de bătaie decît chestiunea externă. Și opoziția avea

dreptate, Alteța- Sa trebuia s-o recunoască. Vina pentru situația prezentă se putea imputa doar lui Brătianu — „făcătorul războiului" !, doar lui Kogălniceanu — „autorul politicii externe" !, și, în primul rînd, Alteței-Sale, capul statului și capul oștirii.

Opoziția nu pornise însă atacul de la cap, ca în 1870, ci de la coadă, încolțindu-1 mai întîi pe Kogălniceanu, cel ce subscrisese Convenția, urmărindu-se astfel discreditarea actului prim — un act pur politic, din care decurgeau însă toate celelalte acte, pe rînd, culminînd cu vărsarea de sînge din război. Era probabil că acest sînge urma să fie aruncat în obrazul Alteței-Sale, el fiind incriminat pentru conducerea armatei pe cîmpul de luptă, pentru „marea de morți" revărsată peste țară, prințul fiind, în ultimă instanță, cel ce răspundea de uriașul doliu întins peste cîmpiile și dealurile românești, un doliu care reprezenta, după cum scria presa „o durere fără compensație". Sau, încă și mai cumplit : „o durere cauzînd alte dureri, încă și mai mari". Referirea la amputarea teritorială, plănuită a se efectua, smulgea presei fulgere de mî-nie. Un gazetar amenința cu o demonstrație a invalizilor, care să poarte pe piept bucăți dintr-o hartă a țării, ciuntită. Un altul ridica la orizont, ca și-n 1870, persoana domnului Hasdeu : „Să vedem ce va zice despre această ciuntire domnul Hasdeu, ca basarabean."

„Albii" lucrau prin gazete și cluburi, întrețineau o atmosferă ca și insurecțională, dar la zarva lor cotizau și „roșii", liberalii de rînd criticau guvernul împreună cu opoziția, murmurul amenințător cuprindea cercuri tot mai largi, pînă la ștergerea distincției dintre partide. La „Timpul", un gazetar vehement, domnul Eminescu, dădea expresie unei înverșunări ce nu era doar a sa ci a suflării naționale. Dar dacă aceasta era de înțeles, ba chiar de admis, nu era totuși tolerabil un alt curent, cel al pacifiștilor, al neutraliștilor, al legitimiștilor, avocați ai vechiului așezămînt, care se văicăreau la rîndu-le, muștrînd guvernul și nația : „— De ce ne-am băgat ? Trebuia să stăm cumînți la locul nostru, să nu fi provocat răul !" Sau : „— Ce-am cîștigat intrînd în război ? Să vedem acum cine mai compune la loc, cum a fost, oul spart !" Față de toți acești ipochimeni Alteța-Sa nutrea un profund dispreț, care-1 făcuse să scrie în jurnal :

**„Nu cu pacifiști se face istoria.
Pacifiștii sînt întotdeauna manevrați
din afară.”**

Și mai periculos era cînd avocații stării pe loc afixau pretenții de doctrină, recurgînd la pilde. Se invoca astfel exemplul Greciei, care nu intrase în război, iar acum se pregătea să se așeze la masa verde a păcii, servindu-se din bucatele pregătite de alții. Dar Grecia, replica mental prințul, obținuse tot ce dorise cu mult mai înainte, Grecia era deja regat, adică stat suveran, România nu, deși văr- sase sînge. Cît urma să se mai prelungească vechiul așe- zamînt, pînă cînd oare ? „— Pînă o vrea Dumnezeu !” se spunea. Desigur, răsnumea Alteța-Sa recurgînd la o zicere locală, Dumnezeu vrea, dar în traistă nu-ți bagă ! Era inadmisibil acest recurs la principiul divin, în chestiuni care intrau în competența umană. Asemenea debili amestecau principiul divin și-n spartul ouălor pentru omletă, și în politică, deși, după opinia prințului, principiul divin nu se contagia cu efemerul. În marginea acestui raport efemer-etern, prințul notase încă o reflexie, într-un zori de zi :

„Istoria nu se face cu ephemeride

N-a mai adăugat însă constatarea imediat următoare : „Istoria fuge”, căci n-a mai avut timp, el însuși fiind antrenat în această fugă care-l pune în fața unor peisaje noi, derutante, surprinzătoare, cu neputință de înțeles. Doar cu o lună în urmă, la puțin timp după victorie, prințul tată îi scria din Diisseldorf :

„România și-a cucerit o situație de invidiat, prin curajul cu care și-a jucat cartea. Toată lumea admiră tînăra armată și aportul ei la încheierea unui război greu, care va aduce mari transformări politice în timpii următori.” Timpii următori dezmințiseră însă profeția de la Diis- seldorf a prințului Karl-Anton. „Transformările¹¹ care urmaseră erau neliniștitoare. Cele în curs erau de-a dreptul negative. Elanului eroic de ieri i se răspunsese cu un blam, elanul se prefăcuse în deznădejde, aliații externi de ieri se priveau cu suspiciune, vrăjmașii interni de ieri

— albi și roșii — își întindeau mîna, „situația de invidiat¹¹ părea de neinvidiat : țara se afla singură, de la un timp. De la Brătianu nici o veste, probă că turneul lui occidental era în van. Nici prințul Karl-Anton, care-l asediase cu scrisori și sfaturi, în timpul precedent, nu-i mai scrisese un rînd. Tăcerea tatălui era semnificativă. Era probabil că,* din exterior, de departe, situația fiului de la Dunărea de jos se vedea încă și mai rău decît de la fața locului, fără nici o amăgire. Cu atît mai grave păreau lucrurile cu cît prințul Karl-Anton nu găsea de cuviință să-i scrie, așa cum făcuse în urmă cu un an, la începutul războiului :

„De aici, din depărtare, îmi este foarte greu să judec pentru tine. Tu știi mai bine, acolo, la fața locului, ce măsuri să iei, pentru ca totul să se desfășoare normal.”

Ceea ce atunci urmasese — „normal¹¹ — fusese războiul. Acum era pace — cea mai normală dintre situații și cea mai anormală. Chiar nimicurile, „ephemeridele¹¹, căpătau semnificațiile, oricît de înșelătoare. Cineva, deschizînd brusc o ușă, pe un culoar al palatului, i-a dat prințului alarmă. Deci și zgomotul, dar și tăcerea erau anormale.

„— Da, domnilor, le mai spunea ministrul tinerilor protejați, la noi istoria a ars ca un foc înăbușit. N-am avut drept nici măcar să ne-o scriem.”¹¹

Conu Mihalache se referea din nou la cazul său, pe care-l prezenta novicilor cu o atentă pedagogie, din care nu lipseau amănuntele. La întâmpinările respectuoase ale acelora care-i înșiruiau meritele, în chip admirativ, domnul ministru răspundea prin negări, mai precis prin puneri la punct, menite să clarifice : „— Da, am trecut la acțiunea directă, cum spuneți, căci istoria, dacă nu poate fi scrisă, atunci măcar trebuie făcută, refăcută, prin acțiunea directă”. Dar, așa cum spunea el însuși mai departe, acțiunea directă nu putea izbuti în condiții de „protectorat rusesc” și „tutelă turcească”, fiindcă din nou aceiași mentori îl trăsese ră pe tînar de mîneacă, nelăsîndu-l să se avînte în direcția visată. S-a avîntat deci, imediat ce-a revenit acasă, povestea ministrul, mai întîi în presă. Apoi preciza : „— Trebuie să știți însă că nu se poate face presă în condiții de cenzură !”

Obțineea, prin reacție, din nou figuri uimite : în România de mult nu mai exista cenzură și tinerii nu puteau pricepe ce se întîmplase cîndva cu domnul ministru. „— Da, spunea el, „Dacia literară” a fost suspendată de cenzură după numai trei numere, la intervenția consulului rusesc de la Iași.” La fel, mai apoi, cealaltă revistă „Propășirea”. „— M-am avîntat apoi în învățămînt, povestea conu Mihalache, aducînd imediat precizarea : „— Trebuie să știți însă că nici în învățămînt nu se poate face vreo ispravă, în condiții de cenzură.” Cursul lui de istorie, la Academia Mihăileană, fusese suspendat după cîteva prelegeri, prin intervenția aceluiași consul rusesc de la Iași.

Un tic rămas din tinerețe îl făcea să-și tot caute coama rebelă, palma nimerind de fiecare dată în gol, un gol pe care domnul ministru îl pune a în valoare prin chiar acest gest automatic. „— îmi mai rămîne a să mă desfășor în beletristică, mai spunea el, dar credeți că era cu putință ? Păi închipuiți-vă că pînă și o prefață, precuvîntarea mea la romanul „Coliba lui moș Toma”, a fost oprită de aceeași cenzură de la Iași !” Și din nou precizînd : „— Domnilor în condiții de cenzură nu se pot face nici măcar traducțiuni !” De fiecare dată, ajungînd aici, ministrul rîdea. Ca să arate ce fel de traducțiuni se promovau în tinerețea sa — și după ce modele !, el cită un imn închinat

„locomotivei cu vapori”, tradus după „Abeille du Nord”, care suna așa : „Astă mașin-are dar / Să o miște trei cuvinte : / Dumnezeu, Patrie, Țară”. Conu Mihalache râdea desigur, dar cu amărăciune.

Înhămîndu-se în acțiunea directă, în opera publică, zi- dindu-se în această operă, și înfruntînd toate riscurile — arestări, reclusiune, exil, toate acceptate, asumate, biruite —, domnul ministru nu mai avusese răgaz să se întoarcă la propria-i operă, cîndva făgăduită, oricîte pietre mari ar fi pus între timp la temelia ei, extinzîndu-i baza, săpînd adînc și dînd la lumină izvoare, îngrămădind tomuri după tomuri de documente, dar neizbutind să înalte zidurile și nici cupola, visate la douăzeci de ani. N-ar fi admis totuși însinuirea de eșec, dintr-un firesc orgoliu pentru opera publică : „Da, am devenit administrator al istoriei, în loc s-o scriu !”, dar din aceasta voia să extragă un înțeles pentru tineri. Înainte de a le ura drum bun la studii, în străinătate, ministrul îi avertiza patern : „— Domnilor, gîndiți-vă bine. ce datorie aveți a contracta !”

Dintre tinerii bursieri, doar unul singur îi ripostase conului Mihalache cu obrăznicie, înfruntîndu-l : „— Dumneavoastră vorbiți ? Păi dumneavoastră, domnule ministru, sînteți dator vîndut !” Individul se numea Robcănescu, era excepțional de înzestrat, conu Mihalache intenționa să-l trimită la Berlin, unde l-a și trimis, ca tînărul să învețe istoria cu Leopold von Ranke. Nu i-a plăcut obrăznicia și i-a răspuns : „— Eu sînt dator, dar nu vîndut !” Apoi avertizîndu-l : „— Dumneata să-ți supra- veghezi datoriile financiare, căci lași în țară cam multe !” Acest bursier al conului Mihalache ratase, deși i se pusese totul la îndemînă. Un alt bursier, Priescu-Rufino, trimis în Italia să învețe științele fizice și astronomia, ratase și el, risipindu-și învățătura în tot felul de fantasmagorii, poate din pricină că nu-l strînseseră de gît niște datorii opresive. în primăvara anului precedent, Priescu-Rufino refuzase să participe la experiența cu o armă secretă

— „electricitatea” —, deși țara se afla în prag de război. Cel de al treilea bursier, pictorul Grigorescu, deși conștiincios și gingaș ca artist, nu-l satisfăcea pe conu Mihalache prin inapetența sa pentru marile teme istorice, acele teme care-l făcuseră glorios pe Aman. în urmă cu un an, în vară, la întoarcerea lui Grigorescu din Franța, conu Mihalache îi spusese pictorului, cu admonestare : „— Ți-am dat o bursă,

acum îți pun la dispoziție un război. Fii mare !” Artistul a înțeles că e dator, a și plecat spre Dunăre, investit cu calitate de corespondent de front, dar marile rezultate întârziiau, se lăsau prea mult așteptate. Tinerii nu-și dădeau pe deplin măsura, ca și cum libertatea la care el râvnise, pe care el n-o avusese, de care ei dispuneau, i-ar fi stîmjenit. Să fi fost oare imposibilitatea de a decide, echidistantă cu libertatea de a decide, împingînd ambele individul în gol ? Conu Mihalache cunoscuse aporiile 'imposibilității, tinerii cunoșteau aporiile posibilității, pe care el ar fi vrut să le respingă cu aceeași vigoare ca și-n tinerețe : „— Dar sfărmați-le odată, domnilor, și angajați-vă total. Nu există libertate fără o îndatorare absolută !”

În ministru se trezise istoricul, un istoric reprimat, mereu reprimat de curgerea evenimentelor — și acestea istorice, dar care nu-l, lăsaseră să-și dezvolte pasiunea primă. Evenimentele și conjuncturile contracaraseră în acest om ceea ce el socotea a fi totuși misia lui esențială. I-a spus lui Mitilineu, care tria un maldăr de acte adus de la arhive :

— Vezi tu, Mitilineu, cum se răzbună lucrurile nefăcute la timp ? De multă vreme, aceste acte ar fi trebuit să fie la îndemîna publicului, ca bunuri de uz public. Toate aceste înțelegeri secrete, toate aceste protocoale oculte, toate aceste tratate monstruoase ar fi trebuit scoase la lumina zilei, pentru ca singure să-și înfățișeze viciul, carențele în materie de drept și de etică. Ne-am fi scutit astfel de pledoarii inutile, de înfățișări, de confruntări, de amînări, de prezența la tot felul de tribunale care-și desfășoară sesiunile cu ușile închise.

— Păi istoria e totuși secretă....

— Cum să fie secretă ? Trebuie s-o scoatem din regimul secret, și s-o aducem în fața popoarelor, care o îndură ca pe un blestem. Cineva va trebui, cu urgență, să scrie istoria noastră contemporană, chiar pe temeiul acestor acte !

Mitilineu era plin de praf, din cap pînă-n picioare. A lăsat actele și a deschis fereastra, ca să intre aer, apoi, după un timp, l-a consultat pe ministru :

— Credeți că s-a aerisit ?Nu știu ! a bombănit șeful, care se purta ca un obsedat. Mă gândesc, dragă Mitilineu...

— Domnule ministru, ne batem cu morile de vînt... Ministrul s-a trezit, în sfîrșit, luînd act de scutierul său :

— Mitilineu, i-a strigat el, te asigur că eu nu-s Don Quijote, și-n consecință te invit să nu fii Sancho Panza. Mă-nțelegi ?

La dejun, Ignatiev lipsea — nu se întorsese la Petersburg, dar, ca un făcut, trebuia să-i țină locul cineva, și acesta a fost baronul Jomini. Stupidul Adlerberg a dus la îndeplinire fără reproș oficiul lui protocolar, pe lancu Ghica nu l-a luat în seamă, i-a întins fad mîna, apoi l-a introdus în vastul salon circular, adiacent sufrageriei, distribuindu-l pe același post minor, între ambasadorii Greciei și al Serbiei, nu departe de ambasadorul Austro- Ungariei, tustrei prezenți. Era prezent și ambasadorul Germaniei și al Suediei, dar lipseau ambasadorii Franței, Marii Britanii, Italiei, ceea ce însemna că reuniunea era rezervată unui grup central-nordic, în care erau admiși și cițiva balcanici. Prezența ambasadorului Danemarcei era legitimă, regele Cristian fiind socrul țareviciului. În jurul ambasadorului Danemarcei au și făcut cerc mai mulți demnitari „din partida țareviciului", ceea ce însemna că și Alexandr Alexandriei va veni la dejun. Alți ruși, dintre cei mai importanți, l-au anturat cu ambasadorul împăratului Wilhelm, presupunîndu-se că prințul Bismarck ar avea un cuvînt de spus la apropiatul congres de pace. Ghica a schimbat cîteva cuvinte cu trimisul regelui Greciei, cît era protocolar. Cu Grecia, el unul nu avea nimic de împărțit. Nici grecul cu el. Resimțea în schimb neplăcut absența generalului Pomuț, ambasadorul Americii, singurul cu

care ar fi schimbat o vorbă, peste conveniențe.

Ghica știa că dispune doar de două momente favorabile, pentru a-și duce la îndeplinire misiunea : fie la început, după intrarea țarului, când Majestatea-Sa primea salutarile și binevoia să se întrețină cu invitații, fie la sfârșit, în clipele de bun rămas, de după paranteza mesei. S-a adresat contelui Adlerberg, pentru a-l consulta asupra celei mai potrivite modalități. Acesta l-a trimis la baronul Jomini, care s-a făcut că nu aude. Era deci trimis de la Ana la Caiafa, când minutele presau.

Apoi în salon a intrat augusta pereche, urmată de țare-vici și de prințesa Dagmar. Un singur incident : o doamnă grasă, prințesa Șahovskaia, de la Crucea Roșie, pe care Iancu Ghica o cunoștea de pe front, s-a poticnit și a căzut pe-o coastă, pe covor, la un pas de țarină, când a dat să-i facă reverența. Adlerberg a fost prompt, a intervenit s-o ajute, imensa doamnă, poreclită Foca, și-a redobândit echilibrul protocolar. Un al doilea accident nu s-a mai petrecut, urma probabil să se petreacă în sufragerie, în timpul dejunului, dar generalul a ratat șansa de a înmîna scrisoarea, căci țarul a trecut mai departe, spre alți invitați.

Al doilea accident, regizat probabil de Jomini, a avut loc într-adevăr în sufragerie, când Ghica s-a trezit rînduit la masă astfel încît s-o aibă la stînga pe Doamna Focă. Era sigur că această marcantă persoană n-ar fi atras atenția asupra-i dacă n-ar fi căzut pe parchet în clipa reverenței. Dar ea atrăgea interesul și prin altceva, mai important : pe front, prințesa Șahovskaia fusese conducătoarea grupului de doamne de la Crucea Roșie rusă, din care făcuse parte și Nadia Mirski. Ce se urmărise prin această regie ? Dorea cineva să demonstreze că cele trei personaje — Iancu Ghica, Nadia Mirski și prințesa Șahovskaia se cunosc ? El unul n-avea decît o imensă reprobare pentru acea oribilă tentativă de atentat, cum probabil avea și prințesa. Generalul și-a plecat nasul spre partea de masă care-i revenea, nu înainte de a băga de seamă că țarina îi zîmbește doamnei Șahovskaia, probabil spre a o consola și încuraja. Aceasta i-a redat conului Iancu respirația. Și-a luat de rîndu-i curaj și a început să mănînce. Era mai preferabil să mănînce decît să converseze, deși discret, în capul mesei, începuse conversația. Un demnitar, pe care Ghica nu-

1 cunoștea, a avansat o primă remarcă, menită să-l binedispună pe țar :

— A fost înțelept din partea lui Abdu-Hamid c-a acceptat să se restrângă. Și fiindcă țarul n-a reacționat : E ceasul cînd Turcia trebuie să se pună, spre binele ei, sub protecția Majestății-Voastre, ca să n-o înghită Occidentul.

Altcineva a avansat imediat observația că pe fidelitatea otomanilor nu se putea conta, din pricina deosebirii religioase. Era domnul Pobedonostțev, mentorul spiritual al țareviciului, expert în asemenea chestiuni subtile, în care ades se pronunța, ca purtător de cuvînt al Marelui Sinod. Alt domn a mai spus :

— Indiferent de deosebiri, important este ca nimeni să nu se mai amestece în această antantă între noi și turci.

De la „antantă” s-a trecut, grație altcuiva, la chestiunea ocrotirii creștinilor din fostul imperiu, numit deja fost, dar cu înțelegere și milă. S-a mai spus că îndatoririle Rusiei față de creștinii rămași acolo sporeau, chiar dacă între timp, cîteva state creștine se emancipaseră sau aveau să se emancipeze din umbra otomană. Aceste state, a observat același domn, erau datoare să mențină și să întărească legătura cu ocrotitorii, nu numai pe cale politică, dar și religioasă. Căci între timp Constantinopolul decăzuse ca sediu al creștinătății răsăritene.

— în aceste condiții, a mai adăugat acel domn, cînd în scaunul de la Constantinopole se află un patriarh debil, mă întreb cu nedumerire de ce se mai admite ca sfîntul mir să se prepare acolo ? ! Căci de acolo, de la Constantinopole, se distribuie sfîntul mir pentru toate comunitățile ortodoxe din Grecia, Serbia, Bulgaria, România și așa mai departe...

— Dar unde să se prepare sfîntul mir ? a întrebat țarul.

— La Moscova ! a răspuns domnul Pobedonostțev.

Răspunsul acesta a provocat o sincopă printre înghițituri ; lingurile, cuțitele, paharele și-au suspendat miș-. carea.

— Ce s-a spus ? a întrebat cineva de la coada mesei.

Diplomații din Occident nu înțelegeau chestiunea și nu

puteau participa la discuție decît cu exclamări. Ambasadorul Austro-Ungariei l-a întrebat totuși pe Iancu Ghica :

— V-ar conveni să primiți sfântul mir de la Moscova ?

Ca să nu protesteze vehement, generalul s-a închinat

în cerul gurii cu limba. N-avea instrucțiuni de la guvern să discute o asemenea chestiune și nu știa nimic despre prepararea și distribuirea sfântului mir în fostul imperiu otoman. S-a mulțumit să tacă și să asculte, dar n-a mai putut mânca. Intervenise în discuție și un prelat, pe care Ghica l-a identificat a fi confesorul țarului.

— În acest fel, a spus distinsul prelat, s-ar stăvili și veleitățile de autonomie ale acestor creștini balcanici, care, de la un timp, au tendința de a întemeia tot mai multe eparhii autonome, ba chiar patriarhii autocefale !

Cineva a ilustrat prompt ideea printr-un exemplu :

— Bulgarii, spre pildă, acum doi ani, au izbutit să-și întemeieze propria lor mitropolie !

Această mitropolie, a tras concluzia generalul, izbutită grație contelui Ignatiev, pe atunci ambasador de Constantinopol, nu era văzută cu ochi buni la Petersburg. Însemna că nici contelui nu-i merge bine, cineva îl lucra la tar, și lancu Ghica s-a bucurat. Pentru prea puțin timp, fiindcă vecinul de scaun, același diplomat austriac, l-a întrebat :

— Cum stați cu mitropolia ? Sau vreți și dumneavoastră o patriarhie autocefală ?

— Domnule, a replicat cu nervi lancu Ghica, la noi, la ortodocși, problema se pune altfel decât la subordonații Romei. În răsărit, instituția patriarhiilor autocefale e veche, de prin al patrulea secol al acestei ere.

Aluzia la subordonații Romei n-a plăcut și austriacul a împuns imediat :

— Constat însă că cea de a treia Romă vă ia tot mai strâns sub aripă !

Era momentul când trebuia să intre în scenă și Doamna Focă, doar de aceasta fusese plasată de Jomini lângă general. Prințesa Șahovskaia i s-a adresat binevoitor :

— Feodosia Petrovna mi-a vorbit foarte cald despre dumneavoastră. I-am spus că ne-am cunoscut pe front, astăvară, la Turnu-Măgurele. M-a asigurat că sînteți un om de onoare. Apoi șoptit : Ce zici de biata Nadia ?

Generalul, care începuse din nou să mănânce, a rămas cu înghițitura în gât. Ar fi vrut să strige : „— N-o cunosc pe asasină !” A înghițit, a tăcut, apoi s-a uitat în toate părțile să vadă dacă nu-l observă cineva. I-a zîmbit doar baronul Jomini. Dar prințesa nu s-a astîmpărat :

— Eu cred că Nadia a fost absolut inconștientă. Cum să încerci să-l împuști pe țar ?... Același a fost și cazul lui Tolea, mă refer la Anatol Pro„horin, nepotul Feodosiei Petrovna, dar țarul l-a iertat. De ce n-ar ierta-o și pe Nadia ?

Iancu Ghica ar fi vrut să strige, cu toată lasitatea disponibilă : „— Nu-l cunosc pe Tolea !”, dar n-a putut, iar prințesa a continuat :

— Am la mine un memoriu, o implorare către Majes- tatea-Sa. Vreau să i-o înmînez la sfîrșitul mesei.

Același lucru voia să facă și el, la sfîrșitul mesei, să-i înmîneze Majestății-Sale scrisoarea telegrafică a prințului, dar Doamna Focă, iată, îl contracara. Ce s-ar fi întîmplat în cazul în care, ea mai întîi, căzînd în genunchi, i-ar fi înmînat memoriu, după care și el ar fi venit la rînd ? Să amîne predarea scrisorii ar fi însemnat să rateze o șansă ; să admită suprapunerea scrisorii cu memoriul, în aceeași mapă, depusă pe biroul țarului, ar fi însemnat să riște la extrem. Atîta aștepta dubiosul Jomini : să-i spună țarului că Nadia Mirski, cu pistolul ei, trecuse înainte de a fi fost arestată, și prin sania lui ! Mai mult, c-ar fi cunoscut-o pe sus-zisa anarhistă, cum și pe protectoarea ei, încă de pe front !

Cînd lumea de la dejun a revenit în marele salon, au- guștii amfitrioni păreau senini și Ghica a căpătat brusc o nouă speranță. Invitații s-au despărțit în două partizi : doamnele cu țarina, domnii în jurul țarului, dar Ghica, prin neghiobia lui Adlerberg, a căzut în partida țarinei. De ce el, de ce nu șîrbul ori greul ? În aceeași situație se afla însă și ambasadorul Danemarcei, care se ocupa de connaționala lui, grațioasa prințesă Dagmar, consoarta țar- reviciului. Era deci un mic grup de familie, iar generalul s-a simțit pînă la urmă onorat de a fi în preajmă și de a-i

transmite țarinei omagiile Doamnei Elisabeta, de la București. Țareviciul, care nu respecta formalitățile, a trecut în grupul doamnelor și l-a abordat familiar pe Ghica :

— Ce mai face Brătianu ? Am auzit că nu mai e prim-ministru.

Știrea bo'mbă l-a făcut pe conu Iancu să se comprime. Era totuși exclusă o răsturnare de guvern, despre care să nu știe nimic, și Ghica și-a revenit.

— Știam că e plecat în Occident, a îngăimat el.

— Și ce caută acolo ?

— N-am știre, Înălțimea-Voastră...

— Ba eu am știre ! și țareviciul a dat să-i întoarcă spatele. Apoi s-a răzgîndit : Și pe cînd botezul ? l-a mai întrebat.

Iancu Ghica era într-o completă derută, nu-și amintea să fi fost vorba despre nici un botez important la București. Părea surprins și Alexandr Alexandriei, care a mai adăugat :

— Știam că Elisabeta e însărcinată...

? |

— Să mi se fi părut ? Oricum, eu le-am spus cînd m-am întors de pe front : voi de ce dracu nu faceți copii ?

Și a rîs cu toată gura, în timp ce Ghica, cu zîmbetul înghețat pe buze, se pregătea să se incline în fața Majes- tății-Sale. Îi venise rîndul. A scos mesajul, l-a prezentat scurt, cu o formulă pe care o învățase pe de rost, pentru a nu fi paralizat de trac. Țarul n-a primit însă scrisoarea, l-a indicat pe Adlerberg ca s-o preia, acesta a luat-o și a trecut-o mai departe baronului Jomini. Majestatea-Sa n-a spus, în rusește, decît atît :

— Dea Domnul să nu se ivească noi complicațiuni.

Iancu Ghica rămăsese cu „Sergentul” în buzunar.încă nu se stinsese ecoul „afacerii cu rufe murdare”. Din rumoare publică și din gazete, armata aflase pînă la urmă de încercarea de compromitere a precedentului șef, generalul Florescu, și de intervenția loială, în apărare, a actualului șef al departamentului militar, generalul Alexandru Cernat. Discursul lui Cernat, la Parlament, avusese un larg

răsunet în rîndul ofițerilor, deși generalul refuzase să-l publice în Monitorul Oficial, neconsimțind să-l vadă tipărit alături de celelalte intervenții, aparținînd politicianilor. Textul circula însă pe foi volante, cu un efect nescontat de mare. Ofițerii se deșteptaseră ca dintr-un somn : „Domnilor, ăștia își închipuie că numai lor le aparține țara ? !” Onoarea armatei fusese lezată, generalul Cernat luase ferm apărarea „sacruului corp”, dar armata se putea apăra la nevoie și singură împotriva societății civile. Intuind probabil acest pericol, generalul Cernat trimisese subordonaților o scrisoare circulară, nu în calitatea lui de ministru ci sub titlul personal, în care le cerea imperios — de fapt îi soma ! — să nu se amestece în politică : „Armata, scria generalul, este deasupra politicii, ea reprezintă patria pură.” Dar cum să consimtă ofițerii, slujitori ai patriei pure, ca această *terra pura* să fie întinată de mîinile unor nemernici ? Alexandru Cernat, pe post de nou ministru al armatei, intuise însă tocmai acest pericol, atunci cînd scria : „Pe acest sîmbure de măsline, pe care azi s-a pus talpa, armata poate luneca pînă în neant”. Și somația „Nu vă băgați !”

Surpriza generalului a fost să constate că în apărarea lui Florescu se ridicase nu numai el, ca militar, dar și un civil, bardul de la Mircești. În replică, la „infamia din Parlament”, Alecsandri tipărise o broșură în versuri, de șase pagini : „Epistolă generalului Florescu”, pe care subordonații de la minister i-au pus-o lui Cernat în față, imediat după apariție. Cernat a fost instantaneu fericit. Obrazul lui Florescu, întinată de „canalia liberală”, era șters de batista candidă a poetului național și sărutat în vîzul lumii. Unde scuipea Parlamentul, pupa bardul. Generalul și-a amintit, ca prin destuparea unei a treia urechi — urechea inimii, de deviza pe care bardul de la Mircești nu înceta s-o tot repete lumii la modul oral : „— J’aurais ete soldat si je n’étais poete !” Cuvintele aparțineau lui Victor Hugo, bardul însuși indicase sursa, dar iată că deviza „Aș fi vrut să fiu

soldat, de nu eram poet", intervenea fericit tocmai acum : Alecsandri redevenea soldat. Poet și soldat ! El apăra, prin prompta broșură, onoarea armatei :

***„Căci astă vie, jună, eroică armată,
Sub Cuza și sub Carol prin tine-a fost creată.
Și ție cu dreptate se cuvenea onorul
Fruntaș de-a fi în luptă, tu,
organizatorul !”***

Generalul Cernat era mișcat pînă aproape de lacrimi, chit că știa să-și țină firea. Pentru a se cruța de o scenă jenantă, de cras sentimentalism, i-a dat șefului de cabinet să citească mai departe, cu voce tare, „Epistola” :

— Vezi dumneata ce scrie mai departe ! Mi-au slăbit ochii.

Subordonatul a pus patos în lectură, ambii militari erau încordați, mai cu seamă la versurile în care bardul sancționa luptele politiciene, smulgîndu-le ambilor aprobarea :

***„Acum în loc de arme curate, lucitoare,
Eu văd că se preferă hulirea mînjitoare,
Oricine stă-n arenă, de tînă are parte...
Eu, nedepins cu tina, mă țin de ea
departe Și-aștept să văd sub trăsnet
hidoasa pocitură, Care-a sădit în țară
invidie și ură.”***

— „Cine-i „hidoasa pocitură ?” a întrebat subordonatul, oprind lectura Epistolei.

— Ce-ți pasă ? Cetește !

Lui Cernat îi repugnau dedesubturile, insinuările, cancanurile. Indiferent cine-ar fi fost „hidoasa pocitură”, probabil dl. C. A. Rosetti, lucrurile stăteau exact așa cum le prezentase bardul, care știa ca nimeni altul să-și apere amicul de acuze infame :

„De cînd netrebnic omul cu inimă măreață,

***Ce-n lupta pentru țară oferă braț și viață ?
De când netrebnic șeful, ce, oricum bate
vîntul, își apără stindardul și-și ține
jurămîntul!"***

Generalul însuși se simțea măgulit în onoarea lui de șef, succesor al unui șef injuriat pe nedrept, el însuși fiind, ca și Florescu, un om al jurămîntului, apărător al stindardului. Și-a tamponat ochii cu batista, apoi, răgușit de emoție, l-a întrebat pe subaltern :

— Ce-o fi făcînd oare bardul ?

— Cum ce ? El însuși ne-o spune. Stați să vă recitesc primele stihuri !

***„Amice, vrei să afli ce fac și cum
trăiesc In cuibul singuratic în care
mă găsesc ?”***

Reascultînd aceste prime stihuri, predispoziția sentimentală a generalului s-a accentuat. L-a cuprins regretul că, în ultimul timp, nu urmărise tot ce publicase poetul, nici măcar toate poemele militare, tipărite de Alecsandri în cursul războiului și care-l ridicaseră la o faimă supremă în ochii nației. Acel „J’aurais ete soldat si je n’etais poete” se confirma, se întregea mai bine spus prin ceea ce ministrul ar fi vrut să numească „fapte

poetice de arme", dacă o asemenea formulă se putea accepta. Din păcate, Cernat rămăsese cu lectura în urmă, se oprise la „Balcanul și Carpatul", mai departe nu citise nimic, a și întrebat, pozînd în uituc :

— In fond, ce-a mai scris în ultimul timp domnul Alecsandri ?

— Păi tot ce-a scris e despre oaste, a răspuns cu mîndrie subordonatul, bombîndu-și pieptul. Pofțiți „Sergentul" ! Dar are și altele. Vrea să le adune într-o broșură, sub titlul „Ostașii noștri".

Ministrul a fost cu drept cuvînt indignat : cum de nu știa nimic ? Cum de subalternii nu-i raportaseră un asemenea fapt important de arme ? !

— Credeam că știți !

— Și ce dacă știam ? Ia și scrie !

Și pe loc, generalul ministru a dictat un ordin către toată oștirea. Prin acest ordin corpul ofițeresc al Armatei Române era poftit să subscrie la „tipărirea și difuziunea, pe regimente și companii, a broșurii de stihuri cu titlul „Ostașii noștri", aparținând onor dl. Vasile Alecsandri." Ce putea face mai mult generalul pentru omul care apăraseră, ca nimeni altul, onoarea oștirii ? A mai dictat, cu voce de legislator :

„A se avea în vedere nu numai regimentele de dorobanți, pe care poetul le proslăvește în chip special, dar și armata permanentă, regimentele de linie, de roșiori și de vânători, precum și regimentele și secțiile de artilerie ale armatei

În final, a mai întrebat :

— Cît costă, dragă, broșura ?

— Zece bani.

— Să-mi reții și mie una, te rog ! Și reamintindu-și un mădular uitat al armatei : Nu uitați marina ! Generalul îl avea în vedere pe maiorul de marină Nae Maican, un ofițer foarte simpatic. Apoi Cernat s-a confundat în spinoasele dosare cu cereri de permisie, care-i dădeau migrene

.La Craiova, unde se aflau trupele, de o bună bucată de vreme, generalul Cerchez a fost nevoit să se ocupe de un caz penibil. Nu se stinsese încă vîlva produsă de apariția în Capitală a unui batalion de dorobanți, care, abătîndu-se de la traseu, ajunsese nu la Craiova, ci tocmai acolo unde nu trebuia. Incidentul s-a spart nu în capul vinovatului, cum ar fi fost normal, ci în capul comandantului, generalul Cerchez. S-a dispus o anchetă, din cercetare n-a rezultat mare lucru. Căpitanul Georgescu-Magnus o ținea înainte, nebunește, că nu-și putea lămuri cum ajunsese cu batalionul lui la București. „— Vă dau parola de onoare că nu pricep !”

Cerchez a dat ancheta pe mîna colonelului Algiu, acesta a procedat și sever, dar și amical : „— Spune-mi, dragă, îți jur că nu consemnez în raport, totuși cum de-ai ajuns cu batalionul dumitale la București ?” Nu s-a putut scoate de la Georgescu-Magnus decît aceeași formulă „—Vă dau parola de onoare...”, plus o neputință absolută de a îngăima o explicație cît de cît plauzibilă, de ochii lumii. Cu ochii ieșiți din orbite, trăgînd aer ca un crap scos din apă, Georgescu-Magnus a mai spus : „— A fost ca o...” „— Ca ce ?” Dar căpitanul a înghițit în sec, a sorbit de fapt un aer iluzoriu, după care-a tăcut mîlc. Chiar nimic nu s-a mai putut obține de la el.

— Vă raportează, e nebun ! a pus Algiu concluzia, comunicînd-o eliptic șefului.

— Bine, dragă ! a încheiat și Cerchez. Dresează raportul în consecință. Să închidem o dată această poveste !

— A fost ca o... ! și Algiu a repetat, pe cont propriu, formula lui Georgescu-Magnus.

— Ca ce ?...

— Ca o descătușare inexplicabilă ! a mai adăugat Algiu. Ca un dop care sare, din prea multă presiune.

— Și tu crezi că putem pune în raport o bazaconie ca asta ?

Nici el nu-și explică, vă rog să mă credeți ! a insistat Algiu. El jură că așa ceva nu i s-a mai întâmplat niciodată în viață. Tocmai de asta, căpitanul vrea săceară o permisie, de fix trei zile, ca să-și lămurească singur cazul...

— Ați înnebunit cu toții ? a răcnit generalul. Domnilor, în condiția asta, mă veți obliga să-i iau lui Georgescu- Magnus comanda.

Dar nu i-a luat comanda, Georgescu-Magnus a rămas în fruntea batalionului cu pricina, consemnat însă în cazarmă, împreună cu oamenii săi, pentru exact timpul cît lipsise. Chestiunea cu dopul a făcut însă carieră la popotă, în cercurile ofițerești. Privindu-l pe Georgescu- Magnus sau privindu-se unii pe alții, ofițerii spuneau pe șoptite : „Acuși sare dopul !”

Intr-adevăr, nu peste mult au început să curgă cererile de permisie. Generalul Cerchez le-a rezistat bărbă- teste, pînă la un anumit punct. A fost punctul cînd șeful, încăpățînîndu-se în refuz, a simțit că provoacă murmurul subalternilor, ba chiar o separare a celor respinși de persoana sa. Pe toate cererile de permisie, Cerchez scrisese „Nu”, de fapt un N energic, pe unele le rupsese în bloc, dar au intervenit murmurele. Fapt suspect, chiar Algiu, șeful statului major al diviziei, bombănea, deși cu surdina. La cafea, în doi, Algiu i-a spus :

— Situația noastră e cel puțin bizară. S-a isprăvit totuși războiul, oamenii o știu. De jur-împrejur, pe la alte divizii, s-au dat permisiile cu ghiotura. Oamenii știu !... Măcar vreo cîteva dac-am acorda și noi, pentru cazuri excepționale.

Cerchez s-a infuriat, era și cazul :

— Algiule, nu-nțelegi că se destramă ciorapul ? Una singură dacă acord, se duce buhul pînă la vodă.

Invocarea șefului suprem al oștirii n-a impresionat. Iată, alții acordau permisiile, Cerchez nu ! Era probabil un capriciu, sau, și mai trist, era un gest de pură

supunere la un ordin expirat. Algiu n-a însinuat, dar gîndul se presupunea.

— Nici măcar pentr-un caz de deces în familie ?

— Nici.

În mod sigur colonelul Algiu avea de făcut o intervenție în favoarea cuiva ! a presupus Cerchez. Precis, subalternul pitise sub veston, la piept, o telegramă — unui subordonat îi decedase mai mult ca sigur mama, sora, amica, individul ținea să fie prezent la funeralii, lucru lesne de înțeles, uman, desigur, dar nu într-un asemenea timp !, deși Algiu, prin mutra lui, nega gravitatea timpului, o anula, readucînd la suprafață un timp al persoanelor, ca în ceasurile de acalmie. Algiu a și făcut o grimasă de om învins, renunța adică la cerere, consimțînd să se lase covîrșit de stupiditatea unui ordin, care se vădea absurd în situația dată : ora acalmiei. A spus totuși :

— Domnule general, dar e stupid să ne cramponăm într-o poziție singulară, cînd în jur...

Adică ce-i în jur ? ar fi vrut Cerchez să întrebe. Adică toate fug, se destramă, nimic nu mai rămîne stabil, nici măcar armata ? ! Să fim serioși ! Totuși a cerut telegrama acelui subordonat — Algiu i-a oferit-o imediat, Cerchez a examinat-o fugitiv, era vorba într-adevăr de un deces în familie, apoi a întins mîna, ca să primească și cererea de permisie, a scris Da — • un D moale, a restituit hîrtia, s-a ridicat, i-a spus lui Algiu doar atît : „— Bine, dragă !”, apoi a ieșit, întorcîndu-i spatele.

Dar un ochi de la ciorap sărise în aceeași clipă — infim moment de slăbiciune !, fiindcă gaura s-a lărgit imediat, a și început destrămarea. Trecînd un regiment în revistă, la sfîrșitul rondului, un sergent de la secțiunea de artilerie i-a ieșit în față, la raport, solicitînd permisia direct generalului. Individul avea în buzunar o scrisoare de-acasă, conținînd o veste rea, primită încă de cînd era pe front, dar fără ca omul să ceară învoirea de a se întoarce în satul lui pînă-n acea clipă. O cerea abia acum, fiindcă satul era la doi pași de Craiova : cît să-și vadă casa, atîta doar, și să se întoarcă la unitate, lîngă tunul lui. „— Bine, mă !” a spus generalul, automatic. Apoi trezîndu-se : „— Cum te cheamă ?” „— Athanase Zancu, după cum am raportat/” I-a impus ținuta tunarului, avea în față un om sobru, demn. I-a acordat permisie, fără regret.

La prînz însă, cînd să intre la popotă, au dat buzna peste el o mulțime de ofițeri, de toate gradele. Toți cereau permisiile, pe cele mai incredibile motive. Algiu îi secolunda pe solicitanți, sprijinindu-i fără nici un

scrupul. Ciorapul se destrăma cu o viteză fantastică. Tot ce mai putea face generalul era să pună nițică ordine — măcar o ierarhie a urgențelor, dar solicitările îl excedau : prin spărtura mereu lărgită putea să se strecoare întreaga divizie. A urlat :

— Stop ! Nu mai acord nici o zi, nici un ceas. Nici o minută măcar.

Ultima solicitare îl scosese cu totul din răbdări, nu-i venea să-și creadă ochilor : Georgescu-Magnus !

— Asta nu ! a urlat generalul. Domnul Georgescu-Magnus ar fi trebuit tradus în fața justiției militare.

— Domnule general, e vorba de un caz special.

Generalul a rezistat eroic. În nici un caz permisie pentru Georgescu-Magnus ! Ce caz special ? !

— Știți, el este din Moldova, de la Botoșani, și nu are cum ajunge acasă. Vrea măcar pînă la București. O zi măcar !

— Nici o minută ! Apoi intrigat : Ce să caute la București, doar a fost acolo, în chip ilegal !

— Acum vrea să ajungă legal. Măcar o minută !

Generalul i-a dat afară pe „in:ervenționiști“, în mai puțin de o minută. Era incredibil : permisie pentru Georgescu-Magnus !

N-a mai vrut să treacă la masă, a cerut să i se aducă ciorba la comandament. Auzi colo, Georgescu-Magnus și permisie ! Cum adică ? !

— Are și el un caz ! a intervenit Algiu.

— Ce caz ? !

Ciorba se răcea. Generalul a introdus lingura, posomorit, în castron. Algiu nu îndrăznea să mănînce, aștepta ca șeful să înceapă. Șeful avea însă în față o ciorbă de catran. Nu putea mînca. A intrat și sergentul telegrafist, aducea o cerere de permisie sau poate o depeșă.

— Vezi, dragă, ăsta ce mai vrea ?

Algiu a deschis telegrama. A citit-o, i-a comunicat apoi șefului un text absolut scandalos : lui Cerchez i se aprobase permisia pe care, cu o lună în urmă, același ministru i-o refuzase. O săptămînă acasă, la Iași.

A aruncat lingura. S-a ridicat în picioare. Algiu aștepta, cu depeșă în mînă. Cerchez a tușit, a băut un strop de apă, apoi i-a spus colonelului de stat major :

— îi acord permisie și lui Georgescu-Magnus. Dar fix trei zile !

Dintre toți militarii aflați în campanie, numai locotenentul Arghir nu ceruse permisie, nici măcar pentru o zi. Cavaleristul nu simțise nici un imbold să se întoarcă acasă, își vedea liniștit și posac de soldații și caii săi.

— Arghir dragă, i-a spus comandantul, la un anume moment, după întoarcerea la Craiova : O să trebuiască să castrăm armăsarii care vor intra curînd în escadron. Altfel iar avem buclucuri cu iepele și dăm peste cap instrucția trapei.

Castrarea armăsarilor era o treabă gingașă. Se făcea primăvara sau toamna, la sosirea noului contingent, nu oricînd, ci numai la timp călduț și uscat, pentru ca arșița sau frigul să nu complice trauma și să sporească suferința animalelor. Rămîneau masculi doar caii ofîterești, în -schimb se supuneau la grozăvia castrării toți caii de gloată, caii trupei. În timpul delicatei operații, recruții plîngeau, mai ales în regimentele de călărași cu schimbul, care veneau la oaste cu caii lor de-acasă. Cît dura operația, recruții — rămași pentru un timp simpli pedestrași — erau puși să spele geamurile și dușumelele cazărnilor. Li se dădea apoi să încalece niște cai blegi și docili, foarte tînjiți, nu caii cu care veniseră din satele lor libere. O strîngere de inimă resimțeau și tinerii ofîteri, sublocotenenții abia ieșiți din școli militare, care cunoșteau calul doar din manej, ca obiect de lux, bun pentru vanitatea paradelor și pentru echitația mondenă. Pe aceștia, cîte un ofîter mai vechi în grad îi muștra patern, văzîndu-i cum se înfioară doar auzind cuvîntul castrare : „Ce înseamnă că sînt caii jugăniți ? Începea acesta, profesoral. Păi v-o spune chiar cuvîntul de care vă înfiorați : a jugăni însemnează a pune-n jug. Puterea virilă este constrînsă, micșorată, tămăduită, la animal. Dar ceva se salvează. Calul rămîne ager, chiar îndrăzneț. Desigur, calul nu-i armăsar. E un armăsar purificat, adică jugănit.” După această lecție, habituală, scăpau de pacostea castrării doar animalele de elită, care treceau la remonta cavaleriei. Aici, în hergheliile armatei, armăsarii puteau să-și facă de cap absolut liber. Rezultau mînji și mînze de o rară frumusețe, care se alegeau în două partizi : cai ofîterești și cai de trupă. Caii de trupă se castrau sau se jugăneau. Același profesor adăuga niște precizări : „—La cocoși, ca să revenim la chestiune, e mai greu, deși păsările ar trebui să sufere mai puțin, căci nu sînt mamifere. Cocoșului, dacă-i distrugi sămînța virilă, se cheamă că-l claponesti, devine clapon, și uită instantaneu să mai cînte. Nu mai strigă cucurigu, deși răsare soarele.”

Era o aluzie la marea ordine a naturii, după care nu cucurigul cocoșului provoacă răsăritul astrului

zilei. Ordinea aceasta a naturii era străveche. O confirmase, la trecerea Dunării, și căpitanul Căpățînă, care le spusese camarazilor : „Calul de trupă trebuie să fie ascultător și tenace, vindecăt de orice capriciu al sexului. Calitățile lui de luptă se educă prin instrucție, la fel ca și calitățile soldatului.” Căpățînă însuși, deși ofițer, călărea un cal jugănit, pe nume Bombonel.’ „— Dragă, mai spunea căpitanul, Bombonel nu-mi dă bătaie de cap. E în schimb un cal admirabil, cai’e-ar intra și-n foc pentru mine.” Acest Bombonel intrase în tr-adevăr în foc, la modul admirabil, chiar în ziua în care căpitanul căzuse în prima luptă, ca un brav, imediat după trecerea Dunării.

Arghir totuși s-a rebifat la primirea ordinului cu pricepere. De ce atîta grabă ? încă nu fuseseră chemați sub arme recruții contingentului 1878. Cum să castrezi niște cai care n-au sosit încă la oștire ? ! Dar ordinul comandantului, formulat mai de timpuriu decît se cuvenea, avea sensul lui : „— Arghir dragă, și eu intenționez să plec în permisie. În cazul că plec, pe-o săptămînă sau două, ai grijă și jugă- nește armăsarii, în lipsa mea, ca să nu am eu necazuri la întoarcere.” Desigur, era mai lesne să te bizui pe subalterni decît să-ți faci singur treaba, să lași în seama altuia tot ceea ce nu-ți place să faci singur, să te degrezezi de niște îndatoriri.

Arghir a ieșit de la comandament bombănind. Respingătoarea misie ar fi urmat să-i revină tot lui și-n acest an. El ar fi trebuit din nou să dea ochii cel dintîi cu recruții și să le inculce acel fior de groază pe care-l resimt novicii în contact cu gradatul și cu cazarma : „Gata cu voi, trei ani încheiați nu drăguță, nu măicuță. Sînteți ai oștirii !” După un pas, țintindu-l pe unul, la întîmplare : „— Cum te cheamă, bă ?” „— Vasile Gheorghe.” „— Ba Gheorghe Vasile — și jap ! — căci la oștire contează doar numele neamului. Aici te-a trimes nația, nu măicuța, nici drăguța !” Recruții urmau a ști, de la primul pas, că nu se reprezintă pe sine, reprezintă neamul din care provin, că ei nu contează ca inși, își lasă identitatea afară, la poarta cazarmei. După încă un pas : „— Ia spuneți, ce greșeală a săvîrșit soldatul adineaori ?” „— A spus Vasile Gheorghe, nu Gheorghe Vasile.” „— Și a doua ?” „— A doua...” „— A doua care e ?” „— N-a spus să trăiți, raportează — Și a-treia ? A treia, să aflați de la mine, e că n-a luat pozițiunea de drepti.” Năucire ; trei greșeli de la prima mișcare. Pe toate trei urma să le îndrepte imediat sergentul. Ofițerul dispărea.

Urma apoi castrarea cailor, despărțirea recrutilui de cal, singurul bun viu adus de acasă. La roșiori era mai lesne, dar în regimentele de călărași cu schimbul, unde recruții veneau cu caii de acasă, gingașa operație lua proporții de ravagiu. La roșiori, caii aparțineau statului, erau trimiși de la remonta cavaleriei gata pregătiți. Deși, uneori, prin eroare, cum se întâmpla în fiecare an, erau trimiși și cai normali, urmînd ca operația blestemată să se facă pe regimente și escadroane. Era momentul cînd și ofițerii de roșiori plecau în permisii, lăsînd sarcina în seama sergenților și tehnicienilor veterinarilor. Arghir, ghinionist cum era, nu ratase nici într-un an acest moment, din clipa în care ajunsese ofițer. Ghinionul lui Arghir, după cum se apreciasse și-n foaia lui matricolă, era să fie, de cînd se născuse, un om de trupă, un trupete. Necunoscînd decît cazarma, grajdul, popota, cîmpul de instrucție, Arghir se învățase a primi cele mai ingrate misi, care cădeau grindină numai pe el. Chiar în dimineața în care s-a pus problema gingașei operațiuni, comandantul remarcase, așa într-o doară, că-s cam moi caii escadronului. „— Arghir dragă, sînt cam moi caii. Vezi ce faci cu ei !” Nu era o critică, era doar o atragere de atențiune, dar Arghir a priceput partea care-i revenea. La Craiova, unde era o mare înghesuială de trupe, caii escadronului fuseseră înghesuți în niște adăposturi improprii, manejuri nu existau în preajmă, iar cîmpurile erau desfundate. Cum să pui caii în formă, cînd și soldații se moleșeau ? Unde, cînd nicăiri nu se aflau spații adecvate pentru instrucție și exerciții ? ! Bine, asta-i adevărat, dar un ofițer se descurcă. Un ofițer conștiincios, cum spunea căpitanul Căpățînă, face și pe dracu ca trupa să fie pregătită, gata ca să intre în foc. „— Așa e, a recunoscut Arghir, destul de cătrănit, numai că domnul colonel dă ordine și după asta pleacă în permisie !”

Arghir s-a îndreptat spre adăposturile cailor, în fața cărora se și aflau sergenții. Era prezent și veterinarul escadronului, și țiganul Juvină, pe care locotenentul îl promovase ajutor de veterinar. De planton, la ușa grajdului pentru caii ofițerești, cățelușa Puck, o cokeriță gretoasă. Aceasta a și sărit

în două picioare, în fața lui, dînd din coada scurtă cu emoție. Locotenentul n-a luat-o în seamă, a intrat să facă inspecția, urmat de suita subordonaților și de Puck.

Într-adevăr, caii arătau prost. Mărșăluind în aer liber, în timpul gerurilor din iarnă, cailor le crescuse abundent părul, ca la animalele cu blană lungă. Erau flocoși, păroși, păreau diformi, nu mai aveau nimic din animalele de călărie cu care se începuse războiul. Arghir a ordonat să se pună la lucru țesala și peria, deși Juvină a obiectat : acel păr prisoselnic nu cădea decît de la sine. Dar cozile, moțurile și coamele ? Acestea erau cu mult prea lungi, peste ce se admite la regulament, chiar și pentru sezonul rece. Să se pună la lucru foarfecii, că doar de aceea există ! Dar dinții ? Cu dantura animalele stăteau bine, Arghir 'a rînjit sfîrla cîtorva cai, cu mîna lui. „Cailor de trupă, suna un adagiu militar, le face bine nutrirea cu pae, pentru dantură.” în schimb, copitele erau murdare, nelustruite, cum se întîmplă uneori. „— Să se lustruiescă urgent copitele, a poruncit locotenentul. Lună să le văz, ca pentru paradă.” Un singur cal arăta admirabil, mînza de captură, pe care Arghir n-o încăleca. Văzînd-o, Puck s-a repezit cu furie la ea, a lătrat agresiv, a insultat-o, a făcut un imens tărăboi, nu s-a liniștit decît în clipa cînd ofițerul a ieșit din grajd. El n-a dat atenție mînzei, s-a îndreptat spre popotă, urmat de Puck, care încă mai mîrîia.

Ofițerii, care-și beau tacticos cafelele, auziseră lătrăturile cățelușei și se amuzau, dar nu cu răutate :

— Puck e atașată, ca o momiță, de camaradul Arghir ! a observat cineva.

— Curios, domnilor, cum un cățel al nimănui se poate atașa de o persoană străină !

— Dar nu-i deloc așa ! E știut că Puck a aparținut sublocotenentului Paciurea. Căci pe ce bază-i spunem Puck ?... Cățelușa lui Gavroche era faimoasă, noroc c-a adoptat-o cineva, după moartea tînărului.

— A adoptat-o, spuneți ? Eroare ! Ea l-a adoptat pe Arghir. Nu cunoașteți cîinii !

De la acest „Nu cunoașteți cîinii” s-a trecut la o înfocată discuție despre cîini, cai, maimuțe și alte animale, recunoscute prin fidelitatea lor față de om. A intrat și Arghir, care mînc'a morocănos, preocupat de soldații și caii lui. Puck nu-l interesa.

— Ceea ce este cel mai amuzant, a mai spus un ofițer, este că animalul, în fidelitatea lui față de om, merge pînă la gelozie. Un camarad din marină, pe care n-aveți cum să-l cunoașteți, unul Maican, mi-a

povestit o dată despre aventura lui cu o momiță din Africa, o maimuță adică... Ei bine, această ființă de junglă, care rapid a trecut la civilizație, s-a atașat de camaradul nostru Nae pînă în- tr-acolo, încît, cu intrigile și cu geloziiile ei, a izbutit să-l despartă de amantă, o femeie europeană.

Ofițerii au rîs, care mai de care, dar fără a pierde din vedere tema dezbaterii, fidelitatea.

— Aceasta se naște în chip spontan, domnilor ! L'a animale este un dat prim...

— Ba nu se naște în chip spontan, se educă !

— Asta s-o crezi dumneata !

S-au iscat imediat contradicții, unii camarazi au fost de opiniunea contrară, s-a vorbit despre animalele perfide, dar și despre „simțul de sacrificiu la animale”, apoi despre animalele care „mor de melancolie”, „de dorul de stăpîni”. Lista animalelor a fost lărgită, cineva a introdus în discuție și un papagal — un papagal criminal, care-și asasinase stăpînul !, dar pasărea ucigașă a fost rapid dată la o parte : „— Fugi, domnule, cu papagalul dumitale de-aici !” ; s-a revenit la tema principală, fidelitatea, și la moartea animalelor „de melancolie”.

— Uite că Puck n-a murit !

— Dar v-am spus că Puck este aceea care l-a cules de pe drum pe Arghir, iar acum nu suportă prezența celui alt animal, mîrza !

Arghir tăcea, dar cu nervi. Puck se gudura alături, sub masă. Locotenentului nu-i plăcea să fie pus în discuțiune de camarazi. Cum nu era la mijloc vreo chestiune militară, dezbaterea aceasta, care deraia, îl enerva. Pe tapet se puteau pune cu totul alte probleme : de ce stăm pe loc, cînd e știut că s-a isprăvit războiul, de ce stăm cu brațele încrucișate ! Sau, dacă tot stăm, de ce nu facem ceva serios ! Ce ? s-ar fi putut pune întrebarea. Orice, ar fi răspuns Arghir, dar ceva serios. Dar camarazii deraiaseră, cum se întîmplă întotdeauna cînd oamenii n-au ce face, acum se aflau cu totul pe coclauri, divagînd despre furtul de fete și caii de furat.

— Eu aș face o diferență, a propus cineva, între un animal rătăcit, precum Puck, și un animal capturat, precum Puica.

Puica era mînza pe care locotenentul o capturase de la otomani. Aceiași camarazi vorbăreți o botezaseră Puica, în lipsă de alt nume, deși animalul „avea rasă”, i s-ar fi putut găsi ceva mai potrivit din vasta onomastică internațională a cailor, un nume oriental, „par exemple Kinda, Arșâ, Naișel sau Anais”, dar s-a procedat la rezezeală, ca pentru Arghir : Puica, și gata ! Ofițerul care vorbea despre fidelitatea animalelor pribege și-a continuat perorația :

— Animalul rățacit se atașează imediat de noul stăpîn, care este salvatorul lui. Pe cită vreme cel capturat...

— Aici vă înșelați ! Capturarea, răpirea adică, îi inculcă animalului o subordonare identică. Vreți exemple ? Caii de furat, la fel ca și armăsarii sălbateci, prinși cu arcanul, sînt faimoși prin fidelitatea lor.

În acest punct al discuției, Arghir s-a simțit atins la inimă. Alcor fusese un cal fidel. Alcor fusese prins cu arcanul. Ascultînd acele vorbe, stăpînul rămas în văduvie era și mai hotărît, mai decis ca oricînd, să nu mai încalece alt cal, nici un cal, niciodată.

— Căci se produce o compensație, domnilor, între forța care supune animalul și...

— Aiurea, n-are nici o legătură...

— Ba are.

— Asta poate în cazul fetelor de furat...

— N-are nici o legătură.

— Ba are.

Iarăși deraiase discuțiunea. Unii camarazi erau de părere că inegalabili ca fidelitate erau caii, nu iepele. Dar și la cai intervenea o distincțiune : mai fideli păreau a fi armăsarii, nu caii castrați, „care nu mai au, domnilor, personalitate !” Iarăși bifurcarea'opiniunilor, pînă aproape de scandal. Unii ofițeri se simțeau lezați în onoarea cailor pe care-i călăreau. S-a făcut apel la herghelii de argumente, prinse și aduse la fața locului, în chipul cel mai brutal cu putință, uneori cu arcanul. Cu chiu cu vai un căpitan mai vîrstnic călărind printre tropote în vijelie, s-a putut face auzit :

— Nu-nțeleg, vă dau parola de onoare, de ce se

omoară lumea după armăsari. Apoi luînd-o din nou de la capăt, peste vociferări : Nu-nţeleg.;

— Ce nu-nţelegi, domnule ? !

— Nu-nţeleg, vă dau parola de onoare..,

în sfîrşit, figura lui senină, uimirea şi neputinţa căpitanului de a pricepe au biruit ; el a izbutit să-şi debiteze pînă la capăt discursul, pe care l-a ascultat şi Arghir :

— Ce vedeţi, domnilor, la armăsari, cînd eu sînt foarte satisfăcut cu iapa mea ? ! Vă rog să mă credeţi !... Căci ce găseşti la iepe, în afară de fidelitate, care nu se compară cu a armăsarilor ? în primul rînd că iapa-i mai deşteaptă, răspunde prompt apelului sentimental, pe cînd calul e greoi şi uituc.

— Uituc ?

— Da, uituc şi prost.

S-ar fi putut ajunge la arme, dacă discuţia s-ar fi desfăşurat într-un cadru nocturn, peste un număr de pahare, dar discursul picase la oră matinală, cînd convorbitorii consumau ceai şi cafea.

— Apoi iapa are gingăşie, a continuat ofîterul, referin- du-se la acelaşi subiect, iapa lui, de fapt o iapă generică. Dar şi tenacitate. Plus că-s mai rapide iepele, bată-le norocul, decît caii. Forţă ? Au şi forţă, domnilor. Căci ce le lipseşte ca forţă compensează prin agerime. Atîta doar, să le laşi din cînd în cînd să fete, ca să-şi facă şi ele datoria.

Fără a mai lua în seamă opiniunile contrare, nici aprobările, căpitanul s-a adresat direct lui Arghir, care părea atent :

— Arghir dragă, nu renunţa la Puica ! încalec-o şi ieşi cu ea în fruntea escadronului !

Arghir l-a ascultat pe căpitan cu maximă atenţiune. El respecta superiorul, cînd acesta se dovedea a fi un om cîstit. Căpitanul, care-l reamintea pe Căpăţîină, se vădea a fi prin glas, prin toată comportarea, un om cîstit.

Arghir a şi procedat apoi întocmai, dar a urmat scandalul : Puck înnebunise de gelozie. Deplasarea spre cîmpul de instrucţie a fost o comedie în lege. Toţi convivii de la popotă se prăpădeau de rîs.

Cerchez voia la rîndu-i să scape din cleștele stării de război și să se spele de mentalitatea cazonă care-l contaminase. Privindu-se în oglindă și potrivindu-și barba, cu foarfecele, s-a văzut fără prea mare efort cu alți ochi, s-a redescoperit cu uimire, dar și cu plăcere : „— în fond, și-a spus, n-am nimic cazon. Ticurile militare, achiziționate în timpul campaniei, care mă fac atît de antipatic camarazilor, sînt o haină de împrumut. Nu urmează decît s-o dezbrac.”

N-avea la Craiova nici un costum civil, dar febra re-îmbrăcării în alte straie, cele ale vechii identități, l-a cuprins cu o putere necunoscută pînă atunci. Căci exista, iată, și societatea civilă, în cadrul căreia militarii erau — Cerchez trebuia s-o recunoască — niște laterali. Tratatamentul militarilor în societatea civilă, în care se pregătea să reintre, era altul decît cel al civililor în corpul militar, cordial, respectuos, dar fără chinga ierarhică și mai ales fără automatism. A te adresa cuiva, într-un salon, cu formula „domnule colonel” sau „domnule general”, nu presupunea pocnirea călcîielor și nici vreun accent de valoare. Civilul nu se considera inferior ierarhic în fața militarului, cum nici în fața avocatului, medicului sau a preotului. Cele două corpuri trebuiau să se concilieze, dar din punctul de vedere al societății civile.

Cu acest sentiment, redobîndit în fața oglinzii, Cerchez a vrut să se reconcilieze el însuși cu subordonații săi, Geor- gescu-Magnus, Algiu și ceilalți, pe care îi bruscaseră ades, obligîndu-i să rămînă încremeniți în litera regulamentului, în timp de război, desigur !, dar și în timp de pace ? Formula „— Dragă domnule Georgescu, îți acord permisia pe care mi-ai solicitat-o !” era cu mult mai civilizată decît : „— Căpitane, în trei zile să te văz înapoi !”, care presupunea neîncrederea și abuzul de autoritate. Generalul a și trimis ordonanța să-l caute pe Georgescu-Magnus, care poate nu-și luase încă zborul spre București. Într-un moment de exaltare, Cerchez i-a prelungit căpitanului permisia cu încă patru zile. Toma Nicoară nu mai călcaseră în ultimele săptămîni pe la Parlament, învins de apatie, dar zarva

pe care presa o făcea în legătură cu „chestiunea bugetului”, pe exercițiul în curs, l-a împins încă o dată în tribuna publicului, în punctul mărginaș din care totul se vedea ca într-o rană.

Lui Toma i se vindecașeră rănilile, mai avea însă cica- trici. Rana din umăr, din vară, cînd trecuse munții, nici n-o mai simțea. I-o amintea doar decorația, al cărei însemn îl purta cu mîndrie la reverul costumului civil. Același însemn l-a recunoscut cu surprindere la reverul lui Petre Abrudan, care și el trecuse munții ca să lupte, numai că nu fusese rănit. Abrudan însă făcea caz de acest însemn, îl indica <ju degetul : „— Poftim, am trecut munții, ca să lupt pentru țară, și iată ce s-a ales !” E drept, Abrudan nu poseda **Crucea trecerii Dunării** și nici celelalte decorații pe care Toma le primise, dar din această lipsă Petronius- scosese un avantaj moral : „Am presimțit ce-o să se întîmple și m-am retras la timp. La ce să mai fi trecut Dunărea, cînd se putea prevedea situațiunea de azi ?” Apoi focos : „— Fraților, trebuie să facem o altă țară, una absolut nouă. Care puteți, salvați-vă. Eu unul am trecut la socialiști !”

Toma nu trecuse la socialiști. Nici n-a vrut — nu știa nimic despre doctrină, nici n-a putut. O vizită la clubul socialist nu l-a putut edifica dacă forțele prezente acolo reprezentau într-adevăr ceva redutabil. Aici, la clubul socialist, Toma a întîlnit persoane, nu o mișcare. Un tînră stu-

-dent în medicină, Sabin, foarte radical, făcea caz de proletariat — socialismul ca doctrină a proletariatului ! dar în auditoriu nu se aflau proletari, lucrători din fabrici, ci numai studenți, funcționari publici, gazetărași, oameni de profesii libere sau fără profesii un fel de lumpenprole- tari. Aceștia erau cei mai guralivi. Ei erau cei care agitau chestiunile cele mai extravagante : abolirea monarhiilor, lichidarea lui Dumnezeu, egalitatea femeii cu bărbatul, amorul liber, votul universal. Toma a devenit circumspect față de aceste idealuri, dintr-un motiv simplu, după capul lui : printre programele vînturate

la club nu figura nici problema țărănească, nici problema națională. Socialiștii lui Abrudan, cei de la acest club, perorau furtunos despre tot soiul de eliberări — a credinței, a sexului, a muncii etc. — minus despre chestiunea eliberării țăranilor din cătușele aristocrațiilor funciare, și a națiunilor din cătușele imperiilor. Chestiunea eliberării țăranilor și a națiunilor era relegată sau legată, în viziunea acestor socialiști, de o altă problemă : cea a dispariției națiunilor. Toma a rămas perplex, ardeleneste, mult timp, ascultînd niște lungi excursuri care îi apăreau ca niște tot atît de lungi și încîlcite sofisme : mai întîi trebuie să fabricăm un proletariat, acolo unde încă nu exista ! spunea cineva. Apoi trebuie să-i inculcăm — acestui proletariat — conștiința de clasă. Apoi, cu ajutorul acestui proletariat, trebuie să facem „revoluția universală”, care va abolii clasele, rasele, națiunile și religiile, instaurînd „libertatea universală !” Toma s-a trezit strigînd, peste voitața sa : „— Și cu românii din Ardeal ce faceți, cînd vor fi liberi ?” Abrudan i-a făcut semn să tacă, aceasta însemna că Toma făcuse una boacănă, stricase „cursul istoriei universale”, intro-ducînd o „temă laterală”. Dar cineva s-a milostivit de Toma, l-a iertat, duminindu-l frățește : „— Chestiunea eliberării națiunilor subjugate va fi soluționată definitiv în clipa în care nu vor mai exista națiuni. Căci proletariatul acestor națiuni, ridicîndu-se între timp, va lichida și robia de clasă, și robia națională. Toți vom fi una și una vom fi toți !”, propoziție care l-a înspăimîntat pe Toma, prin caracterul ei apocaliptic.

Toma s-a trezit dintr-o dată expulzat din istorie, cu decorațiile lui cu tot. Strălucea în schimb Abrudan, care avusese prudența să nu treacă Dunărea, așteptînd viitorul. Petronius nu pogorîse în istorie, Toma făcuse această gafă, iar acum trebuia să îndure consecințele. Cît timp ? „— Căci, a mai spus cineva, toate cele dobîndite în acest război au fost adjudecate de cei tari și mari. Popoarele n-au obținut nimic.” Ceea ce era adevărat. Toma a recunoscut prin- tr-un „— Așa-i !”, foarte apăsător, a recunoscut-o deși nu era

consolator. „— Din nou, a mai strigat același ins, grangurii istoriei se vor îngrășa din stîrvurile popoarelor !” Pornind de la această frază, vorbitorul și-a transformat discursul într-un moment poetic. El a recitat o poemă a domnului Eminescu, publicată cu mulți ani înainte în „Convorbiri literare”, o poemă focoasă și roșie, care a înfiorat adunarea :

***„Spuneți-mi ce-i dreptatea ? — Cei tari se
îngrădiră Cu-averea și mărirea în cercul lor de
legi;
Prin bunuri ce furară...”***

Ideea că timpul prezent nu scotea la lumină nici o soluție l-a speriat pe Toma, care n-a mai putut asculta poema ; el venise aici nu pentru poezie ci pentru o soluție, îi venea să spargă „momentul poetic”, l-a și spart, a strigat : „— Dar, fraților, dacă n-avem burghezie și nici proletariat, căci sîntem așa cum spuneți un stat boieresc și un popor țărănesc, să fim oare sortiți a rămînea în veci la margine ?” A auzit voci : „— Istoria încă n-a sunat pe aici, dar va suna !” „— Cînd ?” „— Cum adică, noi n-avem pînă azi istorie ? !” Apoi alte voci : „— Eliberarea va veni din afară, prin revoluția universală !” „— Eliberarea va veni dinăuntru, prin lupta națională !” „— Centrul luptei se va muta acolo unde se află popoarele industriale. în Franța, în Englitera, în Germania, acolo-i speranța !” Toma și-a răsucit capul, în toate direcțiile, ca și la Parlament ; totuși nu el era de vină că se răsturnase căldarea. Se vorbea acum despre „dezmoșteniți”¹¹, — clase, popoare, societăți dezmoștenite, despre „plaga mizeriei universale”¹, care va face să crească avuția universală, dar în folosul unora — la un pol mizeria, la celălalt abundența, dar soluția nu putea veni, afirmau vorbitorii, decît prin ridicarea proletariatului universal înarmat cu doctrina lui Marx. „— Pînă la Marx, istoria a orbecăit, s-a tîrît prin hruba necunoașterii de sine, lucrînd orb împotriva sinelui

său. Prin Marx istoria a căpătat conștiință de sine, lucrează pentru sine, pentru cei mulți și dezmoșteniți, pentru viitor." Pentru acel vorbitor, istoria umană începuse alaltăieri și nu avea decît un singur curs cu putință, pe care oratorul l-a și indicat, arătîndu-și pilduitor ceasornicul de buzunar : „— Acele ornicului merg într-un singur sens !" după care a proclamat și sensul : „— Fără imperii, fără state, fără națiuni, un singur popor universal, luminat de învățătura lui Marx !"

Și această frază, cunoscută dintr-o carte sacră — o turmă și-un păstor — i s-a părut lui Toma apocaliptică. N-avea sens să se amestece în asemenea dezbateri, nu cunoștea doctrina, dar a ieșit din adunare neliniștit, cu sentimentul unei nesiguranțe corporale. Abrudan s-a ținut după el, l-a oprit, a încercat să-l calmeze : „— Nu te teme, i-a spus Petronius. Desființarea statelor și a națiunilor, pe care le iubești atît, nu se va face imediat. Procesul, deși ireversibil, va mai dura. Ai răgazul să-ți faci un rost, dacă la asta jinduiești !" Toma urma să se însoare, ieșise dintr-un război victorios, dorea într-adevăr un rost. Deși întrebarea care-i stătea pe limbă părea fără rost, a pus-o totuși. „— Și cu limba ?" „— Ce-i cu limba ? !" „— Veți desființa și limbile ?" „— O, nu te neliniști, l-a calmat Abrudan, pînă la desființarea limbilor, pînă la înfriparea unei limbi universale mai este !" „— Și care va fi limba universală, a mai întrebat Toma, nemțeasca lui Marx ?" „— Marx scrie în germană, dar ar fi putut la fel de bine să-și scrie *Capitalul* în engleză, în franceză, poate și-n rusă. La el limba nu contează, nu-i un factor de etnicitate, ci de idealitate." „— Ca și la Hegel !" a observat Toma. „— Mai presus de Hegel, căci Hegel se vede că-i neamț, pe cînd Marx nu." Și cu convingere : „— Marx e deasupra idiomurilor etnice, el este idee pură." „— Ca Dumnezeu !"

a punctat Toma. „— Dacă vrei ! a convenit Abrudan. Chiar aici și rezidă, a mai spus el, diferența față de Hegel. Pe cită vreme Hegel ridică la absolut ideea germană, Marx ridică ideea umană. “ Și la supremul exaltării : „— Ideea unei umanități pure, peste rase, peste clase, peste nații, peste graiuri. În curînd, Capitalul său se va dezbrăca de straiul nemțesc și va îmbrăca alte straie, va fi tălmăcit poate chiar și-n limba noastră.” „— Ca Biblia !” „— Ca Biblia. Dar asta pînă-n clipa cînd ne vom elibera de limbile vernaculare de azi !” Și cu aer conspirativ : „— Se și lucrează la așa ceva, în prezent. Lumea nu stă pe loc. În curînd vom avea o limbă universală.”

Toma a rămas în loc, zăpăcit, cu sentimentul unei înapoieri mintale. Abrudan îl depășea. Petronius purta în buzunar noua oră a istoriei, despre care el unul nu auzise pînă atunci nimic. „Iartă-mă, s-a scuzat Abrudan, consul-tîndu-și ceasornicul, mă grăbesc. Ne vedem în același loc săptămîna viitoare. Conferențiază un socialist din Rusia.” Apoi oprindu-se din drum : „— Ora și ziua, prin afișe. Urmărește afișele !” Abrudan s-a retras grabnic, nu înainte de a se uita în dreapta, în stînga și înapoi, ca și cum ar fi fost urmărit. Gestul, l-a preluat și Toma, automatic, deși n-avea noimă. Pe Abrudan, după cum a constatat imediat, nu-l urmărea nimeni. N-a văzut poliție nici pe urmele celorlalți, amici ai lui, care ieșeau din sală socialistă, deși unii dintre ei i-au repetat gestul. Toma a dedus că poliția nu-i vedea sau că-i vedea dar nu-i păsa, deși ar fi trebuit să-i pese, să apere statul, acel stat „răufăcător”, pe' care amicii lui Petronius voiau cu orice chip să-l sfărîme.

Toma a plecat spre Podul Mogoșoaiei, dar s-a răzgîndit. A luat-o spre Dealul Mitropoliei, spre Parlament. Ca un făcut, s-a uitat înapoi. Nu era nimeni pe urmele lui, dar reflexul căpătat în Ardeal, cînd era pas cu pas urmărit și pîndit de poliția împărătească, i s-a trezit brusc. A intrat la Parlament, ca să-și stîmpere tulburarea și să-și vină în fire.

De fapt se dusesese la socialiști ca să-l întâlnească pe Theo, vărul sau fratele domnișoarei Helene. Dar Theo lip-sise de la acea adunare atît de importantă.

În tren, în drumul spre Iași, printr-o absurdă asociere de amintiri, Cerchez a revăzut o bătaie cu perne în salonul

Junimii din Iași. Cuprinși în ostilități erau el, Theodor, Jean, Jacques, Charles, alți vreo doi. Toți erau bărbați în toată firea, cu bărbi, mustați, plete și doctorate în Apus. Dar se băteau cu perne ca-n Orient, iar la un anume moment, o pernă spartă i-a acoperit pe toți în nouri de fulgi.

Bătaia cu perne nu era în tipicul adunării, dar, într-o anume după-amiază de vară, când osteniți de prânzul abundent și moleșiți de căldura de pe Bahlui, convivii se chinuiau să urmărească niște aforisme de Schopenhauer, tălmăcite pe românește de mentor, unul dintre amici, aflat în somnul cel mai profund, a scos un sforăit. Mentorul a sancționat infracțiunea prin întreruperea lecturii. L-a fulgerat apoi pe cel căzut în brațele lui Morfeu prin lentilele ochelarilor săi reci, cu ramă de aur. A continuat apoi lectura, dar sforăiturile amicului au secondat mai departe adâncimile lui Schopenhauer ; amicii și-au ținut rîsul, dar o pernă a și zburat în capul celui cu pricina. Acesta s-a trezit buimac, i s-a părut probabil că se află la internatul pensionului, pe care-l absolvise în urmă cu ani, a smuls băiețește o altă pernă de pe canapea și a trimis-o în capul presupusului agresor. Au zburat în fulgere încrucișate și alte perne, s-a încins încăierarea, s-a ales praful de solemna lectură, cum și de lampa cu cristale din plafon, ba chiar și de aripile unei imense oglinzi de Murano, în care cineva a izbit cu nădejde. Se alesese astfel praful și de hapurile amare ale gînditorului german, importate împreună cu alte nimicuri scumpe, din același Occident. Ca și altă dată din cugetările lui Montaigne, ca altă dată din înțelepciunile lui Seneca. Fusesse totuși o încăierare în lege, cum se încaiera tinerii care pun în jocuri și energie, și brutalitate, și cruzime. După brusca descărcare : șampanie. Apoi altă descărcare în glume, de calibru greu.

Era de pomină cum cele mai simandicoase discuții filosofice eșuau în șotii și isprăvi bufone. De mai mult timp Junimea căuta o cărare către bunul simț, „le bon sens“, cum spunea mentorul, bunul simț și judecata sănătoasă — în limbă, cugetare, moravuri — dar această cale se vădea strîmtă și lunecoasă, când unii dintre convivi, când alții, când toți laolaltă lunecau de pe muche, pentru ca tot ei să se amuze în corpore de obținerea contrariului. Ei toți tinjeau după un model clasic, visau la idealitatea clasică, dar nu izbuteau s-o obțină. Lupta lor împotriva exceselor — latinizarea silnică în limbă, occidentalizarea silnică în politică — se încununase pînă la urmă printr-un exces. „Trăim într-un veac al exceselor !“ spusese un junimist la o prelecțiune, în care îl combătea focos pe Simion Bărnuțiu, acuzîndu-l de „naționalism anacronic“, dar chiar acea conferință a eșuat lamentabil, situîndu-se la polul opus, afișînd un „cosmopolitism anacronic“, ceea ce reprezenta mai

mult decît un exces. În clocotul vieții românești, Junimii îi revenea misia de a pune ordine, de a reinstaura spiritul clasic. Dar cum, cînd membrii societății erau — prin școlare, prin înclinații, prin vîrstă — niște romantici ?! „Amînarea este hoțul timpului !” decretase mentorul într-un aforism. O asemenea cugetare nu putea să invite la temperanță, dimpotrivă ațîta la exces.

Excesul era al tinereții, ca și jocul. Se jucau altminteri tot felul de jocuri, nu de societate ci de copii mari, de copii bătrîni, care-și răzbunau exuberant naivitatea primă prin libertatea de a face orice. De a se urca în miezul nopții pe acoperișul unei case, de a trage clopotele — tot în miezul nopții — în turla mănăstirii Golia, de a dezarma paza de noapte a Iașilor — cu aruncarea armelor în Bahlui, de a călători pe niște butoaie date de-a dura, îmbrăcați în fracuri, după o nuntă, cu un taraf de lăutari după șleahta de petrecăreți, în sfîrșit de a face filosofie și poezii, apoi și politică. La capriciu. Cu capriciul de a se opune la tot, de a nega.

A nega însemna datoria de a scoate limba română din retorică vană, de a cenzura un elan romantico-sentimental printr-un strănut, de a dezumfla o situație gongorică printr-o grimasă sau printr-un fîs, de a ieși cu orice preț din „beția de cuvinte”, un rău adus în țară de liberalism. După ruinarea economiei naturale, ca urmare a erei aburului, după inflația monetară și tentativa de a impune moneda de hîrtie, în România se produsese și o inflație verbală, ridicată de liberalismul biruitor la rang de viciu. Un viciu calificat de mentor prin expresia „beția de cuvinte”. Domnii de la Junimea, în adunările lor vesele, făceau praf și pulberi mai ales cuvintele denaturate prin hiperuzare sau printr-un curs fals, inflaționar. Cît s-a mai rîs de o strofă care începea cu propoziția : „Român verde ca stejarul^{1*} ! Mentorul societății și-a dres vocea și a pus pe tapet obiecțiunile logice : „— Unde ați văzut domniile voastre români verzi ?” Cum nimeni pînă atunci la Iași nu văzuse români verzi, mentorul a continuat : „— Nu există români verzi, roșii, galbeni sau albaștri. Există români pur și simplu. Poetul nu crede însă în substantiv, în cîtimea de real cuprinsă în noțiune, și atunci suprasolicitează, recurgînd la adjective și comparațiuni.¹¹ Apoi doct : „— Adjectivele corup substantivele, comparația — ca figură de stil — degradează, căci nu-l ridică pe cel ce contemplă imaginea într-un plan revelatoriu, precum metafora, hiperbola sau reprezentarea simbolică/¹ Apoi irefutabil : „— Ce emoțiune să-i producă o comparație precum : „Ca un glob de aur, luna strălucea ?” chit că e urmată de o imagine națională : „Iar pe-o vale verde, oștile dormea.” S-a rîs, nici vorbă, Bolintineanu fusese desființat ca poet, dar un june cenanclis, un imberb, a sărit cocoșește, contrazicîndu-l pe mentor : „— Dumneavoastră, domnule Maiorescu, nu știți cum dorm oștile !” „— Dar dumneata știi ?” Și iarăși s-a rîs, căci oponentul avea figura unui copilandru. „— Da, știu !” a răspuns cu fierbințeală acel puber, care s-a și avîntat într-un discurs de poetică, absolut năucitor : „— O fi falsă imaginea lunii, dar nu e falsă imaginea trupelor, căzute în somn, letargia premergătoare atacului, exprimată asonant din punct de vedere gramatical, prin acel „oștile dormea”. La singularitatea astrului nopții, poetul a opus singularitatea oștilor aflate, ca și luna, într-o înfricoșătoare singurătate. De unde asonanța gramaticală.” „— Da, l-a

aprobat mentorul, care era un maestru al ironiei socratice, ceva, pe lume, e lipsă !” Dar imberbul a continuat : Cît privește comparația, și aceasta are uneori o funcțiune revelatorie. Cînd poporul spune „Foaie verde ca fnărgheanu”, imaginea logic este absurdă, căci mărgeanu e roșu, nu verde. ” Apoi incalificabil : „— Dar poporul are geniu, pe cînd dumneavoastră nu !”

S-a trecut peste incident în grabă, la Junimea prima anecdota, fostul diacon Creangă s-a și produs cu una groasă, care-a rupt inima tîrgului, iar un alt conviv, ca să pună capac, a citat un distih la fel de gros, â propos de „foaie verde” : „Foaie verde lapte acru / Mi-a crăpat inima-n patru.”. Tînărul Parva a ieșit revoltat din salon, izbind ușa. Mentorul i~a răspuns în chip delicat, peste cîtva timp, ofe- rindu-i rebelului o bursă de studii la Lipsea. Era o recunoaștere a faptului că tînărul avea personalitate.

Apoi altă bătaie cu perne, la care mentorul n-a mai participat, fiindcă se avîntase — imprudent sau perspicace — într-o campanie electorală. Junimea intrase și în politică, propunîndu-și să pună ordine și-n parlamentul deja corupt. În cenaclu se cultiva mai departe colegialitatea. Jocurile cenzivilor continuau a fi egalitare, se aboliseră ierarhiile, oricine putea primi o pernă în cap sau putea fi victima unei șotii. Societatea desființase ierarhiile, pentru membrii ei, conform devizei : „Intră cine vrea, iese cine poate”. Egalitară fiind, Junimea instituisese totuși o ierarhie a meritului, antiliberală și antiburgheză, deschisă — dar în același timp, riguros închisă intrușilor sau dizidenților de la program, un program pe jumătate declarat, pe jumătate ocult. Declarată era lupta împotriva „formelor fără fond”, aduse de liberalism, nedeclarată era inocența cvasiunanimă a membrilor în privința fondului. Cînd un tînăr domn, Eminescu, a întrebat : „— Dar ce este fondul ?” nu s-a putut articula nici un răspuns. Același domn l-a adus ca argument — de ceea ce este fondul — pe un bărbat din popor, foarte hîtru, Ion Creangă, cu care a veni braț la braț. Mentorul l-a privit suspicios pe acel țărănoi blond, prin ochelarii săi cu ramă de aur, apoi i-a surîs binevoitor : îl cunoștea. Mentorul era un om de profesie liberă, care se despărțise însă de ideile părintelui său, un liberal al

Revoluției de la 1848 !, om liber, deci burghez, dar un burghez care ținea cu aristocrația, intimidînd-o în același timp prin știință, distincție, cugetare, spirit critic împins pînă la cinism. Cum să nu seducă un asemenea om, care striga : „— Lepădați formele, sînt goale !” dar care, imediat, își cenzura îndemnul printr-un îndemn contrar : „— Cultivați forma pură !”

Cultivatorii formelor pure au și dat năvală, în amestec zgomotos cu cei ce renunțau cu totul la forme, la orice formă, dînd buzna în selectul salon „în pielea gdală”. Nimeni nu se mai formaliza cînd cineva își sufla zgomotos nasul într-o batistă — cazul Creangă (într-o basma), cînd horpăia supa cu lingura (același caz), în loc s-o înghită tacit, cînd urla ca-n codru sau cînd debita glume triviale. Se cucerea în fond — și pe această cale — un dram de libertate, o libertate car® de milenii se tot refuza omenirii. Și atunci de ce să n-o forțeze, fie și brutal, membrii societății ? Pentru a se dezbara de ticurile pudibonde, membrii societății erau obligați să spună rînd pe rînd, măcar o dată pe lună, anume porcării. Excela „caracuda”. P. P. Carp, însă, în frac și cu monoclu, n-a izbutit o seară întreagă — după mai multe pahare de șampanie — decît să repete monoton un singur cuvînt, pe care l-a vidat cu totul de sens, l-a fri-gidizat, convivii neizbutind să înțeleagă — deși cuvîntul debuta cu p ! — dacă e vorba despre pilă, pungă, piele, plic, prăpastie sau perete. Popa Smîntîna a și găsit o rimă pentru această situație absolut nefirească • „— Domnul Carp aviz dă, c-ar fi vorba despre p...”

Un exemplu — cras — despre egalitarismul de la Junimea era reprezentat tocmai de cazul tînarului cenanclisr răspopit. Ca diacon, domnul Creangă făcuse vîlvă în Iași prin cîteva năzbitii grandioase, paralele cu isprăvile bufone ale societății. Ca față bisericească, Creangă călcase canoanele, împușcînd ciori prin curtea mînăstirii Golia. „— Bată-vă norocul să vă bată de privighetori !” și poc. Apoi iar : poc, poc ! Era un mod de a atrage atenția asupra sa, de a scandaliza autoritatea ecleziastică, Mitropolia de Iași, dar și de a soma lumea bună : „— Dacă nu mă primiți între voi, trag cu pușca !” Pe ce cale putea să forțeze aristocrația un

om din popor ? Cu un sfert de veac în urmă, același Creangă s-ar fi făcut haiduc. Geniul popular nu se putea rosti, probabil, decît prin țeva puștii. Probă, Tunsu și alți haiduci. Domnul Creangă pătrunsese în cler. Lepă-dase apoi clerul, prin pușcă, pentru aristocrație. Aceasta îl îngăduia la colțul mesei. Dar el răsturna masa, rostindu-le în auz boierilor colegi niște cuvinte măscate, să le crape urechile. Pus la rîndu-i la colț, boyard von Karp fusese nevoit să repete o seară întreagă acea vorbuliță de minune, pe care liderul alb n-o gusta, dar o repeta, pînă cînd a tîlmăcit-o Creanga.

Apoi iar o bătaie cu perne. Era de neînțeles de ce lui Cercez acum, în drum spre Iași, îi reveneau în minte doar bufonadele. De ce nimic din partea gravă și bravă a aceleiași societăți, care totuși avea meritul de a grupa numai oameni de spirit, solidari nu doar în* bufonadă dar și în zidire. O zidire fără forme goale ! Probabil că tocmai dărmarea formelor goale isca zgomot, praf, hohote de rîs. Rîsul acoperea opera gravă. Se și spunea, cu un fior de teamă : „— Domnilor, credeți că într-o asemenea atmosferă, chiar acum, se naște marea literatură română ? !” „— Mi-e teamă că da !” a confirmat mentorul. „— Ba bine că nu !” au întărit ceilalți domni, hohotind. Cercez nu-și amintea însă decît bufonada. Să fi fost nevoia lui de exuberanță, reprimată în tot timpul campaniei ? Dar aceste lucruri se petrecuseră de mult, parcă într-un alt veac.

În legănarea vagonului, Cercez știa că la prima ședință a cenaclului, la care ar fi urmat să fie prezent, era dator să contribuie cu ceva, cu o glumă bună. Ce contribuție putea aduce însă, cînd războiul făcuse din el un posac, un apatic ? Și-a amintit brusc de acea strigătură, culeasă de Micu Georgescu, și s-a înviorat, căci strigătură înviorase trupele într-un moment de cumpănă :

***„Vin feciorii printre brazieri,
Toți sînt rumeni la obraz...”***

Era de văzut ce ochi va face Creangă, dar mentorul ?, în cazul cînd ambii — plasați la antipod — s-ar fi aflat la Iași.

După incidentul de la Peterhof, cînd nu izbutise să-i

înmîneze țarului scrisoarea de la prințul Carol, generalul Iancu Ghica intrase iarăși în panică. Se simțea direct răspunzător nu atât de scrisoare cît de proastele relații dintre cele două Curți, mai mult, își făcea aspre imputări, deși partea de răspundere care-i revenea era minimă. El dezlanțuise războiul ? El forțase cursul istoriei, care, iată, după un epilog fericit — victoria ! — deraiașe din nou în chip absurd ? Ce vină avea el în toată această poveste ? !

Dar încercînd să-și stabilească vinovăția, generalul nu putea totuși să nu ia act că guvernul pe care îl reprezenta — guvernul de la București — nu ținea seama, refuza să țină seama ! de condiția diplomatului în capitalele unor imperii absolutiste : Constantinopole sau Petersburg. Acești domni din guvern, liberali sau conservatori — nu mai avea importanță, ignorau că padișahul împărăției absolute, la fel ca și țarul tuturor Rusiilor, nu erau persoane oarecare, precum un președinte de republică, un principe constituțional sau un șef de partid — la putere sau în opoziție, ci o entitate universală. Or, după legile locului, cu entitățile nu se discuta. Nimeni nu-și îngăduia să poarte conversații cu țarul sau cu sultanul, să-l întrețină amical pe unul sau pe celălalt asupra unui subiect oarecare, să-i spună glume, să-l tachineze eventual, apoi să se retragă, ca să benchetuiască la el acasă, cu familia și cu amicii. Aici nu exista retragere. Doar una singură : surghiunul pe una din insulele pustii ale Mediteranei sau, în cazul rușilor, **Pohod na Sibyr.**

Imediat după dejunul de la țar, în Petersburg se dezlănțuiseră represaliile în legătură cu încercarea de atentat a Nadiei Mirski. Fusesse arestată și doamna Focă, vecina de masă a generalului, în timpul catastrofalului dejun. Pentru ce ? Pentru că fusesse guvernanta anarhistei, în vremea războiului, pentru că o păstorise pe front, ba asistase impasibil pînă și la o idilă a tinerei prințese cu un ofițer român de marină, Nae Maican. Aflarea acestui amănunt l-a îngrozit pe general. El știa, din familiile rusești pe care le frecventa, că Ohrana nu cruță. După familia Nadiei, de asemeni arestată, după arestarea doamnei Focă, ce mai urma ? Complicii, din interiorul și din exteriorul imperiului, căci Ohrana nu cruță ! Deci prietenii Nadiei, de pe front, cei mai mulți refugiați în România, apoi Nae Maican, ca martor, firește, iar la Petersburg, tot ca martor, el. O încurcătură în plus pentru curtea princiară de la București, care ar fi fost nevoită să intervină, pe canal diplomatic, eventual prin mijlocirea marilor puteri, ca să-l disculpe, să-i salveze onoarea, să probeze că el, generalul, n-are nici în clin și nici în mîneacă cu anarhiștii, cu dușmanii personali ai țarului și ai Rusiei. În loc să-și ducă la bun sfîrșit misiunea, care nu era alta decît fericita antantă dintre cele două Curți, ar fi urmat să se țină de explicații, disculpări, lămuriri interminabile, extrem de plictisitoare și profund dăunătoare pentru cariera unui diplomat.

Pentru a¹ ieși de sub orice învinuire, generalul s-a pus să aștearnă pe hîrtie un lung și minuțios raport către minister, prin care voia să despartă ce-i revenea lui și ce guvernului, în situația anormală ce se crease. Deși principalele fapte fuseseră raportate telegrafic, la timpul potrivit, unele amănunte din noua relatare erau menite să lămurească desfășurarea evenimentelor, fie și retrospectiv. Generalul a insistat astfel, pe două file, asupra primirii țarului la București — la întoarcerea de pe front — manifestare euforică, la care participase întregul guvern, împreună cu reprezentanții corpurilor legiuitoare. Președintele Senatului a spus atunci, în discursul său :

„Majestatea Voastră a făcut războiul pentru o cauză nobilă și generoasă : emanciparea popoarelor creștine din Orient. Senatul român salută în M. V. pe Suveranul ce a pus puterea în serviciul

dreptului, pe comandantul ce a dus armatele Sale la victorie, și, plini de recunoștință pentru înalta bunăvoință cu care M. V. a apreciat valoarea armatelor române pe câmpul de bătaie, este sigur că augusta sollicitudine pentru această țară va face să se audă la înitoarea pace puternicul glas al M. V. pentru independența României

-Majestatea Sa, consemnase Ghica în raport, a răspuns indispus. Propoziția despre „puterea în serviciul dreptului”^{1*} n-a căzut bine. Nici restul mesaj ului n-a convenit. Suveranul a socotit discursul reprezentantului Senatului o presiune asupra augustei sale persoane, la fel ca și discursul reprezentantului Camerei, ce cuprindea o temă liberală :

„Salutăm în Majestatea Voastră pe monarhul re-formator al popoarelor sale.”

Tema care l-a iritat nu numai pe împărat dar și pe prințul cancelar. N-au mai contat aclamațiile poporului, muzicile, luminile electrice și focurile bengale care s-au aprins, pentru suveran, la palatul din centru. Oricît s-a străduit principesa, dispoziția țarului n-a mai putut fi schimbată. Nici a prințului Gorceakov, care, pînă la Petersburg, n-a coborît din pat. în tren, avusese loc și incidentul cu „Pohod na Sibyr”, pe care lancu Ghica îl pusese în seama lui Ignatiev, ticluitoarul de intrigi și farse. Dar, ajuns pe Neva, consemnînd toate celelalte incidente, generalul a observat că povestea are rădăcini mai vechi. lancu Ghica scria :

„Mi-am dat seama că aici funcționează, încă de la 1848, o listă de persoane suspecte, pe care figurează, în afară de Bălcescu și Heliade (decedați), Brătianu, Rosetti și chiar Vasile Alecsandri. A produs astfel emoție, aici, faptul că Kog(ălniceanu) i-a propus amicului Basil o misiune la 'Roma în chestiunea respectării drepturilor noastre. Textul telegramei lui Kog. către Alecsandri a parvenit la Petersburg pe o cale secretă, iar eu vi-l retransmit pentru a-i

verifica autenticitatea. „II m'est impossible de croire que tandis que les destinees du pays sont à l'ordre du jour, et que tous les hommes qui ont travaille à la Renaissance de la Roumanie continuent leur mission, toi seul veuilles rompre avec ton passe et te contenter de la poesie. Veux-tu aller à Rome en mission extraordinaire ? Tu ne diras pas qu'en Italie il fait froid ! Reponds vite, car les evenements marclient. Kogalniceano.”³

Ghica izbutise să obțină și telegrama de răspuns a lui Alecsandri, pe care de asemenea a retransmis-o în țară :

„J'ai besoin de quelques jours pour me remettre quand foudrait-il partir. J'ecris par poste. Alecsandri.”⁴

Răspunsul prin poștă Ghica nu-l mai poseda — nu-l poseda deci nici Petersburgul !, dar problema dispariției unor documente importante devenea îngrijorătoare. Ghica scria :

„Sînt sustrase și alte documente de la Ministerul nostru de Externe, nu pricep prin cine. (încerc, cum pot, să le recuperez.) Aceasta înseamnă că și la noi acasă e vreaște, că se cotrobăiește prin buzunarele noastre mai rău decît la Londra (unde lucrează Șuvalov) sau la Berlin (unde d'Oubril scapă totuși vigilenței prințului Bismarck). în aceste condiții, viitorul nostru se prezintă ca o partidă de șah cu rezultatul dat.”

Mai departe, Iancu Ghica transmitea știri despre desfășurarea represiunii în diferite orașe din imperiu,

³ „îmi este imposibil să cred că în timp ce destinele țării sînt la ordinea zilei, cînd toți bărbații care au lucrat la Renașterea României își continuă misiunea, tu singur vrei să rupi cu trecutul tău, mulțumindu-te cu poezia. Vrei să mergi la Roma în misiune extraordinară ? Să nu spui că-n Italia e frig ! Răspunde iute, căci evenimentele preșază. Kogalniceanu.”

⁴ „Am nevoie de cîteva zile să mă restabilesc, pentru cînd ar trebui să plec. Scriu prin poștă. Alecsandri.”

Moscova, Kiev, Novgorod, Tiflis, Odesa, adăugind avertismentul că, în mod sigur, mâna Ohranei va trece și mai departe. în încheiere, o propoziție care alarma :

„Acum, pur și simplu mi-e frică.”

Apoi o sugestie surprinzătoare :

„In condițiile date, vă rog să nu mai întreprindeți nimic. Lăsați să treacă valul.”

Conu Mihalache nu era omul care să poată ține lucrurile în loc, așa cum o ceruse Brătianu, așa cum sugerase și Iancu Ghica, din Petersburg. Odată înghețat canalul spre Nord, ministrul s-a întors cu fața spre Sud, către foștii inamici. Relațiile cu Sudul trebuiau urgent restabilite, atâta timp cât celelalte puncte cardinale se dovedeau opace, indescifrabile. Mai ușor descifrabilă putea să fie atitudinea Istanbulului, și conu Mihalache i-a depeșat lui Bălăceanu, la Viena :

***„A titre d’idée qui vous serait personnelle, sondez le terrain pour savoir si le Gouvernement Ottoman accepterait des maintenant de renouveler ses relations diplomatiques avec la Roumanie, bien entendu dans les nouvelles conditions creees par le traité de San Stephano, deja ratijie.”*⁵**

Mitilineu, care stătea la pîndă, cu tocul în mînă, a strecurat imediat un dubiu :

— Domnul ministru, dar procedăm oare bine luînd ca bază tratatul deja ratificat ? îl acceptăm adică ?

— Nu.

— Atunci să nu-1 invocăm. Lăsați lucrurile în suspensie.

5 ***„Cu titlu de sugestie, care vă va aparține, sondați terenul pentru a ști dacă guvernul otoman ar accepta să reînnoiască relațiile sale diplomatice cu România, bineînțeles în noile condiții create prin tratatul de la San Stefano, deja ratificat.”***

Acesta însă era un act, peste tratat nu se putea trece în imediat, trebuiau fructificate dispozițiile avantajoase ale tratatului, și ministrul a dictat mai departe :

***„La Roumanie devenant de fait et de droit indépendante, nous voudrions envoyer un Ministre Plenipotentiaire à Constantinople avec reciprocité de la part de la Turquie, qui enverrait un Représentant de rang égal à Bucarest.”*⁶**

— Și aici, cred eu, a intervenit scribul, n-am brodit-o perfect. Dumneavoastră numiți Turcia — Turcie, și nu Sublima Poartă, cum se obișnuia. Nu credeți că turnăm foc pe răni ?

— Ce să fac ? !

— Și-apoi, pe cine vreți să trimiteți ministru la Istanbul ?

— Pe Iancu Ghica. E mai bun acolo. Turcii nu-i dau spaimă.

— Și la Petersburg ?

— Pe, domnul George Filipescu, primul nostru consul la Petersburg. E mai acomodat cu rușii. Sau pe maiorul Costi Aldea, față de care marele duce Nikolai manifestă simpatie. Aceste mișcări trebuie făcute urgent !

Mitileneu l-a cenzurat din nou :

— Domnule ministru, o schimbare a consulului de la Petersburg ar fi taxată ca un act neprotocolar. Și rugător : Țineți lucrurile pe loc. Sau, dacă n-aveți încotro, începeți cu un gest de bunăvoință față de tuVci. Și dintr-o suflare : Eliberați prizonierii !

Mitileneu *era destul de subtil ca să avanseze o asemenea propunere aflată mai de mult în strategia ministrului. Ministrul a dictat, în continuare, reținând sugestia :

***„Il y a des questions qui doivent etre necessairement et directement traitees entre les deux pays.”*⁷**

⁶ „România devenind de fapt și de drept independentă, noi am vrea să trimitem un ministru plenipotențiar la Constantinopol, cu reciprocitate din partea Turciei, care ar trimite un reprezentant de rang egal la București.”

⁷ „Sînt chestiuni care trebuie direct și necesar tratate între cele două țări”.

Mitilineu a reținut cuvintele, le-a notat conștiincios, dar după ce-a pus punct, a mai adăugat :

■ — Oare n-ar fi mai bine să ne adresăm direct la Constantinopole, printr-un binevoitor ? Doar avem unul : monseniorul Lippi.

De la un timp Costi Aldea nu-și mai putea apăra retragerea. Pe maior, după întoarcere, îl hărțuiseră fel de fel de persoane nepoftite, toate bătându-i la ușa din interes. Nici o vizită gratuită, nici o scrisoare emanată din pura plăcere de a scrie, ceea ce nu se petrecuse înainte de război. „—S-a născut o lume imposibilă, i-a spus el Adei la cină, o lume robită cu totul interesului orb.” Apoi, ca încheiere la un gând sumbru : „—Am făcut totuși războiul ca să ne descătușăm de interese măriinte.” Cei pe care i-ar fi dorit în casă nu-l vizitau și nici nu-i scriau. O vreme s-a întrebat dacă aceștia toți, prieteni adevărați, nu muriseră cumva, între timp. Alcătuiind însă o listă, și-a dat seama că cei pe care îi aștepta cu adevărat erau foarte puțini, reducându-se în ultimă instanță la unul singur : Rufino.

— Ce-i cu Rufino ?

Ada a schițat un gest spre plafonul proaspăt pictat, pe care stăpînul casei nu-l observase pînă atunci :

— Rufino e totuși prezent, i-a arătat Ada. Cîteva din motivele pe care le vezi pe plafon sînt opera lui. Le-a desenat chiar el, deși execuția aparține, cum ți-am mai spus, părintelui Damian.

Costi Aldea a zîmbit către plafon, cu plăcere. Printre flori și fructe, maiorul a recunoscut și niște motive geometrice care nu puteau fi concepute de altcineva decît de Rufino.

— Cînd m-a vizitat an-vară, i-a mai spus Ada, Rufino a fost foarte nemulțumit de pictura părintelui Damian. Nu mi-a declarat-o direct, dar îl simțeam cum clocotește. Apoi mi-a scris cîteva rînduri și mi-a trimis, într-un plic separat, cîteva desene pe care părintele Damian le-a interferat în compoziția proprie. Pictura călugărului e prea abstractă,

mi-a scris Rufino, iar mie îmi venea să-l întreb : cum abstractă, când pe plafon sînt numai fructe, păsări și flori ? El însă a mai adăugat : adică atemporală. Nu se vede timpul, semnele lui actuale ! Și, închipuiește-ți, mi-a trimis ce vezi : acel echer, roata aceea dințată, apoi spirala aceea din colț, un fel de șurub infinit, apoi acele hemisfere, care par mai curînd niște capace de farmacie. În sfîrșit, elipsele pe care le vezi ! Ți se par frumoase ?

Grație lui Rulfino, plafonul se înnobilase. Introduse printre flori și fructe, elementele geometrice răceau ansamblul decorativ, distribuindu-se ca niște repere cerești. Rufino dorise ca stăpînul casei să se regăsească pe sine, privind în sus, să capete acces, chiar și cînd mîncă sau bea, ca acum, la un orizont purificator, cel cu adevărat familiar lui Costi Aldea.

— Speram să-ți facă plăcere ! a mai adăugat Ada, cu reproș, fiindcă, de la întoarcere, nimic nu-l mai mulțumea pe soț. Apoi l-a întrebat îngrijorată : Cine te-a mai indispus azi ?

Pe invalid, cu o zi înainte, îl indispusese o vizită a prefectului de Ilfov, nepot al premierului Brătianu. Fără a-l întreba cum se simte, prefectul a intrat de-a dreptul în subiect : îi propunea lui Aldea să candideze la Colegiul doi pentru un loc în Cameră, un loc rămas vacant prin decesul cuiva. Oferta liberală odată acceptată, prefectul dădea ca și asigurată alegerea. În rest, nimic nu-l angaja, nici măcar n-ar fi fost obligat să se prezinte la întrunirile electorale : era doar un invalid ! Bine-nțeles, invalidul l-a dat pe liberal afară.

Dar în aceeași zi, la prînz, Aldea îl avusese oaspete la masă pe un alt nepoțit, un trimiș al lui Lascăr Catargi, șeful albilor din Parlament. După dejun, în bibliotecă, discuția s-a angajat pe aceeași temă — locul vacant —, dar din punctul de vedere opus. Conservatorii nu mai dădeau ca sigură alegerea lui Aldea, și tocmai de aceea îl invitau să intre în luptă, îl sOmau amical, în numele independenței sale de opinie și al statutului aparte pe care maiorul invalid și-l dobîndise. Roșii îi flatau vanitatea, albi îi mobilizau pentru o cauză falsă, măgulindu-i onoarea : „Va fi greu, i-a spus amicul, canalia liberală are în mîini absolut toate frînele puterii, dar oamenii de bine nu mai pot rămîne deoparte ! Altfel, țara se duce de rîpă...” „—Cum se duce

de rîpă ?” a întrebat Aldea, incredul. „—Se duce, precum vezi. După cutremurul care a fost, va urma alt cutremur. Chiar nu-1 presimți ?” Aldea presimțea o mișcare tulbure, încă și mai neliniștitoare decît cea precedentă, pe care i-o vestiseră prin mesaje rușii din ambele tabere, reciproc ostile. Nu-și limpezise însă aceste neliniști și nu voia să le comunice nimănui. Amicului i-a spus doar că nu vrea să participe nicicum la alegeri, nici pentru roșii, nici pentru albi. Apoi obosit :

— Locurile morților trebuie să rămînă vacante.

Dar acesta nu l-a crezut. A devenit brusc suspicios, pînă la urmă i-a și mărturisit invalidului, nedisimulîndu-și reprobarea :

— Înțeleg, te rezervi pentru misiunea de la Petersburg !

Costi Aldea părea năucit, n-a mai știut cum să reacționeze. Niște forțe contrare, aflate deasupra lui, trăgeau de el, fără să-l chestioneze măcar dacă cel în cauză, el, consimte să cedeze acestor mișcări despre care nu știa nimic.

— Nu pricepi că m-am retras ? l-a întrebat pe oaspete.

Acesta a îngăimat, factice și stupid :

— Știu. Ce mai faci ?

Ministrul a socotit de datoria sa să-l calmeze pe consulul de la Petersburg, a cărui precipitare nervoasă, datorată probabil tensiunilor de la fața locului, devenise paroxistică. Ghica, de la un timp, aiura și conu Mihalache a ținut să i-o spună, cu toată prevenirea :

„Înțeleg că influența (troacna) contractată pe peronul gării Petersburg, la sosirea țarului, a avut foarte proaste urmări asupra sănătății Dvs. Imediat, o altă imprudență : v-ați prezentat bolnav, deși nu se cădea, la recepția de la Palatul de Iarnă. Troacna Dvs. se putea transmite țarului, ceea ce ar fi putut conduce la accidente greu de imaginat, poate catastrofale. În sfârșit, o ultimă greșală : la dejunul de la Peterhorf, oferit de țar, v-ați așezat lângă Doamna Focă. Cine v-a pus ? Vă rugăm să vă cruțați (tratați, îngrijiți), pe timpul indisponibilității, afacerile consulatului vor reveni în sarcina D-lui Emil Ghica.”

Apoi, după încă o pauză, în care ministrul însuși s-a calmat :

„Domnul Emil Ghica va trebui să observe, în materie de listele oculte la care v-ați referit, că acestea nu pot afecta statutul persoanelor — străine și autohtone — care se află sub protecția guvernului român.”

Era un „dixit”, transmis de la București la Petersburg, de care însă Ohrana n-a ținut seama.

Arestarea lui Vasia Tigheci de către agenții secreți ai Ohranei, o răpire de fapt, chiar în preziua conferinței pe care medicul basarabean urma s-o țină la București, a dezlănțuit un clocot de mînie printre puținii socialiști din oraș. Cel mai lovit s-a simțit Theo, al cărui mentor fusese Vasia. Tînărul i-a alarmat pe toți tovarășii, în aceeași noapte și toți au dat fuga la gara Filaret, unde pe o linie laterală se afla vagonul cu prizonieri, sub pază.

Neputința tinerilor, complicată printr-un element doctinar, s-a vădit chiar acolo. Nici unul n-a cerut, cum ar fi fost necesar, ajutorul autorității române — poliție, armată, șef de gară — pentru a curma un asemenea abuz, fiindcă însuși Vasia îi învățase pe discipolii săi : „împilatorilor să nu le cereți nimic !” Discipolii s-au frământat în gol, la bună distanță de vagon, necutezînd să se apropie, din spaima de a nu fi la rîndu-le înhățați, pînă cînd cineva a rupt starea de lașitate și s-a apropiat de temnița pe roate, care urma sa plece în zori spre Rusia : „— Vasia, ești aici ?” Vasia n-a răspuns la prima somație, a răspuns abia la a treia, cînd i-a îndemnat pe tineri să ră-mîna liniștiți. Băieții au venit mai aproape de vagon, dar cu destulă sfială. Soldatul care păzea ușa nu le-a dat nici o atenție. „— Vasia ești aici ?” Vasia a confirmat, apoi o nouă tăcere i-a înflorat pe mediciniști. Într-un tîrziu cineva a îndrăznit : „— Vrei țigări ?” Vasia nu mai fuma. „— Să-ți aducem apă ?” După încă o tăcere, Vasia a cerut să-i fie aduse o căciula și un cojoc. Dar repede, pînă nu pleacă trenul. Cu procurarea obiectelor cerute de deținut a fost însărcinat Sabin ; Theo nu voia să-și părăsească mentorul. O misiune i-a revenit totuși și lui Theo : imediat după despărțire, tînărul trebuia să-i prevină grabnic pe alți refugiați de cele întîmplate, somîndu-i să părăsească țara. Vasia n-a dat adresele, nici numele celor vizați, probabil că Theo le cunoștea, atît doar i-a spus : „— S-o șteargă iute în Elveția.”

Atmosfera de la ușa vagonului se mai destinsese totuși, între timp. Din ostil, iar mai apoi indiferent, paznicul s-a arătat binevoitor pînă la urmă cu tinerii, pe care-i socotea probabil din familia deținutului. Cînd Vasia le-a cerut batiste, paznicul mustăcios a primit batistele strînse de la tineri, le-a împăturit și le-a pus în buzunar. A făcut apoi semn că le va preda deținutului. La fel a procedat și cu obiectele aduse de Sabin ; căciula și cojocul au fost depuse cu grijă la ușa vagonului. „— Dați-i și lui Nikolai un ban !” le-a mai cerut Vasia, din vagon. Pe paznic ii chema Nikolai. Tinerii s-au scotocit prin buzunare, dispuneau numai de măruntiș, dar cineva a găsit un pol de aur. Moneda a trecut în palma lui Nikolai, care a examinat-o bucuros, a făcut apoi sfînta cruce, a pus-o în buzunar, le-a spus tinerilor bogdaprosti, „— Nikolai e blînd ! a mai strigat Vasia, de dincolo de perete. Cu el o să mă simt foarte bine.”

Theo s-a simțit străbătut de o undă de frig. În urmă cu un an, când se pregătea să plece pe front, revăzându-l pe Vasia Tigheci, acesta i-a spus cu îngrijorare : „— Am avut recent o surpriză. Am întâlnit la București o cunoștință veche, pe Nikolai. E semnul c-a sosit și temnița pe roate." Apoi amuzându-se : „— Dar Nikolai e blînd." Și cu glas răgușit, de spaimă : „— Cum vezi, Siberia aleargă după noi, oriunde am fi în lume." „— Atunci fugi !" l-a implorat Theo. „— Unde ? !" „— Fugi unde vezi cu ochii !" Reamintindu-și, Theo s-a apropiat de peretele vagonului și i-a șoptit, imperativ : „— Vasia, fugi. Fugi prin Extremul Orient !"

Vasia a apărut, în sfîrșit, la fereastra cu zăbrele a vagonului de vite, și tinerii i-au recunoscut chipul bărbos, în lumina tulbure a zorilor. Nu părea speriat, erau mai speriați ei, cei de jos, care nu știau ce să-i spună. „— Fiți liniștiți ! i-a îndemnat Vasia. Continuați-vă programul, nu vă abateți din drum și nu dați înapoi." „— Vasia fugi !" l-a mai îndemnat cineva. „— De ce să fug ? ! a respins Vasia. Acolo-i bine. E o liniște cum nu s-a mai pomenit pe planetă și o natură dumnezeiască." Vasia părea destins și împăcat cu sine. Un singur lucru părea să-l irite : introducerea drumurilor de fier în Siberia, o nenorocire cu care el unul n-avea cum lupta. „— Dacă vine drumul de fier, le-a spus el celor de afară, începe jalea și acolo. S-a zis cu edenul, cu pacea meditației..." Discipolii erau uluiți de aceste vorbe la care nu știau ce să opună. Mentorul se purta ca un nebun, probabil ca să-i liniștească. Un tînăr a întrebat într-o doară : „— Și pînă acolo vei merge pe jos ? !" „— Din păcate, nu ! a răspuns Vasia. Pînă la Moscova călătorim cu trenul, în vagoane ca acestea. Abia la Moscova se formează convoaiele, iar de-acolo, mai departe, pornim **per pedes apostolorum.**" Și din nou ca să-i consoleze : „— Cu cît ne depărtăm de Europa, cu atît crește mai mareș minunea." Apoi ca pentru sine : „— Voi nu știți ce e Siberia..."

Dar Nikolai, același blînd Nikolai care spusese bogda-prosti pentru polul primit, a întors spre tineri o față cruntă, răcnind la ei ca la vite : „— înapoi !" Apăruseră niște superiori, Nikolai a descuiat ușa, i-a lăsat să intre în vagon, a urcat și el, a încuiat ușa, din interior. Vagonul a rămas opac și sumbru în fața tinerilor, simplă temniță pe roate.

Niște lucrători de la calea ferată au cuplat vagonul la un tren care intrase chiar atunci în gară, venind din direcția fostului front. A urmat o pauză în care s-a auzit doar gîfîitul locomotivei. Nimeni n-a coborît și nici n-a mai urcat în acel tren cu vagoane opace, închise ermetic. Locomotiva a mai țipat de două ori. Șeful stației a dat liber trenului. Capitala României dormea. Sabin a strigat : „— Vasia !”, făcînd un semn de adio cu mîna, ceilalți au rămas muți, inclusiv Theo, lîngă liniile goale.

— Ar trebui să întreprindem ceva ! a strigat Sabin, clo-cotind.

— Ce ?

— Un protest.

— Da, un protest.

Recuperîndu-și energia protestului, toți erau decisi să protesteze, fără a ști cum și unde. A țîșnit însă prompt ideea ca prelegerea pe care Vasia urma s-o țină la club, chiar în acea zi, să fie tipărită și difuzată larg. Din păcate însă, agenții Ohranei sechestraseră la percheziție textul, care cu greu putea fi reconstituit. Se cunoaștea titlul : **„Socialismul și problema agrară din Rusia lui Alexandru al II-lea”**. Theo își amintea chiar și primele fraze ale conferinței, pe care le știa pe de rost, i se gravaseră în minte :

„Prin uriașa mulțimi de țărani flămînzi și disperați pe care-o deține, Rusia face parte alături de Imperiul Otoman, de India și China, dintre cele mai sărace țări ale planetei. Și dintre cele mai bogate, în același timp ! Căci nimeni în lumea de azi nu dispune de rezervele fantastice de bogăție ale Rusiei. Aceste fantastice rzzerve vor juca exploziv pentru omenire, în timpii apropiați. Căci, fie Rusia va juca faraonic cu averea ei, întărind absolutismul și conso- lidînd astfel forța mondială a răului, fie va proceda în chip contrar, aruncîndu-și avuția în celălalt talger al balanței, de partea binelui, prin revoluție. Oricare dintre gesturi, fie unul, fie celălalt, va zgudui istoria umană pînă acolo încît...”

Theo nu-și mai amintea restul, știa însă că imediat, prin consecuție logică, urma „Chestiunea agrară”, pe care Vasia o aborda dintr-un punct de vedere îndrăzneț, diferit de viziunea lui Marx. O întrebare patetică i-a revenit discipolului în minte, chiar în formularea lui Vasia :

„Va putea, oare socialismul, așa cum se configurează azi, să se mențină la o singură formulă, atîta timp cit istoria umană se prezintă atît de divers ?”

Întors acasă, Theo a trăit încă un șoc : dispăruse Esthera.

*

Dispăruse din vederea oamenilor zilei și Nae Maican. Pasagerul care pîndea cheia de la ușa lui Nae murise între timp. Aceasta a dat o mare bătaie de cap hotelierului, care a fost silit să cheme poliția, pentru a-l identifica și evacua. În urma acestei întâmplări penibile, care putea dezonora bunul renume al hotelului, îndepărtînd clientela, domnul Edi a conceput un aviz scris cu litere mari, pe care l-a și atîrnat deasupra tabloului cu chei : „Nu primim muribunzi !” Apoi a retras avizul, gîndin- du-se că formula ar indispuce onorata clientelă, și a recurs la altul : „Primim numai clienți într-o perfectă stare de sănătate.” Dar restricția era absurdă — dacă pe cineva îl durea capul, să spunem, i s-ar fi refuzat oare un pat în hotel ? Domnul Edi se referea la altceva, la moarte. Cel mai simplu ar fi fost să atîrne deasupra cheilor un desen înfățișînd emblema morții, un craniu adică, imediat sub deviza „Fiți bineveniți !” Un artist de ocazie, un rus fugar, a desenat la repezeală emblema în tuș negru. Domnul Edi a fost întîi satisfăcut, craniul înspăimînta, apoi a fost el însuși speriat și a retras desenul. A rămas numai deviza : „Fiți bineveniți !”

Cel mai sîcîitor lucru era că pasagerul din odaia cu bucluc se deșteptase din coșmar între timp, revenind la

ceea ce era în fond : o persoană insuportabilă. Nae nu putea coborî din pat, dar chinuia personalul hotelului cu cele mai bizare pretenții și cu cele mai neînchipuite poftes. Dorise într-o zi dulceață de chitră, într-o alta ananas crud ; într-o noapte, după a doua cîntare a cocoșilor, a rîvnit homari — „homari fripți pe cărbuni și cu un strop de șampanie, dar să fie rece !” „— De unde să luăm, domnule Nae, la orele astea din crucea nopții, homari ? !” Spaima hotelierului era că muribundul re- divivus va cere într-o zi, nici vorbă că tot noaptea, și dame, după cum îi era obiceiul. Muribundul nu exprimase o asemenea pretenție, în schimb se instalase în odaie ca pentru un veac, schimbînd toată rînduiala hotelului, dînd-o peste cap. Intr-o bună zi, Nae a dat ordin ca odaia să se zugrăvească, dar nu în alb, ci în culoarea oceanului, într-un „albastru havaian”. „— Știți ce-i albastru havaian ? ! a urlat el la zugrav, un grec, care părea a nu pricepe nimic. Albastrul havaian nu-i albastru grecesc, nici albastru persienesc și nici țigănesc, așa cum îți imaginezi dumneata ! Albastrul havaian e albastru havaian, pricepeți ? !” Mînuitorul de pensule și bidinele a adus în odaie borcane și cutii cu prafuri, cleiuri, lacuri în toate nuanțele de albastru. Din pat, Nae diriguia amestecurile, ca un farmaciaan. Unele chimicale le-a și mirosit, ca și cum albastru havaian ar fi trebuit să emane în spațiu o anume aromă, în urma zugrăvirii, odaia lui Nae arăta ca o grotă marină sau ca un adînc de cer. Culmea, marinarul a cerut și lenjerie albastră — cearșafuri, fețe de perini, prosoape, și batiste, lucru care l-a aiurit pe hotelier : „— Domnule Nae, nu există nicăieri în lumea de azi cearșafuri albastre. Poate la eschimoși !” „— Ba există, a urlat bolnavul, căci așa vreau eu !” Transformările nu s-au oprit aici, fiindcă, scoțînd capul pe ușă, Nae a cerut ca și culoarul etajului să fie vopsit în bleu, inclusiv dușumelele, și, ca să pună capac aiurelilor lui, le-a poruncit zugravilor să se cațere pe acoperișul casei vecine, ca să vopsească și acel acoperiș în culoarea cerului. Domnul maior voia, în cazul cînd ar fi deschis fereastra — deși nu mai putea ! — să aibă o priveliște marină oriunde și-ar fi aruncat ochii. „— Și lăsați motanul acolo !” a mai poruncit bolnavul, iar zugravii și hotelierul s-au crucit, fiindcă pe acoperiș nici urmă de vreun motan.

Apoi Nae a căzut într-un somn de agonie, din care nu l-a mai putut deștepta nimeni. Spălătoreasă hotelului, care-l priveghea, venea din cînd în cînd lîngă pat, în vîrful picioarelor, ca să-i pună oglinda la gură. Cristalul oglinzii se înceteșoșă, Nae mai respira, încă. Personalul hotelului și-a ținut răsufierea mai multe zile, pășind jur-împrejur ca în vis, cu speranța că buclucașul bolnav se va duce, pentru ca toți să scape de grijă. Afacerile așezămîntului mergeau din ce în ce mai prost. În ultimul timp, Nae era singurul ocupant al hotelului pe care și-l aservise, purtîndu-se mai iresponsabil decît un pirat care-ar fi acaparat de unul singur o navă. Nava hotelului plutea în voia soartei, stînd pe loc, în același punct, domnul Edi nu mai era la timonă, cabina de comandă se mutase în camera lui Nae, care, cînd murea, cînd trăia, cînd dormea, aiurind fără pauză. Ultima dată, spălătoreasă, care circula cu lumînarea-n mînă, i-a adus patronului încă un cuvînt al lui Nae, absolut năucitor : „— Dacă vine Alizeea s-o lăsați să intre !” Alizeea era precis o damă.

Demersul pe care monseniorul Lippi l-a întreprins pe lîngă autoritatea otomană, în favoarea românilor, coincidea și cu vizita protocolară de prezentare la noul ministru de externe al Porții, care nu era altul decît Savfet-Pașa. Acesta, revenit la cîrma politicii externe a imperiului, după sincopa războiului — la care nu participase ! — se purta ca un om abia trezit din somn. Nimic din ceea ce se găsea în jur nu mai era la locul său, totul îl contraria, astfel încît bătrînul sfetnic al Porții l-a consultat pe reprezentantul Papei într-o stare de perplexitate cvasi- somnambulică. Ministrul otoman era cu totul derutat și nu s-a liniștit decît după ce a formulat prima întrebare :

— Au devenit românii catolici între timp (adică în timpul războiului) ?

•— O, nu ! a protestat monseniorul, cu regret și pre-venitor : Acolo situația a rămas (în timpul somnului)

precum o știți. Singurul catolic ferm, din România, e prințul Carol.

— Să înțeleg că este vorba despre un mesaj al Alte-ței-Sale ?

Monseniorul a negat, apoi a tăcut, fără a exclude totuși această presupunere avansată de gazdă.

— în acest caz, a observat Savfet-Pașa, pe deplin trezit, guvernul român avea libertatea — căci și-a dobândit-o ! — de a se adresa direct Sublimei Porți, sau, dacă nu, prin mijlocirea reprezentanților marilor puteri, cum a mai făcut-o încă de pe vremea Unirii. Domnul Kogălniceanu o știe !

Monseniorul Lippi n-a confirmat dacă are vreun mandat din partea domnului Kogălniceanu, dar a avansat, cu prudență :

— Guvernul român nu mai are încredere, presupun, în nici una dintre marile puteri. Azi, cel puțin !

— Și atunci face recurs, într-un mod atât de neuzual, la serviciile Sfântului Scaun ?

— O, nu ! a protestat din nou monseniorul. Eu singur mi-am luat permisiunea de a vă interoga asupra păcii viitoare, conform mandatului pe care-l am din partea Sfântului Scaun.

Savfet-Paşa părea mulţumit de faptul că guvernul de la Bucureşti nu dădea doi bani — chiar nici o pară — pe marile puteri, şi nici pe Patriarhia de la Constanti- nopol, care nu era altceva decît o umilă dregătorie otomană. Mai bine deci o discuţie cu Bucureştii prin intermediul Romei, care n-avea importante litigii cu Poarta, decît un dialog prin mijlocirea patriarhului din Constan- tinopole, care, deşi omul casei, ori nu reprezenta pe nimeni, ori reprezenta interesele Petersburgului. Dar aici monseniorul Lippi a greşit, el a ţinut să introducă în conversaţie, fără mandat, un termen creştin : „căinţa". Ministrul de la Bucureşti sugerase, pentru raporturile cu românii, un alt cuvînt : „onoarea", un termen pe care Savfet-Paşa, ca om medieval şi ca aristocrat, l-ar fi acceptat. Cum ar fi acceptat poate şi „mila", în sens de mărinimie, hatîr. Dar căinţa, adică remuşcarea izbăvită ? Pentru ce ? !

— Dar pentru ce remuşcare ? s-a burzului demnitarul, redevenind într-o clipă ţînăr. Noi am fost chemaţi în acest imperiu, în care stăm de vorbă, de popoarele robite ! Aceste naţii (miletii) ne-au implorat să le scoatem din jugul unor stăpîni îngrozitor de răi, nişte sălbatici, chit că erau creştini. Mă refer la Bizanţ.

Monseniorul ar fi vrut să adauge o precizare importantă : „— Vă referiţi adică la Bizanţul schismatic, mai precis la creştinii răsăriteni, deci la schismatici", pentru a restabili adevărul, dar Savfet-Paşa nu mai putea fi oprit şi, la drept vorbind, pînă la un punct, adevărul îi aparţinea.

— Şi-apoi, cînd am trecut în Europa, cu oşti, tot creştinii ne-au chemat, cu implorări, împotriva aceluiaşi Bizanţ corupt, depravat, nemăsurat prin cruzimi şi prin jafuri, prin neomenie, pe care neamurile din această parte a lumii nu le mai puteau îndura. Se căscase un gol. Noi am avut, sosind aici, în Europa, o misie providenţială.

Monseniorul Lippi ar fi vrut să intervină şi să corecteze discursul ; prelatul nu concede să acorde Islamului o misiune providenţială, chit că toate anatemele aruncate asupra vechiului Bizanţ îi mergeau la inimă. Atît a izbutit să spună :

— A fost o fatalitate ca cei răi să cadă. Se căscase un gol ! a recunoscut. A fost poate şi o voinţă providenţială !

— Dar nu noi i-am pedepsit pe bizantini, premergătorii noştri pe aici, ci chiar voi, creştinii ! Noi am fost sabia, e

drept, bine ascuțită, dar mîna care a izbit a fost creștină. La Nicopole, ca să vă dau un singur exemplu, nu oare creștinii balcanici, bulgarii, sîrbii, grecii, au fost aceia care-au asigurat victoria lui Baiazid împotriva oștilor apusene, în frunte cu cruciații burgunzi ? Și nu aceiași creștini balcanici s-au luptat să-i apere lui Baiazid capul, la Angora ? Trebuie să știți că o rînduială nedreaptă, cum a fost aceea a Bizanțului, pe care-am răsturnat-o noi, nu se putea menține cu nici un ajutor. De pomană, pentru Bizanț, s-a ridicat atunci sabia lui Mircea.

Monseniorul a ridicat brațele, recunoscînd astfel că Bizanțul schismatic trebuia să cadă. Roma însăși apăraseră acest Bizanț cu jumătate de gură și cu jumătate de braț. Aceasta se știa, iar Savfet-Pașa a marcat situația

— Dar chiar căderea Bizanțului, am fi obținut-o noi oare fără ajutorul popoarelor creștine ? Căci cine au fost în primele rînduri la asedierea cetății voastre sacre, Constantinopolul bizantin, dacă nu aceiași creștini' bulgari, sîrbi, albanezi, greci ? E drept, valahii au lipsit ! Ei au lipsit și la Angora, cînd capul lui Baiazid a stat sub sabia lui Timur-Lenk. Ei au refuzat să-și dea copiii în oastea de elită a sultanilor ; nu se cunosc copii de valahi ieniceri. O recunoaștem. Ei și ? Imperiul s-a extins și fără ieniceri valahi.

— Aș deduce din aceasta un merit al valahilor, a observat monseniorul. Meritul rezistenței !

— Poate ! a înclinat să aprobe Savfet-Pașa. Dar au fost vicleni. Viclenia nu-i o probă de forță. Este de presupus că rușii le imputează azi același lucru. Și cu o grimasă : Mi-e silă de aceste nații mici, care, cu mărunta lor dramă, vor să răstoarne universul. Să-l răstoarne, n-am nimic împotrivă.

Savfet-Pașa nu mai putea avea nimic împotrivă, el însuși se afla sub universul răsturnat, de aceea, poate, vorbea atît de liber. Apoi, cu o imensă tristețe, lăsată slobodă, o dată cu reșezarea pe canapea :

— De fapt, ce importanță mai are ? De fapt le-am dat libertate la toți. Și din nou patetic : Căci cine, ce cuceritor plătește din punga lui reconstrucția templului aparținînd celui învins, cum am făcut-o noi, după căderea Constantinopolului, prin Mehmet Fatih ? îmi mai puteți da un alt exemplu în istoria lumii ? Și ce șef de religie, patriarhul adică, a mai devenit prieten cu șeful religiei învingătorilor,

precum a fost la noi ?... Mai dați-mi exemplul unui alt imperiu, în care, cea de a doua religie, ca număr de adepți, să fie lăsată atât de liberă încît să-și ia cutezanța să submineze statul care o tolerează ! Fac aceasta țarii Rusiei, o face Sfîntul Scaun ?

Monseniorul ar fi vrut totuși să obiecteze, opunînd observația că Sfîntul Scaun nu mai dispune de un imperiu, ca odinioară. Savfet-Pașa a presupus obiecția :

— Sfîntul Scaun n-a dispus, din nenorocire pentru el, de o putere militară egală cu forța turcică. Ar fi fost prăpăd : azi toată lumea era catolică. Dar acum vă întreb : nu credeți că mîine, dacă nu vă treziți la timp, întreaga omenire va fi pravoslavnică ? Abia atunci, zic eu, va fi sfîrșitul lumii.

După sfîrșitul imperiului, lui Savfet-Pașa nu-i mai rămînea să dorească decît sfîrșitul lumii, începînd cu sfîrșitul Rusiei creștine. Totuși bătrînul sfetnic, oftînd înțelept, a mai spus :

— Cine știe totuși cum va arăta lumea peste un veac ? Cine ne-o poate spune ?

— Da, a recunoscut monseniorul, cunoaștem începutul, mai exact spus începuturile, căci asistăm la un început continuu.

— Și la un sfîrșit continuu, a adăugat Savfet-Pașa. Fiindcă, tot ceea ce vedem azi este un sfîrșit. Și cu un gest moale : Rusia să nu-și facă iluzii. Nici românii în privința Rusiei.

Precizarea ultimă readusese lucrurile pe pămînt-, la cele lumești. Monseniorul a prins momentul ca să repună în discuție tema principală a vizitei. El a început prin a sugera că înalta Poartă, indiferent de situația de azi, nu se putșa cu totul dezangaja de popoarele și spațiile pe care le avusese în. stăpînire sau pe care le ocrotise pînă la recentul dezastru. Niște responsabilități încă îi mai reveneau, mai ales privindu-i pe români.

Savfet-Pașa se lăsase pe speteaza canapelei, obosit dar și dezangajat, contemplînd de sus un spectacol care nu-l mai privea. A spus totuși :

— Și ar vrea românii acum ca tot noi, cu sîngele nostru, să le dăm înapoi Bucovina și Basarabia, pentru ca ei să fie întregi ? Mulțumească-se c-au pierdut numai atât. Noi, între timp, am pierdut tot.

Starea lui N-ae Maican nu se alegea în nici un fel, nici vindecare și nici deces, proprietarul hotelului era din ce în ce mai disperat, pînă acolo încît, de la un timp, nu-l mai scotea pe pasager dintr-un potop de cuvinte injurioase : „piratul”, „ocupantul”, „banditul”. Ocupantul, însă, era cu totul nesimțitor ; el nu s-a sinchisit nici cînd domnul Edi a convocat la căpățiul lui un medic, pe ccle- brul Darsh, făcătorul de minuni, pe care l-a solicitat „prin telefon”.

Medicul l-a examinat pe muribund cu toată atențiunea, l-a întors cu cearșaful și pe-o parte și pe cealaltă — ca și ceilalți medici, la Turnu-Măgurele, l-a ascultat cu urechea, i-a luat pulsul, l-a ciocănit pe la încheieturi, i-a deschis pleoapele, i-a tras afară limba, i-a pus oglinda la gură. Concluzia adeptului lui Esculap, posesorul primului aparat telefonic din București, a fost stupefiantă : Nae trăia. Textual, dr. Darsh a spus :

- Trăiește încă.
- Bine, dar cît ?
- Cine știe...

Domnul Edi a explodat ca o ghiulea otomană, nu se mai putea controla, nu-și putea reprima furia contra științei moderne :

— Domnule, dar cum e cu puțință ? ! înțeleg să nu știți cum trăiește omul, dar să nu știți cînd moare !

— Moare cînd îi e scris ! a răspuns savantul.

— Ar trebui să moară cînd trebuie ! a respins domnul Edi. Căci de aoea există pe lume știința. Și îndicîn- du-l pe muribund : Nu-l vedeți cum se chinuie ?

Savantul vedea, dar era neputincios. în anume cazuri, unii dintre pacienții doctorului — chiar dacă nu toți — se făcuseră bine, în clipa în care fuseseră puși să vorbească cu Darsh la telefon. Deși metoda dobîndise notorietate, între timp telefonía fusese atacată la Academia Franceză de un anume domn Felix Bouchon, care pretindea c-ar fi vorba despre nimic altceva decît de „vorbire ventrilocă”. Pe o cale sau alta, cazul trebuia urgent soluționat și domnul Edi a încercat să deschidă o ușă :

- Nu s-ar putea găsi vreo metodă...
- Ce metodă ?
- ...ca să-i curmăm odată suferința...

Oricît de îndrăzneț proceda în științe, doctorul Darsh era totuși un om onest, care observa cu strictețe o anume

limită, drept care a și respins sugestia hotelierului, invocînd însă un anume principiu :

— Așa cum embrionul nu poate fi suprimat, fiindcă poartă viață, nici muribundul nu poate fi suprimat, cît încă mai este purtător de viață.

Domnul Edi a dat din mîini a silă ; era sătul de teorii, l-a indicat pe Nae :

— Doctore, ăsta nu mai e om !

Darsh a fost pe bună dreptate uimit de această sancțiune și a ripostat :

— De unde știi dumneata cum e omul ?

— Știu, a răspuns domnul Edi, fiindcă în viața mea am avut de-a face cu tot soiul de clienți. Ca și dumneata. Dar ca ăsta, nici unul !

— Tocmai de asta, a mai spus Darsh, să lăsăm vieții cursul normal !

Și-a strîns ustensilele, dar întîrzia plecarea, așteptînd probabil onorariul. Domnul Edi nu vedea însă pentru ce să plătească. Pentru o frază neghioabă ? A spus o altă frază, destul de sugestivă :

— Să, nu-mi spui dumneata că-n război oamenii au murit normal !...

— Se poate, a convenit Darsh, dar de-aici încolo oamenii trebuie să moară normal.

Doctorul l-a lăsat pe hotelier în pace, părăsind prompt încăperea, fără a mai încasa onorariul. A lăsat totuși pe perna lui Nae un plic cu cîteva „pilule Darsh“, pe care proprietarul stabilimentului le-a aruncat imediat la gunoi. Domnul Edi n-a întîrziat, a convocat la patul lui Nae un popă, ca să încerce a-l dezlega pe muribund pe această cale. Dar Nae, brusc trezit, l-a respins pe intrus cu mîna : nu dorea preot. Apoi iar a căzut în starea lui letargică, insuportabilă pentru cei vii din jur. Domnul Edi a ieșit furios, spălătoreasă a rămas pe loc, cu luminarea pregătită. Abia într-un tîrziu a coborît și ea, dar n-a pus cheia la tablou. Hotelierul era setos de vești :

— Ce face ? a întrebat.

— O așteaptă pe Alizeea.

Mitileneu i-a citit conului Mihalache nota confidențială primită de la monseniorul Lippi, ca pe o simplă bucată literară, demnă de a fi luată în considerare, după o masă la

o cafea. Secretarul ministrului se pedepsea pe sine însuși, folosind acest procedeu, dar o făcea cu fervoare. A citit mai întâi o lungă replică a lui Savfet-Pașa, reproducă fidel de intermediar, cu toate semnele de punctuație precis puse :

„— Dar amintească-și domnul Kogălniceanu că la anul 1812 Rusia dorea drept graniță cu Sublima Poartă, nici mai mult și nici mai puțin, decât Dunărea. Și cu un rictus amar : Aș fi vrut să văd, azi, în cazul în care absurda pretenție se împlinea, cine-ar mai fi scos aceste țări române din pîntecele Rusiei ? Și cu ce sabie ? Căci, dacă noi sîntem azi slabi, Occidentul pe care îl reprezentați e puternic. Și atunci, nimic mai simplu decât să vă faceți datoria ! Să lăsăm pămînturile și națiile care-au stat sub stăpînirea Veșnicei împărății. Dar interveniți ca Rusia să cedeze Finlanda, Curlanda, partea însușită din Polonia, căci aceste teritorii sînt creștine, iar problema este intercreștină. Las la o parte bucățile însușite în Asia, de la chinezi și japonezi !”

Monseniorul Lippi trebuia să tacă, cum a și făcut, administrîndu-și discret tăcerea și* dînd astfel senzația că-l aprobă pe partener. Nu-l aproba, el însuși mărturisirea că se frămîntase în loc, neputincios, vrînd să spună că „ecuația lumii de azi e foarte complicată”¹, dar ezitînd s-o spună, deranjîndu-l probabil termenul „ecuație”, nefamiliar doctrinelor religioase. A recurs la cel mai abstract termen cu putință, pe care l-a și consemnat în, notă :

„—Domnul va hotărî !”

Savfet-Pașa nici măcar n-a mai aprobat zicerea, după cum informa monseniorul. Bătrînul somnola din nou ; își epuizase energia. Era în situația bătrînilor, care, redevenind juni pentru o clipă, recad rapid în starea lor anterioară, confortabilă și definitivă. Și monseniorul era împovărat de ani, dar nu senil. L-a privit acid pe partenerul său de discuție, după care a mai spus, ca pentru sine, consemnînd în notă dialogul replică cu replică :

„— Totuși, așa cum ne aflăm azi, nu putem lăsa viitorul să curgă de la sine. Decurgerea prezentului în viitor ne aparține totuși...

„— Ați spus ceva ? !”

. — O “

99

„— Să mai cerem o cafea ?” și Savfet-Pașa ar fi bătut din palme.

Pentru o clipă, clipa cît palmele lui Savfet-Pașa au bătut, convocînd slugile, totul era ca și odinioară, mai înainte cu secole, mai înainte chiar de clipa cînd în istoria imperiului intrase cafeaua, această băutură suav aromată, acceptată și de creștini și de islamici și de budiști, și de taoiști, de toată lumea, o lume care voia să-și acorde din cînd în cînd un armistițiu, între băile de sînge, între disputele teologice și teleologice, între toate disputele isprăvite în sînge, pînă la cafea, între două cafele măcar. Dar monseniorul Lippi nu mai dorea cafea și slujitorul cu cafelele s-a retras. Urma despărțirea, deci ultimul cuvînt din mesaj. Monseniorul Lippi consemna faptul că-și îndeplinise mandatul :

„— Am a vă comunica, a spus el, un gest de bunăvoință pe care guvernul de la București îl întreprinde fără a pretinde nici un gest omolog : Va elibera prizonierii !”

Savfet-Pașa ar fi ridicat brațele, cu sensul fie. Monseniorul a așteptat. Omul Porții a zîmbit din nou, blajin :

„— Despre această intenție am și aflat, cu o clipă mai înainte. A aflat și Petersburgul. Care a și protestat. Vă dați seama în ce situație ingrată se află românii ? Ei nu și-au dobîndit nici măcar libertatea de a dispune de propriii lor prinși în război !”

„— Dar ei dispun !” a remarcat monseniorul.

„— Indispunînd Petersburgul !

», ■ — Totuși ei dispun !”

Savfet-Pașa ar fi ridicat din nou brațele, ca Piîat din Pont, luînd act de această dispoziție, adusă lui la cunoștință.

Gesturile gratuite, a mai spus Savfet-Pașa, sînt bine primite sus. Apoi cald, prietenește : Mă întreb cum se simte domnul Ghica la Petersburg ? Mai știți ceva despre el ?”

Mitilineu a lăsat foile, abia descifrate și transcrise, el însuși fiind obosit.

— în fond, i-a spus el ministrului, un imperiu care moare nu e altfel decît un om care moare.

A trecut apoi cu gîndul la Petersburg, la spaimile lui

Ghica. Eri cumplit ca și ministrul să-l persecute, suspendându-l din misiune, fie și provizoriu. I-a spus ministrului :

— Coane Mihalache, în fond de ce să-l suspendați ? Lăsați-l pe conu Ianc • să-și facă misia. Dacă nu merge cu Sudul, să ne întoarcen. către Nord. Nu vedeți că nimic nu se mai poate ?

Aflînd de decizia unilaterală de eliberare a prizonierilor, Nicolas reacţionase într-adevăr, din nou prompt, printr-o laconică şi drastică telegramă. Kogălniceanu s-a precipitat la rîndu-i, pregătind imediat un lung şi foarte judicios răspuns întemeiat pe date istorice, rînduite pe puncte : — la 30 aprilie, în urmă cu un an, România declarase război Porţii Otomane, ca răspuns la agresiunea armată a acesteia ; — declaraţia de război şi starea de război dintre cele două părţi n-a depins decît de ele însele, fiind rezultatul propriei lor voinţe ; — între timp, cele două părţi au încetat războiul, au pus deoparte armele, fiind în dreptul lor de a reglementa starea de pace, care practic s-a şi instaurat ; — nimeni altcineva nu poate decide asupra schimbului de prizonieri decît cei în drept : românii şi otomanii. Prinţul a citit lungul memoriu care i se propunea, urmărindu-l rînd cu rînd, cu creionul, ca să-l taie pînă la sfîrşit, cum l-a şi tăiat, printr-o singură linie. La o depeşă laconică nu se putea răspunde cu un memoriu. Trebuia un răspuns echivalent, încă şi mai scurt, şi prinţul Carol a hotărît să nu răspundă nimic.

A menţinut în schimb decizia de a elibera prizonierii,

stampilînd-o cu sigla princiară : C. ■ V

Dezvăluirile lui Robcănescu, la Istanbul, despre rolul nefast al unui grec cu numele Moruzi în pacea dintre turci şi ruşi, cum şi-n cedarea Basarabiei din acelaşi an 1812, au avut urmări surprinzătoare : poliţia secretă otomană a dezlănţuit o razie avînd ca scop identificarea şi prinderea tuturor grecilor cu acest nume, din Istanbul. Oricît de discret s-ar fi desfăşurat operaţia, „afacerea Moruzeştilor” a avut un prost ecou în cercurile europene din metropolă, inclusiv în lumea diplomatică occidentală la care grecii s-au plîns, izbutind să recolteze cîteva consolări şi cîteva proteste destul de livide : „—De asta le mai arde (otomanilor) ? ! Asta-i timp să se ţină de persecuţii şi pogromuri ?” Cineva, un diplomat neutru, ca să mîn- gîie rudele victimelor, ar fi spus : „—Atît mai pot face otomanii, scoşi din istorie, să-şi. răzbune pe greci !” Şi cum nu-şi

puteau răzbuna înfrîngerea pe grecii liberi — Grecia nu pornise la război, stătea cu arma la picior și aștepta ! — au pornit-o spre grecii din imperiu, de fapt spre grecii din trecut, pe urma indicată de Robcănescu. Otomanii vînau fantome, nemaiputînd să ceară socoteală oamenilor vii. Deși tot niște vii au fost victime, dar în contul unui nume, Moruzi, de care nu răspundeau, personal, cei direct persecutați.

Au fost astfel indentificați și arestați un Aristide Moruzi, armator și proprietar de magazine de fierărie, și un Temistocle Moruzi, notar parohial în cartierul Pera, ambii fără nici o legătură cu Moruzeștii care fuseseră domni în Țara Românească. Apoi, un Leandros Moruzi, paleograf la Arhivele imperiale și un Meneles Moruzi, vînzător de cofeturi, clopotar și, în timpul liber, barcagiu. Ceilalți Moruzești, săraci și cvasi-anonimi, au scăpat cu fuga spre insule, spre Liban și spre Egipt, pentru ca unii să ajungă, prin trecerea timpului și prin parcurgerea spațiilor, tocmai prin India.

Totuși un Agathon Moruzi, un inocent în absolut, a fost prins și decapitat pe drumul Damascului, într-un moment cu totul anapoda, cînd campania împotriva Moruzeștilor încetase la Istanbul de mult.

Și-n București se desfășurau răpiri, fără știrea guvernului sau în neputința acestuia de a opune vreo măsură. Cînd în urmă cu un an, pe la sfîrșitul lui april, un trimis secret al curții imperiale ruse ceruse îndepărtarea socialiștilor și anarhiștilor din București, pentru a se asigura liniștea țarului sosit în țară ca oaspete, poliția română nu obiectase, satisfăcînd cererea în cadrul unor așa-zise îndatoriri protocolare. Cînd același trimis ceruse însă și extrădarea refugiaților politici către Rusia, Radu Mihail refuzase, iar Brătianu opusese obiecția că între cele două părți nu exista o convenție de extrădare. O astfel de convenție, a mai spus primul ministru, nici n-ar fi putut exista,

de vreme ce nici un cetățean român nu ceruse azil politic în Rusia sau nu fugise într-acolo, nici măcar criminalii de rînd. Ce convenție ar fi fost aceea care ar fi funcționat unilateral ? „—Atunci se vor servi fără să ne întrebe ! a observat prefectul poliției. Omul contelui Nelidov mi-a și spus că-i consideră pe fugari dezertori din armată, justițiabili adică prin jandarmeria rusă de front.” „—Treaba lor, a minimalizat Brătianu. Să se servească pe fro»t, nu aici!”

Acum, după război, jandarmeria rusă de front, de fapt Ohrana, își și extinsese operațiile și în zone în care nu existau trupe imperiale, ignorînd protestul autorității românești, nepăsîndu-i de asemenea autorități, sau de asemenea proteste. Operațiile se desfășurau predilect noaptea, ici și colo, cîte un fugar dispărea.

Dispariția Estherei l-a scos totuși din minți pe Theo și tînărul, pînă la urmă, împins de prieteni, s-a adresat poliției. L-a primit chiar Radu Mihail, care și-a reamintit, fără a-i mărturisi, că numele tînărului figurase — în urmă cu un an — pe lista serviciului de care răspundea. Ca și ipistatul din gara Filaret, prefectul poliției Bucureștilor s-a purtat ceremonios cu studentul, aflînd numele pe care Theo a fost silit să-l divulge.

— Dar vă știu, domnul avocat Rășcanu mi-e prieten !

Theo n-a ripostat : „—Mie, nu !”, dar s-a constrîns în mînie și-n dispreț față de autoritate. Atît doar a cata-dixit să-i spună prefectului :

— Constat, cu stupoare, că autoritatea — atîta cîtă este ! — nu acordă cetățeanului protecția minimă. Cîțiva dintre bunii mei prieteni, în afară de Esthera, au dispărut !

— La cine vă referiți, domnule Rășcanu ?

Theo a devenit suspicios : voia prefectul să-i smulgă niște nume ? A tăcut. Probabil că numele respective erau bine cunoscute poliției. Prefectul totuși, nu s-a eschivat:

— Dacă vă referiți la Vasia Tigheci, n-avem nici o vină. N-a solicitat protecția poliției române. La fel, în urmă cu un an, un domn Solomon Katz, tot un refugiat din Rusia, adică un „revoluționar” de-ai dumneavoastră.

Theo nu-l cunoștea direct pe Dobrogeanu-Gherea, care fusese răpit de Ohrana, în urmă cu un an, deși poseda un pașaport — desigur fals — al Statelor Unite ale Americii. Radu Mihail s-a și derobat de caz, punînd facil concluzia :

— Cînd cineva n-are încredere în noi, în autoritatea constituită, și se pune sub o altă protecție, nu înțeleg de ce l-am apăra, căci acesta e cazul domnului Gherea !

Theo nu venise în cazul Gherea, nici în cazul Vasia, dar susținerile prefectului l-au revoltat :

— • Cum adică, a strigat el, cînd cineva își încredințează viața unei anume societăți, cînd există pentru acea societate, societatea poate să se sustragă răspunderii care-i revine, privind siguranța persoanei ?

Cu mina cea mai gravă, prefectul a ascultat imputarea, a răbdat-o. Tînărul judeca bine, dacă susținerile lui erau sincere. Radu Mihail l-a și aprobat :

— Aveți deplină dreptate, domnule Rășcanu. Dacă domnul Gherea ar fi avut încredere în statul român, ar fi trebuit să se pună sub protecția unei identități române. La fel medicul Vasia Tigheci!

Theo s-a reprimat din nou, nici el și nici prietenii lui n-aveau încredere într-un asemenea stat, în orice stat, cînd ei toți doreau să dărîme state, toate statele, ideea de stat. Postura lui Theo era totuși jenantă : cerea sprijin în cazul Estherei.

— Știți ceva, totuși, despre prietena mea ?

Radu Mihail i-a zîmbit, ca un om de lume. în sfîrșit, tînărul rebel îi călcase pragul pentru o chestiune de inimă, prefectul nu putea fi decît afabil, ba chiar cald :

— Domnule Rășcanu, credeți că noi ne amestecăm în asemenea chestiuni ? Dar n-am timp, vă rog să credeți că n-avem timp ! Apoi cu revoltă : Cine credeți că are vreme să se risipească în povești de amantlîc ?

Theo s-a ridicat în picioare, urzicat :

— Domnule prefect, e la mijloc o chestiune de doctrină. Și înghițindu-și imediat cuvintele imprudente : Esthera nu putea dispăre.

— Domnule, a izbucnit prefectul, cu euforie : de ce să nu dispară ? Nu-i femeie ? Ei bine, femeile dispar. Eu, vă rog să mă credeți, scot persoana cu pricina din politică. Dacă v-a părăsit ?

— Esthera ?

— Ignor cum o cheamă. Nu figurează pe listele mele, vă dau parola de onoare. Și atunci ?... Vă rog nu introduceți și aici politica. Dacă v-a părăsit ?

— Esthera ?

t — Vă rog, ignor cum o cheamă.

La Parlament, Toma a asistat la un fapt incredibil: onor domnii deputați, care rostiseră în timpul dezbaterii cuvinte grozave împotriva iresponsabilității cu care guvernul alcătuisese bugetul pe anul în curs, s-au complăcut pînă la urmă în a-i da votul, legiferînd astfel o situație de ne-acceptat. Mai mult, o anume categorie de contribuabili — proprietarii bălților de la Dunăre — a ieșit în profit. Cherhangiii urmau a plăti statului impozite mai mici decît în anii precedenți, deși veniturile lor nu se micșoraseră, ba urmau a crește după pace, păgubind astfel visteria publică cu mai multe milioane. A fost singurul punct de convergență între „roșii”¹¹ și „albi”¹¹, deși ambele tabere și-au vărsat în cap acuze, iar convergența s-a exprimat nu la bară — de acolo s-au aruncat vorbele — ci la urnă, pe tăcute, cînd s-a comunicat rezultatul votului : în favoarea rezoluției pentru majorarea impozitelor n-a votat nimeni. Garussi, care era prezent, i-a explicat lui Toma tîlcul acestei afaceri : parlamentarul român de asta e parlamentar, ca să ciupească de la buget. „—Nici dacă s-ar scufunda această țară, i-a mai spus Garussi, domnii ăștia nu s-ar trezi.”¹¹ Și tot el : „—Bine fac. O dată trăiește omul.”¹¹ Apoi către Toma, cu îndemnul vechi : „—Fă-te, nene, liberal. Sau conservator, că-i totuna !”

Pe aceeași temă, a statului, Garussi se exprimase cîndva cu mult mai sugestiv : „—Noi sîntem la marginea Turchiei, unde cine-i vrednic lasă statul mofluz.” Ba și mai clar : „—Să se descurce statul cum poate, că și noi ne descurcăm cum putem. Vorbă sfîntă : cine poate oase roade.”

Ieșise acum la peronul clădirii, împreună cu Toma. Garussi părea încîntat de cele ce se petrecuseră în aulă, sătul ca după un festin, dar încă disponibil, deși el unul nu cîștigase decît o satisfacție platonică. De aceea, poate, mirosind aerul, Garussi arăta ca o felină năpîrlită, care adulmecă.

Și-a șoptit, ca-n reverie, cu ochii duși departe :

— Iar pute-a pește dinspre Dunăre..;

Indecizia îl ținea-n loc pe Toma, care epuizase toate drumurile posibile, în vederea unei cariere, după întoar-

cerea de pe front. Toate drumurile se înfundau, ca într-o Sahară, toate isprăveau în alte și alte dune de nisip, spre care mereu alerga. Cea mai înaltă i se părea a fi acum Parlamentul. Dar Garussi a intervenit, modificându-i imaginea :

— Ehei, deștept bărbat domnul Brătianu ! a strigat omulețul cu admirație. I-a aruncat și pe albi și pe roșii în groapa comună a interesului, și-acu premierul are mîinile slobode. Puțin îi mai pasă de opoziție, toți sînt mînjiți.

Revoltat de ceea ce se întîmpla în ultimul timp cu oamenii din mișcare — urmăriri, dispariții, arestări care nu puteau fi protestate nimănui, Sabin observa prin microscop microbii și vorbea cu gîndul aiurea :

— Sub noi, pe lîngă noi mișună o lume invizibilă. Ostilă ! Apoi spre ceilalți colegi din laborator, nea Tașcă și Theo : V-ați uitat pe lamelă ca să vedeți ce ființe mișcă într-un fir de colb ? O picătură de apă devine un ocean populat cu monștri.

Theo părea absent. Esthera nu se întorsese încă, nici un semn de la ea. Refuzul poliției de a se ocupa de acest caz i s-a părut suspect tînărului. „—De cînd, și-a spus Theo, fac polițiștii psihologie ? ! Cum își permit să presupună că Esthera m-ar fi părăsit ? !” Concluzia era perfect logică : chestiunile de dragoste erau umane, poliției îi reveneau cazurile inumane, cum și era acest caz, care ținea de politică, de niște opțiuni doctrinare, comune lui și Estherei. Dar nici într-un asemenea caz, Theo nu accepta amestecul poliției. Sabin i-o și reproșase : „—Cum ai acceptat să cobori atît de jos încît să te adresezi poliției ? ! Ce amestec pot avea ei în chestiunile de ideal ?”

Apoi, rectificînd : „—Da, pot avea un amestec, nici vorbă : ei reprezintă instrumentul de reprimare a idealurilor !” Theo n-a izbutit să-i opună decît un slab argument : Eu cerusem protecție unei autorități constituite, în favoarea unei persoane ! Fără o minimă protecție socială, persoana moare. Nu ești de acord ?” Cum ar fi putut Sabin să fie de

acord ? ! Cei doi nu și-au mai vorbit, deși lucrau în același spațiu, prezidat de opacul nea Tașcă, poreclit de la un timp Microbul Șef.

Tinerii, sub veghea lui nea Tașcă, trebuiau să colecteze în flacoane perfect sigilate „mostre de boli” de pe fostul front balcanic. Se identificase între timp un alt agent al morții, altul decât glonte, cuțitul sau ghiuleaua. Acest agent, după opinia unui savant renumit, acționa și-n timp de pace : microbul. „Moartea va căpăta de aici înaintea un alt nume, scrisese cineva într-o publicație, numele unui agent infim, botezat în grecește sau latinește, de noi cei prezenți, nu însă cu numele unui zeu sau cu cel generic, altcîndva, Moartea.”

— V-ați hotărît ce nume să mai atribuim acestor bestiole ? a întrebat Sabin.

Tinerii recoltau de la bolnavii din spital, în borcane curățate după metoda Lister, anume cîtimi de urină, scuipat și sînge, limfe în care mișunau tot soiul de vietăți. La această operație de colectare lucra independent și o altă echipă, formată din medici francezi și germani, aflată de mai mult timp la Spitalul Brîncovenesc. Laboranți și medici își confruntau mirările, de fiecare dată cînd se întîlneau. Agenții nevăzutului mișunau în toate mediile, iar aceasta uluia :

— Iată că sînt și-n pămînt, și-n apă, și-n aer. Sîntem invadați. O picătură de urină de la un mort, trimisă la Berlin, e mai vie decît omul viu.

Theo dispăruse între timp, ca să prevină un alt fugar, urmărit de Ohrana. Acestuia i se făcuse rost, prin Crucea Roșie, de un pașaport pe nume fals, pentru Germania. Nea Tașcă se scărpină în cap cu ciudă. Ar fi vrut ca gîndurile lui despre microbi, care-i stăteau pe limbă, să le afle și Theo. Le-a dat drumul, dar cu necaz :

— Ideea de a avea ca martori sau parteneri ai existenței numai ființe invizibile e cumplită. Ce-i mai vechi din univers, ei ! cu haosul, și cei mai tineri, noi !, cu ordinea, iar la mijloc golul. Apoi furios : Mor pe capete oamenii, mor animale, mor plante, iar ei, între timp, se înmulțesc fantasmagoric. Dacă rămînem contemporani numai cu ei ? Noi cîțiva și ei miliarde de miliarde !

Și încă o uimire : microbii colectați de la un anume bolnav, cu nume, erau închiși într-un recipient care nu

purta numele bolnavului, doar inițialele, aceasta pentru ca identitatea bolnavului să fie apărută, sub girul „secretului profesional”. Microbi fără nume, bolnavi fără nume.

Într-un borcan sigilat, sub sigla N. M., se afla și un strop de spută colectat de la maiorul de marină Nae Maican. Într-un altul, colectat de la domnișoara Helene Rășcanu, se afla un alt strop. Nea Tașcă a protestat :

— Eu unul nu pot accepta ca moartea să nu aibă nici un nume.

În drumul spre Alizeea, Nae s-a lovit de un obstacol imprevizibil : carantina. Pe țărmul cu palmieri fuseseră înălțate pinze roșii, în prăjini, semn că nici un vas, sub un alt pavilion decât cel englezesc, nu putea acosta acolo. Autoritatea colonială britanică interzicea accesul — britanicii voiau pășamite să consume molima singuri. Ei și băștinașii, fără alți străini ! Ridicarea carantinei atârna de voința guvernatorului arhipelagului, un lord oarecare, probabil un amiral scos la pensie.- El era acela care îi interzicea lui Nae accesul, dar și dînsei, căci nici ea, Alizeea, nu putea părăsi țărmul exotic. Între cei doi, el și ea, deja intervenise o tensiune magnetică, imposibil de îndurat, care ridica valuri. Valurile atingeau plafonul. Nae se izbea ritmic cu capul de pragul suprem.

Două nopți, Nae a îndurat frisoanele așteptării și căldura tropicală, în sicriul cabinei. Alizeea nu apărea. De obicei, fata valurilor evada din opreliști. Uneori, ea îl surprindea pe marinăr în situațiile cele mai incomode cu putință, acele situații, care, pentru un bărbat, sînt sinucigașe. Dar acum ea nu venea. Nici din cer, nici din apă, iar la țărm filfiau acele pinze roșii atîrnate în prăjini. Se auzeau tamtamuri ostile. Guvernatorul pusese sălbaticii să bată din tobe. Pe țărm ardeau ruguri roșii, din crăci și frunze uleioase — eucalipt, palmier, oleandru, toate emanînd arome insuportabile. Dacă Nae ar fi fost la țărm, leșina. Apele erau calde, sub navă, ba chiar fierbînți, pînă-n gît. Dacă în cabine s-ar fi aflat pești, nu marinari, aceștia

ar fi dat în clocot. Lui Nae nu-i dăduseră în clocot decît mințile. Timp de pauză, carantină. S-a lăsat în coacerea carantinei, așteptînd.

A răbdat așteptarea o noapte, două, trei. Tortura căldurii sudice nu se putea totuși îndura. Marinarul și-a, plimbat trupul gol pe covertă, printre trupurile celorlalți marinari, de toate gradele. Alizeea nu ar fi avut ce obiecta, dacă l-ar fi surprins în această ipostază : ce putea să facă el, sub temperaturile și sub aburii de iad ? Și mai rău : lui Nae i se părea că-și uitase echipamentul de cealaltă parte a planetei. Dacă ar fi întîlnit-o pe Alizeea pe covertă, așa cum el se afla, Nae n-ar fi găsit o altă justificare decît aceea de a-i spune : „—Alizeea, cealaltă parte din mine se află dincolo.” „—Unde adică?” „—Adică de cealaltă parte. Te rog, nu te jena !”

Senzația de jenă era totuși a lui, nu a ei. Nae trăia teroarea de a se ști gol, pe covertă, fără nimic asupra-i, fie și un batic. Era de vină nu el, ci carantina. Mai bine, totuși, că intervenise carantina, carantina îl scutea de orice disculpări.

O zi, două, pînă cînd l-a istovit setea, căci pe navă se isprăvisese lichidul potabil. Comandantul era în situația de a-i lăsa pe subordonați să se arunce în apă, înotînd pînă la țarm, ca să bea și sfidînd deci carantina !, sau, dacă altă soluție nu era, să ridice ancora și să plece aiurea, spre alte țarmuri. În acel loc însă, Alizeea nu mai avea cum apare, Nae o știa, deși n-o putea mărturisi nimănui. Îi sleia și neputința de a mărturisi. O jenă, o sete, o anume discreție. Nu voia s-o divulge. Fata aeriană și acvatică avea șicul ei ascuns. De ce-ar fi divulgat-o ? Ar fi fost ca și cum el însuși și-ar fi divulgat, în mod impudic, mirosul pielii. Doar pentru aceasta, în fond, pentru a protege acest miros, exista echipamentul. Deși ea nu avea, ca exotică. Ei și ?

Încă o noapte de chin. Cînd pe ape au lucit zorile, nava deja ridicase ancora. Pînzele roșii de la țarm, atîr-nate în prăjini, păreau transparente. Tamtaturile tăceau, în golul care a urmat, marinarilor le zvîcneau tîmplele. S-a auzit și scrișnetul ultim al lanțului. Nimic nu se mai putea opune, totul era rupt. Un marinar, în cabina lui, s-a aruncat asupra unei păpuși olandeze, sfîșîind mai întîi cutia de lemn în care fata de porțelan și lîină era închisă. Era îngrozitor de

cald, totul se rupea.

Cerchez și-a reluat gândurile despre Junimea. Acum nu mai trebuia să primeze anecdota, ci rostul, Junimii ar fi trebuit să-i revină un rost major în lupta pentru reîntronarea rațiunii în lumea de după război. Lepădînd uniforma — căci trebuia să vină și această clipă !, pe Cerchez îl aștepta acolo un scaun, nu un scaun de senator — acesta l-ar fi avut asigurat în Parlament, dar un loc rezervat la ședințele societății, ca semn al recunoașterii meritelor sale, dacă nu literare, măcar militare. Căci Junimea ar fi trebuit să-și extindă acțiunea, atrăgînd în cercul ei oameni de cele mai variate profesii, lărgindu-și perpetuu cercul, astfel încît întreaga lume, grăitoare de românește, să fie cuprinsă, pînă la urmă, într-un fel de „plasă logică”¹. Nodurile acestei plase ar fi trebuit să fie reprezentate de junimiștii cei mai activi, care la rîndu-le ar fi avut datoria să întemeieze noi cercuri, să arunce adică alte „plase logice”, înzestrate cu noduri puternice. Prinsă astfel, ca peștii în vîrșă, gîndirea publică nu mai putea evada, iar prin găurile din ce în ce mai mici nu s-ar mai fi putut strecura iraționalul. Prin goluri ar fi căzut doar plevușcă, acea pleavă numită inspirat „caracudă”, la Junimea. Era cel mai bun răspuns la sfîșierile Vedetei de noapte, la nepuțința acelui tînăr de a găsi soluția problemei românești. Căci soluția unui ins rațional fuse, iată, iraționalul sinuciderii, iscat la incidența cu absurdul unei istorii accidentale. Or, în viziunea generalului, absurdul istoriei — sau mai curînd haosul acesteia — ar fi fost obligat să cedeze, cum cedează o armată rebelă, o gloată, un puhoi, niște puhoaie, unei armate regulate, ordonate, întemeiată pe criterii raționale, logice. Din nou modelul antic, cel care despărțea provizoriul de etern, Platon deci, dar și mai bine Aristotel, cu categoriile lui împlinite superlativ de Kant.

Ar fi trebuit poate ca, odată ajuns la Iași, să prezinte la Junimea o expunere pe această temă, dar de ce nu și o „prelecțiune” pentru marele public ? Cerchez s-ar fi putut

înfățișa la tribuna sălii de conferințe în uniformă de general, ceea ce-ar fi produs senzație. El, om de arme abia ieșit din război, înfățișînd Junimii și ieșenilor o conferință filosofică, pe o temă dintre cele mai aride : **Realul și plasele logice** ! Mai precis, o meditație despre neputința realului, de a ieși din plasele logice — poftim, ieși dacă mai poți ! — cu concluziile deduse din comportarea realului la timp de război. „— Domnilor, ar fi spus la un anume moment, logica nu intră probabil în actul istoric, dar știința istorică trebuie să aibă logică !”

Intre timp, în compartiment, un pasager vorbea despre faptul că țărani nu ieșiseră încă la arat, altcineva povestea despre dispariția unei persoane, un medic socialist dintr-un sat de lângă Pitești. Cercez n-a dat atenție evocării, și-a urmat gîndurile : „— Căci dacă știința istorică n-ar avea logică, atunci am fi nevoiți să ne sinucidem !” Poate că această propoziție ar fi trebuit să lipsească. Dar pasagerul continua să povestească, uimind persoanele din jur :

— închipuiți-vă, domnilor, c-a dispărut într-o noapte !... La ziuă, cînd vecinii din sat s-au trezit, n-au găsit în odaia lui decît o ceașcă de ceai, încă fierbinte.

— Or fi fost hoți...

— Nu, căci n-au luat din casă nimic. Ceașca frigea. N-au luat nimic altceva decît persoana.

— Mie mi se pare cu mult mai grav, a continuat celălalt pasager, faptul că nimeni n-a ieșit la arat.

— Dar a dispărut un om !

— în război au dispărut cu miile.

— Asta nu-i un argument ! Războiul a avut rațiunea lui, logica lui, în schimb acum e pace. Și vehement : cînd vom trece la o viață normală ?

— Cum să trecem, domnule, la o viață normală, cînd tot ce vezi, nu poți să crezi !... E... neverosimil.

— Cum să nu crezi, domnule, cînd s-au petrecut la timpul acesta, pînă și spargeri cu omor ?

Cercez a refuzat să înregistreze asemenea fantasma-gorii, produse de mintea populară. Găsise prima propoziție din expunere : „Românii simt instinctiv prezența categoriilor. Ei au nevoie de categorii.” Era fericită această introducere, după care ar fi urmat : „Ei sînt kantieni *in stătu nascendi*. Cel mai kantian personaj din istoria universală este probabil țăranul român”. Și mai departe : „De

fapt românii simt nevoia categoriilor, a unor axe logice care să-i legitimeze în stabilitate, tocmai fiindcă sînt rău așezați, într-un loc istoric cu totul inconfortabil." Dar s-a oprit. Și-a dat seama, ascultînd sporovăiala din compartiment, că mersul istoriei la români contrazicea categoriile kantiene, aici primă accidentalul, provizoriul de care el, Cerchez, se încapățîna să nu țină seama.

— Domnilor, a început haosul. La București, cum v-am zis, sînt în toi spargerile de case. Spargeri cu omor.

— Dar de ce să omoare omul, după ce că-1 și pradă ?

— Nu-i normal, nu-i rațional, dar poftim că se întîmplă !

— Or fi spargeri cu omor, nu zic, dar poate că nu-s făptuite de români...

— De ce să nu fie făptuite de români ? Ce, ei n-au instinctul distrugerii ?

— Or avea, dar la ei se manifestă altfel. Vă rog să credeți că fiecare neam ucide altfel și moare altfel..Nu văd care-ar fi rațiunea atrocității ? Zău, îmi astup urechile.

Și Cerchez a dat să-și astupe urechile, întorcîndu-se la gîndurile lui. Pasagerul continua însă :

— Bine, îi spargi omului casa, îi iei și viața, dar să-l și mutezi atroce după ce-1 omori ? De ce ? !

— S-ar părea că-s de vină dezertorii din armatele regulate...

— Dar ce face statul ? ! Avem totuși poliție, o armată regulată. O logică. Să se pună capăt haosului !

Cerchez, ca general, se simțea încolțit. Cineva ar fi putut să-l întrebe, într-o doară, vîzîndu-1 pasiv : „— Unde călătoriți, domnule general ?” „— Acasă.” „— Permisie ?” „— Permisie.” „— Păi de ce permisie, nu vedeți ce-i în jur ?”

— La Slatina, a mai intervenit cineva, s-a iscat bătaie la schimbarea trenurilor. Armata, nu mai știu care, străină sau a noastră, a ocupat vagoanele de pasageri civili. Pasagerii civili au fost împinși afară, bagajele aruncate pe ferestre. Vă întreb : ale cui sînt trenurile ?

— Dar la Dunăre, știți ce se întîmplă, la podul de nave ? E în toi contrabanda !

— Ca și la alte puncte de frontieră. Se fac afaceri sardanapalice, nu știți ?

Cerchez nu știa. Simțea însă că va fi cu neputință să arunce asupra acelor domni „plasa logică” pe care o ticluise. întreaga materie, pusă la bătaie de pasagerii din

compartiment, scăpa printre găuri.

Decizia de eliberare a prizonierilor s-a lovit de împotrivire într-un singur loc, la Mînăstirea, unde maica stareță Evlampia Cernătescu, care adăpostea în incinta lăcașului cîteva sute de prinși, a refuzat să se supună. Ea a continuat să amenințe autoritatea civilă că nu va ceda prinșii de război, pe care stareța îi ținea zălog, pînă cînd înalta Poartă nu va dezvăuna sfîntul lăcaș de toate pierderile suferite în cursul vremii. Pretenția cea mare era legată de întoarcerea la loc a unui străvechi potir de împărtaşanie, luat în timpul unei razii otomane, și evaluat, după mintea maicii Evlampia, la prețul unei moșii. „Ne-au răpit moșia, tuna ea, referindu-se la acel potir scump. Facă bine și aducă-ni-1 înapoi. După asta vorbim !” în închipuirea maicii starețe, schimbul potir-prizonieri ar fi trebuit să se facă la Dunăre, pe vechiul hotar între țară și imperiu, ei să dea potirul, ea să dea prizonierii, după care să nu-i mai vază-n ochi cîte zile va avea ea și ai ei. Înversunarea maidi starețe a făcut necesară o intervenție a autorității eclesiastice superioare, cum și a prefectului de Vîlcea, care s-a înfățișat la Mînăstirea împreună cu un arhimandrit, ambii însărcinați s-o convingă pe recalitrantă. Ea însă nu l-a ascultat pe arhimandrit, i-a sărutat doar mîna, ploconindu-se în fața lui din cînd în cînd, cum nu l-a ascultat nici pe tînărul prefect, un domn ce reprezenta autoritatea laică, cu care stareța nu dorea să aibă raporturi. În toate, superioara așezămîntului se purta cu aroganța unui stat, care, frustrat în privilegiile lui, și le afișa acum, la încheierea socotelilor, cu energia ultimă. Ea punea totuși, în concluziile sale, și un accent feminin :

— Nu-i dau nici moartă.

— Cum, soro dragă, să nu-i dai nici moartă ! s-a mirat arhimandritul. Poți reține lîngă tine, în sfîntul lăcaș, niște necredincioși ? Poți silui, prin puterea ta proprie, niște biete ființe omenești, pe care, iată, statul le-a iertat ? Pe noi, cum știi, ne conduce mila !

Stareța ar fi vrut să spună că pe ea n-o conduce mila, dar i s-a oprit negarea în gât și a tăcut, făcînd arhimandritului încă o plecăciune. A intervenit și prefectul :

— Și-apoi, să știi, potirul acela nu se mai află de mult la Constantinopole, în palatul sultanilor. E acum la Londra, la British Museum, ne-a spus-o chiar domnul Alexandru Odobescu. Potirul se găsește acolo, împreună cu alte odoare, cărți, veșminte, manuscrise vechi de prin părțile noastre. Prinde orbul, scoate-i ochii ! Acum ce facem, ne judecăm cu Marea Britanie pentru acel potir ? A ajuns oricum într-o mînă creștină.

Proverbul cu prinde orbul n-a intimidat-o pe stareță, nici invocarea numelui domnului Odobescu, pe care-l cunoștea. În schimb asigurarea că britanicii erau creștini a mai calmat-o. A oftat, apoi și-a revenit :

Adică cum, toate averile noastre să se fi dus pe apa sîmbetei

?Cele două autorități, arhimandritul și prefectul, nu răspundeau de apa sîmbetei și-n consecință n-au mai zis nimic. Afară, în curtea mînăstirii, se aflau cîteva sute de nenorociți, care n-aveau nici o legătura cu paguba, în arhondaric se găsea păgubașa, al cărei rost pe lume era să apere zestrea lăcașului și s-o treacă intactă mai departe. Ea a mai spus, cu glas chinuit, adresîndu-se arhimandritului :

— Și pe mine cine mă scoate, părinte, de sub blestem ? Că dacă încalc diata, lăsată mie în seamă, cad sub blestem. Că m-am jurat să nu las să se risipească nimic. Mă împingi, chiar sfinția ta, la risipă de veci ? Păi pe lumea ailaltă o să stau în fața înaltei judecăți cu acel potir furat atîrnat de gît, și cu cărțile care s-au furat, și cu pădurile ce s-au tăiat, și cu vitele hrăpite, și cu...

Așa cum singură se zugrăvea, maica Evlampia Cernătescu urma să apară la Judecata de Apoi ca o ființă monstruoasă, de gîtul căreia atîrnau în afară de acel potir sumedenii de copaci tăiați, de vite spintecate — oi, boi, cai, plus alte și alte bunuri, unelte nenumite, pe care nu le mai înșira, dar care se îngrămădeau fantasmagoric, împrejurii-i, ca într-un nour de apocalipsă. Toate o țirau înapoi spre pămînt, în loc s-o lase să se înalțe slobodă spre înaltul ceresc, așa cum ea năzuia. De unde spaima.

— Dacă te gîndești la pierderea bunurilor pieritoare, i-a răspuns prelatul, aceasta se iartă. Nu se iartă însă, a precizat el, pierderea de suflete.

Maica Evlampia a tresărit, ca săgetată în lumina ochilor. A simțit la ce se referă arhimandritul, la Anisia. Deci nu copacii, nici vitele, nici potirul măcar — toate pieritoare ! — nu i se puneau în sarcină, cît pierderea aceluia suflet, Anisia, fugită cu un prizonier otoman și devenită între timp Anais. Atît a putut îngăima, aproape leșinată :

— Păi io ce vină am ?

— Ai avut-o în zestrea de suflete, a spus prelatul, fără a rosti numele fugarei. Apoi cu indexul, imperativ : Despre ea vei da seamă, nu de potir !

Dezbaterea s-a oprit în acest punct dureros, dar provizoriu, fiindcă maica, după prînzul oferit celor, doi, la arhondaric, a reluat ofensiva. Se simțea acum ceva mai ușurată, de gîtul ei nu mai atîrnau toate acele îngrozitoare poveri, doar potirul de aur și sufletul lui Anais. Maica stareță a luat-o din depărtări :

— înalte părinte, a început ea, adresându-se arhimandritului, cuvioșia ta nu crede că și lucrurile au suflet ? Un copac, de-o pildă, după mintea mea, are suflet sub coajă. La fel și lucrul neînsuflețit, precum acel potir.

Acum, părea că maica stareță, consimțind să se des-povăreze de lucruri, vrea să se încarce cu suflete, inclusiv cu sufletele copacilor, cu sufletul potirului și, poate, a presupus arhimandritul, chiar cu sufletul lui Anaïs. Era un prim pas spre căință și prelatul l-a primit.

— Așa este, a consimțit cuvioșia sa, lucrurile au sufletul lor. E un păcat să le smulgi din stăpînirea celor în drept, să le furi adică sau să le mutilezi. Pierzătorii de suflete încep prin a fi pierzători de lucruri, furi de rînd, hoți adică, înși pe care-i condamnă pravila dreptății la toate neamurile. Exista, a mai spus prelatul, chiar și furi de cuvinte.

Maica Evlambia a tresărit din nou, dar s-a liniștit. Cuvintele credinței și ale limbii pe care le avea în seamă nu fuseseră încă furate. Ea vorbea românește cu părintele arhimandrit, nici o vocabulă nu le lipsea celor doi. Dar aceasta nu ținea oare de aceeași diată străveche ?

— Și-atunci mă întreb, a răspuns ea, cum de unele ființe își pierd limba lor, precum acea blestemată Anaïs, care se fandosea în altă limbă, pe franțuzește, pînă și la rugăciuni ? Aceasta cu mult înainte de fugă !

— Și n-ai muștrat-o ?

— Și ce dacă ? ! Răul era în ea. Trupul ei, lucrul acesta dat nouă spre folosință trecătoare, era străin de duh.

Maica Evlambia s-a închinat, repudiind și acel trup purtător și acel duh corupt. S-a închinat și prelatul.

— Și-atunci, dacă un duh ne este străin, a reluat stareța ofensiva, de ce să-l pun în seama obștii sau a mea, și să nu-l las să zboare în gheena care îl cheamă ? Și închinîndu-se din nou : Bine că s-a dus ! Era ca uij măr putred. Apoi rugător : Vreau înapoi potirul meu de aur curat. Acela are un duh bun.

— Dar s-a dus ! a punctat prefectul. Nu mai e pe-aici. Astăzi, acel potir încîntă alte neamuri. Ce să facem, maică ? !

— Să faceți ceva ! Să aduceți înapoi acel bun pierdut...

— Dă drum șlobod prizonierilor și vom mai vedea.

Maica stareță a rămas neputincioasă, cu mîinile în poală, ca o simplă femeie. N-avea ce mai face. A oftat

iarăși, apoi a spus :

— Ducă-se. Și slab : Dacă statul are nevoie de cei slabi, fie... Să și-i ia. Fie și darul acesta bine primit !... Dar imediat s-a ridicat, cu revoltă : Cum adică ? Păi ce, acești nevolnici pleacă cu traista goală la drum, ca de la casa străină ? O fi pe la alții, dar la noi nu. Căci nu s-a pomenit sărman să plece flămînd d-aci, de la Mî-năstirea !

Nu era totuși o cedare, cum presupuneau cei doi musafiri, ci o victorie. Maica Evlampia continua a rămîne neclintită în plan absolut, dar ea se milostivea de provizoriu. Pe prizonieri îi vedea acum nu ca pe un obiect de schimb — prizonieri contra potir — ci ca pe niște nenorociți. La fel și pe prefect, alt nenorocit, care avea nevoie de adevărate obiecte precare, trebuitoare statului, la fel și pe arhimandrit, care trebuia să se descarce la autoritatea ecleziastică superioară. Cei doi au dat să se retragă, băuseră între timp și cafelele. Maica stareță n-a mai avut răgaz să le ofere încă un rînd. Între timp, dădea porunci : să se încingă cuptoarele, să se frămînte și să se coacă pîini. Să se taie treizeci de oi — căci otomanii nu erau în post, precum creștinii !, să se coase hainele rupte ale nevolnicilor, să fie îngropați — după legea lor ! — ultimii morți.

— Cîți au mai murit ? a întrebat prefectul.

— Vreo cinci, as-noapte. Dar și vreo trei de-ai noștri. Tifosul. Apoi către arhimandrit : La ai noștri le-om face pomenirea după ce-or pleca prinșii.

— Și la prinși ?

Maica a strigat către omul bisericii : ¹

— Părinte arhimandrit, mare belea mi-a pus statul pe cap ! Căci de unde să scoți eu popă musulman ca să-i slujească pe prinșii din război ? Zbate-te, caută, aleargă, dă-te cu capul de pereți. Imamul lor, internat la Bistrița, a murit în iarnă. Ce faci, lași trup omenesc să se ducă în pămînt precum animalul ? Caută, zbată-te, ce faci soro Evlampia, de unde scoți imam ?... Am găsit unul, la Dunăre, pe insula Ada-Kaleh, am făcut suplică la străini ca să ni-l dea, cu împrumut, să vie aici la noi, să-și slujească morții. Acu ce mă fac cu cei cinci, răposatji. de as-noapte ?

Prelatul era foarte încurcat, n-avea dezlegare ecleziastică să răspundă de sufletele morților musulmani, cum

n-avea nici prefectul de Vâlcea. Acesta a obiectat, cu destulă nesiguranță de sine :

— Păi nu-și pot sluji morții și dincolo ?

— Păi au căzut aci ! Și bocind aproape : Căci cine să-i slobozească pe ei, pentru ca sufletele lor să ajungă la ei acasă ?

În gândul adânc al maicii Evlampia era că toate cele ale lumii trebuie să-și afle rostul în sinea lor, deci și sufletele străinilor care se lepădaseră de trupuri într-un pământ străin. Să li se dea dezlegare să plece ! părea a mai spune maica. Să se ducă acolo de unde au venit, chiar dacă țărîna trupului rămîne în țărîna străină. Dar dezlegarea de trup, drumul liber, cine să-l dea ? Cine altul decît un om de firea celui duh de care țineau trupurile străinilor ?

— Căci noi, a mai spus maica, ce le putem da decît niște biete lucruri ! Și închinîndu-se pînă la pămînt : Fie de pomana morților noștri, care au căzut în pământ străin !...

La Buzău, Cerchez a îndurat o transbordare. Chiar aici, podul peste rîu se rupsese, ca și-n urmă cu un an, sub năvala puhoaielor de primăvară. Pasagerii au fost nevoiți să traverseze apele în vârtejuri cu pluta și să urce apoi într-un alt tren, care-i aștepta pe celălalt mal. Un accident, desigur, dar corectat prompt, grație companiei drumurilor de fier, care-și făcea datoria și-n acest timp de haos. O speranță în puterea logicii, în capacitatea „plaselor logice” de a disciplina realul fusese confirmată, chiar și prin acest mărunț fapt, din ordinea tehnică, un fapt care punea totuși în acord orarul abstract al drumurilor de fier cu orarul înscris pe bilet, și cu timpul permisiei acordate generalului. De o parte era natura, cu imprevizibilul ei, de cealaltă cultura, logica, Europa, cu drumurile de fier. După încă o jumătate de zi, Cerchez ar fi trebuit să ajungă la Iași.

Scăpase de indivizii din compartiment, dar, pe celălalt mal, în așteptarea trenului care urma să se formeze, a nimerit într-o năvală de refugiați din Basarabia de sud.

Nenorociții, înghesuiți cu sutele de-a lungul liniei ferate, pleaseră cu mic cu mare, cu cățel și purcel, la prima veste — sosită la ceas de noapte — că se cedează și acest rest din provincie. O mișcare similară avusese loc și-n primăvara anului trecut, cînd începuse războiul, cînd armatele împărătești trecuseră Prutul. Cerchez se afla pe atunci la Calafat, dar unii refugiați ajunseseră și pe acolo, cu gîndul să treacă în Serbia. El a încercat să-i liniștească, atunci, cum a putut : „— Oameni buni, nu treceți în Serbia, căci și Serbia face politica Petersburgului. Mergeți mai departe, în lumea largă, la Paris, și chiar mai departe, în America sau rămîneți pe loc, căci lucrurile se vor schimba." Unii rămăseseră pe loc, ba chiar reveniseră la casele lor, în Basarabia de sud, acum însă porniseră din nou la drum, în exod. Acești laterali ai imperiilor aveau probabil instinctul păsărilor migratoare. Ei ar fi trebuit totuși să observe un nord, polul absolut al ființei lor, care era statul liber, dar acest pol se clătina, iată, iar Cerchez nu putea contracara retragerea haotică, intervenită tocmai la ceasul puhoaielor, neizbutind a-i opune nici un element rațional. Ar fi trebuit totuși să strige : „— Oameni buni, întoarceți-vă la casele voastre. Guvernul nu va ceda și acest rest din Basarabia !" Dar știa Cerchez ce avea de gînd să facă guvernul ? Deocamdată nimeni nu-i spusese nimic. I se acordase permisie.

Din nou casa Rășcanu s-a umplut de refugiați, sosiți din Basarabia de sud. Convoaiele de slugi care porniseră în iarnă, spre Cahul, s-au reîntors, aducînd înapoi și bagajele proprietarilor, dar, odată cu refluxul, fuseseră antrenate și alte rubedenii basarabene, de un al doilea rang, alungate de evenimentele în curs. Pe acești fugari Rășcanu nu-i văzuse nici o dată la față, erau nu boieri ci răzeși, rămași dincolo de Prut prin pacea de la începutul secolului, stînd acolo neclintiți, pe pămînturile lor, de șazeici și șase de ani. Doar părinții conului Alee dacă-i cunoșteau, nu însă direct, ci prin părinții acestor oameni, care veniseră la București în temeiul unei înrudiri de-a-cum abstracte. „— Cînd și acest fir actual se va rupe, și-a spus Rășcanu, legătura mea cu acești oameni va fi pură ficțiune, rezemată doar pe acte de arhivă și pe limbă. Cît ei o vor mai vorbi."

Se reîntorsese de la Viena și familia Rășcanu-Doro-

jinski, care și-a luat reședință tot în casa avocatului, poruncind să se desfacă bagajele aduse de la Cahul. Din nou casa căpătase aspect de gară, se încrucișau și se ciocneau ca și într-o stație străini cu străini, dormitoarele, sufrageriile, bucătăriile și anexele pentru slugi erau în de-vălmășie. S-a repus în funcțiune casa veche, spațiile nu mai ajungeau, și atunci Anne a venit cu ideea ca o parte din oaspeți, cîteva familii — poate răzeșii de dincolo de Prut — să fie găzduite la Cotul Argeșului, în conacul buncii Grădișteanu. Alee a respins ideea, acești oameni s-ar fi simțit stingheri acolo, într-o casă ca și pustie, ei aveau trebuință de un climat familial, de o vatră. „— Chiar dacă nu-i cunoaștem, ne sînt fude !” a precizat el. Totuși, fiindcă unul dintre răzeși, Mitiță Zarzăr, aduse cu el în refugiu și o herghelie de cai, Rășcanu a consimțit ca acei cai aproape sălbateci să fie duși în lunca de la Cotul Argeșului sau dacă nu, la Odăile. Spații pentru asemenea cai nu existau în oraș, animalele luaseră-n copite parcul, nechezau, zburdau, își frecau spinările de arborii decorativi, beau apă din havuzul cu nimfe, spre bucuria domnișoarei Helene, care ades descindea printre ei. Mai urma să apară și Zagudi, cu peștii lui, ori cineva să-și aducă păsările — fazani, păuni, papagali, porumbei, pentru ca reședința Rășcanilor să se verse cu totul în natură. Legat de mulțimea oaspeților, Anne a adus principala obiecție : „— Alee, gîndește-te, că avem nuntă, trebuie să pregătim casa, trebuie să primim oaspeți !” Da, în curînd nunta, Anne avea dreptate, ® confirmau oaspeții neprevăzuți, care sosiseră deja.

Între timp, posesorul hergheliei, acel semităran cu nume de pom fructifer, își cazase caii la Odăile, la mai multă lărgime, iar acum venise să-i mulțumească stăpînului casei, pe care-l tratase de cînd trecuse pragul cu apelativul de „văr”.

— Io din suflet îți mulțănesc, vere Alecule, ș-oi avea grijă cît oi hi ș-oi trăi să-ți hiu cu priință.

Mitiță Zarzăr vorbea ca-n cronici, iar apelativul nu i-a mai apărut șocant lui Rășcanu, pînă la urmă, era în fond un titlu de noblețe pe care și-l acordau reciproc marii seniori medievali și regii, chiar cînd n-aveau directe legături de sînge. Mitiță Zarzăr se înrudea de altfel pe aceeași cale negenealogică și cu Hasdeu, pe care îl trata drept văr — „vărul Hasdeu”⁴¹ — și pentru care avea și un

mesaj :

— Am pentru el ș-o epistolie, de la soru-sa, vara Alexandra, din Cristinești. Căci eu trec cu caii mei și dincolo de hotar, la târg la Hotin, iar când trec într-a- colo, trag noaptea la ei. N-o cunoști pe vara Sașenka ?

— Pe cine ?

— Pe Sașenka, sora lui Bogdan Alexandrovici.

N-a mai întrebat cine-i Bogdan Alexandrovici, era precis Hasdeu cu numele mic întregit după moda rusească.

— Și mai am, a adăugat vărul, încă o vorbă pentru el, de la nașa Maria.

— Nașa Maria ? !

— Nașa Maria este bunica după mamă a lui Bogdan Alexandrovici, născută Morțun, care, sărmana de ea, abia mai pîlpîie, la Cristinești. Mi-o spus să-i zic așa : Io am să mor, dragă și neprețuite Bogdan Alexandrovici,» și n-am s-apuc s-o mai văd pe Lilica.

Cine-o fi fost Lilica ? Răzășu.¹ de la Cahul își închipuia probabil că toate aceste nimicuri de familie sînt untezaur comun, în care și vărul de la București era asociat. Rășcanu a dedus pînă la urmă că va fi fost vorba despre fetita lui Hasdeu, Iulia, alintată astfel și de tată, și de străbunica din Basarabia, de lîngă Nistru. Apoi răzășul a oftat :

— Doamne, Doamne, ce pacoste. Că nici bietul nostru moș Alexandru n-a apucat să-și vadă feciorul ajuns mare învățat la București, cum nici feciorul nu s-a mai putut întoarce la baștina lui, să sărute mîna tatălui și să-și deie sama.

Era cert vorba despre tatăl lui Hasdeu, care, într-adevăr, nu mai apucase să-și vadă feciorul, ajuns celebru în România, cum nici feciorul... Dar Mitiță Zarzăr continua să divagheze, ignorînd indiferența gazdei :

— Dar de vărul Boleslav se mai știe ceva ? și fiindcă „vărul Rășcanu“ a dat din umeri a mirare, „vărul Mitiță“ l-a lămurit : vărul Boleslav, unchiul lui Bogdan Alexandrovici, își face veacul pe la Viena, după ce-a hălăduit o vreme pe la Odesa, pe la Kiev, pe la Lemberg și prin Africa. Da' la rudele lui de sînge nici o veste n-o dat, pînă azi. Sau cumva v-o scris ?

Rășcanu se trezise introdus între rudele de sînge ale Hasdeilor, acum era văr și cu un oarecare Boleslav sau Bolea, după ce se înrudea, cert pe cale fictivă, și cu Mitiță Zarzăr. Acesta a părut foarte uimit cînd a aflat că Rășcanu nu-l cunoaște direct pe Hasdeu, deși îi prețuia activitatea.

— Dar este cel mai mare român pe care l-a dat Basarabia ! a strigat Mitiță Zarzăr, cu mîndrie. Apoi și mai fălos : Sau cel mai mare basarabeian pe care l-a dat România. Apoi oftînd iarăși : Cînd și acest copac se va năru, ce ne facem noi, sub cine ne mai adunăm ?

Rășcanu a simțit sfîșierea razeșului, dar și neputința lui de a participa la această durere de aspect carnal. Omul de dincolo de Prut concepea viața ca pe un singur copac, identificîrdu-se pe sine în toate ale copacului, de la rădăcini și de la trunchi pînă la ultima frunză. Și pe el, probabil, îl socotea o frunză. Căzătoare ? Ca să-i confirme aderarea la acest mod de a vedea nația, Rășcanu i-a oferit razeșului trăsura, cu porunca să-l conducă la adresa lui Hasdeu, pentru a-i transmite acestuia mesajele de acasă. N-a omis totuși să-i spună :

— Vere Mitiță, nu știu dacă știi deviza sub care lucrează domnul Hasdeu. Și i-a spus-o, citînd-o cuvînt cu cuvînt : „Provincialismul și fanatismul ucid știința !”

Răzeșul a rămas nesimțitor la această deviză. Părea a spune că domnul Hasdeu nu e nici „provincial” și nici „fanatic”, ocupîndu-se de istoria neamului său. Apoi, rămas singur, avocatul a meditat : „— Nu sînt chiar fictive aceste legături ! Sînt probabil rezultatul unei țări fracturate, rupte, care nu mai ține evidența actelor, căci nu mai are cum.”

Apoi către Anne, care venise să-l caute :

— Draga mea, m-am descoperit rudă cu niște necunoscuți de peste Prut, unde aveam cîndva pămînt.

Ea l-a oprit să continue, punîndu-i palma la gură. Știa că soțul Uită întotdeauna de lucrurile importante, eșuînd în accidental, la prima solicitare :

— Alee, te implor, tu uiți că avem nuntă ? Se căsătorește fiica ta. O dată în viață îți cer să uiți de politică. Avem nuntă !

Pe peron, printre refugiați, Cerchez s-a reîntors cu gîndul la Vedeta de noapte, al cărei chip îl obseda pe general, de mai multă vreme. Undeva, ofițerul sinucigaș greșise. „Plasa lui logică” nu luase act de „peștii” care veneau din trecut, precum acei refugiați. Oameni care n-aveau nici o vină, care invadau prezentul — peronul evenimentelor, — datorită unei erori istorice anterioare. Prezentul, ca prezent, va să zică, nu se putea reduce unei scheme logice, unui desen de geometrie plană. Prezentul nu intra în logică, prin lipsa de logică a celui alt prezent, a formulei anterioare, aceea sigur aberantă. Ca să soluționezi formula prezentului, a dedus Cerchez, trebuie să rectifici obligatoriu ! — eroarea anterioară.

„— Dar cine are timp, și-a mai spus, cînd, iată, dinspre viitor, se pun la cale alte erori ? Altfel de ce acești refugiați, sosiți din trecut, s-ar afla aici” ? !” Logic privind lucrurile, formula prezentului părea explozivă. Prezentul părea încărcat de enigme și⁴ dinspre viitor. Atunci de ce

Vedeta de noapte împovărase cu responsabilitatea supremă insul, individul, când acesta era strivit între contrarii, între niște forțe de care el, biată persoană, nu răspundea !

Ca persoană, generalul era totuși dispus să reziste.

*

Mitiță Zarzăr revenise de la Odăile, unde își pusese caii la adăpost, îl vizitase și pe vărul Hasdeu, iar acum, răzbindu-l osteneala, picotea în scaun, în biroul avocatului, cu care încerca să se întrețină, dar fără spor. Osteneala era prea mare. Răzeșul povestea și căsca, astupîndu-și cuviincios gura cu palma, iar istorisea, căci daraverile fuseseră multe, și iar căsca. Rășcanu a vrut să scurteze întrevederea și să-l lase să se culce :

— Înțeleg că domnul Hasdeu te-a primit frumos, i-a spus el, încercînd să-l flateze pe oaspete.

— Da, a recunoscut răzeșul, căsbind din nou, mi-o zis că dacă n-am unde pune capul pe-o perină, în țara aceasta a noastră, pot să mîn la el, că la el au mînat chiar și turcii. Ba io am unde pune capul, i-am zis, da vreau întîi să-mi așez averea mișcătoare, că, dacă iar se strămută hotarul, o pierd. Și cu averea stătătoare ce faci, m-o întrebat ? Aceasta s-o apere țara, i-am zis. El a tăcut, încruntîndu-se, fără a mai zice nimica. Apoi m-o întrebat ce nume-am dat sau ce porecle cailor mei de la Cahul. I-am spus că mînjii după ce-i fată iapa, primesc fiecare nume după firea lor : Vijelie, Viscol, Vrajbă, Vîrtej sau alte nume. Mînzele, ca parte feme- iască, au și ele numele lor : Murga, Neagra, Sura, Șarga, Sprintena, Șireata, Viteaza, Vijelia, după fel și după soi. Iar el însemna aceste nume într-un catastih. Dar caii tătarilor, ni-a mai întrebat, cum sînt numiți ? Căci noi sîntem vecini și cu tătarii, care au cai aprigi. Dar caii moscalilor ? Căci, mai zicea vărul Hasdeu, acolo la voi se află vadul cailor dinspre Evropa spre Asia. Căci pe-acolo în toate timpurile s-au iscat vijelii. Deci, am întrebat eu, se strămută sau nu hotărul ? Domnul Hasdeu mi-o zis că el nu-i ministru în România, iar mie mi-o părut foarte rău, rău de tot. Oare de ce, am zis io, avem oameni atîta de mari, care nu-s nimica ?

Și brusc, răzeșul a căzut într-un somn profund. Rășcanu s-a sfiit să-l trezească și să-l invite să se culce, în încăperea de alături — biblioteca — unde avea pregătit un pat. Și-a fumat mai departe țigara de foi, era după cină, pînă cînd în birou a intrat vărul Vladimir sau Volodea, celălalt refugiat de la Cahul. Au discutat un timp împreună, cu glas potolit, ignorîndu-l pe răzeș, cîteva chestiuni de genealogie, privind neamul Rășcânilor, care, în Basarabia, primise după anul 1812 cognomenul Dorojinski, necunoscut clanului rămas în România.

— Și atunci gîndește-te ce 'se va întîmpla mai departe, i-a spus Volodia, dacă lucrurile merg așa. În cazul cîndi unul dintre copiii mei, de parte bărbătească, va renunța la numele principal de familie, optînd pentru cel secund, numele Rășcanilor va dispărea. Rășcanii se vor șterge în Dorojinski și vor intra ca atare în statistica rusă. Cum s-a întîmplat și-n Ardeal. Cîți din Rășcanii ardeleni, mă refer la cei din Brădetul de Dincolo, mai există azi ? Dar Rășcanii din Hațeg, atestați pe la anul 1100 ?

Rășcanu cunoștea problema, Vladimir nu-i spunea noutăți ; avocatul era iritat însă de faptul că trebuie să-l numească Vladimir, adică Volodea, pe acest văr basarabean, încă o probă a faptului că dincolo de Prut lucrurile lunecaseră mai de mult pe versantul fatal. Nu i-a dat replică, s-a mirat însă de persistența celorlalte nume, populare, care dănuiseră, ba chiar înfloreau. Avea în față exemplul acestui înfloritor Mitiță Zarzăr, care își arogase pretenția de văr, iar acum dormea în scaun.

— Cine-i acest Zarzăr ? a întrebat Rășcanu, în franțuzește. Ce rudă putem fi noi cu el ? !

Sîntem rude, nu te mira, printr-o Rașcană din veacul al șaptesprezecelea, măritată cu un Ioniță Zarzăr, bo-iernaș de la Cetatea Albă. Acești Zarzări s-au țărănit între timp, au ajuns cum îi vezi azi, ca el, dar ei n-au pierdut conștiința genealogică, pe care chiar au amplificat-o. Cum vezi, conu Mitdță are rubedenii peste tot. Rudenia lui cu Hasdeii de la Hotin e de asemeni probată.

Ar fi decurs, logic, ca în arborele său de familie Rășcanu să-l includă și pe Hasdeu, dar și-a refuzat" înrudirea, socotind-o excesivă. De o parte un Zarzăr, probabil țaran pur sînge, de alta fantasmagoricul Hasdeu, strănepot de voievod. Față de Hasdeu, Rășcanu avea o legitimă rezervă, fiindcă acesta, deși aristocrat, deși genial, nu adera la conservatori, tratîndu-i cu distanță. Nu se înregimentase însă nici la liberali, deși ades le ținea partea. Rășcanu îl auzise o dată spunînd : „— Pînă ce nu voi vedea un partid cu adevărat liberal, adică fără hoți, ca tovarăși de doctrină, și fără cîrciumi, ca doctrină, nu mă unesc cu ei. Nu mă fac cu nimeni solidar. Rămîn ce sînt, un unicum." Acest unicum ar fi fost teribil de ancombrant pentru oricare partid. Căci tot Hasdeu avusese nerușinarea de a proclama, reluînd probabil zicerea altcuiva : Dacă există zei, nu mă pot împiedica să fiu zeu." Tocmai de aceea lui Rășcanu i s-a părut mai puțin împovăraătoare înrudirea cu țăranii basarabeni decît cu Hasdeu, deși îl încurcau aceste nume răzășești, care nu sunau nobiliar.

— De unde aceste nume ? l-a întrebat el pe „vărul" Dorojinski. În Basarabia nu există oare Ionești și Popești ?

— Ba există, mai bine zis existau. Căci, rapid, administrația imperială i-a convertit pe Ionești în Ivanovi și pe Popești în Popovi. Cu ceilalți, precum vărul Zarzăr, e mai greu. Onomastic, țăranii din Basarabia se pitesc foarte bine sub aceste nume speciale, care nu .se pot lesne înstrăina. Ar însemna ca administrația să le traducă, ceea ce-i dificil, deocamdată. Și-atunci ele sună și-n acte, chiar dacă scrise cu slovă chirilică, așa cum le auzi : Buruiiană, Nucă, Nalbă, Rădăcină, Ciorchine, Smochină, Vrej, Lăuruscă, Boz, Brusture, Paltin, sau Viezure, Vulpe, Mreană, Jder, Nevăs- tuică, Ochi-de-Urs, Omidă, Fluture sau Rază, Zare, Decu- seară, Omăt, Umbră, Brumă, Furtună, Vijelie...

Se ajunsese la numele care intraseră și în pomelnicul

lui Hasdeu. Avocatul a mai întrebat ;

— Bine, dar acestea nu sînt porecle ?

— Păi cum așa ? E natură Moldovei lui Ștefan cel Mare, care se apără.

Avocatului i s-a părut că ascultă \un basm onomastic încă nescris, urcînd la zi din vremea cînd omul se bătea cu balaurii și zmeii. Domnul Hasdeu, dac-ar fi fost inspirat, ar fi trebuit să prezinte o comunicare la Academie, pe această temă de onomastică și genealogie asupra căreia încă nimeni nu se pronunțase. Traduse de Volodia în franțuzește, ba și în nemțește, aceste nume omenеști dintre Prut și Nistru sunau ca în primele cronicі medievale ale Europei, cînd noua lume stătea la cumpăna dintre natură și istorie.

— Doamne, ce vechi e acest Zarzăr, a șoptit Rășcanu, în timp ce răzeșul sforăia. E mai vechi decît noi doi...

Mitiță Zarzăr era bine încărunțit. Respira acum domol, potolit, cuminte, dar tresărind din cînd în cînd, ca un om care ar dormi pe cal.

— Știi, a mai spus Volodea, pămînturile noastre de la Cahul se învecinează cu ***Cele patru ceasuri***, cu pămînturile pe care hălăduiau cîndva tătarii. Acolo, tot timpul eram în neliniște, tresăream și-n somn.

Mitiță Zarzăr s-a redresat brusc, frecîndu-se la ochi. Era treaz pe deplin, știa unde se află și n-avea pic de jenă pentru scurtul lui somn.

— De-ăcu, gata, a spus. Stăm de vorbă, dacă-i trebuință, ca la priveghi.

Au discutat mult timp despre înstrăinare, despre felul cum se pierd și se destramă neamurile sau inșii sub cutremurul vremilor.

— Nu se destramă, a spus răzeșul, decît cei care n-au rădăcini. Apoi tot el : Cei care n-au să și le caute la obîrșia lor.

Vărul Vladimir a intervenit, ilustrînd propoziția răze-

şului cu cazul Hasdeilor. Aceştia, cu un secol şi jumătate în urmă, se destărnaseră, odată cu plecarea din scaunul de la Iaşi a lui Petriceicu Vodă, domnul de pe atunci al Moldovei. Hasdeii se exilasera în Polonia, primiseră titluri poloneze de nobleţe, apoi, după împărţirea Poloniei, unii au rămas sub austrieci, alţii sub nemţi, alţii sub ruşi. Şi-au pierdut şi limba, au învăţat nemţeşte, ruseşte, polona, ucrainiana, lituana. Ca să nu uite cine-au fost, au învăţat istoria neamului lor, pe care şi-au trecut-o din gură în gură, de la părinţi la copii. Pînă la urmă i-a răzbit dorul de obirşia lor, iar Tadeu Hâjdeu, bunicul lui Bogdan Petriceicu, n-a mai putut răbda, şi a trecut Nistru, în Moldova, statornicindu-se lîngă Hotin, la Cristineşti. Aici şi-a crescut copiii, învăţîndu-i să fie români, chiar dacă i-a trimis la carte prin marile universităţi străine. El unul a continuat a scrie în polonă, în ruseşte, în nemţeşte odele şi elegiile despre neamul lui. Căci era poet, nu numai un fabulos jurist. Fiul său Alexandru era tot poet, cum şi-un mare erudit în ştiinţele istoriei naţionale şi ale dreptului. Dar dacă Tadeu a mai putut călători la Iaşi, să-şi regăsească rudele din urmă cu un veac, Alexandru n-a mai avut cum trece Prutul, căci pe noul hotar străjuiau cazacii ţarului. Şi atunci a trecut Prutul, fără paşaport, feciorul său, domnul Bogdan Petriceicu, care a jurat să recupereze, pentru întregul neam al Hasdeilor, ţara pierdută.

— De aici, a mai spus vărul Vladimir, pasiunea domnului Hasdeu pentru genealogie, pentru o ştiinţă istorică împletită cu geografia şi cu studiul limbilor. Domnului Hasdeu nu-i mai ajunge faptul că sîntem romani, ne împinge cu rădăcinile hăt înapoi, la daci, ba chiar şi mai înapoi, la primii indo-europeni care au sălăsluit pe aici.

Vărul Vladimir nu-l cunoştea direct pe domnul Hasdeu, privilegiul pe care îl avea răzeşul, îl cunoscuse în schimb pe tatăl istoricului, pe Alexandru, căruia îi purta veneraţie.

— Ce absurde sînt încercările istoriei pe la noi ! a mai glosat vărul Vladimir. Conu Alexandru, acest mare patriot român, care vorbea şi scria perfect în vreo şapte limbi, inclusiv în două limbi antice, nu scria româneşte, nu stăpînea adică limba noastră literară. Avea timiditatea de a scrie în limba Iaşilor şi Bucureştilor, căci rămăsese în

urmă față de limba noastră cultă. Acasă, cu prietenii, vorbea ca un țăran de la Hotin. Precum conu Mitiță...

Acesta a tușit, semnalându-și prezența. El totuși nu se socotea un țăran, cum nu era țăran nici conu Alexandru Hasdeu. Dar vărul Vladimir l-a îmbunat, trecînd la o altă constatare, flatantă :

— Și-apoi cum iubea cîntecele noastre bătrînești și doinele. A fost primul care le-a tradus în rusește, tipărindu-le în foarte importante publicații, de la Odesa și de la Petersburg. El însuși cînta cîntece de lume, cu glas molcom și trist.

— Tît în rusește ?

— Nu, le cînta-n românește, iar apoi le traducea în rusă.

Vladimir s-a pornit să cînte, cu glas plăcut, un cîntec despre o Ruxandră, din pădurea Tigheciului, ibovnică de haiduci, un cîntec frumos, foarte îndrăgit de conu Alexandru. Răzeșul, încălzit, îi ținea isonul. La sfîrșit, Vladimir a mai spus :

— Trebuie să știi că sună splendid și-n rusește.

— O fi ! a notat răzeșul.

— Sună bine și-n franțuzește în traducerea fiului, a mai adăugat vărul Vladimir. Domnul Hasdeu, .ca omagiu pentru tată, a transpus același cîntec în limba lui Ronsard.

Rășcanu a ascultat și această versiune la care. a scris. Vărul Mitiță, care cunoștea cîntecul, a plecat să se culce, lăsîndu-i pe cei doi între ei. Vărul Vladimir a cîntat și-n franțuzește versurile Hasdeilor, după o melodie proprie :

Pourquoi, o Roxande ! fixes-tu ainsi tes yeux noirs
sur le heiduque de la foret de Kegnethsch ?

Pourquoi, o Roxande ! ton sourire
passionné joue-t-il sur tes lèvres
vermeilles ?

Pourquoi encore, o Roxande ! decouvres-tu ton
sein, ton sein blanc comme celui d'un cygne ?

C'est en vain, o Roxande ! que tu fixes ainsi tes yeux noirs
sur le heiduque de la foret de Kegnethsch !

C'est en vain, o Roxande ! que ton sourire passionné joue
sur tes lèvres vermeilles !

C'est toujours en vain, o Roxande ! que tu decouvres
ton sein, ton sein blanc

comme celui d'un cygne !
J'aime la couleur noire : c'est la couleur noire de la
poudre, la couleur noire des maisons brulees.

J'aime la couleur vermeille : c'est la couleur vermeille
de la flamme,
quand elle jaillit d'un canon de fusil.
J'aime la couleur blanche : c'est la couleur blanche du
linceul
sur les cadavres de mes ennemis tues.

În transpunerea melodică a lui Volodea, versurile
Hasdeilor sunau ca un imn barbar, anterior creștinismu-
lui, sau, cu concesi, precum o melodie bizantină, anteri-
oară întîiului mileniu, cînd gheața cerului pogora cald
peste oamteni.

După transbordare, urcîndu-se din nou în tren,
Cercez a fost zgîlțit de un fior de frig. S-a strîns mai
bine în manta, în compartiment era totuși cald, dar frigul
adus de pe peron, frigul emanat de masa acelor
nenorociți îl răzbise pînă la piele. Senzația nu era logică,
ba era cu totul și cu totul irațională. Trupul lui nu mai
răspundea corect la apel, resimțea frigul într-un spsitiu
cald, fie și artificial cald, grație companiei drumurilor de
fier. Dar, a observat cu surprindere, și ceilalți pasageri
resimțeau frigul, administrîndu-și-l în tăcere, fără a da
sentimentul că le este frig. În compartiment nimeni nu
vorbea, pînă la Iași n-a mai scos nimeni un cuvînt.
Tăcerea, căldura exterioară și frigul interior s-au
amestecat într-o formulă greu de pus în logică, dar atît de
apăsătoare și atît de reală pe cît de illogică era. „— Ce
Dumnezeu, și-a strigat mut generalul, am intrat oare în
altă țară, am pătruns într-o altă geografie, contaminată
de frig ?” O geografie paralizată de frig, fiindcă frigul și
muțenia pasagerilor se instalaseră în compartiment ca o
fatalitate. „— Să dea Dumnezeu să nu adorm !” și-a șoptit.
Uneori frigul provoca o reacție de paralizie care împingea
victimele în somn. Un ofițer rus îi povestise pe front că, la
drumurile lungi, pe timp de iarnă, dacă nu știi să lupți cu
frigul și cu somnul te trezești în Siberia. El nu-și

propusese să atingă o asemenea țintă, dar simțea că meridianul frigului se mutase brusc, imediat după Buzău, chiar în clipa când trenul a trecut dincolo, în Moldova. Căzuse brusc și noaptea, un întuneric opac, trei forțe cu care trebuia să lupte simultan : întunericul, frigul și somnul. Un pasager s-a trezit însă, smulgându-se buimac din gheara frigului sau a somnului și a bîguit :

— Domnule, unde merge acest tren ?

— La Iași ! a răspuns cineva din frig, din somn.

— Dar la Chișinău nu ajunge ?

— Ajunge și la Chișinău.

Pasagerul s-a liniștit, în chip maladiv, predîndu-se frigului și somnului, înfășurîndu-se și mai strîns în șubă. Apoi s-a trezit din nou, speriat :

— Nu știți, de la Chișinău am vreo legătură la Cernăuți ?

— Aveți, dar e mai bine să coborîți la Iași !

Din nou individul s-a liniștit, trenul fugea în noapte, apoi o trezire imprevizibilă, cu spasm :

— Domnule, Cernăuții aparțin de Rusia sau de Austria ?

Nimeni n-a mai răspuns, pasagerii dormeau, Cerchez n-a mai avut puterea să se smulgă din somn și să facă cele două precizări, obligatorii, de geografie politică, pe care oricum le-ar fi înghițit întunericul, frigul, somnul : „Domnule, Cernăuții au aparținut României, ca și Chișinăul ! Azi, unul din orașe se află în Austria, altul în Rusia. “

Individul s-a mai smuls însă încă o dată din somn și a strigat :

— Domnilor, cum ajung, vă rog, de la Cernăuți la Omsk ?

Cerchez ar fi vrut să răspundă : Lăsați-vă în voia trenului, vă duce singur, așa, prin somn, dacă pînă acolo o fi linie ferată. Mai departe, dacă nu e linie, cu căruța sau cu pasul, sau...“ Era cît p-aci să-l biruie somnul, să adoarmă, dacă nu l-ar fi ținut treaz grijă de a coborî la Iași.

Vărul Vladimir se retrăsese să se culce în unul dintre dormitoare de la etaj. În birou rămăsese de veghe doar Rășcanu, iar dincolo, în bibliotecă, tot în priveghi, Mitiță Zarzăr. Răzeșul nu izbutise să adoarmă, se foia în acest spațiu nefamiliar lui, ca un lup în cușcă. Și Rășcanu se frământase o dată, însă la o vânătoare, în câmp, fără a putea da geană pe geană, simțindu-se prizonier între zări. Până la urmă, Mitiță Zarzăr a hotărât pare-se că e ceasul să se culce și și-a poruncit-o cu tărie : „De-acu-i ceasul să mă hodinesc”.

Rășcanu l-a auzit cum își scoate și-și păturește atent straietele, punându-le la îndemână, pe spetează unui fotoliu, într-o anume ordine. Așa procedau doar cavaleriștii, gata oricând să sară în cizme și apoi pe cai. Și răzeșul își pusese aproape de sine, lângă canapea, mai întâi cizmele. Lângă cizme, chimirul. În chimir, răzeșul avea un pistol mic, pe care probabil îl va fi scos ca să-l pună sub pernă. Avea și-un ceasornic de argint, în vesta de suman, pe care-l va fi extras din buzunăraș, depunându-l pe fotoliu, ca să-l aibă sub ochi.

Avocatul ar fi vrut să mai știe dacă oaspetele va folosi cămașa de noapte a casei. Mitiță Zarzăr părea că o examinează, o admiră chiar, dar o lasă la loc, socotind-o pasă-mi-te prea largă pentru el, încurcându-l în mișcări, la cazul când s-ar trezi brusc și-ar trebui să plece val-vîrtej. Din nou prima călărețul, deprins cu veghea fără somn pe cîmpul Bugeacului. El a rămas în ismene și-n cămașa lui scurtă, fără guler. Nu și-a scos nici colțunii de lînă. Afăcut apoi cîțiva pași prin interior, asigurîndu-se că are apă la îndemină. Pe o consolă se afla o cană de porțelan, plină cu apă. Sub canapea, slugile plasaseră și o oală de noapte, tot din porțelan. Răzeșul socotea probabil inutil acel recipient, cuviința l-ar fi silit la nevoie să rabde sau să iasă afară. Mai căuta acum ceva, peretele cu icoane, în biblioteca Rășcanilor nu se aflau icoane, doar gravuri și hărți. Răzeșul a oftat nemulțumit, scărpinîndu-se în cap. S-a lăsat apoi în genunchi, cu fața la peretele dinspre răsărit și a început să se închine cu glas tare, ca și cum ar fi fost singur, cu Dumnezeu, pe un cîmp vast. Un Dumnezeu pe care l-a și numit „Tată”, „atoateîitorul”, „făcătorul cerului și al pămîntului, al văzutelor și nevăzutelor”.

Avocatul rămăsese la rîndu-i în nemișcare, ascultînd rugăciunea, care venea dintr-un adînc de nestrămutare și adevăr încît începuseră a prinde chip, chiar și pentru el, „nevăzutele”. Cunoștea doar textul, îl învățase cîndva și-n latinește, dar nu credea în tăria tămăduitoare a cuvîntului, deși ruga purta numele **Credo**. Un Credo în Tot, în Univers ca alcătuire absolută, orchestrată de o singură putere, în care se cuprinde totul, început și sfîrșit, „văzutele și nevăzutele”. Martor involuntar, avocatul aștepta acum înflorat formula finală, pentru ca apoi să se ridice și el :

**„Aștept învierea morților
Și viața veacului ce va să vină,**

Amin. "Nici gînd ca soldații să se întoarcă acasă, dar morții reveneau. Pe morți îi despărțea de țară doar fluviul. Morții începuseră a se întoarce spre satele lor încă din august, din urmă cu un an, după lupta de la Grivița, care se dăduse pe o arșiță mare. Toți știau că sufletul se desparte anevoie de trup, mai ales cînd trupul e tînăr. Trupurile celor căzuți erau tinere : flăcăi nelumiți, abia

trași la sorti, însurăței de-o vară, care nu primiseră lotul de împrumut din moșiile statului, făgăduit de guvern, flăcăi tomnateci, mai învățați ceva cu greul, cu tutunul și rachiul cazarmei, rezerviști deprinși cu de toate. Cei tineri aveau pasul ușor, ca o boare, ades un pas iute, smucit și tulbure, zălt'at ca vîntoasele. Rezerviștii în schimb **se** mișcau mai greu — oameni copti, căpăținoși, cu ciolanul tare, care nu părăseau cu una cu două pămîntul în care căzuseră. Sufletul unui rezervist stătea de obicei lîngă trup, zile și nopți în șir, peste cele patruzeci de zile legiuite, priponit acolo la țarușul crucii, ca un cal uitat de stăpîn. Cîmpurile de luptă fremătau de asemenea cai nevăzuți. Apoi, cînd sorocul se împlinea, după pomana de patruzeci de zile — dar numai dacă ce-i de-acasă i-o făceau !, rezervistul se deștepta, la început uimit, apoi mînios de ceea ce vedea în jur, numai schelete, după care, cu un ultim oftat al cărnii, se scula și pleca : „—Acu hai să vedem ce-o mai fi și p-acasă !“

Ceea ce aveau să afle acasă se cunoștea însă de mai înainte, morții știau și ce-i dincolo, de unde veneau, și ce-i pe-acasă, ei n-aveau grabă nici dinspre o parte și nici dinspre cealaltă, în drumul lor fără întoarcere. De aceea mai ales rezerviștii plecau spre țară agale, cu pas domol, ca omul care știe că la drum lung nu trebuie să te grăbești. Mai greu era cu tinerii — speriați, năzuroși, naivi, nedeprinși cu moartea. Unii dintre aceștia tresăreau din întîiul somn, ca și cum ar fi uitat acasă, pe vatră, o oală pusă la fiert. „— Lasă, îi linișteau bătrînii, că nu dă-n foc. Are grija de ea maică-ta sau soru-ta, sau naș-ta. Ce atîta grabă ?“ Alții, mai apoi, s-au smuls din țărîna buimaci cînd a început culesul porumbului și arăturile de toamnă. Aceștia își închipuiau, pasă-mi-te, că se isprăvesc lumea fără ei. Cei mai mulți însă stăteau cumînți, la post, lîngă trupurile lor, terorizați de grija militară. „— De n-ar suna goarna...“ La Rahova, deasupra cîmpului cu morți, un gornist se legăna ușurel în vînt, ca o pană, cu o mîna întinsă spre goarna de aer, fără s-o poată însă atinge. Un altul, înghețat în avîntul atacului, țintea cu orbitele goale parapetul redutei din față, pe care atîrna un tînăr otoman cu capul în jos. Cei doi n-aveau cum să se mai apropie unul de celălalt, ca să se omoare, pînă la capătul vremii. Foarte mulți soldați trăiau starea de

încordare din timpul luptei, o încordare ceva mai ușoară acum, trează încă, gata să-i arunce în sus, la semnal, la strigarea apelului, la ordinul de aliniere pe companii și batalioane : Apostol P. Mihai, Barabaș Vasile, Cărăbulea Petre, Oniță Ion... Cel numit Oniță Ion n-apucase să-și tragă bine o cizmă, rămăsese ghemuit asupra ei.

Urmărind încălțarea soldatului, care n-avea cum să mai fie dusă la bun sfârșit pînă în veac, un sergent, tot o umbră, părea nervos. Acesta, ca un mai-mare ce era, nu putea admite nici măcar **post-mortem** dezordinea. „— Ce-i haosul ăsta !” părea sau voia să strige sergentul, văzînd atîtea umbre risipite, aflate adică în defectiune, deși nu mai putea striga. Și el rămăsese pe loc, deși nu în deplin repaos. El nu consimțea să se împace cu ideea că s-ar putea da brusc repaos, fără un ordin superior. Ordinul fusese dat, probabil, individual, peste capul lui, deși e

lera direct răspunzător de micile dezordini ale trupei. Nici el însă nu știa că e mort. De unde haosul de pe cîmpul cu morți și neputința sergentului de a mai acționa, cît de cît. Sergentul rămăsese cu mustața zbîrlită de furie, chit că nimeni nu mai lua act de furia lui, ajunsă într-un punct inert, hieratic, pur.

Tot așteptînd ultima strigare, care nu mai venea, unii dintre soldați începuseră însă a fi neliniștiți, cu spaima de a nu rămîne uitați acolo unde se aflau, fără treabă și-aici și dincolo, niște suflete pribege. Alții își vedeau cumînți de nemișcarea lor. Uneori, se iscau din senin vîrtejuri de vînt, semn că cineva își pierduse răbdarea, semn că cei de-acasă încă nu-i pomeneau. Într-un asemenea vîrtej a fost smulsă și purtată pe sus o foaie matricolă, ruptă dintr-un registru de regiment, răsfoit de vînt, un registru abandonat împreună cu alte acte militare, la o retragere. Acea foaie a plutit multă vreme în aer pînă nu s-a mai zărit, apoi a căzut mototol lîngă o gamelă goală. Într-o altă zi, un soldat s-a pus să alerge după un iepure, care, ființă vie, a sărit brusc din covrul său, luînd-o la sănătoasa, aparent fără nici un motiv. Goana a ținut pînă spre asfințit, urecheatul nu mai știa încotro s-o ia, cînd unul cînd celălalt se oprea să-și tragă sufletul, nimeni nu era pe acel cîmp decît iepurele și umbra mișcătoare. Cînd iepurele a dispărut, după o clipă, umbra lui a mai rămas în urmă-i încă o vreme, mult prelungită. Apoi s-a stins și soarele.

Într-un asfințit de soare a pornit la drum și maica Raida, în fruntea coloanei de prizonieri de la Mînăstirea. Călugărița călăuză ar fi trebuit să plece cu convoiul în zori de zi, dar pregătirile de călătorie au ținut mult — s-au frămîntat și s-au copt pîini, s-a fiert porumb și fasole, s-au pus în saci poame uscate, ba s-au tăiat și șase oi care au fost făcute pastramă. Încă și mai complicate au fost for-

malitățile militare, birocrația de lagăr, care a luat foarte mult timp, dar în care călugărițele nu s-au amestecat. Prizonierii au fost din nou triați, împărțiți după rubricile din registre, scăzuți din unele despărțiri sau trecuți în altele, după caz. Apoi s-a făcut totalul, dar numărul așteptat nu ieșea, numărătoarea s-a reluat. S-a văzut cu această ocazie că ceea ce era numit otoman sau turc răspundea la o mulțime de nații sau țări de care prizonierii aparțineau, dar oficialii lagărului nu știau și nici nu bănuiau. Printre cei socotiți turci se aflau arabi — și aceștia de mai multe neamuri, câțiva persani, ba chiar și un kurd. A contat pînă la urmă împărțirea între sănătoși și bolnavi, toți, în cor-pore, fiind islamici. Cei sănătoși au fost rînduiți în coloana pedestrașilor, cei bolnavi în căruțe cu boi, mîinate de țărani din împrejurimi. CîțiVa, fiind agonici, au fost așteptați să-și dea duhul, ca să nu fie mai apoi lepădați la margine de drum. Aceștia au fost îngropați însă nu în groapa comună, ci în trei gropi săpate în pripă de otomani valizi. Nu era însă imam să-i slujească, iar căpitanul comandant al lagărului i-a poftit pe prizonieri să se roa-ge-n legea lor, cum or ști, pentru morți, și, ca să încheie cuviincioși ceremonia, a pus să se tragă și trei salve de armă. Cei trei muriseră după decretul de eliberare, semnat de prinț, Ca oameni liberi. Erau ultimii morți, săvîrșiți peste voința lor, în pămînt străin ; căpitanul a ținut să-i salute, spunînd apoi soldaților din compania de pază : „— Dea Domnul ca aceștia să fie ultimii !” Soldații 'au răspuns în cor, cu formula tradițională : „— Dumnezeu să-i ierte. “ Și-au tras apoi căciulile pînă-n nas, și-au atîrnat puștile-n umăr și au deschis porțile mînăstirii. Maica Evlampia atît a spus :

Ducă-se !”, încercînd să alunge, cu mîna, aerul rău-mirositor de bărbat străin c* rămăsese în incinta sacră. „— Fetele mele, surorile mele, le-a mai zis ea maicilor, imediat ce s-au închis porțile, măr, cite zile-oi mai avea, ca bărbat străin să nu mai calce p-aci, chiar de-o mai fi vreun război, Doamne ferește !” Surorile, la rîndu-le, s-au închinat, jurînd să nu mai îngăduie în sfîntul lăcaș asemenea arătări, fie chiar de-ar fi soldați de-ai țării, căci și aceștia erau tot bărbați, care, în sfîrșit, slavă Domnului, plecaseră odată cu prizonierii.

Maica Raida, în schimb, a avut a îndura mai departe canonul crîncen de a se afla aproape de trup de bărbat, sănătos sau bolnav, nici că mai conta. O și merita, căci ea adusese bărbați la Mînăstirea, ea să-i scoată afară ! Tot dînzei îi revenise ingrata misie de a-i călăuzi pe prizonieri, horde de bărbați, pînă la hotar, la Dunăre, pentru ca țara să rămînă pură. „— Dar cum, maică, să rămînă țara curată, cînd trupul omenesc e puturos și necurat ?” Acest gînd s-a ivit în cugetul maicii Raida, încă din clipa în care coloana de prizonieri a ieșit pe poarta așezămîntului. „— Stați, să-și facă nevoile !” Nevoile erau nevoie trupești, care nu puteau răbda. Prizonierii fuseseră ținuți în picioare, sub veghea armei, ceasuri întregi. Ei au fost deci sloboziți ca să-și facă „micile și marile necesități”¹¹, imediat ce-au ieșit din mînăstire, căci, Doamne ferește, nu se putea răbda să-și facă nevoile acolo ! Apoi maica Raida, împreună cu șeful militar al convoiului, i-a strîns din nou în bună rînduială pe prinși, pornindu-i la drum. Apoi încă un popas : „— Stai să se pișe și caii !” Apoi iar la drum, apoi încă un popas, pentru cină. Căzuse noaptea, prinși trebuiau hrăniți. La fel, animalele de la care — boii și caii, la fel soldații paznici.

Toată această trupă de masculi — boi, cai, prizonieri, soldați a fost hrănită cu ceea ce se putea : fîn, coceni, pîine, fasole fiartă și came. Carnea-i dădea silă maicii Raida, căci călugărița postea. La fel, soldaților paznici, care ași jderi se aflau în post. Nu și musulmanilor, care, atîta așteptau : carne. Maica Raida le-a împărțit carnea, rupînd coastele oilor cu mîinile ei și distribuindu-le flă-mînzilor acest hoit. Ca la cîini. Cu toată sila care se putea închipui față de animalul ucis și față de animalele flă-mînde, care pîndeau hoitul afumat și sărat. Carne mîncă, e drept, și maica Raida, dar numai la două praznice din an — Paștele și Crăciunul, în rest nici c-o putea atinge or suferi ca miros. Ea răbda carnea doar ca jertfă, după rînduiala sacră, altfel însă nu suferea s-o vază măcar. Acum însă a atins-o cu mîna, ba a și dat-o unor guri lacomе, care, luni în șir, nu jinduiseră decît la carne. „— Na, fie-vă ! Na !”

Dar un bolnav, un ofițer otoman întins într-o căruță, n-

a putut atinge carnea. Maica l-a îndemnat : „— Tu nu mănânci ?” Frumosul și nevolnicul bărbat nu putea. „— Hai, ia un pic !” și maica a rupt o fărîmă, ducîndu-i-o la buze. „Hai, ia și mușcă ! Bărbatul însă nu mai avea dinți. „— Ce-i cu gura ta ?” I-a rînjit buzele, dar masculul n-avea dinți, nu mai avea. „— Ptiu, a stupit maica, nici dinți nu mai ai ? !” Bărbatul, deși tînăr, nu mai avea un dinte. Maica s-a crucit, încă o dată, rămasă cu pulpa de carne de oaie în mînă. Apoi s-a uimit : „Și-acu eu ce fac, mănînc în locul tău, ca să te hrănesc ?” A mușcat din carne cu dinții ei puternici. A mestecat-o, fără însă a o atinge cu simțul. A frămîntat-o îndelung în gură, fără să vrea a o simți. Apoi i-a trecut-o în gură prizonierului, dar nu ca într-un sărut, ci ca și cum i-ar fi dat-o cu lingura. I-a și zis : „— Na, să nu mori !” Apoi a scuipat gustul de carne, ușurîndu-se. Era noapte. Maica și-a strîns mai bine straiul aspru de lînă pe trup. Apoi a șters buzele prizonierului cu poala mîneii. Apoi a simțit că-i este frig. Ii era frig și bărbatului întins în căruță, care rămăsese țeapăn ca un mort. Era mai bine să se aprindă focuri decît să-i prindă frigul pe toți, pe toate animalele cîte se aflau strînse acolo. S-au aprins focuri. Maica Raida s-a înfiorat pentru omul acela rămas în car, sub puterea frigului, apoi și-a zis, cu silă, că, de fapt, nu-i altceva decît un om, un animal adică, o ființă precară, un bicisnic mîncător de carne. Erau mai cumînți boii care rumegau așezați pe pămînt, scoși din juguri. Maica Raida și-a sters buzele unse de său, săul de oaie, o grăsime urît-mirositoare și rece, duhnind a bărbat și a prizonier.

Coloana poposise sub Dealul Negru, în plină noapte.

Grele erau mai ales nopțile morților, tot mai lungi spre iarnă, mai ales pentru cei căzuți fără luminare. Greu era și fiindcă n-aveau îngăduința de a se îndepărta de trup, de locul în care căzuseră, mai mult ca -la o bătaie de pușcă. Cine uitase sau lăsase în urmă ceva, un lucru absolut trebuitor, dar și o ființă, un camarad sau calul, n-avea cum să se mai întoarcă și să mai ia acel lucru de care rămânea despărțit definitiv. De aceea se și spunea : „Dați-le morților tot ce le trebuie.” Dar cine să fi știut ce le trebuie, în timpul cît fuseseră vii ? La Opanez, niște roșiori care porniseră pedestru la atac, lăsîndu-și la o parte caii, ca să-i cruce, erau acum chinuiți de grija cailor rămași undeva în spatele liniei de foc. „— Oare ce făceau caii ?” Caii, și ei morți, se chinuiau să-și rupă piedicile, sărind în copci, cu picioarele din față în aer, ca să ajungă la stăpînii lor. Noaptea, în satul vecin, auzindu-se din cînd în cînd zgomote de lanțuri, țărani bulgari spuneau uneori : „Aștia-s caii românilor !”, deși la ziuă nici urmă de cai. Se auzea, tot noaptea, încă se mai auzea, cum otomanii scurmă orb sub pămînt cu tîrnăcoapele, pe sub români și ruși. Nici otomanii nu stăteau, nu se puteau astîmpăra. Sub un deal, numit Dealul Otpmanilor, niște nizami care rămăseseră prinși într-o surpătură, lucrau noaptea mai departe, vîzîndu-și de misia lor.

Dar după Sfîntul Andrei, cerul a prins a se limpezi, mijeau curat stelele, mai mărunt ca boabele de mei, semănate anume pe boltă, pentru ca să vadă și cei cu ochii stinși. S-a văzut sus Rarița ; în golul dintre Carul Mic și Carul Mare albea o lumină, ca în adîncul unei fîntîni. Sus acolo, pe lîngă Steaua Ciobanului, o fată desculță, cu o doniță în mînă, pornea să aducă apă la morți, rămînînd pe loc de fiecare dată, în același punct al bolții cerești în care răsărise. Sub zăpadă, cîmpurile de luptă au tresărit ca sub o amintire, repede amurgită sub înghețul stelelor. încă nu începuse fierberea caldă a grîului încolțit. Boabele, încă reci, umflate de apă, nu resimțeau încă împunsătura mugurelui, dureroasă ca o cangrenă, nici ruperea pe care colțul abia ivit o provoacă în carnea semînței, înainte de a o lepăda țărînei definitiv.

între trupul cel nou, abia făgăduit, și trupul prim, vizibil, dar nu deplin, stăruia încă o întrepătrundere, o pace, ca între trupurile soldaților și cămășile lor asudate, murdare.

Acolo, acasă, fuseseră în toi clăcile din nopțile lungi, zorul torsului, al depănatului, al neveditului și al alesului, al întinderii razelor de fire în războaiele de țesut, în forfota de muici, surori și neveste, care pregăteau cămășile de miri și de morți, tăiate și cusute la fel. Aceste munci de iarnă prevesteau anotimpul cel bun, învierea cea mare, care nu mai putea zăbovi. Se apropia vremea când soldatul, trezit din uitarea de sine, buimac încă, avea să se ridice într-un cot, apoi în picioare, să se frece la ochi, să caște și să-și zică sieși, ca-n povești : „— Măre, lung somn am dormit...” Dar nici gând de trezire, în timpul clăcilor, ca și când somnul ar fi trebuit să mai țină încă un veac.

Abia după Ajun, în intervalul dintre Crăciunul creștinesc și noaptea Sfântului Vasile cel Mare, de Anul Nou păgîn, când flăcăiandrii din Carpați împletesc harapnice de cînepă și când bătrînii gospodari scot plugurile din șuri, ca să iasă la aratul de datină, în zăpadă, unii morți au prins a se deștepta pe deplin. Obiceiul aratului simbolic mai dăinuia în cuprinsul lumilor foarte vechi, al Daciei și al Chinei. Fiul Cerului, într-o parte, și Bădica Traian, în cealaltă, ieșeau la arat, cu lumea morților după ei : „Sculați, sculați boieri mari / Sculați voi români plugari !” Strămoșii sau moșii îi urmau pe cei doi împărați, făcîndu-le alai, purtînd pe fețe măști de lupi, urși, țapi, cai, balauri, în mîini harapnice, tălăngi, tilinci, naiuri, fluiere, tobe și gonguri. Acești strămoși îndeamnă vechile neamuri de la Fluviul Galben și de la Dunăre, la arat și semănat, neamuri care altfel s-ar fi moleșit, ar fi căzut, s-ar fi dedat huzurului luminei, al dragostei și al beției, uitînd de asprimea renăscătoare a muncii. Lupta cu somnul e lupta cu moartea în care cad periodic toate neamurile, dacă nu s-ar trezi pînă și morții, o dată pe an, ca să-i deștepte pe cei vii, și să-i împingă cu harapnicele la datoria lor : „Sculați, sculați boieri mari !...” La români,

din noaptea Sfintului Vasile și pînă la Bobotează, se deschid cerurile, iar morții risipiți prin alte lumi se întorc acasă. „— Măre, greu somn am dormit !“...

Acasă ar fi trebuit să se întîmple numai cele legiuite, împărăția cerurilor începea de pe pămînt, de-acasă, cu praznicele pentru morți. Morții aveau sărbătorile lor. Cei vii viețuiau, provizoriu, în umbra celor morți. Mai întîi pomenile de datină, pentru fiecare mort cu nume, apoi pomenile celor fără nume, stinși în timpul cel fără început, marile praznice ale morților neamului, anonimii, moșii. Moșii aveau două soroace de prăznuire pe an : moșii de iarnă și moșii de vară. Moșii de iarnă erau cei mai necăjiți, li se și spunea Sărăcii, căci se prăznuiau. În anotimpul hambarelor goale, la vreme de întuneric și ger, dar li se mai spunea și moșii nădejzii, căci în această zi se aprindeau luminări lîngă trunchiurile pomilor din livezi, iar în crengile goale, încă neînmugurite, se atîrnavu mărțișoarele morților.

Prințesa Elisabeta, sensibilă la aceste obiceiuri vechi ale autohtonilor de la Carpați și Dunăre, a pus să se atîrne în pomii din parcul palatului Cotroceni zece mii de mărțișoare pentru cei zece mii de bărbați căzuți în război. Se simțea primăvara. Ziua morților căzuse aproape de sărbătoarea Sfinților Mucenici, dar cu mult înainte de sorocul înmuguririi. Fulgii de mătase, albi și roșii, atîrnați pe crengile negre, i-au dat parcului princiar gol o înfățișare stranie, de livadă inundată de flori care nu emană aromă. O înflorire seacă.

i Din nou, de cîtva timp, deasupra casei cu geamlîc a familiei Mironescu, se auzea vîjîind smeul lui Ștef. Acel smeul se auzise, tot în crucea nopții, și-n urmă cu luni, după lupta de la Grivița. Imediat după acel semn nocturn sosise prompt și confirmarea că băiatul trăiește. Ștef fusese rănit, dar bucurie !, din sergent voluntar cum era cu

cîteva minute înainte de atac, ajunsese sublocotenent. Acum, smeul, din nou.

— Auzi ? a strigat domnul Mironescu, sărind fericit din somn. A sosit Ștef !

Nu putea să fie real, Ștef de mult nu mai era la vîrsta jocurilor cu smeul, era un militar călit în lupte, după cum o atestau scrisorile, ce-i drept dictate unui intermediar, colonelul, fiindcă băiatul nu mai putea scrie, fusese rănit la mînă, tocmai mîna care ține condeiul și sabia. Și totuși smeul vîjîia.

— Auzi ? !

Doamna Mironescu nu auzea, nu din rea-voință, ci dintr-o enervantă incredulitate, pe care ea însăși ar fi vrut-o contrazisă : nu-i venea pur și simplu să creadă, ar fi fost prea frumos. Domnul Mironescu, în culmea tulburării, a suprimat comentariile și i-a impus consoartei să asculte : „— Taci și ascultă !”, după care a deschis ferestrele. Din hăul nopții venea într-adevăr un vîjîit de vînt, dar era greu de deosebit, cu auzul, pe care aripă a văzduhului călătorește smeul lui Ștef.

— Îți dau cuvîntul meu de onoare că l-am auzit, așa cum m-auzi și te-aud. Doar eram treaz, nu dormeam și nici nu visam. Smeul a vîjîit întîi la poartă, apoi deasupra casei...

Apoi vîntul a stat, în odaie a pătruns frigul. Doamna Mironescu a închis ferestrele și a insistat ca dumnealui să se întoarcă în pat. El s-a retras imediat sub plapumă, îmbufnat pe incredulitatea ei vinovată. Precis smeul ar fi urmat să se audă din nou.

A doua zi, cei doi nu și-au vorbit, nici la cafeaua matinală și nici la prînz. Domnul Mironescu a răsfoit cu iritare gazetele, care-i veneau cu abonament, doamna croșeta cu gîndurile aiurea, neluîndu-1 în seamă. Cînd el, foarte hotărît, s-a îmbrăcat să plece în oraș — nemulțumit de consoartă, nemulțumit de lume, ea doar atît i-a spus,:

— Vezi să nu răcești !

Era frig, într-adevăr, vreme de lapoviță și nimic nu se înțelegea din ceea ce se petrece pe lume. Domnul Mironescu a intrat întîi într-o cafenea, cu aerul de a căuta pe un anume domn, un militar, apoi într-o bodegă, apoi într-un restaurant de primă clasă, cu portar la peron. A

fost nevoit să lase la cuier paltonul, bastonul și căciula de biber, apoi să se așeze la o masă. De fapt nu dorea nimic, militarul pe care îl căuta nu putea fi aici. A acceptat un șvarț, fără zahăr, și un pahar de Vichy. A răspuns la salutul unei persoane, tot din justiție, un domn Dissescu. Apoi la salutul unui alt domn, Herescu, tot om de bară, după care s-a întreținut amical cu un tânăr judecător, Dinu Hrisoverghi, schimbînd niște amabilități. În tot acest timp, Ghiță Dissescu îl pîndea de la masa de vis-à-vis, ca și cum nu i-ar fi venit să creadă că el, Ștefan Mironescu, fost magistrat, s-ar fi aflat acolo.- Dar a lipsi din viața publică nu înseamnă a nu exista. El exista ! O confirmase Dinu Hrisoverghi, care l-a salutat ceremonios, întreținîndu-se cordial cu noul venit, rămînînd lîngă acesta, în picioare, cît era politicos. Dar Dissescu insistă să-l privească, ba chiar să-l examineze, Ca și cum n-ar fi crezut că-l vede acolo, viu. „— Arăt oare ca o fantomă ?” s-a întrebat domnul Mironescu, foarte nedumerit, după care s-a întors ostentativ în altă direcție, și a sorbit din șvarț. Simțea însă că Dissescu îl ațintește stăruitor, îl comentează, îl arată cu degetul cuiva de la o altă masă, fiindcă și acela a căscat ochii mari spre persoana lui. Domnul Mironescu a lăsat o monedă pe masă, s-a ridicat și a ieșit. Avea senzația neplăcută că lumea îi ascunde ceva. Îl intriga și absența militarilor din București, deși sosise pacea. În mod normal, străzile ar fi trebuit să fie inundate de ofițeri, fericiți de reîntoarcere, nerăbdători să-și găsească familiile, consoartele, mamele, surorile, amantele. Aceleași străzi s-ar fi convenit să fie însuflețite de prezența doamnelor și domnișoarelor, încărcate de cumpărături de lux și de flori. Ar fi trebuit să se presimtă parada, frisonul paradei, care întotdeauna sălta în sus orașul, în etapa premergătoare. Acum, orașul era jos, orizontal, sustras muștrărilor domnului Mironescu, care-l acuza, global, de apatie. Toți cei care treceau pe lîngă el păreau apatici sau morți. Constatarea aceasta l-a redresat lăuntric, l-a încordat, l-a ridicat la o ținută superior ofensivă, din înălțimea căreia și-a spus : „— Eu exist, ei nu !”

A urcat impetuos într-o trăsură, i-a poruncit birjarului să-l

ducă la garnizoana Ilfov, sediul regimentului sub steagul căruia luptase și biruise Ștef. La fel de hotărât, domnul Mironescu a oprit în fața cazarmei, a coborât impetuos din trăsură, s-a adresat, fără vâ roș, soldatului aflat de planton :

— Pot vorbi cu domnul sublocotenent Ștef Mironescu ?

Soldatul l-a anunțat pe ofițerul de serviciu, acesta l-a poftit pe distinsul civil în camera de gardă, domnul Mironescu a repetat întrebarea, ofițerul l-a privit cu uimire, i-a cerut să repete numele, apoi a căutat pe îndelete într-un registru. A zăbovit mult în dreptul unei însemnări, a ridicat privirea spre străin :

— Sînteți tatăl lui Ștef ?

Întrebarea ofițerului era scandaloașă, ca și privirea cu care-l examinase civilul Dissescu, cei doi semănau în chip suspect prin afișarea unui anume dubiu sau printr-o complicitate care-l privea pe Ștef : știau ceva ce trebuia ascuns.

— Ce întrebare-i asta ? ! s-a răstit domnul Mironescu. Cum, adică, dacă sînt tatăl lui Ștef ? ! Și clocotind : întrebarea mea e alta : unde-i Ștef ? E absolut sigur că regimentul lui a sosit în Capitală !

— Dar, domnule, a protestat ofițerul, regimentul n-a sosit încă.

— Ba a sosit, am citit la gazetă, acu două săptămîni.

— A fost o eroare ! a mai spus ofițerul. Din păcate, armata nu dă desmințiri. Vă spun însă în mod sigur, ceea ce-a scris „Timpul” despre sosirea unor dorobanți în București a fost pură eroare.

— Asta s-o crezi dumneata ! a respins violent domnul Mironescu. Și hotărât : Vreau să văd cazarma !

Ofițerul s-a ridicat solemn în picioare, părea a spune că-i fusese adus un ultragiu :

— Domnule Mironescu, vă jur, cazarma e goală.

Ofițerul spi'se. „Vă jur !” cînd mai simplu ar fi fost să spună „Vă dau cuvîntul de onoare”. El jurase deci, și domnul Mironescu a rămas descumpănit.

— Și-atunci unde-i regimentul lui Ștef ? a întrebat el, bîjbîind după o probă edificatoare.

— în Valahia Mică. Toată armata română s-a retras în Oltenia.

Deci, inclusiv Ștef. Domnul Mironescu n-a mai insistat. S-a retras la rîndu-i, salutînd politicos, a urcat în trăsura care-l așteptase afară, în fața cazarmei pustii, s-a lăsat, fără puteri, în pernele moi, a coborît cu ajutorul birja-j arului la poarta casei cu geamlîc.

— Dragă, Ștef nu mai vine ! a spus el, căzînd în primul scaun.

Doamna Mironescu nu s-a mai ocupat de soț. A aprins o luminare pe care a depus-o în fața portretului lui Ștef, un portret de mici dimensiuni, înfățișînd un licean timid, la vîrsta cînd băieții încă se mai joacă cu smeiele.

Ultimul vis al Adelei, înainte de a se deștepta definitiv și de a reveni la lumina zilei, pe pămînt, a fost legat de numărarea unor luminări, care se tot aprindeau pe un deal negru. Adela 'ajunsese să numere vreo nouă sute de făclii, dar vedea cu uimire cum se aprind și altele, apoi altede. Primele, cele din întîiul rînd, din vale, își topiseră ceara la jumătate, altele:, — cele .de lîngă ea, ajunseseră pînă la rădăcină, astfel încît Adela, foarte aproape fiind, a trăit spaima că se va aprinde și că va arde ea însăși, cu vîlvătaie. S-a prelins însă spre ea o ceară fierbinte, care, pînă la urmă, a înghețat. Luminările care se scufundau în pămînt revărsau spre lume doar ceara, o ceară care încremenea alb și vînat ca lavele de pe pereții vulcanilor, după erupții. Dar între timp se aprindeau alte și alte luminări, unele mici de tot, cu flăcăriua cît bobul de in, abia o scînteie, iar femeia, îmbrăcată într-o cămașă albă de in, trecuse cu numărătoarea, de trei mii.

Acele luminări nu emanau căldură. Flăcările pîlpîiau reci, deși vii. Pîlpîiau cu uimire, ba chiar cu bucurie, cu un fel de stranie plăcere de a se mistui — dacă o asemenea voluptate se putea delega materiei : ceara. Mai curînd putea fi vorba, a presupus Adela, de un candelabru feeric, pogorît din cer. Lumina astrelor e rece, și-a

spus, așa cum pare lumina siderală pe cerul nopții. Acum dealul nu se mai vedea, cu greutatea lui argiloasă, telurică, se vedeau doar luminile acelea : trecuse, numărându-le, de șase mii.

Deși pe Adela o usturau pleoapele. Văpăile reci îi pîl-pîiau în bulbii ochilor, rănind-o. Simțea că nu va mai avea forță să numere, o lăsaseră puterile. „— Nu mai văd !” și-a strigat ea. deși a găsit tăria de a mai privi, de a număra mai departe.

Spre seară, căci începuse în vis să se însereze, Adela a ajuns la o cifră care a speriat-o. Dar dealul cu făclii înghețase brusc, sub un suflu geros. Se vedeau acum, pe versanți, doar sloiurile de ceară prelinsă. într-o anume clipă, Adela însăși, sleită de puteri, se simțea ca o imensă luminare stinsă.

Pentru întâia oară, la români, după secole, în datina morților se produsese o ruptură. în chip obișnuit, omul murea la casa lui, de moarte bună, și-atunci datina își urma cursul natural, de la aprinsul luminării la căpătii pînă la îngropăciune, fără nici o știrbire. Războiul răsturnase însă această ordine, oamenii muriseră departe de casele lor, numai și numai bărbați, precum în timpurile vechi, cînd românii purtau bătălii peste Dunăre și peste Nistru, cu turcii și tătarii. Vestea despre moartea întîmplată acolo ajungea tîrziu acasă, doar cînd se-ntoroeau la vatră cei rămași vii. Acum cei rămași vii nu se întorseseră, iar lumea de-acasă nu credea în veștile de moarte aduse cu poșta. Vestea de moarte ajungea altfel, prin semne, cînd morții înșiși le trimeteau.

Ieșind din dormitor și dînd să pogoare pe scări, Păuna s-a oprit uimită, în fața unor grămezi de ulcele țărănești, depuse de-a lungul pereților și chiar pe trepte.

— Ce-s cu astea aici ? a întrebat, deconcertată, deși în jur nu era nimeni să-i răspundă, personalul domestic

lipsea.

Senzația că se află într-un spațiu străin, în care nu mai recunoaște nimic, i-a devenit și mai clară datorită acestei văsării rustice, surprinzătoare, împrăștiată peste tot.

În afară de șiraguri de ulcele, legate cu sfoară, toartă la toartă, ca ciorchifiii de struguri, erau și străchini clădite teanc, despărțite unele de altele prin pale de fin, ca să nu se spargă. Erau și multe talgere de lut smălțuite, depuse pe jos, iar acele talgere cu flori și păsări aprins colorate, aduseseră în interior o veselie de grădină rustică. În vastul imobil nobiliar pătrunsese satul, într-o formă pură, care nu mirosea urît și nici nu arăta diform. Mirosea a fin uscat și cîntau păsări de smalt, sub un perete alb pe care mai atîrna o gravură medievală germană, înîlățișînd o scenă de apocalips, cu ramă de aur. Privind scena, sumbră, închipuită de fantezia unui ucenic al lui Diirer, privind apoi grădina de smalțuri de jos, închipuită de olarii autohtoni, Păuna nu mai pricepea nimic. A întrebat, încă o dată :

— Ce-s cu vasele astea aici ? !

Acele vase nu aparțineau casei, era limpede ; păreau un corp străin în vechea ambianță. Păuna s-a gîndit imediat la colonelul Nigata, un japonez care se omora după „rusticități românești”, apreciindu-le estetic, dintr-un punct de vedere original. Acel prinț din Extremul Orient îi adusese în dar un spine, plantat într-un ceaun de mămăligă. El să le fi adus acea olărie ? ! Gîndindu-se la gusturile bizare ale japonezului, Păuna a întors o privire concesivă către această văsărie umilă, destinată probabil unor ființe neumane, care se nutreau și se adăpau mai mult simbolic, mimînd gesturile, fiindcă recipientele erau foarte mici, niște vase ca pentru păpuși sau pentru copii : „— Ce se poate face cu o asemenea veselă ?” s-a întrebat Păuna, mirată, dar și amuzată — cu încîntare ! de acele forme liliputane, care inundaseră casa, forme elegante totuși, deși primitive. A luat în mînă un talger, cu care nu știa ce să facă, apoi o ulcică verde, care o ațîntea din golul ei imaculat.

A apărut oportun Anuța, sora în alb pe care d-o desemnase Păunei, ca secretară, maica Ana Ghica. Fetița i-a explicat, în franțuzește, că acele vase de lut smălțuit erau

destinate pomenilor pentru cei morți și că fuseseră cărate de Haralambie, cu spinarea, din Tîrgul Moșilor. Era tocmai timpul cînd la Moși se vindeau ulcele, străchini și talgere pentru pomeni.

— Și ce avem noi comun cu toată această poveste ? a mai întrebat Păuna. Apoi senin : Avem noi morți ? Nu știu nimic !

Curios, fetița a găsit un răspuns prompt, nu era atît de infantilă pe cît părea, un răspuns care a pus-o pe gînduri pe doamnă :

— Toți avem morți, căci nu venim din nicăieri.

Erau precis vorbele altcuiva, poate ale lui Haralambie, și Păuna, ușor iritată, a coborît. Ea nu concepea că s-ar trage dintr-un anume neam, c-ar avea un trecut genealogic, ei i se destinase doar o clipă, care, acum îi lipsea. A intrat în sufrageria mică unde i s-a adus corespondența, iar mai apoi o ceașcă de ceaă. În corespondență se cuprindeau numai facturi și chitanțe, hîrtii de datorii restante pentru niște cheltuieli nebune, săvîrșite cîndva, de care doamna nu-și mai amintea în nici un fel. Acele cifre nu-i evocau nebuniile, și Păuna, nerecunoscîndu-se în acele minuscule semne aritmetice, i-a trecut hîrțiile secretarei.

— Vezi tu cui aparțin hîrțiile astea !

Georges, administratorul, fusese concediat. De hîrtii se ocupa Anuța, o copilă care nu putea realiza sensul acelor cifre, de fapt maica Ana Ghica, la care actele ajungeau, prin mica secretară. Maica Ana nu protesta împotriva acestor soli negri, aduși cu poșta, pentru a nu o supăra pe Păuna. Hîrțiile cu cifre se strîngeau teanc, ca și talgerele lui Haralambie, pe biroul maicii Ana, care era obligată să țină o contabilitate dublă, în numele titulariei, aceasta cu totul scoasă din rol, prin inconștiență. Din cînd în cînd, maica Ana o întreba totuși pe Păuna : „— Ce-s cu hîrțiile astea ?” „— De unde vrei să știu ? !” „— Nu-ți recunoști nici măcar semnătura ? !” Recunoașterea sau nerecunoașterea iscăliturii pe hîrțiile de credit, din urmă cu luni sau ani, nu mai avea importanță. Pentru a preveni nenorocirea ultimă, maica Ana izbutise să înjghebeze un consiliu de tutelă, care să se ocupe de administrarea unor resturi de avere ale Păunei, ale lui Rudi — niște firimituri care ar fi revenit, pînă la urmă, unui ordin catolic în scop de binefacere, dar și ca mijloc de subzistență al celor doi expropriați.

Răscolind printre aceste hîrtii, Păuna a descoperit și o scrisoare de la Rudi, pe care a deschis-o în cele din urmă, deși n-a înțeles ce vrea nebunul. Se gîndea încă la acel festin al morților, pe care ar fi urmat a-l oferi Haralambie, probabil în casa ei. Nu-i plăcea însă acea văsărie de lut ars, nu răspundea ideii de veselă — care pretindea porțelan și tacîmuri aurite. S-a întrebat, așa, ca pentru sine : „— Oare morții mănîncă cu mîinile, și beau din același ulcior, trecîndu-și unii altora recipientul, de la gură la gură, ca sălbatecii?” N-a formulat această întrebare pentru Anuța, probabil că aceasta avea răspuns pregătit, dar a respins ideea. În mintea Păunei, ideea de banchet funerar se înfățișa altfel — ca pe amforele grecești pe care le dăruise săracilor, în urmă cu o lună, dar, în sfîrșit ! Ceașca ei scumpă s-a așezat cuminte lîngă scrisoarea lui Rudi, care, totuși, era scrisă pe o hîrtie fină. Trebuia să înțeleagă ce vrea Rudi, mai înainte de a trece Anuței și această hîrtie. A citit textul care suna bizar :

„M-am saturat de cai falși, cei cu care ți-am împodobit plafoanele. Am descălecat și am pornit

pedestru spre Spania, către Mancha, patria cailor adevărați.”

Păuna îi dedusă că Rudi fugise iar din sanatoriu, trecînd ia o existență de vagabond. A căutat scrisoarea medicului, care, de obicei, îi semnală prompt asemenea dezertări, rugînd-o pe verișoara din București să-l pună pe pacient în urmărirea poliției internaționale. Acum însă, doctorul

Herbert nu-i mai scria. Era posibil că și el, alt smintit, fugise din sanatoriu, împreună cu Rudi. Păuna a reluat rîndul anterior citit, ca să înțeleagă mai bine despre ce Mancha e vorba. Nebunul scria însă clar :

„...Mancha, patria cailor adevărați. Și a aristocraților unul și unul. Dar nici aici, în Mancha, nu mai sînt cai adevărați. Totuși, grație unui nobil de viță veche, simpaticul Don Diego de Ribera y Saavedra, am aflat ultima lor adresă : Argentina.”

Era Ruda în forma lui maximă, nici o îndoială că ajunsese în Spania și de acolo în Argentina. Pe Păuna n-o surprindea nimic din ceea ce era legat de el :

„Am trecut oceanul, într-o lungă și penibilă plutire, pe care nu ți-o mai relatez, pentru ca, punînd piciorul aici, să mă alăturerez unei bande de cerșetori aristocrați aciuși de pe toate continentele. Călărim și cerșim. Eu sînt acoperit cu un poncho cadrilat, port pe cap o foarte amplă, pălărie neagră, iar în mînă un talger din argint de Peru, pe care îl întind pe la toate răspîntiile. Înjur ca un gaucos, atunci cînd nu-mi dă nimeni nimic, apoi mă culc și dorm în iarbă. Apoi iar mă trezesc și reiau cerșitul. Experimentez un model de felul în care ar trebui să cerșească aristocrațiile, dacă ar mai avea o brumă de spirit. Cailor le merge bine, aristocraților însă, nu. Trag concluzia că nu sîntem învățați cu iarba. A propos de cal : aș vrea să aduc în Europa acest falnic armăsar al meu, măcar sub forma de schelet.”

Ce se putea spune despre Rudi, ajuns în această formă ? Păuna a lăsat scrisoarea pe masă, trăgînd încheierea că Rudi era probabil singurul om care-și îngăduise x toate experiențele, acum și cerșitul. La ieșirea din sufragerie, pe scări, din nou ulcelele acelea, plus străchinile și talgerele în stive. Haralambie, care intrase tocmai atunci pe ușă, aducea un nou transport.

— Haralambie, ce faci cu toate aceste oale ?

Haralambie a răspuns cu umilință, fără a o privi pe doamnă :

— Morților le e sete. Șd mai tîrziu : Vine ceasul cînd trebuie să-i răcorim și pe ei. Apoi din nou : Morților le e sete.

Păuna nu s-a mai mirat. Se mirase în vară, cînd cineva îi repetase o vorbă de-a prințesei, debitată către marele duce Nikolai, în timpul unei vizite la Moși : „— Nicolas, tu nu știai că sufletele sînt hidrofile ?”

Maica Raida făcuse încă un popas. Drumul era anevoios, căci pămîntul se desfundase și uneori gloata nevolnicilor intra pînă la genunchi în norod. Osteneau și boii, opintindu-se-n juguri și trăgînd cu efort povara carelor cu 'bolnavi. După trecerea Dealului Negru, la cel de al doilea popas, către amiază, convoiul maicii Raida a nimerit într-un sat care-și pregătea pomenile de sîm- bătă morților. Mirosea a grîu fiert și a pîine dospită, care urma a intra în cuptor sau în țest, ca să iasă rumenă pentru mesele cu luminări aprinse, de a doua zd. Pe vetre, în oale mari de lut, clocotea fiertura de pomană pentru cei duși, care nu mai puteau mult zăbovi, trebuiau să se întoarcă.

Prizonierii au rămas în drum, pe lîngă căruțe, cît să-și tragă răsufarea. La fel și animalele, scoase din juguri. Cîini lihnîți ieșiseră la ostrețe, fără să mai latre puhoiul de străini, căci era zi de post, adică vineri, iar în vinerile căzute în postul cel mare nici cîinii nu mai aveau puterea

să latre. Niște muieri au apărut totuși pe la porți și i-au privit pe nevolnici.

— Incotro-i duceți, maică ?

— Acasă la ei.

— Dar ce rău au făcută, maică, de-i păziți cu arma ?

Drumul peste Dealul Negru era și-un vechi drum de ocnași. Uneori, treceau dealul ocnași puși în fiare, păziți de dorobanți cu pușcă, pe care țăranii îi găzduiau la popasuri și-i miluiau. Aceștia nu erau ocnași, căci n-aveau lanțuri, erau slobozi — și totuși bine păziți.

— Sînt prinși în război, se întorc slobozi către țărilor lor.

A început foiala, prin curți și prin case. La ocnași, dar și la prinși — cari și aceștia erau niște nenorociți — trebuia să li se dea cîte ceva de pomană. Dar ce ? Foiala era ca și zadarnică, nimic sau aproape nimic nu mai rămăsese prin case de dat. Totuși trebuia să li se dea străinilor cîte ceva. Orice, măcar ceva de mîncare. Era însă vineri, zi de post negru, cînd și animalele posteau, toată firea însuflețită.

— Păi nu mai zăboviți nițel ?

— Pînă cînd ?

— Pînă or ieși stelele-n cer sau pîn-o cădea sara, căci atunci abia-i dezlegare. Sau pînă vă veți depărta de sat, orișicît.

Muierea care spusese „orișicît“, deci cît de cît, a și scos afară, la poartă, un oloi cu grîu fiert, grîul de colivă. A adus și polonicul, apoi a început a turna fiertura în străchini nouă de lut.

— Ce faci, împărți coliva încă de azi ? !

— • Apoi azi e ca și mîine ! și muierea și-a văzut mai departe de împărțitul grîului.

Au ieșit pe la porți și altele, tăbîrcind oloaiile cu grîu fiert. Le-au dat străinilor de pomană aproape tot grîul pentru colivele de a doua zi. Împărțind fiertura, una dintre surate s-a uimit de una singură :

— Soro dragă, n-o fi păcat ?

— Păi ce păcat să fie cînd e pomană !...:

— Păi e, că mănîncă turcii coliva alor noștri !

Celelalte muieri au zîmbit a rîde. Aşa fusese pesemne soarta românilor : să le mănînce alţii coliva, chiar şi atunci cînd ei, ca acu, mîncaseră coliva unui imperiu. Maica Raida a hotărît să nu dea colivă prinsului ei decît în clipa cînd o ajunge să-l treacă Dunărea. Ea singură ştia că vinerea e duminica musulmanilor. Pornirea bruscă a umbrelor spre casă, în preajma moşilor de primăvară, a coincis cu pomenile, precedate de aprinsul a mii şi mii de luminări, lîngă pomi, lîngă vetre, prin cimitire. Scularea a fost de data aceasta obştească, deşi nu bruscă, mai nesimţită decît o ridicare de aburi, cînd aceştia se desfac în pinze, se scurg precum o negură luminoasă şi plutesc toamna peste viile cu butucii uscaţi. De-o parte via — cu rădăcinile în- fipte-n pămînt, cu corzile goale, cu aracii răsturnaţi, de cealaltă — mireazma ei, care călătoreşte ca de la sine de-a lungul văilor, încotro o împinge vîntul. Acum, spre valea cea mare a Dunării.

La podul cel larg de pontoane, de la Turnu Măgurele, era o mare înghesuială şi strivire de umbre. Cînd pe pod a pătruns din sens contrar o coloană militară, morţii au stat cuminiţi şi le-au făcut loc soldaţilor împărăteşti, îndesiţi în negura sau ceaţa de pe malul drept. Nimănui nu i-a dat în gînd să oprească o clipă curgerea şi să spună : „ — Las' să treacă şi ei ! ” Sau să ceară să se facă o fotografie, cu magnezium, acolo pe mal, cum propusese cineva, ca să se vadă cum deasupra celor vii, la marele fluviu, stau morţii.

Apoi o altă oprire, cînd la podul de pontoane a apărut o coloană de prizonieri. Erau şi aceştia, prizonierii, tot nişte umbre, dar vii. Umbrele-umbre au stat pe loc, să treacă prinşii. Dincolo de pod, urmau să fie liberi. Totuşi coloana prinşilor a întîrزدat. Într-un car se afla un otoman bolnav, care nu putea mîncă, nici bea, abia mad răsufla. O călugăriţă l-a ridicat de umeri şi i-a arătat malul celălalt. Apoi i-a dat în gură nişte colivă, cît a prins şi ea între degete. Apoi s-a închinat şi a rămas pe ţarmul ei.

Trecerea Dunării s-a făcut mai apoi cu linişte, într-un asfinţit. Apele erau ca şi pustii, fluviul părea că stă pe loc. Nu se auzeau paşi. Dar un somn mare, dintre cei mîncători de oameni, a scos capul din apă, holbînd un ochi spre pod, ca şi cum deasupra s-ar fi întîmplat ceva,

vreo mișcare. Nici una, și somnul a și dispărut, pleznind cu coada aerul. Pleznitura, ca de harapnic, a speriat caii de la o căruță militară care înainta la pas spre țărmul românesc. Caii și-au luat năluc, căruțașul se tot uita speriat în urmă, mîinînd de zor animalele. Apoi, în liniște, morții și-au văzut mai departe de drum, în convoaie ide săraci. Aceeași credință îi silea pe morți să urmeze calea veche, fără nici o abatere, cu popasurile pe etape, cu opriri pe cîmpurile de instrucție, apoi în cazărmi, apoi în centrele de recrutare, în sfîrșit spre casă, pe cărări, mii și mii de cărări, cu șovăieli la ape și la răspîntii, clipe în care firul memorării se lega cu ultimele gesturi, de la plecare : închisul porții (acum deschisul), scoaterea ciuturii din fîntînă (acum doar aplecarea cumpenei, fără vînt), mîngîiatul cîinelui (acum doar lătratul sau mîrîitul cîinelui, ca-n somn). Această revenire era întîrziată și pentru faptul că morții aveau de întîmpinat în drumul lor tot felul de cumpene, cumpăna cea mai grea fiind chiar Dunărea, pe care n-o puteau trece fără acel obiect mic și alb, țesut de cei de acasă : puntea de pînză.

Cei vii îi presimțeau însă în preajmă de cum soseau, uneori încă de departe, după anume semne : unei femei îi cădea lingura din mînă la cină — pisica n-avea cînd înhăța bucătura, că femeia țipa, uluită, pleznindu-se peste gură cu palmă : „— Asta-i Vasile, vine flămînd !” Unei bătrîne, care trebăluia la războiul de țesut, i se tot încurcau firele de tort, fără nici o noimă, și ea striga : „— Asta-i Petre. I s-a încurcat drumul !” Comunicarea cu cei duși se restabilea cel mai adesea în timpul nopții, în vis, cînd muierile tinere, cu somn greu, dar și maicile cu somnul scurt, se răsuceau în așternut, și uneori săreau în picioare și strigau la ceilalți din casă : „— L-am văzut pe Gheorghe, era mire” ; „— îl văzui pe Miu, săpa la o fîntînă și io strigam la el, ținîndu-mă de ghizduri și uitîndu-mă să-l văz prin întuneric : Miule, unde vrei tu să-ajungi !” Miu, Gheorghe, Vasile, Petre de obicei nu răspundeau.

La începutul războiului, în primăvară și în vară, vestea despre moartea cîte unuia din cei plecați era privită cu neîncredere și indiferență lde cei rămași acasă. Din

vecini, de peste case, se auzea cîte un țipăt crud de ființă înjun- gheată în inimă, care se prăvălea pe prispă, sau în bătătură, sau la fîntînă, acolo unde vestea o lovea. Ființa aceea se zbătea sub ochii posomoriți ai satului, care o urmărea posac, cu simțămîntul că nimeni n-avea ce-i face. Urma clopotul de mort, spaima scurtă a aramei care-și zvîcnea fiorul în aer, peste sat, apoi bocitul, menit să liniștească sufletele celor rămași, apoi se așeza indiferența și nepăsarea. Frații, verii, cumnații celui căzut umblau trei săptămîni cu capul gol, nevestele, surorile și maicile își puneau casîncă neagră, vitele, păsările, cîinii, pisicile din bătătura celui căzut îndurau o zi sau trei foamea și setea, înfrățite în suferință cu stăpînii, cei din vecini îngăimau cîte-un „Dumnezeu să-l ierte“, în loc de „Bună ziua“. Aceștia oftau ritual în întîlnirile cu cei loviți, apoi îi lăsau în plata Domnului, întorcîndu-și fața de la moarte, cu gîndul obscur că moartea îi va ocoli pe ei și pe-ai lor. Moartea nu se cuibărise încă în sate ca simțămînt de obște. Un **nu se poate** unanim întărea ființa satelor, astfel încît veștile despre cei căzuți să se pună în seama în- tîmplării, a soartei scurte și năpraznice a unor inși. Această moarte năpraznică, adică nefirească, petrecută undeva departe, nu era totuși altfel decît moartea de oriunde — într-un înece, într-o surpare de mal, într-o prăvă- lire sub un copac doborît cu toporul, cum se întîmpla și acasă. Și poate de aceea, la început, puținele familii lovite — care încercau să accepte moartea, dispariția unuia dintre ai lor — se izolau o vreme de sat, se închideau în durere, ascunzînd-o cu grijă, ca pe un mădular vătămat, pentru a nu atrage răul asupra tuturor. Apoi răul a început a se înteti, țipetele crude înjunghieau satele din toate părțile, clopotele aruncau vaiere largi, tot mai largi, peste acoperișurile de paie, văzduhul era vătămat, prindea să geamă singur, să țiuiască nebun, chiar cînd nu era atins de nici o limbă de clopot, într-un fel de surdina a durerii, care se prelungea sfîșîindu-se peste ore și zile, ca să se descarce în urlete lungi, chinuitoare, cu fiecare dangăt nou. Durerea se mutase toată sus, în aer, împinsă de

ăuitul aramei, în cerul gol, în argintul topit al norilor transparenți ai dezghețului, în tuciul nourilor îngreuiati de apă, care anunțau lapovițe sau grindini, în văpăile nourilor de asfințit, vestitoare de timp tulbure.

Alee Rășcanu trăia din nou o situație absurdă : venise la Odăile cu grabă, ca să strângă bani pentru nuntă, tocmai când în sat se desfășurau pomenile pentru morți, ba chiar o înmormântare. încă de la intrarea în sat, trăsura avocatului fusese oprită în loc de un convoi umil, de femei, bătrâni, copii, care se îndrepta în pas de mort spre cimitir. Stăpînul moșiei s-a descoperit și a așteptat să se îndepărteze cortegiul, ca să-și urmeze drumul. Dar drumul era strimt, mărginit de troiene zoioase, vizitiul a încercat să-și rupă calea de-a curmeziș, nu s-a putut și atunci Rășcanu a consimțit să rămînă la coadă, răbdînd prea dese opriri, în care preotul citea evangheliile, iar mama mortului întindea sub căruța funeabră o pînă — puntea — peste care așezau un colac și o luminare aprinsă. O punte, un colac și o lumînare i-au revenit și boierului, care le-a primit cu toată cuviința, murmurînd un bogdaproste și spunînd formula de datină : „Fie primit“.

— A cui e băiatul ? a socotit cuviincios să întrebe Rășcanu, adresîndu-se cuiva din convoi.

:— A lu'Pandrea, i s-a răspuns. Da taică-su-i mort de mult, numai mă-sa l-a grijit.

A lui Pandrea, după cum a aflat, fusese căruțaș luat la rechiziție cu tot cu car și mînat dincolo de Dunăre în tăvălugul unei coloane militare. La întoarcere, flăcăul murise de tifos. Era A lui Pandrea un erou ? Era o victimă ? Cine-o putea spune. Cînd în Parlament se discutase legea pensiilor pentru urmașii militarilor căzuți, cineva ridicase chestiunea dacă dreptul de pensie n-ar trebui cumva extins și asupra civililor aflați provizoriu în slujba armatei, cum era cazul cu țăranii ce transportau muniții pe front. S-ar fi abolit însă distincția dintre civili și militari, și amendamentul a căzut. Dar iată, pornind chiar de la cazul lui Pandrea, pe care Rășcanu îl avea în față, pe nășălie, un amendament ar fi trebuit să propună revizuirea noțiunii de front. Chiar și asta ! Tînărul fusese pe front, se îmbolnăvisese acolo, dar murise acasă. Pînă unde se întindea frontul ? Cuprindea și societatea civilă, care oferea baza tuturor sacrificiilor ? în acest caz, frontul se extindea din Balcani la Carpați ? O, nu ! s-ar fi răspuns, să ne oprim la criteriul moarte și la obiectul fizic numit mort.

Avocatul a lăsat convoiul să se scurgă în cimitir, apoi, cu capul gol, ca și țăranii, s-a îndreptat pe jos spre conac, ducînd în mînă colacul, luminarea și puntea de pînză, pe ultima punînd-o în buzunar. într-un colț al dreptunghiului textil se afla înnodat un bănuț. „— E banul mortului, și-a spus. Obolul ! Fără acest bănuț, Charon nu-și face datoria.” A apreciat apoi, socotind că sînt douăsprezece punți, că suma plătită pentru trecere e destul de importantă pentru țăranii de pe moșia lui. Bucățile de pînză, peste care trecea decedatul, erau și acestea destul de lungi. înnădite, ele puteau închipui un pod peste o apă mare, poate cît Dunărea. Nopti în șir țăranca țesea pînză numai pentru morți. Dar celelalte angarale legate de ceremonie, mai complicată decît o ceremonie de nuntă sau botez ? La români ieșirea din viață era mai dificilă decît intrarea, încărcată de mult mai grozave îndatoriri și interdicții, ca și cum ultimul act — moartea — le-ar fi însumat pe cele precedente. în cazul flăcăilor nelumiți, cum era și Al lui Pandrea, peste ceremonia funebră se suprapunea și un rit de nuntă — nunta netrăită de flăcău —, care, postum, i se restituia. în clipa cînd a dat să intre pe poarta conacului, Rășcanu a auzit

dinspre cimitir chiote vesele și zumzet de strune. Odată cu ultimii bulgări de lut aruncați în groapă, se dezlănțuia frenezia nupțială, care asocia alte daruri în numele mortului și deci alte sacrificii.

Ajuns la conac, Rășcanu a împărtășit administratorului Toma aceste constatări, întrebându-l în final :

— Nu sînt prea mari aceste sacrificii ?

— Mari ? a reluat bătrînul. Sînt imense. Păi se dau de pomană toate straiile mortului, de purtare, de sărbătoare, apoi și vitele lui. Cînd nu-i vită-n bătătură, țăranul o cumpără. Își vinde munca, se înglodează-n obligații, intră datornic pe-un an sau doi. Apoi praznicele, altă cheltuială, praznicele la soroacele de patruzeci de zile, de șase luni și de-un an. Apoi sărbătorile obștești ale morților, adică moșii, cum s-a întîmplat să cadă în anul acesta, apoi alte cheltuieli. Dar se cheamă că de-aici încolo, pînă la pomana de șapte ani, mortul intră în conta cheltuielii de neam, este cum s-ar zice o umbră, nu mai e un nume, nu mai are nimic al lui, el rămîne al casei, dar e și al satului întreg.

Rășcanu n-a mai spus nimic. Se gîndea totuși cît de vechi trebuie să fi fost aceste datini care îi rînduiau pe cei morți în rolul de zei tutelari ai obștii, zei ai fiecărei familii în parte — lari și penai. Datini prea vechi totuși pentru a nu asocia superstiția cu cortegiul ei de inconveniente. Ca om luminat ce era, avocatul a meditat în continuare la ceea ce anume ar fi trebuit, să se facă pentru a scoate moartea din regimul superstiției. Bătrînul Toma, într-un tîrziu, l-a corectat :

— Nu se poate, fiindcă așa e datina. Acum, cu satul nimeni nu poate discuta, pînă nu-și rînduiește morții.

Într-adevăr, și Rășcanu observase, satul, ca obște, era transfigurat, transportat cu mintea și cu fapta într-un alt plan al existenței, într-un fel de dincolo. Satul cu mic cu mare îl însoțea pe cel mort pînă la un anume hotar dincolo de care nimeni dintre cei vii nu-l mai putea urmări decît cu gîndul, poate.

— Ce taină totuși ! a murmurat Rășcanu.

— Brătianu de-ar veni, a mai spus Toma, ba chiar și vodă Carol, și nu s-ar mai putea înțelege cu satul.

Deci statul nu se mai putea înțelege cu satul. Administratorul se referea totuși la o chestiune practică :

arenda, învoielile de muncă, obligațiile contractuale pentru anul în curs. Dacă boierul era indiferent la pagubă, inconștient adică, administratorul unul nu era. Tocmai de aceea bătrînul a încheiat acest punct al zilei, oftînd cu năduf:

— Trebuie să așteptăm, coane Alecule, pînă ce țărani își rînduiesc morții. E o chestiune care-1 privește pe fiecare și pînă nu și-o isprăvește nu-i nimic de făcut.

Rășcanu s-a retras sus, la casa veche, unde i se pregătise cina. N-avea chef să mănînce, a gustat puțin vin. S-a gîndit la ceremonia umilă a praznicelor țărănești pentru morți. Un alt sacrificiu — ritual, ca toate sacrificiile. Și mîncatul era un ritual, nu o îndopare, era o nutriție în contul celui plecat. În cursul zilei, pe același drum, oprindu-se la o poartă, asistase la ceremonia unei pomeni, în care unor vii li se distribuiau hainele mortului. „— Pe lumea asta (să fie) a ta, pe cealaltă (să fie) a lui Vasile !” Formula s-a repetat de trei ori pentru fiecare obiect dăruit : cămașă, brîu, căciulă, ilic, opinci. Și răspunsul s-a repetat de trei ori, cu credulitate, cu convingere, cu făgăduința că acele obiecte vor fi predate mortului, după purtare, la hotarul care desparte cele două lumi. „— Acești oameni chiar cred în lumea de dincolo !” și-a spus Rășcanu. O lume cu care, iată, au raporturi zilnice.” Și mai tîrziu : „— Nimic nu poate desface această legătură, care vine probabil din începutul lumii.” Apoi și mai tîrziu, spre miezul nopții : „— De fapt e o singură lume, cu două fețe, avers și revers. E greu de spus care este, pentru ei, fața provizorie și fața eternă. Dar cine poate pătrunde în aceste inextricabile raporturi ale țărânului român cu acel dincolo, pe care el nici nu-1 numește veșnicie !”

Pe Rășcanu i-a invadat din nou un sentiment de silă față de stat, care nu era altceva decît administratorul provizoriu al lumii de aici. Un rău administrator, nici vorbă. Era motivul pentru care țărani, tacit, nu admiteau ca vreun străin, y compris statul, să se amestece în aceste umile ceremonii care asigurau trecerea dincolo a morți-lor din neamul lor. „— Da, au căzut pe cîmpul de luptă, murind provizoriu, dar trecerea dincolo ne privește pe noi !” Căciula, brîul, opincile, dar și oaia sau vaca date de pomană îi priveau pe cei în cauză, erau sacrificiul lor

crîncen, împlinit și plătit pînă la bob — în timp ce statul recupera de pe cîmpurile de luptă fiecare cartuș gol, fiecare tinichea. „— Legea pensiilor pentru urmașii militarilor căzuți, și-a mai spus Rășcanu, trenează încă la Senat. Aceasta intră, nici vorbă, în contul datoriilor pentru cei vii, care se pot amîna. Statul n-are bani, cum strigă pe toate drumurile domnu Brătianu !”

Nici țărani n-aveau, după cum se vedea. Cu o diferență : datoriile țăranilor creșteau într-un ritm înspăimîntător, și față de vii și față de morți. Aflîndu-se la club, într-una din zilele premergătoare excursiei la Odăile, Rășcanu auzise o replică pe această temă, care i-a reținut atenția, pentru motivul că replica fusese debitată de un străin, un japonez, corespondent de presă sau atașat militar rătăcit printre români, un colonel numit Nigata :

„Datoriile țăranilor români către cei vii — fisc, proprietari — au crescut vertiginos în timpul războiului. Acum au intervenit și datoriile către morți — cei căzuți pe cîmpurile de luptă, și acestea foarte mari, astfel încît sumele globale mi se par exorbitante. Țăranii români și-au vîndut cu anticipație, munca pînă la sfîrșitul acestui secol, trecînd datoria încă de pe acum pe umerii generației următoare. Cum rata dobînzilor crește, e cu puțință ca scadența mereu amînată să se stingă abia către sfîrșitul mileniului

Apoi același japonez a mai adăugat :

„Un român îmi spunea că și aceasta ar fi un mod de a te juca cu mileniile. “Chiar înainte de întoarcerea lui Brătianu din turneul occidental, vestile proaste îl precedaseră pe premier. Din Paris, Calimachi-Catargi analiza într-un lung raport reaua dispoziție a contelui Decazes față de „cauza română”. Nu mai era vorba de Franța, care, luînd în piept imperiile absolutiste, fusese cîndva „soldatul lui Dumnezeu”, cum inspirat o numise conu Mihalache în tinerețe, nici de Franța anului 1848, la care românii alergau cu însetare, ca la țărnul izbăvirii lor, nici de Franța generoasă din vremea Unirii, ci de o altă Franță, dezangajată și abstractă, pe care ministrul n-o mai recunoștea. Unele „ticuri logice” mai persistau

totuși, unele „obsesii altruiste” mai reveneau, dar sub formă de manii, aceste toate definind o persoană antipatică și cicălitoare, o bătrână doamnă care nu mai era Franța. În timpul unei recepții, din urmă cu o săptămână, contele Decazes îi spuse lui Calimachi-Catargi :

„— România nu poate să spere nimic, nici de la conferința de pace și nici de la Franța, atita vreme cît acolo, la Dunărea-de-Jos, nu sînt soluționate drepturile omului.”

Calimachi-Catargi făcuse figură uimită, nepricepînd consecuția logică. În discuție era totuși problema „cesiunii teritoriale”, pe care consulul român tocmai o prezentase

„— Despre ce este vorba, Excelență, nu înțeleg ?” „-r- Este vorba, cum de-ați uitat ?, despre chestiunea izraelită !”

„— Dar, Excelență, nu văd legătura ! Aceasta, după cum știți, este o chestiune universală. Cum ne-ar reveni numai nouă ? !”

Prompta replică a lui Calimachi-Catargi l-a descum-pănit o clipă pe • domnul Decazes, dar discuția a rămas suspendată și consulul român a notat în raport :

„Contele a trecut mai departe. Vă remit totuși în-trebarea Excelenței Sale.”

Kogălniceanu a închis acest dosar, nu înainte de a-i reproșa mental lui Catargi că n-a dat prompt ultima replică : „— Excelență, ar fi trebuit să spună consulul, vom lua din această chestiune universală partea care ne revine. Dar problema noastră ?” Apoi ministrul a trecut la dosarul italian, ca să se convingă — dacă mai era nevoie ! — cît de factice îndatoritoare și cît de superficiale în fond erau asigurările date de „Maica Roma”. Obede-naru transmitea niște fraze, bune pentru gazete sau pentru toasturi, nu și-n politică. Era desigur inutil să-l mai trimită la Roma pe Alecsandri, care sosise deja la București, se și instalase la hotel Brofft, în așteptarea plecării.

A anulat voiajul trimițându-i pe loc un bilet cu scuze :

„Mai bine la Mircești'Z.scît la Roma !”

N-ar fi trebuit să mai examineze și raportul de la Viena. Diplomatul în post, Bălăceanu, întreținea cele mai cordiale raporturi cu contele cancelar Andrassy. Ce-i mai putea raporta în plus Bălăceanu, dincolo de agenda mondenă ? Nimic semnificativ, în afară doar de faptul că-n ultima săptămînă contele Gyula vînase, în Tirol, un cerb de mari dimensiuni. Din tot ce scria Bălăceanu rezulta că Andrassy făcea figura unui curtean satisfăcut, care deja înghițise bucata convenabilă, la copiosul dineu al războiului, iar acum nu mai manifesta vreo altă pretenție. În toate, Viena părea o capitală neutru binevoitoare, ca după o siestă. De unde surîsul îngăduitor față de cei flămînzi și chiar înțelegerea față de cei cu bucățica amenințată. Era probabil că înțelegerile de la Reichstadt, din urmă cu un an, între împărații Rusiei și Austro-Ungariei, funcționau perfect. Fără fler, Bălăceanu habar n-avea de această chestiune, deși reproducînd discuția cu contele Gyula, consulul ar fi putut s-o priceapă. Contele cancelar îi spusese lui Bălăceanu, în cursul acestei întrevederi, că sacrificiul de sînge al țării fusese ca și inutil :

„— De ce l-ați făcut ? Tot ce veți cîștiga și tot ce veți pierde după acest război se putea dobîndi fără o singură picătură de sînge ! Priviți Grecia !”

Bălăceanu era prea izbit de această apreciere, în moalele capului, ca să mai poată privi spre Grecia, spre socotelile pe care regatul Greciei le scosese cu mult mai bine la capăt. Cancelarul de la Viena a mai adăugat :

„— Căci iată, deși n-a tras un singur glonte în cursul războiului, Grecia va . ieși sigur în cîștig, la Congresul de pace.”

Pentru a-și consolida argumentația și spre a convinge, contele i-a mai spus :

„— Va cîștiga și Bulgaria, chit că n-a avut armată

regulată, doar un corp voluntari. In privința Bulgariei, însă, marile puteri nu vor fi de acord cu harta pe care azi o propune Rusia. Fii sigur că se va mai lucra la hartă, la aceste hărți !"

De la un timp, contele Andrassy afișa o anume autoritate de cartograf. Ca să-l liniștească totuși pe Bălăceanu, cancelarul i-a spus că viitorul congres de pace, indiferent unde s-ar desfășura, la Viena sau Berlin, va avea drept principală misiune ca nimic din înțelegerile celor doi împărați, anterioare războiului, să nu se schimbe. Se subînțelegea că acesta este patul lui Procust în care cei vizați urmau să se așeze.

"— Fiți deci liniștiți ! Marile puteri vor proceda cu moderație și înțelepciune. Chiar și Rusia, ce credeți că va lua ? Mai nimic. Căci ce vă închipuiți că re- , prezintă cele trei județe ale voastre față cu întinderea bicontinentală a imperiului Romanovilor ? !"

Cu aceasta, discuția de la Viena a luat sfârșit. Urma la rînd Berlinul, iar apropierea de acest dosar i-a dat ministrului un început de migrenă. Deși nu se amestecase direct în „afacerea orientală”¹¹, Berlinul se configura deja ca un centru al marilor surprize. Prințul Bismarck părea să țină permanent sub ochi o hartă cu mult mai întinsă decît a Europei, întinsă bine, ca pielea pe o tobă, instrument muzical la care cancelarul ar fi vrut să bată de unul singur, doar el. Poate de aceea prințul Bismarck era tot timpul atent la tacturile muzicii politice de pe continent, neconsimțind să cedeze nici bagheta de dirijor — pe care nimeni încă nu i-o încredințase, nici toba. Era atent mai ales la posibilele ieșiri din ritm, pe care le taxa, indiferent din partea cui ar fi venit, ca infrațiuni sonore. Pe consulul român de la Berlin, nu-l privea altfel decît ca pe un posibil sau real infractor muzical, deși Vîrnav-Liteanu reprezenta nu numai statul român, dar și pe prințul Carol. Prințul Bismarck știa desigur că Vîrnav-Liteanu reprezintă și casa Hohenzollern de la Dunărea de Jos, dar în spatele acesteia îi vedea pe români, pe care nu-i putea suferi încă din 1870, cînd în corpore românii se

plasaseră de partea Franței. Da, ei erau formalmente legați de Germania, dar erau latini. De Anul Nou, primindu-l în vizită protocolară pe Vărnăv-Liteanu, cancelarul german l-a întrebat pe reprezentantul Bucureștilor :

„— Ce se întâmplă acolo (la Dunărea de Jos), de partea cui mai sînteți azi (în ce partidă muzicală) ?” Nu l-a lăsat pe Liteanu să răspundă, nu credea probabil în răspunsul lui, și-a răspuns singur, etalînd niște ipoteze de aliniere, pe care tot singur le respingea : „— De partea Constanti- nopolului ? Nu ! De partea Vienei ? Nu !” Românii ar fi fost niște sinucigași, în cazul în care s-ar fi plasat din nou de partea Franței, o fantomă !, o afonă ! și cancelarul nici n-a mai avansat ipoteza. Totuși nedumerirea lui stăruia :

„— ***Fiindcă gesturile voastre***, a continuat Exce- lența-Sa, ***au fost întotdeauna curioase, aș zice pa- radoxale ! V-ați băgat unde nu vă fierbe oala !***”

Liteanu a răspuns că oala războiului, care dăduse în clocot la Dunăre, îi privea totuși și pe ei, pe români, dar cancelarul se gîndea la cealaltă oală, din 1870. Consulul român a ripostat în continuare, folosind exact același proce- dedeu al excluderii :

„— ***Ați fi vrut să fim de partea otomanilor, să ră- mînem încorporați acestui imperiu ? Nu, căci chiar marile puteri n-ar fi dorit-o și s-ar fi, opus în primul rînd Rusia.***” Apoi mai departe : „— ***Ați fi vrut să fim supuși Rusiei, strîns legați de ea, ca pe vremea protectoratului ? Nu, căci chiar marile puteri s-ar fi opus, cum s-au și opus, cum și azi s- ar opune, chiar dacă Rusia ar dori-o***”. În sfîrșit, ultim argument : „— ***Cît privește Austro-Tîngaria, Excelență, știți foarte bine că nu sîntem de partea ei, nici ea de partea noastră. Ne-ar înghiți, dar îi e teamă. N-o putem înghiți, că nu putem, și-atunci.***”

Cancelarul nu și-a domolit suspiciunea, se mișca neli-

niștit în jilțul lui țeapăn, care-1 incomoda de la un timp, din cauza unor dureri la vertebrele dorsale. Acuza și acum dureri dorsale, un junghi l-a făcut sumbru. Liteanu a mai spus : „— Cît privește puterile cu care n-avem vecinătăți directe, la acestea sperăm.” „— Ce sperați ?” s-a zburlit cancelarul. „Sperăm într-o dezinteresare activă. Apoi și mai explicit : într-o interesare dezinteresată.”¹¹ Cancelarul i-a răspuns prompt :

„— Dezinteresarea o aveți ca și asigurată.”

Conu Mihalache avusese prudența să numească la Berlin un om sagace și plin de zel. Acesta urmărea atent, prin interpuși, mișcările cabinetului imperial din marea capitală, ținându-se cînd de pulpana lui Biilow, cînd de poala lui Bismarck, în cazul cînd nu se țineau scai după el creditorii germani ai drumurilor de fier. Față de celelalte mari puteri, Germania avea la îndemîină și lanțul datoriilor pe care acum îl scutura. Un lanț ce indica o groapă. Groapa datoriei externe se căscase și se adîncise în ultimul timp, căpătînd în mintea conului Mihalache — la curent cu conturile — proporția unui hău negru. În privința datoriilor, consulul din Berlin nu-i spunea ministrului noutăți, el doar agrava lucrurile, avertizîndu-1 că cu-poanele pe lunile ianuarie și februarie erau neplătite. Creditorii începuseră să facă gălăgie, amenințînd cu punerea acestei probleme la conferința de pace. Deci și ei ! Din Paris, „chestiunea izraelită”, din Berlin, „chestiunea datoriilor”, ambele cu aceeași scadență : conferința de pace. Despre „problema cesiunii” absolut nimic. Kogălniceanu i-a telegrafiat pe loc lui Vîrnav-Liteanu, la ceas de noapte :

„Spuneți creditorilor noștri să nu se pună gheara-n gît taman acum, căci noi nu le punem otomanilor gheara-n gît, deși n-au dat o centimă din cuantumul datoriei lor de război. Cînd un imperiu, un mare imperiu nu-și achită datoria de onoare — și noi în-țelem că nu poate — e pardonabil pentru o mică țară să mai întîrzie. Dar vom plăti, asigurați-i pe creditori. Ce vom lua de

la turci, vom da la nemți."

Ba și un amănunt caraghios : creditorii din Berlin îl urmăreau, pentru o datorie sub titlu personal, pe protejatul ministrului de externe, pe Robcănescu, cetățean român, acum prizonier la Istanbul. Vârnav-Liteanu îi cerea ministrului să-l predea nemților măcar pe acest Robcănescu, să-l scoată de unde-o ști, ca să le astupe gura. Ministrul a râs, în sfârșit. El îl trimisese pe Robcănescu la Berlin, cum se știa, ca să învețe istorie cu Leopold von Ranke, aceasta era singura sa responsabilitate, pe care și-o asuma pe deplin. În rest, datoriile individului nu-l priveau, deși îl avertizase pe ipochimen. Conu Mihalache avea el însuși, ca debitor, destule pe cap. Cazul era de altfel închis, Kogălniceanu avea știre, printr-un raport al monseniorului Lippi, că Robcănescu hotărâse să treacă la islamism. Ca să scape de datorii, „bursierul” se refu- g'iasa la Constantinopole. Ceea ce el unul nu putea. A și trecut peste caz.

Presantă, în raporturile cu Berlinul, era doar afacerea căilor ferate. În prag de război, creditorii de la Berlin amenințaseră, prin gura contelui Biilow, că în caz de neplată a datoriilor vor suspenda serviciile față de România. N-aveau cum, era cu neputință ca nemții să strângă ghem liniile ferate și să le ducă înapoi în Germania, astfel încât trenurile au circulat în continuare normal, pe drumurile de fier s-au scurs spre Dunăre trupele rusești, care le-au și acaparat, în exclusivitate. Din datornică față de Germania, cum era până atunci, țara a devenit, peste noapte, creditoare față de Rusia, care ar fi urmat a plăti aceste neconținute transporturi. Niște transporturi care, fapt alarmant, apropiau Bucureștii de Petersburg. Cinci zile de la Petersburg la București, pe drumul de fier, doar cinci zile !, o distanță pe care odinioară trupele țarului o străbăteau într-o lună. Nu era oare mai bine dacă aceste drumuri ar fi fost făcute ghem și restituite grațios destinatarilor ? Merci, azi nu mai servim, poate mai târziu. Preferăm ca lumea să meargă pe jos, în pasul carelor cu boi. Preferăm ca fiecare să stea pe loc, la casa lui. Cît privește aceste „afaceri catastrofale”, ar mai fi vrut ministrul să transmită, le putem face la fel de bine și cu

englezii. De ce cu nemții și nu cu englezii, de ce cu Oppenheimer și nu cu Crawley, când ambii semănau pînă la confuziune ! La sud de Dunăre, creditorii englezi îi executau pe otomani, tot în chestiunea drumurilor de fier, ca și cum aceștia ar fi pierdut un război cu Marea Britanie.

Din examinarea rapoartelor, conu Mihalache a rămas cu imaginea groapei, care nu-l persecutase înainte, deși el însuși, în ceea ce-l privea, niciodată nu izbutise să iasă din condiția unui ins veșnic hăituit de creditori, un datornic perpetuu. Da, ar fi trebuit să mai spună, stați că nu fugim !, cum el însuși spunea creditorilor săi : „— Stați, domnilor, că nu fug, sînt solvabil.” „— Solvabil, se replica, dar vă scoatem la mezat !” „— Stați, domnilor, replica el, că nu fug !” Peste toate nu trebuiau încurcate planurile : chestiunea datoriilor era una, chestiunea izraelită alta, chestiunea păcii era cu totul altă căciulă. Deși, la români, în popor, exista monstruosul obicei de a-i smulge datornicului căciula din cap, pentru a-l lăsa umilit, cu capul gol, în văzul lumii, cînd altceva n-aveai ce să-i iei. Gestul era cu totul ilotic.

Și totuși conu Mihalache se simțea cu capul gol, oa la mort, deși încă nimeni nu-i luase căciula din cap.

f

Șiclovan nu se îndura să astupe groapa de sub prăvălie, ca și cum ar fi vrut să ascundă acolo un mort, pe care îl aștepta. Săpa însă numai seara, după aprinsul luminărilor, și numai cînd toți ai casei puneau capul pe pernă. O trudă ostenitoare și zadarnică, fiindcă aurul nu era de găsit nicăieri.

Într-o zi, însă, baciul Șiclovan 'a bîntuit prin oraș. A bîntuit e un fel de a spune, căci a luat-o cătinel, pe vechiul drum al aurului pierdut, posomorit și cu mintea încețoșată, ca după un chef. L-a vizitat mai întîi pe bijutierul Arnold Gang, cu care de altfel n-avea treabă. Neamțul îi vînduse metalul, el îl cumpărase, ce putea să-l

mai întrebe pe domnul Gang ! Acesta văzîndu-l fără rost, în atelierul lui, l-a întrebat :

— Ai pierdut ceva ?

— Nimica ! dar bătrînul a oftat, apoi după o lungă tăcere goală, a ieşit fără bună ziua.

A trecut apoi pe la Banca Concordia, unde ar fi trebuit să depună aurul, dac-ar fi avut „doar o ţîră de minte Nu era mare dever la bancă, domnul Zilber nu l-a lăsat să se plimbe prin hol, cu ochii pe la afipte, l-a primit în biroul său ca pe un client de nădejde. Din păcate nu se putea discuta nimic serios cu domnul Şiclovan, baciul n-a dorit măcar să-şi examineze conturile !, şi directorul a rămas stînjénit în faţa clientului venit într-o vizită fără rost.

— Parc-aţi fi pierdut o moşie ! i-a spus domnul Zilber, la care cuvînt bătrînul a tresărit, surprins, ca şi cum ovreiul i-ar fi citit gîndul.

Acelaşi domn Zilber a încercat imediat să-i spulbere baciului amărăciunea :

— Aţi făcut foarte bine că n-aţi compărat pămînt, pe timpurile astea. Aurul stă pe loc, ba chiar creşte, pămîntul în schimb fuge, ne fuge la toţi de sub picioare. N-aţi observat ?

Baciul observase acest fenomen chiar în noaptea cutremurului, dar constatarea nu' mîngîia. A ieşit de la Banca Concordia şi a trecut pe la Creditul Agricol. Aici era o oarecare agitaţie de misiţi şi multă vînzoleală de lume. în avizierele cu ramă de metal erau afişate moşii scoase la licitaţie în urma unor procese de moştenire şi partaj sau moşii puse la mezat pentru neplata datoriilor.

— Cam multe moşii libere ! a observat cineva.

— Vor fi şi mâi multe, a adăugat altcineva, un misit. Apoi profetic : Moşiile cad, or să cadă în cascadă...

Constatarea catastrofică n-a produs totuşi un mare ecou, lumea de misiţi şi arendaşi nici nu s-a îmbulzit şi nici nu s-a depărtat de numele moşiiilor care urmau să cadă. Cineva a aruncat un cuvînt despre criză : „ Să vedeţi ce criză o să urmeze !“, altcineva a spus că nu sînt bani, nu mai există lichid. Şiclovan se scărpină în cap, el avusese lichid, aur masiv, dar îl pierduse, iar acum moşiile stăteau atîrnate în cuie, nume după nume, fără să se atingă nimeni de ele.

— Cît pămînt ! a exclamat cineva. Cîte moşii libere !
Apoi nedumerit : Oare de ce nu le cumpără statul ?

— Cu ce, a răspuns altcineva, cînd statul nu-şi poate administra nici moşile proprii, căci le dă în arendă !

— Atunci de ce, nu le dă la ţărani ?

— Şi ţăranii cu ce să le plătească ? Doar se ştie că n-au bani.

— Păi de ce să le plătească ? Le-au plătit o dată şi bine, cu sînge, chiar acu, în război !

Acest avocat fără plată al chestiunii ţărăneşti, apărut hodoronc-tronc între arendaşi, misiţi, antreprenori de pămînt, a iscat uluire şi revoltă. Un domn în ţinută de călărie l-a luat imediat în scurt, âgîtînd cravaşa :

— Domnule, dumneata cumperi sau vinzi ? Nu înţeleg pe cine reprezintă aici !

— Nu cumpăr, nu vînd, îmi dau şi eu cu opiniunea.

— Opiniunile n-au ce căuta în comerţ, mă-nţelegi ? şi domnul cu cravaşă i-a întors ostentativ spatele, punînd punct afacerii falite.

Acest discredit al pămîntului, simultan cu o bruscă urcare a aurului, intervenise imediat după armistiţiu. Şiclovan a devenit şi mai atent : „— Acum ar fi fost de cumpărat pămînt !” şi-a spus baciul, fără a vrea să se atingă de depozitul lui de la Concordia. El ar fi vrut să participe şi la cumpărarea de pămînt şi la urcarea aurului, dar pierderea suferită încă îl paraliza. O moşie, aflată la vedere, i-a atras atenţia : Crăcăoanca. O moşie de deal, cu podgorie, livezi şi fineţe, nu mai puţin de patru mii de hectare, cam cît pierduse el nefructificînd prompt aurul !, iar personajele din jur, văzîndu-l interesat, s-au apropiat de avizier, au citit numele — Crăcăoanca — apoi s-au îndepărtat. Numele proprietarului nu era afişat, nu se ştia ce angarale are moşia, dar era o moşie cu un nume impunător : Crăcăoanca.

— Nu merită ! a spus cineva.

— Ba merită, dar trebuie lăsată să cadă la jumătate. Aşa cum e n-o atinge nimeni.

— De ce să n-o atingă nimeni ? a întrebat bătrînul cu o bruscă furie. Crăcăoanca e bună !

— Dacă e bună, ia-o dumneata !

Da, ar fi luat-o, îndemnul era oportun, dar i se părea

că n-are bani, nici un mijloc de a se despăgubi de pierdere.

— Nimeni n-are bani ! s-a văitat un misit mărunțel, care sigur n-avea lescaie în buzunar. Și iarăși văitîn- du-se : Nimeni n-are bani...

— Ba sînt bani, l-a contrazis energic un domn, care cînd vorbea își etala măselele de aur. Numai că banii nu pot fi împrăștiati pe fantome. Pămîntul e azi o fantomă. Nu vedeți cum cad și arendașii ?

— Ba nu cad, singura speranță e la ei !

Cel care a debitat această propoziție era sigur un arendaș venit să pîndească jocul bursei pămîntului la Creditul Agricol, bancă specializată în tranzacții funciare. Față de domnul care era echipat cu măsele de aur, acest domn, care credea în arendași, era în schimb dotat cu o teorie. Teoria nu era a lui, el însuși pretindea că ar fi aparținut domnului Brătianu, care, în situația de criză în care se afla țara, i-ar fi îndemnat pe arendași : „— Puneți mîna de la mîna și faceți o antrepriză de arendășie. Ce nu poate unul pot mai mulți. Dacă-am dat în antrepriză îngroparea morților, îi dăm în antrepriză și pe cei vii. Asta-i situația." Unul dintre ascultători a și pus concluzia :

— O să urmeze catastrofa marilor proprietari. Pămîntul va trece-n alte mîini. A cui o fi Crăcăoanca ?

— Dacă nu-i a statului, e precis a unui mare grangur, care nu-și declară falimentul, procedează discret !

Prin rumoare, s-a avansat ideea că moșia ar aparține domnului Alexandru Răscanu, încă unul din marii latifundiați strîmtorați de datorii. Baciul a tresărit, nu l-a mai interesat discuția ulterioară, care a antrenat și alte persoane.

— Da, pămîntul va trece-n alte mîini. Asta-i situația ! a punctat cineva. Domnul Brătianu a mai spus : Să apărăm deocamdată moșiile statului, să existe un stat !

— Cum ? s-au auzit întrebări, deși nimeni la Creditul Agricol nu era preocupat de moșiile statului, care, eventual, ar fi urmat să se vîndă.

— Cum ? Cum o da Dumnezeu.

Baciul Șiclovan s-a întors spre casă mai amețit decît atunci cînd plecase. Ca să nu dea cu ochii de boreasa a

intrat să ia un mizilic la o berărie a transilvănenilor, dar gustarea nu i-a priit, a mâncat în silă, iar de bere nu s-a atins, deși-i era sete. Voia să se pedepsească pentru nevrozia de a ascunde aurul și nu știa cum. Mai bine să nu bea, nici să mînce, ca să se învețe minte. Stînd și cugetînd, baciul s-a înverșunat în mînia pe el însuși încît îi venea să se scuipe pe sine în ochi : „— Doamne, că nărod mai sînt !” Apoi s-a mai limpezit o țîră, cînd a socotit din nou pe ce avere se reazimă. De aceasta n-ar fi trebuit să se atingă, nici c-o fărîmă. Ca și pescarul care nu mîncă dacă nu prinde pește, ca și vînătorul care nu bagă carne-n gură, dacă nu pușcă vînat, baciul se gîndea că negustorul, dacă-i om, trebuie să facă la fel. El pierduse nici mai mult și nici mai puțin decît prețul în aur al unei moșii, poate chiar două, la căderea de acum. Dimineată, trecînd pe la Creditul Agricol, venise anume ca să-și pună sare pe rană, să măsoare cu ochii lui, în lungiș și-n curmeziș, dimensiunea pierderii, nu mai mare și nici mai mică decît moșia Crăcăoanca. Ar fi trebuit ca această moșie, aceasta sau alta, să fie pusă la loc, fără o pierdere în plus. Pe ce cale ? Cine să-l înzestreze pe el cu moșii ? Baciul nu se băgase pînă atunci în afaceri cu pămînt, nu-l ispitea agricultura, el credea în oierit, bizuindu-se — pentru o parte a averii — în comoara mișcătoare a turmelor, răspîndite din Carpați pînă în Crimeea și Caucaz. O moșie totuși n-ar fi stricat, pămîntul nu fuge, cum spunea un misit înțelept de la Creditul Agricol. Pămîntul stă.

S-a reîntors apoi asupra aceluiași nume, Crăcăoanca, și brusc s-a luminat la chip : avea acum moșia în față, ca și luată, dacă pămîntul i-ar fi aparținut lui Rășcanu. Nu urma ca baciul să-i fie cuscru, în cazul în care Toma se căsătorea cu domnișoara Helene ? N-a mai zăbovit. A aruncat pe masă o monedă, s-a dus întins acasă și l-a întrebat somativ pe Toma :

— Tu te însori au ba ?

— Și ce dacă ?

Baciul a luat replica drept o confirmare și l-a împins înainte pe acest drum cumpănit :

— Fata-i bună. Rășcanu are o moșie care stă să cadă...

Toma s-a roșit ca o fată, apoi s-a întunecat, ba chiar

a început să tremure de mînie :

— Dacă-o fi și-o fi, a răspuns el, eu mă-nsor cu fata. Cît despre avere, rogu-te săzi la locul dumitale !

Bătrînul s-a ridicat de pe scaun, nemulțumit. Tînărul consimțise să se însoare și aceasta era bine. Dar era cu capul în nori și aceasta era rău. Totuși atît cît îi spusese îi ajungea. La plecare, bătrînul i-a zis lui Toma

— :Lasă, despre moșie am eu grijă.

Mai înainte ca Rășcanu să-l accepte ca rudă pe Și-clovan, acesta se și pregătise să intre în scenă, hotărât să-și răzbune paguba.

Anne i-a pus domnului Rășcanu în față, la întoarcere, o listă lungă de obligații triste, care trebuiau satisfăcute prompt în zilele următoare, mai înainte de nuntă. Era vorba de un șir de ceremonii funebre, în lumea bună, la care cei doi trebuiau să participe în cuplu. Pe birou se afla și un teanc de faire-part-uri îndoliate, multe dintre acestea cu monogram în aur. Prima constatare pe care avocatul a făcut-o privind aceste cartonașe scumpe era că în război căzuse și un mare număr de ofițeri. Oricât de inechitabil ar fi fost distribuite sarcinile, rezulta totuși cu evidență că lumea de sus participase masiv la sacrificiul dureros, peste ceea ce afirmău „roșii”, cu iresponsabilitatea lor demagogică. „— Da, sîntem toți înfrățiți în durere ! și-a spus Rășcanu. Deși unii pretind că moartea masivă a ofițerilor se datorează unui viciu tehnic : n-ar fi trebuit, se spune, ca ofițerii să fie în frunte.” Rășcanu a calificat drept aberantă această constatare. „— Și unde ar fi trebuit să fie, mă rog ! La coadă ? ! în acest caz ne-am fi aflat în față cu un viciu moral !” în teancul de cartoane nu observase totuși faire-part-ul pe care ar fi trebuit să-l trimită Adela Ene. Rășcanu și-a exprimat nedumerirea, dar Anne l-a lămurit :

— Adela s-a restrîns la o ceremonie intimă. Se pare că parastasul de șase luni al maiorului va avea loc la țară, în satul lui de obîrșie, probabil la toamnă.

— Ar fi trebuit să-i trimitem Adelei măcar o scrisoare.

— Cui să scriem mai întîi ? a replicat doamna. E greu să ții această contabilitate a durerii. Tante Clotilde a alcătuit totuși o listă de urgențe.

În oraș, bisericile gemeau de lume. Neexistînd biserici de familie, chiar dacă toate aveau ctitori cunoscuți, și aparțineau cîte unui neam mare, în incinte se înghesuia o

populație de toată mîna, cu precădere la ceremoniile de lume bună. Acestea se desfășurau cu un anume fast al doliului, care impunea. Toalete negre, echipaje negre, auxiliari în negru, luminări cît stalagmitele, cortegii de preoți în odăjdii aurite, colive somptuoase, colaci uriași, pomeni extravagante, toate acestea punînd în evidență cheltuieli enorme. Sărăcimea se înghesuia mai ales pentru distribuirea mărunțișului, ca și la cununii, deși acum chiar și săracii aveau cota lor directă de participare la marea durere. La biserica Boteanu — o familie de aristocrați militari, care-și trimisese toți fiii pe front, și unde Rășcanii au participat la un parastas intim, avocatul a observat o bătrînă în zdrențe care se tot înghesuia pe lîngă preot, încercînd să strecoare în foile de pomelnic, încredințate acestuia, o hîrtiuță cu numele mortului ei. Preotul, foarte atent la asemenea infracțiuni, îndepărta de fiecare dată hîrtiuța cu pricina, pe mutește, punînd-o la o parte și continuîndu-și oficiul comandat, dar bătrîna insistă. Cînd a început strigarea pomelnicului, aceeași bătrîna n-a mai răbdut, a intervenit dureros, cu voce disperată :

— Strigă-1, părinte, și pe Mihai !

Preotul l-a inclus și pe acel Mihai într-un murmur de nume, într-un șir de alți Mihai, Ion, Gheorghe, Petre, Neculai, nume scurte sau lungi, numai și numai de bărbați, toți căzuți. Rășcanu avea să revadă aceeași femeie săracă și într-o altă biserică, la un alt parastas. Bătrîna a repetat frauda :

— Strigă-1, părinte, și pe Mihai !

Mihai al ei ar fi urmat probabil să aibă o soartă mai bună, fiind slujit de cîteva ori, la cîteva biserici, în aceeași zi, deși de fiecare dată strecurat prin efracție, aiaică fără plată, în șirul pomelnicilor. Rășcanu a meditat la raportul dintre cei aleși și plebe, pe care, iată, ritul creștin nu izbutise să-l amelioreze, după aproape două milenii. Lucrurile se petreceau ca și-n Egiptul faraonic, unde săracii, prin fraudă, își îngropau morții — fie și neîmbălsămați — pe tărîmul piramidelor, în preajma navelor de piatră care-i păstrau pe marii demnitari și pe regii-zei. Acel Mihai va fi fost, mai mult ca sigur, un ins din plebea Bucureștilor, un felah oarecare.

Dar și alte întîmplări l-au indispus pe Rășcanu. Spre deosebire de sat, unde moartea unifica simțămintele și-i consolida pe cei mulți în suferința lor umilă, aici, la Bucu-

rești, lucrurile căpătau un alt curs, contrar, ba uneori și absurd. A făcut astfel senzație înmormântarea unui tânăr locotenent ai cărui părinți erau despărțiți și căruia i s-au consacrat două ceremonii funebre, de către cele două clanuri rivale care și-au disputat acerb sicriul, răpindu-l și transportându-l de la o biserică la alta, sub ochii unei lumi scandalizate. A scris presa, ecoul a adunat și mai multă lume Chiar Rășcanu, care întreținea raporturi cordiale cu ambele părți, a fost silit să facă două drumuri, și să asiste, cu inima strânsă, la cele două ceremonii de familie. „— De ce așa ceva ? s-a întrebat. De ce oamenii nu se pot împăca unii cu alții, măcar în moarte ?”, iar această întrebare l-a trimis cu gândul la Parlament, unde nu mai voia să calce.

Reprobante i s-au părut de asemeni risipa și fastul de la aceste ceremonii de tip urban. Uitînd că și el urma să procedeze la fel, pentru nuntă, avocatul a sancționat totuși vehement cheltuiala nesăbuită, al cărei unic resort era vanitatea, o vanitate care îmbrăca aspectul redundant al feeriei funebre. Costume funebre, toalete de dimineață, de prînz și de seară, începînd cu micile accesorii — batiste, butoni, cravate, evantaie, voalete, man-șoane și isprăvind cu blănurile și acestea de doliu. Apo; costumele pentru personal : lachei, menajere, vizitii. Apoi coroanele de bronz — ce idee !, apoi coroanele de flori degerate, din chiar clipa în care erau expuse, flori cumpărate la prețuri enorme. Apoi casele decorate funebru, străzi funebre, un oraș funebru prin care se mișcau lent cortegii cu personaje aferate, într-o etalare sumbră de vanitate și lux. Își croiseră drum, după catastrofa războiului, înmormîntările **grande luxe**, finanțate de marii cavaleri de industrie, antreprenori de furnituri militare, administratorii nenorocirilor, care, în sfîrșit, își făceau intrare'a în scenă prin poarta funebură deschisă larg. Rășcanu a văzut și un asemenea cortegiu. Decedatul era instalat într-un landou de lux, tras de șase perechi de cai mascați. Această înmormîntare, cu retorica ei de operă, puneam moț la toate. O companie austriacă de pompe funebre își deschisese o filială la București. Era mai mult ca sigur că, nu peste mult, în Capitală avea să se dezvolte și o industrie funerară, a mormintelor și monumentelor, întemeiată pe capital străin, poate italian, căci specialitatea era veche. Deci pietrari și manufacturiști italieni, poate nemți. Cimitirele

românești ar fi urmat să concureze, prin vanitate, cimitirele de la Florența și Ferara. Aceasta le-ar fi întrecut pe toate. Nu era suficient că la începutul războiului firma Langebock livrase trăsurile sanitare cu același nume ? Acum aceleași trăsuri Langebock cu care fuseseră dotate ambulantele, reveniseră la București, livrate de aceeași firmă, sub forma lan- dourilor mortuare. Pe buzele lui Rășcanu se lipise un cuvînt pe care nu l-a putut îndepărta cu batista îndoliată : artificiu.

După vis, Adela a sosit la București, la praznicul de pomenire al morților, însoțită de o gardă de călăreți georgieni. Drumurile fiind nesigure, colonelul Ațhașvili a decis ca doamna să fie protejată de întreaga sotnie, care, împărțită în două, preceda și succeda trăsura ce căpătase aspect de echipaj regal. Georgienii erau fără arme de foc asupra-le și fără lănci — se respecta astfel Convenția care interzicea pătrunderea străinilor înarmați în Capitală, —• dar alura militară a convoiului impunea.

Cortegiul negru a intrat în oraș pe Calea Moșilor și a ținut-o drept pe această uliță comercială pînă la biserica Sfîntu Gheorghe, unde a făcut un scurt popas, cît militarii străini să-și scoată cușmele și să se închine la umbra Brâncoveanului — protectorul părintelui Antim, acel mare domn valah care-și pierduse capul pentru creștinătate, împreună cu toți feciorii lui, la Stambul. Apoi cortegiul, trecînd rîul, pe un pod de bîrne, s-a oprit la Domnița Bălașa, biserică falnică, o podoabă a orașului, care din nou i-a încîntat pe străini. Apoi georgienii au luat-o agale, pe Dîmbovița în sus, pînă la Mihai Vodă, altă biserică — suspendată pe un mal înalt, alt patron al jertfei întru divin. Căci și Mihai Vodă se bătuse pentru creștinătate, din Carpații nordici și pînă în Balcani, iar în răsărit pînă la Nistru, pe zarea stepelor, deși căpățîna lui fusese retezată nu de păgîni ci de creștini. Un alt neînfricat, care n-avea biserică în

București, dar era cunoscut de gruzini prin nume, fusese acel Vodă Cumplit, sfîșiat de otomani cu cămilele. Grație Adelei, georgienii știau că pășiseră într-un spațiu eroic, semănat numai cu oase de martiri.

Tulburarea străinilor creștea pe măsură ce urcau dealul, în pasul cailor, spre ctitoria omului din neamul lor, părintele Antim din Ivir, care-și amestecase duhul cu duhul locului, jertfind pentru două patrii deodată. Ajunși sus, la mînăstire, georgienilor li s-a tăiat răsuflarea, cînd s-au trezit din nou în inima Caucazului. Era de prisos ca buzele oamenilor să șoptească : „— Sîntem acasă !“, buzele șopteau altceva : „— Sîntem în inima casei noastre“, sau, așa cum a spus Ațhașvili : „— Aici e Sakartvelo, vezi Andro ?“

Andro se înviorase. A descălecat primul. Ațhașvili a ajutat-o pe doamnă să coboare. Pentru întâia oară Adela ieșise din casă în ținută de mare doliu ; călăreții și-au legat caii la parmaclîcurile chiliilor mînăstirești, apoi s-au pus într-o ordine cuviincioasă. În interior, biserica deșartă de oameni — doar slujitorii altarului și cîțiva cerșetori. Ațhașvili a scos monede din buzunar, să le împartă, și un pol de aur cu pajură împăratească s-a dus de-a dura pe dalele de piatră, descrescînd spre 'altar. Aici, s-a răsucit pe multe și și-a schimbat drumul, luînd-o spre iconostas, oprindu-se și căzînd cu pajura în sus. Nu s-a repezit să-l ridice nimeni, deși în tot timpul desfășurării slujbei cerșetorii au stat cu ochii țintă pe acel ochi de aur.

Prima slujbă de pomenire pentru Din a fost săvîrșită aici, la Antim, unde se oficiase și unirea celor doi într-o pereche, prin cununie. Adela hotărîse să fie pomeniți, cu acest prilej, toți cei căzuți în bătălia pentru Rahova, toți camarazii maiorului, români și ruși, de toate armele. Un pomelnic aparte întocmiseră georgienii, scris de mîna lui Soso în slovă militară veche și retranscris de Andro, în litere latine, ca să poată fi citit de preoți. Un pomelnic anume al ei avea și mînăstirea, care începea cu numele ctitorului, părintele mitropolit Antim. Dar prin mîna acestuia erau scriși în pomelnicul lăcașului, pentru a fi strigați la anume zile, cînd soseau soli din Caucaz, și regii Georgiei, pîrxă în al XVIII-lea veac al erei creștine, apoi și domnii Țării Românești, cum și marii slujitori ai altarelor din amîndouă țările. Acum' se citeau trei șiruri de pomelnice și cura numele au fost citite de trei ori, slujba a ținut cîteva ceasuri. Cei căzuți, în urmă cu secol, în Caucaz și Carpați, s-au amestecat, cu cei recent căzuți și cu cei sfîrșiți în veac, pînă la confundare, într-un fel de țărîină sonoră în care nu se mai distingeau nici silabele. Un singur nume a evadat din ceața persistentă a monodiei și a zburat absolut liber spre bolțile cu serafimi : Culiță Culea. Era soldatul care sunase, cu goarna lui, atacul de la Rahova.

— La sfârșit, starețul a rostit o formulă pe care părintele Antim o caligrafiasse la coada unei cărți românești de rugăciuni, pentru a fi spusă în georgiană, chiar de n-ar înțelege-o nimeni în București : „Precum cerbul însetat de izvoare...” Cuvintele i’au făcut pe kartveli să tresară, cu mâinile la inimi. O aceeași formulă, dar în românește, era scrisă la sfârșitul unei cărți georgiene de rugăciuni, caligrafiată de un ucenic român al părintelui Antim, un anume Mihail Ungrovlaheli, care slujise în Iviria. Formula din Caucaz, pe care Ațhașvili o cunoștea, fără a ști ce semnifică, avea primul cuvânt modificat : „Precum corbul însetat de izvoare...” Corbul era simbolul heraldic al Țării Românești, la care acel Mihail Ungrovlaheli, rămas printre străini, încă mai visa. Ce este cerbul însetat de izvoare ? a întrebat An- dro, primind anafura.

— Este setea noastră de nesfârșire, i-a răspuns chiararul de la Antim.

Adela era amestecată, ca într-o narcoză. Trăsura a coborât lent înapoi, pe deal, plutind parcă spre o lume necunoscută. La o răspîntie, echipajul ei a oprit. Pe Podul Calicilor, o procesiune de prizonieri africani, probabil neislamici, bîjbîia către o biserică, pe care acei străini smolîți la chip o duceau de fapt în ei. Prizonierii, acum liberi, purtau luminări aprinse în mîini, iar în fruntea lor pășea un călăuz în alb, un îns cu un aer straniu, semănînd mai mult a ibis decît a om. Adelei nu-i venea să creadă ceea ce vede și l-a întrebat pe colonelul georgian :

— Sînt africani, nu-i așa ?

— Da, a confirmat Ațhașvili, sînt creștini de pe Nilul Superior. Sînt pare-se cei mai vechi din lume.

Erau probabil bieți auxiliari ai trupelor turcești, călăuzi de caravane, surugii de catîri și cămile, aruncați de pe Nil la Dunăre, printr-un hazard al veacului. Cum ajunseseră totuși pînă aici, sub Carp'ați, acei oameni goi și desculți ? Omul ibis .purta pe piept o cruce din lemn de abanos, atîrnată la gît cu o frînghie noduroasă din fir de rafie. Era vizibil că acea cruce, ascunsă sub cămașă în timpul războiului, era acum scoasă la lumină și arătată acelei lumi gazdă, care-1 făcuse prizonier, apoi îl eliberase pe aducătorul ei. Orașul arăta ca o roză a vînturilor, sub care se amestecaseră pulberi din toate neamurile.

Apoi încă un șoc : o mireasă moartă. Călăreții în negru au oprit ca să facă loc cortegiului funerar-nupțial. Sicriul era deschis, fata în voaluri albe, inundată de flori roșii, arăta feeric. Năsălia plutea ca pe valuri, plută albă, deasupra valurilor de capete care tot veneau din urmă, încă mai veneau. Cu mîna la inimă, înconjurată de mulțime, Adela s-a întrebat dacă n-a căzut pradă, din nou, vedeniilor, dar și-a revenit, l-a auzit pe Soso Giaparidze, l-a văzut arătînd ceva, niște soldați blonzi:

— Uite-î și pe finlandezi !

Guvernul nu rămăsese la margine, față de amploarea manifestărilor populare, dar rezerva sa avea o semnificație pe care doar intimii ministrului de externe o cunoșteau. Imediat după căderea Plevnei, guvernul proiectase o mare paradă a victoriei, la care ar fi urmat să participe toate trupele întoarse de pe front. Apoi, după semnarea păcii, guvernul a retras proiectul de paradă, care-ar fi contravenit și sentimentului public. „— Ce victorie să prăznuim ? ar fi spus Kogălniceanu. Victoria dă prilej de jubilație națională, or noi n-avem pentru ce să jubilăm. ” A devenit și mai clar că parada se amîină. Adevărata sărbătoare a victoriei, ar mai fi zis și primul ministru, fusese acea manifestație zgomotoasă a bucureștenilor, prilejuită de o știre falsă despre cădereâ Plevnei, lansată de un farseur, domnul I. L. Caragiale. „— Aia zic și eu sărbătoare ! ar mai fi adăugat domnia-sa. Căci a produs-o nerăbdarea populară, setea civică de fapte brave, chiar dacă pînă la urmă a ieșit o cacialma. Pe cînd azi, ce să prăznuim ? ! ”

A fost motivul pentru care guvernul a refuzat să se asocieze cu aliatul în prăznuirea păcii, printr-un Te Deum oficial, cum rezulta și dintr-o telegramă deschisă, trimisă de Kogălniceanu consulatului român din Petersburg, în care se spunea :

„Le Baron Stuart m’a informe par une lettre privée qui m’a ete remise dimanche dernier dans la nuit (ă minuit) qu’il avait organise un Te Deum pour lundi, ă l’occasion de la conclusion de la paix. Les conditions de la paix ne nous ayant pas ete

communiquées et connaissant par des voies indirectes qu'elles étaient à notre détriment, le Gouvernement n'a pas cru devoir assister au Te Deum organisé par le Baron Stuart.

De plus, si un Te Deum devait avoir lieu à propos de la paix, c'était au Gouvernement du pays commeallie, comme belligérant qu'en appartenait l'initia- tive, et non pas au consulat de Russie."⁸

Același baron Stuart se plînsese prințului, iar Kogălniceanu era revoltat :

„...Par suite de Vincident du Te Deum, le Baron Stuart s'est rendu au Palais pour entretenir Son Aliesse de cette question, au lieu de venir me voir le lendemain pour s'expliquer avec moi."⁹

N-ar fi fost necesare asemenea ample relatări, care luau timp, dar Kogălniceanu avea sentimentul că mai ales într-un asemenea moment de criză hîrtilile devin importante, reprezintă acte care disculpă sau acuză. Cum baronul Stuart în mod precis transmisese la Petersburg versiunea sa, un ochi obiectiv din prezent sau viitor, compa- rînd cele două texte, putea extrage adevărul.

Chestiunea Te Deum-ului, deși minoră în aparență, prezenta și un viciu de formă, un neajuns protocolar, pe care Kogălniceanu l-a subliniat. Consulul imperial notificase la miezul nopții ministrului român de externe despre inițiativa sa de a doua zi, ca la foc sau ca la cutremur. Mai precis, ca pe timpul tutelei regulamentare, cînd hos- podarul local era poftit, printr-un isprăvnicel, să execute cutare sau cutare poruncă venită de la Petersburg. Kogălniceanu acceptase asemenea mesaje neuzuale, dar în timpul războiului, la cazuri de forță majoră, acum însă le respingea. Procedetul, forma vicioasă, iar o dată cu forma și conținutul erau

8 „Baronul Stuart m-a informat printr-o scrisoare particulară, emisă duminică noaptea (la miezul nopții) că organizase pentru luni un Te Deum cu ocazia încheierii păcii. Condițiile păcii nefi- indu-ne comunicate și cunoscînd pe căi indirecte că ne sînt păgubitoare, guvernul n-a crezut că trebuie să asiste la Te Deum-ul organizat de baronul Stuart.

în plus, dacă un Te Deum ar trebui să aibă loc à propos de pace, este de competența guvernului țării să-i aparțină inițiativa, ca aliat, ca beligerant, și nu consulatului Rusiei."

9 „Ca urmare a incidentului cu Te Deum-ul, baronul Stuart s-a dus la Palat pentru a o informa pe Alteța-Sa în această ches- tiune, în loc să vină să mă vadă a doua zi, pentru a se explica cu mine."

inadmisibile, acum, la pace, într-un ceas așa-zicind normal. Relațiile între cele două părți atârnavă de un fir de păr, subțirele fir protocolar, și acesta pus în cauză. Când un funcționar de la Consulat a revenit a doua zi, după eveniment, în aceeași chestiune, Kogălniceanu a răcnit :

— Lăsați-ne să ne îngropăm morții !

Apoi conu Mihalache s-a inclus, cu căciula în mână, deci cu capul gol, primului cortegiu funebru întâlnit în cale. Băteau clopotele peste oraș.

În replica la telegrama lui Kogălniceanu, Iancu Ghica a transmis din Petersburg o depeșă, tot la ceas de noapte, conținând o știre care a speriat : două divizii ruse, înarmate pînă-n dinți, porniseră spre România pe drumul de fier. Conu Mihalache și-a dus mîna la inimă. Apoi și-a redo- bîndit calmul și n-a convocat consiliul de miniștri. I-a cerut lui Iancu Ghica să verifice încă o dată știrea. Priia- tr-o nouă depeșă, l-a somat să aibă încă o explicație cu kneazul Gorceakov în „problema cesiunii”, întrevvedere care a și avut loc, tot la ceas de noapte. După primirea răspunsului, ministrul a dictat o scrisoare circulară către toți consulii români din marile capitale, prin care a făcut cunoscută, pentru toată lumea, poziția cabinetului de la Petersburg, cum și poziția Bucureștilor :

„Sur ma âemande, le general Ghika a eu avec le Prince Gortchakoff une explication sur la question de la Bessarabie et sur les intentions de la Russie à cet egard. Le Prince Gortchakoff a repondu que, malgre
* *toutes nos clameurs à l'interieur et à Vexterieur, le projet de la Russie est inbranlable ; qu'il n'intronuirc: pas cette question au sein du Congres, parce que ce serrait humiliant pour l'Empereur ; que si un*, autre Puiss.nce voulait le faire, il ne s'y preterait pas ; — que c'est avec nous qu'il veut traitzr ; que s'il ne peut pas flechir, il nous prendra de force la Bessarabie ; que si nous voulons resister les arme*

***să la main, cette resistance serait fatale à la Roumanie. Néanmoins nous ne voulons ni traiter ni céder. Js prepare en ce moment une reponse au Cabinet de St. Petersbourg, que j'espere pouvoir vous envoyer par le courrier de demain.*"¹⁰**

Kogălniceanu s-a și apucat să pregătească răspunsul, pe baza materialului primit de la Arhive. Înainte de aceasta însă a și transmis, prin Mitilineu, la Palat, cu urgență, telegrama generalului Iancu Ghica, abia primită de la Petersburg.

10 „La cererea mea, generalul Ghica a avut o explicație cu prințul Gorceakov asupra problemei Basarabiei și asupra intențiilor Rusiei în această chestiune. Prințul Gorceakov a răspuns că, în ciuda plîngerilor noastre, interne și externe, proiectul Rusiei este de nestrămutat, că nu se va introduce această problemă în Congres, fiind umilitor pentru împărat ; că dacă o altă putere ar vrea s-o facă, ea totuși nu se va preta ; că numai (*u noi vrea să trateze ; că dacă nu ne poate îndupleca ne va lua cu forța Basarabia ; că dacă noi vrem să rezistăm cu armele-n mîini, această rezistență ar fi fatală României. Acum, noi nu vrem nici să tratăm, nici să cedăm. Eu pregătesc, în această clipă, un răspuns către cabinetul de la Petersburg, pe care sper să-l expediez prin curierul de mîine."

încă un fapt hilar, care mai mult l-a indispus pe Rășcanu decît l-a amuzat : la toate ceremoniile funebre la care avocatul luase parte fusese prezent și un țigan, fost vizitiu al lui, de fapt un om de grajd, ajuns între timp scriitor de cruci. îmbrăcat într-un frac ponosit, cu creionul chimic la ureche, fostul rîndaș își lungea gîtul peste mulțime, ca să prindă din zbor numele decedaților și să le vîre în minte. Același ins prezenta apoi familiilor în doliu proiecte de cruci. Cenotafurile proiectate de numitul Iorgu, devenit Iorgulescu în noua profesie, erau însă de tot hazul, fiindcă individul nu știa să scrie. El mînuia doar niște tipare de litere, pe care le trăgea la vopsea, combinîndu-le însă anapoda, cele mai multe pe dos, astfel încît și numele și formulele rituale ofereau la lectură un efect derutant. Cititorul nu putea bănui nici în ce limbă și nici în ce alfabet fuseseră redactate acele inscripții. Formula finală — marea izbîndă grafică a scriitorului de cruci — arăta așa :

nbOriCEViiC£<M'râMUA
IAMA

Ceea ce în transcriere normală însemna nimic 'altceva decît :

ACUM ȘI-N VECII VECILOR AMIN

Rășcanu îl dăduse afară pe acel Iorgu, fiindcă țiganul sărise peste rînduiala slugilor, neașteptînd să fie promovat. Într-o zi s-a trezit cu el pe capra trăsorii, tocmai cînd stăpînul urma să plece la Parlament, rîndașul tuciuriu și ochios îl uzurpase pe vizitiul oficial furîndu-i și livreaua. Livreaua însă nu-l prindea, nu-i venea bine, Rășcanu l-a scos pe țigan din ierarhia slugilor, mai ales din pricina acestui cusur estetic, și atunci el, drept răzbunare, a rupt rîndurile, și-a procurat un frac și s-a făcut scriitor, fie și de cruci.

— Domnule, a strigat Garussi cu scandalizare, ară- tîndu-i lui Rășcanu inscripția cu pricina,, cînd cetești ce scrie ăsta,

simți că ți se strîrtrbă axurile ochilor ! Țsta pocește în mintea oamenilor ideea de eternitate, căci rezultă a eternitate cu susu-n jos, o caricatură. Plus că sporește analfabetismul în sînul, nației, care și așa a ajuns de pomină, la'noi.

Scandalizarea lui Garussi l-a trimis pe Rășcanu cu gîndul hăt înapoi la soarta țiganilor, la așa-numita „chestiune neagră”¹¹ din România, cum era taxată cîndva. Rășca- nii fuseseră printre primii boieri din Muntenia care-și dezrobiseră țiganii, cu mult înaintea eliberării oficiale, ei luptaseră nu numai pentru dezrobirea „țiganilor de stat” și a „țiganilor mînas tir ești ”, dar și pentru eliberarea „țiganilor particulari” sau a „țiganilor familiali”, de care s-au și degajat, fără ca nimeni să le-o impună. Din țigănimea domestică a casei Rășcanu, aruncată pe poartă afară, un singur individ s-a încăpățînat în a rămîne rob, cerșind să fie cruțat de eliberare și să rămînă mai departe „țigan particular” : tatăl lui Iorgu, actualul scriitor, acela numit tot Iorgu, fiindcă țiganii n-aveau pe atunci nume de familie. Pentru a se distinge unii de alții, pe clanuri, ei au preluat curînd după dezrobire numele- de familie al foștilor stăpîni, astfel încît la puțin timp de la intrarea în starea liberă, țara s-a umplut de Cantacuzini, Sturzești, Bibești, Brîncoveni, care dublau onomastica ilustră a marii boierimi pînă la caricatură. „Cînd boierimea va pieri, a profețit atunci cineva, singurii purtători ai marilor nume vor fi țiganii”, profeție ce nu s-a confirmat totuși în cazul Răș- cariilor, care avuseseră norocul de a avea în stăpînire niște „țigani decenti”, singurii care n-au furat numele stăpînilor, vînturîndu-1 prin lume. Mai mult, Iorgu, iar apoi și fiul său, și-au menținut statutul de „țigani parti- culari”, nevrînd să-l lepede odată cu capul. Ce se-alesese totuși din marele act al dezrobirii ? Nimic, o constata cu blazare Rășcanu, avînd în față cazul numitului Iorgu. Nimic, deși domnul Kogălniceanu, apologetul dezrobiri} țiganilor, care scrisese chiar și o gramatică a limbii țigăf nești, la incitarea lui Humboldt, încă mai trîmbița această biruință, nedîndu-și seama că spusele domniei-sale sună hilar : „Țiganii s-au contopit în masa națiunii, ei nu se mai cunosc decît prin fața lor smolită și prin vivacitatea imaginațiunii lor. Noi astăzi îi găsim, stimați domni, în toate clasele societății noastre.” Curat așa ! Și mai departe, într-o altă pcaziune : „După emancipare, țiganii ne-au dai: industriași, artiști,

ofițeri, medici, administratori și chiar oratori”. Desigur, a aprobat Rășcanu, mai ales oratori, e plin Parlamentul de ei, iar de curînd ne-au dat și scriitori. Rupînd cu condiția de „țigan particular”, Iorgu devenise Iorgulescu — bine că nu Iorgu Rășcanu ! — și conducea o prosperă antrepriză de artă grafică, grație ravagiilor aduse de război.

Întîlnindu-l iarăși pe Iorgulescu la ușa unei biserici, cu plaivazul pregătit, Rășcanu l-a întrebat pe fostul „țigan particular” :

— Ce faci, Iorgulescu, scrii ?

— Scriu ! a răspuns țăfnos mînuitorul de plaivaz.

— Scrii particular sau scrii la stat ?

— Scriu particular !

— Vezi să nu scrii pentru liberali ! l-a avertizat Rășcanu, zîmbindu-i.

— Nu, boierule, l-a înfruntat scriitorul, eu scriu pentru ăi din popor !

Liberalii cuceriseră deci încă un partizan, achiziționînd încă un „plaivaz, roșu”, atît de necesar domnului C. A. Ro- setti și gazetei „Românul”. Avînd proaspătă în minte acea inscripție, cap-de-operă a proaspătului scriitor de cruci, Rășcanu n-a spus decît atît :

— Fie.

Băteau clopotele și la Mînzeasca, din zori în seară. Costi Aldea ieșise să se plimbe, în parcul pustiu, sprijinit în baston. Ar fi vrut să lase sunetele să se liniștească, să se tămăduiască o dată aerul, dar clopotele din aproape și din depărtare sfîșiau cerul cu vaere acute, cînd nu te așteptai. „La români, și-a spus invalidul, dar probabil și la alte neamuri, e mîi cumplit efectul decît cauza. În fond, moartea e simplă. Grozăvia ei apare retrospectiv și nici măcar nu-i mai privește pe morți. “ Maiorul se plimba cu popasuri între pauzele sunetelor. I se părea că uralele și exploziile de artilerie, de dincolo de fluviu,' consumate în

vară și în iarnă. își strămutaseră ecourile, cu întârziere, în cer, ca și cum sus, la o înălțime inaccesibilă, s-ar fi dat o altfel de bătălie, transfigurată, care nu-i mai privea pe cei vii, de acasă.

— Tată, s-a auzit strigat, nu-i așa că morții rămân supușii prințului ?

Era copila cea mare, aflată la vârsta întrebărilor și tatăl s-a întors spre ea :

— Dacă morții rămân supuși ai prințului ? Desigur. Căci ei aparțin familiei, statului, țării, întregii societăți. Prințul nu domnește doar peste cei vii, ci și peste morți. Căci, altfel, el s-ar rupe de o tradiție a dăinuirii. Poporul lui ar fi prea scurt, de azi pe mâine, între o naștere și u.n deces. Or poporul este etern...

S-a oprit din expunere, ca s-o continue interior, numai pentru sine :

. — Aceasta a fost pînă azi. Indivizii mureau, rămînea lumea. Acum...

Copila i-a mai pus încă o întrebare, derutantă :

— Tată, morții dorm ?

Întrebările derutante se puteau multiplica, cei mici aveau întotdeauna talentul de a pune cele mai imprevizibile și incomode întrebări, menite să rămînă nesoluționate și la fel de acute, pentru generația următoare.

— La ce visează morții ? a mai întrebat fata.

Tatăl trebuia să ticluiască un răspuns. El nu-și putea imagina la ce anume visau soldații morți, pe care-i văzuse pe front, dar știa la ce visează trupele care dorm. I-o și spusese, într-o noapte, la 'Grivița, un ofițer cerce- taș, acel incomod individ, supranumit Vedeta de noapte : „— Știți ce visează trupele, în somi} ? Pămînt. Nu pă- mîntul pe care dorm, ci pămîntul pe care să-l are și să-l semene. Care să le aparțină...”

Costi Aldea nu i-a mai spus fetei nimic. Chestiunea pământului, ca și cealaltă chestiune — la ce visează morții —, depășea mintea unui copil. A ascultat, de unul singur, clopotele de mort. La Iași, unde Cerchez a ajuns duminică, spre prânz, nici urmă de Junimea și nici de amicii de odinioară, pe care voia să-i revadă. Băteau în schimb clopotele a mort, la toate bisericile de pe cele șapte coline. Și ploua. Atmosfera aceasta funebră într-un oraș care nu îndurase totuși greul războiului, ca așezările de la Dunăre, l-a indispus pe general. Pe drumul de la gară și pînă acasă, a întîlnit numai procesiuni de umbrele sub care se aflau bărbați cu capetele descoperite sau femei în doliu. Se schimbau formule rituale : „Dumnezeu să-l ierte — Dumnezeu să te-audă“, la fiecă întîlnire. Pe cine să ierte Dumnezeu ? De ce să-i ierte pe cei care nu-i greșiseră cu nimic ? Pe ulița Mitropoliei, un grup de pelerini ieșiți de la slujbă a făcut loc trăsorii generalului, ținînd-o de fapt în loc și oprind-o.

— I-am pomenit pe toți cei căzuți din divizie ! i-a spus cineva, în loc de salut.

Cerchez a fost mișcat, divizia lui era de fapt divizia ieșenilor, ceremonia de pomenire îl privea direct, în calitatea lui de comandant. O doamnă în negru lăcrima. Generalul n-a izbutit să-i identifice chipul sub voaleta, dar a coborît și i-a sărutat mîna, fără a-i mai spune vorbele de datină, care erau de prisos.

— Coane Mihai, l-a rugat femeia, te rog să-mi spui și mie cum a fost.

Sub atmosfera funebră, fierbeau însă niște îngrijorări. După încă vreo cîțiva pași, mai înainte de a ajunge acasă, Cerchez și-a dat seama că ieșenii sînt despărțiți în două partide legate printr-un rămășag : dacă pleacă sau nu rușii din țară. Nu era om care să nŪ fie prins în acel pariu, pleacă sau nu pleacă, în care și Cerchez a fost imediat implicat.

— Ai să vezi mata, coane Mihăiță, l-a abordat un ieșean, că nu pleacă. Ei cînd pun chicioru' undeva, nici morți nu se mai dau duși...

— Ba pleacă, ai să vezi mata, aeu-s alte vremi !

— Ba nu pleacă, să știi de la mine, c-așa au făcut totdeauna. După fiecare război cu turcii, rușii au rămas în țările noastre cîte cinci, zece ori douăzeci de ani. Pînă nu i-o

scos afară neamțu' ori turcu, unul singur nu s-o dat dus. Acu cin' să-i scoată ?

— Cine știe, poate că s-amestecă englezul, a aruncat cineva.

— Inglesul ? Păi Englitera-i la capătul lumii. Turcu-i bătut, iar neamțu' nu se bagă.

— Și dacă se bagă ?

— Adică o să facă inglesu' sau neamțu' război pentru noi ? Indoi-m-aș !

Această stare de tensiune l-a necăjit pe Cerchez. Partida sceptică era la Iași covârșitoare. Dintre români, moldovenii erau cei mai pățiți. „Pățania” lor din 1812 îi pusese în situația de a pierde mai mult de jumătate din țară, de unde acum îngrijorarea și dorința de a fi contraziși. Când generalul a pretins că scepticii n-au dreptate, un domn l-a repezit imediat, afișându-și ofensa :

— Cum n-am dreptate, coane ! s-a burzului acest domn, deși Cerchez nu-l contrazisese direct. Și reșetîn- du-i, indignat, întrebarea : Cum n-am dreptate, când eu am dincolo un frate din aceeași mamă, și nepoți, și veri, și cumnați ? Io sînt tăiat la jumătate, coane Mihai. Numai că io nu mă pot duce dincolo, să mă îmbrățișez cu jumătatea mea, cu ai mei, că nu-i îngăduit. Nici jumătatea de dincolo nu poate trece apa ca să vină aici la mine. Ce fac io ?

Cerchez n-a putut să-i spună decît atît : t

— La polonezi, după cum știi, e și mai rău.

— Barim ei au purtat războaie cu muscalii, a ripostat ieșeanul. O fi la mijloc vreun caz de răzbunare. Dar noi ? Cu ce-am greșit noi la anul 1812 ? Cu ce-am greșit io ? 5.

Cerchez a preluat aceste îngrijorări, încercându-și astfel bagajele și așa grele. Într-o discuție cu primarul Iașilor, acesta i-a confirmat zvonurile negre. Pe malul stîng al Prutului ar fi fost masate trupe. Pentru ce, cînd războiul se isprăvise ! „— Trupele noastre ce fac ?” l-a întrebat primarul, pentru ca tot el să răspundă : „Știu, ai noștri sînt masați în celălalt cap al țării, și poate-i mai bine așa. Căci cine ar putea să facă față colosului, ce forță ? !” De prisos ca Cerchez să mai aducă vorba despre Junimea. Noul primar, care-l înlocuise pe Nicu Gane, era liberal. Dar un liberal cumpănit, care nu se îmbăta cu vorbe, numea lucrurile exact, ca și cum ar fi asistat la prelecțiunile Junimii sau ar fi participat la adunările din casa Pogor. Excedat de temeri, generalul l-a întrebat pe primar, la plecare :

— Spuneți-mi totuși, la Iași se mai află în viață și vreun optimist ?

— Da, l-a asigurat primarul, zîmbind. Domnul Ion Creangă.

Acasă, toți din familie l-au primit ca pe un înviat din morți. Plecase colonel, se întorsese general, pornise cu divizia completă, venea acasă singur, precedat de numele celor căzuți. El și morții, pentru care, în cursul dimineții, se făcuseră slujbe. Masa întinsă care-l aștepta a avut

— prin prezența unor rude îndoliate — un aspect de banchet funebru, îmbucăturile înghițindu-se cu noduri, stro-pindu-se cu lacrimi. Cînd o cumnată l-a întrebat : „— Dar ceilalți, cînd vin ?”, Cerchez n-a înțeles la cine se referă, dacă la morți sau la vii. Acești vii din jur i-au apărut fantomatic, suspendați între un prezent nesigur și un viitor alarmant. Alarmant era că pînă și soția sa trăia această stare", deși voia tot timpul să-l asigure că acasă toate-s în bună ordine. În ordine, deși între timp, la Iași și în împrejurimi, mai murise cîte cineva și de moarte bună.

La sfîrșitul mesei, cînd Cerchez a dat să se retragă, a apărut și mitropolitul de Iași, aducînd în sufragerie aceeași obsedantă chestiune :

— Credeți că pleacă ?

— Nici vorbă că da.

— Și pe ce vă întemeiați ?

— N-au nici un motiv să rămînă.

— Ba au.

Și înaltul prelat i-a invocat generalului, înainte de a se

așeza pe canapea, articolul VIII din tratatul de pace, care le dădea oaspeților dreptul de trecere prin țară cu trupe, spre Bulgaria, deci și de rezidență, dacă voiau.

— Dar tratatul nu e ratificat și de noi ! a obiectat Cerchez, cu ton oficial.

— Păi ne întreabă cineva ? i-a replicat mitropolitul. Apoi foarte necăjit. Dar să zicem că pleacă. În acest caz, eu ce mă fac ?

— Cum adică, regretați plecarea ! s-a mirat generalul.

— Nu, dar mă gândesc la moaștele Sfintei Paraschiva, care-s în drumul lor.

Cerchez l-a ascultat cu toată cuviința, dar nu-și credea urechilor, îngrijorările deraiaseră în absurd. Deși știa, că toată lumea, că la Iași, în catedrala metropolitană, se află moaștele acelei sfinte, atît deenerate de norodul inocent, nu făcea nici o legătură între plecarea — eventuală — a trupelor împărătești și sacrele relicve. Mitropolitul l-a dumirit, cînd a formulat întrebarea care-l adusese de fapt în vizită :

— Dacă ne iau moaștele ?

— Cum să le ia ? ! Doamne ferește ! și-au strigat mesenii 'scandalizarea.

— Ia așa, cum auziți ! le-a răspuns mitropolitul. Cum au luat sfinte moaște și-n alte dăți. Că doar sînt dreptcredincioși.

— Credeți că-i cu puțință așa ceva ? ! a întrebat generalul, stupefiat la rîndu-i. Păi nu se opune dogma creștină ? !

— Doamne ferește ! și sfîntul părinte Calinic s-a scuturat, a scuipat simbolic spre cel rău, apoi s-a închinat spre icoane. Cum să nu fie cu puțință, cînd au mai făcut-o !... Iar dogma creștină, trebuie să știți, nu s-a clintit de la locul ei... Și lămurindu-l pe Cerchez, care nu excela în asemenea științe : Apoi trebuie să știți că ei ne-au luat relicvele tocmai în calitate de creștini. Că să le smulgă, chipurile, de la turci, de la păgîni adică. Cum ne-au luat și pămîntul, chip că-l smulg de la turci, ca să-l alătureze unei împărății creștine.

— Asta știu, dar moaștele ? !

— Cu moaștele la fel. Căci așa se face că moaștele Sfintei Maria Moldoveanca se află acu la Pecerska, tocmai la Nipru Mi-aduc aminte, din copilăria mea, cum se duceau sărmanii pe jos pînă acolo, că să le venereze, cînd ar fi fost mai ușor

pentru ei să se închine aici, la noi, acasă. Trebuie să știți că acele sfinte relicve au fost strămutate încă de pe timpul împărătesei Ecaterina ! Apoi foarte hotărât : Vreau să cer guvernului un regiment, ca să apăr moaștele Iașilor.

— Dar nu e cu putință ! a strigat Cerchez. Eu unul nu cred nimic.

— Ca și domnul Creangă ! i-a întors-o mitropolitul, cu un zîmbet curios.

Mesenii au izbucnit în rîs, dînd cep buneii dispoziții. Se vedea că prelatul e stîmjenit, nu-l suporta pe domnul Creangă, care făcuse de rușine clerul ortodox.

Unul dintre meseni a și dat drumul unei glume lansate de fostul diacon, culeasă din cine știe ce raniță a războiului :

— Intr-o zi, un soldat împărătesc găsește o șubă. Ivane. strigă el, către tovarășul lui de unitate, am găsit o șubă ! Da ia-o, îl îndeamnă Ivan. Aș lua-o, da-i un om înăuntru. Ce are a face ? Scutură omul și ia șuba !

Mesenii au rîs, dar fără veselie. O altă vorbă de duh, privind șuba, provenea de la Brătianu. Ofensat de panta neserioasă pe care apucase discuția, mitropolitul a spus, împungînd cu vorba-i în toate direcțiile :

— Ticăloșii nu ating noblețea unui neam, așa cum nu ating nici sfîntenia bisericii.

Prieten cu Creangă, cunoscîndu-1 și pe Brătianu, Cerchez s-a făcut că n-aude, n-a socotit util să răspundă. Era gazdă. O gazdă excedată de musafirii abuzivi, care nu-l lăsau să se retragă, să facă o baie fierbinte înainte de a intra în pat, baia la care rîvnise în tot timpul campaniei. Cînd totuși s-a retras, mitropolitul a venit după el :

— Spuneți-mi. credeți că putem conta pe sprijinul armatei, ca să apărăm moaștele ? De asta am venit.

— Eu credeam c-ați venit să mă întrebați dacă vom ști să ne apărăm pămîntul !

— Păi vă întreb, iată, dar vă-ntreb și de sfintele moaște !

Deci Basarabia și Sfînta Paraschiva. Cerchez a început să se dezbrace, era tîrziu, voia să scape de mitropolit, să reentre în fine în climatul familiei, i-a bătut însă la ușă altcineva, poștașul, care i-a întins un mesaj urgent. A revenit livid în salon. A dat poruncă să i se strîngă bagajele.

— Păi n-au fost încă desfăcute !

— Cu atît mai bine.

Vestea plecării inopinate a cernit chipurile musafirilor și a

produs contrarii. „— De ce ? Cui sîntem lăsați ? !” Cerchez urma să lase acasă o atmosferă mai sumbră decît o găsise, un pesimism mut în care se cufundase în primul rînd familia. Nu le putea spune celor ai săi nici un cuvînt bun, și ca să curme ceremonia despărțirii, complicată prin atîția martori, le-a cerut să nu-l conducă nimeni la gară.

La peron îl aștepta Creangă. Vesel, solar, fața lui bălană strălucea, în contrast cu straiul de șiac mohorît. Văzîndu-l pe Cerchez, s-a repezit la el, l-a sărutat cu zgomot pe ambii obraji, după care s-a tras îndărăt, și-a pofcnit palmele, s-a minunt că-l vede, apoi i-a zis :

— Coane Mihăiță, io am venit aici anume ca să-ți spun că pleacă.

— Plec eu, l-a contrazis Cerchez, ei nu pleacă !

— Cînd îți spun io !

Drept argument, Creangă a scos din buzunarul adînc al surtucului un număr proaspăt din „Convorbiri literare” și i l-a întins.

— Poftim, ai aici o poveste pe care, dac-ai s-o cetești, ai să-mi dai dreptate.

Cerchez a primit revista și a citit doar titlul indicat de Creangă : „Ivan Turbincă”. Fostul diacon i-a mai spus :

— Io îl cunosc pe Ivan. E milos, e cucernic, are inima încăpătoare, e sluga lui Dumnezeu. Ai să vezi că pleacă... Pleacă și se pune paznic drept la ușa raiului.

— Vom rămîne adică și fără rai ? ! a strigat Cerchez, simulînd uimirea.

— Năcazu-i altul, năcazu-i că nu știm cum l-om scoate pe Făt-Frumos din fîntînă.

Era aluzie la un alt basm, Harap Alb, pe care Cerchez îl citise în urmă cu un an, la Dunăre. Creangă scria șarade, spunea tîlcuri, ticluia rămășaguri mari. La urcarea în tren, strîngîndu-i mîna, generalul i-a spus :

— Dacă nu pierzi rămășagul, ai s-ajungi bogat !

Io ? !... Aurită' să-ți fie gura, coane Mihăiță, căci și sărac ca anul ista...Trenul s-a pus în mișcare ; cel rămas la peron își ștergea obrazul bălan cu o basma. Abia mai târziu, în noapte, Cerchez a luat act că trenul cu care se întorcea la Craiova era plin de recruți.

*

Primind telegramele de la Externe, prințul le-a examinat pe loc, dar fără a se grăbi, cu toată cumpănirea. De la polul său, Kogălniceanu înfățișase corect situația, re- zumînd cu claritate momentul antagonic ; de la celălalt pol, marele kneaz Gorceakov, în ceea ce-l privea, nu lăsa nici un dubiu asupra poziției sale, foarte neted definită. Insuportabil era dubiul, golul dubiului, care nu se putea prelungi și nici îndura la ceas de noapte, chiar atunci cînd efectivele cugetului păreau întregi. Dar ele nu erau întregi, cum nu erau întregi nici efectivele armatei.

Tot ceea ce avea la îndemînă prințul, în nemijlocit, erau acele efective, acum rărîte. Din nou golurile îl speriau, acum golurile între rînduri/gînduri. Ca să iasă din cumpăna dubiului, Alteța-Sa a cercetat încă o dată tabela efectivelor armatei, pe regimente și divizii. Apoi a decis să suspende permisiile pentru ofițeri. După încă un ceas, a hotărât chemarea sub arme a noului contingent, pe anul 1878.Veneau și bagajele morților. Cîteva lăzi cu cărți și manuscrise, aparținînd lui Parva, au sosit prin portul Pireu, pe adresa Arhivelor Statului din București. Nu se știa cine le expediase, încărcătura fusese pur și simplu aruncată la acest mal. Hasdeu care, de la o vreme, venea regulat la Arhive, s-a împiedicat în cîteva rînduri de lăzile dispuse de-a lungul culoarului principal, dar n-a decis nimic asupra lor. Le privea doar chiorș, ca și cum înăuntru s-ar fi aflat ceva exploziv. Suspiciunea Monstrului a crescut și s-a condensat, amenințînd cu o contra- explozie, în clipa cînd la țărml Arhivelor a mai fost aruncată o ladă. „— Ce-s cu lăzile astea aici ?” a izbucnit el, în sfîrșit. Cum nimeni, în afara lui, nu-și permitea vreo inițiativă, slujbașii instituției au dat din colț în colț, fără a ști ce să răspundă. Ei au* repetat doar că lăzile

sosiseră prin portul Pireu. „— Prin Pireu, prin Pireu, dar ce conțin ?”

A fost desfăcută o ladă, care a gemut cînd un slujbaş a forțat o scîndură, smulgînd-o cu piroane cu tot. O altă scîndură, trasă brusc, a făcut ca lada să capete o formă ciudată de craniu spart. Înăuntru hîrtii. Într-o altă ladă, care și-a scîrțîit balamalele, cărți vechi. Monstrul s-a aruncat întîi asupra cărților, culegînd un glosar sanscrit,, tipărit la Oxford. L-a și trimis sus, în cabinetul lui de lucru, nu fără a mormăi : „— Cum de-o fi pus mîna pe el ? !”, ca și cum volumul în cauză ar fi fost sustra

sădin propria-i bibliotecă. Era încredințat că glosarul acela nu mai putea exista pe lume într-un al doilea exemplar, l-a și cerut înapoi, și, pentru mai multă siguranță, l-a pus în buzunarul încăpător. O altă carte, o gramatică a unei limbi baltice, l-a intrigat — nu-și imagina probabil cum ajunsese în acea ladă !. apoi i-a stîrnit frisonul posesiv.

— Duceți asta la mine acasă !” a spus el, răscolind mai departe, ca lăcomie. A dat la o parte, cu mîinile vîrîte pînă la cot, fel de fel de tipărituri vechi. În ediții rare, care nu-l interesau, cautînd altceva, ceva ce părea că fusese pitit. A descoperit pînă la urmă o cărțuție, un dicționar irlandez-latin, pe care cert nu-l știa. S-a simțit aceasta din felul cum a examinat tipăritura, cu curiozitate, cu bucurie, dar și cu stupoare. A dat să trimită acasă și această cărțuție, apoi imediat s-a răzgîndit : „— Stai aici, i-a poruncit curierului, stai să vedem ce-o fi mai departe !”

Mai departe, tot cărți, iar la fund un strat de manuscrise. Erau fișe, excerpte din istoricii latini, elini, bizantini, configurînd toate împreună un fel de corpus de izvoare pentru istoria românilor. Un ochi agil, o minte ascuțită avusese buna inspirație de a selecta și copia multe dintre fragmentele cu referire la spațiul carpato- dunărean, rînduindu-le pe epoci. Hasdeu a apreciat dintr-o ochire valoarea inițiativei, bombănind mulțumit. Mai rămînea de văzut dacă autorul posibilului corpus avea și pregătirea să-l înfăptuiască. A examinat cîteva pagini, extrase dintr-un cronicar bizantin, pentru a constata dacă elina copistului modern era bună. Era bună, cum bună era și caligrafia. Mai rămînea ca cineva să editeze aceste documente, puțin utilizate de istoricii români de pînă atunci.

încurcat în această masă de hîrtii, Hasdeu s-a apucai să
o pună în ordine, desfășurînd-o de-a lungul culoarului,
pe jos. Culoarul, pînă la scara care ducea la etaj, a fost pavat
cu teancuri de foi caligrafiate, peste care tot el a pus cărți, ca
să nu zboare. Deși ceva lot a zburat : „ Un- de-i
Kekaumenos ?” a strigai el la un anume moment, părăindu-i-se
că ceva lipsește, chiar cronicarul în persoană. A început o
răscolire furioasă printre hîrțile deja rînduite, dar cu acest
prilej s-a văzut că lipsea și An

aComnena sau o bucată din ea. Monstrul a început să urle, reclamînd-o vehement pe împărăteasa bizantină : „— Ce-ați făcut cu Ana Comnena ? !... Doar n-am vedenii, era aici !” Nu era deci nici Ana Comnena, slujbașii jurau că n-o văzuseră pe acolo. Mai mult ca sigur, Monstrul se certa cu niște fantome, textele pe care le căuta nu existau, fiindcă nu puteau să existe : corpusul de manuscrise era neterminat, se isprăvea brusc. „— Deschideți lada următoare !” a poruncit Hasdeu, ațîțat, cu speranța că lucrarea va mai continua.

În lada următoare însă, se afla un cu totul alt material, niște liste de cuvinte românești, extrase din acte medievale latine, germane, slavone, care ar fi putut compune un glosar sui generis al românei vechi, înainte de data oficială a consemnării scrise. Hasdeu a desfășurat și acest material, pe dușumea, examinînd hîrțile în fugă. I-a reținut interesul ideea în sine, dar i-a impus și truda filologică, migăloasă, pe care donatorul hîrtilor o prestase. Mai departe, în aceeași ladă, se afla o vastă culegere folclorică, cuprinzînd doine, strigături, colinde, recoltate de la soldați, pe frontul de la Plevna. Acest material i-a mirosit a bine stăpînului Arhivelor, care s-a și pus să-l ordoneze. Satisfacția lui a crescut, cînd în aceeași ladă a descoperit și un interesant material folcloric sud-dună- rean, cules de la aromânii din Pind. Hasdeu a rînduit separat acest material, într-o stivă, după ce l-a explorat. Faptul că aceeași mînă culesese și textele folclorice, caligrafiasse și fragmente din cronicarii bizantini, iar acum

— după cum o dovedea un alt manuscris — croia studii de lingvistică generală și filologie, l-a indispus însă, ba chiar l-a iritat. „— Ce vrea acest domn ? Pînă unde vrea să meargă ? !” s-a întrebat examinînd niște însemnări cu care se afla evident în dezacord. „— Sper că opinii ca acestea nu vor vedea lumina tiparului !” Era cert scandalizat de conținutul aceluia nou manuscris și de ideile care se afirmau acolo. „—Vreau să văd totuși pînă unde merge !” a mormăit, urmărind pieziș textul, filă după filă, animat de o împotrivire surdă pe care nu i-a stîns-o decît accidentul că și acest manuscris se întrerupea brusc. „— Și mai departe ? ! a exclamat el. Du-ți, domnule, mai departe ideea, ca să te văd !” Ideea

din acel studiu se frîngea la mijloc, după ce strălucise scurt, ca un fulger. Și îngropîndu-l pe donator sub o sancțiune : „— Domnul ăsta croiește planuri pentru o sută de secolii. Nimeni nu i-a spus că-i nebun ?” A privit crunt spre slujbași, făcîndu-i vinovați de lașitate sau de tîmpenie crasă, apoi a lichidat cu ei, a dat să plece sus, ca să se spele pe mîini de praf și să-și pieptene barba. Un slujbaș d-a atras însă atenția că mai rămăsese neexplorat un cufăr. Era un cufăr din pînă, burtos, cetluit cu frînghie. Desfăcut în grabă, cufărul a pleznit revărsîndu-și încărcătura. Tot hîrtii, teancuri de fișe, legate cu sfori. Nu s-a mai aplecat să vadă ce conțin acele fișe, un scrib i-a raportat că acolo se cuprindeau numai cuvinte, cuvinte din glosarul limbii române, înoepînd cu **a**, de la **a** ca sunet prim pînă la.ultimul **a** posibil al limbii, un **a** care-și făcuse datoria. Stăpînul Arhivelor s-a repezit asupra materialului, cu un cutremur de gelozie. Un **a**, dar un **a** dus pînă în pînzele albe, pe toată aria românei, de la Nistru pînă la Tisa și din Carpații nordului pînă în Pind. „Și restul ?” a tresărit. Restul era reprezentat doar de numai cîteva fișe, din capătul extrem al dicționarului. între **a** și z, golul. „— Deschideți celelalte lăzi !” a cerut el, energic. „— Alte lăzi nu mai sînt.” „— Bateți depeșă la Pireu să se trimită restul !” I s-a răspuns că expeditorul era necunoscut. Pe jos mai rămăseseră, în neorînduială, o seamă de hîrtii volante — însemnări fugare, schițe de studii, exerciții de caligrafie, liste de vocabule indoeuropene, rînduite după radicali, niște firimituri de note muzicale, apoi foi albe, numerotate însă, apoi niște desene închipuind blazoane nobiliare, apoi cîrmepeie de versuri în latină. Hasdeu a pus să se strîngă tot acest material eteroclit într-un sac, sub eticheta **violoz**.

— Pot să iau eu acest sac ? l-a întrebat Bogdania, alintată de la un timp Bogdănel.

— Ce să faci cu el ? a întrebat-o surprins stăpînul locului. întreg acest material e inutilizabil. O schelărie de idei sub care nu se vede edificiul.

— Poate că nu-l vezi dumneata ! a replicat Bogdănel. Și nu-l vezi fiindcă știi ale cui sînt aceste hîrtii.

— Ale cui sînt ? a întrebat el cu o vizibil falsă

candoare.

— Ale lui Parva.

i

Prințul Nigata era preocupat el însuși de o ceremonie funebră : îl regăsise pe Sanadaru, conservat în gheață, la morga unui spital din București. Cadavrul era nefolositor atît poliției, cît și justiției, și totuși ambele instituții refuzau să-l elibereze și să-l predea tutorelui. Nici direcția spitalului n-a acceptat să-l predea pe Sanadaru mai înainte de a fi încheiate formalitatea de identificare și autopsia.

Identificarea a fost relativ simplă : echipa japoneză s-a prezentat la morgă, fiecare membru al ei a declarat că-l recunoaște pe sinucigaș, un procuror a consemnat declarațiile, pe baza acestora s-a dresat un act, piesă principală în alcătuirea certificatului de deces. Se stabilise într-adevăr, fără putință de tăgadă, că cel aflat în fața martorilor și a autorității judiciare era cutare, din neamul cutare, din țara cutare și că acest cutare era mort. Cauza morții urma a se preciza prin autopsie, act pe care colonelul Nigata l-a respins ca inutil.

— Știm bine că s-a sinucis, a argumentat el, căci vedem rezultatul. Actul sinuciderii a fost executat ireproșabil, iar din acesta a decurs decesul. Ce altă cauză a morții vreți să stabiliți !

— Aceasta o va stabili autopsia, s-a răspuns. E de văzut dacă aceasta e cauza și nu alta. E de văzut și dacă gestul în sine a fost normal.

— A fost normal, vă asigur !

— Nouă nu ni se pare normal, a replicat medicul legist. Este de văzut dacă gestul n-a fost comandat de o anomalie organică...

Pe acest drum nu se putea obține nimic, și colonelul Nigata l-a vizitat pe Radu Mihail, pe care l-a întrebat cu nedumerire :

— Domnule prefect, la dumneavoastră în Europa nu se sinucid oameni ?

— Ba da, a recunoscut prefectul, care cunoștea aface-

rea încă de la dispariția lui Sanadaru. Dar în epoca modernă asemenea fapte nu mai sînt lăsate fără explicație. Trebuie să lămurim cauza.

— E un fapt clasat, a încercat a-l opri japonezul. Desfacerea trupului în bucăți nu ne va mai spune nimic în plus.

— Rămîne de văzut. Oricum eu nu pot împiedica medicina juridică să-și spună cuvîntul.

— S-a procedat așa cu toți cei căzuți în război ? !

— Acolo, domnul meu, e vorba de o cauză de ordin general pe care toată lumea a acceptat-o ca atare : un război ! Mii și mii de oameni au ieșit din circuitul vieții, nu prin voința lor...

— Ba prin voința lor ! a precizat japonezul. Altfel, toți cei care-au căzut în război ar fi socotiți victime, ca după un cutremur. Or, după cîte sper, pentru dumneavoastră, cei căzuți sînt eroi.

Radu Mihail se vedea constrîns de stringența logică a japonezului, dar n-a cedat, a ieșit din capcană, invocînd uzul judiciar.

— Așa se obișnuiește de la un timp, grație dezvoltării științelor juridice și medicinei. Și ca o confirmare suplimentară : La începutul războiului, în gara Iași, s-a sinucis un ofițer rus, Pierre Kuzminski...

— Acum s-a sinucis un japonez, l-a întrerupt japonezul. Cu cît s-a îmbogățit medicina dumneavoastră legistă în urma acestor decese ? Puteți să-mi spuneți și mie ce-ați aflat ?

— În cazul lui Pierre Kuzminski, n-aș putea să vă spun, nu mai țin minte. Dar există la arhiva noastră duplicatele actelor de constatare. Doriți să le cercetați ?

— Nu.

Acest nu, refuzul de a mai cerceta, nu însemna o cedare ci rezistența la extrem.

În fața acestei situații, Radu Mihail și-a compus o figură solemnă, s-a ridicat în picioare, i-a spus :

— Prințule,
vă rog

să ne înțelegeți. Sinucigașul nu e altul decît un membru al casei princiare Katzura, ultimul urmaș pe linie masculină al acestei ilustre familii, înrudite cu casa voastră imperială. Azi, aici, la noi, s-a stins un neam.

— Și?

— Și trebuie să știm de ce. E o chestiune de responsabilitate judiciară, care ne incumbă. 7

— Ba îmi incumbă mie !

Radu Mihail i-a zîmbit cu amicizie :

— Îngăduiți-mi să vă scot din cauză... Sinuciderea s-a petrecut totuși aici, pe teritoriul român, deci noi vom lămuri lucrurile.

— Domniile prefect, există chestiuni care niciodată nu se vor lămuri...

— E doar o formă. Durează puțin...

Pentru prinț, ceremoniile funebre ce se desfășurau în juru-i pretutindeni, împresurîndu-l cu doliul lor, doliu de familie, de regiment, de parlament, de neam, asociau o îngrijorare de un alt ordin : morții readuceau la lumina zilei problemele rămase vii. Războiul nu suspendase, doar animase rezolvarea unor chestiuni care acum reveneau. Parantezele între care aceste somațiuni obiective fuseseră puse, pe durata ostilităților, săriseră-n aer, zburaseră, la prima clipă de pace.

Da, nimeni nu ieșise la arat !, după cuîn se strigase și la parlament. Arătura :în mustul zăpezii era pe aici o lege, acum călcată. Prințul nu trebuia să iasă, ca bădica Traian, la arat, dar Alteța-Sa știe din anii precedenți că anotimpul hambarelor goale predispune, primăvara, la răscoală. Parlamentul avea datoria să amîne răscoala, îndepărtînd-o provizoriu, măcar printr-o amăgire. Nici guvernul și nici parlamentul, presați de evenimentele externe, nu fuseseră în stare să plăzmuiască o amăgire ; cele două instanțe ale puterii așteptau probabil ca soluția să vină-de altundeva, eventual să pice din cer, sau, dacă nu, atunci măcar un accident să impună amînarea. Un prim accident fusese războiul ; un altul putea fi invazia.

Prințul avea încă suficientă distanță față de societatea locală, pentru ca s-o judece cu toată asprimea și să știe că exact așa se va proceda : aristocrația locală va vîna un nou accident, nu va fi în stare să-l evite, ca să amîne rezolvarea chestiunilor acute, iar apoi, după îndepărtarea

pericolului, va uita. Va sucomba în chietudine și narcisism, adică în huzur, după tipicul oriental. Sau în dezmaț, după tipicul occidental al Renașterii. Prințul era frigid și la ispita huzurului, cum era și la tentația dezmațului, el nu putea pendula între una și între alta, era cuiul pendulului, care se încăpățîna în a rămîne fix. Fatal, condiția prințului desfidea mișcarea, din perspectiva cuiului care e un arbitru exterior. Desigur, de cui atîrnă totul. Dar prințul o mai pățise o dată, în 1870 : cuiul putea fi scos. O pățise și Cuza, care dăduse pămînt țăranilor : cuiul fusese scos. Atunci ?

Din dilemă l-a scos cererea de audiență, formulată imperativ, a lui Dimitrie Brătianu, fratele premierului, senator opoziționist, pe care prințul n-a cutezat să nu-l primească prompt, ținîndu-l însă în picioare trei sferturi de ceas. Discuția a început nervos. Domnul Dimitrie Brătianu venise să-i spună prințului, în numele Senatului, că „lucrurile nu stau pe loc”, oricît ar încerca să le rețină „fratele mai mic”. El însuși venise să denunțe „aventurismul politic al premierului”, la care Alteța-Sa se asociase. Ca să se separe de celălalt Brătianu, de care era legat printr-o fatalitate de sînge și de nume, Dimitrie îl numea tot timpul pe Ion „Premierul”, cu ironie, dar și cu nervi. Premier era „cel mic”, nu „cel mare” cum ar fi; fost cazul dacă politica ar fi urmat în România un drum înțelept. Nu se urmase însă acest drum, prințul însuși se asociase cu „cel mic”, iar acum Alteța-Sa primea riposta, în urma bilanțului funest de după război. Însuși războiul, ca act, îi separase pe cei doi —■ pe prinț și pe Ion Brătianu — de linia înțeleaptă de conduită, pe care fratele mai mare, Dimitrie, ca demn lider al familiei, o preconizase. Acum o reamintea :

Căci, a spus domnul Dimitrie, Alteța-Voastră a fost prevenită cu fermitate, încă de acum un an, la consiliul de coroană, asupra riscului de a intra în război. Vă aduc aminte că nici unul dintre oamenii politici români, foștii preșidenți de consiliu, deputați și senatori, n-a fost pentru intrarea României în război.

— Ba a fost unul, a precizat prințul. A fost premierul în funcțiune, chiar fratele domniei-voastră !

Alteța-Sa n-a mai spus „Aceasta mi-a ajuns !”, dar replica se subînțelegea. Se subînțelegea că, între cei doi frați Brătianu, prințul e hotărât să meargă mai departe cu „cel mic”, deși „cel mare” venise să avertizeze că din nou se greșește, cum se greșise și atunci, când „cel mic” și prințul hotărâseră ca România să facă război peste capul înțelepților.

— Am avertizat atunci împotriva celor două voturi, a mai spus Dimitrie, țintindu-l pe prinț, că în curînd se va pronunța ireversibilul.

Cele două voturi pentru intrarea în război, al prințului Carol și al lui Ion Brătianu, răsturnaseră într-adevăr faimosul consiliu de coroană, sfidînd majoritatea negativă.

— Dar între timp, a consemnat prințul, cu umor ireversibilul despre care îmi vorbiți s-a și pronunțat. Războiul a fost făcut. Apoi sever : Și a întrunit, cum bine știți, și adeziunea corpurilor legiuitoare !

— Cînd, post festum ? a ripostat Dimitrie, agresiv.

Desigur, post festum, lucrul se înțelegea de la sine, prințul a confirmat situația prin tăcerea sa. Între mașinăria legislativă și între mișcarea accelerată a evenimentelor intervenise un decalaj. Ca și acum-Domnul Dimitrie Brătianu oare n-o știa ? O știa și tocmai de aceea contraataca, observând însă o bază de principiu :

— Corpurile legiuitoare nu pot admite să fie împinse la margine, printr-o voință personală, așa cum azi se întîmplă. Ca și ieri ! Un guvern, a mai adăugat fratele cel mare, trebuie să dea seama parlamentului, a cărui voință o reprezintă. Iar factorul constituțional suprem e dator să vegheze ca astfel de iregularități...

Era prea mult. Domnul Dimitrie își permisese o impertinență, probabil în calitatea sa de reprezentant al

unei mari familii politice, familia Brătianu. care, ar fi vrut să spună fratele cel mare, are două capete, unul înțelept și unul 'nebun. Prințul n-ar fi trebuit să meargă cu nebunii, cu liberalii radicali, ci cu liberalii ponderați, ba chiar cu alții, care erau acum roșii de mînie, clocoteau. Ridicarea tonului și recursul la principii interveneau întotdeauna în momentele cînd capacul cazanului parlamentar sta să sară. Acesta era deci avertismentul. Prințul a luat distanță, prin cîteva întrebări, față de cazanul parlamentar al cărui clocot îl aducea Dimitrie.

— S-a opus cineva, în tot acest răstimp, ca parlamentul să-și exercite prerogativele ? a întrebat Alteța-Sa. A împiedicat cineva buna desfășurare a sesiunilor, chiar dacă unii dintre parlamentari s-au aflat cu mine pe front ? Și după o pauză sumbră : Cît privește datoria factorului constituțional suprem, acesta are a da seamă în fața altcuiva. Vă rog să observați !

Fratele premierului s-a recules, acceptînd mut admonestarea. El venise de fapt să cenzureze comportarea nesăbuită a fratelui mai mic și nu funcția principiului constituțional suprem, pe care nu dorea s-o pună în cauză, în cauză era doar guvernul premierul — și a ținut s-o precizeze :

— Guvernul este somat să dea seama, neîntîrziat, în chestiunea externă. Și ferm : Parlamentul nu-și poate însuși niște demersuri și niște acte pe care nu le cunoaște ! Și fără a mai lăsa loc vreunei replici : Am însărcinarea să vă informez că pe masa Senatului, dar și la Cameră, au fost depuse cîteva moțiuni de cenzură în această chestiune. Corpurile legiuitoare se vor aduna în sesiune secretă.

— în absența domnului Brătianu ?

— Cu sau fără el.

Audiența lui Iancu Ghica la kneazul Gorceakov fusese precedată de o lungă discuție a cancelarului cu ambasadorul american la Petersburg, generalul Pomuț. Iancu Ghica a fost nevoit să facă antecameră mai bine de un

ceas, apoi, în clipa cînd americanul a dat să iasă, cancelarul l-a reținut, l-a poftit înapoi, discuția din cabinet s-a prelungit cu încă o oră. Cînd, în fine, ușa s-a deschis din nou, Pomuț s-a repezit cu brațele întinse spre el, ca spre un bun amic, scuizîndu-se cu toată ceremonia : „—Nu sînt de vină !” i-a spus, apoi corectînd formula : „— Eu sînt de vină !” Ghica nu putea să replice : „— Eu sînt de fapt de vină, eu încurc socotelile marilor cabinete !” ; imediat a și fost poftit în interior, de unde, peste foarte puțin timp, a și ieșit, fiind totuși condus cu ceremonie, pînă la peron, de un oficial al gazdelor. Jos, îl aștepta Pomuț, care, presupunînd că întrevederea Ghica-Gorceakov va fi scurtă, nu părăsise terenul, voia probabil să prezinte celui ofensat încă un supliment de scuze.

— Știam că vei coborî repede ! i-a spus lui Ghica, poftindu-l în sania lui. Vreau să bem împreună un ceai.

— N-am timp, sînt grăbit să transmit la București rezultatul întrevederii.

— Nu te grăbi, te rog, hai să bem ceaiul.

— N-am timp, rogu-te, poruncește să mă lase la hotelul meu.

— Insist să stăm de vorbă !

— Dar nu pot !

Vorbeau românește, deși americanul își amintea cu greu cuvintele de-acasă, le căuta prin memorie, chiar pe cele mai simple. Ghica vorbea curent englezește, dar cu americanul avea trac, i se părea că Pomuț vorbește englezește ca un văcar din Vestul Sălbatec și atunci ambii se eliberau, conversînd — cînd puteau — în română. În românește, americanul i-a și spus ce ținea să-i spună, în timp ce sania zbură spre reședința provizorie a lui Ghica.

— Știi ce mi-a zis cancelarul, în timpul cît te aflai în antecameră ?

— Bănuiesc ce ți-a spus, lasă-mă să cobor !

— Nu bănuiești, stai să-ți spun, căci nu s-a referit la problema aceea, ci la cu totul altceva. Cancelarul era într-un moment de bună dispoziție, cînd mi-a arătat, fără vreo legătură cu subiectul nostru, harta Eurasiei, desfășurată în spatele lui, pe perete. Știi, mi-a zis, a cîtă miaspartă din Rusia e România de azi ? Eu însă nu m-am intimidat de asemenea întinderi geografice, nu vedeam legătura, deși bănuiam că voi îi încurcați foarte mult. Apoi,

mi-am dat seama că marele cancelar mi-a spus asta, cunoscînd bine faptul că sînt român, prin obîrşie. I-am răspuns ca atari : Excelență, după cît ştiu, România nu face parte din Rusia ! A rîs. Mă refeream la proporții ! a precizat el. Ştiu asta, i-am dat răspunsul, ca stat, România ar fi poate cel mai mic stat din confederația americană.

— Gata, ' a strigat Ghica, dînd să coboare din sanie, ne tocmiți peste capul nostru.

— Stai ! l-a reținut Pomuț. N-am cum să vă bag în confederația americană, nu vreau nici să vă bag în Rusia. Stai să-ți spun mai departe.

Ghica n-avea timp. A coborît din sanie, grăbindu-se să intre în hotelul de reședință, presat să nu uite vreun cuvînt sau vreun sens din răspunsurile prințului cancelar. Pentru Pomuț avea timp destul. America îl lăsa rece pe lancu Ghica, drept care i-a și promis americanului o înîltnire pentru a doua zi, tot la un ceai. Chestiunea cu harta îi rămăsese totuși lui Ghica în cap, Pomuț, dac-ar fi fost delicat, nu ar fi trebuit să i-o spună — la fel pățise cîndva la Constantinopole, cînd Savfet-Paşa îi arătase harta imperiului său, tot într-un moment de bună dispoziție !, americanul, ca român, ar fi trebuit să priceapă totuși, măcar într-un asemenea moment, cînd e cazul și cînd nu e cazul a fi evocate hărțile. Dar românul era american și lancu Ghica, ignorînd termenul secund, s-a dus totuși să-l înîlnească, a doua zi.

— Ştii ce vreau să vă spun, a început Pomuț, din chiar clipa în care s-au așezat la ceai, că voi greșiți ! \

— Înţeleg, a replicat generalul, toți ne-o reproșează. Cel mai bine ar fi, cred, să dispărem. Atunci ar fi pace.

— Nu glumesc.

— Nici eu. Vreau doar să-ți spun cît de complicată e poziția acestui cui al lui Pepelea între marile imperii. Ştii ce-i cuiul lui Pepelea ?

Pomuț părea insensibil la trimiteri atît de vechi și subtile. A trecut direct la subiect, reamintindu-și totuși niște foarte pregnante cuvinte românești :

— Ați întins coarda prea tare !

— Noi am întins-o ? ! s-a apărut Ghica. Și scandalizat : Frate dragă, ar trebui să cunoști situația, - să ai clare în față reperele istorice !

— Eu am în față reperele contemporane ! Și muștrător : Căci aici greșiți voi, după cum vă este obiceiul. Voi

judecați prezentul dinspre trecut, în loc să-l judecați ca prezent. Sau și mai bine, să-l judecați prin prisma viitorului.

Ghica începuse să freamăte, din nou americanul nu pricepea nimic din „litigiul fierbinte”, din spinoasa chestiune dunăreană, în care se băga ca un nepoftit și mai ales ca un neofit. Ca să-și îndulcească riposta, Ghica a început prin a-l trata ca român, adresându-i-se din nou cu frate dragă :

— Frate dragă, dar e la mijloc o chestiune de drept ! Nu se poate cere un pământ asupra căruia n-ai drepturi !

— O fi, a admis americanul. Aceasta din punctul vostru de vedere sau din punctul de vedere al dreptului, cum pretinzi. Dar trebuie să ai sub ochi și celălalt punct de vedere.

— Și care-ar fi acesta ?

— Păi, iată-1 : Rusia vrea să fie putere europeană. Or, fără Dunăre nu se poate. N-aveți ce face. Argumentele voastre sentimentale despre pământul strămoșesc nu fac doi bani. Ați întins coarda de pomană. Argumentele voastre n-o să' le ia în seamă nici Apusul. Puțin le pasă celor de la Londra, Paris, Viena, Berlin despre pământul vostru strămoșesc. Rușii' vor să repună piciorul la Dunăre.

— A vrut-o și Baiazid Fulgerul, și Mahomed Cuceritorul, și Soliman Magnificul. Și ai văzut urmarea !

— Am văzut-o, dar acu istoria joacă altfel. De la nord la sud. Ce vă faceți ? ®

Ghica tăcea, interzis.

— Aveți mijloace să opuneți forță la forță ?

Ghica, fără aer, a răspuns totuși :

— Avem forța dreptului...

— Eu vă-ntreb dacă aveți și altfel de forță. Or n-aveți. Și-atunci ce vă faceți ?

Ghica simțea că nu mai poate opune nimic, deși se încăpățâna să caute. Pomuț i-a suprimat zbaterea în gol :

•— Să vă spun eu ce să faceți ! Și aruncându-i soluția, ca și, cum ar fi scos-o din buzunar : O confederație de tip american a popoarelor sud-dunărene.

Ghica a izbucnit în râs, un râs nervos, în care a apucat totuși să spună :

— Chefului tichie de mărg|ritar îi lipsește !

Pomuț n-a părut descumpănit, deși era pleșuv. Iancu Ghica era de-a binelea chel. Pleșuvul i s-a adresat chelului în continuare, cu toată seriozitatea :

— Da, ar trebui să faceți o confederație întinsă de la Baltica pînă la Marea Egee... Ați scăpa de imperii. De toate trei deodată.

Iancu Ghica a trecut de la rîs la indignare :

— Domnule, cum nu-ți dai seama că eu nu știu ce va fi mîine acasă la mine ? ! Și aruncîndu-i contraargumentul definitiv : Iată, am știrea că spre Dunăre, adică spre țara mea, au pornit în marș forțat patru divizii...

Pomuț l-a ascultat, appi l-a poftit să se așeze și să soarbă din ceai. A băut el mai întîi, dîndu-i celuiilalt răgaz să se calmeze.

— Asta nu-i de crezut, a spus americanul. Nu cred că Rusia își va pune mintea cu voi. Gestul ar fi lipsit de sens, legat de prea mari complicații. Și tocmai de aceea vă spun : dacă azi, în prezent, nu puteți face nimic, fiindcă n-aveți forță, gîndiți-vă măcar cum să vă apărați mîine, în viitor.

— Și pe ce forță ne vom bizui mîine ?

— Pe forța unei confederații care v-ar scoate pe toți de sub tutela imperiilor. E singura voastră salvare !

Ghica a rîs din nou, dar ceva mai calm. Din pragmatic și mărginit, cum îi apăruse inițial, la primele contacte, Pomuț sărise dintr-o dată la polul opus, dezvoltîndu-și un chip cu totul nou, de utopist. Utopistul bea ceai și perora pe tema confederației, dar Ghica nu-l mai putea asculta. Îl auzea în surdină :

— Stai să socotim cîte state ați fi, după națiuni și naționalități ! Deci : greci, aromâni, albanezi, bulgari, români, muntenegreni, sîrbi, croați, sași, șvabi, maghiari, slovaci, sloveni, cehi, polonezi, lituanieni, letoni, finlandezi. Nici măcar n-ajungeți la numărul statelor americane, care compun federația noastră. Domnule, l-a întrerupt Iancu Ghica, dar voi, cei care-ați compus actuala federație americană, n-ați fost popoare și țări, cum sîntem noi, voi sînteți oameni vînturați din toată lumea, care, abia azi dacă faceți o țară, încă nu o națiune.

— Ei și ? l-a înfruntat americanul. Sîntem o putere. De ce-am avea nevoie de o națiune ? Și voi ați putea fi o mare putere. Și din utopie : Gîndiți-vă ce, vast teritoriu ! Desigur, mai mic decît al Americii, dar ce popoare !... Dispuneți apoi și de un alt avantaj, foarte mare : deschiderea spre toate mările care decid viața continentului european. La sud, Mediterana, Marea Neagră și Adriatica. La nord, Baltica și Marea Nordului. Aveți și trei sisteme de munți, în interior : Pind, Balcani, Carpați. Și un mare fluviu : Dunărea. Astfel constituindu-vă, nimeni nu va mai putea vreodată sfărîma această unitate. Plus că, dacă doriți, veți putea oferi sîmburele de refacere a întregii Europe. Veți fi trupul, adică motorul unei Europe cu două aripi, cea occidentală și cea orientală, care vor bate, pentru întîia oară simultan. Capitala ? Tot atîtea capitale cîte națiuni și naționalități. Desigur, și un centru administrativ, la jumătatea drumului între nord și sud, undeva în Carpați, poate la București, poate la Brașov, poate la Alba Iulia. Depinde de voi toți să-l alegeți.

Ghica îl urmărea ca-n vis. Asculta de fapt un basm oriental. Asculta și fuma. Intre timp zîmbea. L-a întrerupt totuși pe utopist cu încă o întrebare :

— Și imperiile ?

Pomuț s-a trezit el însuși din reverie, puțin surprins :

— Păi care mai sînt ? ! Imperiul otoman a și dispărut. Imperiul austro-ungar stă să crape. Cît despre ruși, nu-i vezi ?, ei singuri vor să-și doboare imperiul. Apoi zîmbindu-i lui Ghica : Am auzit ce-ai pățit cu anarhista aaaaa, în drum spre Palatul de Iarnă...

— De-aici cred că mi se trage ! a spus Ghica, tresărind edificat. M-or fi socotind oare vreun anarhist

ceva ?...

— Dumneata anarhist ? ! s-a mirat americanul. Dar n-ai deloc aerul. Ești cel mai pacific om 'cu puțință. Nici urmă de insurgență la dumneata. Și enumerându-i însușirile : Mai întâi că nu ești ateu !

— Doamne ferește !

— Apoi respecti instituția statelor...

— Așa e...

— ...pînă acolo încît respingi, iată, proiectul acestei confederații...

— Păi nu-mi intră-n cap ! s-a disculpat Ghica. Nu dau vrabia din mînă, națiunea mea adică, pe cioara din gard. Domnule, cînd izbutesc să iasă din burta unui imperiu, națiile trebuie să respire ușurate, măcar o vreme. N-am ce face cu confederația dumitale, mă-nțelegi ?

Americanul nu înțelegea, era evident. L-a și privit pe Ghica cu mirare :

— Nu-nțeleg, în fond, ce are țarul cu dumneata ? ! Să le pari indezirabil numai fiindcă reprezinți, aici, la Petersburg, ideea atît de precară a. dreptului ?

Rășcanu își asumase, paralel cu pregătirile de nuntă, și o altă sarcină, cu mult mai dificilă. Avocatul nu l-ar fi abordat totuși pe viitorul ginere, ar fi avut la rîndu-i trac, dacă acesta nu i-ar fi ieșit în cale, venind pe culoar, direct din odaia lui Helene. L-a poftit pe Toma în birou și a încercat să dea întrevederii un ton cît se poate de grav, solemn la limită, deși impersonal :

— Ați întîlnit-o, sper, pe Helene !

— Desigur.

— Ați vorbit cu ea, nu-i așa ?

— Desigur.

Era absurd ca Rășcanu să întrebe dacă cei doi tiiieri care schimbaseră pe front inelele de logodnă mai voiau să se căsătorească. Pentru asigurare, a întrebat :

— Ceea ce s-a hotărît, între voi, rămîne definitiv ?

— Desigur.

Acest „desigur” nu l-a asigurat pe șeful casei. Poate că Toma, totuși, nu știa totul despre boala fiicei lui. Era de datoria lui ca tată, dar și ca om de lege, să-l prevină pe străin asupra unei situații ieșite din comun. Rășcanuezită asupra felului în care să înceapă, dar Toma i-a rupt ezitarea :

— Știu tot.

— Ce știți ?

•— Ceea ce Helene mi-a și spus.

— Adică...

— E convinsă- că va muri.

Rășcanu nu mai era un intermediar între cei doi logodnici. S-a tras la margine, sobru.

— N-am ce vă mai spune, a șoptit.

— Nu-i nimic de spus, i-a răspuns tânărul. Asemenea lucruri, dacă s-ar fi petrecut pe front, nu schimbau destinul nostru. Eu rămân legat de Helene.

— Adică ?

— Așa cum auziți. Va fi soția mea.

Rășcanu s-a ridicat în picioare, tremurând :

— Bine, dar moare.

— Și ?

Rășcanu nu putea totuși crede că o asemenea hotărâre îi privește doar pe cei doi :

— Domnule Nicoară, a început el oficial, instituția matrimonială este totuși o instituție. Nu pot crede în ceea ce afirmați acum. Vă rog să mă iertați. Și vă mai rog să trimiteți martorii, nașii pe care îi propuneți, pe care vi

*i-ați ales, în sîrșit...

— Vă trimit martori, vă promit !

Se anulasera toate formalitățile prealabile căsătoriei, care ar fi trebuit să se desfășoare cu un fast nemaipomenit, dar și cu rigoarea protocolară a unui act de duel. Rășcanu se bătușe, tânăr fiind, într-un cluel. Fratele său și tatăl lui Theo chiar și murise într-un duel. Erau necesar martorii autorizați, ca în orice act de viață sau moarte. De moarte, sigur T— dar poate și de viață.

— La cine v-ați gândit ? a mai întrebat avocatul, cu toată încruntarea clipei.

— N-am pe nimeni în acest oraș, a răspuns Toma,

decît pe un negustor cu care sînt rudă : domnul Semproniu Șiclovian.

— Il aștept.

Tînărul a ieșit, imediat după schimbul formalităților, - și tatăl, simțindu-se tînăr, a fost satisfăcut. Acum, după ce uvertura eeremonială avusese loc, urmau a fi trimiși martorii, pentru a se stabili cadrul matrimonialului, sub latura material-juridică. Doar atît ! Restul se consumase între tineri, fără părinți — dar cînd ? ! Cînd ? Lui Rășcanu nu-i venea să creadă că atît de iute se mistuise tot. Ce mai urma ? Doar nunta ?

A făcut efortul de a se sustrage gîndurilor sumbre, din respect față de Anne și din adorație față de Heiene. Nici una n-ar fi trebuit să-l surprindă cu o figură sumbră.

Ca să facă totuși un lucru util, dar și pur, avocatul s-a apucat să răscolească prin arhiva lui de partituri muzicale, în speranța că va descoperi ceva adecvat pentru nunta domnișoarei Heiene. N-a fost însă lăsat să se cufunde în abisul muzical, fiindcă Anne, bătîndu-i la ușă, i-a transmis cu emoție o veste nemaipomenită :

— Alee, știai că sosește în turneu, la București, Adelina Patti ?

Vestea era într-adevăr senzațională. Bunica Grădișteanu îi făcuse cadou nepoatei, lui Heiene, îngerii lui Luca de la Robbia ; el, ca tată, avea șansa s-o aducă la nuntă pe Adelina Patti, dacă diva ar fi acceptat. Ce alt dar mai nimerit pentru nunta lui Heiene ? Oricît ar fi costat.

Intrînd în bibliotecă, avocatul a trecut la compartimentul partiturilor muzicale, pe care le deținea prin moștenire sau prin achiziție, deși rareori recurgea la asemenea lecturi, cît doar să se calmeze, în clipe de cumpănă. Rar cîteva partituri. Notele i se păreau enigmatice, nu găsea ușor sunetul echivalent, precum sunetele 'care legau cuvintele, deși Rășcanu citea curent

melodii, înfruntînd dificultatea notațiilor muzicale. Avea o predilecție chiar să se lanseze în penumbre. Uneori penumbrele îl invadau. Avea poate, tocmai de aceea, un anume trac față de bucățile umbroase, excesiv catifelate și adîncite melodic, pînă la limita în care marile arhitecturi se destrămau.

O partitură de Michael Haydn, pe care a ales-o la întîmplare, l-a captivat imediat. Nu era marele Haydn, ci fratele său, dar un compozitor cu mult mai subtil, mai umbros, mai transfigurat în adîncimi, mai liber decît precedentul, deși mai închis, dar în adîncime.

A pus un semn concertului. Merita să fie cîntat, fie și fragmentar, la nunta lui Helene. Deși se opunea ceva : absența unui instrument : orga. În casa lui Rășcanu nu se afla o orgă, doar un vechi clavecin, dacă va fi mai existat pe undeva, printr-un pod. Muzica, pe care o dorea, pentru nunta fiicei lui, nu putea fi totuși redată decît cu ajutorul unor instrumente — stricate, dezacordate — din alt veac !

Mai rămăseseră doi saci cu „molozi”, chiar Parva îi numise așa — „Saci cu molozi” — două traiste pline dolidora cu fișe, puse într-un sac mai mare, al treilea, care purta eticheta : **„Sexuarea cuvintelor în limba română”**.

Cînd pornise în sus, pe scări, Monstrul și-a adus brusc aminte de acest sac și a coborît în fugă să-l caute. „— Ce-ai făcut cu sexuarea cuvintelor ?” a strigat el, cu furie. Din nou panică printre slujbași. „— A luat-o domnișoara Bogdania !” a spus cineva. „— Ce să facă Bogdănel cu sexuarea' vocabulelor !” a respins Domnul Director, rîzînd cu toată gura. El știa că Domnișoara sau Domnișorul luase un sac cu altfel de moloz. S-a găsit în sfîrșit și acest sac. Hasdeu l-a pipăit mai întîi, apreciînd cam cît e de umflat. Apoi a desfăcut baierile și a extras din interior prima traistă, pe care scria **Masculin**. A extras și traista a doua, pe care scria **Feminin**. „Unde-s neutrele ?” a mai strigat el. **Neutrele** nu erau distribuite într-o pungă separată, cum ar fi fost norma!^ se aflau împrăștiate pe fundul sacului în care pluteau, cai într-un lichid seminal, masculinele și femininele. Hasdeu a legat sacul la gură, ceva mai liniștit, apoi s-a apucat săyl tîbîrcească în sus, pe scări. Cineva a dat să-l ajute. A refuzat. A dus singur sacul pînă în cabinet, unde din nou l-a desfăcut, lăsînd să se împrăștie pe uriașa masă de lemn, **masculinele, femininele** și **neutrele** din limba română. **Neutrele** puneau temelia : **un deal/ două dealuri, un mal/ două maluri...**

Chestiunea era ațîtătoare, privea despicarea realului, în limba primitivă, între doi, ba chiar între trei versanți : **masculinul, femininul** și **neutrul**, acesta din urmă așezat undeva mai sus, ca un gol sau ca un principiu coordonator. Inițial, substantivele se vor fi înfățișat fără polarități, doar neutrele, o masă amorfă, precum nebuloasa primară. Apoi, a mai gîndit domnul Hasdeu, se va fi produs sexuarea, contradicția, opoziția, antagonismul fertil. Unele cuvinte, cele prime, răspundeau probabil regimului dublu, **masculin-feminin**, provenit din indistinția primă : **nisip, nou, noroi**, și altele, posibil o masă amorfă, neidentificată încă, greu identificabilă sub năvala de cuvinte a indoeuro- penei primitive. Limba repeta facerea lumii, acel Parva voia să refacă facerea, dar orbecăia printre pragurile lipsă. Experiența nu se putea recompune decît cu prețul cunoașterii tuturor limbilor, știința la care nimeni, la ceasul dat, nu avea acces. Căci dacă în indoeuropee, de care româna ținea, sexuarea cuvintelor nu era un mister — căci provenea din latină ! — în alte

familiei de limbi lucrurile se încurcau. Mai intervenea și sexuarea verbelor, precum în vechile limbi semitice, spre exemplu în egipteană faraonilor. Domnul Hasdeu a întârziat o clipă cu gândul și asupra limbii faraonilor, în care tocmai se iniția.

Va fi fost deci și un prag în care verbele se sexuau, a dedus el. **A fi** era sigur masculin, în toate limbile. Dar **a avea** ? Mentalitatea întemeietoare va fi fost, la ceasul prim, cu totul alta decât mentalitatea achizitivă sau decât mentalitatea cognitivă, cumpănitoare, de atunci și de azi. Deși verbele, între timp, consimțiseră a se supune unui regim unic, fără sex, regimul unui om generic. Neamurile nu consimțeau a fi masculine sau feminine, ele înființau, achiziționau, dar și cugetau. Ca și indivizii. Norma limbii nu slujea la nimic, nu conținea în sine o etică. Trebuia alta, în afara limbii, sau poate una conținută în chiar sensul limbilor.

Domnul Hasdeu a aruncat provocarea conținută în acel sac cu moloz.

Primindu-l pe Șiclov, care n-avea asupra-i cărți de vizită, Rășcanu își făcea datoria față de propria-i casă. Nu-și putea totuși imagina că martorul trimis de Toma avea să fie atât de nedelicat. Căci Șiclov, după schimbul introductiv de formalități, a pretins imediat foaia de zestre. Avocatul s-a crispat, nu-i venea să creadă că intrusul va proceda atât de agresiv ; a scris pe o hîrtie principalele piese care-i reveneau lui Heiene din inventarul averilor familiei, apoi a împins acest document în fața brînzarului de la Curtea Veche. Șiclov a luat hîrtia și a examinat-o prudent, încet, cu suspiciune. Cît a durat examinarea, în semn de indiferență, Rășcanu s-a retras de la birou și a început să se plimbe prin încăpere. S-a fixat pînă la urmă în dreptul ferestrei și a privit spre parcul răvășit. A auzit apoi vocea lui Șiclov :

— Și Crăcăoanca ?... Moșia Crăcăoanca nu-i pe listă ! a observat brînzarul, arătînd hîrtia dotală.

— Domnule, i-a răspuns avocatul, Crăcăoanca are angarale. Eu nu-i dau fiicei mele decât bunuri sigure.

Șiclov s-a fîșit în scaun nemulțumit. Nu consimțea să piardă Crăcăoanca, moșie al cărei nume îi căzuse cu tronc. A împins spre Rășcanu hîrtia :

— Scrieți și Crăcăoanca. Facem ce-om face și-o

dezglo- dăm din ipotecă.

Rășcanu a revenit la birou, și, rămînînd în picioare, a adăugat pe listă Crăcăoanca. Apoi și-a reluat plimbarea : Șiclovăn a reluat examinarea listei.

— Moșia Grecuța, a mai observat Șiclovăn, e a coanei Leanța Grădișteanu. Se cheamă că nu-i din averea dumneavoastră, i-a dăruit-o cucoana.

— Și?

— Mai adăugați ceva, o pădure. Pe listă nu-s cuprinse păduri. Apoi agresiv, ca și cum i s-ar fi furat ceva din averea proprie : De ce-ați vîndut Brădetul ? Brădetul trebuia să fie pe această listă !... Acu mai va să scoată cineva această moșie din gheara lui Krașmaru.

Avocatul a rămas interzis și de ton și de situație. Șiclovăn îi cunoștea averile, venise înarmat pînă-n dinți cu argumente — suprafețe de pămînt, credit, debit, polițe — ca la o luptă. Acum fusese invocat și numele lui Krașmaru, alt rechin. În ce lume urma să intre Helene ?

— Domnule, l-a pus el la punct pe intrus, asemenea problemă vă depășește. Nu permit nimănui să judece felul cum îmi administrez proprietățile.

Șiclovăn parcă nici nu auzise. Se întorsese din nou cu ochii la listă, o cîntărea în palmă, i se părea ușoară.

— Mai sînt apoi și bălțile de la Dunăre, a mai spus el. Cu acestea ce faceți ? Domnișoara e totuși singurul dumneavoastră copil !

Rășcanu ar fi vrut să răspundă că o căsătorie nu înseamnă jaful socrilor, dar a preferat să rămînă întors cu spatele la negustorul insolent. A sunat și a cerut trăsura. Abia-și putea stăpîni nervii. Intrusului i-a spus că-i mai poate acorda încă un sfert de oră, că-l reclamă treburi urgente în oraș. Șiclovăn n-a părut ofensat de această concediere. A rămas liniștit în scaun, cu lista în mînă.

— Adăugați balta Zăvoiul ! a mai cerut el. Acum se află-n administrarea domnului Zagudi, care vă dă pe ea mai nimica.

— Nu mai adaug nimic ! a respins Rășcanu, hotărît să pună punct tratativelor.

Șiclovăn s-a dezmoțit, era probabil satisfăcut de cît obținuse, cît de ușor obținuse, fiindcă principalele piese imobiliare și funciare se aflau de la început pe listă. Ofînd, a mai spus :

— Uite-aşa se duc pe gîrlă marile averi...

Constatarea aceasta neavenită îl acuza în fond pe autorul ei, căci el, brînzarul, împreună cu ceilalţi — Zagudi, Kraşmaru and company erau agenţii disoluţiunii. Dar Şiclovan nu consimţea să-şi ia partea care-i revine. L-a privit compătimator pe Răşcanu :

— Păcat ! Apoi dînd să se ridice, dar rămînînd pe loc : Las' că de-aici încolo or să se schimbe lucrurile. Pămîntul intră pe mîini tinere. Avem noi grijă.

Culmea, Şiclovan se insinuase deja ca proprietar al averii lui Helene, în numele lui Toma, încă înainte ca matrimoniul să devină act legal. Scîrbit, Răşcanu ar fi vrut să retragă actul — căci foaia cu scrisul lui reprezenta deja un act, dar brînzarul a împăturit-o şi a pus-o în buzunar. Încă nu se dădea dus, mai avea probabil o chestiune de soluţionat :

— Domnişoară, a spus el cu ton de hotărîre, se va numi de aici înainte Nicoară.

— Asta nu ! a urlat Răşcanu.

S-a ridicat în picioare şi bătrînul, cu ofensă.

— Cum nu ? ! Şi ritos : Femeia poartă numele bărbatului, aşa-i la noi.

Răşcanu a rămas zidit în loc, ca la duel, cînd se primeşte asaltul. Oare lui i se vorbea astfel, lui ca jurist ? Reţinuse atacul la identitatea fiicei, înţelegea şi mobilul — preservarea averii sub un nume nou — dar a refuzat să riposteze în sensul adversarului, doar l-a ascultat. Aştepta însă clipa cînd brînzarul avea să-i arunce argumentul decisiv : „— Domnule, fata tot moare, măcar averea să se salveze, sub numele nou !” Şiclovan n-a produs argumentul — nu-i venise în cap ? —, s-a oprit, asudat, pîndind răspunsul. Avocatul i-a spus :

— Nu vă înţeleg, domnule Şiclovan. Consimţiţi să pierdeţi un mare nume aristocratic, Răşcanu, pentru a cîştiga ce, un nume oarecare ? Cu averea e altceva, înţeleg să vă luptaţi să smulgeţi cît mai mult, dar numele ? !

— Şi-atunci cum se va numi noua familie ? a întreat baciul, brusc domolit, învins de argumentul neaşteptat.

— Simplu, Răşcanu-Nicoară. Şi la rîndu-i învins : N-am nimic împotrivă ca domnul Nicoară să-şi asocieze şi numele meu.

Bogdania a desfăcut hîrtille lui Parva și a încercat vreme de cîteva ceasuri să le pună într-un rost. Era decisă, cu oricîte dificultăți, să-l scoată la lumină pe Parva. Nu se putea totuși, erau doar zburături, crîmpeie, ca după o explozie. Cu mari dificultăți, Bogdania a izbutit totuși să reconstituie, din file disparate, un caiet cu versuri. Erau sau nu erau scrise de Parva ? Era caligrafia lui. În urmă cu un an, tot la Arhive, Parva notase pe copia unui act medieval niște versuri latine care o scandalizaseră pe Bogdania de atunci, prin îndrăzneala unei imagini :

***„At semper versari, Lucreti Parva,
Tempestatibus, idemst et, amice,
Sub si immotis sideribus
vesanos / Mulgeas hircos”.¹¹***

De la acest „Mulgeas hircos” pornise scandalul, dar și interesul nebun pentru el. Aceeași era grafia, aceleași numele — Lucretius Parva —, ba chiar titlul caietului îl indica pe autor : ***Litterae meae***. Într-un scurt poem, Parva își trasase pînă și autoportretul, pentru a se face mai ușor recunoscut :

***„Non sum ficta species.
Sura fuga quae fugit Sum
manus quae regit Sum
febris quae ardet Sum
frigus quod fervet...”***

Parva era nebun dacă-și imagina că el însuși e Natura, „care zburlește arbori / și încrețește munți”, sau, cum scria el :

***„Quod arbores lacessit
Altosque montes crispant...”***

Poemul îi ieșise, cum îi ieșiseră acestui domn și alte năzdrăvănii, versurile aveau duh, obrăznicie cosmică, o

**11 „Și a fi mereu, în furtună,
E tot una, Lucrețiu Parva,
Cu-a mulge, sub stelele fixe,
Țapi căpiați.”¹¹**

superbie a afirmării sinelui, care țîșnea către dimensiuni gigante. Bogdania a tradus în fugă :

*„Nu sînt închipuire
Sînt fuga care fuge
Sînt mîna care mină
Sînt febra care arde
Sînt frigul care frige,
Care zburlește arbori
Și încrețește munți..*

Cînd o fi scris Parva nebunia asta ? s-a întrebat, apoi, citind nota de sub poem, s-a lămurit : **die incerta** ! Parva se socotea demiurgic în toate zilele anului. Dar ce dez-lănțuire și ce dezordine în aceste versuri, care izbucneau în tempestă, frîngînd lanțurile metrice, interferîndu-se, redueîndu-se uneori la niște bruște așchii sonore. Unele poeme se prezentau în mai multe variante, uneori cu versuri și cuvinte în mai multe versiuni, precum un cal — **Equus** — din care Bogdănel n-a știut inițial ce să aleagă :

*„Equus me sella cepit
/ me sella captum /
/ me sella capto /
Hinnitum iactans malum / durum /
/ Hinnitu verberavit /
/ Hinnitu dentes nudat /
— Descendere non potes / non potest /
j — Nequibis desilire : /
Sum Fatum !*

Acest scurt poem, încărcat de variante, a fost redat de Bogdănel în română așa :

Calul

*„Calul mă primește în șa
și nechează spre mine :
— De-acu nu mai poți descăleca •
Sînt Destinul.“*

Să fi fost Parva sortit a nu rămîne un ins pedestru ? Certamente. Insul avea marcă, sub mîna lui lucrurile se

transfigurau, chiar și latina. Printre hîrtii, uri alt poem, în endecasilabi, suna ca o reminiscență din Catul. Bogdania a transcris versurile, cu satisfacție :

„Nos amare deceret cana nive,

Opus igitur esset nobis hieme.”

Apoi a căutat și o formulă în românește :

„în casta nea ar trebui să ne iubim ;

Dar am avea nevoie de o iarnă.”

Această formulă, deși frumoasă, nemulțumea. Poate că Parva nu s-ar fi oprit la ea, cum nici nu s-a oprit ; se vedea că-l persecută acest motiv — candoarea, puritatea, ***cana nive*** — pe care l-a și reluat ulterior, într-o variantă, asociindu-i și un accent din Frangois Villon, care suna tulburător în latină :

„Velim nive, ah, casta te complecti,

Sed ubi nobis tam promissa hiems ?”

A tradus :

„Aș vrea să te iubesc în neaua castă,

Dar unde-i iarna mult promisă nouă ?”

Bogdania și-a spus că, pentru a fi poet, aceste două versuri erau de ajuns. Parva trecuse și prin această vămă, avîndu-i la dreapta și la stînga pe Catul și pe Villon. Ce mai voia în plus ? Ar fi fost o nerozie ca poetul să lunece într-o lirică a simțurilor, de tip anacreontic. Acel „ah”, care trimitea la Costache Conachi, nu spunea a bine. Dar particula fusese introdusă vizibil din necesități de ritm. Cele două versuri ar fi putut să figureze ca cheie de sol la întreg ciclul liric. Ar fi fost chiar foarte nimerit ; ceea ce urma confirma un poet.

Într-un alt poem, aflat într-o singură formă, Parva se supunea unui ritual al sacrificiului, printr-o lucidă și dură automutilare — smulgerea iubitei din carne — ritual pe care latina clasică îl traducea exact, tăios, metalic :

***„Ex imo pectore radicitus te vello
Obliviscendi causa. Primuvn dextrum
bracchium Recido jirmiter. Lacerationem
saevam Sinistro persequor oculo. Quam sed
aegre Sanabo flatum vultus tui ! Aegrius
quam Purgabo sanguen meum ardens ! Erit
sane Necesse vigilantis mentis denso cribro
Stillatim percolare, donec candefactum Et
purum sit. Ego immo candefactum exto.
Profundam quale sanguen, proelio ?“***

Bogdania s-a apucat să traducă în românește poema, dar după cîteva versuri s-a oprit. Tălmăcirea nu mergea. Textul latin opunea dificultăți. Lui Parva nu-i păsa de cantitățile vocalelor latine, preocupat mai curînd de aspectul modern al cuvîntului, deci de accent. „— Domnule, i-a strigat Bogdania, cu iritare, dar această reformă s-'a operat în latină abia după secolul întîi al acestei ere !“ „— Prea bine, i-ar fi răspuns cu siguranță Parva, eu scriu în această eră !“ Traducerea ar fi trebuit deci construită prin opoziție, ca la duel. Lăsînd la o parte această dificultate, traducătorul ar fi trebuit să dispună de o forță echivalentă cu a poetului prim, o forță masculină, drept care Bogdănel a reținut doar primele versuri ale traducerii, amînînd restul pe mai târziu :

***„Te smulg cu rădăcini cu tot din
mine, ca să te uit. încep tăindu-mi
singur brațul drept. Apoi continuu
mutilarea cu ochiul sting. Mai greu
fii-va-mi să-mi mintui respirația de
tine...”***

Această respirație a fost stopată în tălmăcire, fiindcă mai departe, în poem, năvălea sîngele. Parva era un poet al temperaturii, al rupturilor de ritmuri și accente, al dislocărilor de stări, al împotrivirilor și revărsărilor vulcanice. într-un poem neterminat, Parva se lua la hartă cu munții, niște munți înfășurați în gheață, poate Alpii, sigilîndu-i cu disprețul său suveran, silîndu-i să curgă la vale în scurgerea unui imperiu. Rimele erau bolovănoase,

Parva încercase să lucreze cu hexametrii, dar a ratat :

***„Praealti momes tallaces, glacie ficti,
Fallaces nuptae, tot illecebris nymphae
captantes, Occultantes sese altissimo loco quo
numquam Mens supergredi quit, ad limen
directum, vetitum, Aeternumque ubi se
ipse vocat indignanter inane...***

Bogdania s-a repezit să caute sfârșitul poemului, să-l
[«reconstituie din variante, nu l-a găsit, a găsit în schimb
altceva, un ***Exegi monumentum*** pe care Parva însuși și-l
■ Compusese, sub titlul : ***Ad meum signum***. Din nou
răzbea îtema erotică, Parva se chinuia să nu sucumbă
sub Eros, încercând să-și țină iubita la distanță :

***„Ne basiaveris, dilecta,
Venenum basio potabis :
Aes rubigatum numquam dulce.
At vento dona facultatem
Verrendi folia circumfusa
Et abi.”***

În transpunerea dezinvoltă a Bogdaniei, prima strofă
suna așa :

***„Nu mă săruta, iubito, ai să te
otrăvești : bronzul coclit nu e
dulce.
Lasă vîntul să măture singur
frunzele rupte în preajma-mi.
Și du-te.”***

Din nou însă, chiar în strofa următoare, poema se con-
vulsiona, revărsîndu-se într-o erotică puțin strunită, fier-
binte, sincopată, care eșua pînă la urmă în gesturi de po-
sesiune, laocoontice :

***„Sed tu perseverare malis
Diabolice et insatiata.
Papilla tenera, labella,
Et ambo genua, misella.***

***Metallicum premo truncum
Inundat cruor rubris undis.
In pectus imum — clavus fixus :
Hoc v.v.ru tuum cor anhelat..."***

Bogdania a lăsat netradusă această parte a poemului, pentru mai tirziu, cînd își promitea să izbutească o transpunere la treapta de arder. a originalului. În finalul strofei, poetul însuși urla :

***„A ! sine spiram, sine spiram !
Villae ardent, spiratione circum
Dilecta, siste, spectant, vident omnes.”***

Ceea ce însemna, în transpunerea fulgurantă :

***„O, lasă-mă o clipă să răsuflu !
Ard vilele în juru-mi din suflarea-mi.
Astîmpără-te, drago, ne văd toți !”***

Cea de a treia strofă era calm muzicală, anticii nu construiau așa :

***„Ad tumulum ne adducas flores
/ Sarcophago ne imponas flores
j Ne siveris lectas bidentes...”***

A ieșit mai lesne și transpunerea română, Bogdania călcînd din variantă în variantă ca pe clape de pian :

***„La sarcofagul meu să nu pui flori;
Să nu admiți vreun sacrificiu, altul
decît ființa ta,
mult liniștită, simplă adiere, cît un
zefir ce-ar șterge piatra-mi pe colțul
gurii. ”***

Cui erau dedicate totuși aceste versuri ? s-a întrebat Bogdania. Cine era destinatarul acestui ciclu liric în care ^Eul poetului intra în dispută cu Dragostea, cu Războiul, cu Moartea ? Un scurt poem, scris dintr-o suflare, risipea misterul : ***Ad Pavam***. Păunei deci ! Bogdănel n-a vrut să citească acest poem, care părea o declarație intimă,

totuși a tras cu ochiul, fulgerînd lacom asupra primelor versuri :

***„Palustris. Siderale pulvis.
Luceferralis, ardens, odor...”***

Era de-ajuns ca să ia foc hîrtia. Tot Păunei, probabil, îi revenea un alt poem — horațian — în care enigmatică doamnă era văzută, nici mai mult, nici mai puțin, ca un nufăr negru. N-a rezistat să nu-1 deguste și să-l transcrie pentru Păuna :

Nigra nymphaea

***„— Odaiis, palude ubi aquam potavi —
Aurum corporis tui triumphalis Limus
est felix o et copiosus Cui fructus
superbus et impudicus
Nigra nymphaea.”*** ¹²

Și Kogălniceanu luase act de intenția Corpurilor Legiuitoare de a se întruni în sesiune secretă. Îl prevenise Fișculescu, șeful stenografilor de la Cameră, care i-a pus în față moțiunile de cenzură :

12 Nufărul negru

la Odăile, într-un smîrc,
unde am băut apă —
O, mîl fertil e aurul trupului tău din care crește impudic
nufărul negru.”

— Domnule ministru, e groasă. Ce ne facem ? Sîntem singuri. Cum singuri ?

Pișculescu se putea simți singur, n-avea nici o răspundere, conu Mihalache însă, pe umerii căruia apăsau acum toate răspunderile, nu consimțea la alarmă. A privit chiorîș motiunile de cenzură, fără a le citi.

— Ce vor ? a întrebat.

— Domnul Brătianu v-a lăsat singur. Se va dezbate chestiunea externă. Și cu fior subaltern : Sînteți somat să puneți pe masă toate actele. Eu încă am și protestat : Cum adică, înainte de Congresul de pace ? ! Da, înainte, Congresul se va ține întîi aici, la București ! De asta depinde, mi s-a spus, toată situația guvernului.

— Chiar ? !

Cu acest chiar, ironic, s-a încheiat scurta vizită a colonului Mihalache la Cameră, pe unde trecuse cu grabă mare, presat de strîngerea și trierea actelor pentru viitorul congres. Ajuns la minister, s-a recules totuși, a privit maldărul de acte, pe care acum îl solicitau și parlamentarii, apoi a dictat o telegramă către Vărnăv-Liteanu, la Berlin :

„Spune-i domnului Brătianu să se întoarcă. Ceea ce este să se îndeplinească, se va îndeplini.” Bogdania reușise să pună într-o relativă ordine versurile latinești ale lui Parva, să le reconstituie din așcnii, nu încă și să le transpună pe toate în românește, căci în foarte multe cazuri Parva barbariza latina, negăsind în ea vocabulele care să-l exprime liber. Îi lipsea acestei limbi clasice și umorul, latina, avea doar ironie și sarcasm, or Parva făcea ades recurs la umor, ca să iasă dintr-o încurcătură lirică. În totul, poetul voia să spună că latina n-ajunge, trebuie depășită — iată nu sînt uri poet de eră augustană, n-am cum fi, sînt silit să villonizez, să conachi-zez, să byronizez, or să cînt din frunză, ca păstorii din Carpați. Căci, în vreo cîteva fragmente, interveneau și versuri în ritm popular — Parva tiraniza latina, intro-ducînd în cleștarul ei o tulburare, o brumă de alean și dor. Cuvîntul „alean” era lăsat chiar așa, într-un distih, iar Bogdania l-a respectat, găsind o fericită echivalență românească a versurilor :

***„Oh, dorul meu și aleanul Cum
le-aș prinde cu arcanul...”***

O ediție bilingvă a textului lui Parva s-ar fi lovit de mari dificultăți filologice, ar fi fost ca și imposibilă. Bogdania a optat pentru reconstituirea română, urmînd ca textele latine, cu indicibilul sau cripticul lor, să rămînă un martor de arhivă. O ediție într-un singur exemplar, pentru Păuna, pentru ca „doamna din sonete” să-l aibă din nou întreg pe poetul nopților ei. Titlul ? „Litterae meae”, iar dedesubt subtitlul pe care chiar Parva îl scriese cu mîna lui :

„Inscriptiones, lacunosae, inviolabiles : „qui eas tangit, moritur.” IĀpsiae, Vindobonae, Iasiis, Bucurestiis, Sinu Ordessi, Odaiis, Islasii, Bechetii, Corabiae, Plevnae, Gri- vitsae.

Pe coperta interioară, blazonul lui Parva, trasat în tuș de Bogdania, în urmă cu un an, inventat de ea ; pe ultima pagină, blazonul ei, de fapt blazonul lui Hasdeu, ușor modificat, ca semn că traducerea îi aparține. În interior toate textele, pînă la ultimul care era neterminat și impunea printr-un titlu curios :

Sonipes Lalitae Vistarae

Ca să lămurească sensul acestui titlu, Bogdania a deschis un dicționar sanscrit-latin, din care însă n-a aflat mare lucru. Lalitavistara era o carte sacră tibetană, o viață a lui Budha, dar nici o legătură între carte și cal (armăsar). Calul pe care Parva îl cînta sau îl căuta ținea probabil de o altă ordine a gîndului, care scăpa cititoarei. Derutantă era și dedicația poemei : **Ad.M.E.** Cine-o fi fost acest M.E. ? ! Vreun ofițer de pe front, vreun poet, vreun profet ? Dedicația către Păuna nu lăsa dubii : **Ad Pavam.** Bogdania a ridicat neputincios din umeri, presupunînd o juxtapunere de gînduri, texte, sensuri, toate rămase criptice, o dată cu dispariția autorului. Isprăvind placheta de versuri cu această poemă, Parva însuși rămînea criptic, egal închis și deschis, un semn peste timp. încă un lucru ciudat : calul din Lalitavistara zbura, plutea, precum un cal cu aripi. Nu era însă calul

destinului (Equus) din celălalt poem, ci un alt animal — salvator ? —, pe care Parva îl numise armăsar (sonipes). Dar poema se isprăvea brusc, curmată parcă de un glonte :

***Sonipes Lalitae Vistarae
nequit Ascendi nisi Urnim
pertenui Secluaenti vacuum
vacuo certe Sonipes Lalitae
Vistarae bonus*** *Îs...*

Bogdania a tradus, fără ezitări :

***Calul din Lalitavistara se
poate încăleca doar pe
mucnea care desparte vidul
de vid.
Calul din Lalitavistara e bun,
e...*** «

Apoi Bogdania a decis să-i trimită Păunei poemele latine, una câte una, pînă cînd ar fi izbutit să isprăvească traducerile în română. Parva rămînea pînă atunci pe muche, între două limbi, între două tărîmuri, ca și calul din Lalitavistara.

În cursul unei discuții intime cu Helene, purtată la' îndemnul soțului, doamna Anne a îndurat un șoc. Șoțul o sfătuisese să nu amîne, ca mamă ce era, abordarea acelei teme delicate, la care tații nu pot fi martori, ei avînd datoria să procedeze identic cu fiii, în pragul nunții, dac-ar mai fi fost cazul. Cu Helene era cazul, tatăl nu se îndoia.

Nici mama nu se îndoia ; Anne a simțit mai întîi tracul de a-și vedea fiica în postura de candidată la nupțiu : chiar din clipa cînd i-a bătut la ușă, Helene, preocupată de cu

totul alte chestiuni — de caii sălbateci care' dispăruseră
din parc — n-a dat atenție mamei, care se prezentase
mult prea solemn, ca o doamnă în vizită. A început,
roșindu-se, în franțuzește

— : ***Te sens-tu bien, Heiene ?***

— ***Certainement.***

— ***Te. sens-tu à la hauteur de l'évenement ?***

— ***Mais bien sur.***¹³

Apoi o pauză lungă, în care Anne și-a dus mâna la gât — se sufoca, — iar fata și-a văzut de treabă, răscolind prin hîrțiile de pe pian.

— ***II est de mon devoir, puisque je suis ta mere, de te prévenir de certaines questions que tu as toujours ignor ees.***¹⁴

— Dar știu tot ! a strigat Heiene, în românește, izbucnind în rîs, în timp ce doamna Rășcanu da să leșine.

N-a leșinat, a ținut-o vie stupoarea. Atît a izbutit să îngaime, în românește :

— Cine ți-a spus ?

— Aurica.

Dar Anne nu putea crede, a zîmbit silnic. Nu era de crezut că Heiene să fi acceptat consiliile unei necunoscute — o femeie simplă !, cum nu era de admis ca o necunoscută s-o uzurpe. Precis, Heiene glumea, se juca cu vorbele, ca s-o rănească.

— De fapt, a mai aruncat Heiene, m-a inițiat altcineva. Căci Aurica a intervenit mai tîrziu.

— Te implor să nu-mi spui ! a rugat-o cu glas stins. Nu pot concepe că s-a produs ireparabilul.

Dar Heiene s-a mărturisit imediat, brutal, soldățește, fără s-o cruțe pe doamnă :

— Ce te miri ? Am avut pînă acum trei bărbați.

Anne s-a redresat brusc din leșin, a sărit ca o leoaică :

— Cine sînt ? Le facem proces !

— De ce să le facem proces ? și din nou Heiene a rîs.

Deși nu candid, căci se vedea pe chipul ei consimțirea, vinovația. Probă impudoarea cu care povestea.

— Cu primul, un domn Lucrețiu Parva, m-am sărutat anul trecut în gară, pe peron. Acest domn venea de la Viena. Eu așteptam pe cineva de la Viena, pe Bălăceanu-junior, fiul diplomatului, care urma să plece, a și plecat voluntar pe front. Apoi pe nerăsuflăte : Acel Parva mi-a ieșit în cale, de fapt m-a prins în brațe, cînd mă dădeam pe gheață pe peron, m-a sărutat și mi-a spus : Am vrut să sărut prima femeie care-mi iese în cale, la București. Venea și el de la Viena, dar prin Iași. M-am lăsat sărutată, ți-o spun deschis, a fost grozav. L-am sărutat și eu, brutal.

13 — ***Te simți bine Heiene ?***

— ***Desigur.***

Te simți la înălțimea evenimentului ! ?

14 ***Nici vorbă.***

Cred că î-am mușcat buza. Căci am simțit instantaneu un gust de sânge. Nu puteam să-i spun că nu sînt femeie, că sînt domnișoară. Înțelege ?

Anne se mai liniștise întrucîtva. A șoptit :

— Și următorul ?

— Următorul a fost căpitanul Costi Aldea. La bal. Eu l-am poftit la vals, nu-ți amintești ?

Anne își amintea sau nu-și amintea — mai avea vreo importanță ?, Costi Aldea era totuși un om de onoare, Anne l-a consemnat cu simpatie :

— Și mai departe ?

— Stai să-ți spun cum a fost cu Costi Aldea !... De fapt nici nu știu cui m-am dat înții !

— Helene, încetează !

Helene a continuat însă, cu patimă :

— Pe Aldea pur și simplu l-am smuls. La întoarcerea din vals, Ada a făcut niște ochi de fiară. Am urît-o. E cert că m-a urît și ea. Voi nu știți nimic, am pornit după bal, cu ea acasă, alături de ea, în trăsură, el a plecat atunci pe loc la Calafat, iar toată noaptea am plîns amîndouă. Ada era sigură că i-am luat bărbatul, eu eram absolut sigură că i l-am luat. N-am avut nici un scrupul, te rog să crezi. Am și corespondat cu el. L-am iubit pe căpitan.,.

— Azi e maior.

— Poate. Ada nu-l merită. Apoi l-am iubit pe doctorul Duner.

Oricît ar fi fost de inocente jocurile, Anne era depășită. A întrebat, cu un nod în gît :

— Și pe domnul Duner ? ! Dar, iartă-mă, unde l-ai cunoscut pe Duner ?

— În zonă, la Turnu-Măgurele. A fost un amor absolut fantastic.

Și Helâne s-a repezit la pian, a deschis capacul, s-a aruncat cu mîinile asupra clapelor, de fapt asupra acelei partituri scrise de Duner, pe care nimeni din casă n-o știa — poate tante Clotilde —, un text muzical intitulat **Menuet pentru șoriceii domnișoarei Helene**, scos chiar atunci din semenințele semnelor aruncate liber de suedez pe file. Helene exulta.

— Văd o rigoare muzicală ! a observat mama, calm. Doctorul Duner a fost un om onest. Anne a mai întrebat :
Și al patrulea ?

— Al patrulea-i chiar el, Toma. L-am tăiat cu foarfecele dintr-o gazetă. Dar mai înții l-am înșelat cu Duner.

Mama s-a ridicat liniștită, deși profund neliniștită. Ce știa, cît știa fiica ei Helene ? ! Senzația de prăpastie între

generații apăruse mai întâi la mamă. Așa ceva, ea, Anne, nu putea concepe. Puritatea era, mai înainte de orice, un product moral. Era Helene o imorală ? ! Era exclus, tocmai de aceea, ca Anne să povestească soțului conținutul acestei convorbiri. Altminteri, Helene n-a lăsat nici un dubiu asupra conținutului, rupînd și ultimul rest de inocență :

— Știu și ce-i cu himenul ! a mai spus ea.

Anne închidea prudent ușa, lăsînd în interiorul monahal o nebună.

Poemele latine ale lui Parva, abia extrase din moloz, i-au ajuns Păunei una cîte una. Întîi o filă albă, pe care Bogdania a caligrafiat doar două stihuri :

***„Velim, nive, ah, casta te complecti,
Sed ubi nobis tam promissa hiems ?” >***

Bogdania a așteptat efectul, un rînd de mulțumire, dar Păuna n-a răspuns. I-a trimis apoi același distih, în variante, Păuna însă n-a răspuns. Ea se oprise în acel „ah”, din primul vers. A și lăsat pe pat fila ; zăpada trimisă de Parva ardea. Într-o clipă de nebunie, din urmă cu un an, cînd cei doi se încuiaseră în dormitorul roșu — „în termidorul roșu”, cum îl numea el —, Păuna aruncase niște vorbe fierbinți : „— Aș vrea să facem dragoste-n zăpadă”. El a secondat-o în nebunie și i-a răspuns : „— Și eu !” Afară nu mai era iarnă, o presimțeau cu spaimă amîndoi. Ei o alungaseră de fapt, instaurînd un anotimp irespirabil, pe care Parva, primul, l-a rupt.

Parva transpusesese acele cuvinte în latinește, ca să le răcească, dar cu mult mai tîrziu, într-un anotimp fără zăpezi, undeva pe front. Purtase deci cuvintele fierbinți în el : „Velim nive, ah...”

în dormitor era cald. Cilindrul de faianță albă al sobei iradia căldură. Dogoarea și patul uriaș, sub cuvertura roșie. Păuna nu-l mai atinsese din ziua când părăsise încăperea. Reintrînd aici, după o absență de luni, cu poema în mînă, Păuna a avut din prima clipă un simțămînt curios : venise în vizită la ea însăși. S-a așezat într-un fotoliu, ca să respire, lăsînd foaia, albă pe așternut. Dar poema nu stătea bine acolo,, a luat-o și a depus-o mai aproape, pe măsută, sub lumina lămpii. A încercat din nou să citească, era prea cald, nu putea citi. Aceeași senzație de torid o trăise aici și ParVa : „Cum poți suporta odaia asta ?” i-a spus. El dăduse vina pe odaia în care rămăsese sechestrat. Tot atunci, Parva s-a întins lîngă pat, pe covor. Și-a atîntit privirea în dreptunghiul micului tablou olandez, atîrnat pe perete, care înfățișa un peisaj hibernat. „— Noi am avea nevoie de o iarnă !” a spus el atunci. „— Vor fi și ierni !” i-a răspuns, convinsă că ceea ce trăiau nu se va mai sfîrși, cu veri, cu ierni cu tot. Zăpada captivă, rămasă în rama de aur a tabloului, era și acum la locul ei, pe peretele roșu. Același Parva, trîntit gol în pat, cu fața în jos, ca pe o vatră aprinsă, își odihnea ades privirea în ovalul albastru din centrul covorului, care părea un bazin de apă. „— Ce noroc avem cu acest strop de liniște !” a mai spus el, răsturnîndu-se apoi pe covorul de Ispahan. Cele două repere, iarna din tablou și apa de peruzea, îl calmau. „— Într-o bună zi, i-a mai spus, acești doi poli reci vor sări în aer.” Și mai tîrziu : „— împreună cu noi.” „— De ce împreună cti noi ?” l-a întrebat. „— Nu va fi cu putință altfel, a șopti el vorbind de unul singur. Presimt că ne vom îndepărta unul de altul cu viteze astrale. Tu te vei fixa undeva departe pe cer, înghețînd în constelația Păunei. Vei fi un sublim spectacol de femeie, mai vast ca Andromeda.” „— Și tu ?” „— Eu mă voi retrage într-o zonă opusă a cerului, într-un punct dens.” „— Vrei cu orice preț să mă sperii ! i-a spus atunci Păuna, intuind plecarea lui. Vrei să mă faci să cred că ceea ce trăim e insuportabil pentru că e unic.” „— Dar tocmai asta și este : insuportabil ! a strigat el. Ar fi trebuit poate să eșuăm într-o iubire comună, cu gesturi oarecare.” Ea a rîs, l-a contrazis : „— Parva, dar nu trăim pururi în furtună...” „— Ba trăim pururi așa !”

Păuna primise între timp încă o filă. Parva încă nu-și consumase furtuna. I-o trimitea îndărăt. Era o poemă despre ritualul dragostei lor. Ritualul începea calm, cu scoaterea cerceilor :

**„Inaures primum tibi tollo Ex
iuxta pono Ut spectent oculis
gemmae. Barbaricorum...”¹⁵**

Păuna trăia caznă de a înțelege cuvintele lui, care-i s-au părut bizare, barbar de intense, sclipind că și ochii de piatră scumpă ai cerceilor puși alături, pe măsuta de noapte. Urma eliberarea gâtului, scoaterea colanului :

**„Monile deinde (fallax anguis
nam satis cinxit Injirmum collum
ut suffocet!)...”¹⁶**

Creșterea intensității devenea cu atât mai torturantă cu cât gesturile erau mai amânate, mai târzielnice, mai prelungi. Scoaterea cingătoarei, care cădea în mugire metalică, a părut cândva o catastrofă :

**„Cum zonam vello Fit mugitus metalli magnus
Ingensque clamor Visceribus emergit imis Et aures
ferit.**

Post hac, obmutuit catena Et deorsum lapsa.”¹⁷

Amețită, Păuna s-a dezbrăcat ca într-o visare și a intrat în așternut sub cearșaful alb. Și-a lăsat lucrurile împrăștiate peste tot, a luat cu ea doar fila cu versuri. Dar pierduse șirul. A reluat de la început cuvintele, care nu mai erau cuvinte, într-o rostogolire :

„Adnuit digitus perlentus...”

• • • • • F> a
Extingue lumen !
n p
a

**Festinant turgidae papillae ;
Cupiditates
Castiga frenis, dum revertor !”¹⁸**

Dar bărbatul nu se întorcea. Deși Păuna i-a auzit limpede vocea : „Stinge lumina !” I-a ascultat porunca și a stins lumina. S-a zbuțuit singură în așternut, ca într-un cuptor încins. „— Ar fi trebuit să fug cu Parva în Alpi”.

15 „Îți scot cerceii mai întâi
și-i pun alături, ca să ne țină cu ochii lor de ametist
barbar.”

16 „Apoi colanul, șarpe lung, perfid,
care de-aj uns ți-a stat încolăcit pe gât să te sugrume.”

17 „Când sare cingătoarea, metalele
mugesc ; un țipăt din viscere mă sfiește-n
auz, apoi tot ele tac, cătușe calme,
sfărșindu-se pe jos.”⁵⁶

18 „Un deget leneș dă îndemn.”

6

Stinge lumina !

Grăbiți sînt sîinii, ține-i bine, pînă mă-ntorc !”

A aruncat perna, care frigea. Sau în Tibet... pe Himalaia..."
îi era sete de aer. „— Să fug într-un punct, dincolo de
vijelii, un punct din care privind în jos să nu mai vezi
nimic.” A închis ochii. „...Să respiri doar.” îi era sete de aer.
S-a trezit' lângă fereastră, fără să vrea să ajungă acolo, a
deschis-o. I-a făcut bine aerul rece.

*

Heiene nu minfea totuși pe de-a întregul. Despre sărutul de pe peron cu Parva îi mărturisise chiar atunci, pe ioc, lui Anette Costaforu, iar mai târziu și bunicii Gră-dișteanu, pe care-a ispitit-o viclean : „— Crezi c-âm greșit sărutându-mă cu un necunoscut ?” Ba îi spusese și tatălui, înainte de a pleca pe front, scandalizându-l printr-un amănunt care autentifica : „— M-am sărutat cu un bărbat urât.” Nu mai ținea minte cum a reacționat solemnul domn Rășcanu, dar, la reproșul lui că fiica s-ar purta copilărește, ea a ripostat printr-o întrebare care l-a buimăcit pe papă : „— Sărutul nu e oare un semn de maturitate ?”

Viața erotică a domnișoarei s-a intensificat la scurt timp, prin acea smulgere în vârtejul valsului, la balul de la Palat. Scrisorile de la Costi Aldea, grațioase dar sobre în fond, încă le mai păstra. Cunoscuse atunci gelozia. Acest al doilea bărbat, care nu i s-a predat, a așătat-o în ideea că bărbatul este o enigmă. Mîncînd înghețată, adusă în cupe de argint, la trăsură, împreună cu aceeași Anette Costaforu, a avut încă o probă că bărbatii sînt o enigmă ; domnii din centru le salutau ceremonios pe cele două domnișoare, în uniformă de Cruce Roșie^ deși nu le cunoșteau. „— Crezi că ne salută pe noi, ca ființe feminine, sau uniformele ?” a întreat-o Heiene pe Anette. Aceasta i-a spus la ureche ceva cu sensul „— De fapt ne vor !”, adăugînd imediat : „— Deși ei încă nu ne-au fost prezentați !” Apoi roșîndu-se toată : „— Ei își închipuie că noi deja am intrat în viață.” O propoziție care a incitat-o pe Heiene, pe care ea a re- petat-o prosteste tuturor colegelor de la Pitar Moș, toate domnișoare ! „— Tu ai intrat în viață ?■” „— Cum poți să spui grozăvia asta ? ! Dar nici măcar nu m-am logodit !” Sau încă nu m-am sărutat, încă n-am valsat, încă n-am scris un rînd nimănuî. Ea le făcuse pe toate, culminînd și cu un schimb de scrisori cu un căpitan de artilerie, care era căsătorit. Viața ei era plină, Heiene deșteptase gelozii, dar și admirații, cineva — tot un domn ! — aruncase o vorbă fantastică doar văzînd-o : „— Fiica lu Rășcanu va eclata în curînd ca un boboc de magnolie !” începuseră a eclata bombele la Dunăre, Heiene trăia la apogeu, i-a strigat triumfal lui Anette, cît p-aci să-i spargă timpanele : „— Ce frumos e să trăiești, Anette !”

Deși Heiene încă nu intrase în viață la modul propriu-zis : „— De fapt ce însemnează modul propriu-zis ?” o întrebase ea pe o verișoară de la Iași, care era căsătorită. Și asaltînd-o cu întrebările : „— înțeleg că întîi este vorba de o cerere oficială de căsătorie, după care urmează logodna. Deci întîi se oficiază logodna !” Tînăra doamnă a confirmat, dar Heiene sărise această etapă, prin simplu fapt că acel domn cu care se sărutase în gară a dispărut imediat, spre front. La fel și Costi Aldea. Acesta, mai înainte de a-i cere mîna, ar fi trebuit obligatoriu să divorțeze. Abia după aceea să valseze cu ea, dacă familia ar fi acceptat. Heiene sărise însă și această etapă, în contul altui personaj masculin : Duner.

A treia etapă. Heiene o străbătuse împreună cu medicul nordic, suedezul, cu care domnișoara coabitase muzical o vară întreagă, acesta la rîndu-i exaltat de melodiile călușarilor. Dragostea aceasta, nemărturisită de el decît prin

flaut, cu răspunsurile ei la pian, fuseseră o tortură. Febra verii era insuportabilă, doar noaptea doamnele din corturi se răcoreau, abia cînd ieșeau stelele, într-un clar sideral care dementiza pînă și ierburile. Flautul scîncea în note joase sau murea în acute ; ea răspundea vijelios ; la un pas patul Dunării, dar cele două trupuri refuzau să se arunce. Și Duner era căsătorit ! Heiene însă n-o ura pe acea necunoscută din Suedia, de lîngă cercul polar. Dar și ea era logodită. Cu Toma. Toma probabil lupta dincolo, pe celălalt mal, dar logodnica n-avea remușcări. Îl aștepta să se întoarcă rănit, ca să-și răscumpere infidelitatea. Nu cînta fiindcă voia, cînta fiindcă nu putea să nu cînte, muzica o depășea. Tinerele doamne mușcau pernele paturilor de campanie și se zvîrcoleau sub cearșafuri, sub dogoarea nopților și a muzicii. Una dintre ele a și mărturisit, fără să-i mai pese : „— As-noapte am dormit goală“. Acea doamnă nu mai suporta pe piele nimic. Femeile nu se mai suportau unele pe altele, sub jarul nopților. La ziuă erau palide ca niște fantome, și suferinde, și stinse, asemenea muribunzilor, care sucombau în paturi, pe saltelele de paie. Un conclav de doamne, după o noapte de insomnie, a hotărît să le ceară celor doi — Helene și Duner — să înceteze cu muzica. S-a pretins că muzica i-ar face rău bunicii Grădișteanu, care agoniza.

Pe Duner, Helene nici nu-l putea privi la față, i se spusese că e roșu ca o flacăra. O invidioasă chiar și răbufnise : „— Ce vede, dragă, la el ?“ Și alta : „— Nu pricep cum n-au remușcări cînd poartă-n deget un inel.“ Toate o tratau, mai ales cele căsătorite, ca și cum ea ar fi început viața, pe care ele o și consumaseră sau o consumau. Una dintre aceste dudui, abia logodită, fugise la București cu logodnicul ei — un rănit ! —, de unde s-a întors schimbată la față, peste cîteva zile. Era mîndră, dar și speriată. S-a arătat cu impudoare colegelor : „— Credeți că s-a petrecut ceva ? Arăt corporal altfel ? Mi-e frică.“ Colegele au răsucit-o ca pe un ulcior, ca pe o amforă, dar o schimbare nu părea vizibilă. Și atunci ?

Din nou pe Helene a inundat-o febra, pe care se chinuia s-o întîmpine de fiecare dată singură. Dintre medici nu-l îngăduia la pat decît pe extravagantul doctor Darsh. Nu consuma pilulele lui miraculoase, dar îi făcea bine prezența. Ca să-i facă o bucurie — fiindcă cei doi conversau foarte plăcut, Helene i-a promis lui Darsh că va interveni pe lîngă papa pentru instalarea unui aparat telefonic — oricît ar costa ! — pentru ca cei doi să poată convorbi și noaptea. „— Să nu credeți, i-a spus Darsh, că telefonია este vorbire ventrilocă ! E un remediu medical absolut sigur.“ Și pierdut în reverie : „— În viitor telefonია va înlocui corespondența, vă dau parola de onoare !“ Helene putea să-l întrebe doar pe Darsh, numai pe el !, ce înseamnă să intri în viață, fiindcă Anica îi spusese cu totul

altceva, ceva brutal fizic.

Dar Helene s-a dumirit, în clipa când și-a amintit bătaia cu perne din dormitorul verișoarelor de la Iași, când ea, cu mult mai mică decît acum, nici măcar o nubilă, doar o copilă, fusese totuși admisă înintimitatea celor mai mari, nu prea mari, dar, oricum domnișoare intrate în pension. Erau toate înghesuite într-o singură odaie, fiindcă jos se aflau musafirii, inclusiv papa, sosit la un prieten junimist, de la Iași. Musafiri și gazde, în -salonul de la parter, se băteau cu perne, se jucau ca

puștii, deși domni cu bărbi și mustăți. S-au jucat și fetele, sus, dar ceva mai târziu, cînd au aprins luminările, după ce zarva din salon atinsese demența. Imediat după culcare, prin întuneric, fata care dormea în același pat cu Helene, a strîns-o în brațe și-a întrebat-o avid :

— Tu cum ești ?

— Cum adică ?

— Cum ești corporal, arată-mi sînii !

— Sînii ? ! Cred că n-am. Nici maman nu mi i-a văzut.

— Stai să-i vezi pe-ai mei. Sînt foarte frumoși.

A sărit din pat, trăgîndu-și peste cap cămașa de noapte, rămînînd goală ca un băț. Au dat buzna, din dormitorul de alături, despărțit printr-o draperie, și celelalte fete. Abia se cunoscuseră, dar jocul le-a prins.

— Hai să ne dezbrăcăm toate, să ne vedem.

Nu toate s-au despuiat, unele au rămas în ezitare, y compris Helene. Apoi s-au bătut și ele cu perne, ca și domnii de jos. În plus, s-au mușcat, au țipat, iar cînd s-au liniștit, cînd erau ostenite, dar încă mai gîfiau, au vorbit lacom, în șoaptă, despre actul nupțial, despre ceea ce se întîmplă cu miresele în noaptea nunții. Una dintre fete a strigat :

— Trebuie să fii puternică, să poți să-l respingi.

— De ce să-l respingi ? De ce ? Mai bine îți acoperi ochii și gata.

— Ba nu, nu trebuie să te arunci așa, orbește, ca-n mare. Îl respingi. Și mai întîi îl calci pe picior, la biserică, în timpul cununiei. Ca să rămîna toată viața sub puterea ta. Al tău !

— De ce ? El nu e al tău ? !

— Ba da, dar poate să ți-1 înhațe alta. Să ți-1 ia. Știți cum se cheamă femeia aceea, cealaltă ?

— Cum ?

— Amantă. Bărbatul are uneori amante, căci toți sînt niște infideli. Pe bărbat trebuie să știi să-l ții. Să-l re'spingi mai întîi. Și să-l muști.

— Unele fete ajung mirese, altele amante.

— Amante ? Cum asta, cînd toate vor să se mărite ?

— Or fi vrînd ele, dar nu se poate, nu-s bărbați de-ajuns. Și-atunci ce să facă un bărbat, cînd una dintre fete i se oferă ca amantă ? N-o ia ?

— N-o ia.
— Ba o ia.
— O ia, căci nu de el depinde, ci de ea. Ei sînt proști. Toată lupta se dă între mirese și amante. De obicei ultimele cîștigă, /căci sînt libere. Bărbații vor amorul liber. Eu una vreau amor liber. Vreau să fiu amantă.

Heiene se aflase atunci la răs_pîntie. Nu se gîndea să ajungă mireasă, nu voia să fie amantă. A răbdât lupta între argumente pînă s-au aprins luminările și s-au văzut cu toatele la față.

— Vai ce mică ești tu ! Cum te cheamă ?

Cea mai mică dintre toate, văzută în sfîrșit la lumina făcliilor, voia să devină amantă. Se măritase între timp, avea trei copii. Heiene n-avea copii. Dacă doctorul Darsh nu mințea, dacă era adevărat că miresele bolnave de ftizie le era interzis să aibă copii, atunci ea de ce se mai căsătorea ? Și a plîns din nou.

Prin curierul de a doua zi, Kogălniceanu expediase la Petersburg un lung excurs istoric asupra chestiunilor în litigiu, un text de proporția unei broșuri, în care erau recapitulate toate argumentele și invocate toate faptele în ordinea lor cronologică, după principiul „fapte, numai fapte”. Același text a zburat și spre consulii români din celelalte capitale, cu sarcina de a fi transmis celor în drept să-l cunoască, făcătorii marii politici de pe continent. Mitileneu s-a arătat sceptic față de acest nou demers :

— Domnule ministru, socotiți că vom convinge pe cineva ?

Ministrul și-a ițnăgînat că secretarul are obiecțiuni la text :

— Crezi că nu sînt limpezi argumentele ?

— Dar cine are nevoie de argumente ! a izbucnit Mitileneu.

— Dreptatea mea se sprijină pe argumente, a strigat ministrul. Eu sînt dator să produc argumente. Într-un proces, contează validitatea probelor, tăria argumentelor.

— Dar cine are timp de probe ? Aici nu se opune adevărul cu falsul, cum nu pricepeți ?, ci o voință unilaterală. Aceasta se dispensează de dovezi, de orice act. Îi este suficient să proclame : vreau !

— Dar eu nu vreau !

— Și credeți că ajunge ?

— Nu ajunge și tocmai de aceea etalez dovezile, pentru ca dreptatea mea să se înfățișeze singură, să se dispenseze de mine ca persoană, așa cum se dispensează de persoane, de voințele subiective, adevărul. Nu înțelegi,

Mitilineu, că dacă n-am proceda așa, lumea ar fi un iad ?

— Și nu e ?

— Este, a convenit ministrul, dar cu o speranță.

— Care speranță, faptul de a ști că mori cu dreptatea în sân ?

— Ba de a ști că și nedreptatea moare. Pînă la urmă.

— Mai ajută pe cineva ?

— Ajută, în absolut.

Dialogul acesta platonicește despre condiția dreptății și a adevărului ar fi putut continua, dar ministrul a dedus că ceva din spusele lui Mitilineu era demn de reținut. El a identificat un viciu în propozițiile secretarului și a simțit nevoia să i-o spună :

— Mitilineu dragă, a vrea nu este un argument, cum ți s-a mai spus. Iată că cei care proclamă acest vreau sau acest îmi trebuie, cu o voință unilaterală, simt ei înșiși nevoia de a argumenta, de a se instala cît de cît în cîmpul logic. Și atunci recurg la fals. Aici e șubrezenia lor, provenind probabil dintr-un obscur sentiment de culpabilitate. De ce culpabilitate ? te întrebi. Cînd ai puterea, te dispensezi de argumente, fie și false. Dar uite că nu-i așa. Trăim în lume, probabil. Ușcr de spus, nu-mi pasă de lume, căci îți pasă totuși. De unde nevoia de a-ți justifica voința, de a o întemeia pe ceva obiectiv, cu caracter de fatalitate, dacă se poate. Adevărul e fatal. Otomanii au substituit adevărului sabia. Cît timp am avut săbii, noi i-am ținut pe otomani la marginile adevărului, pe vechile noastre hotare, adică. În clipa cînd săbiile noastre s-au încovoiat ori s-au rupt, au început discuțiile. Ei n-aveau argumente, dar aveau puterea. Apoi puterea lor a cedat, pas cu pas. Au început să joace din nou argumentele logice, istorice, etice, de fapt și de drept. Noi eram pregătiți pentru clipa dreptului, care a și venit. Acum, din nou, eu sînt pregătit să aștept clipa dreptului. Sînt dator s-o prepar.

— Dar încă nu s-a încovoiat sabia, vă atrag respectuos atențiunea.

— Ei și ? Eu prepar clipa dreptului. Scrie, te rog !

Avîndu-1 în față pe Toma, Helene i-a spus fără nici o prevenire :

— Știi la ce m-am gîndit, după ce-am aflat că sînt pierdută ? Să-mi ofer trupul, imediat după banalul accident, pentru o autopsie. Se zice că am o anatomie frumoasă.

Helene vorbea liniștit, nu părea o cinică, rîdea candid. I-a spus că, pe front, studenții în medicină învățau ana-

tomia pe trupurile soldaților uciși. Toma a încercat s-o oprească, dar ea a insistat:

— Mă voi dărui zeului științei, nu unui bărbat. Găsești ceva extravagant în asta ? De ce protestezi ? N-am ce să mai fac cu mine.

— Heiene, a încercat el s-o oprească, dar ea a continuat :

— Nimeni n-a avut nevoie de mine. Nu m-am dăruit nimănui.

— Heiene...

Tînărul nu putea riposta decît cu singurul cuvînt, care-i stătea la îndemînă : Heiene. Apoi Heiene a plîns, în spasme, înfundîndu-se în pernă. El n-a atins-o, a lăsat-o să se istovească în plîns, s-a apropiat abia într-un tîrziu de umerii ei istoviți.

— Heiene...

— Lasă-mă. Nu mai vreau nimic, n-am avut nimic din viață.

— Nu vei muri, să știi !...

— Minți. Mi s-au dat toate asigurările. Voi muri. Toți știu asta.

— Te-au mințit. Nimeni nu crede. Heiene...

Heiene s-a ridicat în picioare, amețită, transfigurată de plîns, ceva mai calmă. L-a silit pe Toma să se așeze în scaunul de lîngă pian.

— Mi-e milă de tine, i-a mai spus fata. Dacă vrei, anulăm căsătoria. De ce te-aș înkurca, postum, cu umbra existenței mele ? Tu vei trăi.

— De ce ?

— Nu știu de ce. Te privește. De aici înainte, toți vă veți descurca singuri. Voi, cei vii, aveți probabil foarte multe lucruri de soluționat în viitor. Chestiuni politice, mai ales. Și din nou zîmbindu-i : Spune-i lui papa că vom face totuși ceremonia nunții. El ține să mor căsătorită.

La fereastră, pe Păuna a liniștit-o vedenia zăpezilor care încă nu se topiseră, mai stăruiau. Stăruia încă, nu departe, în parc, pavilionul de gheață. Nu mai intrase nimeni acolo, din seara balului japonez. „—De-aș ajunge acolo !” Parva îi vorbea iar, îl auzea,:

***„Palustris. Siderale pulvis.
Luceferalis, ardens, odor,
Quaesitae mortis aura, stupor,
O ressurectio, vulnus, vimen,
Blanditia, luxuria, risus,
Reversio anni, tempus parvum,
Omnino-mulier :***

Ideea că nu va putea ajunge acolo i-a muiat picioarele. „—N-o să am puterea, e sigur.” Și s-a lăsat în jos, lângă fereastră, pe dușumea, ca să-și vină în fire. A simțit cu plăcere atingerea rece, a lemnului, care a liniștit-o. A rămas, mult timp, lipită cu spatele de zidul rece. Apoi brusc și-a reamintit că trebuia să ajungă undeva. S-a ridicat și a aprins lumina. Caietul lui Parva rămăsese pe pat. Dar gândul lui Parva trecuse printr-o mână străină, de femeie, mîna care transcrisese caietul și tradusese versurile. Păuna a fost cutremurată de un fior brusc de gelozie. Cum ajunsese caietul lui Parva la Bogdania ? Parva însuși scrisese pe caietul prim, chiar sub titlu, un avertisment teribil : *„Inscriptiones lacunosae, inviolabiles ; „qui eas tangit, moritur”².*

Ministrul luase foc din nou. Opoziția secretarului a fost scînteia. I-a dictat, pe loc, în franțuzește o lungă scrisoare către lăncu Ghica, în care se cuprindea o nouă serie de argumente, pentru o eventuală discuție cu prințul Gorceakov. Nimic nu trebuia lăsat la voia întâmplării, totul trebuia lămurit pînă la bob, de la marile chestiuni istorice, în care falsurile curgeau gîrlă, pînă la micile chestiuni de protocol, la mofturi, și acestea importante, la ceasul dat. Astfel, imputarea privind „ingratitudea românilor față de țară”, care revenea cu obstinație, la fiecare întîlnire, trebuia respinsă. Cu aceasta a și început ministrul :

„Ma note du 20 curant, determinee par la necessite d’une protestation courtoise contre les imputations d’ingratitude que la Cour de Russie a recemment adreeses à notre pays en votre personne, etait des- tinee à etre mise sous les yeux de Son Altesse le Prince Chancelier. En consequence, j’ai du me borner à glisser sur certaines considerations historiques, bien que l’histoire surtout milite victorieusement en notre faveur, et je n’ai pu les indiquer que sous forme

19 „Palustră, pulbere
cerească, toridă, luciferică,
mireasmă, miros de
sinucidere, mirare,
reîncarnare, rană, rădăcină,
răsfăt, risipă, ris, răspăr al
anotimpurilor, clipă,
Miere nUmăi :

Măreție".

^a „Inscripții lacunare, inviolabile : „Cine le atinge moare".

de preterition. Elle meritent cependant d'être developpees, et je crois utile de vous les presenter ici confidentiellement, en sorte que vous soyez à meme, dans vos conversations ultérieures, d'en tirer les arguments qu'elles comportent. " 20

O dată respinsă imputarea de ingratitudine, din nou cu argumente istorice și de drept — căci ce ingratitudine era de a răbda să fii teritoriul tampon de confruntare între două imperii, timp de o sută și cincizeci de ani, jertfind pentru aceasta oameni, bunuri, pământuri ? — Kogălniceanu recunoștea ceea ce era de recunoscut, nu fără a nota :

„Je desire seulement rechercher dans le passe quelle influence le voisinage de la Russie a exercee sur la Roumanie, quels avantages et quels inconvenients ont resultes pour les Principautés de leur position entre la Turquie et la Russie, quels benefices et quels desastres ont entraines pour elles les luttes perpetuelles entre ces deux puissants Empires, ennemis hereditaires l'un de l'autre. " 21

Concluzia era bătătoare la ochi de la mare distanță : și otomanii și rușii apăruseră mai târziu în acest spațiu decât băștinașii, disputa între cele două puteri invadatoare nu-i privea pe autohtoni, care nu uzurpaseră spațiul nimănui, care s-ar fi dispensat lesne și de unii și de ceilalți în existența lor. Și atunci ?

— Domnilor, a strigat ministrul, i-a strigatului Mitileu, i-a strigat Europei și viitorului congres, aici n-a fost un gol ! Cei care s-au ciocnit în spațiul nostru au venit de aiurea. Otomanii din sud, rușii din nord, din apus au apărut și austriecii, dar aceasta nu schimbă situația acestui spațiu și a proprietarului său de drept. Îți repet, Mitileu, toți cei care-au sosit pe aici, din antichitatea cea mai adâncă și pînă azi, s-au izbit de băștinași și de statele

20 „Nota mea din 20 curent, izvorîată din necesitatea de a protesta politicos împotriva imputărilor de ingratitudine pe care Curtea Rusiei le-a adresat recent țării noastre, prin chiar persoana voastră, era destinată a fi pusă sub ochii prințului cancelar Gorceakov. în consecință, trebuie să mă mărginesc a trece peste unele considerațiuni istorice, chiar dacă istoria luptă victorios în favoarea noastră, chiar dacă deci nu le pot indica decât sub forma unor observații demne de a fi avute în vedere în treacăt. Ele merită totuși a fi dezvoltate, iar eu socotesc folositor de a vi le prezenta, confidential, în scopul de a le considera la fel, pentru conversațiile ulterioare, pentru a extrage argumentele ce decurg din aceasta.”

21 „Doresc să reexaminez ce influență a exercitat, în trecut, vecinătatea Rusiei asupra României, ce avantaje și ce inconveniente au rezultat pentru principate din așezarea lor între Turcia și Rusia, ce beneficii și ce dezastre au antrenat, pentru ele, permanentele lupte între cele două puternice imperii, dușmane ereditare, una contra celeilalte.”

lor constituite. Peste asta nu se poate trece.

— Domnule ministru, n-am nici o îndoială, l-a asigurat Mitilineu. Treceți mai departe.

— Scrie !

Mitilineu a reluat condeiul, dar din nou textul căpăta proporții, riscând să devină o lucrare autonomă, un excurs asupra raporturilor dintre ruși, turci și români, cu un accent special asupra relațiilor Rusiei cu Țările Române, de la intrarea acesteia în scenă, în secolul al optsprezecelea, și pînă la zi. Prilej pentru ministru de a examina faptele an cu an și război cu război, cu o minuție care l-a speriat pe secretar.

— Domnule ministru, a îndrăznit el, ceea ce faceți pare o lecție de istorie. Să nu se spună că dăm lecții !

— De ce lecții ? Este dreptul meu de a evoca propria-mi istorie, ca să nu se creadă că marea istorie a imperiilor s-ar fi desfășurat într-un spațiu gol. Scrie :

„II serait bon tout d'abord d'établir que la Russie n'est pas seule au monde en droit d'invoquer son histoire, et que la Roumanie possède aussi des souvenirs historiques dignes de toute consideration.”²²

Noua frază a fost introdusă chiar la începutul textului și legat de ea, ministrul a mai adăugat :

„Les principes d'une critique historique loyale demanderaient que les annales parallèles de la Russie et de la Roumanie se pretassent une mutuelle lumière. Certaines passions et une prétendue • raison d'état veulent qu'il y ait conflit au lieu d'appui réciproque. Soit; examinons de quel côté il y a impartialité, de quel côté la sincérité de l'histoire est en souffrance”¹.

Mitilineu a lăsat tocul din mînă și nu s-a putut abține să nu-și spună temerea :

22 „Ar fi bine, mai întîi, de a se stabili că Rusia nu e singură în lume în dreptul de a-și evoca istoria, și că România posedă la rîndu-i amintiri istorice demne de toată prețuirea.”¹¹

— Domnule ministru, am senzația că trageți lucrurile într-o direcție cu totul neeficientă. Dumneavoastră, iertare că v-o spun, vedeți probabil viitorul congres de pace ca pe o reuniune de savanți în istorie, un congres de istorici. Dar vă asigur că nu va fi așa. Nu drepturile atestate de istorie se vor dezbate acolo. Dar ce ?

— V-am spus.

— Atunci vor intra în fals.

— N-am nici o îndoială, dar nu aceasta e problema. Deocamdată, pe drumurile continentului au pornit niște domni care n-au nici în clin și nici în mîneacă cu istoria. V-o spun pe șleau : nici contele Ignatiev și nici domniile care au pornit după el, între Viena, Paris, Londra, Berlin, nu sînt niște mari istorici. Sînt oameni practici. Toți cei care fac istoria, ignorînd-o în fond, sînt oameni de practică.

— Pe ce se vor bizui atunci lucrurile care vor fi hotărîte acolo, la congresul de pace ? a întrebat ministrul exasperat.

— Pe autoritatea lucrului hotărît. În consecință, vor tăia, ca și cum victimele n-ar fi vii.

Totuși și acest nou document a fost expediat la Petersburg, iar paralel, depus în copie la Parlament, pentru sesiunea secretă.

Pe o filă din manuscrisul latin al lui Parva, Bogdania a mai descoperit niște rînduri trasate în grabă, care au reținut-o totuși prin caracterul lor incisiv. Era probabil ciorna unui pamflet, oricum a unui articol polemic contra directorului Arhivelor. Parva însuși își definise obiectul, iar Bogdania a transcris :

„Notă despre haotismul ortografic al domnului Bogdan Petriceicu Hasdeu.”

Bogdania și-a frecat mîinile cu satisfacție, i se promitea o mare desfătare. Nici ea nu-l suporta pe unchi, nici ea nu-i răbda „haotismul ortografic”. În ceea ce-l privea, Parva procedase rezonabil în manuscrisele lui românești : transcria sunetele cuvintelor românești, care se auzeau, pe care le percepea urechea — într-o notație firească,

acustic exactă. Domnul Hasdeu, în schimb, făcea etimologie, între dacism și latinism. Chiar din prima propoziție a articolului, Parva sancționa indeciziunea :

„Domnul Hasd.su nu s-a hotărît încă pe deplin, în filologie, dacă sîntem'romani sau daci. Deși dacismul Domniei-Sale este notoriu, savantul scrie încă latinizant, ba chiar italianizant, precum regretatul Ion He- Uade, Rădulescu, sau precum mai puțin regretații

— căci sînt încă vii — domnii Massimu și Laurian. Aceștia au transformat Dacia într-o caricatură a Romei. Domnul Hasdeu ar fi trebuit să izbească ferm, cu pumnul său colosal, în celălalt talger al balanței, pentru a restabili adevărul filologic. Din păcate ce ^ aflăm ?”

Parva nu-și continua ideea, dar înșira o listă de cuvinte românești scrise latinizant de domnul Hasdeu. Urma apoi o altă listă de cuvinte, scrise autohtonizant, ba chiar dialectal, precum, *sară, zîuă, zîmbră, singură, sarbqđă* ș.a.m.d. pe care domnul Hasdeu nu le mai latiniza, chit că acestea erau latine, dacice, turcești sau slave. Parva mai nota :

„La spaima de a nu ni se slaviza limba, domnul Hasdeu răspunde nu numai cu un purism, pe care în fond îl reprobă, dar și cu o indeciziune, prin care se poate strecura haotismul, în gramatică și în glosare. El procedează, astfel, precum un cavaler al stepei, care lasă în urmă-i, în cavalcada lui spre centrul lumii, acesta bine țintit, numai nouri de praf.”

Bogdania a socotit că acest text, căzut sub ochii lui Hasdeu, l-ar fi scos pe Monstru din minți. Polemica între cei doi își accelera cursul. A găsit că este imperios necesar să rupă textul și să-l trimită la coș, sacrificând și un fragment dintr-o poemă latină. În fond, Parva își continua existența, ca și cum nimic nu i s-ar fi întîmplat.

Tutorele a rămas mult timp singur în biroul directorului spitalului, unde fusese condus, după vizita la Radu Mihail. A mai așteptat o vreme pînă să fie poftit jos, la morgă. Acolo, încă nu erau încheiate pregătirile.

Pe pereți, niște planșe europene de anatomie. Una dintre ele înfățișa un schelet uman, bine reprodus, chiar

abil, dar în cabinet se afla și un schelet autentic — probabil că aici se țineau și cursuri pentru studenți, iar în acest caz reproducerea era inutilă, simplă copie artizanală. Cîteva planșe reproduceau sistemul muscular, sistemul nervos, organele interne, inclusiv creierul, în secțiune, pe lobi. Sanadaru ar fi trebuit să confirme această descriere generică. Stupid !

Directorul a revenit, iar după el a apărut un infirmier, care aducea pe o tavă cafele. Î s-a oferit cafea, apă, țigarete. Europeanul încerca să se facă amabil, să-l sustragă pe oaspete gîndurilor, preocupării pentru operațiunea — neplăcută — la care trebuia să asiste. Directorul i-a și spus :

— ȘtiUj pentru dumneavoastră e neplăcut. Apoi mai târziu : Și pentru noi !... Dar noi sîntem obișnuiți.

Cîte cuvinte atîtea stupidități. Prințul Nigata ar fi vrut să întrebe : ce însemna la ei, la europeni, vărsarea insului în generalitate, în ce măsură e^a importantă confirmarea generalității prin încă un caz. Dar a renunțat. Nu înainte de a-i spune, mental, omului din față :

— Domnule, generalitatea nu dă seama de caz. Sau nu așa cum vă închipuiți dumneavoastră !

Directorul se gîndea însă la altceva, încerca să găsească o formulă ,de consolare. În care să-l includă și pe japonez. A recurs la generalul cel mai general :

— A fost o mare nenorocire războiul...

Din nou un general, totul pe aici era reductibil la general, fără a se mai putea cîț de cîț întrezări ireductibilul. Dar dacă particularul, scăpat din vedere, era reductibil la un alt general, sau la nici unul ? Ce nenorocire ar fi fost pentru acești oameni ! Nenorocirea era legată, în înțelegerea omului din față, de dificultățile pe care le înfruntase spitalul în timpul războiului.

— Mulți străini, mare parte neidentificați, așa cum i-a lovit năpasta... Am avut și un canadian, închipuiți-vă !

Și omul în alb vorbea, vorbea. Pe prințul Nigata nu-l interesa ce se întîmplase cu acel canadian.

— Cîț de diverse sînt și ceremoniile funebre !... Apoi, cu frenezie parcă : Am observat că ceremoniile funebre, riturile funerare, adică, sînt, foarte diferite, de la nație la nație. În sfîrșit, privindu-l pe oaspete : A propos, cum veți proceda cu... ?

— Dar am spus că Sanadaru va fi incinerat !

Acum foaia cu versuri nu mai era, murise pentru Păuna. Din nou un gol. Apoi iar pe Păuna a inundat-o febra. Tremura de grabă, de grijă, de alarma că nu plecase încă. „— De n-aș uita ceva !... Ce? A, șalul negru !... Ba nu, filele...” A ieșit totuși uitînd de file și tîrînd șalul după ea pe scări. Voia să țină bine minte unde voia să ajungă. Pe scări,, tot coborînd, s-a simțit ușoară, prea ușoară, și s-a crispat cu mîna de balustradă, ținîndu-se strîns. Risca să plutească aiurea. „...Poate fiindcă sînt amețită...” A. realizat că uitase să ia asupra-i un obiect greu, care s-o țină, pe loc. S-a întors, a căutat cu privirea în jur, a descoperit filele transcrise de Bogdania. „—Aceasta era ?” Și-a zîmbit, fericită că nu uitase, că ținea minte absolut tot, inclusiv motivul pentru care se întorsese în dormitorul roșu.

A coborît apoi scările, sigură pe sine. A ieșit, a pornit spre pavilion, s-a oprit, a privit înapoi, i-a plăcut că pașii, împleticiți, nu lăsau urmă pe zăpadă, ca și cum trupul ei ar fi plutit.

Cînd a sosit poema despre calul salvator, ultima filă transcrisă de Bogdania, Păuna se mutase deja în pavilionul de gheață.

Operația încă nu începuse. Prințul Nigata era obligat să asiste la dezmembrarea și dezarticularea pupilului său Sanadaru. Acesta se și afla întins pe o masă de lemn, complet acoperit cu un cearceaf alb. În afară de procuror și de medici, erau de față și cîțiva jurnaliști. Era prezent și un domn de la „Timpul”, care asistase în urmă cu un an, la Iași, la autopsia lui Pierre Kuzminski. Cel mai agitat părea acest ins, care-și trecea mîna din cînd în cînd prin pletele negre, țintind cu ochii forma albă de pe masa de lemn. Sosise și medicul legist.

Un cioclu i-a smuls tînărului cearceaful de pe trup, dezgolindu-l, un alt cioclu i-a îndepărtat cristalele și plăcile de gheață depuse pe piele* în orbitele ochilor, pe gît, pe piept, pe coapse, ; măturîndu-le apoi într-un faraș și aruncîndu-le într-o căldare goală, aflată sub masa de autopsie. Chirurgul principal fuma. Ținea țigara între degetele vîrite în mînușa de cauciuc și mîna lui părea diformă. Un auxiliar în alb l-a întrebat dacă să-i pună masca, chirurgul principal a refuzat însă — cadavrul nu mirosea, fusese bine conservat în gheață ; era de prisos să-și pună masca — aștepta doar să-și isprăvească țigara, mai avea de t^as un singur fum. L-a tras, colonelul Nigata s-a crispat.

Actul operatoriu debutase printr-o eroare : medicul prim care mînuia bisturiul n-a deschis trupul lui Sanadaru pe linia meridianului clasic, cel care îl leagă pe om de

Univers, ci cu totul arbitrar, ca și cum europeanul în alb n-ar fi cunoscut anatomia. Tutorele a închis ochii, cutremurat. N-a văzut, dar a auzit discuția, constatările științifice — care nu puteau fi decât arbitrare !, a auzit și zgomotul uneltelor chirurgicale : bisturiu, daltă, ciocan, foarfeci, fierăstrău, li venea să strige : „—Domnilor, dar așa nu se taie nici măcar un ccfpac !”, dar a tăcut, urmărind din întuneric, cu imaginația, sacrilegiul. Auzea replici aberante :

Curios, rinichiul acesta este într-o stare bună, ca și rinichiul celălalt. Pune-1 tot acolo !... Pune-1, dragă, acolo unde s-a depus întregul aparat urinar !...De la aparatul urinar s-a trecut la aparatul digestiv, apoi la aparatul respirator. O anatomie bizară, care avea ici și colo ipotetice puncte de sprijin, în organism ca întreg. Dacă acești domni ar fi umblat, cu fierăstraiele și topoarele lor, printre figurile astrale,' dezastrul ar fi fost același. Din fericire nu ajungeau, nu puteau ajunge, căsăpeau — deocamdată — numai ceea ce era imediat accesibil, strict, ceea ce le cădea direct sub mîini. Noțiunea de tangibil / intangibil n-avea pentru ei decît un sens tactil. „—Dragă, strîn- ge-mi mai bine mînușa !” a auzit. Și auxiliarul chirurgului șef a strîns mai bine mînușa mîinii drepte, cea care mînuia un cuțit ca de bucătărie.

Prințul Nigata a deschis ochii, dar i-a închis din nou. Se lucra în cavitatea toracică. Acești domni în alb, mînuind instrumente de bucătărie, n-auziseră însă de sistemul suflurilor — îl căutau exclusiv în plămîn. Cît privește cutia craniană, aceasta urma probabil să fie spartă ca o nucă. Specialistul a procedat totuși altfel : n-a spart-o cu ciocanul, așa cum ar fi fost de așteptat din parte-i, a secționat-o cu fierăstrăul, detașînd capacul cranian. Tutorele a scos un geamăt — auzise descăpăcirea ; domnul de la „Timpul” a scos un a ! involuntar, semn că o văzuse.

Colonelul Nigata s-a dezmeticit și a deschis din nou ochii abia în clipa cînd cineva l-a bătut pe umăr și i-a înțins procesul-verbal. Era procurorul. Intre timp, medicul legase cele două părți ale căpăținei cu o bandă neagră. Japonezul a refuzat să primească documentul, care, în schimb, i s-a citit. A închis iar ochii, fără să asculte. Cîteva fraze din lungul și anevoiosul proces-verbal i s-au impus totuși atenției, exact frazele prin care, în mod stîngaci și încîlcit, se descria efectul loviturii, substituit lexic al acelui lucru atît de simplu numit : **harakiri**.

Față de complicatul și inutilul document medico-legist, era cu mult mai adevărat și mai simplu biletul lăsat pe patul lui Sanadaru de un coleg de cameră, maiorul de marină Nae Maican, care, la fuga sa din spital, sci'ise tînărului cîteva rînduri de avertisment :

„Tinere,

Siao e o infamă. Si Sumiko. Nu conta decît pe micuța Yin.”

Nici colegul de cameră al lui Sanadaru nu pricepuse însă mare lucru din enigma pupilului. Punînd biletul în buzunar, — ca singur document prețios — prințul Nigata și-a zîmbit cu tristețe : Siao era o fantomă. Sumiko la fel. Cele două erau de fapt niște curtezane, decedate încă din epoca Ming, de care Sanadaru se îndrăgostise nebunește. Yin, micuța slujnică, era principiul de care probabil era îndrăgostit și maiorul de marină.

Cînd a deschis din nou ochii, Sanadaru nu mai exista.

Trupul tînărului se afla sub masă, în cîteva căldări. Acum tutorelui nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să incinereze resturile, pentru ca duhul tînărului, reconstituit, să se întoarcă prin cer, în Yaniațo. Peste puțin timp, deasupra spitalului Filantropia, s-a și ridicat la verticală un fir de fum. Firul a crescut rapid în înălțime, a devenit fuior, iar sus, deasupra orașului, s-a desfăcut în crengi de arbore fantastic. Aerul Bucureștilor mirosea a santal.X

Abia întors la Craiova, generalul Cerchez a și primit — la ceas de noapte — o dispoziție neliniștitoare trupele din subordinea lui rămîneau în cazărmi pînă la noi ordine. Apoi un alt ordin, spre ziuă : trupele trebuiau să reînceapă instrucția de luptă. Se anulau învoirile de orice fel, se suspendau pînă și concediile medicale, erau rechemati la unități ofițerii rezerviști. Alarmarea trupelor nu prevestea nimic bun, ca și această cascadă de ordine, care lăsa să se prevadă o acțiune urgentă.

Generalul s-a echipat și a plecat la popota diviziei, să-și bea ceaiul împreună cu ofițerii lui. Deși instalat într-un oraș, Cerchez menținea încă această deprindere de front : mîncă la popotă, iar după masă rămînea cîteva minute în discuții amicale cu subordonații. Aceștia primiseră deja ordinele, știau tot ce eră de știut, l-au întîmpinat sobru pe general, apoi s-au așezat în scaune morocă- noși. Un ceas, cît a durat micul dejun, n-a scos nimeni o vorbă. A început el conversația, după ultima sorbitură, cînd l-a căutat din ochi pe un anume ofițer :

— Georgescu-Magnus e aici ?

Căpitanul Georgescu-Magnus nu se întorsese din permisie și generalul a părut nemulțumit. Ar fi vrut să-l

întrebe tocmai pe el : „— Ei, ce zici ?” Ce-ar fi putut să zică ofițerul în culpă, acel Georgescu-Magnus, dac-ar fi fost prezent, decît că asta-i situația. Măcar Georgescu-Magnus apucase să ia permisie, cea mai lungă, șapte zile, /dți ofițeri în schimb fuseseră întorși din drum. Acel căpitan, • culpabil printr-o abatere de la traseu, îl înduplecase totuși pe comandant să-i acorde permisie, chiar să i-o și prelungească, datorită unei vorbe spuse cu alean, pe care Cerchez și-o reamîntea acum-': „— Un singur regret am, domnule general, că n-am apucat să văd Bucureștii...”

După trecerea lui involuntară prin București, cu batalionul, o aventură atît de scurtă, atît de brusc curmată, căpitanul se mișcase amețit, legănat parcă de undele unui vis. Murmura din cînd în cînd un refren de șansonetă, pe care camarazii îl murmurau la rîndu-le : „Ș-acel Paris, / ș-acfel Paris, / A fost ca-n vis, / A fost ca-n vis.” Rămînea de văzut dacă de-aici înainte domnul Georgescu-Magnus mai putea să-și permită abateri de la traseu, cum și tot soiul de vise bezmetice.

Generalul a închis chestiunea, ar fi fost deplasat să facă caz, tocmai el să repete' replica hilară a acelui faimos comandant de. pompieri, care, holbîndu-se spre trupă, urla : „— Pompiers, j'en vois beaucoup parmi vous qui sont absents”²³. Replica nu era totuși atît de cretină, pe sum părea, fiindcă în momentele critice, și-a spus generalul, absenții se văd, cum se văd și golurile dintre rînduri. A trecut cu privirea mai departe, spre sublocotenentul Micu Georgescu.

— Și dumneata, Micule ?

Sublocotenentul Micu-Georgescu avea ochii înroșiți de nesomn și gesturile tremurate. S-a ridicat, raportîndu-și prezența, ca un om sub febră, apoi a recăzut în scaun. După depunerea inelului de logodnă, tînărul — respins de viitorii socri — se prezentase la general și-i ceruse permisiunea să se sinucidă : „— Domnule general, dați-mi voie să mă sinucid !” Cerchez îl tratase ca pe un copil : „— Dragă, te rog frumos să mai amîni. Îți ordon, iată ! Hai, mai bine cîntă ceva, ai voce frumoasă !” Acum generalul l-a întrebat :

— Ei, Micule, ești în voce ?

— Încă nu, domnule general.

Generalul isprăvisse gustarea, înainte de a se ridica le-a spus ofițerilor :

23 **Pompieri, văd printre voi mulți absenți !**”

— Domnilor, e cazul ca toți să fiți în voce. Și-a scuturat apoi pipa și a mai adăugat : Acuși sosesc recruții. Se preconizează ca unitățile să aibă un efectiv dublu. Voi trece să vă văd pe câmpul de instrucție.

Și-a îndopat apoi din nou pipa cu tutun, sub privirile subordonaților. Totdeauna în momentele critice, subordonații urmăreau cele mai mici mișcări ale comandantului lor, ca și cum de una dintre aceste imprevizibile mișcări

— probabil ultima, cea infimă — depindea soarta momentului. Simțind această pulsație a privirilor, Cerchez a încercat să nu prelungească operația cu pipa. În fond, ce intervenise ? Nici el nu știa mai mult, i se puseseră în față niște ordine scurte și seci, cum sînt ordinele. Situația îl irita și pe el, nu numai pe ei. De fapt totul îl irita, de la întoarcere. Niciodată, i se părea generalului, încăperea popotei nu mirosise mai neplăcut a var și creolină decît acum. Și a leșie acră, cu care se spălaseră podelele. Și ceaiul mirosise rău — a var, a creolină, a leșie, abia îl înghițise. În ansamblu, cazarma avea ceva respingător. O data eliberat, spiritul refuza să mai reintre într-o asemenea jalnică teacă, -precum o sabie care ar fi vrut să huzurească slobod, în aer. Georgescu-Magnus va fi avut, probabil, același sentiment, în clipa cînd a părăsit cazarma. Generalul a simțit impulsul să întrebe ce-i cu căpitanul — deja îl supăra absența !, dar a dat cu ochii de locotenentul A.rghir. Acesta îl ațintea, cu fidelitate, așteptînd pasă-mi-te ceva, ca de la Dumnezeu tatăl, cum procedează unii subordonați cînd sînt tîmpi. Cerchez s-a mirat de insistența acestei priviri, apoi s-a enervat. Nu se știe ce i-a venit, nu-și dădea seama, dar i-a strigat :

— Arghir, ce-i cu caii dumitale ? Voi trece să ți-l văd.

O reacție absurdă, dar Arghir a și sărit în picioare, pe el căzuse bîca — nici pe Micu, nici pe Marele Georgescu. Locotenentul n-avea ce raporta, dar s-a cutremurat, simțind că destinul îl caută cu luminarea

.Ca să-și scoată moșia Crăcăoanca de sub ipotecă și s-o treacă în foaia dotală, Rășcanu a trebuit să-l vadă pe numitul Krașmaru, la care s-a și dus direct, fără a mai recurge la bunele oficii ale verișoarei Alice. S-a prezentat pe Sărindar, unde bancherul avea ghișeu, a bătut la ușă, nu i-a deschis nici un servitor, a intrat într-o odaie absolut goală, unde, în fața unei mese de bucătărie plină cu registre, stătea un individ mărunț, măsliniu, fără vîrstă, ocupînd un scaun fără spătar. Un al doilea scaun lipsea — pentru eventualii clienți. În tot timpul conversației, Rășcanu a fost nevoit să rămînă în picioare, iar individul n-a catadicsit să-l secondeze, în semn de politete, sau să-i ofere musafirului propriul scaun. N-a răspuns la salut, a luat cartea de vizită depusă pe masă de Rășcanu, pe care a răsucit-o în toate felurile : încă o confirmare că bancherul era analfabet, nU citea litere, doar cifre.

— Aha !, a consemnat Krașmaru, după ce l-a privit, dumneata ești ! -

Rășcanu i-a precizat că venise să-l vadă în „chestiunea Crăcăoanca” și că dorise o discuție fără intermediari. Individul l-a întrebat brusc' :

— Și ce vrei ?

— Vreau să răscumpăr Crăcăoanca, s-o scot adică de sub ipotecă.

— Păi nu poți ! i-a răspuns Krașmaru. Stai să-ți vezi debitul.

A scos un registru, l-a deschis la o anume filă, i-a indicat avocatului cu degetul o anume rubrică, apoi l-a lăsat să-și examineze conturile. Părea un martor ca și absent :

— Nu cred că s-a greșit ceva ! a observat.

— Nimic, în afară de dobînzile exorbitante. Și iritat : Nu este cu putință ca dobînzile să întreacă de cîteva ori valoarea obiectului pus gaj. În clipa de față, Crăcăoanca nu mai face atît.

— Da, a recunoscut individul, după lege e o moșie pierdută.

— După lege îmi aparține !

— Atunci trebuie s-o răscumperi. Și măsurîndu-1 : Poti ?... Dacă ai putea, ai plăti dobînzile la dobînzii, apoi dobînzile, apoi capitalul împrumutat. Poti ?

— Am venit să discutăm.

Rășcanu era, deja înfrînt, iar individul nu-i oferea scaunul, voia să spună că niciodată nu i-ar oferi propriul scaun. Avocatul s-a ținut în picioare cum a putut.

— Eu, a îngăimat el, nu pot ceda Crăcăoanca.

— Mă rog.

— Dispun de suficient pămînt, a mai adăugat Rășcanu, și de suficiente bunuri mobiliare, ca să răscumpăr Crăcăoanca.

— Ar fi mai simplu s-o pierzi. Ai acoperi capitalul. Ar rămîne apoi de lichidat dobînzile și dobînzile la dobînzii.

— Domnule, a strigat avocatul, roșu de mînie, aceasta este o mașinărie infernală. Nu e logic să se petreacă lucrurile așa, e absurd.

— Cum adică absurd ? a întrebat Krașmaru, de-a drep~ tul curios.

— Nu e logic ca un capital să producă neconținut capital, în proporții din ce în ce mai mari, înspăimîntă- toare, apocaliptice chiar, fără ca paralel să intervină ceva, altceva, un element nou, care să dinamizeze acest capital, să-l urce mai sus, din treaptă în treaptă, mereu mai sus, pînă unde vrei dumneata.

— Eu nu vreau, vrei dumneata. Nimeni nu te-a băgat în această mașinărie. Eu nici nu te cunosc.

Și Krașmaru a împins în fața avocatului cartea de vizită, acum respinsă.

— Domnule, a mai strigat avocatul, pămînturile se pot fura, se pot ocupa cu putere armată, se pot rășlui cum se spune, e și-n aceasta o logică, absurdă, logica forței, dar așa ceva nu, te rog să crezi că nu, nu se poate...

— De ce nu ?

— Domnule, nu pot admite ca ceva, un bun material, niște bani, să spunem, aurul, în sfîrșit, să crească de la sine, să se dezvolte nemăsurat, haotic, precum un cancer, fără ca să intervină ceva, și altceva, un element locomotor, spre exemplu munca, o idee, o forță fie și mecanică, dar, materială !, căci sîntem în cîmpul forțelor materiale, nu ?, al

capitalului adică, al unor valori controlabile, vreau să spun că aici apare incontrollabilul, dementa...

— Ce este incontrollabil ? l-a oprit Krașmaru, mirîndu-se. Păi totu-i controlat, nene, uită-te la registre !

Din nou individul părea a fi analfabet. l-a etalat lui Rășcanu niște registre cîre păreau corpuri străine lui, ca persoană, niște instrumente care nu-i erau familiare, deși totuși le avea în posesie. „— Poftim, vezi-le, știi doar să citești, eu nu !” Eu nu fac, părea să mai spună Krașmaru, decît să mă supun acestei legi, eu o execut. Ea, ca lege, e străină de mine. Eu execut aceste table ale legii. Individul a și precizat-o :

— Domnule, eu nu fur. Nu bag nimănuiua mîna în buzunar. Eu nici nu te-am cunoscut, pînă acum. Eu nici nu vreau să-i cunosc pe clienții mei. Eu am alt stil.

Individul avea stil. Pînă și faptul de a i se adresa lui Rășcanu fără nici o politețe, abstract, impersonal, desființînd formulele, reducînd lucrurile la elementaritatea lor primă, vădea o forță care se dispensa de accesorii, cum s-a și dispensat Krașmaru de cartea de vizită a avocatului, cum se dispensa de registre, bune doar pentru celălalt, utile pentru memoria acestuia. Ca să-i trezească probabil memoria, Krașmaru a mai spus :

— Domnule, dumneata nu știi ce capital ai avut !

— La ce vă referiți ?

— La Crăcăoanca. Apoi și mai brutal : Ai habar unde vine pe hartă ? ...Te poftesc să mergi mîine cu mine, s-o vezi. Apoi indicîndu-i, ca unui subordonat, orarul excursiei : Să fii aici în față, la orele nouă. Vom merge cu trăsura mea.

*

Arghir se trezise pe cap cu încă un puhoi de recruți. La infanterie, lucrurile erau mai simple :

omul și arma. La cavalerie, însă, lucrurile se complicau încă de la clebut : om, cal, arme. Nici oamenii, recruții adică, și nici caii nu știau ce este cavaleria ca armă. Aici, la cavalerie, doar armele erau docile, pentru cine știa să le mînuie. Dar și acestea erau multe : sabie, lance, carabină, în plus, echipamentul calului — șa, frîu, traistă de nutreț, perii pentru copite, foarfece pentru coamă și coadă, cravașă, pătură de învelit animalul la caz de frig, echipamentul soldatului fiind încă și mai complicat : începînd cu cizmele — care trebuie să fie lună, ca și Copitele calului, și isprăvind cu căciula, totdeauna stînd bine-n cap, frîntă pe-o parte, nici mai sus spre ceafă, nici mai jos spre nas, dar foarte atent periată, măcar scuturată bine.

După sosirea la cazarmă, recruții treceau printr-o lungă perioadă de neacomodare, în care să-și însușească minimile deprinderi ostășești, de la sculatul și culcatul la semnal, pînă la modul de prezentare în fața superiorilor, toate prevăzute într-o cărțuție cu întrebări și răspunsuri, pe care novicii o învățau pe de rost :

ÎNTREBARE : *Care este atitudinea soldatului cînd*

se plimbă prin oraș ?

RĂSPUNS : *El ia un mers militar, merge cu mîndrie, capul în sus ; nu se plimbă niciodată cu oamenii care ar putea să-i compromiteze uniforma sa.*

Se numeau apoi oamenii de care trebuia să se ferească soldatul, pentru a nu-și compromite uniforma : bețivi, murdari, suspecti, cum și așezămintele pe care militarii erau datori să le evite, fugind de ele ca dracul de tîmîie : cîrciumi, tractiruri, bordeluri, hoteluri. Pe superiori, soldații trebuiau să-i trateze cu ascultare oarbă și cu încredere totală, din clipa cînd îi văd în ochi :

ÎNTREBARE : *În ce chip soldatul se adresează la*

superiorul său ?

RĂSPUNS : *El își ia întâi pozițiunea, duce mâna la chipiu, dacă este cu chipiul în cap, sau se descoperă, dacă-i cu capela ; vorbește cu respect și fără sfială.*

Cele mai multe întrebări începeau cu „Ce face soldatul când... ?” Răspunsurile depindeau de situație : „Soldatul ridică capul în sus”, „Soldatul se-ntoarce la stînga (sau la dreapta)” soldatul face ‘Și drege, dar numai la ordin, ca și cum nu și-ar aparține. Tot la ordin își face pînă și „micile și marile necesități trupești” nu oriunde, ci „numai la latrine” — dar cînd nu sînt latrine ? atunci, suna răspunsul, „îl întreabă pe superiorul său și face unde-i spune acesta.” Dar caii ? Caii puteau face oriunde, căci erau „necuvîntătoare”, dar tot la ordinul superiorului, căci și caii trebuiau să capete deprinderi de soldați. Introducerea animalelor besmetice în „disciplina militară” era o treabă anevoioasă și se făcea pe îndelete, aici cartea de întrebări și răspunsuri nu mai ajungea, era de mult prea sumară, se limita la niște formule eliptice :

ÎNTREBARE : *j_{la} ce trebuie să țină soldatul ca la*

ochii din cap ?

RĂSPUNS : *La calul și la pușca sa.*

Răspuns bun în genere, nu însă și la cavalerie, unde soldatul trebuia să țină ca la ochii din cap la întregul echipament, care trebuia să fie : „ca soarele” (fața soldatului), „ca luna” (cizmele și accesoriile de piele), „ca stelele” (bumbii uniformei și celelalte părți metalice ale echipamentului). În privința „igienii trupești”, cărțulia cuprindea totuși și niște dispoziții absolut crîncene :

ÎNTREBARE: *f_e tffg or_j trebuie să se spele pe picioare soldatul i*

RĂSPUNS : *Soldatul trebuie să sespele pe picioare*

cel puțin o data pe săptămînă.

' Abaterile de la strașnicul regulament erau sancționate prin repetarea formulei în cor, întrebare și răspuns, apoi, prin executare, pînă ce formulele le intrau soldaților întîi în cap, apoi din cap în picioare. Anevoioasa muncă de formare a soldaților și cailor, de transformare mai bine zis din recruți în soldați și din cai în cai-soldați, culmina cu clipa cînd soldații ajungeau oameni de luptă și pai de luptă, fuzionînd într-o ființă nouă, om-cal, agresivă, tenace, abilă, mobilă, gata pentru risc, individual dar și în gloată, în trupă, aruncîndu-se-n atac sau în debandada retragerii, ca un zid, fie și risipit. Arghir avea misiia de a compune zidul, de a nu-l lăsa să se risipească, mai înainte de a se forma, conform ordinului. Dar cînd ? Aici era chestiunea, căci noul ordin prevedea ca recruții și caii să fie formați în timpul cel mai scurt, ca soldați și cai de luptă, deși pentru o asemenea performanță trebuia cel puțin un an, chiar un an și jumătate, nici o singură zi mai puțin.

În armată ordinele se execută, nu se discută, Arghir o știa, întîi execuți, apoi discuți, aceasta însă în cazul cînd nu merge, cînd și superiorul care a dat ordinul și inferiorul care-l execută convin că ordinul e absurd. Neexecutarea conduce la pedepse. Pedepsele întîi se execută, apoi se discută, cum se scria și-n cărțulia pentru soldați :

ÎNTREBARE : ***Cînd poate soldatul să reclame în
contra unei pedepse ce i s-a dat ?***

RĂSPUNS : ***El poate să reclame în contra unei
pedepse ce ar crede că este nedreaptă,
după ce mai întîi s-a supus.***

Arghir se afla exact în această situațiune, chiar din clipa primirii ordinului, un ordin care sărea etapele instrucției soldaților și cailor, și care, în consecință, nu se putea executa. El o pățise și-n urmă cu un an, cînd primise în escadron oameni neformați, pe care, la trei luni după, a fost silit să-i arunce în luptă. Aceasta se putea, dar numai la caz de forță majoră, cum și este un război. Dar la timp de pace ? Poți să arunci în luptă un soldat necopt' ? Dar ce luptă, care luptă ? ! !

Ca să prevină neexecutarea ordinului, Arghir a făcut singurul lucru cu putință, care-i stătea la îndemână : a plasat recruții pe lângă vechii soldați dându-le acestora misia de a-i învăța cu minimele deprinderi ostășești. Cu caii însă lucrurile nu mergeau. Un cal se formează mai greu decât un soldat, deși ar fi trebuit să fie viceversa, căci, uneori, caii se dovedeau mai puțin recalitranti, ba chiar mai deștepți. Caii nu erau ce se spunea de către civilii care nu cunoșteau cavaleria.

Dar și aici, în acest punct, intervenea o chestiune, gingașa chestiune : masculii trebuiau castrați. Când ? La timp potrivit, ori timpul era rece. Tot ceea ce a izbutit să întreprindă Arghir, cu înțelepciunea-i caracteristică, a fost să despartă caii în două pafizi : de-o parte armăsarii, de alta iepele. Astfel a și pornit spre câmpul de acomodare, în așteptarea generalului. Care, nu se știe de ce, își-ațintise ochii tocmai pe el.

Rășcanu nu s-a mai putut întoarce acasă, s-a oprit la verișoara Alice, ca să-și consume aici umilința. Ea a înțeles dintr-o privire ceea ce s-a întâmplat.

— Te-a tratat cu bă ?

— Mi-a spus dumneata ! și-a început el destăinuirea.

Alice n-a mărturisit că pe ea Krașmaru o trata cu fă, a oferit în schimb unele lămuriri privind personajul, care sunau a circumstanțe atenuante.

— Nu se poate ridica de pe scaun, a spus ea, fiindcă suferă de o anchiloză la vertebrele dorsale. Ca și prințul Bismarck. Dacă se ridică, imediat rămîne țeapăn și riscă să stea toată vremea în picioare, să doarmă în picioare.

— Așa și doarme, probabil.

— Să nu te îndoiești. Apoi zîbind : În fond, cred că nu e un om rău. E rob în însă unei meserii speciale,

care îl posedă. Pe tine oare nu te posedă avocatura ?

— Nu.

— Atunci te posedă politica !

— O !

— Atunci ?

— Mi-e groază de posedăți, a mărturisit el. Mă înfior la gândul că lumea ar putea intra cîndva pe mîna lor. Ce iad ar fi o lume luată în antrepriza de acești posedăți ! Apoi eliberîndu-se cît de cît de viziunea apocaliptică : De unde a apărut acest Krașmaru ? E posibil oare să te trezești pe cap, așa, peste noapte, cu un asemenea stăpîn ocult ?

De ce ocult ? Kraşmaru lucrează de foarte mulţi ani la lumina zilei. În intimitate i se spune Dinu, DinuKraşmaru, şi face furori în saloane când poceşte numele franţuzeşti. Mie îmi- românzează numele, mă face **alics**, alicele cu care se umplu armele de vînăteare. Pe mine mă amuză, te rog să crezi ! El e de mult prezent printre noi, voi nu l-aţi observat. L-aţi dispreţuit.

— Dar n-am ştiut de existenţa lui ! s-a scuzat el cu ironie.

— 'Aici este eroarea voastră. El între timp vă explora, vă cîntărea, vă specula patimile.

— Ce patimi am eu ? !

— Indiferenţa. Kraşmaru nu este un blazat. El nu poate suporta ideea că undeva s-ar căsca un gol, pe care să nu-l umple el cu promptitudine. Uneori chiar şi provoacă aceste goluri.

După acest preambul, Răşcanu a cerut apă, a băut apă ca un epuizat, apoi a cerut permisiunea să se întindă pe o canapea. Alice l-a supravegheat cu tandreţe. între avocat şi verişoara Alice funcţiona de mult o tandreţe profund tămăduitoare pentru el, ca bărbat, din partea ei neimpli- cînd decît un sentiment cvasimatern, jumătate cald, jumătate călduţ :

— Vrei să te așezi mai bine ? Ți-am adus o pernă. Descalță-te !

* — Nu vreau să rămîn peste noapte la tine.,-. *

— Aș vrea să-ți vii în fire !

Avocatul și-a venit în fire cu greu, mult timp după ora la care în casa Răşcanu se isprăvisese cina. N-a cinat cu Alice, dar a băut cafea și a fumat. Apoi a mai cerut apă, ca și cum golul interior pe care-l îndura s-ar fi astupat cu lichid. I-a spus pînă la urmă tandreii confidente :

— Alice dragă, sînt dispus să fac orice, ca să salvez Cracăoanca. E pentru mine o chestiune de demnitate.

Ea a confirmat, cu delicatețe, deși gestul facil spunea nu, dar cu înțelegere. Alice ar fi vrut să spună că el e un om slab. Trecînd însă peste acest punct, subînțeles, ea a luat-o astfel :

— Alee dragă, Kraşmaru e un om tare. Aș vrea să nu

riști. Tu nu ai exercițiul riscului, el îl are. Aceștia
sînt în
genere oamenii care pornesc de la zero. N-au avut
nimic și auunci își pot îngădui demența de a pierde
tot, vreau să spun de a pune totul pe o carte. Și
prevenindu-l : Te
confrunți cu un om care știe cum se face averea. Tu
nu știi !

— Eu nu știu, într-adevăr ! a admis el. Nu știu,
Alice, cum se fac averile. La noi averile s-au moștenit.
Nimeni din neamul meu n-a dat de-a dura un leu prin
Europa, ca pînă la urmă să ajungă bogat. Nici nu-mi
pot imagina cum vine asta. Știm, în schimb, să
sărăcim. Avem acest îndelung exercițiu.

— Krașmaru e și el avertizat. În consecință, nu-ți
va ceda Crăcăoanca.

Rășcanu se simțea fără aer și a mai băut încă o
gură de apă. Alice i-a accentuat setea :

— Practic, nici n-ai cum s-o recuperezi, financiar
vorbind. Ești cu totul în mîna lui.

— Și atunci ?

— Atunci, lasă-te pe mîna mea. Tu ai și alte averi.
Știi că ții la pămînt, nu-i ceda pămîntul.

Ca să-l convingă, l-a sărutat pe buze, ca odinioară,
mai de mult.

— Acum, dezbracă-te, ești obosit. Vreau să te
simți eliberat de această obsesie.

Alice a trecut alături, să se schimbe, unde a
întîrziat mult. El fuma. Între timp, pieptănîndu-se și
demachin- du-se, verișoara își continua preocuparea,
din cînd în cînd deschidea ușa și-l provoca prin cîte o
nouă sugestie :

— Ai niște bunuri imobiliare de care te poți
dispensa. Și amuzîndu-se : Posezi, spre exemplu, o
stradă cu prăvălii, ca si cum ai fi un burghez.

— Eu ? !

— Dispensează-te de acea stradă, te implor. Face
rău pentru numele vostru.

— Habar n-aveam că am și o stradă. Tu de unde
știi că posed așa ceva ?

— Avea și bunica Grădișteanu. Mă și mir că boierii
noștri s-au amestecat cîndva în comerț !... Și

strigându-i prin usa închisă : Apoi ai și bunuri de artă !

— Eu ? !

—f Nu te mira, căci pentru tine nu reprezintă bunuri în sensul de valori materiale. Ai, spre exemplu, o pînză de Guido Reni, pe care a vrut să ți-o cumpere prințul.

— Am eu un Guido Reni ? !

Nu era pic de simulare în această reacție, avocatul nu știa exact ce are în casă, cum nu știa ce are și pe-afară, aceste bunuri nu reprezentau în fond altceva decît ambianța lui. Da, era firesc să posede un Guido Reni, vreo cinci Canaletto, un Caravaggio, niște gravuri de Diirer, un crucifix de Griinewald, o sumedenie de olandezi minori și majori, o sumedenie de francezi, mari și mici, de toată mîna, cîtiva mari spanioli, dar toate aceste pînze îi aparțineau în statut anonim, ca și cărțile din bibliotecă sau ca partiturile muzicale, din aceeași bibliotecă, pe care le consulta, din cînd în cînd, ca să citească muzică.' Citea pînze sau note muzicale acest domn Krașmaru ? Alice nu-1 putea lămuri pe avocat, el nu pretindea explicații, ea părea flatată că numitul Krașmaru o tratează cu fă. Cine totuși îi băgase în cap individului pînze de maestri, partituri muzicale, incunabule, convingîndu-1 că asemenea obiecte ar reprezenta valori ? Procedase oare Alice la o asemenea pedagogie ? I-a recapitulat figura : Alice părea o toantă.

— Ai și-un Perugino, a mai spus Alice, o pînză mică, o scenă mitologică, pitită deasupra ușii, în biroul tău.

— Și ?

— Și patru Ruysdael în sufragerie.

— Alice dragă, observ c-ai recenzat cam tot ce. se află prin casa mea !

— Eu ? ! Dar cine nu vede ?... Te rog să știi că bunurile pe care le posezi sînt într-un fel și publice. Dacă prințul a auzit că ai un Guido Reni, deși nu ți-a călcat prin casă, de ce n-ar fi auzit și Krașmaru ? E dreptul lui, are banii. Și mai ai ceva, ai un Luca della Robbia, provenit din moștenirea Grădiștenței.

— li aparține lui Heiene.

- Ei și ? Lui Heiene îi va aparține Crăcăoanca.
- Alice, a urlat Rășcanu, eu nu-mi las casa jefuită !
- Cedează măcar îngerii !
- Nu cedezi îngerii, o dată cu viața !

— Oricît de neprevenit ar fi fost în afaceri, Răşcanu şi-a dat seama că ţinta atacului erau „îngerii”. Alice a realizat la rîndu-i că avansase prea mult şi a bătut în retragere, minimalizînd chestiunea :Nu ți-i fură nimeni ! l-a liniştit ea. Iei pămîntul de sub aceşti îngeri, atîta tot. Apoi cu blazare : De fapt, dragul meu, acei îngeri de teracotă, ai lui Luca della Robbia, mie una nu-mi spun nimic. E o banală teracotă.

— Crezi ?

Alice revenise în salon, schimbată pentru noapte. Adusese cu ea o undă nouă de parfum. A fost surprinsă să-l vadă pe bărbat pregătit de plecare, cu mînuşile şi bastonul în mînă.

— Te grăbeşti ?

— Da.

Alice nu l-a putut reţine, l-a sărutat facil pe un obraz. Din uşă, i-a reamintit cu glas mic :

— Nu uita comisionul meu. Sînt foarte strîmtorată.

Masa de soldaţi primise fără murmur ordinul de a relua instrucţia de luptă. Băieţii se învăţaseră cu armele şi n-avuseseră cînd să se dezveţe. Cerchez a observat cum flăcări şi le-au luat cumînţi din rastele şi s-au pus să le cureţe, sub supravegherea sergenţilor şi a sublocotenenţilor, aceştia din urmă nervoşi. Era cumplit să guşti o clipă din pace, doar o clipă, pentru ca imediat, fără nici un avertisment, să reîncepi pregătirea de luptă. Răbufnirea faţă de un asemenea ordin, fără sens, o trăiau mai ales tinerii ofiţeri — sublocotenenţii, locotenenţii —, cei care aveau (direct contactul cu trupa, dar şi contactul nemijlocit cu bucuriile vieţii, abia abordate. Deci gata cu ieşirile-n oraş, cu vizitele pe la domnişoarele din Craiova, cu muzica şi dansul ; celelalte bucurii distribuindu-se atenuat, după grade : chefurile şi jocurile tari — pentru căpitani şi maiori ; dulceaţa şi preferansul — pentru domnii generali. Deşi Cerchez, ca general, nu

consimțea să pogoare la ceasul preferansului. Avea încă vîrsta unui colonel.

Un alt moment de încordare — și pentru ofițeri, și pentru trupă — l-a constituit împărțirea cartușelor, noi-noUte, cîte două sute de om. Soldații au primit trăistutele cu gloanțe, le-au pus la șold, ca semănătorii. Unul singur, aruncîndu-și în spinare ranița, a spus :

— De-acu gata cu aratul...

Micu Georgescu a ciulit urechea și s-a zburlit :

— Ce-ai zis, mă ?

— Am zis că gata cu aratul ! a răspuns omul, posomorit. Anul ista, la noi, ară alții.

Micu Georgescu l-a țintit pe soldat cu un ochi aspru. Sunau goarneau. Mînia sublocotenentului — pe situație, pe soartă, pe Dumnezeu — s-a prăvălit asupra soldatului :

— • Și cine vrei să-ți apere moșia, soldat ? ! a răcnit el.

Generalului i-a plăcut reacția lui Micu Georgescu. A și încălecat, pornind înapoi spre cantonament. în urmă sunau goarneau. Cei doi „posesori de moșii“, sublocotenentul și soldatul, își reluasera probabil locurile care le reveneau. Unitățile s-au aliniat, gata de marș, poarta cazărmii se deschisese larg : reîncepea — o știau toți — urgia instrucției de luptă. Sublocotenentul, cu mutră sumbră, aștepta ordinul de încălecare, cînd un furier l-a chemat la poarta cazarmei, la ofițerul de serviciu. A pornit spre ofițerul de serviciu cu calul după el.

La poartă, în camera de gardă, domnișoara Didona. Micu Georgescu nu-și credea ochilor, dar era ea, chiar ea, aurie și miraculoasă, capabilă să dea trac și lui Isus Hristos.

— Am fugit de-acasă, i-a spus ea. Vreau să știu dacă menținem logodna.

— Eu ? !...

— Tu ai rupt-o X

— Eu ? !... .

Suna goarna, pentru ofițeri. Micu Georgescu ar fi vrut în acea clipă să moară. Trebuia să se întoarcă la unitate, dar mai bine era să moară.

— Merg cu tine, i-a mai spus ea.

— Unde ?

— Am afară trăsura.

Afară era într-adevăr o trăsură, în care se afla o doamnă impunătoare ca alură.

— E și tante Nathalie, sînt cu trăsura ei...

— Didona, a bîiguit el.

Martorul, ofițerul de serviciu, a intervenit sever :

— Domnule sublocotenent, v-așteaptă unitatea.

El a zburat spre unitate, purtat pe sus de îngeri. Domnișoara Didona s-a întors la trăsura ei, lîngă doamna impunătoare. Aceasta a primit, ca pe un drept legitim, defilarea coloanelor care se dirijau spre cîmpul de instrucție. Apoi trăsura cu cele două doamne a pornit în aceeași direcție, în clipa în care poarta cazarmei se închidea. Tante Nathalie a mulțumit grațios ofițerului de serviciu.

Oricît ar fi fost de strict ordinul, Arghir nu putea sări etape : ar fi însemnat să smintească trupa. Cu ajutorul sergenților, știutori de buchi, locotenentul a continuat a introduce cărțulia în capul recruților, ordonînd ajutoarelor sale să nu sară nici o întrebare și nici un răspuns. Căci s-ar fi putut ca într-o bună zi, un mai mare să-l chestioneze pe At-ghir la capriciu : „— Unde-s, domnule locotenent, cutare întrebări și cutare răspunsuri ? Cînd le cauți în capul soldaților, nu le găsești. Vezi că lipsesc ? !” Persecutat de această grijă, locotenentul a sărit ca ars, în clipa cînd și-a dat seama că anumite întrebări și anumite răspunsuri fuseseră sărite, trecîndu-se, pripit, la etapa ulterioară, tamșn pe la mijlocul cărțuliei, la „chestiunile speciale.” în cursul unei ore de instrucție, cînd recruții cîntau în cor întîi întrebarea și apoi răspunsul, Arghir a devenit suspicios, auzind melodia, deși se afla la o mare distanță. Se ajunsese, hodoronc-tronc, tocmai la capitolul despre „secretul militar”.

ÎNTREBARE : *Ce este secretul ?*

RĂSPUNS : *Secretul este o expresiune care se schimbă în fieştecare zi...*

— Staţi ! a urlat Arghir către sergentul în culpă. Când aţi ajuns la secret, ia spuneţi-mi şi mie ?

Sergentul a raportat că se ajunsese la capitolul „Secret” în timpul cît domnul locotenent lipsise de la escadron, ducîndu-se pînă la Calafat cu o misiune specială, dată de la divizie, chiar de domnul general Cernat. Un alt superior, un domn căpitan, trecînd între timp în inspecţie pe la escadron, a întrebat hodoronc-tronc un recrutar luat la întîmplare : „— Ia spune, soldat, ce este secretul militar ?” Acel soldat n-a ştiut a da răspunsul reglementar şi superiorul s-a enervat : „— Cum, domnilor, pînă la ora asta soldaţii lui Arghir nu ştiu ce-i secretul militar ? !” S-a trecut pe loc la învăţarea noţiunii de secret, deci asta era situaţia, cum se şi prezintă situaţiile după executarea unui ordin. Între timp, o altă grupă continua învăţarea răspunsului, un răspuns foarte lung şi complicat :

„...secretul este o expresiune care se schimbă în fieştecare zi, şi care, în fiecare zi, asemenea se comunică posturilor, rondurilor, recunoaşterilor, patrulelor, detaşamentelor, ca mijloc sigur d-a se recunoaşte între dînsule şi d-a se feri de surprinderi sau unele de altele.”

Arghir simţea că-i crapă capul, întru atît era de furios şi de neputincios. Dintr-o dată, se băgau în capul recrutarului, fără nici o prevenire, atîtea noi noţiuni, de care nenorocitul habar n-avea, căci n-avusese cînd le învăţa : ***post, rond, recunoaştere, patrulă, detaşament, mijloc sigur, surprindere, a se feri unele de altele***, plus ***expresiunea care se schimbă***, ba chiar ***expresiunea secret*** ! Locotenentul nu putea trage o scenă în faţa subordonaţilor, nu putea pune în discuţie nici comportarea unui superior, dar simţea că, dacă situaţiunea evoluează tot astfel, din noul contingent se va alege praful. A strigat „— Stop !” şi a dat repaos. Apoi i-a chemat la sine pe

sergenți, cu cărțuliile în mână. Caii, împărțiți în două partizi, așteptau. Locotenentul își reprima cu greu furia :

— Mă băieți, a început el, scrîșnind din dinți și igno- rînd caii, cum de-ați ajuns voi tocmai la **secret**, puteți să-mi ziceți ?

Sergenții nu puteau zice nimic, n-aveau ce zice, cînd ordinul privind „secretul” fusese dat de un superior al locotenentului, un căpitan. Locotenentul nu putea contrazice căpitanul, dar a mai întreat :

— Păi așa știți voi că se ajunge la capitolul „Secret” ? Și încă mai ațîtat : Cînd se ajunge la „Secret”, puteți să-mi ziceți ?

— Ce puteau să zică sergenții ? Și ei știau că nu așa, pe sările, se ajunge la „Secret”.

— Păi cînd ar fi urmat să ajungem la chestiunea secretului ? a mai întreat Arghir, clătănind.

— Cam pe la vară. Cam prin luna august, a mai adăugat un sergent, se ajunge la secret.

— Atunci ? ! Cum de-ați sărit etapele ?

Căci, orice s-ar fi spus, chestiunea secretului în armată nu se aborda la voia întâmplării și nici ușor. Întîi veneau chestiunile premergătoare, celelalte noțiuni, -abia apoi secretul, dar și acesta abordat în rate, după aceeași cărțuție :

*o întrebare : f). cîf_e feluri sînt acțiunile
armatei ?*

RĂSPUNS : Publice și secrete.

**ÎNTREBARE : Care acțiuni sînt publice și care
secrete ?**

**, RĂSPUNS: Acțiunile publice sînt parăzile și
demonstrațiunile care se fac în văzul
lumii. Acțiunile secrete sînt acele acțiuni
care...**

După ce a obținut acest răspuns, satisfăcător, pe care sergenții îl știau pe.'de rost, Arghir a mai întreat :

— Dar în interiorul armatei, cum funcționează secretul ?

Un sergent deștept n-a ezitat să preia răspunsul

pe cont propriu, citînd însă exact răspunsul din cărțuție :

RĂSPUNS : *I_n interiorul armatei, secretul funcțio*

nează după grade. Caporalul nu știe ce secret deține sergentul, sergentul nu știe ce secret deține sergentul-major, sergentul-major... și toi așa pînă la capul oștirii.

Arghir părea ceva mai liniștit, sergenții lui știau totuși ce este secretul militar. El însuși auzise la popotă, prin zvon, imediat după întoarcere, despre ultimul secret militar, operațiunea „Apărarea relicvelor”, despre care se jurase să nu sufle un cuvînt. Secretul funcționa deci la toate eşaloanele. în consecință, nu le-a divulgat nimic sergenților în privința acestui „secret militar”, dar i-a avertizat, cu autoritate :

— Nu vom mai sări de aci înainte etapele. Le vom aborda treptat după cărțuli^ . Și înșirînd : Mai întii ***Orientarea și apartenența***, după cum scrie acolo. Ia spuneți-mi, vă rog !

Și sergenții lui Arghir s-au conformat, dovedind încă o dată că au spirit de orientare și de apartenență :

ÎNTREBARE : Din *care corp de armată face parte regimentul nostru ?*

RĂSPUNS : *Dincutare corp dearmată.*

ÎNTREBARE : *Cine comandă corpul de armată ?*

RĂSPUNS : *Domnul general cutare.*

Întrebare : *Dar divizia ? **

Urmau răspunsurile, pînă la fracțiunea regiment, cînd interveneau noi întrebări :

ÎNTREBARE : *Unde șad.e domnul comandant de regiment cutare, comandantul tău*

(Adresă, stradă, număr) ? Dar comandantul de batalion (Adresă, stradă, număr) ? Dar comandantul tău direct (Adresă, stradă, număr) ?

Aici lucrurile s-au poticnit, fiindcă domnul locotenent Arghir avea, de când se știe, adresa la cazarmă. Ca și c&lul său. Mai recent, ca și cîinele său. Ca și subordonații săi, sergenți și caporali. Arghir era un om de trupă, un trupete, cum se spunea. În mijlocul trupei fiind, permanent, el avea autoritatea de a pretinde ca la fel de bine să fie fixate în capul -recruților și capitolele următoare, din aceeași cărțuie : „Despre cazarmă — ca loc de sălăș- luire al soldaților”, „Despre camere — ca vatră a lor”, „Despre curățenia de sîmbătă și duminică”, „Despre rugăciunile soldatului” „Despre soldă și hrană” etc. inclusiv capitolașul cu titlul : „De cîte ori poate să scrie soldatul acasă”.

ÎNTREBARE : *Î>e cîte oripoate să scrie soldatul acasă ?*

RĂSPUNS : *Soldatul poate să scrie oricînd acasă,*

dacă află pe lîngă sine un știutor de carte, care să-i scrie, și dacă în epistoliile lui nu se divulgă secretul militar.

Nici unul dintre aceste capitole nu se putea sări. Deși Arghir a sărit ca ars, iarăși. Dar capitolul introductiv, care purta titlul „Generalități” ? t

— Ce-ați făcut cu capitolul introductiv ? a strigat locotenentul. Unde sînt „Generalitățile” ?

Capitolul introductiv, după cum s-a putut constata imediat, la ordin, era bine fixat în capul recruților, deși titlul era lung și greu de' învățat pe de rost : „Noțiuni asupra României și asupra puterii armate a națiunii române”. Prima întrebare suna totuși simplu, recruții au reprodus-o ca și spontan :

ÎNTREBARE : *Ce este România ?*

RĂSPUNS : *România este o țară locuită de un popor*

de rasă latină, care se trage din coloniile romane aduse de împăratul Traian.

Unii soldați ziceau „Trajan”, cum se scria în cărțuție, alții „Traian”, alții „Trăian” ca-n plugușoarele de An-Nou. Arghir a unificat pronunția prin ordin : TRAIAN !, adăugind pentru ținere de minte : .

*

— Dar să știți că Traian era de rasă latină !

A urmat corul : „Traian era de rasă latină.” Și Arghir a fost satisfăcut. Apoi, răsucindu-și mustața, a mai pus o întrebare, după aceeași cărțuție, sărind însă o întrebare intermediară :

ÎNTREBARE : *Cu cine se învecinează România ?*

RĂSPUNS : *Spre nord și apus cu Austro-Ungaria,*

spre răsărit cu Rusia și cu Marea Neagră, la sud cu Turcia Otomană... i

Din nou Arghir a sărit ca ars :

— Bă, voi pe ce lume trăiți ? !

Arghir se adresa cu întreaga-i revoltă și recruților și sergenților, mai ales acestora, care nu aduseseră cărțuția la zi :

— Bă, la sud nu mai există Turcia Otomană, ca să știți ! Căci cei din vechiul contingent vin chiar de-acolo ! Azi, la sud, ne învecinăm cu bulgarii. Imperiul turcilor a sărit în aer, voi pe ce lume trăiți ?

Recruții și dascălii lor au tăcut mîlc, deși n-aveau nici o vină : cărțuția era expirată de-o lună, două..

Mult timp, Rășcanu nu l-a putut privi pe omul cu care călătorea alături, în trăsură. Și Krașmaru părea să-l ignore pe ilustrul pasager. La plecare, Krașmaru i-a spus, invitîndu-l pe avocat să urce în vehicol : „— Vrei să stai pe' dreapta sau pe stînga ?” Apoi, iară a-i mai aștepta răspunsul : „— Eu călătoresc totdeauna

pe dreapta." A și urcat în trăsură, cu dificultate, așezându-se pe dreapta. Rășcanu îi ținea deci trena, în postură de secund. Au tăcut, fiecare pe cont propriu, o bună distanță. Apoi, omul din dreapta lui Rășcanu i-a poruncit vizitiului să oprească, i-a cerut să-l ajute să coboare, nu să-l și descheie la pantaloni. Această operație—și restul — a făcut-o singur, dilpă care, cu ajutorul vizitiului, și-a reocupat locul. Apoi, lămurindu-l pe Rășcanu :

— Eu, de obicei, mă piș direct din trăsură. Și cu un fel de trac : Acu, nu știu ce dracu mi-a venit...

Krașmaru părea cu totul năucit de această inițiativă, neuzuală pentru el, care pînă la urmă l-a și enervat. A căpătat, brusc, o mutră crîncenă. Nu-și suporta probabil slăbiciunile. Se putea presimți că, la următoarea oprire, Krașmaru era hotărît să nu mai încalce regula și să-i dea drumul udului direct, din trăsură, în văzul lui Rășcanu. Dar, foarte curios, avocatul n-a mai fost scandalizat. A taxat gestul drept o slăbiciune umană, Krașmaru nu-și mai putea ținea udul, era precis un infirm, ca și bunica Gră-dișteanu în ultima ei fază de viață. Bătrîna doamnă făcea aceeași operație, fără jenă, în văzul sb'gilor. Prințul Bismarck, probabil, la fel. Slăbiciuni. Aceasta însemna că numitul Krașmaru era în suferință nu numai cu vertebrele dorsale, dar și cu bășica udului. Rășcanu l-a privit, pînă la urmă. Era palid, emaciat ca un aristocrat, mîinile i-au bîjbîit, cînd a dat să-și aprindă o țigară. Rășcanu n-a consimțit să-l ajute. Dacă nu-l descheiase la pantaloni, de ce să-i aprindă țigara ? Krașmaru a și stins-o, după primul fum. Avea astm ? Acest ultim gest, țigara stinsă, l-a făcut pe Rășcanu să sară cu gîndul, peste Krașmaru, la alți doi infirmi, cei doi mari cancelari, al* Germaniei și al Rusiei, prințul Bismarck și kneaz Gorceakov. Pe ultimul îl cunoscuse la o recepție din vara anului trecut. Făcuse o criză de tuse, post trabuc. Bătrînul Gorceakov priza tabac, după moda veche, dar, printr-un capriciu de-o clipă, a tras dintr-un trabuc, fumul havanei i-a provocat o criză de tuse, s-a oprit muzica, solemna asistență de la recepție a așteptat cu emoție ca înaltul personaj să-și consume clipa neagră. Cineva, un diplomat apusean, a notat cu umor : „— Dacă Gorceakov moare, prin acest banal accident, Rusia pierde cel mai vrednic cancelar pe care l-a avut vreodată în istorie. Cine i-a oferit havana ?" Se spunea că chiar prințesa Elisabeta, care nu tolera tutunul, dar, din simpatie pentru bătrîn, îi oferise, acestuia o havană din cutia prințului Carol. Incidentul a provocat comentarii de tot hazul și pe seama prințesei. S-a vorbit despre

„havana asasină", despre „fumul involuntar ucigaș", dar și despre slăbiciunile omenеști : „— Poftim, soarta Basarabiei de sud atîrnă, iată, de un fum".

Atîrna oare soarta aceluia pămînt. de un fum ? Un amic- de la Externe, Mitilineu, îi spuse avocatului că țarul însuși ar fi declarat că chestiunea Basarabiei reprezintă, pentru Majestatea-Sa, „o pură 'chestiune de onoare", adică un fum. La orice putea renunța Majestatea-Sa, minus la acel fum, la care, cu totul altă scară, nici Krașmaru nu putea să renunțe. Și acesta avea viciul fumului. Nu izbutea să-și înfrîneze voluptatea de a mai trage un fum, oprind de fiecare dată trăsura, aprinzîndu-și țigara, trăgînd cîteva fumuri, pentru ca apoi să tușească și imediat să arunce tabacul neconsumat.

Și Rășcanu fuma, din pură plăcere, nu din viciu. Nu se socotea un dependent de fum, chiar dacă fuma mult'. Krașmaru era totuși un dependent, căci iarăși oprise trăsura. Ca și țarul, care iarăși oprise trăsura timpului. Pînă la urmă, Rășcanu l-a întrebato pe pasagerul de alături :

— Domnule, totuși de ce nu renunți ?

Pentru divizia lui Cercez, ca și pentru restul trupelor din Oltenia, instrucția de luptă a luat aspectul unor exerciții tactice de apărare a teritoriului. Regimentele de dorobanți, călărași, rșiori, batalioanele de geniști, bateriile de artilerie au luat în posesie văile Oltului, Oltețului, Otetelișului, Jiului, Motrului, Cernei, ocupînd vadurile, podurile, crestele de dealuri, desfășurînd acțiuni de recunoaștere în adîncime, spre munți. Teritoriul a fost împărțit în regiuni legate prin linii telegrafice. Ofițerii de stat major identificau punctele strategice, iar topometrii armatei completau hărțile, solicitate cu urgență de Marele Cartier General. Era inutil să se recapituleze

învățătura elementară pentru niște oameni abia ieșiți din război. Și proba călirii, a înfruntării unor dificultăți de tot felul, era de prisos. Soldații erau învățați cu echipamentul greu și cu marșurile lungi prin zloată și ploaie. Și cu răbdarea de a aștepta rația de hrană, de a îndura osteneala, nesomnul, accidentele de tot felul. Ei nu mai tresăreau la fiecare ordin, ca recruții. „— Inamic la stînga, inamic la dreapta, inamic în față, inamic în spate ! — ordine care păcăleau bobocii, punîndu-i în neorînduială — nimeni nu mai știa unde-i dreapta și unde-i stînga, care-i amicul și care inamicul ; veteranii așteptau docili dispoziția de desfășurare, ordonîndu-se apoi ca și singuri pe poziții. Între ofițeri și soldați se crease între timp acea fuziune omenească specifică, războiului, mai tare decît disciplina de corp, o fuziune'de destin.

Pe fundul acestor mișcări de trupe rămînea' totuși un „de ce-?“, care nu intra în pămînt sub talpa trupeii sau intra, dar ieșea imediat la suprafață, se încapățîna să iasă mereau deasupra, un „de ce“ vizibil în ochii soldaților, care de obicei nu întreabă — armata nu întreabă nimic ! — dar era vizibil și-n ochii ofițerilor, și aceștia în- gîndurați, încordați. La sfîrșitul unei dezbateri la hartă, colonelul Algiu, șeful statului major al diviziei, i-a adresat involuntar aceeași întrebare generalului : „— De ce ?“, iar acesta a ridicat din umeri. Apoi ca un soldat conștiincios cum și era :

— Dragă, noi să ne facem treaba. Apoi vom mai vedea.

Algiu n-a spus : „— Ce să vedem, ce urmează după asta ?“, dar întrebarea se subînțelegea. Urma să aibă loc o confruntare armată ? Armata, ca armata stă totdeauna sub iminența confruntărilor armate, care intră în riscul și-n destinul armatelor. Totuși, iar confruntări ?

— Dragă, a repetat Cerchez, noi deocamdată să ne facem treaba. Și-apoi om mai vedea.

Desigur, acesta era rostul armatei, să-și facă treaba, să nu se lase surprinsă, descoperită de un inamic neprevăzut sau de evenimente, niște evenimente care, cel mai adesea o depășeau.

Ministrul de război, generalul Cernat, era de, același principiu : armata să-și facă treaba. Dar întrebarea stăruia : de ce ? Același Cernat, scărpinându-se în cap ca un țaran, îi spusese lui Cerchez, cu mult timp în urmă, cînd se aflau pe front : „— Să știi că foarte multe lucruri sînt încurcate datorită civililor. Căci la ei se află decizia, și de aici nenorocirea. Cînd ceva merge prost, întreabă-te : ce fac civilii ?”

Generalul Cerchez nu era de acord cu acest punct de vedere, emanat de la un cap de cazarmă, valabil poate odinioară, în vremea armatelor imperiale. Armata română era în schimb o armată națională, o armată politică, mulți ofițeri superiori erau deputați și senatori în Parlament, inclusiv generalul Cernat, în calitatea lui de ministru de Război. Întrebarea : „— Ce fac civilii ?” se excludea, în acest caz, civilii făceau exact ceea ce făceau și militarii, se aflau toți în stare de alarmă. Armata nu era altceva decît organul de apărare al națiunii. Întrebarea trebuia pusă altfel : „— E aptă armata să apere națiunea ?” Aici civilii nu trebuiau să se pripească cu răspunsul. Nici militarii. Deocamdată, vorba lui Cernat : „— Noi să ne facem treaba !”

Cerchez a suspendat dialogul cu colonelul Algiu, a ieșit din comandament și a încălecat, hotărît să-și facă treaba. A pornit, urmat de suită, spre cîmpul de instrucție.

Vremea se încălzise. Dealurile din nordul Craiovei își arătau în soare coastele pămîntii printre petice de zăpadă. Acuș-acuși ar fi trebă să înceapă aratul. Grupul lui Cerchez, în frunte cu generalul, își urma drumul prin fâgașele trase de roțile de tun.

Trăsura înainta acum la pas. Krașmaru nu-i răspunsese. Avocatul trecuse între timp cu gîndul de la tutun la pămînt. Pămîntul reprezenta în fond o necesitate numai pentru țărani. Aceștia nu puteau trăi

fără pămînt. Dar
 țăranii nu cunoșteau viciul pămîntului, care
 să-i conducă,
 precum pe Krașmaru, pînă aproape de demență.
 Avocatul s-a întrebat, fără a-l
 mai chestiona pe vecinul din
 dreapta „— în fond, ce vrea, de ce țin să acaparez
 stîta pămînt ? Ca mîine, moare. “

Cazul lui Rășcanu era altul, el însuși se socotea a fi
 altul, între Krașmaru și țăranii. El moștenise pămîntul,
 pămîntul le revenise Rășcanilor din tată în fiu, cu
 datoria doar de a nu-l pierde, de a nu-l înstrăina, fie
 către țăranii, fie către puterile străine. El era deci un
 depozitar, deținătorul unui titlu, în lăuntru cărui se
 împleteau întinderile de pămînt și genealogia. Cu ce
 drept intervenea, în- tr-un asemenea raport al
 orizontalelor și verticalelor, un Krașmaru ?

Dar Krașmaru trecuse între timp de la pămînt la
 artă, iar acum rîvnea să posedă nici mai mult și nici
 mai puțin

decît îngerii lui Luca della Rob'aia ! De ce ?
 'Chestiunea l-a iritat și captivat pe Rășcanu, ca un
 simptom epidemic de scabie. Îl mîncă pielea. De
 ce ? De ce individul de alături avea nevoie de niște
 bunuri al căror uz îi scapă ? De ce să fie și
 colecționar, cînd era angrosist, antreprenor de
 industrii, bancher, chiar și vechil de moșii ? În
 România, colecționarii de opere de artă erau puțini :
 domnul Kogălniceanu — cel mai împătimit dintre
 toți !, domnul Odo- bescu — cel mai snob !, un
 căpitan Papazoglu — cel mai neavizat, în sfîrșit,
 prințul, poate cel mai avizat dintre toți, dar și cel
 mai discret. Dar un Dinu Krașmaru ? Pentru ce ?
 Dar atunci, dacă erau puse în cauză și bunuri inefabile,
 de ce nu și limba română ? Da, chiar limba
 română ! Și aceasta în fond era un bun, o valoare.
 Unii dintre proprietarii acestei valori, inefabile,
 țăranii adică, n-o aveau decît pe aceasta. Ce-ar fi
 fost dacă numitul Krașmaru ar fi pretins ca gaj
 pentru Crăcăoanca limba datornicilor, nu limba ca
 organ anatomic, ci limba ca duh, cum în fond era și

teracota cu îngerii lui Luca della Robbia. Ce reprezenta în fond acea teracotă, dacă i se fura duhul, prin înstrăinare ? Un pămînt ars, un pămînt banal, provenind fie și din Italia.

Trăsura cu cei doi intrase în zona unor pămînturi dezgolite, arse de ger. întinderi pustii, dar bine arate, de pe care se va fi recoltat porumb, orz și grîu. Ici și colo se resirțttea grîul nou, abia ieșit din zăpadă, ca o boare verde.

— Mie unuia nu-mi dă mîna să las pămîntul să se odihnească ! a bombănit Krașmaru.

— Cum adică, a sărit Rășcanu, dumneata nu lași pămîntul să se odihnească ? Dar e pămîntul meu !

— Aiurea ! A fost al dumițale, pînă a nu-1 pune sub gaj ! Și brutal : Ce, adică, trebuie să te întreb cînd să ar sau cînd să seamăn pămîntul ? De ce l-ai pus amanet ?

Avea dreptate, și Rășcanu a tăcut. Mai departe, chestiunea ținea de bunul simț. Rășcanu, pe moșiile lui, nu, practica ceea ce deja se numea „agricultură intensă”, el era partizanul agriculturii tradiționale, o agricultură lejeră și pentru om, și pentru pământ. Unor pogoane semănate cu grâu le revenea rîndul la grâu abia peste cinci ani. Inrestul timpului se însămînța altceva sau pământul era lăsat pîrloagă, imasă pentru oi, care reprezentau o altă bogăție în echilibrul edenic al țării. L-a întrebat pe Krașmaru despre oi :

— Si oile, unde pasc ?

— Ce oi ?

— Oile ardelenilor.

— Să pască unde-or ști, eu vreau recoltă.

Pe pămînturile pîrloagă pășteau turmele ciobanilor de peste munți, în trecerea lor anuală spre Deltă, apoi iarăși spre munte. Era un circuit vechi, din vremuri imemorabile, pe care Krașmaru îl rupsesse. Individul nu socotea util să dea socoteală pentru un asemenea abuz, totuși a spus :

— Oile ardelenilor le-am pus la popreală. Am un proces cu ei, prin legațiunea austro-ungară. Am să câștig procesul. Le imputez recolta.

Nu era nimic de spus, Krașmaru era în dreptul său să procedeze cum poftea, să rupă cîte circuite tradiționale voia, de vreme ce-și cumpărase această libertate. Juridic, Krașmaru era perfect acoperit în bunul său plac. Totuși avocatul a observat încă un amănunt, care l-a intrigat :

— Și satul ?... Aici era un cătun !

— A, Crăcăoanca Mică ! a confirmat Krașmaru. Apoi senin : Am mutat cătunul. Nu erau decît vreo patruzeci de case. Am lăsat pământul liber, pentru agricultură.

— Și oamenii ?

— Î-am adunat laolaltă, cu cei din Crăcăoanca Mare, cu Crăcăoanca din Deal și cu Crăcăoanca din Vale. Am făcut un singur sat, o comună. Să nu mai huzurească, dă-i în p... mă-sii.

După urinarea din trăsură, era cea mai mare grosolanție pe care o comisese Krașmaru, nu numai

împotriva sa, ca proprietar al pământurilor, dar și a oamenilor de pe aceste pământuri. Cu ce drept îi strămutase ? N-a avut însă cînd să-l întrebe, căci Krașmaru a trecut la un adevărat rechizitoriu împotriva-i :

— Domnule, voi boierii de azi nici nu meritați asemenea pămînt ! ...Păi știi ce pămînt e aici, la Crăcăoanca ? ! Nu mă refer la Crăcăoanca de Deal, acolo-i pămînt de livadă și vie, dar mă gîndesc la Crăcăoancele de șes, la a Mică și la a Mare, piște minuni. Știi cît dau pe an ? Ești un prost că nu știi ! O plantație de cafea, din Marti- nica, nu oferă atît.

Rășcanu s-a căznit să nu audă, a pozat în absent, pentru a nu înfrunta jignirile în suvoi. Krașmaru însă nu s-a oprit :

— Aceste moșii, intrate pe mîna cui trebuie, ar da însutit. Au și tot ce le trebuie, au oameni, deși aceștia cam zac, deși-s cam risipiți. Dar ia să-i aduni, ia să-i scoli din zăcere, cum trebuie scos din zăcere și pămîntul.

Rășcanu a vrut să întrebe : „— Și cum îi scoți din zăcere pe oameni, cu ce mijloace ?“, dar din nou s-a reprimat, bănuind cum se proceda. Krașmaru intrase în delir :

— Domnule, pămîntu-i un bun. Dacă nu produce, nu-i bun.

Totuși întrebarea reprimată trebuia pusă și Rășcanu a formulat-o pînă la urmă :

— Și cum produce pămîntul ? Cum îl scoți din zăcere ? Mă refer și la pămînt și la oameni !

— Păi n-am legea tocmelilor ? a răspuns euforic Krașmaru. De ce-i lege ? Ca să se aplice. Eu unul o aplic. Le- gea-i bună, datornicul este silit să iasă la arat, la semănat, la secerat. Eu nu-1 scot cu pușca, iese el și singur, din casă, că-1 frig datoriile.

Ieșise și Rășcanu, îl frigeau datoriile. Titular al moșiei, el nu-i putuse respinge lui Krașmaru invitația de a-și vedea propriile pămînturi, de a constata în fond, oricît de tardiv, cît de bun — oribil productiv — e pămîntul. Krașmaru a mai glosat, în continuare :

— Domnule, cînd e bine muncit, pămîntul crește.

Dar, s-a întrebat imediat Rășcanu, cum creștea oare teracota lui Luca della Robbia, pe cațe individul o rîvnea, și care era, în fond, tot un pămînt ? Krașmaru însă nu l-ar fi ascultat, oricîte întrebări i-ar fi opus avocatul. El delira :

— Mă gîndesc acu și la pămîntul ăla pentru care se bate guvernul, la Basarabia. Ce să facă guvernul cu ea ? Ce să facă Rusia cu ea, de ce-o vrea ? O să facă, poate, un pămînt rusesc, într-o sută sau două sute de ani. Ei și ? Va fi stearpă, ca toate pămînturile Romanovilor. Pe cînd eu ?...

Avocatul s-a întors spre Krașmaru, privindu-1 cu o imensă curiozitate. Acesta i-a spus, fără ezitări :

— Eu aş face din ea un rai.

Apoi privindu-1 în ochi, spre deplină încredințare :

— Domnule, eu am bani să cumpăr Basarabia !

Grozăvia i-a trecut lui Rășcanu pe lîngă ureche. Apăruse încă o modalitate de a fura duhul unui pămînt. încă una. Avocatul fuma absent, deși interior era mai treaz decît oricînd. Nu mai era o clipă de pierdut. Rășcanu hotărîse deja că era musai să-și recupereze moșia, să-și scoată țărani din iadul lui Krașmaru, chiar cu ■ prețul îngerilor lui Luca della Robbia.

Cerchez a ajuns din urmă trupele diviziei, care se angajaseră spre Olt. La o răspîntie a întîlnit și trăsura cu cele două doamne. A salutat respectuos și a trecut mai departe. La primul popas însă, observînd că vehicolul urmează aceeași direcție, i-a întrebat pe ofițerii din suită :

— Ce-s cu doamnele astea, de ce călătoresc singure pe aici ?

— E logodnica lui Micu Georgescu și mătușa ei, doamna Titina Zăvoianu. Are moșia pe undeva p-aproape, chiar pe terenul pe care facem manevrele.

— Și domnișoara a venit să-și urmeze logodnicul ?

— Se ține după el ca o disperată. Bine măcar că această criză n-a intervenit cît era Micu pe front. Trecea Dunărea după el, s-ar fi ținut după compania lui ca un cîine.

Cercez s-a înduioșat, deși situația nu era defel bună, s-ar fi putut ca din această dezertare de acasă a domnișoarei să rezulte neplăceri publice. La „marea criză” se adăugase încă una, ceva mai mică, totuși o criză. I-a spus colonelului Algiu, cu ton de reproș :

— Algiule dragă, e delicat să vezi o domnișoară urmînd divizia. Vezi ce măsuri iei !

Între timp trăsura, cu persoanele în' cauză, îi ajunsese din urmă pe ofițeri. Cele două doamne i-au zîmbit frumos generalului, care le-a salutat din nou, cu tot respectul. Apoi Cercez s-a posomorit : asta-i mai lipsea. A zis :

— Bat-o- s-o bată !... E frumoasă ca o minunăție. Și concesiv : în fond, Micu are de pătit, nu voi !

A intrat apoi în forfota trupelor.

Din Petersburg, lancu Ghica a telegrafiat din nou la ceas de noapte :

„Într-o ultimă întrevvedere, baronul Jomini mi-a indicat să transmit domnului Kogălniceanu că răspunsul său oficial la memoriul Domniei-Sale, Dl. Ministru de Externe al României, din ianuarie curent, va fi adus la București printr-un mesager special, generalul conte Olsufiev. Nu pot bănuî ce conține mesajul. Nu-l cunosc pe generalul conte.”

Brătianu se întorsese din turneul său occidental, cu mâinile goale. Putea începe sesiunea secretă. În mijlocul trupelor diviziei, Cerchez a făcut o criză de nervi, cum niciodată subordonaților nu le fusese dat să vadă.

— Unde-i, dragă, Georgescu-Magnus ?

Georgescu-Magnus nu revenise încă la unitate. Apoi,

călărind furios, generalul a luat-o în direcția opusă cro-chiului, nimerind peste escadronul locotenentului Arghir, unde avea să asiste la un fapt inadmisibil : împărțite în două partizi, animalele se repeziseră unele asupra altora, la prima clipă de neatenție, în văzul recruților buimaci, începuse bătaia între iepe și cai, pe care generalul a privit-o de la distanță. S-au tras focuri de armă, s-a lovit cu cravașele în ambele sexe. S-a restabilit în sfârșit ordinea. Când generalul a sosit la locul dezastrului, Arghir se liniștise. Tocmai examina recruții, aflați în pauză, asupra ultimei chestiuni din capitolul „Generalități” :

— Mi-ați zis, a recapitulat el, că România se învecinează la nord și sud, la est și la vest cu cutare țară. Dar în sus ?

A urmat tăcerea soldaților, apoi răspunsul lui Arghir :

— în sus, România se învecinează cu Dumnezeu.

— Bravos ! a tunat generalul. Atunci s-o apere Dumnezeu ! Apoi tot el a ordonat escadronului : încălecarea și înaintea marș !

Arghir a intrat în instrucția de luptă cu caii necastrați. Din direcția Dunării se pornise o curioasă agitație de trupe, cu rămânere pe loc. Regimentele diviziei de jandarmi de front, de sub comanda generalului Drenteln, ieșiseră din bivuacuri, își preluaseră armamentul, punându-se în ordine cu marș, apoi reveniseră la repaos. Mișcarea era lentă, fără grabă. S-au strâns mai întâi unitățile, și s-au distribuit munițiile, într-un zori de zi, s-au alcătuit apoi trenurile regimentare. Apoi iar s-a dat repaos. În pauză, au cântat fanfarele. N-au cântat vreun marș militar, ci un vals trist, de pe Neva. Același vals, trist, fusese cântat în primăvara anului precedent, când armatele țarului

năvăliseră, la ceas de noapte, în Iași. Acum, reîncepuse valsul, imediat după ceai. Apoi o nouă pauză, în timpul căreia populația civilă din porturile dunărene a așteptat cu înfrigurare marșul. Trupele n-au pornit însă în marș, se aștepta probabil un ordin superior, care nu sosise încă. Din nou valsul, încă și mai lent, într-o prelungă sfîșiere a alăturilor, care răsucea nervii. Prefectul de Ilfov care urmărea cu atenție mișcarea/nemișcarea trupelor, de la o stație telegrafică de lîngă Turnu-Măgurele, a depeșat prompt vestea la București :

„Trupele generalului Drenteln au fost puse în alarmă, deși se cîntă un vals lent. După direcția de marș, nordul, se pare că divizia se va îndrepta către Capitală. Generalul Drenteln însă nu s-a întors de la San Stefano, iar în absența sa divizia pare a fi comandată de generalul Ernrooth. Vă țin la curent.”

A urmat apoi încă o pauză, foarte lungă, în care prefectul s-a plimbat continuu în interiorul biroului telegrafic, urmărind acum liniștea împreună cu impiegatul de la aparatul Morse. Apoi din nou valsul, secondat de tăcănitul aparatului :

„Acum au început iar”.

Premierul Brătianu revenise de la Berlin cu senzația uricioasă că uitase pe drum un lucru extrem de important. A recapitulat agenda convorbirilor purtate în turneu, și, ca să nu omită ceva, i-a dictat principalele puncte, pe lîngă, lui Ionel :

8

„MIERCURI : Convorbire cu cancelarul Andrassy,

în trei reprize.

Joi : Dejun cu prințul moștenitor. Vizită la

arsenalul armatei din Viena.

VINERI : / Plecarea spre Berlin..."

Aici premierul a introdus o rectificare, iar băiatul a notat-o :

„...cu o abatere spre Diisseldorf.“

La Diisseldorf, premierul îl întâlnise pe prințul Karl-Anton și de fapt aici, în cadrul familial al reședinței, avusese loc discuția cea mai importantă din întregul turneu diplomatic. Brătianul îi vizita pe tatăl prințului Carol, după ce românul îi răpise fiul, aducându-l domn la Dunărea de Jos, după ce apoi încercase să-l răstoarne pe fiu din tron, după ce, în sfârșit, redevenindu-i sfetnic fiului, Brătianu dobândise — împreună cu Alteța-Sa prințul Carol ! — victoria în război. Prințul tată fusese prevenit telegrafic de sosirea domnului Brătianu și se afla, de mai multe zile, în cea mai spinoasă situație cu putință : ar fi trebuit să-l îmbrățișeze pe premier pentru victoria în război, dobândită împreună cu fiul său, și ar fi făcut-o, chiar și simțea impulsul, dacă incidentul din 1870 nu s-ar fi opus. Acel incident, care surpase cu totul încrederea în domnul Brătianu, oricâte gesturi grațioase s-ar fi schimbat între timp, se ridica în mintea prințului tată ca un zid de gheață, impunându-i să fie cu totul rezervat față de oaspete. Pe de altă parte, domnul Brătianu sosea ca prim om de încredere al fiului, discuțiile trebuiau să fie deschise, libere, în cea mai desăvârșită confiență, ca și cum tată-fiul ar fi convorbit fără intermediari. Domnul Brătianu se intercala însă prin aceeași blestemată amintire — anul 1870 — ca un intermediar nesigur. Nesiguranța îi dădea bătrînului o anume emoție, pe care ar fi vrut s-o anuleze sau s-o mascheze măcar printr-o cît mai riguroasă curtenie. În regimul curteniei riguroase debutase și prima întâlnire cu același domn Brătianu, din anul 1868, cînd omul românilor sosise la Diisseldorf ca să aducă Hohenzolernilor un mesaj esențial. Atunci însă bătrînul prinț pierduse partida : fusese sedus de ceea ce chiar el numise „magnetismul domnului Brătianu“.

își propusese acum să-i reziste, și, pînă la un punct, a și izbutit.

Brătianu însuși resimțise înainte de vizită o emoție asemănătoare : nu. exista un mai avizat cunoscător al situației din România decît prințul Karol-Anton, deși prințul tată nu călcase niciodată prin țara în care fiul său domnea. Tatăl se pricepea bine la geografie, istorie, finanțe, politică, poate mai bine decît fiul ; în plus, privea întreaga chestiune românească de foarte sus, dintr-un punct de vedere exterior* care răcea lucrurile, înfățișându-le în revelața lor pură. Cunoștea bine și oamenii din țară. biografiile a numeroși bărbați politici, pe care nu-i avusese vreodată în ochi. în toate, prințul tată arăta ca un jucător de șah orb, silit să joace cu ambele piese și să cîștige partida, în numele fiului, care-și îngăduia să schimbe mișcările, fără a le mai comunica părintelui, aflat în singurătate, la mare distanță. La această întîlnire, după ce s-au schimbat formalitățile uzuale, jucătorul solitar n-a făcut altceva decît să-l prevină pe Brătianu asupra unor „situații fără ieșire“, pe care le-a și examinat meticolos, ca și cum ar fi vorbit singur. Au desfășurat de fapt la patru mîini harta continentului, oprindu-se la principalele noduri de interes pentru fiu — Constantinopole, Fetersburg, Londra, Paris, Viena, consimțind să sară peste Roma, unde nu se petrecuse decît un singur eveniment important, după moartea Papei Pius al IX-lea : alegerea noului Papă, sub numele Leon al XIII-lea, în persoana cardinalului Pecci, considerat a fi un om „moderat și blînd“.

Indicarea Berlinului, a căscat o pauză în dialog. Premierul l-a informat pe prințul tată despre scrisoarea fiului către împăratul Wilhelm, expediată la Berlin încă din ianuarie, la care nu se primise pînă atunci răspuns la București. A propos de această scrisoare, în bătrîn fierbea o nemulțumire, se vedea că nu crede sau nu speră în bunele oficii, în ideea însăși de bune oficii, cînd în joc se aflau interese mari. A avansat totuși cu titlu de sugestie : „— Ar fi poate mai util să-l întîlniți pe kronprinț“. Brătianu avea un mesaj de la prinț și către kronprinț, era deci obligatoriu să-l

vadă pe moștenitorul coroanei Germaniei. „— în ceea ce-1, privește pe prințul cancelar, a mai spus tatăl, să fie limpede că nu puteți spera nimic de la el. Bismarck a și declarat parlamentului german că, la viitorul congres de pace, el unul nu va fi altceva decât un samsar onest. “

X

Brătianu i-a dictat mai departe lui Ionel :

„SÎMBĂȚĂ: *Continuarea drumului spre Berlin. Primire Vârnav-Liteanu. Convorbire cu contele Biilow, trei reprize.*

DUMINICĂ: *Dejun cu kronprinzul, transmiterea*

scrisorii prințului.

LUNI : *Discuție cu cancelarul Bismarck.*

MARȚI : *Reîntoarcere la Diisseldorf.*“

Reîntoarcerea la Diisseldorf a dat prilej unor »oi convorbiri cu prințul tată ; lucrul pe care-1 uitase Brătianu se plasa probabil aici. Cei doi au desfășurat iarăși, la patru mâini, harta continentului, revenind asupra centrelor în care seismul păcii lucra. „Anglia, a observat bătrînul prinț,

mobilizează rezerviștii. S-a aprobat un supliment de buget pentru înarmare. Pacea dă de furcă. E probabil că escadra navală britanică nu se va retrage curînd din apele Bosforului." Brătianu cunoștea aceste știri încă de la Berlin, a reținut doar ultima noutate : „— Este iminentă demisia lordului Derby. Se pare că va fi înlocuit cu Salisbury. Cum stați cu Salisbury ?" Brătianu a mărturisit cu franchețe că, în ceea ce-l privea, el stătea la fel de bine sau la fel de prost cu marchizul de Salisbury, ca și cu lordul Derby. „— în preziua războiului, a mai spus premierul, Salisbury ne-a sfătuit să rămînem neutri. Îmbogățiți-vă, zicea domnia sa, nu vă amestecați în afacerile celor mari. Noi vrem să ne îmbogățim, i s-a răspuns, dar cum ? Nu observați că cei mari se amestecă-n afacerile noastre ?" Acest răspuns fusese dat de Dimitrie Brătianu, la Constantinopole, unde marchizul de Salisbury se afla pe atunci în misiune diplomatică, dar premierul n-a mai rostit numele fratelui său, care acum îi făcea opoziție acerbă.

Intuind parcă situația, prințul Karol-Anton a trecut direct la chestiunea care-l interesa, frămîntările opoziției, starea explozivă care se crease între timp în țară. Deja premierul primise depeșa lui Kogălniceanu, care-l soma să revină urgent acasă. Tatăl a formulat întrebarea, foarte deschis. „— Este adevărat că opoziția pregătește o răsturnare ?" Brătianu a fost nevoit să-l privească în ochi și să răspundă la rîndu-i, confirmînd mut. „— Cel mai grav pericol, a avertizat bătrînul, mi se pare acesta. Căci s-ar frînge, printr-o schimbare radicală, continuitatea politică." Prințul Karl-Anton voia să spună „continuitate dinastică", știind probabil că pericolul îl viza nu doar pe, sfetnic ci și pe fiu, dar a lăsat ca răspunderea să revină sfetnicului, care, deschis, nu s-a derobat. „— Foarte bine, las puterea !" Și încă mai decise : „— Să se frîngă această continuitate politică, dacă nebunii merg la risc !" „— Dar ar fi catastrofal !" a replicat prințul tată. Și mai apoi : „— Dezbinarea, în condițiile date, v-ar împinge în prăpastie." Premierul a confirmat presupunerea, înclinînd din cap. Bătrînul a tăcut, apoi n-a ezitat să se intereseze de fratele premierului : „— Ce mai face domnul Dimitrie

Brătianu ?"

Nu acesta era totuși amănuntul uitat. Căci, în fond, ce mare ispravă făcea domnul Dimitrie Brătianu ? El făcea exact ceea ce făceau și domnii P. P. Carp, Lascăr Catargi, Titu Maiorescu, despre care prințul tată s-a interesat imediat : toți făceau opoziție. Neînțelesul provenea însă chiar din această direcție : în 1870, pe fiu voiseră să-l răstoarne roșii, în frunte cu Brătianu, acum stăteau gata să-l răstoarne chiar gardienii săi de atunci, partida albă. Cum se putea desluși un asemenea paradox ? Tatăl a formulat și această întrebare, sfetnicul fiului a dat din umeri. A procedat totuși și mai explicit, spunându-i gazdei : „— Alteță, nu știți că aceasta-i țara paradoxurilor ? !” Ca să-l întărească în afirmație, prințul Karl-Antofi i-a arătat imediat domnului Brătianu o depeșă sosită din București, cu o zi în urmă :

„Opoziția cere prințului ca mai bine să abdice decât să fie nevoit a ceda o parte din teritoriul țării.”

Alternativa i se părea bătrînului cumplită ; oricare dintre sacrificii era în fond odios. Dar Brătianu s-a ridicat în picioare și i-a spus : „— Nu va fi nici una, nici alta !” N-a apucat să adauge : Vă asigur !”, fiindcă prințul

Karol-Anton l-a îmbrățișat. Apoi cu neliniste : „— Vă așteaptă, am convingerea, o mare surpriză !”

Aceasta era replica pe care o uitase. Și-a reamintit-o, în clipa cînd Ionel i-a pus în față cea de a doua telegramă a prefectului de Ilfov :

„Acu iar au început.”

Și prințul fusese informat despre începerea valsului, deși generalul Drenteln încă nu se întorsese de la San Stefano, unde fusese convocat de Nicolas. Prințul îl definise pe Drenteln, de la prima întâlnire, ca pe un om „foarte exact”. Ceea ce însemna că, în lipsa generalului imperial, trupele din subordinea acestuia nu puteau porni în nici o misiune. Drenteln

n-ar fi acceptat. Nimeni nu și-ar fi putut îngădui să dea comenzi, peste capul lui. În consecință, trupele generalului Drenteln stăteau pe loc, deși fanfarele de regiment cântau. Un ofițer de 1a. palat trimis călare la fata locului a raportat la întoarcere, după câteva ore, că fanfarele cântau un vals trist.

Dintr-o asemenea știre — un vals trist — nu se putea extrage nimic edificator. Prefectul de Ilfov, care urmărea concertul, din apropiere, nu putea protesta contra programului muzical al trupelor lui Drenteln, taxîndu-l drept inoportun. Nu se putea protesta nici împotriva direcției de marș — nordul —, așa cum ar fi vrut ministrul de externe, în cazul cînd aceste trupe s-ar fi retras spre țara lor, direcția de marș era obligatoriu aceasta, cu trecere prin Capitală sau pe lîngă Capitală. În urmă cu un an, în discuția asupra convenției, Kogălniceanu avertizase : „— Da, admitem tranzitul, sîntem spațiu de tranzit, dar să nu uitați că tranzitul înseamnă dus și întors. În 1812, la întoarcere adică, ni s-a luat Basarabia !” Și tot el : „— Cine ne garantează că întoarcerea nu ne va oferi surprize ?” întrebarea, peste care toți participanții la discuție au trecut, devenise acută abia acum.

Drenteln nu se întorsese încă de la San Stefano, urmașă se întoarce. Dar revenise acasă Brătianu, care-i adusese o scrisoare de la prințul Karl-Anton. Prințul s-a liniștit întrucîtva, simțind în preajmă-i prezența celor doi consilieri. Cel din departe, tatăl, îi era la fel de util cît și cel din imediata apropiere. Ca sfetnic, conu Mihalache era cu mult prea impetuos. De fiecare dată, sosirea la palat a corpulentului ministru prevestea parcă dezlănțuirea unui uragan. Conu Mihalache era făcut să aducă uragane sau să se opună unor uragane. Cu totul altfel decît Brătianu care avea finețea expectativei : „— Poate trece.” Acum, în sfîrșit, după întoarcerea premierului, avînd în față și scrisoarea de la Diisseldorf, prințul redobîndise o clipă de calm. N-a deschis imediat scrisoarea. Voia să și-o rezerve pentru un ceas de singurătate deplină.

Mareșalul curții i-a pus însă pe birou cea de a doua telegramă a prefectului de Ilfov :

„Acum au început iar..”Nunta a început printr-un acord de menuet. După ceremonia religioasă, rezervată strict familiei — cu mari dificultăți Rășcanu* obținuse aprobarea pentru cununie, Biserica răsăriteană aflându-se în post ! —, după cununie deci, s-a desfășurat balul, care, în prima lui parte, a avut aerul unui concert privat, rezervat lumii bune.

Domni și doamne în costume de mare gală, domnișoare în rochii somptuoase — toate domnișoarele de la Crucea Roșie din Capitală, colege ale miresei — au ocupat scaunele aurite și fotoliile dispuse în evantai, în marele salon, în fața estradei pe care concerta orchestra Operei Italiene, aflată în turneu la București. Artiștii italieni nici nu fuseseră preveniți că participă la o nuntă. Ei ofereau pur și simplu un concert de gală, unui notabil local, cum oferiseră și la Palat, pentru Doamna Elisabeta, tot într-un scop de binefacere. Despre nuntă știa doar Doamna Adelina Patti, diva europeană și cap de afiș al turneului, care însă era răgușită și nu putea cânta. Heiene, ca mireasă, se așezase lângă Adelina Patti. Toma, ca mire, lângă baritonul italian Comencini, partener al divei, ambii artiști socotind că se află distribuiți într-un spectacol sui generis de bal mascat. Dar emoția miresei era nespusă ; Heiene nu-și putea închipui că visul ei, de a o avea la nuntă pe Adelina Patti, se împlinise. Toma juca involuntar, el intrase în spectacol încă de la trecerea munților, iar acum inclusiv spectacolul nunții îl depășea. Și Rășcanu, ca socru, era depășit. Aflându-se împreună cu Anne, de-a dreapta și de-a stînga perechii nupțiale, el nu izbutea să asculte concertul, nu-l auzea, în schimb medita : „România e o țară care deformează — idei, forme, figuri — în comic sau în tragic. Totdeauna i se rezervă un rol ingrat în distribuție.” El însuși își apărea dispus într-o figură diformată, diformat chiar prin oglinda din față, care-i strivea imaginea, tur- tindu-i-o spre cap. Heiene, în schimb, avea o imagine alungită serafic. Fața ei iradia o lumină palid-albastră, intensificată de cununa de mireasă în care străluceau și șase diamante — atîtea doar, trei și trei, plus un smaragd central enorm.

S-au cîntat numai preclasici — englezi, italieni, germani — după partiturile alese de stăpînul familiei. De altfel muzica a dat o culoare stranie ceremoniei. După cununie, săvîrșită la etaj, de un singur preot, perechea nupțială a apărut transfigurată în balconul superior, și în aceeași clipă au început acordurile serafice. Precedați de preot, mirii au coborît lent, mîna în mîna, pe scara strămoșilor, spre lumea de jos. Un andante suav a lărgit tăcerea cu care au fost întîmpinați. Bărbații și-au înclinat frunțile, doamnele și domnișoarele au desenat semnul reverenței printr-o mișcare de balet. Personalul, înghesuit sub arcade și în cadrul ușilor, era mut de uimire. Fuseseră îngăduiți și vizitiii, și bucătarii, și spălătoresele s-o vadă pe domnișoara mireasă. Totul uimea, mai ales muzica, puțin obișnuită la o nuntă, o muzică neomenească, dar nici bisericască, niște cînturi care contrariau auzul servitori- mii, dar o și vrăjeau, o înălțau în vîrfurile picioarelor, o sileau să-și lungească gîtul în direcția tinerei stăpîne, care, în voaluri albe, pogorîse parcă din cer, pe un pat de petale.- Deși florile lipseau. Pentru a nu da casei un aer de cavou, prin abundența jerbelor și buchetelor, Rășcanu exclusese florile, sugerînd discret invitaților să se dispenseze de ele sau să aducă, dacă țin cu orice preț, doar violete de Parma. La fracurile negre, la rochiile albe, accentul pur al violetei de Parma era nimerit, în acord și cu prima piesă muzicală ce s-a executat. Violetele, în buchete mici, au strecurat în casă, inundată de muzică, o aromă de primăvară suferindă.

Helene trăia într-adevăr misterul nupțial. Chipul ei căpătase o paloare ireală, după febra care o ținuse la pat pînă spre prînz. Și-a revenit însă din clipa cînd a fost condusă în fața oglinzii, cînd a început să se gătească pentru nuntă. Îmbrăcarea, împletirea părului, împodobirea au durat ore, și, cu fiecare gest nou, Helene se schimba. Fiecare piesă vestimentară o învestea, și, din clipa cînd și-a pus voalul și trena, devenise mireasă. Mai urma să primească doar cununa, aceasta trebuia să-i fie conferită prin actul cununiei, cununa a precedat-o pe domnișoară pînă sus, la altar, iar ea a urmat-o cuminte, condusă pînă acolo de mîna părinților. Abia acolo, în fața altarului

improvizat, a simțit că mîna tatălui a fost înlocuită de: mîna mirelui, mîna lui Toma. Il alesese ea. Dar ea i se predase de fapt, din urmă eu un an, de-atunci cînd îi tăiasе portretul cu foarfecele, dintr-o gazetă, și cînd, fără știrea lui, își spusese : „— Acesta va fi mirele meu !” Ceremonia cununiei a pus-o într-o stare de plutare. A urcat și mai sus, de mîna cu el, pînă într-un prag de lumină, în triumghiul căruia strălucea un potir, obiect auriu care i-a luat domnișoarei vederea.

Cînd a ieșit în balcon, împreună cu Toma, cînd, de jos, în jerbe, se înălța muzica, întreaga ființă a Helenei părea să spună : „ —N-am nici o vină ! Sînt mireasa.” Pe pian o aștepta creanga de prun, cu o brățară scumpă, trimisă în dar de Păuna.

Păuna n-a ieșit în acea noapte din pavilionul de gheață. Dispariția doamnei a speriat la ziuă slugile, puținele slugi rămase în casă, care au căutat-o peste tot. A fost convocată și maica Ana Ghica, investită de cîtva timp cu funcțiunea de tutore al bolnavei, dar nici investigațiile ei n-au dus la vreun bun rezultat. Nici Anuța, mica secretară, pusă înger păzitor, n-a fost mai norocoasă ; fetiței, în schimb, i s-a adus reproșul de a fi părăsit-o pe bolnavă, prin inocență, poate în momentul cel mai greu. Maica Ana l-a poftit, pînă la urmă, pe Radu Mihail, prefectul poliției, un amic al casei Catargi și al Păunei. Acesta, intuind că la mijloc s-a interpus un element straniu, l-a chemat în fața sa pe numitul Haralambie, un personaj pe care de mai multă vreme îl avea sub ochi, vrînd să-l execute, polițienește.

— Unde-i doamna ? a urlat prefectul poliției la fostul călugăr.

— Cine poate ști ? a răspuns omul. Poate c-a zburat.

— Unde să zboare, te rog să-mi spui !

— Nu știu unde. Și Haralambie a mai adăugat : Această lume-i prea strîmtă, pentru unii, o colivie.

— Te rog s-o scoți din colivia în care-i ascunsă !

Pînă mîine să mi-o găsești !

Haralambie n-a protestat, s-a întors liniștit în chilia lui de la mansardă. S-a rugat, în genunchi, o noapte întreagă. El unul n-avea nici o vină, dar poate că totuși vina era a sa. Nici doamna Păuna nu avea vreo vină, pentru cîte pătimea. Și atunci măcar vina să-i revină lui. Vinovăția i s-a și revelat, cînd Haralambie și-a amintit că nu predase doamnei un plic adus prin curier, dat lui în mînă, în lipsa altcuiva din casă. „— Să n-o tulbur ! și-a spus, punîndu-i plicul la ușă. După care s-a și retras, uitînd de plic. Acum, reamintindu-și, Haralambie a pornit s-o caute, cu plicul în mînă. Bijbiind ca un orb, pe scări, pe culoare, deschizînd și închizînd uși, Haralambie o tot striga pe destinatară : „— Doamnă, v-a sosit un plic !” Păuna nu răspundea, și, pînă la urmă, ostenit, omul s-a așezat pe treptele pavilionului de gheață, pe ultima treaptă, de gheață. A strigat-o încă o dată și Păuna l-a întrebat :

— Cine ești tu ?

— Nimeni, a răspuns Haralambie.

— Ce vrei ?

— O fată vrea să se mărite. Te pofteste la nuntă.

Păuna a ieșit, a primit plicul. Părea cuminte, adunată

din risipirea anterioară. S-a lăsat condusă spre casă, prin parcul încă înzăpezit. Apoi s-a oprit, a rupt o creangă înmugurită, de prun sălbatec. Și-a scos brățara, uitată la mînă, și a prins-o de creanga ruptă. Doamna se legăna, amețită. Au apărut și celelalte slugi, au dus-o sus, în dormitorul roșu. Cuvintele de urare pentru nunta lui Heiene au fost scrise mai tîrziu, cu mîna unei nubile maica Anuța :

„Heiene, te implor să rămîi cum ești acum !”

Maxim Maximovici a apărut noaptea la conacul lui Costi Aldea, îmbrăcat în femeie. Soldatul de ordonanță care-l însoțea purta căciulă și sarafan de pahonț, iar pe umăr șaua unui cal. Cei doi au trecut cu greu de ciinii și de argații conacului pînă să ajungă

la stăpînul domeniului. Costi Aldea a poruncit să se aprindă lămpile în sufragerie.

— S-au întetit represaliile ! i-a spus Maxim Maximovici dintr-o suflare. Sînt urmărit.

Era speriat, îi tremura țigara între degete. A băut apă, a respirat, a mai spus :

— Răfuiala e în primul rînd cu noi, nu cu voi. Sînt reprimite forțele care răspund de viitorul Rusiei.

Celălalt bărbat părea și mai încolțit. Tresărea de fiecare dată cînd o slugă intra în încăpere, aducînd veselă și platouri cu gustări, pînă cînd Aldea a cerut personalului să suspende foiala și să-l lase singur cu oaspeții.

— Calmați-vă ! le-a spus. Aici nu pătrunde nimeni.

Pahonțul a început să mănînce lacom, dar înainte de

prima înghițitură a pus revolverul lîngă blid. Maxim Maximovici n-a putut atinge mîncarea, a cerut să-i fie dată la pachet. A mai băut apă.

— Și Pantiușa ? a întrebat Aldea, cu gîndul la băiatul cîrn, cu ochelari de aur, care era nedespărțit de Maxim Maximovici.

— Pantiușa a izbutit să ajungă în Rusia, i-a răspuns pahonțul, printre înghițituri. S-a pierdut în popor.

Costi Aldea știa, tot de la acești „liudi“, că a se pierde în popor devenise în ultimul timp o tehnică de apărare a celor urmăriți de Ohrana. Poporul era uriaș. Poporul își apăra cerșetorii și profeții.

— Acum Pantiușa e un ferment în măruntaiele poporului, a mai spus pahonțul. O să apară cînd nu se așteaptă nimeni, pe creasta unui val care va izbi unde doare mai tare.

— Și dumneavoastră, Maxim Maximovici, vă veți pierde în popor ?

Maxim Maximovici consimțise între timp să guste ceva. Mîncă dulciuri.

— Am o altă misiune, a răspuns el. Trebuie să ajung cît mai repede cu putință la Lausanne. Îmi trebuie un pașaport.

— Costi Aldea s-a retras pentru o clipă, a adus pașaportul său, i l-a pus în față. Merci. Apoi precipitat : Dați-mi și haine. Trebuie să circuli civil.

Își aprinse o țigară, părea ceva mai calm. Costi Aldea se temea pentru viitorul acestor oameni, pentru viața lor. Le-a spus :

— Înțeleg că vă veți stabili în Elveția...

— Cei care sîntem mai deochiați ne refugiem în afară, i-a spus Maxim Maximovici. Unii au cerut azil și la voi.

N-avea însă timp de lămuriri, era cu gîndul la plecare. Părea că-l irită faptul că pahonțul continuă să mănînce, fără a se grăbi. I-a spus lui Aldea :

— Cineva ar trebui să ne conducă la drumul de fier. O persoană de încredere.

Costi Aldea s-a gîndit imediat la turcul Aii, care devenise un auxiliar de absolută încredere. A și dat poruncă să se pregătească un docar, timp în care Maxim Maximovici s-a retras în sala de baie, ca să se schimbe. Pahonțul isprăvisese masa, își pusese revolverul în buzunar și aștepta în picioare. Cînd Maxim Maximovici a revenit, pregătirile de plecare erau isprăvite.

— Vreți bani ? a mai întrebat Aldea.

— E important să avem și niște bani. Dar lichid, nu o carte de credit. Am asupra mea o carte de credit, care îmi va fi de folos în Elveția.

Maxim Maximovici. a luat suma sunătoare oferită de Aldea, apoi a verificat dacă are asupra-i acea carte de credit. Fiindcă Aldea îl privea cu ochi mari, s-a simțit dator să explice :

— Nu vă mirați. Mari averi rusești susțin revoluția. Nimic nu i se va putea opune.

Docarul trăsese la peron, în prag apăruse turcul, Aii, cei doi s-au grăbit să strîngă mîna gazdei și să iasă. Cînd să urce în docar, Maxim Maximovici s-a întors spre Aldea și i-a șoptit cu un ton conspirativ :

— Atenție, nu toți cei care cer azil la voi sînt revoluționari. Cei mai mulți sînt agenți ai Ohranei și vor lucra pentru Rusia oficială. Am un plic pentru un om de-al nostru din București. Vă rog să-l transmiteți.

I-a dat un plic, pe care Aldea l-a ținut în mîna cu emoție. Ca să scape de atingerea frisonantă, a pus plicul în buzunar. Maxim Maximovici a ținut să-i mai

spună, înainte ca docarul să pornească :

— ■ Vedeti că Drenteln nu glumește !

Intorcându-se în sufragerie, Costi Aldea a pus pe masă plicul. O servitoare care strîngea farfuriile a descoperit sub masă șaua de cal, uitată de pahonț, iar lîngă șa o traistă cu un colet ciudat. Desfăcînd coletul, Costi Aldea a identificat un calup de dinamită.

O surpriză a fost și clavecinul, introdus pe post de orgă în **Concertul în do major** de Michael Haydn. La nuntă se cîntaseră totuși numai primele două părți din concert, *Alegro moderato* și *Adagio*, renunțîndu-se la acel *Prestissimo* atît de tensionat.

— Ce este asta, nu vă gîndiți ? întrebase Adelina Patti, la prima întîlnire cu Rășcanu. Ce sînt aceste păduri de suflete care se sfîșie, gemînd întrebări fără răspuns ? Sîntem totuși la o nuntă !

Diva a consimțit să se cînte un Michael Haydn — nu marele Haydn !, dar a întreat :

— Aveți orgă ?

— Aveam cîndva un clavecin...

— Ideea mă încîntă. Vom înlocui orga prin clavecin. Apoi-examinînd în continuare programul propus : îi admit pe Palestrina și pe Vivaldi. Dar nu Bach, nu Beethoven, fie și „Baletul Cavalerilor”. Domnul meu, ce-ar fi să alegeți și niște piese delectabile ? Un Donizetti, un Mozart !

Clavecinul sunase bine. Fusese descoperit în podul reședinței, împreună cu alte cîteva instrumente vechi — un corn, un triangu, o violă cu arc — și fusese acordat de Rufino, care la rîndu-i fusese descoperit cu mari dificultăți într-o mahala noroioasă a Bucureștilor. Rufino își făcuse perfect datoria, grație întîlnirii cu domnișoara Heiene. Cunoștința a produs o reciprocă încîntare. Heiene a stat ceasuri întregi lîngă Rufino, observîndu-i mișcările — fine, încordate, abile, tandre, conexate cu pauze lungi de așteptare și cu răspunsuri sonore — iar astronomul a prelungit reparațiile cît a putut mai mult, cu spaima de a nu se rupe din vraja domnișoarei. Ca un făcut, cînd Helene lipsea de lîngă meșter, instrumentul suna fals.

— Ce are ? a întreat Helene, revenind contrariată la locul suferinței. Doar adineaori suna frumos.

— Sună cît sînteți aici, a răspuns Rufino pufnind. Cînd plecați de-aici, ca să-mi aduceți fel de fel de bunătăți, de care n-am nevoie, nu mai sună. Dacă-1 suim înapoi în pod, nu mai sună deloc. Moare.

Au convenit amîndoi, printr-un consens spontan, asupra faptului că instrumentele au suflet. Corpul primise suflet din sufletul lui Rufino, viola cu arc înflorise sub atingerea degetelor lui. Clavecinul gemea de unul singur. Domnișoara îl secondase pe meșter în toate aceste încercări, lipsind din cînd în cînd, doar cît să-i aducă o cafea — amară, fructe — spălate cu mîinile ei, ceaiul — rubiniu și aromat, de la ora cinci. Beau împreună ceaiul de după amiază, cînd pendulele din casa Rășcanu sunau cinci ore. Felul cum Rufino ținea ceașca în mîini și sorbea ceaiul o minunase pe Helene.

— Dumneavoastră comunicați cu lucrurile ! a observat ea, spre uimirea meșterului, care s-a simțit foarte stînje- nit. Am văzut, i-a mai spus, cum ați luat în brațe viola.

O asemenea luare pe sus se petrecuse cu Helene la balul de zece mai, cînd căpitanul Costi Aldea o condusese în primul vals. Mîinile meșterului semănau leit cu mîinile lui Costi Aldea. Și cu mîinile doctorului Duner, cînd acesta cînta din flaut. Helene nu-și amintea, în acea clipă, cum sînt mîinile lui

Toma.

— Iertați-mă, s-a mărturisit Rufino. 'În viața mea, am comis și multe erori. Printre altele, n-ar fi trebuit să acordez instrumente cu coarde.

— De ce ?

— Sînt rezultate din suferință și produc suferință.

— Și corzile vocale umane ?

— Astea-s altceva. Eu unul nu pot asculta viori, violoncele, viole. E o cruzime. Nu v-ați gîndit la un concert pentru clavecin și instrumente de suflat ?

A trecut cu degetele peste clapele clavecinului, pe care depusese ceașca, apoi și le-a retras timid.

— Ar fi trebuit, în acest caz, să mă mărit cu acest clavecin.

Instrumentul a răspuns instantaneu impulsurilor date de meșter, revărsînd din interioru-i niște murmure și niște clipociri argintii. Helene a aplaudat.

— Ați cîntat la vreun instrument ? l-a mai întreat.

— O, nu, domnișoară.

— Ați compus muzică ?

— **O !**

— Ați cîntat vreodată cu voce proprie ?

— ... !

'Rufino nu cîntase nici cu voce proprie, nici din instrumente, nu compusese nici muzică. Acordase instrumente, cu care cîntaseră alții, calibrase pistoale și puști de vînă- toare, cu care alții trăsaseră, la țintă sau în vînt, inventase soluții la probleme de mecanică, pe care alții ar fi trebuit să le transpună în ordinea practică. Acum, isprăvindu-și munca, Rufino simțea din nou gustul zădărniceii. Din nou n-avea ce face cu mîinile ; prim simptom : își simțea mîinile de prisos. Ca să-și ascundă tulburarea, a întreat într-o doară :

— Și cine va scrie muzica pentru nuntă ?

— Aș vrea s-o scrieți dumneavoastră ! a șoptit Helene, îmbujorîndu-se.

— Nici vorbă, domnișoară, s-a apărut el. Mă simt cu totul depășit de un asemenea măreț eveniment. Apoi, încurcat, făcînd efortul de a găsi soluția : Ar fi totuși cineva, dac-ar mai trăi... Numai el, în această parte a lumii, ar putea compune o partitură pentru o

asemenea nuntă.

— Despre cine-i vorba ?

— Ma sfiesc să-i pronunț numele, atîta timp cît nu-i cunosc decît porecla... Este cineva care se pricepe să elibereze muzica, s-o scoată din stăpînire opresivă a speciei umane, s-o restituie proprietarului adevărat, s-o transfere...

— Cine este acest om ?

— E poreclit Spărgătorul de talgere și nu știu dacă mai există.

Totuși la nuntă, fără a fi prezent, Rufino a trimis un text muzical omagial, cu un titlu foarte lung : „Un clavecin ce cîntă singur, pentru o domnișoară care culege stele. “

Din nou se auzea valsul trupelor, spre Dunăre. Acum, în plină noapte, cînta o singură fanfară, spre Giurgiu. Instrumentiștii, nevăzuți, puneau în sonuri o sfișiere neliniștitoare, ca și cum ar fi vrut ca durerea din valsul lor lent, legănat, să răzbată pînă departe, dincolo de ei, în zarea nordului, spre feeria aurorelor boreale care-i chema, sau, dacă nu, atunci măcar sfișierea să urce drept în sus, la stele. Stelele nu se vedeau, peste Cîmpia Română, inundată încă de zăpadă, se întinsese o noapte opacă. Nici o stea, iar jos, pe întinderea neagră a bărănelor de lut, peticite cu alb, nici un opaiț. Satele se pitiseră în pămîntul ud și înghețat ascultînd prin întuneric, cu inima strînsă, muzica străină.

Apoi, din întuneric, a dat răspuns o altă fanfară, dinspre Călărași. Era alcătuită probabil din niște instrumentiști mai tineri, gata de drum. Aceștia au întetit ritmurile. Insista un corn ; posesorul cornului împungea crîngul celorlalte instrumente, care, cu flancurile melodice rupte, se precipitau. „— Fie ce-o fi !\” părea să spună fanfara de la Călărași.

O altă fanfară, dinspre Gîrbovi, din plinul cîmpiei, a trezit-o pe Adela. Femeia dormea, în sfișit. În vis

însă, a fost brusc invadată de o muzică de fanfară. Adela se afla la o mare recepție, în centrul unei câmpii mobilate cu scaune aurite, cu spetezele în sferturi de cerc. Scaunele erau goale, personajele în distribuție nu apăruseră încă. Sferturile de cerc vibrau, se chinuiau să reziste, întinse ca niște corzi de arcuri, deși încordarea nu putea dura. Sferturile de cerc ale scaunelor erau gata să pleznească sub presiunea muzicii. O muzică bizară, cu acorduri aurifere și înghețate. „— De n-ar apărea el ! și-a șoptit Adela. El n-are ce căuta aici. Aici e un spațiu străin. Dacă vine, el va trebui să-l reocupe !”

Rostise el cu majusculă : El. El era Din. Din n-avea însă ce să caute la acest concert straniu. Din, soțul Adelei, își făcuse datoria la ^Rahova. Și atunci, poate prințul ! Dar ce să caute prințul în această distribuție, s-a întrebat Adela.

Luminarea ardea pe măsuta de noapte. A privit pe fereastră și a văzut lumină și-n odaia colonelului georgian Ațhașvili. Deci nici străinii nu dormeau. Auziseră, precis, aceeași melodie. Senzația că nu visează, că tot ceea ce trăise în ultimele luni stătea sub semnul realității, a devenit pentru Adela o certitudine. S-a îmbrăcat și s-a pregătit să iasă afară, în plină noapte. I-a bătut la ușa guvernanta. Adela a poftit-o să intre, cunoștea semnalul. Bătrîna domnișoară i-a confirmat stăpînei că, într-adevăr, se auzeau muzici, un vals extrem de trist. I-a mai spus - că și georgienii găzduiți la conac păreau neliniștiți. Colonelul Ațhașvili se plimba pe afară, prin curtea conacului. Ordonanța aștepta la distanță, în mîini cu frîiele cailor, al său și al stăpînului său. Adela n-a ezitat să-l poftască la sine pe străin.

— Se întîmplă ceva ? Aud muzici !

— Se întîmplă ceva, a confirmat colonelul georgian.

Am primit un ordin care mă neliniștește. Noi speram să ne întoarcem acasă. Dar, iată, în plină noapte, am fost somați să stăm cu arma la picior. Și necăjit la culme : Andro e Bolnav, aș fi vrut ca mîine să-l instalez la un spital din București.

— îl conduc eu ! i-a promis Adela. Și cu un frison

pe care nu și-l putea domoli. Trebuie să-l văd, obligatoriu, pe prinț... Din, soțul meu, nu mai este lângă Alteța-Sa. Mi-e teamă pentru prinț.

Guvernanta a accentuat neliniștea, indicînd acordurile muzicale care se auzeau.

— Auziți ? a întreat ea. Eu aud însă și un clavecin.

Sau mi se pare ? Asta îmi sună a bine.

Pe prinț i-a rănit interior lipsa de substanță din răspunsul kronprințului la scrisoarea sa. Dintre toate veștile proaste aduse de Brătianu, aceasta l-a jignit cel mai mult, tocmai prin faptul că de la prințul moștenitor al coroanei Germaniei Alteța-Sa nu aștepta și nu putea să aștepte un ajutor efectiv. Era în joc o prietenie pură și răspunsul, absolut neangajant, s-ar fi putut plasa într-o asigurare platonică de genul „Sînt alături de tine !”, care nu venise însă.

Cînd un om își stabilește o țintă în existență, cînd urmărește cu tenacitate ținta, fără a se abate din drum, acel om vrea un martor al aventurii sale, un reper exterior cu care să intre în tensiune, prin care să-și aproximeze apropierea de țintă și să-și măsoare singurătatea. Pentru prinț, acest reper era kronprințul, omul cu care intrase în tensiune chiar din clipa cînd a pornit la drum spre țara de la Dunărea de Jos. I-a acceptat kronprințului, tocmai de aceea, provocările bărbătești, ironiile de la distanță, inclusiv acea întrebare usturătoare la culme, care l-a scos pe prinț din răbdări : „— Ce mai face poporul acela neserios ?” Întrebare la care prințul a încercat să răspundă, răspunsese deja prin biruința în război.

Dar pentru a face și mai clară semnificația războiului, pentru a dovedi că nici el și nici poporul de la Dunărea de Jos n-au stat la pînda conjuncturilor, prințul îi precizase kronprințului, în scrisoarea trimisă prin Brătianu :

„Cît despre ce-am cucerit, independența, ne-am cîști- gat-o cu sîngele nostru și n-o datorăm nimănui decît nouă înșine.”

Scrisă concis și răspicat, afirmația lăsa să se vadă o rană. Prințul nu s-a sfiit s-o expună, kronprințul n-o

vedea. Scrisoarea de răspuns, adusă de Brătianu, abunda în banalități de familie, pe care Alțetu-Sa nu l«-a mai parcurs.

A ieșit la fereastră. A ascultat liniștea geroasă a nopții, încercând să absoarbă sunetele. Acum, fanfarele tăceau.

Ceremonia din casa Rășcanu s--a spart din clipa când a intrat în scenă, spre stupoarea șefului familiei, lumea populară introdusă de Heiene. Erau prietenii ei de pe front : Aurica, Mișa Chiorul, Ionescu-Chitic, Labă, la care se adăugase și Sergentul Jachetă, un bărbier cîntăret ambulant la mandolină, poftit printr-un intermediar. Era singurul oaspete care rupsesse convenția violetelor de Parma și care adusesse la nuntă un snop de garoafe roșii de la mahala. Heiene a sărutat — printr-un gest popular ! — aceste flori viguroase, amirosind a cimbru, a busuioc și a piper negru. Văzînd-o cum pupă florile, individul numit Labă a scos un chiot, iar Rășcanu s-a deplasat imediat la locul incidentului.

Aici se afla un „domn” în frac și cu gambetă, purtînd la umăr instrumentul numit mandolină, îmbrăcat îngrijit — probabil cu haine de împrumut — și mirosind a țuică. Individul a spus întîi : „— Pardon*¹, apoi a salutat în dreapta și-n stînga, cu gambeta,- întorcînd dosul spre șeful casei, pe care-l ignora inconștient, soeotindu-l vreun lacheu. A scos însă la rîndu-i un răcnet de satisfacție, când i-a recunoscut într-un grup de personaje simandicoase pe Aurica și pe Mișa Chioru, care avea armonica asupra-i. Individul s-a îndreptat către amicii lui, cu mandolină cu tot, distribuind în dreapta și în stînga cite-un pardon agresiv, iar odată ajuns acolo, între ai lui, a pronunțat un* mic discurs, care l-a speriat pe Rășcanu :

— Domnilor, aici ne aflăm ca pe front. în față inamicul, în spate amicul, sus domnitorul și jos poporul !

Au urmat aplauze, inclusiv Heiene aplauda încîntată !

— erau primele aplauze din cursul petrecerii, dar, curios, au aplaudat și artiștii italieni, y compris, diva. Distinsa doamnă Adelina Patti și-a imaginat probabil că la petrecere fusese invitat și un Pantalone, pentru

destinderea atmosferei. Acel Pantalone nici n-a stat mult pe gînduri, a trecut cu degetele pe strune și, în acompaniamentul mando- liniei, nepoftit de nimeni, a tras un cuplet de autopre- zentare care a uluit lumea :

***„Sergentul Jachetă,
în frac cu gambetă,
. culege răniți
și prea grav loviți,
Sergentul Jachetăă...”***

Individul nu-și depusese gambete la garderobă, cum era normal, iar acum saluta cu ea, ca la rampă.

***„Sub ploi, sub
șrapnele, sub multe
belele, el nici că se
teme, și nici că el
gеме,
Sergentul Jachetăăă...”***

S-a auzit un „ura !” ca la grădinile de vară, au izbucnit iar aplauze. Rășcanu nu știa unde să se mai împartă, ca să potolească spiritele. Bărbierul pusese laba pe întreaga adunare. Labă făcea figură jignită, s-a retras la o parte împreună cu Mișa Chioru ; individul numit Labă era furios, voia să atragă atenția exclusiv asupra sa, prin descălțarea picioarelor degerate, dar' Rășcanu a avut prudența să-l pună sub supraveghere : doi rîndași, în fracuri, vegheau asupra lui Labă, gata să-l umfle și să-l care la bucătărie. Dar Bărbierul, încălzit, n-a ratat ocazia ca să-și plaseze și-un monolog, producție proprie, cu mare circulație pe front, care a provocat amuzamentul invitaților :

***„Dragă „Românule”, și tu Rosetti
frate, îți scriu aceste rînduri de
departe.
Eu te-aș ruga coboară pe la Plevna,
Să vezi cum s-a estins cangrena,
Că-s cangrenate toate, frate, frate,
La noi, la ruși, la turci și mai departe...”***

Paharul de cristal al serii fusese spart, sub acoperișul casei Rășcanu fusese invocată Satana liberală, Rosetti, nu mai urma decât ca această casă să se dărîme. Dar lumea a înțeles altfel lucrurile, a interpretat ironic monologul Sergentului Jachetă, a aplaudat și a rîs — lucru de prost gust. Rășcanu nu putea pricepe cum asemenea indivizi vulgari, ca Jachetă și compania, aveau putere de seducțiune, pe care, iată, o exercitau chiar și asupra lumii bune. Mai urmau să apară și Garussi sau poate chiar cherhagiul Zagudi, deși șeful casei luase toate măsurile ca să se apere de asemenea intruziuni. Nu se putuse totuși apăra : a auzit hohotul lui Zagudi, apoi l-a și văzut rîzînd cu măselele lui de aur. Anne l-a strîns de brat pe soț, cerîndu-i să se potolească : ea îl invitase pe Zagudi !, desfășurarea nunții și cheltuielile de călătorie care urmau se sprijineau — Rășcanu n-o știa — pe venitul bălților, via Zagudi.

Cherhangiuul a rîs cu toate măselele — și pe el îl înveselise cupletul lui Jachetă, și el era un liberal, apoi s-a potolit, discuta într-un grup chestiuni serioase. Tot aici s-a alipit și baciul Șiclovian, care toată seara, nu găsisese suflet de om să schimbe o vorbă. În sfîrșit, abia acum auzea vorbe omenesti, despre pămînt, negoț, credit, afaceri, căci domnul Zagudi⁷ taman despre așa ceva vorbea.

— Da, cu Dunărea va fi greu dacă nu luăm măsuri ! perora domnul Zagudi.

Rășcanu avea pe chip alarma : precis cherhangiuul se va fi lansat din nou în povestea lui deocheată despre bătaia peștilor la Dunăre, despre fluviul care „pute a icre primăvara” și alte orori, dar Anne l-a tras. către un alt cerc de persoane unde se discuta potolit despre muzică. El s-a supus, a ascultat banalități, despre muzică, a debitat la rîndu-i banalități, dar în spate auzea cum bubuie Dunărea, evocată gros și gras de cherhangiu :

— Vă spun eu că pute a icre, cînd intră strechea-n crape și-n moruni...

— Cum așa, domnule ? !

— Pe cuvîntul meu de onoare !... Am întîlnire în primăvara asta c-un domn ofițer de marină, care tot

aşa nu credea. I-am zis : vino, domnule, să vezi Dunărea, şi-ai să te convingi !... Acum vreau să văz dacă vine...

Cu Dunărea nu mai era nimic de făcut, intrase în casă, într-o explozie de talazuri, gheţuri, copaci rostogoliţi, moruni şi crape, Răscanu pierduse posibilitatea de a opri desfăşurarea subiectului, dar acum ochii lui alergau spre Heiene şi grupul popular, Labă, Aurica, Sergentul Jachetă, care, din nou, se pregătea să cînte. Şi Anne era speriată ; cei doi nu ştiau cum să se mai împartă :

— Mai bine să îngăduim dansul ! a propus ea, iar el a fost de acord.

— E normal ca tineretul să danseze, a spus el. Mai bine dansul.

Nu era normal — nunta se desfăşura în post, dar mai bine aşa decît cu un spectacol popular extins dincolo de orice limită. Mai bine dans decît grozăviile debitate de Zagudi, pe care îl şi auzea — ar fi vrut să-şi astupe urechile, nu putea, gestul n-ar fi fost de bon ton, nu putea opri într-un asemenea mod replica unui invitat !, dar curios, invitatul nu vorbea, doar rîdea. Avocatul îi auzea totuşi discursul, pe sub hohote, cuvînt cu cuvînt, discursul din urmă cu un an :

— E culmea, domnilor, ce se petrece, Dunărea debordează de icre. Şi de lapţi. E ceva aproape greţos, vă rog să credeţi, nu se ştie de unde dracu scot din ei morunii, nisetrii, somnii, crapeii atîţia lapţi, atîtea icre.

Peste icrele plutind pe ape, Zagudi adăugase acum şi polenul, trîmbe de polen, învîrtejindu-se în aer, pînă la nouri, ca să se cearnă apoi lent peste valuri bete, deasupra unui ocean de flori cu corolele deschise. Aceasta ar fi fost Delta, ca univers floral, dar Zagudi n-a lăsat-o să se liniştească, a aruncat asupra-î şi păsările :

— Păsările vin taman la clipa asta, sumedenii. E o fierbere şi-n văzduh, o vînzoleală şi-o bătaie de aripi de ia foc aerul, dacă pot să mă exprim aşa.

În sfîrşit, o singură discordanţă în tabloul demential zugrăvit de arendaş : un spin, rămas din era rece, un arbust ţepos care nu înmugurea şi nu înflorea, aşteptînd parcă să se întoarcă frigul, ca să se simtă bine :

— E prințul ! și-a spus Rășcanu, cu satisfacție, în timp ce Zagudi își striga uluirea nebună.

Țarul îi spusese lui lancu Ghica, la dejunul din urmă cu o săptămână, un cuvânt enigmatic, al cărui înțeles se limpezea abia acum în mintea prințului : „— Dea Domnul să nu se ivească noi complicațiuni !” La despărțirea de Brătianu, ultimul cuvânt al prințului tată fusese acesta : „— Vă așteaptă, am convingerea, o mare surpriză !” în golul nopții, prințul aștepta surpriza care nu mai putea întârzia.

Prinzînd din zbor ideea invaziei de polen, care ar fi sufocat acea întindere edenică, un alt invitat a intervenit, ridicînd discuția într-un plan imprevizibil :

— Dacă baronul de Cuvier, care a murit acu nu mulți ani, ar fi avut curiozitatea să vină pe la noi, ar fi descoperit la oarecare adîncime un strat pietrificat de polen. Gîndiți-vă cît polen s-a depus în ere, pe sub actuala geografie !

— Oare nu atunci, credeți, s-a produs catastrofa despre care vorbea domnul de Cuvier ? a întrebat un alt conviv.

— Desigur, atunci s-a petrecut, a confirmat oratorul improvizat, dar nu așa cum își închipuia el, ci dintr-un amor nebun al vegetalelor și animalelor, al pămîntului cu apele și aerul. Apoi dintr-o suflare : Domnilor, p-aici pe la noi, amorul a fost catastrofic, precum și Nae spunea.

Cine-o fi fost Nae ? nume popular !, amestecat închip bufon cu numele baronului de Cuvier, un savant ilustru, și el într-un grotesc amestec cu niște „teorii” â la Zagudi ! Dar fanatecul acelei autorități numite Nae își expunea mai departe „teoria” :

— A fost atunci o pierdere a minții, o ieșire din fire pînă dincolo de fire, de unde catastrofa, adică răvășirile^ ruperile, suferința. Ce catastrofă ? ar fi vrut să întrebe Rășcanu. De unde pînă unde această apocalipsă erotică, proiectată în geologie ? El, o recunoștea cu amar, nu îndurase nici una. Dar savantul în problema catastrofelor erotice perora în continuare :

— Curgeau din arbori rășini și feluri de feluri de sucuri vîscoase, translucide, cristaline, din copaci neidentificabili azi : poate mirți, poate eucalipti, poate arbori de vanilie...

Casa Rășcanu era pregnant inundată de aceste mirodenii, pe care vorbitorul le-a numit în continuare, cu o fantastică erudiție, pentru ca apoi să le stingă pe toate :

— ...care mai pe urmă, toate, aceste lacrimi, această rouă, aceste sudori de suferinți, să încremenească în pietră- riile subpămîntene, în cristalele de rocă, în nucile de ambră, de rubin, de safir, în sîmburii scînteietori de diamant, la niște adîncimi pe care nu le mai simte azi nimeni. Rar doar, atunci cînd plînge vreun copil, o domnișoară, o mireasă. Dar nici atunci. Căci cele ce sînt azi sînt lacrimi de mîna a doua.

Pe Păuna o părăsiseră puterile, voința de a mai fi în vreun fel sau de a se mai împotrivi. A primit absentă hotărîrea consiliului de tutelă care a decis s-o instaleze la Viena, în același sanatoriu de unde fugise vărul Rudi, cel care bîntuia acum prin America de Sud. La această hotărîre s-a opus însă Haralambie, care a pretins că bolnava n-ar avea acolo pe nimeni, ar rămîne singură printre străini.

— O va însoți Anuța ! a dat soluția maica Ana Ghica. Anuța îi va rămîne secretară și va sta tot timpul cu ea.

Dar Anuța are un acoperiș sub care trebuie să se întoarcă ! a contrazis-o Haralambie. Acolo este și locul bolnavei. Eu zic s-o ducem.acolo.Ideea de a o instala pe Păuna la mînăstirea din care pornise Anuța a provocat o pauză lungă. Discuția se purtase în fața Păunei, rămasă străină de acele vorbe, care n-o priveau. A rămas absentă și cînd, mai departe, s-a discutat despre administrația casei și a averii. Doamna nu știuse niciodată de unde-i provin veniturile și cu atît mai puțin părea interesată s-o afle acum. Într-un tîrziu, ea a reacționat totuși, spunîndu-le celor prezenți să se gîndească la vărul Rudi, care se va întoarce. Apoi din nou s-a revenit la chestiunea instalării. În sanatoriu, și, din nou, Haralambie s-a împotrivit. Un domn solemn, care-și aroga pretenția de șef al clanului familial, s-a repezit la Haralambie gata să-l ia de piept :

— Cum vii, domnule, cu asemenea idei ? Cine ești dumneata ?

— Nimeni ! și răspunsul a deconcertat. Dar eu zic, a mai spus Haralambie, că dacă tot își părăsește casa, măcar s-o ducem sub streșina lui Dumnezeu.

Păuna plutea în apa absenței.

Heiene se retrăsese să se schimbe, o inundase din nou febra. Simțindu-i absența prea mult prelungită, Toma s-a îndreptat către odaia ei, unde a avut surpriza să audă sunetele pianului. Heiene încerca un mi, îl tot relua, ca și cum s-ar fi jucat de una singură. A bătut la ușă, n-a mai așteptat răspunsul, a intrat.

— De ce te-ai retras ? a întrebat-o.

Heiene părea preocupată de repetarea acelei note — mi — pe care o regăsise în sfîrșit.

— Mă pregătesc pentru ultima călătorie, i-a spus fără a-l privi. Apoi privindu-l și repetînd hota : Auzi ce mi frumos ?... Îl pierdusem de mult, nici nu mai știu de cînd. Nu pot să-ți spun cît sînt de bucuroasă.

Părea într-adevăr bucuroasă. Toma în schimb era speriat, febra îl invadase și pe el.

— De ce tot vorbești despre ultima călătorie ? E absurd. Toți știm că te vei întoarce.

— Știu ! a spus ea cu veselie nefirească, rîzînd artificial. Mă voi duce, mă voi întoarce, nu voi muri.

— Voi veni cu tine...

— Știi că nici asta nu se poate. Tu nu poți trece dincolo. O să ne despărțim la frontieră. E chiar mai bine așa.

El și-a plecat fruntea, Helene îl privea acum cu milă. Simțea milă față de neputința lui absolută de a-i spune ceva.

— De altfel te-am și luat cu mine, a mai șoptit ea. Am poza ta de anul trecut, pe care am tăiat-o cu foarfecele dintr-o gazetă. Hai să ți-o arăt, ca să știi cum ai fost.

A răscolit într-un album în care se aflau fotografii vechi, vederi, scrisori, a scos fragmentul de gazetă, dar nu

i l-a dat, l-a privit printre lacrimi. I-a spus cu ochii închiși :

— Știi ce frumos erai ?

Apoi au tresărit amîndoi, surprinși de o melodie care răzbătea pînă la ei. în marea sală de petrecere cînta Aurica. Probabil că cineva o îndemnase să cînte sau poate că chiar ea nu se putuse stăpîni. Cîntecul, pe care Helene îl cunoștea, inundase casa, peste toate interdicțiile șefului familiei.

„Neghiniță neagră,
Du-mă, soro dragă,
Să mă duci în lume,
Să nu știe nime...”

— Hai să mergem ! i-a cerut mireașa mirelui ei.

Stînd în pat, Nae naviga către Dunăre, ceva îl chema irezistibil acasă ; era sătul de mări, deși încă nostalgic după Alizeea, pe care n-o mai întîlnise, dar nici n-o mai puteaîntîlni : marinarul fiind incomplet echipat. Echipamentul său, partea cea mai delicată a'echipamentului — cămașa și izmenele —* [a de partea cealaltă a planetei, dincolo de fluviu. Ii era milă de el, cînd se privea în oglindă, oglinda legănătoare din cabină — văzându-și chipul palid, pierit. Oglinda îi juca chipul, i-1 trimitea din perete-n perete ; ca să-și dea un punct de sprijin, Nae s-a întins pe patul aspru, cu fata în si oglinda deasupra, pe tavan. Dar și tavanul se clătina, balansîndu-se în sus și în jos, astfel incit figura lui Nae scăpa din ramă,' se scufunda și iar apărea în lucru, precum un înecat, care, cînd și cînd, ar fi ieșit deasupra valurilor. Să fi fost de vină tangajul ? Dar nu se auzeau valuri. Se auzea doar o muzică. Nae și-a spus, repetîndu-și pînă. la sațiu, că muzica nu putea să dea oamenilor o stare de tangaj. „— Adică cum ? și-a strigat el. Să te spargi cu capul de un stîlp ? !“ Căci acesta era tangajul — spargerea capului de un stîlp, poate al cerului, dar care rezista. Și el rezista. Capul lui nu era o nucă, fie și de cocos, carele să se spargă ! Și-a legat capul cu un turban, un. batic transformat în turban, dintr-o mătase subțire, dar foarte proteguitoare. Mai bună ar fi fost lîna, Didina. Și-o refuza însă, Ii trăgea înapoi Alizeea, de unde tangajul.

Fata valurilor avea o cumplită forță de absorbție. Poate era de vină și cerul, cerul sudului. Nae se simțea tras înapoi, deși se. simțea rînat înainte, tot înainte, de un curent contrar. Incertitudinea i-a fost spartă de medicul de bord, care a intrat în cabină, cu tichia albă, trasă pînă mai jos de nas, ca o mască : „— încotro ?“ l-a întrebat pe Nae, deși cei doi călătoreau pe aceeași navă.

— Acasă !“ a răspuns el, în spasme. „— Păi n-aveți flotă !“ i-a aruncat medicul, așteptînd reacția lui Nae. Nae n-a avut ce opune. Individul, care semăna izbitor cu proprietarul hotelului, a rîs sardonice și i-a aruncat încă o piluă, poate cea mai amară : „— Cum te mai

întorci înapoi, la Alizeea ?“

Dacă așa stăteau lucrurile, însemna că Nae nu se mai putea întoarce la Alizeea. Și el pornise, ireversibil, pe apa Sîmbetei. Un ultim curier, sosit dinspre Giurgiu, a depus pe pupitrul prințului o partitură pe care erau însemnate în grabă și la cald acordurile acelui vals trist. Fusesse o inițiativă a mareșalului curții, care ordonase ca partitura cu pricina să treacă mai întâi și pe la maiorul Hiibsch, șeful muzicilor militare și consilier al prințului. Maiorul Hiibsch își scrisese avizul pe margine, opinînd că muzica este executată deocamdată prea lent.

— Lent, dar obsesiv ! a remarcat colonelul Văcărescu.

Prințul n-a comentat observația, a lăsat foaia cu note pe colțul pupitrului și a deschis epistola de la Dusseldorf, adusă de Brătianu. Era vizibil, de la primele fraze, că prințul Karl-Anton cedase din nou magnetismului emanat de sfetnic, ceea ce fiului nu-i dispăcea :

„Dl. Brătianu se dovedește din nou a fi sfetnicul tău de nădejde. Nu-mi închipui ce-ai putea face acolo, în România, fără un asemenea om loial, sagace și abil. Privindu-1, realizez încă o dată că dl. Brătianu și-ar juca lesne capul pentru tine, ca și în prima clipă cînd l-am cunoscut. Pentru tine, pentru el, pentru țară, iată întrebările mele.”

Mai departe, prințul tată își transcria neliniștile :

„Am simțămîntul că te-ai mutat, plecînd de aici, într-o zonă a enigmelor și surprizelor. Pe voi, acolo, nimic nu vă asigură. In zadar am așteptat limpezirea situației, ca să-ți scriu. Situația, în loc să se lămurească, devine tot mai bizară.”

Urmau cîteva propoziții de îmbărbătare, pe care prințul le-a subliniat :

„Simpatiile întregii opiniiuni publice sînt

***pentru tine și pentru țara ta. Aceasta este
singura noastră mîn- gîiere..."***

Dar, imediat, o cascadă de constatări catastrofice

i „Basarabia trebuie considerată pierdută..."

Apoi în alt loc :

„Nici o mînă nu se va mișca pentru România."

Faptul se confirma în chipul cel mai dureros :
unchiul Wilhelm, care-i conferise ordinul „Pour le
Merite“, nu-i trimisese prințului nici un răspuns la
ultimul mesaj. Apoi în alt loc :

***„O împotrivire cu armele ar fi o sinucidere.
Protestul tău pe deplin îndreptățit..."***

A intrat din nou colonelul Văcărescu, obligîndu-1
pe prinț să întrerupă lectura :

— A intervenit ceva ?

— Da, au trecut la marșuri.

Valsul expiase deci.

începuse valsul, dar Rășcanu a rămas locului,
captivat de această dezbatere neobișnuită la o nuntă.
Avocatul era interesat să vadă la ce cote va urca mai
departe fantezia. N-a așteptat mult, căci, peste o
clipă, s-a desfășurat o apocalipsă inversă :

— ...dar la prima înălțare a fierbințelii pămîntului,
toate acestea se vor topi, vor intra din nou în
fierbere. Se vor scula copacii morți în picioare, care
vor înflori din nou, orbitor, sub astrele aprinse.
Scularea copacilor din morți, asta va fi.

Intervenise o pauză. Pe dușumelele lucii,
perechile de dans se despărțiseră. Ar fi fost nimerit,
poate, ca în sincopa muzicii să danseze îmbrățișați
acei arbori fantomă, dar muzica și-a prelungit
repausul, iar Rășcanu a resimțit un balans, ca pe

mare. Și-a dus ambele mâini la tâmpile. Apoi, careva, dintre invitați, a făcut un semn și orchestra italiană, care se instalase în balconul scării interioare, a început un nou vals, un va'.;de concert, pa care nimeni din lumea bună nu l-a abordat, toți ascultând cu reculegere acordurile triste. Doi tineri ofițeri îl evocau probabil, pe același Nae, reproducându-i verbele :

— Ce eră trăim, spunea Nae, ce eră sumbră. Deși sîn- tem în era odoriferă, cum tot el spunea. Fiindcă Nae, domnilor, împărțea timpul uman în patru ere sau anotimpuri, diferite de tot ceea ce se cunoaște azi.

Rășcanu nu s-a mai întrebat cine va fi fost acest Nae, personaj atât de venerat, dar tânărul ofițer a continuat a-l cita pe camaradul absent la nuntă :

— Astfel, întâi ar fi fost era somniferă, cînd omul dormea ca-n sînul lui Avram, netreeîndu-i prin cap că se va naște vreodată ca om. / rai ar fi fost era metaliferă sau iarna, anotimp al suferinței fără speranță și al atrocităților. Numai cruzimi și războaie...

Rășcanu a aprobat propoziția, deși numele personajului de la care izvoră nu-i plăcea : Nae ! Totul ar fi fost în ordine, dacă pe acel ofițer l-ar fi chemat altfel. Cum ? Oricum, nu Nae, ca la mahala. Dar oare era vreo consolare -în faptul că cei doi cuscri ai lui se numeau Sem- proniu și Augusta ? Semproniu și Augusta Șiclovan, purtători ai unor nume romane, erau nimic mai mult decît niște brînzari. Atunci de ce nu și Nae ?

— ...După asta, a continuat ofițerul, Nae spunea că ar veni la rînd era odoriferă sau primăvara, despre care a vorbit adi 'i și domnul Zagudi...

Citarea lui Zagudi l-a făcut pe Rășcanu să pălească, nu mai. putea asculta, s-a silit să se concentreze asupra muzicii, deși vorbele ofițerului îl interesau.

— ...e anotimpul cînd ne mințim, ne amăgim cu făgăduința fericirii, ca acum, cînd sîntem toți îmbătați de arome... în sfîrșit, era fructiferă...

— Ce ? ! a întrebat cineva, proaspăt alipit grupului.

— Era fructiferă, a repetat ofițerul, vara adică sau

cum zicea Nae, era felice, pe care nu se știe cine o va mai apuca...

Emoție, toți cei prezenți se simțeau departe de era fericirii...

— Și noi, românii, în ce eră sîntem ? a întrebat același invitat, avid să afle.

— Noi, românii, am ieșit din era somniferă, dar ne aflăm încă în era metaliferă.

■ N-a întrebat nimeni cît avea să țină această eră neagră, o eră nu ținea o clipă, dar în alt grup, altcineva evoca clipa, Rășcanu nu mai știa cine vorbește, auzea însă vorbindu-se despre cutremurul din iarnă sau despre prăbușirea otomanilor :

— Cea mai periculoasă stare este aceea de după prăbușirea unei clădiri sau a unui imperiu. Urmează nu libertatea, cum ar fi de așteptat, ci praful, molozul, panica...

— Da, panica !, a aprobat stăpînul casei, în gînd. în această stare de panică orice e cu putință.

— Multă vreme, a mai spus acel domn, care trăia starea de panică, multă vreme de jur-împrejur nu se vede nimic, se aud doar zgomote surde, chițcăieli de ființe teratologice fojgăina prin subterane, de sus cad grinzi și bolovani, parcă de-a dreptul din cer, pare că. noaptea se prelungește...

Rășcanu nu-l cunoștea nici pe acest domn. Era încă un necunoscut, probabil amic al fiicei lui, unul dintre zecile de necunoscuți de la nuntă. Necunoscutul vorbea acum în numele Necunoscutului, prezent sau din viitor :

— ...cînd se simte în sfîrșit lumina, ceea ce se vede e oribil.

Da, era oribil, chiar dacă orchestra italiană cînta suav, iar cîteva perechi — minus perechea Heiene-Toma — re- luaseră dansul. Acel necunoscut a mai adăugat :

— Greu de spus ce lasă în urmă un imperiu care s-a prăbușit, fie și la o rîtare distanță...

Ce absurd lucru : lumea din sală își revenise, mîncă, dansa. Adelina Patti vorbea cu mireasa :

Știu c-ai visat, în urmă cu ani, că voi fi prezentă la nunta dumitale. Sînt prezentă, iată, dar fără vocș. Am auzit însă de o minune : în America, un domn Edison, ar fi izbutit, se zice, să imprime Vocea umană pe un cilindru de ceară. Nu-mi explic cum : prin magnetism, prin magie Apoi cu lacrimi în ochi : Dacă-i adevărat, îți promit, draga mea, să-ti trimit oriunde vei fi primul cilindru de ceară cu vocea mea.

Unul dintre artiștii italieni, care ciugulea un strugure superb, aproape pietrificat, murmură mîncînd boabele niște versuri, care sunau bizar :

***„TJva dolce di
Romania, un vigne
gravide d'oro.
Dormono uccelli tra la
foglie e noi passiamo
alegri...”***

La nuntă, s-ar fi instalat pînă la urmă acalmia, pe care o introduce întotdeauna bufetul, iar apoi masa, dar înainte ca murmurul acalmiei să se așeze printre oaspeți, a bătut la ușă Mitiță Zarzăr, musafir întîrziat, Răzeșul de la Cahul, sosit în plină noapte de la hergheliile lui strămutate la Odăile, aducea, miresei un dar neobișnuit, care a uimit adunarea : un mînz de rasa Isabelle, pe care slugile conului Mitiță l-au împins pînă în pragul marelui salon, deși animalul s-a întepenit în copite.

Mica sălbăticiune, cu părul în culoarea cafelei cu lapte, cu coama și coada de mătase neagră, s-a tras spăimos înapoi, clipind din genele foarte lungi, buimăcite de luminile candelabrelor și de oglinzile învăpăiate. În Acordurile muzicii italiene, care a salutat trumoasa arătare, conu Mitiță a debitat apoi o lungă orăție, ca la nunțile domnești din vechea Moldovă. La nunta³² domnișoarei Helene erau poftiți să fie „nînași” Soarele și Luna, „să-i ție cununa”, „preoți, munții mari, / paltini și stejari”, „crainici

patru smei / cu gure de lei", „și-o sută de druște / care trag din puște !" La această strigare, afară, în curtea casei Rășcanu, s-a tras cu puștile. Nuntașii au strigat „Vivat !", aplaudind mireasa și evenimentul ieșit din comun : mînzul Isabelle.

Mișcată de gingașul dar, Helene s-a apropiat de mînz și l-a sărutat pe ochii foarte mari și foarte umezi. A repetat gestul și doamna Adelina Patti, care a regretat public absența unui fotograf, profesionist, cum erau mulți prin Italia. Diva ținea să plece de la București, spre Petersburg, unde-și continua turneul, cu această suavă amintire : o mireasă îmbrățișînd un mînz din Orient, de la limita Asiei cu Europa. Nașul mînzului, conu Mitiță, s-a simțit la rîndu-i deosebit de onorat de o asemenea atenție. El a asigurat adunarea că nu-și putea lămuri cum apăruse un mînz Isabelle în herghelia lui de la Cahul, care era întemeiată numai pe cai băștinași.

— Vă rog să credeți, domnilor, și oameni buni, că nu știu, zău, cum s-a putut ivi un mînz, ca acesta, între sălbatecii mei. Să fi picat din cer ? Să fie o minune ? Ce ou ceresc să fi picat, ca să iasă din el un mînz ca acesta ? Dacă ar avea aripi nu mai m-aș mira ! Căci, oameni buni și domnilor, aceasta nu-i cu putință. Îmi cunosc bine caii, și armăsarii și ielele, îi știu pe toți din ce soiuri se trag și din care împerechieri. Or, pînă azi, n-am avut dintre mînji așa ceva. Ce ? Ceea ce se vede, o asemenea arătare, un cal Isabelle. la mine-n herghelie, de unde ? ! Spuneți-mi și mie de unde, ca să pricep ?

Stupefacția razeșului a atras și a captivat pe mulți dintre musafirii de la nuntă. Invitații care se aflau în preajma conului Mitiță au propus fel de fel de explicații, care de care mai ilogice și mai curioase. Cîmpia Bugeacu- lui reprezenta, de cînd se știe, un culoar al tranzitului de cai din Asia spre Europa, iar o „sămîntă Isabelle" nu era exclus să pice de undeva, probabil dinspre Europa spre Asia, fie și din cer. Deși nu se putea : Bugeacul era edenul cailor tătarăști și al cailor moldoven³²ști, în amestec. Ba chiar și-al cailor căzăcești, ultimii sălbateci ai stepelor, dar un cal Isabelle ? ! Poate, doar războiul, a presupus

altcineva, să fi înlesnit, în amestecul de cavalerii — turcești, rusești, române — apariția unui cal rar, calul Isa- belle ! Un mînz Isabelle ca fruct bizar al războiului era o plauzibilă ipoteză, dar s-a exclus și această ipoteză : bastardul ! încă nedumerit de miraculoasa întîmplare, conu Mitiță vorbea acum în bobote, de unul singur :

— Să fi apărut așa, din senin, cum apare o dată la o sută de ani. vrabia albă ? Pe la noi n-au fost asemenea cazuri, precum apariția cailor Isabelle, după cîte țin eu minte...

— Ea au fost, l-a contrazis Rășcanu, care urmărise discuția din apropiere. Ceea ce mă uimește, i-a spus avocatul consoartei sale, este reîntoarcerea poveștilor pe aici pe la noi. Ca într-o tragică roată a norocului. Ciudat cum nimic nu moare; cum nimic nu se uită. O poveste de la anul 1812, definitiv dată uitării, chiar de atunci, țîșnește brusc, în plinul scenei, cîod nu te aștepți, sub forma unui mînz Isabelle.

Anne l-a privit cu îngrijorare : și soțul ei vorbea în dodii, ca și Mitiță Zarzăr, ca și mulți invitați de la nuntă.

Nae ajunsese la Dunăre, dar era gol. Echipamentul lui se afla dincolo, pe țărmul stîng, iar el orbeeăia printr-un frunziș ca de junglă, re țărmul drept. „— De-aș ieși la o limpezime !” și-a șoptit, ca-n vis, dar nu nimerea nici o cărare. Cel mai straniu lucru : lui Nae i se părea a fi căzut într-o geografie necunoscută, imposibil de admis, căci el explorase și țărmul drept, foarte adeseori, prin binoclu. Plutind cu vasul „Ada”, la deal și la vale, pe Dunăre, nu-și refuzase această ispită. Ba cînd se pusese chestiunea de a se lansa cm la apă, spre țărmul drept otoman, Nae se înscrisese pe țărmul, gata să se- și aruhee, s-o ia scurt pe drumul ispitei. Î se dă use atunci și o pilulă de cianură, la cazul cînd dușmanii l-ar prinde, s-o

înghită. Acum însă, Nae sa afla prizonier pe țărmul rîvnit, fără să-l rețină nimeni. Rîvnea țărmul' stîng, dar nu-l nimerea. Numai liane. Și niște păsări rare, sărind din ram în ram, spunîndu-și pe nume : „Gu-gu-știuc !”, ca să-l deruteze. Marinarul a și rămas mult timp cu privirile risipite prin copaci, printre crăci, crengi, frunze, jocuri înșelătoare de umbre și lumini, care-l ameteau pînă la orbire. Dar tot el și-a dat seama că nu putea fi prea multă vreme îmalat. Îl chinuia remușcarea, cu o foarte dubioasă tentație a rămî-nerii pe loc. „— Și ce dacă-s gol ? !” și-a spus.

Bogdania izbutise să găsească, printre hîrțiile lui Parva, titlul exact al ciclului său de versuri, care era altul decît titlul caietului în care stihurile fuseseră notate. Surpriza era aceea că Parva însuși simțise temperatura neobișnuită a versurilor lui, pa care le grupase sub un semn solar, exploziv : .^v

Aprinsul cîntec al zăpezilor

în latinește, Parva se jucase din nou cu cuvintele :

Fervens carmen nivium Apoi :

Nivium fervens

carmen Apoi :

Carmen nivium fervens

Acel ***fervens*** era c'.c'a sol. În viziunea lui Parva, lumea cînta. Dar Păuna se retrăsese din cîntec, ultima filă i-a sosit prea tîrziu.

Lucru stupefiant pentru Rășcanu, soprana italiană a făcut caz și de cîntecul Aurică! și de ea ca persoană, ba chiar l-a și întrebă pe stăpînul cărei : „Comme si chiama questa signora ?”, la care el n-a putut răspunde, s-a bîlbîit, a spus într-o doară : „— Aura.” Numele a îneîn- tat-o pe doamna Adelina Patti, care i-a și trimis Donei Aura un salut colegial :

— Bravissimo, signora Aura !

Așa avea să-i și rămînă numele : Signora Aura, Dona Aura, favorita^{3A} Adelinei Patti. Încă și' mai scurt : Dona ! Aura s-a fistîcit, a salutat în dreapta și-n stînga către boieri, cum făcuse și Sergentul Jachetă,

cum se pregătea să facă și Labă, gata și el să intre în rol. Rășcanu era hotărât să-l ucidă pe Labă, în cazul când mișcă.

— Dar apăruse Garussi — nu se putea altfel, era o iata- litate ! — grecoteiul era pilit, cu chef mare, cum a văzut-o pe Signora Aura, cum a strigat :Zi-i, fă, una de-ale noastre !

N-a așteptat s-o audă pe Aurica, pleznind ca un boboc de floare, s-a revărsat el, chiuind mai întâi, apoi cîntînd :

***„S-a-nvîrtit lelea odată,
Dirli, dirli, dirli-la,
Și-am văzut Brăila toată,
Dirli, dirli-la..***

XII

Era cu neputință de admis o asemenea obrăznicie. Rășcanu își frămînta mîinile, Anne încerca să-l calmeze

— trebuia să rabde, mai avea de îndurat puțin ! —, dar în aceeași clipă a intervenit salvator Mișa Chiorul, care a desfăcut burduful armonicei. Totul era pierdut, nimic nu mai era de refăcut pe lumea aceasta, Helene îl îndemna pe armonist : „— Cîntă, Mișa, vreau să petrec !“, apoi din nou : Cîntă ca pe front !“, toți au început să cînte, boieri și slugi, gazde și oaspeți, reluînd acel blestemat refren purtat peste țară de cerșetorii întorși de pe front, de marii mutilați de război care cîntau pe la răspîntii :

***„C-așa e viața,
se rupe ca
ața ;
C-așa e viața,
cristiani și frați,
C-așa e viața,
se rupe ca ața,
cînd ți-e mai
dragă,
n-ai cum s-o înhați.”***

în zori, Helene a și plecat spre Davos.

Prințul a ordonat armatei sale să treacă Oltul și să ia sub protecție și malul stîng.

Curgeau din nouri ploi cu lapoviță și apele încă veneau mari. În Dunăre, mîlurile se îngroșaseră ; valurile, tot mai ostenite, fierbeau pe loc. Unele ostroave plutitoare se opriseră, încercînd — după puterea lor — fie să devină de sine stătătoare, fie să-și adauge lutul virgin pămîntului vechi, alipindu-se malurilor nesigure de sine, îndoielnice, gata să se steargă iarăși în întinderile mișcătoare ale fluviului, care, în curgerea sa neconținut extinsă, uitase de fostele țărături. Peste puțin, poate peste o clipă, Dunărea avea să se trezească între țărături noi, nu cu mult strămătate față de cele vechi, dar altele, noi, ca și noile fețe ale timpului.

Între timp, fluviul curgea vast, precum o galaxie, prin semiîntunericul dezghețului, încă nu pe deplin mistuit, iar deasupra albiei, în înălțime, fumea amintirea vechiului fluviu, încă și mai vast, topindu-se într-un noian de aburi, care la rîndu-i se deșira și curgea către amintirea unei foste mări, încă și mai vastă. Acea vastă mare a începutului, care primise cîndva Dunărea în sînul ei — o Dunăre ce nu purta pe atunci acest nume — își păstra amintirea în alte și mai vaste noianuri de aburi pieritori, stinși în ploi și zăpezi, sub cu totul alte stele decît cele vechi și mari, ale începuturilor.

Dar un început era și acesta. Un cadavru vechi, pornit pe Dunăre odată cu dezghețul, se prefăcuse în insulă plutitoare, navigînd orb pe fluviul indiferent. Nimic deosebit, între timp. Prefacerile veneau ca de la sine. Stir- Vul în formă de om sau de alt animal ce acoperise între timp cu mii și nisip, mîlul nou înfășurînd alcătuirea veche, nisipul ^ prevestindu-i de timpuriu destinul mineral. Abia mai ia vale spre Deltă, urmau însă marile prefaceri.

Un prim șoc, prevestitor, s-a și petrecut însă, în mica deltă a Brăilei, unde insula-cadavru a făcut un popas mai lung, sub o cioată de salcie, arsă în anul precedent, de niște pescari care dăduseră foc lăstărișului uscat și stufurilor. Acum cioata aceea scosese lăstari, un lăstar îmbobocise, încărcându-se cu motocei. Apa, ca laptele, clipoea în valuri moi, ritmice, izbind cadavrul de cioata care chiftea de viață, stîrnind și a^lțînd viața din ea. În lumina caldă s-au repezit, în. haite aeriene, spre oaspetele nepoftit, muștele negre și verzi. Sub un zbug de căldură, apăruseră și muștele. Un șoricel, cu cuiarul într-un ciuf de trestie, privind în jos, s-a speriat de fioroasa vedenie plutitoare, bîntuită de muște. Vedenie însemna, pentru el, primejdie. Căci spre fiara de jos, prin apă, năzuiau și fiarele acvatice mari, de care șoricelul țîțîia. Acolo, jos, începuse dezmațul. **Miis-minjiitus**, cel mai mic mamifer al bălților dunărene, nu mai putea pogorî din cuiarul lui vegetal căci fiarele mari l-ar fi înhățat. Un biban a izbit cu coada firul trestiei uscate și Cuiarul-traistă s-a legănat, cu tot cu șoricel, gata să-l scuture și să-l arunce pe locatar în apă. Locatarul a preferat să rămînă în aer, altfel l-ar fi duminat pe minută pești, sfîrtecîndu-l cu gurile lor rînjite, niște rituri care adulmecau nu numai după stîrvuri, dar și după ființele vii, cu sînge cald. Cel mai fioros era însă șarpele, care nu făcea zgomot, se strecura lent printre frunzele seci, apoi încremenea la pîndă. Ca să te aperi de el, trebuia să distingi perfect cu urechea între zgomot și liniște, între fișîitul frunzelor și fișîitul șarpelui, în urma unei nefericite răceli din iarnă, șoricelul însă nu mai auzea la fel de bine ca odinioară. Auzea intermitent, precum un aparat-Morse, cînd cu o .ureche, cînd cu cealaltă, tocmai urechea care-i țuia acum trebuind să-i indice fișîitul șarpelui, pentru ca mica ființă să se ascundă și să dispară din raza dezastrului. S-a ascuns, urcînd mai sus, apoi și-a revenit. Apa din jurul cioatei clocotea, arun- cînd stropi rău-mirositori ; zeci de bibani, de știuci, de crapi și de avați, dar și niște pui de somn, mari cît vidrele, se încăieraseră pe pradă. „De-iar isprăvi-o mai repede !“, dar fiarele de jos nu știau¹ în ce fel s-o înceapă.

De sus nu se vedea prea bine ce se petrecea acolo jos, dar un val a împins prada mai departe de cioată, punînd-o din nou în mişcare. Alte populaţii, aeriene şi acvatice, s-au aruncat după ea. Un animal urît, cu botul fierăstrău, a despicat insula plutitoare, provocînd o detunătură. Foarte multe fiinţe mai mici, inclusiv şoricelul, s-au speriat, trăgîndu-se în lături, care încotro. Au stat pe loc, în aer, şi muştele. Cînd şi-a revenit, şoricelul a văzut că prada se scufundase pe jumătate în apă ; în cavitatea spartă năvăliseră valurile. Valurile au purtat apoi cadavrul mai departe, împinşîndu-l din nou spre şforul apei, care curgea indiferent.

Şoricelul simţea încă o gheară în ceafă. Spaima îl dusesese prea sus, în vîrful ciufului de trestie, deasupra căruia se căsca golul cerului. De-acolo, de sus, îl puteau înhăţa lesne yindereii şi alte răpitoare cu pene şi clonţ, care se tot vînturau în aer, pe pale viciene de vînt. Şoricelul s-a tras prudent în traista lui, care se legăna.

Ignorînd întîmplarea, 'Dunărea îşi pvrta apele mai departe, spre mare.

Dimineata, în zori, izbucnise o încăierare la gara Fi- laret, între pahonţi, autorităţile vamale şi oamenii politiei. Direcţia vămilor ţinea de Ministerul de Externe, poliţia gării ţinea de poliţia Capitalei, pahonţii erau cetăţeni străini, cărăuşi ai armatei imperiale, care acum, la întoarcerea spre Rusia, voiau să ia trenul. Vama fiind în vînaătoare de traficanţi şi contrabandişti — şi dibuind unul !, acesta a cerut ajutorul pahonţilor, nişte desperaţi, rămaşi pe drumuri, buni la orice ; pahonţii au răspuns apelului, au smuls drugii de la căruţe rămase fără cai şi s-au repezit în poliţişti. Poliţiştii au rupt-o la fugă, dar s-au întors cu întăriri, deşi prea tîrziu, fiindcă desperatii — revoltaţi pe soartă, ocupaseră gara. Ca să li se scoată gara din gheare, s-a recurs la forţe noi.

S-au spart capete, s-au rupt ciolane. între timp, contrabandistul scăpase, complicii acestuia au alertat consulatul rus ; înainte ca ministrul de externe să fi fost informat despre afacere, în cabinetul acestuia a intrat baronul Stuart, cu o falcă-n cer și cu una în pământ. Conu Mihalache l-a primit în nervi, era cu totul descoperit, nu știa nimic despre incidentul de la Filaret. Ministrul i-a ținut piept consulului cum a putut, pînă cînd i-au sosit primele informații :

— Dar incidentul s-a stins ! a replicat el, în totală defensivă. Am dispus o anchetă,. care va stabili vinovații.

— Nu s-a stins deloc, e încă în fierbere ! a retorcat baronul. Dumneavoastră vă referiți la incidentul din iarnă, cînd a sosit țareviciul la București, eu mă refer la încăierarea de azi, care încă se desfășoară.

— Dar nu știu nimic precis.

— Se vede !

În iarnă, baronul Stuart înmînase ministrului de externe o notă severă în chestiunea dezordinilor de la Filaret, prin care se atrăgea atenția guvernului asupra caracterului vexatoriu al incidentului, care se produsese cu un moment înainte de sosirea țareviciului în Capitală. Conu Mihalache respinsese nota ; incidentul nu putea avea un caracter vexatoriu pentru nimeni, de vreme ce se dezlănțuise spontan. „— Așa-i la vremuri tulburi !” i-a spus el oral baronului. E regretabil că s-a întîmplat, dar nu vă pot prezenta scuze. “ Și pentru a nu rămîne dator notei pe care o respinsese : „— Regretabil e doar faptul că trupele imperiale se comportă la noi ca într-o țară ocupată.” Imediat, Kogălniceanu a transmis o telegramă la Petersburg, în care l-a informat pe lancu Ghica atît despre întrevvedereea cu baronul Stuart cît și despre incidentul regretabil.

Pentru a nu da loc la interpretări nedorite, Kogălniceanu îi relatase atunci amănunțit lui Ghica incidentul de la Filaret în stil proces-verbal :

„Cu o noapte înainte de sosirea marelui duce moștenitor în Capitală a avut loc o încăierare, la Filaret, între căruțașii ruși și populație.

Politia intervenind, a fost bătută și alungată de pahonți. Un es- cadron de jandarmi călări fiind trimis la fața locului, a fost de asemeni bătut, iar ofițerii maltratați. A trebuit să se trimită un nou detașament de jandarmi. Aceștia au fost din nou asaltați. Văzîndu-se împresurați, jandarmii au făcut uz de arme, tră- gînd în aer. Un singur pahonț a fost rănit — dar în mijlocul încăierării ! — cum de altfel și doi români, în clipa de față, autoritatea imperială dorește să dea incidentului un caracter de ostilitate politică. Doi colonei au fost însărcinați să întreprindă o anchetă. Sînt de pe acum sigur că nimic nu poate să cadă în sarcina autorităților noastre. Totuși mi s-a spus că cineva ar fi povestit marelui duce moștenitor, în cele mai negre culori, această scenă de operetă sau cabaret, și că sus-zisa afacere ar fi la baza umoarei proaste a țareviciului în privința miniștrilor români și a mea în special. Cum din tinerețe am fost în intimitatea celor mai mari suverani ai Europei, umoarea țareviciului mă lasă rece.”

Acum Kogălniceanu era surprins. Incidentul care i se reproșa era prea asemănător cu cel din iarnă, ca să nu-1 pună pe gînduri. I-a cerut baronului Stuart un răgaz de cîteva ore, ca să se informeze, l-a convocat la minister pe Radu Mihail, care a adus un dosar cu primele constatări, amîndoi au fost izbiți de asemănarea situațiilor, ca și cum ambele ar fi fost ticluite de aceeași mînă. Apoi conu Mihalache a redactat nota explicativă către consul. Acesta n-a respins-o, dar a avertizat că autoritățile române nu sînt stăpîne pe situația politică din București. Guvernul e nesigur pe sine, a mai spus baronul. Guvernul nu e în stare să facă față tulburărilor care s-au iscat. Mai mult, guvernul se dovedește incapabil să asigure liniștea publică, buna funcționare a căilor ferate, deci siguranța traficului trupelor imperiale între Rusia și fostul front. Baronul

S-a retras numai după ce l-a prevenit pe ministrul de

externe că vor mai discuta asupra acestei probleme.

Baronul Stuart n-a mai revenit, dar spre seară, Kogălniceanu a primit o telegramă alarmantă din Petersburg, de la Iancu Ghica :

„Le bruit s'est rej idu ici depuis ce matin qu'ur.2 revohttion aura.it eclate ă Bucarest. Veuillez vis dire ce qui en est ?”²⁴

Kogălniceanu a răspuns pe loc, fără a se mai consulta cu ceilalți membri ai cabinetului, dar nu numai lui Ghica, la Petersburg, ci tuturor agenților diplomatici ai țării, aflați în celelalte capitale :

„Une depeche publique pretend qu'une revolution aurait eclate ă Bucarest. Cette nouvelle est absolument fausse. L'ordre le plus parfait regne en Roumanie Le Gouvernement est fort et saura maintenir la tranquillite en depit des agitations factices qui pourraient chercher ă se donner carriere.”²⁵

După expedierea telegramei, ministrul de externe n-a mai trecut pe la președinție, cum ar fi fost cazul, s-a prezentat - direct la Palat, cerînd să fie primit neîntîrziat de Alteța-Sa.

— Am impresia că* a intervenit ceva nou ! i-a spus¹ Kogălniceanu prințului, înmîinîndu-i telegrama din Petersburg și răspunsul său.

La ieșirea din casa Rășcanu, -chiar la. poartă, sub copitele cailor care o petreceau mai departe pe doamna Helene, Aurica a întins o punte de pînză pentru morți. Ea știa că tînăra doamnă nu se va mai

24 „— S-a răspîndit aici zvonul că spre amiază ar fi izbucnit o revoluție la București. Vreți să-mi spuneți ce se întîmplă ?”

25 „într-o telegramă deschisă se pretinde că ia Bucure vii ar fi izbucnit o revoluție. Această știre este absolut falsă. Ordinea cea mai perfectă domnește în România. Guvernul e puternic și va ști să mențină liniștea, în ciuda agitațiilor facties care ar putea încerca să-și croiască un drum.”

întoarce și, încă vie fiind, voia s-o conducă spre dincolo după datina de acasă.

Fără ca Rășcanu să bănuiască, slugile din casă — doica, spălătoreasă și Aurica — îi pregătiseră domnișoarei, în mare taină, un trusou neobișnuit, o altfel de zestre, pe *care fata s-o aibă cu ea acolo, pentru ceasul ce urma să vină : suluri albe de pînză, pentru punți, drobi de ceară pentru luminări, făină de colaci, grîu de colivă, bani mărunți pentru sărăcime, ștergare pentru ciocli, pentru purtătorii năsăliei și pentru popi. Ar fi trebuit și o pasăre vie, care să fie aruncată peste groapă, cum și un pom, în care să atîrne prinoase, dar acestea se puteau procura și acolo, pentru ca zestrea din urmă să fie întreagă. Aceleași femei au hotărît, pe șoptite, ca punțile de pînză să fie întinse încă din țară, căci acesta era de fapt ultimul drum.

Rășcanu n-a observat acest ritual, pe care l-ar fi repudiat. El ar fi trebuit să rămînă în București pentru sesiunea secretă a Parlamentului, dar preferase să-și conducă fiica, împreună cu Toma. Amîndoi bărbații, aflați în a doua trăsură, își afumaseră datoria de a o însoți pe Helene pînă la frontieră. Rășcanu se trezise rudă, în zori de zi, cu străinul de lîngă el, numai prin faptul că, în urmă cu cîteva ceasuri, se oficiase, cununia, prin care Nicoară devenise bărbatul fiicei lui. Nu l-a putut privi ; intruziunea în sînge îl crispa.

Toma Nicoară fuma liniștit în trăsură. De obicei nu fuma, dar acum căpătase veleități de stăpîn de clan, se socotea probabil coasociat clanului Rășcanu, avea o femeie din acest neam, își îngăduia să fumeze îh fața socrului, fuma dezinvolt. Prima spaimă a socrului, care s-a trezit cu ginerele în trăsură, a fost aceea ca nu cumva, în noaptea nunții, Helene să fi fost posedată. Acest drept de posesiune Rășcanu 1 admitea nimănui, deși era absurd. Cum nu îngăduise nici posesiunea lui Krașmaru asupra moșiei Crăcăoanca, răscumpărată prin cedarea în-gerilor lui Luca de la Robbia. Dacă nu cedase o teracotă

fie și aparținând unui maestru ! sau un pământ banal, simplu pământ, de ce și-ar fi cedat copila unui necunoscut, care fuma ? Krașmaru tușea, Toma Nicoară înghițea cu satisfacție fumul.

Curios era că în acest băiat spelb, devitalizat, șters, anonim, se trezise — cu prilejul nunții — o energie rară. Avocatul nu trecuse proba unei asemenea vitalități, la nunta lui. Căci Toma, cu o zi înainte de nuntă, îi ceruse îngăduința lui Rășcanu să vîneze pe moșia Crăcăoanca, pe care deja avocatul o redobîndise, prin cedarea îngerilor. „— Cum să nu, a consimțit Rășcanu la cererea iminentului ginere. Numai că, te asigur, la Crăcăoanca nu vei mai găsi nimic. Totul a fost jefuit, nici o pasăre, nici un iepure măcar !“. „— Vă înșelați ! — a contrazis ginerele, Krașmaru n-a putut smulge tot !“ Afirmatia tî-nărului s-a confirmat : Krașmaru nu izbutise să smulgă tot mai rămăseseră sălbătăciunile, care nu intraseră în socotelile financiare ale bancherului. Toma s-a întors, din expediția cinegetică, încărcat cu mari trofee. Acest carna- giu cinegetic l-a îngrozit pe stăpînul casei, dar a încîn- tat-o pe Heiene. Fusese oare avanpremieră nupțialului ? Rășcanu a ezitat să avanseze în această direcție, oprin- du-se cu spaimă la un anume prag. Probabil că cei doi își semănau. Era ca și cum Heiene și Toma ar fi pornit împreună la vînătoarea de animale, el făptuise masacrul, ea contempla sîngele.

La ieșirea din oraș, trăsurile au oprit din nou. Aurica a întins sub echipajul doamnei Heiene încă o punte de pînză.

Tot în cheștiunea sesiunii secrete, ceruse audiență la prinț și Lascăr Catargi. Oricît ar fi fost de ocupat, prințul nu putea să refuze de a-l primi pe șeful conservatorilor, omul care intervenise în cîteva rînduri, providențial, în existența sa. Lascăr Catargi nu abuza de altfel de timpul Alteței-Sale, venea rar la palat, totdeauna în clipe de cumpănă — nu pentru sine ci pentru obște. El și arăta ca un stîlp a'l obștii vechi — uscat, sărac, neînduplecat, onest, singur, apt să-și ducă singur neînduplecarea, uscăciunea, cinstea pînă dincolo de capătul zilelor, cînd din vechiul boier aprig și zgîrcit n-ar mai fi rămas decît un singur os, lustruit și tare. Adversar ireductibil al lui Brătianu, conu Lascăr nu putea să nu respingă orice prezență roșie în jurul prințului și orice inițiativă liberală. Leit-motivul întîlnirilor era întotdeauna acesta : „Măria-ta, Brătianu merge la risc !” De data aceasta bătrînul a mers cu un pas mai departe :

— Măria ta, a început el, Brătianu trebuie să lase puterea !

— De ce ? !

Întrebarea prințului l-a deconcertat pe oaspete. Conu Lascăr l-a privit pe prinț ca pe o ființă nouă, necunoscută ; avea în față pe altcineva, iar deruta l-a făcut pe bătrîn să nu-și poată imediat reveni. Era oare de conceput că și prințul merge la risc ? ! Privindu-1, conu Lascăr nu putea înțelege ce se petrecuse între timp. Aceasta — neînțelegerea — însemna că în mintea perplexă a bătrînului risca să se frîngă resortul cel mai stabil și inflexibil, însuși principiul dinastic. Prințul, la rîndu-i, a simțit că principiul pe care îl întrupa în acea clipă, nu el, ci chiar Lascăr Catargi, principiul însuși se afla în primejdie, pîrîi'a în mintea Șefului conservator. Și prințul n-a ezitat să precizeze :

— Tot ceea ce domnul Brătianu a întreprins, pînă în această clipă, reprezintă voința mea.

O a doua consternare, care punea în cauză, nu mai privea principiul dinastic, ci persoana prințului, ca om. Căzuse oare omul-emblemă atît de jos încît să ajungă un liberal, un roșu ? ! Lascăr Catargi a murmurat, involuntar, în nemțește, formula predilectă a prințului — aceasta e cu neputință —, întorcîndu-i-o, întorcîndu-și-o sieși :

— *Das ist unmöglich !...*

Prințul nu l-a contrazis. Nu-i mai dădea socoteală vechiului sfetnic, îi era indiferentă imaginea pe care bătrînul o avea despre el, imagine care, atunci, pe loc, se prăbușise. Bătrîn'ului nu-i mai rămînea nimic de făcut decît să se ridice. Nu înainte de 'a măsura dimensiunea căderii, adîncimea groapei în care prințul se afla. A întrebat :

— Să înțeleg că Alteța-Voastră acceptă ca justă și punerea mea sub acuzare ?

Întrebarea visa relația dintre două persoane, prințul și Lascăr Catargi. Dacă prințul acceptase acuza liberală, era imoral să-l mai primească pe fostul premier la Palat. Primindu-l, însemnase că acceptă jocul politician, altfel ce sens ar fi avut cuvintele : „— Tot ceea ce domnul Erătianu a întreprins, pînă în această clipă, reprezintă voința mea ?” Dar în acest caz, el, Lascăr Catargi, nu mai avea ce căuta la Palat. A rămas pe loc totuși și a mai întrebat :

— Să înțeleg că Alteța-Voastră pune 'la îndoială cîntea unor bărbați politici ca generalul Florescu, P.P. Carp, Titu Maiorescu, și chiar cîntea devotatului vostru slujitor, aici de față ?

— Totdeauna am deplîns lupta neloială dintre partide, a răspuns prințul. Totdeauna am socotit-o păgubitoare pentru țară.

Prințul se retrăsese deci din nou în sus, în poziția' de arbitru. Nu răspundea direct chestiunii. Bătrînul slujitor nu accepta însă, în circumstanțele date, privirea de sus. A devenit bățos, mai uscat decît uscăciunea :

— Am întrebat dacă Brătianu va ceda puterea...

Nu.

Stîlpul conservatorilor s-a simțit ca smuls din pămînt. El s-a și ridicat din scaun, neprotocolar, fapt care l-a obligat pe prinț să se ridice la rîndu-i și să rămînă într-o poziție rigidă. Omul osos din fața prințului devenise la rîndu-i rigid, dur, rău. Era și ros*la manșete, la guler, în coate ; Lascăr Catargi își purta hainele — chiar costumele de ceremonie ! — pînă ce se rodeau ulla tramă. Așa cum arăta acum, părea ca un răzeș năpăstuit, expropriat de dreptul la pămînt — care era puterea —, o putere încăpută pe

mîna altora, pe mîna unor uzurpatori. Singura nădejde a' unui asemenea om, după Dumnezeu, era prințul. I-a spus :

— Tot ceea ce se întîmplă azi, aici, acum este de neconceput...

Dar Măria-Sa însă nu accepta ruptura și a replicat, din nou, cu tonul de arbitru :

— Nu pot accepta presiunea partidului dumneavoastră, care, în acest moment, coincide în mod nefericit cu presiunea externă.

— Dar n~are nici o legătură ! a protestat bătrînul.

— Vă înșelați, are ! Și după o pauză : Este de neîngăduit să-mi cereți exact ceea ce-mi cere și Petersburgul.

Bătrînul nu și-a plecat fruntea, dimpotrivă, și-a ridicat-o cu orgoliu. Ar fi vrut să-moară sărac și curat, dar să se știe, s-o știe întreaga lume. A spus :

— Chiar dacă m-aș supune deciziei voastre, aceasta nu m-ar atinge moralmente. Și sec : îi vom oferi lui Bră-tianu ceea ce merită, în sesiunea secretă.

A ieșit, fără a mai primi, la despărțire, cele două degete pe care prințul le întîndea vizitatorilor întîmplă-țori. Rămăs singur, prințul a început să se plimbe prin bibliotecă, încercînd să-și pună gîndurile într-un rost, într-o ordine. Peste o clipă, din mișcarea lui interioară a rezultat o judecată silogistică, pe care ar fi putut s-o •transcrie și în jurnal :

„Liberalii, menținuți la putere, vor da niște conservatori de nădejde ; conservatorii, ținuți oricît în opoziție, nu vor da niciodată liberali.”

Dar, sfidînd protocolul curții, Lascăr Catargi s-a întors, ca să-i spună Alteței-Sale, din prag :

— Se acumulează incidente inadmisibile. Au început jafurile, incendiile, dezordinile...

O nouă oprire 32 avut loc la Cotul Ax-geșului. Heiene a vrut să qoboare din cupeu, ca să revadă conacul și îngerii, dar tatăl s-a opus. Fără a-și lămuri de ce, Rășcanu i-a interzis fetei să facă drumul pînă

la casa bunicii, gîndindu-se poate că revederea ar indispuce-o. Avocatul avea în minte parcul pustiu, acum probabil dezolant, cavoul, dar și năvala slugilor, care ar fi întâmpinat-o cu lacrimi pe domnișoară, bocind-o apoi că pe un mort. Avocatul a preferat să meargă singur, pînă la conac, lăsînd trăsurile în șoseaua principală și refuzînd să accepte tovărășia lui Toma.

Ceea ce-a văzut, încă înainte de intrare, l-a înfiorat : poarta uriașă, din fier forjat, dărîmată. Clopotul, cu care oaspeții își vesteau sosirea, era rupt de la stîlp și aruncat pe jos. Rășcanu a străbătut cu grabă aleea, semănată cu dărîmături și gunoaie, îndreptîndu-se spre cavou, dar din nou s-a oprit, cu picioarele moi. S-a rezemat cu mîna de un copac, ezitînd să se apropie : acoperișul cavoului era spart ca de o explozie, bucăți de marmoră și așchii de sticlă împrăscasera zăpada. Ușa smulsă, din vitraliile de la ferestre rămăseseră numai nervurile vinete de plumb.

Avocatul s-a răsucit spre conac — primul gînd a fost la îngeri — dar s-a tras înapoi și a închis ochii. Dacă nu nimerise altundeva, atunci, precis, vederile îl mințeau. Și-a șters ochii cu batista, era treaz pe deplin : avea în față o ruină, craniul clădirii îl aținea pe el, omul viu, din orbitele negre, goale, mînjite de funingeni. Arseseră pînă și canaturile de lemn ale ferestrelor, ușorii ușilor, stîlpii cu arcele frumos cioplite ai balconului de la etaj. Un singur reper, rămas intact : sarcofagul roman, aflat lîngă peronul conacului, în care bunica plantase o tufă de trandafiri, acum scrumită.

Rășcanu s-a lăsat purtat de pași spre decorul absurd, pînă la treptele de piatră, pe care le-a urcat. Și-a șters automatic picioarele, s-a descoperit, a intrat, s-a lăsat absorbit în măruntaiele ruinei, spre odaia care adăpostea îngerii. Cînd a ieșit, după o vreme, legănîndu-se, avocatul arăta ca un supraviețuitor de la Herculănum, care ar vrea să se încredințeze că cerul rămăsese pe loc.

Cînd, anevoie și 33u popasuri multe, s-a reîntors la șosea, Anne l-a întrebat din cupeu :

— Totul e în ordine ?

— Desigur, draga mea.

Costi Aldea a primit vizita unui ofițer superior din jandarmeria imperială de front, Giers Serghei Eduardo- vici, după cum s-a prezentat, care era însoțit de un căpitan și un sublocotenent, aceștia ruși după nume. Cei trei căutau dezertori din armata rusă și s-au interesat dacă proprietarul moșiei nu acordase cumva adăpost unor asemenea fugari. Trăsura cu cei trei trăsesese în curtea conacului, dar la poartă mai rămăsese o grupă înarmată de jandarmi călări.

— Știați că la București a izbucnit o mișcare tulbure, o rebeliune sau așa ceva ?

Costi Aldea n-a avut cînd să se redreseze de sub emoția acestei știri, să întrebe ceva, fiindcă oaspetele a continuat :

— Se pare că guvernul nu stăpînește situația. În București nici nu există armată. Va fi- probabil de data-toria noastră să intervenim Apoi brusc : Ar fi cumplit ca și la voi să se întindă molima...

— Ce molimă ?

— Anarhia.

Costi Aldea nu-și venea în fire, ceea ce auzea nu părea credibil :

— Nu înțeleg ce spuneți, a murmurat el. La noi nu poate să fie nici o anarhie.

— Dar e revoluție **I** a strigat colonelul Giers. Unitățile noastre sînt deja mobilizate...

Costi Aldea a zîmbit, acum era deplin stăpîn pe sine :

— Domnule colonel, i-a spus oaspetelui, vă persecută o fantomă. Vă rog să luați loc.

Colonelul Giers — probabil rudă cu ministrul imperial de finanțe — s-a lăsat în scaun și le-a îngăduit și celor doi subalterni să se așeze. A'trecut la un alt subiect, legat totuși de primul :

— Pe noi ne preocupă în principal chestiunea dezertorilor, a spus el.

— Nu primesc dezertori, i-a răspuns Aldea. Eu sînt un militar. Tocmai, a aprobat colonelul de jandarmi, sînteți militar și ați avut o misiune de onoare. Ați fost ofițer de ordonanță pe lângă Nikolai Nikolaevici, comandantul suprem al frontului nostru comun. Se presupune că sînteți un fidel al înălțimii-sale, un prieten al Rusiei.

— De ce n-aș fi ?

— Tocmai. Apoi, prevenindu-l : Numai că la noi sînt două Rusii : una a dezordinei și cealaltă a ordinei.

— Pentru mine nu există decît o singură Rusie ! a spus Aldea, care l-a întrerupt pe oaspete.

Acesta nu l-a mai confirmat, printr-un nou „tocmai”¹¹.

— În sfîrșit, a spus oaspetele, aceasta este chestiunea noastră internă.

— Tocmai i a aprobat gazda.

Pînă în clipa aceea subordonații nu scosese nici un cuvînt. Unul dintre ei, sublocotenentul, părea că memorează convoorbirea ; căpitanul, care era ceva mai liber în mișcări, a întrebat :

• — Îl cunoașteți pe Maxim Maximovici ?

— Pe cine ? și Costi Aldea a tresărit.

— Ați fost în anturajul lui în Kazanlîk și apoi la Adrianopole. Era unul dintre ofițerii marelui duce...

— Ce-i cu el ?

— Tocmai, asta e, a intervenit colonelul, că nu știm nimic despre el. V-a trimis cumva vreo scrisoare ?

• — Nu ! a răspuns Aldea, hotărît. Apoi cu mînie : Domnilor, sînt supus oare unui interogatoriu ? Vă aflați totuși în casa mea !

— Dar e de mare importanță pentru noi să ne spuneți tot ce știți despre acest personaj... Mai e și unul cîrn, care poartă ochelari cu ramă de aur. Un tip mongoloid...

— Domnilor, l-a spus Aldea, nu știu despre cine vorbiți. Și refuz să am amintiri, despre lucruri care nu mă privesc.

Această răspicare a provocat un gol în discuție. Colonelul Giers nu s-a ridicat totuși, a rămas în scaun și și-a aprins țigara.

Trecem printr-un moment greu, a reînceput el, cu glas obosit. Un moment greu și pentru noi, și pentru dumneavoastră. Apoi sărind la altceva : îmi permiteți să privesc biblioteca ?-Invalidul i-a îngăduit și colonelul a început să se plimbe prin dreptul rafturilor cu cărți. Mormăia satisfăcut :

— Tactică... Strategie... Tir... Astronomie... Mecanică... Apoi privind gazda : Sînteți un enciclopedist !

— Eu ?!

— Da, nici vorbă. Dar mă surprinde acest Babeuf.

Și accst Etienne Și acest Charles Fourier. Sînteți un adept al ideilor noi ?

— Credeți că aceste idei noi sînt mai insurgente decît niște idei de mecanică ? a întrebat Aldea. Și îndem- nîndu-l să-și continue rondul : Aveți mai încolo și cîteva biblie !

— Nu la biblie mă refeream. Biblia nu poate lipsi din nici o casă creștină. Apoi, arătîndu-i lui Aldea un alt volum, suspect : La dumneavoastră circulă liber această literatură ?

— De ce n-ar circula ?

— Fiindcă, a explicat colonelul, de aici se trag toate relele. S-ar putea ca și dumneavoastră să vă treziți azi, miine, cu vreo rebeliune sau chiar c-o revoluție, cum prevăd profeții apocalipsului de pe la noi !...

După purtări, colonelul Giers nu era în mod sigur de la jandarmi ci direct de la Ohrana. Felul cum cerce-tase cărțile, ca la o percheziție, l-â pus pe gînduri pe Aldea. I-a certificat această intuiție căpitanul, care a intervenit :

— Domnule Aldea, ne' permiteți să controlăm și pivnițele, podul?

— Pentru ce ?! a ripostat el. . .

— Poate că fără știrea dumneavoastră, în casa aceasta, s-au strecurat niscaiva răufăcători.

Colonelul Giers a mai adăugat :

— Dacă voi nu vreți să vă salvați, vă salvăm noi.

Invalidul n-a mai răbdut, s-a ridicat în cîrje și le-a indicat ușa. A scris apoi un mesaj de avertizare către ministrul de interne, pe care l-a trimis la telegraf prin- tr-un slujitor. Peste un ceas, omul s-a întors așa cum plecase. Stația telegrafică nu mai funcționa.

Aproape de Golești, trăsurile Rășcanului au fost oprite de un cordon de cavaleriști români. Un căpitan, foarte politicos, le-a cerut călătorilor să-și prezinte documentele. Doamna Helene Nicoară-Rășcanu călătorea în Elveția, însoțită de doamna Anne Rășcanu și de câteva persoane auxiliare. Aurica și Mișa Chioru. Domnul Toma Nicoară, deși avea pașaport, nu obținuse viza Consulatului austro-ungar, și căpitanul l-a sfătuit să nu încerce a trece dincolo, în Transilvania. Cu domnul deputat Rășcanu, ofițerul de roșiori a purtat o discuție aparte :

— Ați întâlnit pe drum trupe străine ?

Rășcanu a negat mut dar știrea l-a tulburat. La spectrul conacului jefuit și ars se adăuga acum o nouă spaimă.

— Ne așteaptă vreo surpriză ? a întrebat el.

— Dumneavoastră trebuie să știți mai bine, căci veniți din zona cu bucluc ! a replicat ofițerul. Tot ce știm noi este că trupele lui Drenteln au ocupat poziții de luptă la sud de București.

Vorbeau pe șoptite. Rășcanu dorea ca doamnele să fie protejate de noua spaimă, deși Anne, coborînd din trăsură, s-a apropiat de cei doi, presimțind ceva.

— Alee, se întîmplă ceva rău ?

— Nimic, draga mea, fii liniștită.

— De ce sînt pe șosea atîtea trupe ?

— Trupele sînt într-un exercițiu militar obișnuit, a explicat Rășcanu, nelăsîndu-1 pe căpitan să intervină.

— Desigur, a aprobat acesta. Spre vest, veți întîlni tot mai multe trupe de-ale noastre. Și prevenitor : Tocmai de aceea v-aș sfătui, domnule deputat, să părăsiți drumul Piteștilor și s-o cotiți spre munte, chiar de-aici.

— Dar noi trebuie să ajungem la Pitești, a intervenit doamna. De-acolo vom lua trenul.

— Va fi foarte dificil să luați trenul ! a prevenit căpitanul. Toate trenurile sînt cedate armatei. Vă sfătuiesc să mergeți cu trăsurile pînă la frontieră. Dar nu pe

Valea Oltului, pe la Cîineni, mai bine pe Valea Dîmboviței, pe la Brădet. ³²

Doamna Rășcanu părea cu totul descumpănită de' aceste sfaturi și din nou s-a adresat soțului :

— Alee, îmi ascundeți ceva ?
— Draga mea, se întâmplă doar ceea ce vezi : se mișcă trupele.

— Dar de ce ne abatem din drum ? a întrebat ea, cu o neliniște sporită. Mie asta nu-mi spune a bine.

Căpitanul părea nervos și grăbit. Doamna Anne îl observa, domnul Rășcanu se străduia s-o calmeze :

— Ce vezi rău în faptul că vom trece-n Ardeal pe la Brădet ? Liniștește-te !

A convins-o să urce în cupeu, lângă Heiene. El a mai rămas câteva clipe lângă ofițer, încercînd să-i smulgă încă un cuvînt, o asigurare.¹

— Tot ce vă pot spune, a mărturisit căpitanul, este că avem ordin să evităm ciocnirile. Se zice că i-ar fi împins pe finlandezi în față. Ce-avem noi cu finlandezii ? Apoi plin de grijă față de domnul deputat : Pot să vă ofer

o grupă de escortă pînă la frontieră.

Rășcanu a acceptat cu mulțumiri oferta. Și-a reluat apoi locul în trăsură, alături de Toma. Ofițerul le-a urat bun voiaj și întoarcere fericită. Convoiul s-a și pus imediat în mișcare, flancat pe dreapta și pe stînga de roșiori. Aurica întinsese încă o punte.

Încă un incident a avut loc în gara Ungheni. Prefectul de Iași, care a raportat la guvern situația, nu dedusese schema actului de anarhie petrecut la frontiera de pe Prut, dar conu Mihalache, citind raportul, a observat imediat făcătura. Aceiași pahonți care s-au încăierat cu autoritatea vamală, pornind de la un nimic ; aceeași derută a grănicerilor, care n-au ripostat din primul moment, lăsînd să fie ocupată gara. Apoi replica prefectului, un tînăr ce nu și-a pierdut capul, a intervenit eficient cu forțe proaspete, restabilind ordinea. Totuși, și un element nou : gara³² urma să fie incendiată, petrolul deja fusesse aprins,¹ un individ cu glas de muiere, cocoțat pe acoperișul clădirii, țipa isteric : „— Foc,

foc !". Dar grănicerii au stins iute focul, mai înainte ca forțele de dincolo de apă să sară*n ajutor. Erau gata pregătite : cîteva companii de cazaci-pompieri urcaseră deja în bărci. Istericul de pe acoperiș, pogorit cu scara, a fost băgat la beci, să se răcorească.

J

După încă un popas, în zona montană, Toma a trecut alături de Helene, în cupeu, doamna Anne s-a așezat lângă soț, în trăsură acestuia. Trebuia mai de mult să se facă această schimbare, pentru ca tinerii să rămînă singuri, să-și poată vorbi fără martori în puținul timp de care mai dispuneau pînă la graniță. Părinții, ca părinți, nu mai aveau ce-și spune, deși doamna Anne a continuat a-l cicăli mărunț pe soț, dîndu-i sumedenie de sfaturi, pe care-l tot ruga să le rețină. El aproba, asigurînd-o că va proceda întocmai, dar cu gîndurile cenușă. Nu se putea extrage, cu oricît efort, din vedenia conacului ars, rămasă în spate, nu se putea împăca nici cu priveliștea zilei următoare, din care Helene avea să lipsească definitiv. În surdină, o auzea pe Anne :

— Să nu-ți- faci griji cu bălțile. Contractele de arendare au fost prelungite cu încă trei ani, ți-o reamintesc. Am primit și avansul, Zagudi e un om de onoare, va depune la termen tot ce datorează.

El mormăia aprobări, ea nu mai contenea cu recomandările, care-i treceau lui Rășcanu-pe lângă urechi.

— Mai curînd să fii prevenitor cu Garussi. Nu-i lăsa hîrțile casei pe mînă, nu-l lăsa singur în birou, rezumă-l la chestiunile tale de tribunal.

— Ai spus ceva ? a întreat, dar Anne n-a luat în 'seamă întreruperea, și-a desfășurat mai departe monologul.

— De casă, cum³² ți-am spus, se va ocupa tahte Clotilde. Nu știu dacă n-ar fi potrivit să o aduci la noi pe Matei, de la Cotul Argeșului, ca să te servească. Acolo tot nu mai are nimic de făcut...

El a tresărit ; doamna nu ştia ce spune. În spate, apăruse o altă realitate, pe care Anne o ignora inconştient. Matei, femeia majordom-valet-secretar-chelărească a bunicii Grădişteanu, care sigur pierise în flăcări, într-adevăr nu mai avea acum nimic de făcut în conacul ars. Răscanu putea lesne să invite fantoma lui Matei, la Bucureşti, ca să-l slujească.

Trăsurile opriseră pe culmea unui dîmb de piatră, între păduri de smirnă verde, într-o' linişte de rai. Helene a coborît, ajutată de Toma. După cîtiva paşi, prin zăpada orbitor de albă, tînăra doamnă s-a îmbujorat în obraji, înviorată de aerul odorifer şi tare. A respirat lung, cu plăcere, simţindu-se frumoasă. Era fericită că trîmba de aburi, trimisă în sus, îi recade pe umeri în ace de brumă.

— Papa, l-a strigat ea pe tată, rămas cu mult înapoi, ţi-aminteşti ce mi-ai promis acu cinci ani, într-un ajun de primăvară ?... Că mă iei la vînătoare de cocoşi sălbateci...

El nu-şi mai amintea, urca încet la deal, prin zăpada scîrţitoare, încîntat de vioiciunea fetei. Helene povestea, cu euforie, în gura mare :

— Acuşi, acuşi vine timpul cînd va cînta cocoşul sălbatec, mi-ai spus. Te iau cu mine la Brădet, să-l asculţi. Ştii cum cîntă, m-ai întreat, **tetrao urogalus** ?... Eu n-am auzit, pînă azi, cum cîntă **urogalus teirao**. Apoi cu reproş : De ce nu ne-am oprit măcar o clipă la Brădet ?

Lui Răscanu îi pierise zîmbetul ; a intervenit şi Anne, care venise lîngă facă :

— Chiar, Alee, de ce-am ocolit Brădetul ? Ne puteam opri la conac, rriăcar o clipă, cît să-l revadă Helene. Acolo zac atîtea amintiri...

Nu ştia oare doamna Răscanu că Brădetul nu le mai aparţinea încă din vară ? Sau juca scena imputării, ca s-o mîngîie pe Heiene ? Ce doi soţi se menajau cu grijă, se menajaseră pînă atunci, tăinuindu-şi reciproc necazurile care se puteau tăinui, pînă cînd acestea — precum boala lui Heiene — le ieşeau brutal în cale, paralizîndu-i. Tatăl a încercat şi de data aceasta să facă faţă bună.

— Anul viitor, după ce te întorci, i-a spus fiicei, îţi promit solemn, te aduc la Brădet să auzi cum cîntă cocoşul sălbatec...

— La Brădet ! a precizat Heiene, însușindu-și minciuna.

— La Brădet ! a întărit încă o dată domnul Rășcanu.

Au urcat din nou în trăsură, au pornit la drum, dar apropierea graniței, și a stîlpului -de hotar, a introdus muțenia între călători. Avocatul a închis ochii, așteptînd cu strîngere de inimă ciocnirea ; golită de cuvinte, doamna Anne tăcea. De la un timp, caii mergeau încet, tot mai încet, la pas. Oprirea la bariera pichetului de grăniceri a fost ca o stingere.

Dar formalitățile vamale au durat mult, era enorm de mult bagaj, vreo două furgoane pline cu baloturi, lăzi, geamantane, valize. Pentru a nu se dubla controlul, la celălalt punct de vamă, vameșul român l-a poftit pe jvameșul de dincolo, propunîndu-i să examineze împreună listele de obiecte și eventual bunurile. Vameșul austro-ungar n-a vrut să cerceteze listele, doar s-a mirat de mulțimea bagajelor.

— înțeleg că tînăra doamnă se mută din România ! a presupus el, apreciind din ochi uriașa zestre. Pentru totdeauna ?

— O, nu ! a protestat Rășcanu. Doamna va reveni curînd.

Tînăra doamnă se afla împreună cu Toma, la stîlpul de hotar. Cei doi n-au fost stînjiți de nimeni pînă în clipa cînd s-au încheiat formalitățile și cînd Toma a ajutat-o pe Heiene să urce în cupeu. A urcat și el lîngă ea, iar părinții rămași jos le-au respectat clipa de despărțire. Doamna Anne și-a reluat locul lîngă fiică. Puteau porni spre Alpi, via Brădetul de Dincolo. Aurica întinsese ultima punte de pînză, după ce-a înnodat la un colț un pol de aur.

Dar Helene, exuberantă, a scos capul pe fereastră și i-a spus tatălui :

i — Te rog mult, papa, lasă îngerii lui Luca dela Robbia la locul lor. O să vin să-i văd. îmi aparțin.

Helene nu știa că și îngerii zburaseră.

La București începuse sesiunea secretă.întorcîndu-se de la frontieră, Rășcanu a >,avut neplăcerea să constate că la Parlament lucrurile se aflau în aceeași stare. Nimic despre chestiunea externă, acum internă, dcar nimicuri, chiar dacă niște nimicuri legate de haosul din țară.. Oare parlamentarii jucau o farsă ?

— Domnilor, a început deputatul Holban, am luat cuvîntul ca să-i spun domnului ministru că-n zadar mă combate, zicînd că nu se comit abuzuri. Ea se comit abuzuri strigătoare pe drumurile de fier, precum în gara Roman, unde șeful de gară...

Fluierături, aplauze, întreruperi violente, Holban a continuat, peste incidente, să-și depene povestea minora :

— În Roman, domnilor, șeful de gară, ca să facă mai mult dever de comerț antreprenorului locantei de acolo, găsește mijlocul de a cla plecare trenului spre Cernăuți cu cinci minute înainte ele venirea trenului de București, pentru ca două-trei sute de pasageri să fie silite a rărnîne o zi în Roman, ca să facă consuma ii une...

— Și-n Piatra Olt la fel.

Holban i.-a dat înainte. :

— Astfel, celebra trupă a italianului Rossi, care

ne-a făcut onoarea d-a se opri și la București, ca și trupa Adelinei Patti, a. fost silită să rămână o zi întreagă în gara Roman, la locantă, unde artiștii, de tristețe...

Dar vivandierele, care se plimbă liber pe ulițe și-n gări, peste tot ?

XIII

!Clopoțelul pudic al domnului C.A. Rosetti opri intervenția. Ministrul de resort s-a adresat celui care interpela :

— Doriți să se desființeze acele trenuri ?

— Doresc să nu se facă promisiuni falacioase, doresc a se rezolvi problema cu urgență, căci dacă situațiunea aceasta nu se curmă...

Apoi o intervenție a deputatului Buescu, ceva mai serioasă, în chestiunea bugetului pe anul în curs : plata drumului de fier al companiei Crawley, plata rechizițiilor, plata datoriilor statului din anii trecuți, creditele extraordinare din cursul anului 1877, toate ridicându-se la un capital nominal tinzând spre suma uriașă de aproape jumătate de miliard. Voci blazate, voci iritate :

— Adăugați risipa !

— Risipa și camăta, care au măcinat atâtea averi !...

Apoi soluția salvatoare, aruncată de un „roșu“, cirac al lui Brătianu :

— Inițiindu-se însă o bancă de scompt și circulațiune, capitalul va ajunge lesne să se găsească cu cinci la sută, iar cu modul acesta de procedură vom reuși să reducem la jumătate sau măcar la două treimi sarcinile datoriei publice...

— Dar de unde să împrumute guvernul cu cinci la sută ?

— De la o bancă de scompt !

— Și banca de scompt de unde va lua capital ?

Altceineva, un „alb“, i-a dat „roșului“ replica meritată, demontându-i argumentele :

— Să vă spun eu cum vom proceda domnilor : vom lua împrumut cu patruzeci la sută, ca să facem o bancă de scompt care să dea împrumut cu cinci la sută, astfel încât dobânzile să se ridice la patruzeci și cinci la sută, căci așa-i pe la noi !

Ilaritate.

— Domnilor, de ce cheltuim mai mult decît avem ?

— Aşa cheltuiesc şi francezii !...

— Frantujii ? ! Aşa rîde !

— Nu rîdeţi, căci ~~X~~ ^{Mih} în ajutor creditul şi astfel nu sînt ameninţaţi de nimic.

—: Domnilor, să facem o imperioasă invitare guvernului pentru a se gîndi la o bancă de scompt !

Chestiunea externă a fost atinsă doar tangenţial de un vorbitor, domnul Cantili, care a invocat problema exproprierii silnice a unor pămînturi pentru construcţia 'unor drumuri strategice de, fier în interesul armatei ruse. Kogălniceanu a intervenit, asigurîndu-1 pe vorbitor că cunoaşte problema.

— Nu este însă cazul, a spus ministrul de externe, a acţiona în justiţie pe do'mnul Polianov sau pe domnul Zaburov sau pe domnul Warşavski şi alţi asemenea antreprenori, căci îl întreb pe domnul Cantili : apoi numai aceştia au făcut expropriaţiuni ? Apoi de ce nu-mi vorbiţi şi de expropriaţiunile de la Filaret, Focşani, Ungheni şi din alte părţi din ţară unde s-au făcut lucrări de garaj pentru armata rusă i Şi după o pauză, în care şi-a luat suflu : Eu vă declar, domnilor, că mi-ar fi greu să urmăresc pe toată lumea care a întreprins expropriaţiuni în România, şi nici nu ştiu dacă aş găsi pe toţi acei constructori pe care voieşte domnul Cantili să-i urmărească. Dar pe împăratul Rusiei îl găsesc, ştiu bine unde stă.

Răşcanu a ieşit din aulă ceva mai satisfăcut ; îl văzuse în loja diplomaţilor pe baronul Stuart, care scria de zor. Acesta, sigur, avea să trimită o notă la Petersburg în chestiunea adresei domiciliare la care se referise Kogălniceanu. Totuşi atît cît fusese era prea puţin, şi Răşcanu a, împărtăşit aceste consideraţii unui coleg care fuma, domnul Dimancea.

— Cum puţin ? ¹³³ s-a mirat Dimancea. Dar chestiunea externă s-a discutat separat, în sesiunea secretă a Camerei şi Senatului.

— Cînd asta ?

— Acum cîteva zile. Şi lămurindu-1 : Prin consens, nimeni nu mai discută în public nimic. Doar presa, care e liberă să spună orice. Bar te asigur că chestiunea a fost discutată, cu toate actele pe masă.

Rășcanu devenise livid, mut, inutil, ca un actor scos din rol. Nu s-a putut lungă vreme dezmetici, deși Dimancea continua să-i explice :

— S-a convenit să tăcem și să lăsăm guvernului mîna liberă. S-a dat un vot de încredere guvernului. Domnul Brătianu a și spus : Mulțumesc opoziției, care, în acest ceas de răscruce, a găsit tăria de a trece peste deosebirile de vederi...

— Cînd s-a întîmplat asta ? a mai întrebat.

— Acum cîteva zile. Ceea ce vezi 'acum e suprafața.

Rășcanu a coborît fără întîrziere la subsol, la arhiva

Camerei, unde se afla registrul dezbaterilor. A cerut dosarul ședinței secrete și stenograma, care abia fusese descifrată. Numele participanților la dezbateri încă nu fuseseră întregite protocolar, erau însemnate doar cu inițiale, unele texte aveau goluri, descifrări nesigure, dar acestea nu-l împiedicau pe deputat să intre în temă. A și intrat, cu sentimentul că pătrunde în pîntecele unui vulcan care fierbea. Culmea era că nu vedea vorbitorii — toți prezenți deasupra. În aulă i — îi auzea doar scurt, sugrumat, niște glasuri în furtună.

Situația devenise clară, lumea se schimbase la față, chiar dacă zăpezile nu se topiseră încă. La Petersburg, marele kneaz Gorceakov i-a confirmat oficial lui Iancu Ghica că guvernul imperial revendică Basarabia — nu și-o revendică, și-o adjudecă !, în plus, Rusia își rezervă dreptul de liberă trecere cu trupe pe teritoriul român, conform articolului VIII din tratatul de pace, un tratat abia subscris, nesubscris — și nici măcar cunoscut de guvernul român.

Notificarea, rece, seacă, 'bruscă, a dus la înghețarea raporturilor între cele două părți, care a și coincis cu un viscol. În cîteva puncte, chiar pe teritoriul român, linia telegrafică fusese ruptă, mesajul din Petersburg, foarte sincopat, a fost

retransmis semn eu semn, după legarea firelor, astfel încît textul pe care Rășcanu îl avea în față, prima piesă din dosarul de la Parlament, nu lăsa nici un dubiu.

„L'Empereur et le Chancelier m'ont formellement fait connaître leur intention de reprendre la partie de la Bessarabie jusqu'à Kilia. En compensation, la Roumanie recevra le delta du Danube, la Dobroudja, y compris Kustendji. Les arguments à Vappui sont : que le dit territoire a été retrocedé à la Moldovie et non à la Roumanie, qu'il a été arraché par un traité dont il ne reste plus rien, qu'il n'est pas juste que la Russie seule le respecte à son détriment et que cette revendication est pour elle une question d'honneur et de dignité nationale”²⁶

Textul era mai limpede decît lumina zilei, deși intermitența transmisiunii telegrafice lăsase între cuvinte mari pauze, care subliniau tonul rezolut, definitiv. Pentru a spulbera orice iluzie că decizia s-ar putea modifica în ultima propoziție se spunea :

„Quels que soient vos arguments, il ne peuvent en rien modifier notre décision. Elle est inébranlable.”²⁷

Erau chiar cuvintele marelui cancelar, adresate oficial lui Ghica. O nouă telegramă, imediat următoare, conținînd o ultimă informație din Petersburg, se înfățișa cursiv — linia telegrafică fusese restabilită și-n stepă, sub ger, iar generalul

26 „împăratul și Cancelarul mi-au adus formal la cunoștință intenția lor de a relua partea (de sud) a Basarabiei pînă la Chilia, în compensație, România va primi Delta Dunării, Dobrogea și, bineînțeles, Constanța. Argumentele în sprijin sînt : că sus-zisul teritoriu a fost retrocedat Moldovei și nu României, că a fost smuls printr-un tratat din care nu mai rămîne nimic, că nu e drept că Rusia singură să-l respecte în detrimentul ei, că această revendicare reprezintă pentru ea o chestiune de onoare și demnitate națională.”

27 „Oricare ar fi argumentele voastre, ele nu vor putea cu nimic să modifice decizia noastră. Aceasta este de neștrămutat.”

transmitea :

„Le Gouvernement russe vient de mobiliser quatre divisions dites de reserve, à seize bataillons chaque, dont l'une est sur le point de partir. Il est à craindre qu'elles ne soient destinees, en partie du moins, à occuper la Bessarabie roumaine ou meme la Roumanie, toute entiere.”²⁸

Rășcanu a intrat brusc în tumultul vocilor. Un tipăt țîșnit din stenogramă i-a spart urechile :

„— Domnilor, e periculos să vorbim, ne vor ocupa !” Apoi replica, la fel de alarmantă :

„— Dar sîntem deja ocupați, țara se află sub putere străină !... Dați alarma, scoateți trupele din cazărmi, nu mai e altceva nimic de făcut..

Apoi o voce liniștitoare :

„— Domnilor, eu nu cred că rușii ne vor lua Basarabia. Tăiați-mă, spînzurați-mă, dar eu unul nu cred. Căci ce reprezintă, la un mare imperiu, aceste trei județe cîte ne-au mai rămas din Basarabia ? Un nimic. Și atunci de ce să ne-o ia ? Spuneți-mi de ce, ca să pricep !”

„— Păi ne-o iau, domnule, nu vezi ?”

„— Dar eu nu cred. Cum să iei lucrul altuia, ceva ce nu-ți aparține și nu ți se cuvine ? ! Tocmai de aceea zic să ne adresăm țarului cu o suplică. Majestatea-Sa e o persoană sensibilă și va înțelege. E un mare suveran, un liberator de nații, iar rușii ca neam sînt calzi, buni, generoși. Cred în Dumnezeu...”

Apoi vocea unui inocent :

„— Domnilor, să încercăm totuși a ne pune și pe pozițiunea lor. Să vedem pentru care rezon rușii pretind Basarabia. Stă la baza acestei pretențiuni vreun temei de drej/t ?”

Apoi răspunsul : ³⁶

„— Nu pe drept se pune cheștiunea, căci nu există vreun temei de drept. Ei zic însă că-n ultimul secol, și

²⁸ „Guvernul fus e gata să mobilizeze patru divizii zise de rezervă, a cîte șaisprezece batalioane fiecare, dintre care una e pe punctul de a pleca. Se crede că ele nu vor fi destinate decît în mică parte ocupării Basarabiei române sau chiar a României întregi.”

aceasta este adevărat, s-au bătut cel puțin în câteva rînduri pe pămîntul Basarabiei, au dat adică lupte.”

„— Așa e, s-au bătut chiar pe vremea lui Carol al XU-lea, care a avut lagăr la Tighina. Atunci au ajuns întîia oară rușii lui Petru cel Mare în Basarabia. “

Apoi .contrareplica

XIII

„— Da, domnilor, dar un loc pe care te bați nu-ți dă drept asupra lui decît dacă îți aparține. Ei s-au bătut astfel și'n Alpi. Le aparțin oare Alpii ? Și turcii fac trînte pe saltea, dar luptătorii nu iau salteaua cu ei, după trîntă, decît dacă le aparține. E acest pămînt dintre Nistru și Prut o saltea pe care s-o ia oricine în spinare ? ! Să fie clar : Basarabia n-a fost și nu este a rușilor”.

Apoi vocea lui Brătianu :

„— Domnilor, s-au invocat aici bătălii. Dar cu cine s-au dat aceste bătălii ? Disputatu-ni-s-a nouă acest pămînt al Basarabiei cu sabia ? Purtat-am noi vreodată lupte, cu vecinul de la nord, pentru acest pămînt ? Căci există și un drept al săbiei, un drept sălbatic, dară nici acest drept în cazul oponentilor noștri nu se poate invoca. N-am încruciașat sabia cu dînșii pentru acest pămînt niciodată. În 1812, Basarabia ni s-a luat peste capul nostru, fără a fi în posibilitatea de a vărsa sînge. În 1856, prin Tratatul de la Paris, ni s-au restituit trei județe, făcîndu-se primul pas în favoarea dreptului. Acum, în 1878, cele trei județe se cer înapoi, și cui se cer ? Se cer chiar țării de care te leagă un tratat ce-ți impune a-i respecta integritatea, o țară aliată, împreună cu care ți-ai vărsat sîngele pe cîmpurile de luptă. “

„— Și atunci ?”

Tot Brătianu :

„— Atunci ni se propune o compensație. Dar, domnilor, cînd un proprietar mic, un moșnean, are o moșioară de la moșii lui rămasă, pe care fiecare străbun al lui a apărat-o și a asigurat-o -prin sudoarea și chiar prin sîngele lui, acela iubește cu drept cuvînt pămîntul său și orice schimb i s-ar propune, el niciodată nu va da mica lui moșioară pe acel schimb”.

„— Atunci ?”

„— Atunci va hotărî istoria, a strigat vocea lui Ko-

gălniceanu. Din punctul de vedere al dreptului chestiunea e soluționată. Uzurparea nu dărîmă niciodată dreptul".

Apoi atacuri la Brătianu, mai vehemente ca oricînd.

Apoi răspunsul lui Brătianu, mai defensiv decît orieînel, dar și o ieșire în față, cu pieptul gol

XIII

„— Acuzați-mă pe mine, acuzați-mă de tot ; această acuzare reprezintă în fond voința națiunii și reprezintă un nu hotărît, răspicat în afară. Ceea ce noi nu putem răcni, nu mai avem glas, răcnește opoziția, răcnește domnul redactor de la „Timpul”.
Apoi brusc : „—Dacă vreți puterea, poftim !”

Apoi riposta :

„— Acum ? ! Acum nu ! Acum spală-te dumneata cu puterea pe cap. Întîi să faci bine să scoți țara din prăpastie. Scoate-i întîi pe ruși din țară, că dumneata i-ai adus !”

„— Cum i-am adus eu, domnilor, cine afirmă o asemenea nebunie ? A, vă referiți la Ccnvențiunea din 4/16 aprilie, subscrisă de colegul meu de la externe, prin care trupele rusești au căpătat dreptul de a trece prin țară ! Apoi mai bine era dacă lucrurile se petreceau într-altfel, dacă rușii intrau fără convențiune ? Și dovadă că intrau și fără convențiune este că au intrat mai nainte de a fi votată de dumneavoastră.”

„— Atunci de ce-ați mai subscris-o, dacă tot intrau ? Nu erau oare mai bune garanțiile anterioare ale marilor puteri, ale Europei întregi ?”

„— Garanții ? Dar ce-a făcut Europa, pe care acuma mi-o puneți în cap ? Apoi, domnilor, e un fapt necontestat că marile puteri nu numai că i-au lăsat pe ruși să intre, dar nici c-au voit să se amestece întru nimic. Nu cumva fiindcă afh făcut noi o convențiune cu Rusia, puterile ga,rante au îngăduit ca rușii să intre în România ? E absurd, și fiind absurd, nimeni nu poate susține una ca asta. În schimb, convenția ne întărește-n dreptul nostru asupra întregului teritoriu. Și nu noi, astăzi, sîntem aceia care o sfîșiem !”

Dar invocarea Convenției a atras atenția asupra lui Kogălniceanu — el era cel care o subscrisesse cu mîna lui, — și tirul s-a îndreptat asupra lui conu Mihalache :

„— Nu înțeleg ce fel de speranță a putut pune cineva în această convențiune, cînd disproporția dintre puterile semnatare a fost și este atît de mare încît niciodată nu-i de închipuit o paritate. Cum să

pui în hamul dreptului un pui' de găină și-un cal, un
țînțar și-un armăsar ? Pozi-
țiunea care se face
Româniși prin această convențiune este întocmai
pozițiunea pe care o făceau romanii popoarelor pe
jumătate cucerite, așa-numiților soci **yopuii ro-
vtani.**”²⁹

„—De unde și rezultă **sociofrauda !**”³⁰ „— Dar
dreptul de a încheia tratate îl relzervați atunci
numai celor mari, care sînt sau pot fi pe picior de
egalitate cu alți parteneri ?”

„— Eu n-am vorbit de drept ci- de călcarea
dreptului, cu rfeferire directă la popoarele pe
jumătate cucerite”.

Se foloseau aceleași argumente cu care, în urmă
cu un an, P.P. Carp atacase convenția. Bubuiau din
nou tunurile grele, puse în bătaie de conservatori.

„— Și am fost noi oare, pe jumătate cuceriti, cînd
s-a semnat convențiunea ?”

„— Am fost, căci pe teritoriul nostru se aflau trei
sute de mii de baionete străine. Noi am respins
atunci răspunderea morală a unui act făcut în
asemenea con- dițiuni. Cum respingem azi pacea
care ni se impune”.

„— Dar cine o primește ?”

„— Să răspundă domnul ministru de externe !”

„— Să răspundă domnul prim-ministru !”

Domnul prim-ministru n-a răspuns imediat, s-a
dat pauză.

După'pauză, Kogălniceanu a dat o replică scurtă,
care va fi fost precis urlată :

„— Nu opoziției trebuie eu să-i răspund, ci nației,
care și ea la rîndu-i răspunde-n această clipă în fața
istoriei”.

29 **Aliați ai poporului roman.**

30 **Asociație frauduloasă.**

La fel cum scurt a răspuns și premierului Brătianu, care a strigat :

„— Să-mi tăiați capul, dacă nu voi face tot ceea ce pot pentru drepturile noastre”.

A urmat rumoare, căci așa consemna stenograma : „Rumoare”, după care domnii deputați au fost poftiți să examineze actele și corespondența secretă dintr-e cele două cabinete. Rășcanu a dat la o parte convenția din 4/16 aprilie, subscrisă de baronul Stuart și de Kogălniceanu. A dat la o parte și telegrama prin care marele duce Nikolai Nikolaevici cerea prințului Carol să treacă Dunărea, cu trupele sale, în ajutor. S-a întors totuși și a mai recitit-o o dată :

„Prie de faire fusion, æemonstration et, si possible, passage du Danube, que tu desires faire.”³¹

Apoi o telegramă somativă a lui Kogălniceanu către prinț, care se afla la Poiana, lângă trupele sale :

„Je prie donc Votre Altesse de me faire dire si la demande imperiale a ete faite â Votre Altesse verba- lement ou par ecrit. En tous cas toutes les pieces qui s’y rapportent doivent etre soigneusement gardees.”³²

Kogălniceanu avusese deci o precisă intuiție a chestiunii, chiar atunci, în vară. Aceste piese, toate, se aflau la dosar. Rășcanu a revenit totuși la convenția din 4/16 aprilie, ca să vadă dacă articolul 4 era clar redactat, apt să reziste oricărei confruntări diplomatice internaționale. Făcuse acest

³¹ „Rog să faci fuziune, demonstrațiune și, dacă e posibil, să treci Dunărea, cum dorești.”

³² „Rog deci Alteța-Voastră să-mi comunice dacă cererea imperială a fost făcută Alteței-Voastre verbal sau în scris. În tot cazul toate piesele care privesc acest subiect trebuie să fie cu grijă păstrate.”

examen și cu un an în urmă. A procedat la fel și acum. Articolul era clar redactat, opoziția n-avea dreptate. De altfel toate aceste piese trecuseră din mână în mână, în timpul dezbaterii secrete.

Apoi un document suspect, pus probabil pe masă de Radu Mihail, un fel de manifest găsit de către oamenii poliției în trenul dinspre Ungheni, din direcția în care

urmas sa vină cele patru divizii, un îndemn la liniște și

paciență, adresat populației române, de vreme ce era redactat în română :

„Noi sîntem convinși că oricînd Rusia sare lumii în ajutor. Unde ieste nevoie, iea intră cu trupele. Dea Dumnezeu să ajungă a avea o putere atît de mare încît să intre cu trupele pe toată planeta. Atunci va fi pace universală. Atunci lumea îl va afla pe adevăratul Dumnezeu

Acest document, consternant, citit cu voce tare în aulă, a făcut ca toate patimile de partid să cadă. Primă măsură, Camera, în ansamblul ei, a votat scoaterea de pe rol a procesului împotriva foștilor miniștri conservatori, resta- bilindu-se și în acest fel unitatea din sînul Corpurilor legiuitoare. O voce „roșie” a obiectat totuși contra domnului Maiorescu, recent intrat în Cameră, în urma unor alegeri parțiale, pretinzînd că fostul ministru n-ar putea reprezenta națiunea, pentru motivul „că-l admiră, ba îl și cultivă pe Schopenhauer”. Obiecțiunea a căzut sub blamul zgomotului de indignare, dar a și fost expres respinsă de C.A. Rosetti, care a spus :

„— Dacă am sta toată ziua să ne excludem unii pe alții sub pretextul opiniilor ce profesăm, n-am mai isprăvi. Domnilor, vin rușii peste noi !”

Cei vizați, împreună cu cîțiva amici de aceeași culoare, au continuat a face zarvă, nu le păsa de

pericol, rămăseseră la opiniunea lor, dar prezidentul Camerei a sunat din nou din clopoțel, apoi a bătut cu pumnul :

„— Nu este permis, domnilor, mai cu seamă unui partid democratic, să atace o alegere pentru opiniile filosofice ale candidatului. Căci atunci toți își vor lua dreptul să ne atace, chiar și numai pentru faptul că existăm”.

Nimeni n-a aplaudat, momentul era grav. În cea mai deplină unitate, Parlamentul a votat o moțiune de încredere în guvern, cu deplin mandat de a urma mai departe aceeași politică. Rășcanu a citit moțiunea, la care s-a adăugat un amendament prezentat de Dimitrie Brătianu, fratele premierului. Se recomanda guvernului, prin acest amendament, ca toate documentele externe și interne să fie prompt puse la dispoziția parlamentarilor, concomitent — dacă se poate — cu primirea sau emiterea lor. Kogălniceanu și-a însușit ideea : „— N-ani nimic împotrivă, domnilor. Începînd' din chiar această clipă, Camera și Senatul vor înceta să mai fie în coada evenimentelor și vor trece în față... Să primiți și dumneavoastră, în piept, uraganul.”

Rășcanu n-a mai putut examina restul pieselor din dosarul extern, a amînat pentru o altă zi ; era covîrșit. La ieșire, s-a încrucișat cu cei care tocmai părăseau aula, la sfîrșitul ședinței curente, aceiași domni care-și lăsaseră amprente verbale în dosarele de la subsol. I s-au părut toți niște necunoscuți, niște inși cu chip străin. Aceștia toți, buni și răi, oameni de nimic sau oameni de ispravă, participaseră la un rit grozav și tainic la care el nu luase parte. Aparent liniștiți, boierii Țării Românești arătau acum ca țărani, care, la vreme rea, întorc cojoacele pe dos. P.P. Carp, în blana lui de urs, părea ușor ofensat de vîntul rece de afară.

Apărînd la peron, între Rășcanu și P.P. Carp, Brătianu a spus, privind în zare, peste oraș :

— Vreau să văz dacă au curajul să zdrobească Bucureștii, capitala unui stat liber, care n-are la

barieră un singur soldat.

Colonelul Nigata n-a mai scris la Tokio, ci direct la Berlin, adresându-se atașatului militar al ambasadei nipone din această Capitală :

„Tactica abordată de români în conflictul lor militar cu foștii aliați este pur și simplu stupefiantă : ei au lăsat Capitala fără nici o apărare, nesalvînd decît armata, retrasă spre vest, către munți. Ei par a spune invadatorilor : „Poftiți, sîntem cu mîinile goale. Veți avea imprudența să ne decapitați, sub ochii Europei întregi ?” Ca să confirme tactica, guvernul, parlamentul, instituțiile centrale lucrează normal. Bucureștenii se plimbă liniștiți pe străzi, ca și cum nimic grav nu s-ar petrece în jurul lor. Intre % timp, occidentul european și-a retras corespondenții de presă, părăsind a ignora cu totul ceea ce se întîmplă aici. În această clipită, Europa are la București un singur martor : pe mine. Cer domnului ambasador permisiunea de a rămîne pe loc.”

Japonezul a transformat în telegramă textul epistolei, expediindu-1 cu urgență. Apoi a cerut o trăsură și a ieșit să se plimbe în afara orașului. lăncu Ghica depeșează scurt că moțiunea adoptată de sesiunea secretă a Camerei și Senatului provoacă furie la Petersburg. Parlamentul n-a retras încrederea guvernului,* deci refuză să schimbe guvernul ; la București, presiunea externă n-a izbutit să provoace o criză. Apoi tăcere. Cîteva ore nici un semn din direcția boreală.

Kogălniceanu nu părăsise ministerul, se pregătea tocmai să iasă cînd telegrafistul de serviciu i-a pus pe birou o telegramă nedescifrată, sosită din Petersburg. Mitilineu lipsea, telegrafistul nu avea dicționarul de cifru, conu Mihalache frămînta în mîini hîrtia enigmatică. Cînd Mitilineu a reapărut, ministrul i-a strigat de la ușă :

— Hai, dragă, dezleagă-mi textul !

— Nu așteptați să-l transcriu ?

— Dictează-mi-1!

Ministrul a muiat tocul în călimară și a așteptat. Operațiunea de descifrare era înceată, Mitilineu era ticăit, el pipăia mai întâi fiecare cifră, apoi cuvântul corespunzător, în sfârșit se hotăra asupra cuvântului și-l dicta :

— Petersburg, 1 aprilie 1878...

— Dictează-mi în original, cuvînt cu cuvînt.

Mitilineu s-a conformat. Dar probabil că spaima l-a făcut să înțeleagă dintr-o dată tot textul, astfel încît, după cîteva minute, l-a prezentat transcris ministrului;

„Le Chancelier Gortchakow m’a prie ăe passer chez lui ce matin. Des mon entree il m’a dit : „Est-ce vrai que votre Gouvernement compte protester contre l’article 8 du Traite qui reserve a l’armee de Bulgarie ses Communications avec la Russie ă travers la Rou- manie ? L’Empcfeur deja mal dispose ă votre egard ă cause ăe votre attitude dans la question de la Bes-sarabie, en apprenant que pareille declaration aurait ete faite, a perdu toute patience et il m’a charge de vous dire pour le faire savoir ă votre gouvernement que si vous avez l’intention de protester, ou ele vous opposer ă l’article mentione, il fera occuper la Rou- ‘manie et desarvier l’armee roumaine.“ ³³

33 „Cancelarul Gorceakov m-a rugat să trec pe la el în această dimineată. încă de la intrare mi-a spus : „Este adevărat că guvernul dumneavoastră intenționează să protesteze împotriva articolului 8 din Tratat, care asigură armatei din Bulgaria legătura cu Rusia trecînd prin România ? împăcatul, care este și așa iritat în ceea ce vă privește, din cauza atitudinii dumneavoastră în chestiunea Basarabiei, aflînd că o

Mitilineu se opriase din scris la yltimele trei cifre, simțind că nu mai vede. N-a mai putut continua descifrarea telegramei. Acum aștepta să-i revină vederea. Conu Mihalache lăsase textul din mină și se rezemase cu toată greutatea în spătarul scaunului. Și el aștepta. Era probabil că Iancu Ghica rămăsese în picioare în fața cancelarului, lovit de o orbire similară cu a lui Mitilineu. Era • probabil că marele cneaz se' rezemase în scaun, ușurat, după această declarație.

— Mai e ceva ? a întrebat, fără suflu, ministrul. Mitilineu a găsit resursele să-și ducă supliciul pînă la capăt și să transcrie și ultima frază :

**„Veuillez me donnser au plus tot votre
reponse. Je suis sorti de cet entretien
exaspere et plein d'inquietude sur Vavenir
de notre malheureux pays.”¹**

Kogălniceanu a trimis imediat la Palat mesajul țarului.

În momentul în care amenințarea cu dezarmarea i-a fost adusă la cunoștință, prințul a avut o reacție curioasă : nu de spaimă, nu de revoltă, ci de ușurare. Fusese confirmat. Era- ca și vestea unui deces de multă vreme așteptat, care ar fi fost fatal să se întîmple la un anume termen, acum împlinit. Nu mai putea să refuze realitatea, punînd-o sub semnul imposibilului — **Das ist unmoglich !**, trebuia s-o primească așa cum era.

Și-a lăsat mîinile să-i cadă moi pe lîngă trup și a respirat cu tot pieptul, ⁴ deși a resimțit pe piele o sudoare rea. Cercul tare al gulerului s-a strîmtat brusc și bărbatul în uniformă neagră i-a primit strîngerea. Și-a descheiat un nasture de sus de la

veston, eliberîndu-și gîtul. Era în bibliotecă. Plimbîndu-se prin fața pupitrului, de obicei gîndea. Acum nu putea gîndi, n-a avut puterea să se ridice din jilțul de lemn și să se miște. Vestea stătea materială și inertă sub ochii prințului, iar inerția lipsei de gînduri s-a prelungit. A rămas multă vreme așa, inert, lîngă mormantul de ruine pe care vestea i-1 anunța, adu- cîndu-i-1 sub ochi ca fapt împlinit. Dar faptul nu era încă împlinit, și prințul a respirat încă o dată.

Faptul ar fi fost fatal să se întîmple, să fie pus în execuție, dacă el, prințul, în urmă cu un an, la intrarea în război, ar fi cedat comanda armatei sale. Ca parte componentă a armatei imperiale, armata lui ar fi fost acum dezarmată. Dar nu era. Avea în față doar sentința, încă neexecutată. Prințul s-a ridicat în picioare și a început să-și maseze tîmplele, lent. Voia să-și revină. Mai dispunea de un răgaz — încă — înainte de a hotărî. între el, între sentință și între actul executoriu se intercala un răgaz. O noapte. Poate mai puțin, un ceas. Dar și atît. Un răgaz oricît de scurt era util pentru a ști ceea ce **nu** trebuia făcut. Acest **nu**, refuzul mai întîi, reprimarea impulsului prim, întotdeauna nociv, acest **nu** prim îl definea pe prinț.

A început să se plimbe. Armata încă îi aparținea. S-a oprit în loc. Armata nu i-ar mai fi aparținut însă, dacă în urmă cu un an ceda comanda. Ce posibilitate ar fi avut acum guvernul de a împiedica dezarmarea armatei, în clipa cînd armata română aparținea altcuiva ? Nici una. A reluat mișcarea. Atunci, în urmă cu un an, în timpul tratativelor pentru cooperare, de la Ploiești, Brătianu îl avertizase : „— Mă- ria-ta, trecem Dunărea, ne batem alături de țar pînă unde poștește, dar nu cedăm comanda armatei. “ El, prințul, a ripostat jignit : nici nu-i trecuse prin minte să cedeze comanda armatei sale. ⁴⁸ Îl uluia de fapt nu insistența lui Brătianu de a se păstra comanda, cît cererea părții imperiale de a o ceda. Pentru ce această

pretenție absolut neuzuală și lipsită de temei ? Nu
 putea pricepe fantastica îndârjire a lui Ignatiev, a lui
 Gorceakov, chiar și a lui Nicolas, în a cere ca armata
 română să iasă de sub comanda sa legiuită și să
 treacă sub comandă rusă. De ce ? ! „— Vă spun eu,
 de ce, l-a lămurit Brătianu. Căci sîntem pățiți. La
 început turcii au acceptat și autonomia țării, și
 armata, căci n-aveau înotro. Mai apoi, tot întărindu-
 se ei, sub sultanii cei mari, ne-au slăbit autonomia și
 ne-au împruținat armata. În clipă, cînd ne-au cerut să
 desființăm armata, țara era pusă la pămînt. Apoi au
 venit pe capul nostru fanarioții. Cum să mai existe
 țara, ca țară, fără armata ei ?” Prințul a răbdad cu
 stoicism mica lecție de istorie națională, pe care i-o
 slujea sfetnicul, încercînd să deducă aplicația și
 sensul imediat. Brătianu i-a oferit și acest sens la zi :
 „— Acum rușii ard etapele. Discutînd ieri cu Ignatiev
 despre cooperare, contele mi-a spus-o pe șleau : Noi
 nu dorim cooperare. Dar ce doriți ? l-am întrebat.
 Subordonare ! mi-a răspuns el în modul cel mai loial.
 “ A fost motivul care l-a determinat pe prinț să pără

sească Bucureștii și să plece la trupele sale, în Oltenia. Unde a și stat, așteptînd prilejul : rugămintea lui Nicolas de a trece Dunărea — care n-a întîrziat prea mult.

A trecut Dunărea, în fruntea armatei sale, dar cererile de a o ceda, fie prin despărțirea trupei de comandanți, fie prin fuziunea cu marile unități imperiale, fie prin încredințarea unor misiuni excentrice, departe de centrele de comandă, s-au repetat. Prințul a respins rînd pe rînd toate aceste cereri, iar acum avea piesele întregi. A respirat, resimțind o primă undă de calm. Pe pupitru se afla un pahar de cristal cu apă. N-a cedat setei, deși mîna pornise spre pahar. S-a întors și a continuat să se plimbe, cu pași exacti.

Ce s-ar fi întîmplat, totuși, dacă ceda atunci ? A stat iar în loc, întrebările se aglomerau, îl ținteau cu gurile lor negre. Prințul trebuia să rămînă în loc și să-și răspundă, încă o dată : ce se întîmplă dacă ar fi cedat ? Răspunsul ținea de evidență : cedînd comanda micii lui armate, prințul ar fi pus-o cu totul la dispoziția imperiului aliat, care ar fi dispus cum poftea de corpul expediționar român. De ce n-a'r fi luptat românii în Caucaz, dacă estonii, letonii, finlandezii luptaseră la Dunăre ? A stat din nou în loc, povîrșit de evidențe. Nu presupuneri, fapte. A reluat preumblarea. Se plimba prin spațiul strîmt al bibliotecii ; stătea iar, cît formula o întrebare, pornea mai departe să caute răspuns, apoi din nou stătea pe loc evaluînd rezultatul. Rezultatul, din nou, îl stupefia. Fără armată ! Prințului i-a pierit răsufarea, a stat din nou în loc fără aer, cum ar fi stat și țara. Dar avea armata. Și prințul și-a regăsit respirația.

Și-a luat mișcarea, cu energie. Aparținîndu-i armata, avea țara. Oricît de restrînsă, de împuținată, de micșorată ar fi fost, sub invazia trupelor străine. Fie și o țară redusă

astfel de declarație ar putea fi făcută, și-a pierdut orice răbdare și m-a însărcinat să vă spun, ca s-o comunicați guvernului dumneavoastră, că în cazul în care aveți intenția să protestați sau să vă opuneți articolului menționat, va da ordin să se ocupe România și să se dezarmeze armata română".

"„Binevoii să-mi dați cît mai curînd cu putință răspunsul dumneavoastră. Am plecat de la această întrevvedere exasperat și plin de îngrijorare pentru viitorul nefericitei noastre țări".

la spațiul pe care se mișca armata. Cît s-ar fi mișcat încă armata, țara exista. Brătianu îl avertizase încă de la sosirea în țară : „— Măria-ta, tot ce ne trebuie nouă e o armată. Altfel nu putem stăpîni acest spațiu, sîntem la cheremul oricui." La intrarea în conflagrație, în furtunosul consiliu de coroană din martie, în urmă cu un an, Brătianu le spusese opozanților războiului : „— Trebuie să dovedim că avem o armată, că nu ne e frică să vărsăm sînge." „— Pentru ce să vărsăm sînge ?" strigase cineva. „— Ca să se vadă, a răspuns Brătianu, că nu ne e frică să existăm."

Cineva a bătut în ușă. Prințul a tresărit, s-a repezit și a deschis : începuseră deci ! Dar era prințesa. Avea panica pe chip :

— Se întîmplă ceva grav ? a întrebat ea.

— Nimic ! a asigurat-o bărbatul. Te rog să te culci. Ea n-a plecat, o reținea pe loc o neliniște adusă din somn. Chipul lui, voit calm, nu-i spunea nimic bun. Voia să-i facă o imputare și nu știa cum. I-a spus pînă la urmă cu totul altceva, i-a povestit :

— V-am visat descheiat la gît. Și pe Nicolas încheiat la rubașcă, pînă sub mărul lui Adam... Mi-e teamă să nu vi se întîmple ceva rău. Ori ție, ori lui. De ce-mi ascunzi tot ce se întîmplă ?

Chipul suferind al prințesei și lacrimile care-i sclipeau în ochi l-au pus pe bărbat într-o stare de neputință. N-avea timp să-i explice, nu era momentul explicațiilor, și totuși trebuia să-i spună ceva. Ea a trecut la un ton rugător :

— Promite-mi că măcar peste un an ai să-mi spui ce se petrece azi cu noi, acum !

— Nu știi ce se petrece cu noi, acum !

— Dar spune-mi !...

— îți promit, draga mea, cînd am să știu. Culcă-te...

Nu-i porunceă, o ruga. Ea a consimțit să se întoarcă, nu înainte de a mai întreba :

— De ce ?

A închis ușa cu grijă în urma ei, dar întrebarea neagră rămăsese în interior. N-avea cui s-o mai pună ; nici nu mai era important să-și pună această întrebare. De ce ? era o întrebare consumată. Nu mai conta acest **de ce**. Capital,

pentru prinț, era ***cum.***

Fără să-i pese de pericolul exterior, domnul Hasdeu continua să-i trimită conului Mihalache, la minister, maldăre de acte pentru congres, pe care le însoțea cu recomandări orale și comentarii, transmise prin același Miti-lineu :

— Spune-i domnului ministru că rușii nu pot face decât ceea ce au mai făcut. Dacă ocupă țara, ei vor numi în locul prințului un guvernator. Dacă n-au pregătit încă un guvernator și dacă n-au lansat încă manifestul către populație, înseamnă că proiectul se amână pentru viitor. Dea Dumnezeu să nu se prefigureze un nou Rovine, să nu se întindă peste noi o nouă noapte, cu care'să avem de furcă iarăși, încă vreo trei sute de ani.

Prințul l-a convocat la palat pe baronul Stuart, la orele cinci după amiază. Lăsase întreaga dimineață goală, în speranța că totuși ceva, un fapt nou, va infirma cursul catastrofal.

Acum, în clipa primirii, îi revenise panica. Încerca să găsească iarăși acel nu salvator cu care să înceapă. În sala de primire se mai aflau, la dreapta prințului, ministrul său de externe, iar lateral, la un pupitru, stenograful. A tușit, cu trac, găsise acel nu, a început :

— Nu pot crede că această amenințare vine de la Majestatea Sa.

S-a oprit, lăsând o pauză în care acel **nu** să se dilate la limită și să încremenească într-un zid, după care defensiva înceta. A continuat :

— O armată care a luptat la Plevna, în fața împăratului Alexandru al doilea, poațș să se bată pînă va fi nimicită, dar nu se va lăsa dezarmată.

Notificarea se consumase. Kogălniceanu a transmis același text, pe fir telegrafic, la Petersburg, apoi în celelalte capitale. Acel **nu**, se sconta, ar fi urmat să producă stupoare și să-l disculpe pe împărat : „**Nu pot crede.**” La 7 aprilie cădea ziua prințului. În ziua

precedentă, de la tribuna Camerei, la sfârșitul ședinței ordinare, domnul Brătianu a anunțat :

■ — Domnilor, șeful statului român a hotărât ca mâine, ziua nașterii Măriei-Sale, să nu se facă nici o ceremonie. Nici o recepție oficială a ~~Corpurilor~~ Legiuitoare, nici o adunare solemnă, nici la palat și în nici o altă instituție din țară. Înțelegem bine de ce. ~~V~~Așa vom și face. N-am ezitat totuși, iar acum v-o declar că m-am simțit dator de a comunica Măriei-Sale simțămintele pe care Camera le ține în suflet pentru această zi. Măria-Sa prințul a fost mișcat. Mi-a zis că cei ce vor binevoi pot trece, dacă doresc, pe la palat, să-și exprime urările de datină, dar sub titlu personal, ca în familie. Nu recepție, nu discursuri, nu aclamațiuni.

S-a iscat rumoare. Întotdeauna adresa de felicitare, propusă Camerei, isca murmure, dezbateri, propuneri de întregiri și modificări. Acum doar un murmur de surpriză, apoi tăcere, apoi câteva voci :

— La ce oră ?

— La orele 12 fix.

În 7 aprilie, la orele 12 fix, sute de trăsurile s-au perindat în cortegiu, la peronul palatului, din care au coborât, rînd pe rînd, domni în negru. Ei s-au șliniat discret și au intrat rînd pe rînd în palat, ca într-un mausoleu. Peste mai puțin de o oră aceiași domni au ieșit la peron, c uțîlindrele în mîini, au urcat în trăsurile și s-au răspîndit discret în oraș. În urma mutei ceremonii, palatul a rămas și mai sumbru, sub cerul tulbure, de primăvară.

Prințul se obstinase în hotărîrea de a nu părăsi capitala.

Mișcările trupelor române din vestul țării aveau aspectul unor manevre sau exerciții de apărare, extinse pe un vast teritoriu. Pentru recruți, se arseseră etapele : contingentul anului 1878 a trecut direct la instrucția de luptă, alături de veteranii războiului. Joaca de-a cazarma s-a

suspendat, s-a trecut direct la joaca pe cîmpul de luptă, prin noroaiele de primăvară, pe pămînturile nearate, de-a lungul unor itinerarii imposibil de parcurs ziua, darmite noaptea, cînd ofițerii țîșneau din întuneric cu figuri ner-vpase și sumbre, răcnind or~~X~~line, cînd sergenții izbeau or-bește în soldați și cai, cînd bezna se întîlnea cu fiorul de spaimă din inimi, ținînd inimile încordate, silind unitățile, masele de oameni sub arme la un mers compact și speriat, acea spaimă care premerge dezastrelor.

La unitatea căpitanului Georgescu-Magnus, care se întorsese din permisie, fusese repartizată și o companie de recruți, pusă sub comanda unui ofițer abia ieșit din școală, și el, la rîndu-i, un novice. Din cauza acestei companii, aflată undeva în frunte, coloana înainta greu, prin întuneric. „— Ce are, dragă, capul coloanei, de ce nu merge ?” Căpitanul Georgescu-Magnus l-a trimis în față pe sublocotenentul Micu Georgescu, să vadă ce se întîmplă acolo ; acesta s-a întors și a raportat : coloana înainta greu din pricina unui mare număr de șchiopătați — aparținînd unei companii de recruți. „— Dar să scoată șchiopătații la margine !” a ordonat căpitanul. Pînă la urmă, Georgescu-Magnus s-a dus să constate personal care-i situația. Cînd a văzut ce-i acolo s-a luat cu mîinile de cap : toți recruții șchiopătau.

— Ce-î cu oamenii dumitale, domnule sublocotenent ? a strigat el la ofițerul boboc. De ce nu țin pasul ?

— Nu știi ce au de tot șchioapătă ! a răspuns bobocul.

Georgescu-Magnus l-a scos din rol pe subaltern, cu un du-te dracului, apoi, la lumina felinarului, i-a examinat pe șchiopătați ca pe cai. S-a îngrozit :

— Cum să nu șchioapete, domnule, a urlat el cu revoltă, cînd i-ai pornit la drum cu cizme noi !... Păi dumneata nu știi că la drum lung nu se dă soldatului încălțăminte nouă ?!

— Păi au primit chiar ⁵⁵astă seară cizmele ! a bîiguit subalternul.

— Le-or fi primit, dar dumneata n-ai cap ? Și către oameni : Descălțarea ! Apoi către Micu Georgescu : Micule, preiei dumneata și compania asta ! încălți oamenii cu opincile lor.

— Și dacă n-au ?

— Dacă n-au, merg desculți ca acasă. Manevra ^u-i paradă !

Coloana și-a reluat marșul, avînd în frunte recruții desculți. Băieții călcau acum sprinteni prin noroiul rece, ca acasă la ei, dar căpitanul era cu grijă : atîta mai lipsea, să răcească vreunul și din ~~v~~ou să se împuțineze efectivul de oameni valizi.

Totdeauna cu recruții era o mare problemă, trebuia să ai grijă de ei ca de ochii din cap : cîți boboci primești atîți curcani să scoți, căci bobocii trebuie să ajungă curcani, adică dorobanți. La repaos, în popasurile scurte, se continua totuși și instrucția elementară, mult simplificată, aceasta fiind dată pe mîna „soldaților bătrîni”, rezumîndu-se la îndemnul tradițional „fă ca mine”.

— Ascultă leat, fă ca .mine ! Așa se face crucea, așa se ține arma. Alt ajutor n-ai de la mă-ta decît arma, și camaradul de alături. Cade el, îi iei tu armă și pleci înainte. Cazi tu, ia arma el. Arma merge mai departe. Adunați armele în piramide !

„Bobocii” ezitau să lase armele din mîini și atunci erau muștrați cum se cuvine, învățați brutal ce înseamnă ordin, acest cuvînt blestemat. Ordinele se execută, la oștire, chiar cînd sînt contradictorii, absurde — nu lăsa arma, depune arma ! — un cumul de absurdități care l-a silit pe un sergent voluntar, băiat de familie, să iasă la raport și să întrebe.:

— Ce libertate de inițiativă mai are în acest caz un soldat ?

I-a răspuns sublocotenentul Micu Georgescu, și el băiat de familie, dar militar din creștet în tălpi :

— Soldatul, a răspuns Micu, are libertatea de a trage în inamic cît pofteste, dar la ordin strict, nu de capul lui. Și-acum marș în front, domnule sergent voluntar !

Micu Georgescu se asprise de cînd primise contingentul nou, din care urma₅₆ să scoată oameni de luptă, combatanți, în cel mai scurt timp. Se asprise și fiindcă nu departe de coloană, într-o trăsură, se afla domnișoara Didona. Aceasta pornise în marș, o dată cu trupele, dar pș un drum lateral. Cei doi tineri își dădeau întîlnire la popasuri, scurte revederi, rezumate la o strîngere de mînă

și la cîteva cuvinte, întîlniri puse sub supravegherea mătușei Titina, care nu-i slăbea din ochi. Tanti Titina, ca garant moral al acestor întîlniri, le dădea tinerilor un sentiment de minimă siguranță — domnișoara se afla totuși cu cineva din-familieXdeși fugise de acasă !, el nu era un culpabil, n-o furase, deci nu-și maculase onoarea. Dar sublocotenentul era nervos, încărcat cu o răspundere grozavă, împovărat cu un secret care-l făcea irascibil și aspru. Chiar cu tanti Titina se purta militărește — încă nu-i spunea tanti, i se adresa cu doamnă !, iar cererile și sugestiile ei le interpreta ca pe niște ordine, procedînd în consecință, cu formula : „— Am înțeles, doamnă, să trăiți !” La ultima întîlnire, Didona tremura.,— Nu-ți fie frică, i-a șoptit el, ești cu mine !” Tanti Titina însă a înțeles ce era de înțeles : fata tremura nu de frică ci de frig, fiindcă nu era gros îmbrăcată, fugise de-acasă în rochie. „— Îi e frig !” i-a spus ea sublocotenentului. „— Da, doamnă, am înțeles !” a răspuns el prompt, dez- brăcîndu-și mantaua și îmbrăcînd-o cu mantaua lui. S-a repezit apoi la coloană numai în veston, iar pînă la ziuă avea să tremure el, cum se și cuvenea.

Tot în marș continua și instruirea teoretică a bobocilor, după aceeași cărtuție pe care soldații o învățau ca pe „Visul Maicii Domnului”. Pînă la sfîrșitul marșului, broșura cu titlul „Cartea soldatului de infanterie” urma să fie știută pe de rost. Din unitate în unitate, din loc de popas în loc de popas se auzeau aceleași coruri :

ÎNTREBARE : *Ce se numesc tiraliorii ?*

RĂSPUNS : *Soldații se numește tiraliori cînd se luptă risipiți.*

ÎNTREBARE : *Care sînt cunoștințele și măiestriile bunului tiralior ?*

RĂSPUNS : *Să știe a trage cel mai rapid foîos din arma sa ; a încărca și a trage la țintă din orice pozițiune, stînd în genunche sau culcat, chiar din fugă, dar cu grijă de a asigura efectul focului său.*

ÎNTREBARE : *În ce va trage de preferință tiraliorul ?* **RĂSPUNS : *Tiraliorul va trage de***

**preferință asupra
ofițerilor și gorniştilor, iar avînd dinaintea lui ba-
terii de artilerie, va trage asupra tunarilor.**
**ÎNTREBARE : Sepoate lupta tiraliorul cu baioneta
în contra cavaleriştilor?**

**RĂSPUNS : Tiraliorul se poate lupta cu baioneta
în contra cavaleriştilor, avînd însă grijă de a se
arunca în partea sîngă a călăreţului, spre a se feri
de sabie şi lance."**

La acest punct al instructajului coral, superiorul era dator să intervină. A intervenit şi Micu Georgescu :

— Dar cînd cavaleristul e sîngaci ?

Derută. Această posibilitate nu fusese prevăzută în „Cartea soldatului de infanterie" şi isca în fiecare an comotii mintale în masa de recruţi. Sublocotenentul a plecat mai departe, spre altă grupă, lăsînd în seama sergenţilor lămurirea problemei, care au procedat simplu, la fel ca totdeauna, prin încă o întrebare :

— Bă, cîţi sîngaci sînt în comuna voastră, ia spuneţi ?

— Păi dacă sînt doi, trei...

— Păi tot atîţia veţi găsi şi pe cîmpul de luptă !

Micu Georgescu urmărea instrucţia cu un ochi sever, ca şi cum un alt ochi, superior, încă şi mai sever, l-ar fi supravegheat din spate. Erau ochii domnişoarei Didona, pe care tînărul alerga să-i vadă la prima clipă liberă, .ca s-o asigure pe posesoarea lor de fidelitatea sa absolută. Dispariţiile ofițerului, cum şi apariţiile domnişoarei, în preajma trupelor, au provocat totuşi enervări. Colonelul Algiu primise misiunea de a interveni pentru a se pune capăt acestei situaţiuni delicate ; el l-a avertizat pe Micu, dar, pînă la urmă, a fost necesar să le avertizeze şi pe cele două doamne din trăsură.

— Doamnele mele, a început superiorul, la modul cel mai încurcat, nu e cu putinţă așa ceva. E contrar regulamentelor. N-au ce căuta persoane de sex opus, cînd nu fac parte din familie, pe un cîmp al armatei.

— Dar e cîmpul nostru ! a obiectat mătuşa Titina. Căci vă aflaţi pe teritoriul unei moşii care aparţine unui văr al meu.

— Şi domnişoara ?

— E nepoata mea.
— Și-apoi drumul e public ! a precizat nepoata. Nu ne puteți împiedica să circulăm pe unde poftim.
— Dar se disturbă atențiunea trupelor ! a replicat Algiu.

— Puțin îmi pasă ! i-a întors-o mătușa. Trupele să stea cu ochii la inamic.

Și Algiu s-a retras, neputincios, revărsându-și furia asupra lui Micu Georgescu :

— Domnule, te somez să legalizezi chestiunea cît mai urgent. Îți acord un ceas.

Ploua. Micu Georgescu a legalizat chestiunea în mai puțin de un ceas, repetînd ceremonia logodnei — care fusese ruptă — sub cerul liber. Trupa, mută, cu armele în mîini, a urmărit cum cei doi tineri schimbă inelele, legîndu-se în vîzul tuturor să-și aparțină unul altuia, pe viață.

În cursul nopții, pe la ora două, la Palat a sosit generalul Cernat, împreună cu șeful Statului Major.

— Măria-ta, i-a raportat Cernat încă din prag, armata e la ordin.

Formula raportului, atît de stereotipă, a sunat acum plin : armata era la ordin, se afla în fața Prințului prin comandantul ei direct. Generalul Cernat, cu ploaia pe haine, venea de acolo. Cei trei bărbați s-au așezat la masa lungă de lemn și au desfășurat harta. Șeful Statului Major era un ins șters, pe care prințul îl aprecia însa pentru știința sa de cartograf. Colonelul era un bun desenator de hărți peste care plimba obiectele numite trupe. Acestea urmau a intra în relație cu anume, forme fixe, numite și puncte strategice, reliefuri, așezări, ape. Desfășurarea hărții l-a readus pe prinț în climatul calm al abstracțiunii, acolo unde se simțea cel mai bine.

— Aici se poate organiza o posadă... Aici încă una... Aici alta...

Vorbea Cernat sau poate ⁵⁹șeful de stat major. Prințul știa că Posada era locul unei prime bătălii date de români, la 1330, pentru neatîrnarea lor, lînc ce se afla undeva în munți, la o strîmtoare. Acum Posada devenise în gura lui Cernat un nume comun, un substantiv oarecare, posadă, un substantiv pe care îl plimba pe hartă, indicînd cu

ajutorul lui locurile unor eventuale confruntări : „— Aici, pe valea Lotrului, se poate organiza o posadă... Aici, în Lovištea, încă una...”

Cernat lucra la hartă, cu liniște și aplicație, mînuind rigla și creionul. Cu aplicație și tact lucra și ofițerul de stat major, care punea o vizibilă plăcere în marcarea cotelor de nivel și a traseelor strategice. Era evident că munca aceasta abstractă și curată, care pretindea precizie tehnică, dar și ingeniozitate, îi calma pe cei trei, care lucrau detașat, ba chiar cu o anume încetineală, cu grija pe care o presupun calculul și desenul. Un nou nume, Drumul maicilor, i-a atras prințului atenția. Se ajunsese, pe hartă, la fixarea unei noi posade, într-o strimtoare. Apoi încă una, pe Paul Doamnei.

Prințul a auzit distinct încă o formulă :

— Pe-aici nU se poate trece.

— Nici pe aici, a replicat sec ofițerul de stat major, fixînd unitatea pe poziția de luptă.

Finlandezilor din corpul lui Drenteln li se încredințase într-adevăr o misiune specială. Comandantul diviziei a XI-a, generalul Cazimir . Ehrnrooth l-a ales pentru cea mai delicată parte a misiunii pe un subaltern deosebit de sagace, de prudent și de c'alm, pe colonelul Kari Aanti Latonen, căruia i-a înmînat un ordin secret, scris de mînă, redactat m rusește, cum și un pachet voluminos de documente imprimate, niște manifeste. Comandantul i-a spus lui Kari :

— Ia și studiază aceste hîrtii, primite chiar acum de la Petersburg, printr-un curier special. Nu pune nici o concluzie. Nu se știe cînd vom ~~trece~~ la acțiune. Deocamdată nu trebuie decît să ne familiarizăm cu planul. Și țintin- du-1 : Cunoști Bucureștii ? Ai aici și planul orașului ! și generalul i-a înmînat o hartă, străbătută de săgeți trase în varii culori. Apoi apatic, moale : Nu înțeleg de ce trebuie să ne bage pe noi într-o asemenea afacere. în armata

imperială sînt doar atîtea corpuri exogene, mai bine familiarizate cu acest spațiu, precum polonezii, ucrainienii, la nevoie chiar și georgienii. Și perplex : Ce-avem cu acești români, cu care nu știu dacă vreodată ne-am ciocnit în decursul istoriei !

— Despre ce este vorba ?

— Ia și studiază ! și generalul, după acest îndemn, s-a și retras.

Comandamentul diviziei a XI-a se mutase deja la Sintești, o comună din preajma Capitalei. Armata fierbea, ținută într-o perpetuă alarmă. Colonelul Kari Aanti Latonen a luat actele, s-a întors la cantonament, în casa mizerabilă a unui țaran valah și s-a apucat să le cerceteze la lumina luminării. A scos chiar și o copie după ordinul secret, deși nu știa bine rusește, se chinuia din greu cu alfabetul slavon. Cu documentele tipărite a fost mai simplu : a luat cîte un exemplar din fiecare manifest și l-a introdus într-un plic pînzat. A adăugat și copia ordinului secret. Apoi, cu calm, a băut alcool alb pînă cînd, la sfîrșitul cercetării și meditației, a izbutit să-și provoace o criză de fiere, cu vomismente.

A vomat pînă cînd s-a întors stomacul pe dos, prăbușindu-se în leșin. Ordonanța, împreună cu un locotenent, tot finlandez, a izbutit să-l transporte pe Kari Latonen la un spital din București.

Kari nu uitase să vîre în sîn pachetul cu hîrtii.

Adela l-a vizitat, peste cîteva **zile**, pe Andro, care era internat în spitalul Filantropia, într-o rezervă, chiar rezerva în care zăcuse maiorul Nae Maican. În patul vecin fusese adus un alt ofițer din armata imperială, colonelul finlandez Kari Latonen, cu care georgianul avusese un conflict. Cei doi, deși s-au recunoscut — după incidentul din noaptea chefului de la Plevna — nu s-au salutat, georgianul s~a întors cu spatele la finlandez, în patul lui. Finlandezul nu i-a dat nici o atenție, din dispreț față de gradul mai mic și față de arma căruia îi aparținea ofițerul

georgian : cavaleria ușoară. Kari Latonen a comunicat numai cu personalul spitalului, îndeosebi cu un medic tânăr, cu care vorbea nemțește. Prin acel medic și-a procurat gazete germane și suedeze, care soseau curent la București. Răsfoind o Xfoaie din țara lui, chiar și „Helsingfors Dagblad“, Latonen nu s-a abținut să nu-l întrebe în rusește pe vecinul Vde pat :

— Dumneata nu primești ziare de acasă ?

— Nu.

— N-aveți ziare ?

— Ba da, dar nu ajung pînă 'aici.

Finlandezul n-a comentat răspunsul, ar fi putut să spună : „— Da' faceți parte din Asia !“ dar a preferat să nu-l împungă pe georgian. L-a întrebat totuși :

— Care e capitala țării dumitale ?

— Tbilisi.

— Probabil Tiflis.

— Și a dumneavoastră ?

— Helsingi.

— Probabil Helsingfors ! a replicat georgianul.

Au tăcut, s-au întors cu spatele unul la altul. Fiecare ar fi vrut să-i spună celuilalt că acesta nu știe nimic sau mai nimic despre țara din care celălalt provine, deși fac împreună parte din același imperiu, slujindu-se — ca să se înțeleagă între ei — de limba oficială. S-a frămîntat în pat fiecare, cu gîndurile lui ; după un timp, finlandezul l-a întrebat pe georgian :

— Cînd a fost ocupată Georgia ?

— În 1834. Dar Finlanda ?

— În 1812.

Au tăcut din nou, cu o vădită simpatie. Andro s-a înviorat, s-a ridicat în capul oaselor, l-a întrebat pe finlandez :

— Domnule colonel, vă pot fi cu ceva de folos ?

— Nu, dragul meu, stai liniștit. Apoi brusc : Cît e de aici pînă în țara dumitale ? 62

— Cred că peste patru mii de kilometri.

— Ca și pînă la mine acasă. Și nedumerit : Ce căutăm de fapt noi aici ?

Cînd a sosit Adela, cei doi se simțeau apropiați unul de altul, ca și cum s-ar fi cunoscut de mult. Finlandezul n-a intervenit în convorbirea doamnei eu georgianul, a

observat-o însă pe femeie, iar după plecarea ei l-a întrebat pe Andro :

— Această doamnă e o persoană de încredere ?

Andro a confirmat, finlandezul a mai spus :

— Am intrat în spital ~~O~~ să scap de la unitate. Fac parte din divizia a XI-a.

— Și aveți prieteni în acest oraș ? a întrebat Andro.

— Nu. Dar am o datorie de recunoștință față de o înaltă doamnă. Poți să faci să-i parvină acest pachet ?

Finlandezul a scos de sub pernă un pachetel pînzat, s-a asigurat că-l are, apoi l-a vîrît înapoi. Apoi iar s-a răs-gîndit :

— Ar trebui de fapt să-l pun sub perna dumitale. în cazul cînd sînt somat să mă întorc la unitate, îl predai dumneata. Cunoști acest oraș ?

— Destul de bine. E aici și o mînaștere georgiană...

— Nu știam. Eu auzisem că este și un turn, construit de suedezii lui Carol al XH-lea, pe care n-am apucat să-l văd.

— Da, a mai spus Andro, orașul e frumos...

Finlandezul s-a ridicat într-un cot, congestionat de mînie :

— Atunci de ce, fir-ar al naibii, trebuie să-l ocupăm ? i

Soldații se aflau în repaos, dar cu uneltele în mîini. Lăsaseră armele și apucaseră cazmalele, hîrletele, lopețile, ca și în toamnă, în împrejurimile Plevnei. Munca la fortificații era istovitoare, căci se împletea și cu instrucția de luptă. Și aceasta se complicase între timp, prin abordarea temelor grele y „consolidarea pe poziții”, „respingerea atacurilor din față și din flancuri”, „respingerea atacurilor copleșitoare”. Pentru aceasta se și ridicau fortificații — parapete, redute, redanuri sau se consolidau pozițiile naturale, numite posade. Ultima temă dăduse totuși un fior soldaților, care au aflat că în „atacurile copleșitoare” inamicul poate arunca în foc mulțimi uriașe. Un imprudent zvîrlise, la întîmplare, o cifră care a oprit

mințile în loc : milionul. Milionul a făcut carieră tocmai într-un moment de repaos, când cuvîntul trecut din gură în gură se încărca cu tot mai mult mister. Aflînd de vocabula cu circuit ocult, care blegea soldații, generalul Cerchez a intervenit, adresîndu-se trupei, rezemată de astă dată în arme :

— Nu vă speriați de număr, băieți. Nu-n număr stă puterea, să știți. Matematic vorbind, un număr mare se desparte în numere, mai mici. Rupi milionul la jumătate, iar apoi îl. tot rupi mereu în numere din ce în ce mai mici, pînă ce îl fărîmi. În ultimă instanță, să știți, decisivă e confruntarea om contra om.

Dar Cerchez a realizat că nimeni dintre cei prezenți nu știa, numeric vorbind, ce înseamnă milionul, deși toți știau ce înseamnă confruntarea om contra om. Strămoșii acestor băieți, care socoteau pe cele zece degete, moșteniseră pentru milion o expresie slavonă notată în cărțile bisericești cu un cuvînt terifiant : „întunearec“ ! S-a uitat la fețele soldaților, a văzut „întunearecuF, rezultat din efortul de a pricepe, a luat-o altfel :

— Hai să pornim de la mie, că-i mai ușor. Sau de la zece mii cît are divizia noastră. Zece divizii, înmulțite cu zece, fac o sută de mii de oameni, care sută, înmulțită cu zece, dă milionul...

încordarea soldaților era extremă. Un răcan a fluierat a uimire. „întunearecul“ se tradusese pînă la urmă într-o minunăție. Omul se minuna, ca de ceva feeric.

— Hai acum s-o luăm viceversa, de la numerele mari spre numerele mici, tot despărțindu-le pînă ajung pe puterea noastră. Apoi calm, cu un calm pe care voia să-l transmită și trupei : Cum se lichidează aceste numere mai mici ne învață arta strategiei și tacticei, pe care o posedă domnii ofițeri. Așa că voi vă bateți cu numere mici, pînă la om. Aveți însă un avantaj pe care adversarii nu-l posedă : aveți pămîntul vostru sub tălpi. Ați înțeles ? Acolo, la vale, în fața voastră, nu-i inamicul, să știți. E cavaleria română.

Colonelul Kari Latonen fusese internat la același spital din București, ca și în toamnă, când, în drumul spre Plevna, căzuse bolnav într-adevăr. Corpul de gardă, din care făcea parte unitatea lui, mășălăia în continuare grăbit, către Dunăre, colonelul însă a rămas ținut la pat, vreme de două săptămîni, între alți suferinzi aparținînd la fel de fel de nații. Mai răd decît suferința era izolarea. Rupt de ai lui, Latonen murea de urît, într-un spital străin, într-un oraș străin, la mii de kilometri de casă. Culmea nenorocirii : n-avea voie să bea alcool, i se ofereau numai ceaiuri amare, pe care bolnavul le arunca de fiecare dată cu ceașcă cu tot. Tocmai atunci însă, când Kari era dispus să-și tragă un glonte și să termine cu el, a apărut în salon Doamna Elisabeta, Prințesa, cum i se spunea, și viața ^bolnavului a luat alt curs, acceptabil. A doua zi chiar el a povestit întîmplarea pentru gazeta „Helsingfors Dagblad“, în care publica din cînd în cînd note de drum semnate cu pseudonim :

„Ușile s-au deschis larg, și, precedată de un șambelan, a intrat principesa, însoțită de o singură doamnă ăe onoare. Ea a făcut ocolul sălii oprindu-se la fiecare pat și întreținîndu-se cîteva clipe cu fiecare bolnav în parte. A sosit și rîndul meu. Voiam tocmai să arunc ceașca. Prințesa a rămas lîngă scaunul adus anume pentru ea, m-a îndemnat să beau, a așteptat să înghit, apoi s-a așezat aproape de mine. Am sim- țit-o cum respiră, am ascultat-o cum vorbește și nu știu ce anume m-a fermecat la ea. Poate prezența ei, pur și simplu. Observîă-o însă cu luare-aminte, mi-am dat seama că înfățișarea ei nu prezintă ceva deosebit. Ca vîrstă, a trecut precis de treizeci de ani, e destul de împlinită, bălană și cu tenul mat. Privirea senină, inocentă, pare că nu te vede, chiar cînd te ațîntește insistent. Ținuta simplă : costum, cenușiu, fără podoabe, deși elegant. În totul o mică burgheză germană, cum se vede și pe la noi. Atunci ? Trăsăturile feței, simpatice cînd era în nemișcare, se frîn- geau parcă în clipa cînd vorbea, într-un suris forțat, nenatural și timid.“

La plecarea din salon, prințesa i-a dat finlandezului o punguță cu camfor, ca. talisman, și cifrul ei în argint. Latonen a fost în culmea bucuriei. Peste nu mult timp, după trecerea Dunării, defilînd în fruntea unității lui prin fața prințului Carol, la Por~~ă~~dim, lui Kari Latonen, care purta cifrul prințesei la ~~re~~ver, i-a venit să-i strige comandantului îmbrăcat în ~~V~~egru : „— Domnule, nici nu știi ce femeie ai !” însoțit de generalul Todleben și de alți mari comandanți Prințul Carol a trecut atunci în revistă Corpul imperial de gardă. Curios, s-a oprit și-n dreptul unității finlandeze, foarte aproape de Latonen, l-a distanță de nici un cal. Prințului Carol i-au plăcut se vede finlandezii, cum arătau de chipeș, fiindcă s-a întors și l-a întrebat pe unul dintre comandanți : „— Spune-mi, te rog, de unde sînt băieții ăștia ?” Lui Kari i-a venit să strige : „— Din Suomi !” Dar n-a strigat. Nimeni, dac-ar fi strigat, n-ar fi știut ce însemnează Suomi, o țară care avea și ea un drept în lume, măcar dreptul de a-și spune numele cum îi place. L-a întrebat pe Andro :

— Dar numele adevărat al țării dumitale care este ?

— Sakartvelo.

A intrat Adela. Finlandezul n-a întîrziat să-i predea pachetul :

— Doamnă, i-a spus, duceți acest pachet la palat. E singurul lucru pe care-l pot face pentru o înaltă doamnă pe care o respect. S-ar putea să fie în joc viața bărbatului ei. Grăbiți-vă.

Cavaleria închisese văile dinspre munți, cu niște parapete mișcătoare de oameni și cai. Lui Arghir îi revenise o poziție pe Argeș, în sus, în ~~tr-o~~ strîmtoare, la un punct numit Drumul maicilor.

Escadronul nu se putea desfășura decît în adîncime, pe pîlnia văii împădurite, pe laturile unui drumeag de pelerin, rămas acum pustiu. Parola „Nici pasărea” trecuse din om în om, de la vale la deal și viceversa, așa încît

pe Drumul maicilor nu se zărea țipenie de călător. Arghir își făcea rondul de control din trei în trei ceasuri, și ziua și noaptea, ținându-și oamenii trezi, încordați, cu văzul și auzurile ciulite. Mînza îl purta vrednic pe locotenent, cățelușa Puck se ținea ~~s~~^xai după cei doi, mîrîindu-i alternativ.

Era în Săptămîna mare, timp ~~î~~^vn care pe' drumeagul de munte ar fi trebuit să se îmbulzească pelerinii — săteni,

măicuțe, milogi, pribegi, zorind cu toții să prindă învierea lângă moaștele făcătoare de minuni ale Sfintei Filofteia, care se aflau într-o raclă la Mînăstirea Argeșului, de cînd lumea. Dar, pe Drumul maicilor, nici urmă de călător, accesul fusese interzis, imediat ce se trecuse la aplicarea ordinului numit convențional „Apărarea relicvelor”. Comandantul de regiment fusese strict în clipa cînd îi încredințase lui Arghir misiunea : „Pe-aici nu se trece !”, apoi și mai strict : „Nici pasărea !”, apoi, la despărțire : „Nici dac-ar fi să treacă vodă !”
Ceea ce părea exclus.

Printr-un basarabean, lucrător la o tipografie secretă a armatei imperiale, Iancu Ghica a primit niște hîrtii care l-au pus într-o mare derută. Era în primul rînd textul unei „Proclamații” către populația din Capitala României, redactată în rusă, franceză și română, care ar fi urmat să fie afișată la București, dacă ceea ce vedea cu ochii lui, era real. Era apoi un „Decret cu privire la starea de asediu în orașul București”, care, numai privit, i-a dat amețeală. Acesta era redactat doar în rusă și franceză. L-a convocat pe Emil :

— Emil, ceea ce văd eu e real ?

Emil a examinat documentele și a rămas mut. Iancu Ghica nu i-a mai așteptat răspunsul, s-a apucat să scrie o telegramă către minister. Emil l-a prevenit :

— Inutil. Codul nostru e sigur descifrat. Mai bine plec eu la București cu aceste hîrtii.

Au hotărît pînă la urmă să-l trimită pe Oscar, valetul generalului, un bărbat de absolută încredere, care putea pleca în țară fără a trezi suspiciuni. Oscar s-a și pus pe pregătirile de drum, cu cea mai mare grabă. Documentele, introduse într-un plic sigilat, au fost pitite sub cămașă, la piele.

După plecarea valetului, Iancu Ghica s-a gîndit că

totuși ministerul trebuie prevenit asupra sosirii curierului, într-un mod oricît de aluziv. A scris :

„Oscar pleacă spre București, aducînd rufe la spălat
Dar formula era deocheată și a simplificat-o :

„Oscar pleacă București, grav bolnav. îngrijiți-l.”
Apoi o altă formulă, mai scurtă :

„Oscar ajunge acasă curînd.”

Dar Oscar n-a mai ajuns acasă (el s-a întors la București, via Siberia, abia după anul 1917, cînd la Petrograd izbucnise și biruise Revoluția).

Din „Proclamație”, pe care o singură clipă o avusese sub ochi, Iancu Ghica n-a reținut decît un început de paragraf :

„Armata imperială nu vine ca inamic,

Prințul a privit mult timp pachetul de documente adus de Adela, fără sfil atîngă. Rămăsese încă sub șocul reîntîlnirii cu ea și a așteptat c'a unda emoției să se retragă, își simțea palmele încă febrile, deși nu-i dăduse mîna. Pe colonelul Văcărescu, care a bătut la ușă, după plecarea Adelei, nu l-a lăsat să intre. Era stingheritoare prezența unui martor în intimitatea dintre el și femeie, care încă mai stăruia în aer. A refuzat și intrarea prințesei, aflată dincolo de ușă ; doamna insista să-i comunice Alteței Sale un lucru extrem de important. Știa oare doamna Elis'abeta că prințul renunțase la tronul Spaniei pentru vizitatoarea în negru, care deja ieșise din palat ?

Întîlnirea cu Adela fusese scurtă și se desfășurase cu glas șoptit, extrem de intim, ca și întîlnirea nocturnă din visul petrecut în urmă cu cîteva luni, în toamnă, pe front :

— Alteță, a început Adela, m-a adus aici o spaimă. O trăiesc de mult timp, încă din noaptea de la Rahova.

— Știu ! a șoptit el, întărind spusa Adelei.

— Acum am confirmarea. Poftim ! și i-a întins pachetul de documente.

Dar, la fel ca în vis, el nu le putea primi, n-avea putere să întindă mîna, astfel încît femeia în negru a depus

pachetul cu acte pe colțul pupitrului.

— Trebuie să plecați imediat la trupele voastre ! i-a mai șoptit ea, cu ton de ordin. Apoi imperativ : Cereți imediat calul ! și s-a retras.

Ca să-și confirme că Adela a fost totuși prezentă, prințul a întins mîna și a luat pachetul. Atunci, la Rahova, în bordei, el a fost extrem de surprins de prezența ei, fie și în vis, lîngă patul lui, și a protestat : „— Cum ați intrat aici ?” „— Sans problemes. Personne ne m’a arrêté.”³⁴ El a protestat, în nemțește, spunînd că așa ceva e cu neputință, ea a replicat, în franțuzește : „— Pourquoi impossible ?”³⁵ Imposibilă i se părea, acum, prințului și intrarea Adelei în palat, direct la el, fără ca nimeni s-o oprească sau măcar să-l prevină pe el. Aceasta însemna că Văcărescu o cunoștea pe Adela — și n-a oprit-o !, colonelul era deci inițiat în secretul întîlnirilor din timp dintre cei doi. Cu atît mai mult n-ar fi trebuit să-i admită vizita neanunțată. Văcărescu era totuși un militar corect. Cum a făcut-o ? Dar dacă Adela intrase prin mijlocirea prințesei ? Știa deci și ea ? i Ambii, și prințesa și mareșalul curții, se aflau acum la ușă, dar prințul nu le-a permis accesul. Alteța-Sa a desprins din pachet primul document și a citit, cu ochii măriți :

**„Comandamentul Suprem
Secția ariergârzii Armatei I**

Strict secret

Către

**General-locotenent Ehrnrooth,
comandantul Diviziei a XI-a infanterie**

Ordin preliminar

**Excelența Voastră sînteți numit comandantul
trupelor cărora li s-a dat misiunea să ocupe orașul
București**

Prințul a lăsat din miini copia actului și a tras aer în piept. Apoi, ca un înecat lacom de apă, s-a aruncat în bulboana care-l sorbea, a citit mai departe :

34 „— Simplu. Nu m-a oprit nimeni !”

35 „— De ce-i imposibil ?”

„în executarea acestei operații, trebuie să aveți în vedere, ca obiectiv final, ocuparea tuturor punctelor indicate în lista anexată purtînd litera A. în acest scop sînt puse la dispoziția Dvs. : Divizia a XI-a injanterie, încredințată Dvs. cu artileria ei, Regimentul XI cavalerie Riga, precum și batalioanele de rezervă nr. 46 și 47, care se află la București

A lăsat documentul din mîini, căci îl ținea cu aramei ouă mîinile. Apucase să citească și prima' propoziție din paragraful următor al ordinului :

„Comandantul batalionului 47 a primit ordinul să ocupe Cotrocenii...”

Doamna Elisabeta nu se mai afla la Cotroceni, revenise la palatul din centru. Deci, primă victimă, ea. Prințul a căutat avid, mai departe, care unitate avea misiunea să ocupe palatul din centru : sediul lui. A găsit-o și a subliniat numărul unității — între timp regăsise creionul. A citit mai departe :

„Spre cunoștința Dvs. se mai anexează :

- 1. Proclamația și Decretul pentru instituirea stării de asediu în oraș ;***
- 2. Copia instrucțiunilor date guvernatorului militar ;***
- 3. Copia ordinelor date comandanților batalioanelor de rezervă 46 și 47 ;***
- 4. Planul ocupării grașului...”***

Planul era înfățișat printr-un crochiu care vădea știință topografică, precum și o bună cunoaștere a obiectivului. Principalele puncte care urmau a fi ocupate de trupele țarului erau indicate prin săgeți trase la culoare : Cotroceni, Palatul din Centru, Universitatea, închisoarea Văcărești, gara Filaret, gara principală, stația telegrafică centrală ș.a.m.d. Prințul credea în topografie, care era o disciplină tehnică foarte strictă și, în consecință, nu s-a mai îndoit de valoarea operativă a ordinului preliminar secret. Echipa care elaborase ordinul, pe baza crochiului, lucrase dispunând de niște date precise, aduse la zi.

Stupoarea prințului ținea de altceva : ordinul, deși precis redactat — așa cum însăși Alțeta-Sa redacta ordinele, era pus sub semnul unei amânări, condiționat de o amânare, precis prevăzută în ultimul paragraf :

„Prezentul ordin vi se transmite pentru informarea personală și pentru familiarizarea Dvs, cu măsurile menționate. Pentru executarea tuturor celor de mai sus nu veți putea însă să acționați, moA înainte de a primi un ordin convențional special, prin ștafetă sau prin telegraf. Acest ordin va avea următorul conținut :

„Către comandantul Diviziei a XI-a, generalul Ehrnrooth. Foarte urgent : „Ședința tribunalului militar se amână din cauza nesosirii membrilor de rezervă; grăbiți-vă să-i trimiteți imediat.”

Comandantul armatei, general aghiotant Drenteln.”

A lăsat din nou hîrtia din mîini. Ordinul preliminar fusese deci întocmit de generalul Drenteln, de unde precizia, minuția, exactitatea germană. Așa ceva nu se putea învăța la Petersburg, ci numai la Dresda. Drenteln absolvise această școală militară, absolvită și de prinț. Mai urma să se vadă ce-i pune la dispoziție generalului cea-laltă școală. Prințul a scos din pachet foaia următoare, o foaie tipărită, redactată, în rusă și franceză. Titlul l-a amestit :

„DECRET CU PRIVIRE LA STAREA DE ASEDIU IN

ORAȘUL BUCUREȘTI"

Din nou a lăsat foaia, ca să respire, apoi a citit :

„Prin [#]ordinul Excelenței Sale comandantul șef al trupelor ruse din România, se aduce la cunoștința locuitorilor orașului București regulamentul de mai jos : „1. Pe toată durata stării de asediu, toate autoritățile române care funcționează în București sînt subordonate guvernatorului militar al orașului.

Deja exista oare în București un guvernator militar ? Da, -fusesse deja numit, Alteța Sa i-a descoperit numele, cîteva rînduri mai jos. Guvernatorul militar al Capitalei statului român era generalul conte Olsufiev. A citit punctul următor, care nu admitea dubii :

„2. Orice încălcare a acestei ordonanțe este supusă tribunalelor militare rusești, care funcționează în virtutea codului penal militar...”

Deci și prințul, în virtutea ordonanței era pasibil de a fi adus în fața tribunalului militar. A mai citit :

„3. Pe toată durata stării de asediu sînt suprimate :

- **dreptul de a organiza întruniri;**
- **dreptul de a purta arme ;**
- **libertatea presei...”**

Mai departe, Alteța-Sa a parcurs rîndurile pe sărite, rostogolindu-se din paragraf în paragraf, ca pe o scară cu treptele rupte :

„...Este interzisă răspîndirea cărților, ziarelor și altor imprimate...”

„...Orice cetățean este obligat să se supună perchezițiilor necesitate de circumstanțe...”

„...Armele se vor depune la locurile indicate de autoritățile militare ruse...”

„...Orice acțiune armată împotriva autorităților militare sau polițienești va fi considerată drept act

***de revoltă și va atrage după sine pedeapsa
i capitală..."***

Deja prințul se afla în cîmpul unui act de revoltă. N-a mai citit. L-a chemat pe Văcărescu. I-a ordonat să-i convoace la palat pe primul-ministru, pe ministrul de externe și pe ministrul de război. Apoi, calmîndu-se, în așteptare, a privit — fără a mai citi ! — și ultimul document, Proclamația către locuitorii Bucureștiului :

***„LOCUITORI AI BUCUREȘTIULUI !
Complicațiile politice survenite în ultimul timp fac
indispensabilă ocupația temporară a orașului
București de către trupele armatei imperiale
ruse.”***

Cînd cei trei sfetnici au sosit, prințul tocmai poposisese cu privirea pe rîndul final :

„Armata imperială nu vine ca inamic...”

Consfătuirea nu se putea prelungi, deliberările erau de prisos. Cei trei l-au obligat pe prinț să plece la trupele sale. Calul aștepta deia afară, la scară.

Nici ministrul de externe n-a mai deliberat. I-a cerut, prin depeșă, lui Iancu Ghica să se întoarcă acasă. Mitilineu nota sincopat :

***„In situația creată, misiunea Dvs. la Petersburg
în-, cetează. Comunicați oficialilor că vă retrageți
la București, pentru consultări.”***

Apoi, o altă depeșă — circulară — către consulii români din toate marile capitale :

„Impactul cu trupele țarului este fatal.”

Un izolat, în tot acest răstimp, era Nae. Marinarul ieșise deasupra febrei. Stătea acum nehotărît, între ieri și poimîine, într-un timp incert. Ii repugna tort ceea ce i se întîmplase pînă atunci și dorea să se întoarcă înapoi într-un loc mai așezat. Regăsindu-se într-o amintire, de pe cînd era mic, Nae și-a dat seama că-i mai bine acolo. Era plăcut, cald, dulce, mai cuminte decît oriunde altundeva pe cuprinsul planetei sau în alt timp, acolo mirosea a pîine și-a toropeală de cuptor. Era bine.

De Cîșlegi, cînd mahalagiii primeau dezlegare de fruct, nea Tache făcea muieri dulci, din aluat, și din zaharicale, le cocea și le mîncea singur. Făcea și cocoane, cu foi multe și miez de nucă la mijloc. Cînd băiețelul a venit pe lîngă el, i-a dat și lui. „— Vezi să nu i se-apele !” i-a strigat nașa, văzîndu-l cum se îndoapă copilul cu prăjituri. Din lăcomie, Nae mai mult le strica. „— Las’ că nu i se-apeleacă ! Dacă le strică, face nașu altele. “ Naș Tache făcea și cadîne din aluat, arăboaice, turcoaice, persiene, iar bătrîna urla : „— Isprăvește cu păgînele astea în casa mea !”, și atunci el făcea călugărițe, pe care le punea la uscat, ca apoi să le sfărîme-n degete și să le dea la vrăbii. Făcea și părți de muieri — guri, urechiușe, țîțe ; dar nici bătrîna, văzîndu-l și înfuriîndu-se, nu se lăsa, făcea puțisoare de mucenici și tăieței. „— Dacă-ți plac, mănîncă-le !” striga el. Lui nu-i plăceau mucenicii cu zeamă, nici tă- ieteii în borș. Își gătea singur borșul, cu zdrențe de ngâlbenus de ou. Lui Nae îi da zeama-n gură cu lingura. Pînă cînd, într-o zi, Naș Tache a tras una gogonată : „— Hai să facem o muieră mare” a zis el și s-a și pus pe treabă.

Naș Tache a luat întîi făină pîclă, de grîu, a pus-o într-o căpistere, răscolind-o bine cu mîna, a opărit-o cu uncrop de lapte, a pus drojdie și, opintindu-se, a prins în brațe cogeamite nava, ridicînd-o pînă la piept, pînă la umeri, așezînd-o pe cuptor la dospit. „— Mă, da grea-i !” a zis el, apoi a acoperit-o c-un lăicer curat, de lînă, vrîstat cu roșu, ca să nu se doache aluatul. Avea și-un descîntec pentru cazul cînd aluatul dădea înapoi, se chircea, un descîntec pe care-l bolborosea la căpătîiul căpisterei, mîn- gîind pielea pîinii cu mîna.

Nea Tache sau Nașu ținea brutărie și făcea cu mîinile lui pîini mari, lipii, colaci, covrigi și acadele, ba și coilici pentru ovrei. Aici ardea cuptorul ca-n iad, și-n nări se simțea un iz de transpirație și de aluat crud, dar și copt. Mirosea a făinuri de toate felurile, a drojdii dospite, a mirodenii de pest mări și țări. Peste grunții de zahăr, piper, scortîșoară și sare, băiatul călca cu tălpi desculțe. Cînd s-a julit, o dată, i-a intrat sare-n rană și-n ochi o pulbere de vanilie și de piper. A urlat : „— Stai să tempace nașul ! Stai să-ți dau o muiere pe gust !” Și nașul i-a vîrît în gură o acadea, pe care băiețelul a înghițit-o numaidecît. După care a tăcut mîlc, așteptînd să se julească iar. Dar Nașul i-a zis : „— De-acu pune-ți pofta-n cui ! Îți mai dau de Cîșlegi, cînd e dezlegare la dulce.” Și băiatul aștepta Cîșlegile, cum aștepta acum să vadă ce-o ieși din căpistere. „— Arde-te-ar focul iadului, focul iadului să te arză !” îl probozea Nașa, căci bătrînul se și îmbăta cît creștea aluatul.

„— N-o legănăm ?” a întrebat copilul.

„— Nu, a răspuns Naș Tache, o lăsăm așa, să doarmă, pînă pe sub seară, apoi după chindie o luăm la frămîntat.”

S-a canonit singur cu ea, jumătate de noapte, cît copilul dormea, dar nu prea, voia să vadă ce face Nașu. Bătrîna blestemînd, se mutase de-acasă, la o fină din altă mahala : „— Arză-te-ar focu' ! Crezi că ăl de sus nu vede ce faci ? !” Apoi s-a întors, în crucea nopții, să vadă și ea ce-a ieșit. Își făcea de treabă prin jur și boscorodea : „— Strici copilul. Te ții și noaptea de prostii !” „— Stai, fa, că numai mîine i-o arăt ! Copilul trebuie învățat de mic cu de toate.” În zori, cînd se-ngîna ziua cu noaptea, Naș Tache a întins pe masa goală femeia din aluat și a început s-o potrivească, pornind de la tălpi în sus. „— Cap nu-i facem ?” a întrebat băiatul, care se deșteptase. „— De cap n-are nevoie, pînă cînd îmbătrînește, i-a răspuns Nașul, iar după aia nici atît. Frumoasă să fie. La cap nu se uită bărbatul decît hăt mai încolo.”¹ I-a făcut apoi șolduri și țîțe, în gurguie i-a pus două migdale și-n buric o vișină, luată cu lingura dintr-un gavanos de dulceată, căci stafide nu mai avea. Apoi ostenit, după ce-a uns-o cu gălbenuș : „— După ce-o coacem, o mîncăm. Nu mai dăm la nimeni. E muierea noastră.” Bătrîna iar l-a probozit : „— Fugi d-aici cu împelițata asta. Ce-ai sulemenit-o atîta ? Ți-e și silă !”

împielitate erau numai drăcoacele, dar femeia de aluat avea acum și pielită. La subțiori și între stinghiile de jos, Naș Tache a împrăștiat semințe de mac, sprîncenele i le-a făcut din praf de scortîșoară, iar gura din ardei. „— Să n-o săruti că frige !” a mai spus el.

Între timp, cuptorul duduia. Cuptorul îl speria pe copil prin mărimea lui neobișnuită. Băiețașul de mult se tot întreba cum izbutise să intre namila aceea în casă, cînd nimeni n-avea loc pe lîngă el. Pe lîngă Cuptor abia se strecura bătrîna, care era mică, abia de încăpea Nașu, care-l tot ghiontea cu fiarele și-l hrănea cu lemne mari, loazbe de fag, de stejar și de brad pe care tot el le crăpa cu toporul. „— Vezi că răcește !” striga bătrînul, aruncînd lemne cu brațul în gîtlejul de flăcări. Apoi îl lăsa să dumice lemnele și mai apoi să le mistuie, astupîndu-i gura eu un capac de fier. Prisosul de jăratec și cenușa o scotea afară cu țagla. Apoi îl grebla în pîntece și-l mătura, vîrîndu-i pe gît, pînă în fund, un măturoi cu coadă lungă, care ieșea afară aprins. Cît făcea trebile acestea, Nașu era dezbrăcat pînă la brîu. Apoi astupa din nou gura Cuptorului, pentru ca fierbințeala să se coacă mai departe singură. Apoi iar îl destupa, ca să răsufle. Cînd namila se răcorea de-ajuns de bine, Naș Tache, în cămeșoi alb, vîra înăuntru cu lopata întîiul rînd de pîini. Pîinile grele din orz și secară, care ieșeau rumene, dar cu coaja tare și neagră. Apoi pîinile împletite, din făină bună. mai mici și mai aromate la gust. Apoi pîinișoarele din făină prima, și, la urmă de tot, patiseriile și zahari- calele în tăvi. Pentru cozonac era cu totul alt dichis, Cuptorul trebuia aerisit și descîntat.

Cuptorul făcea nazuri, după vreme : la moină scotea fum pe gură, la ger trăgea harnic, cîntînd pe nas, dintr-o vrană, o dată însă, na'mila s-a supărat și-a chircit coca. Naș Tache, furios, a hotărît să dărîme Cuptorul și să facă altul. Bătrîna s-a împotrivit. „— De ce să sfărîmi, mă, bunătate de cuptor ; mai bine n-ai mai bea !” „— Nu, nu, îl stric !” urla el, amenințînd Cuptorul cu un tîrnăcop.

Dacă-l strici, te pun la blestem, amenința nănașa, iar pe el îl pun la pomelnic sub numele Iulică și-i țin toate pomenile, ca la un om. Ție nu, ticălosule !” Băiatul a aflat atunci că pe cuptor îl cheamă Iulică, dar pînă la urmă cuptorul tot s-a stricat, dintr-o altă întîmplare.

La brutărie, a venit într-o zi Sile Carmangiu, cu un berbec de zece ocale. „— Nea Tache, tare-ăș frige berbecule ăsta, dar știi cum ? hoțește !” „— Dă-1 încoa' să ți-1 frig hoțește !” a zis Nașul. „— Cum să bați hoit în Sfîntul Cuptor !” a strigat nașa. Cuptoru-i numai pentru sfintele pîini, nu pentru carne !” „— Și ce are carnea ! a rîs Nașu. Dă-1 încoace să ți-1 rînduiesc eu, după rostul lui !”ⁱ S-au pus amîndoi, el și Sile, să grijească berbecul după legea hoțească. În mahala mai era un Sile, Sile Spărgătorul, și încă un Sile, Sile Bărbieru. Cu acești doi Sile, Naș Tache nu vorbea. Au grijit berbecule, l-au pus la cuptor, în pîntecele fierbinte, dar după un ceas, nici două, s-a auzit o detunătură și un uruit de cărămizi. „— Na ! a strigat nașa răzbunată. Așa să pleznească și rînza-n voi !” Cuptorul se stricase, Naș Tache se scărpină în cap, cu necaz, în timp ce Sile Carmangiu îl căina chipurile. „— Las' nea Tache, nici cuptorul nu merge de multe ori la apă.” A așteptat o zi să se răcească, apoi Nașul a intrat în cuptor, cu sculele lui de zidar, ducînd cu el înăuntru nisip, lutișor galben, var moale și cărămizi noi. O zi a lucrat, iar cînd a ieșit, s-a trezit față-n față cu popa. „— Cu mneata, părinte, ce-i ?” a întrebat .el. „— L-am chemat eu, să-l sfințim pe Iulică !” a spus nașa, și într-adevăr s-a făcut slujbă, Cuptorul a fost tămîiat și stropit cu aghiazmă, după ce mai înainte fusese plîns cu lacrimi. Dar nenorocirea se întîmplase, fiindcă Naș Tache cocea în cuptor feluri de feluri de porcării. Relația dintre Naș Tache și Cuptor, dintre Cuptor și babă, era pentru copil de neînțeles. „— Nu te uită în gura ei, i-a spus Naș Tache băiețelului, habar n-are ce-i un Cuptor. Un Cuptor este ca și un bărbat. Se mai și strică !” Deși, după cum a observat băiatul, și Cuptorul și Naș Tache se lăsau păcăliți.

În ziua în care Naș Tache urma să bage-n cuptor muiera de cozonac, Nănașa i-a luat-o înainte și cît el dichisea zîna, ea a și introdus în adîncul vetrei un rînd de colaci pentru morți. Apoi a pus capacul și a rîs. El n-a rîs, s-a încruntat : „— Scoate, fa, colacii, că se în- cruzește muiera !” „— Ei na, nu mai pot eu de muierile tale !” Naș Tache avea și niște tăvi cu muieri mai mici, pe care dorea să le coacă înainte, ca să încerce cuptorul. A răbdat să se coacă colacii, iar între timp a acoperit zîna cu o plapumă, să nu răcească. Cînd bătrîna g scos colacii, el a dat-o la o

parte și-a băgat în cuptor muieruștele acelea. Le-a copt, le-a scos, le-a șters de cenușă, le-a aruncat într-un coș de rafie, apoi a aprins focul din nou. Nu-i plăcea cum ieșise întâiul copt. Ca să vadă cum sînt, le tot încerca. Acum, cei doi mincau pe brînci mormanul de femei, la gura cuptorului.

„— Asta-i arsă, asta-i crudă, asta-i scurtă de-o-nghiți dintr-o dată, asta-i mălai-mare, mai bine n-o făceam, asta-i uscată rău, asta-i-prea grasă, asta-i ațoasă și iute de n-o poți da nici la cîini, pe asta o aruncăm și facem alta...”

„— Porcilor, striga nașa, mîncăți ca porcii !”

„— Ce să mîncăm, că nici n-avem ce-alege. Apoi filosofic, spre fin : „Muierea, cum ți-o faci așa o ai, tu o potrivești din toate, tu o frămînti, tu o coci. E mai bine s-o brodești bună de la început. Dacă nu-ți iese, ce să faci, mai încerci. Și către brutărită : Tu-mi ieșiși cam strîmbă.”

„— Eu ?! Tu m-'ai strîmbat, diavole !”

Bînd și rachiu, Naș Tache se cam chiurluise. A băgat muierea de cozonac în cuptor, a pus capacul, apoi s-a urcat deasupra și-a adormit. Nănașa l-a acoperit cu plapuma sub care se răsfătase femeia. Băiețelul moțăia.

Cînd cei doi bărbați s-au trezit, femeia nu mai era. Naș Tache răgea ca un taur. Nănașa o împărțise, fierbinte, la săraci.

Ideea că Esthera l-ar fi părăsit, aruncată într-o doară de șeful poliției, l-a prins pe Theo, peste voia lui. A încercat întîi s-o respingă, iubirea era mai tare decît capriciul sau decît micul egoism al traiului comod ; și-a amintit cu suferință de felul în care se iubeau, corporal. La aceasta nici unul nu putea rezista, era un fapt peste voința amîndurora : Esthera ar fi trebuit să se întoarcă, fie și de la capătul lumii. O dată, într-un moment de lipsă absolută, de foame crasă, cei doi s-au iubit. S-au iubit și într-o noapte cînd pe Theo îl durea un dinte. Tămăduirea, pe această cale, l-a făcut să doarmă și să uite de datoria de a se trezi în zori, ca să mîntre în laborator. Esthera a

venit lângă el în pat, spre prînz, i-a mîngîiat obrazul umflat, a intrat în așternut, au uitat amîndoi de dureri și de foame pînă în miezul nopții următoare, cînd ea, trezindu-se brusc a tras o criză de plîns. — De ce plîngi ?”

„— Nu știu. Ce-o să se întîmple cu noi ?”

Ace'astă întrebare, reamintită, cu întîrziere, l-a speriat. A pornit spre casa Beuran, unde cei doi fuseseră găzduiți la întoarcerea lui Theo de pe front. Și a avut noroc, acasă era doar doamna, Theo se scutea astfel de discuțiile teoretice cu domnul, agasante la culme. Esthera nu putea găsi un refugiu decît aici. La casa Weiss era exclus să se întoarcă, nimeni n-ar fi primit-o după „aventura iresponsabilă” a celor doi. Deși, dintre cei doi, numai el era socotit responsabil, în ochii soților Beuran, cum s-a vădit de la primul schimb de cuvinte cu doamna.

— O, ce bine că vă revăd ! a tresărit doamna. Ați luat în sfîrșit frînele. Era absurd să nu reveniți, ca să puneți la punct afacerea. Acuși-acuși Esthera naște. Cine-ar fi admis ca un copil, născut din amor, nu-i 'așa ? să fie aruncat pe drumuri ? !

Theo părea hăituit, inspecta cu ochii casa, așteptînd ca Esthera să apară din clipă în clipă, dintr-un ungher, de undeva. A întrebat :

— Unde-i Esthera ?

— Esthera ? !

— Am înțeles, nu-i aici ! și a dat să plece.

— Stați, domnul meu ! s-a alarmat factice doamna Beuran. V-ați despărțit ? !... Stați să vă ofer o cafea. Sau poate n-ați mîncat...

Theo a căzut într-un scaun, biruit de epuizarea lui recurentă. A mîncat lacom, sub ochii uimiți ai ddamnei Beuran, care a văzut — pentru întîia oară ! — cum cineva poate să mănînce de lacom, ca un soldat sau ca un servitor, poate și mîi rău : cu o lăcomie provocată nu atît de foame cît de o emoție inexplicabilă. Theo a refuzat vinul, și-a scuturat de pe haine firimiturile și a plecat, fără a spune merci. De la peron, doamna Beuran i-a mai zis :

— Credeam c-ați internat-o la Viena. Pe aici, pe la noi, prin România de azi, nu se pot asigura condiții pentru o naștere normală. Nu vedeți ce-i în jur ?

Ce era în jur ? ! În jur, lumea foia pe străzi, posedată de inconștiența unui egoism ordo la orice vibrație umană. Se

spunea că rușii ar fi ajuns la bariera orașului, dar pe tînăr nu-l mai interesa. Theo a mai băut cîteva pahare de apă la o cofetărie, în care a intrat, biruit de o sete ire-primabilă. Afară era frig, el transpira continuu. Pornind spre casa Weiss, pe Podul Mogoșoaiei, a observat —' fără voie — că nimeni, nici o femeie, nu semăna oricît de vag cu Esthera.

În altă zi, Naș Tache i-a spus băiețelului : „—Hai să tragem la mireasă !” A-ncuiat brutăria, l-a luat de mîna și au plecat împreună la Moși.

Au pornit întîi pe Calea Moșilor, cu prăvălii deschise și cu îmbulzeală mare. Naș Tache își dădea binețe cu telalii, marchitanii, bragagiii și salepgiii care și ei se grăbeau la Moși. „—Bre, da mocăit mai ești ! i-a spus Naș Tache lui Mehmet bragagiul. Păi om ești tu ? Dacă erai vrednic trebuia să te prindă ziua la Moși !” în schimb, domnul Feiber telalul se întorsese de la Moși, ca să ia de la prăvălie al doilea rînd de marfă. „— Așa da ! a aprobat Naș Tache. Țasta om !”

Cînd au intrat pe Cîmpul Moșilor, prima spaimă a băiețelului a fost că se va pierde. „Dacă nu cresc cît Naș Tache, mă pierd !” și-a zis el și a cerut nașului să-l ia în brațe. Naș Tache l-a luat sus, iar băiețelul l-a încălecat pe gît, ca pe un cal. Calul și băiatul își rupeau anevoie drum prin îmbulzeală, prin zarvă, prin larmă, prin zgomote. Pocneau tiribombele, pîrîiau moriștile, se învîrteau ametitor scrîncioabele cu lanțuri. Toată urbea, toată lumea era la Moși. Nae se și întreba cum de mai există pe lume oameni care să stea acasă. „— Nu fi prost, i-a spus nașul, cei mai mulți sînt gură-cască, nu vînd, nu cumpără. Dar fără ei nu se poate. Așa-i la Moși.” „—Dar ăsta ce caută ?” a întrebat copilul, arătînd cu mîna un pitic care stătea la intrarea unei barăci de circ. „—Pe ăsta l-au adus să-l vază lumea. Hai să vezi și tu piticul !” După pitic, au văzut femeia-pește, după femeia-pește au văzut omul cu coadă, după omul cu coadă au văzut cei doi gemeni cusuți unul de altul, spinare la spinare, unul care rîdea și unul

care plîngea, după cei doi gemeni au văzut șarpele cu pene. Băiatul intrase la spaime și cam tremura. I se părea că-i singur acolo sus, pe gîtul lui Naș Tache, dar acesta l-a liniștit : „—Nu te speria, așa-i la Moși, vezi de toate." Și mai încolo : „—Decît să alergi după ele pe tot pămîntul, mai bine să le vezi pe toate aici, la Moși. Fără Moși, a mai spus el, bucureștenii ar rămîne proști."

O îmbulzeală mare era la artistul fotograf, care era un neamț. Neamțul mînuia o mașinărie mare și neagră, în care intra cu capul. Din capul lui, vîrît în cutie, ieșea un ochi de sticlă. În fața ochiului de sticlă, la cîtiva pași, se afla o cămilă vie. Doritorii încălecau cămila și așteptau cu-mînți ca neamțul să scoată pe nara mașinăriei o vâpaie albă, cu miros urîcios. Apoi clientul descăleca, așteptînd o zi

încheiată fotografia. Mai încolo, dar nu departe, un american prapionise deasupra întregii omeniri un balon. Întreprinderea purta numele „La Willi americanul”, dar balonul nu zbura, era un balon doar de formă. Naș Tache l-a întrebat pe proprietar : „—Cum merge, domnu'Niță ?” „—Cum să meargă ? a răspuns americanul. Prost, foarte prost.” Totuși cîțiva gură-cască se strînseseră și aici. Nici unul însă nu voia să-și dea gologanul și să urce în năclă. Balonul ar fi urmat să-i ridice pe clienți deasupra Moșilor, într-un punct de unde se vedea tot pămîntul, adică întreg globul pămîntesc. Nici băiatul n-a vrut să urce ; el voia într-o barcă cu pînze, care dădea ocol globului pămîntesc, pe apă. Pe firma barăcii scria „La ocolul globului pămîntesc, pe apă.” Au intrat, a dat ocol globului, dar la ieșire era amețit. „—Păi vezi ? i-a spus Naș Tache. Nu te grăbi, în viață, totul e să nu te grăbești. Ia-o încet, că ai timp.”

Băiatul era atît de sleit de osteneală încît a băut lacom limonadă, apoi și apă îndulcită cu miere, apoi și bragă oferită de același turc Mehmet. Se aflau între prieteni, turcul Mehmet l-a mîngîiat pe cap. La această mîngîiere, Naș Tache a adăugat cîteva din zicerile lui, adresate băie-r țelului dar și celor din jur : „—Să mănînci cînd ți-e foame, să bei cînd ți-e sete, să nu ții necaz în suflet, să faci ce-ți place.” Turcul a oftat, altfel pasămite se spunea la cartea lor. Altfel se spunea și la cartea unui călugăr, care vindea alături cărțului de rugăciuni, iconițe și tămîie. Naș Tache a mai aruncat una : „—Să fugi de dureri ca dracul de tămîie. Cînd te izbește durerea, nu te lăsa în ea, mergi mai departe.” Au pornit mai departe.

La un pas de „antrepriza” turcului se afla „întreprinderea de ghicit” a lui Madam Theodorescu, o damă grasă, cît un balon sau cît o balenă, care-și ținea casa „pe baza unui papagal brazilian”. Papagalul moțăia, toropit de căldură, iar la cerere scotea planete, în timp ce Madam Theodorescu împlotea la un ciorap. Naș Tache n-a întrebat-o nimic despre papagal, nici despre mersul afacerii, a

întrebat-o despre fete, Madam Theodorescu avea trei fete pentru care, după spusa ei, nu se întrezărea nici un viitor. „— Alei mai mici, a spus ea, să zicem că-i las papagalul. Dar cu alelalte două ce fac ?” Nae ar fi vrut ca papagalul să-i revină lui, dac-ar fi consimțit să se însoare cu a mai mică. Toți vorbeau de însurătoarea băiețelului, toți îl tachinau pe Naș Tache : „— Ei, cînd îl însori ?”, iar băiatul se bosumfla, uneori scîncea. El ar fi vrut acum papagalul, fără să se însoare, căci din nou a fost vorba despre asta. Dar Madam Theodorescu a trecut peste voia lui, ba a și spus : „— Parcă-i pe voia lui ? Cum i-o fi destinul. Ia să vedem ce destin are ?” Naș Tache s-a opus, nu credea în destin. „— Ce destin ! a zis el, destinul-i cum și-l face omul.” „— Nu-i așa, dom'Tache, l-a contrazis madama, căci există și destin, îți spun eu.” „— Pe dracu, a respins Naș Tache, cum îți așterni, așa dormi. Ce n-ai făcut azi, nu mai faci mîine, vrabia din mîină nu se dă pe cioara din par, ce-i în gușă și-n căpușă, ce-am avut și ce-am pierdut”, dar Theodoresca nu se dădea bătută, ținea morțiș la opinia ei că există destin, iar nașul a cedat. Lui Nae i se făcuse inima cît un purice. Urma ca papagalul să-i tragă planeta. Naș Tache a pus în palma madamei un ban, s-a strîns lume, băiatul murea de frică, papagalul a ezitat, s-a întors, s-a răsucit, a scos la sfîrșit un bilețel. De obicei bilețelul se citea cu toată lumea de față, astfel ar fi trebuit să facă și Naș Tache, ca să uluiască omenirea de ce fin are, dar el a desfăcut bilețelul, l-a citit în tăcere, ceva nu i-a convenit, fiindcă s-a posomorit, l-a lipit la loc, a pus hîrtiuța la pălărie, a dat să plece. „— Nu mai stați ? a întrebat madam Theodorescu, văzîndu-l gata de drum. „— Nu, că ne grăbim !” a răspuns el trăgînd băiatul de mîină. Călătorului îi stă bine cu drumul.” „— Crailor, i-a tachinat ea. Vă cunosc eu. Acum plecați să trageți la mireasă !” Naș Tache n-a auzit tachinarea, părea surd, îl trăgea pe copil după el, prin mulțime, dar pe jos. Nae înainta prin întuneric, vedea numai picioare și burți de oameni, în sus nimic. Prin pădurea întunecoasă de picioare în mișcare a văzut

totuși un cățel hoinar. Cățelul, cu coada covrig, nu știa încotro s-o apuce și a întors ochii disperați către copil. „—N-am ce-ți face, i-a spus Nae, și eu m-am rătăcit !” Apoi Naș Tache l-a săltat în sus și l-a așezat pe o poliță, în plină lumină. Lui Nae i-a luat ochii o roată mare care se în- țvrtea amețitor. Ajunseseră la baraca unde se trăgea la mireasă. Aici era într-adevăr ceva de văzut. Băiatului i s-au umplut ochii de bucurie,, dar, în aceeași clipă, a auzit răgetul leului. A țipat și el, din rărunchi, cu spaimă, nu se știa cine rage mai tare, se clătinase bagdadia cerului, curgea de sus pământ albastru, iar din ochii băiatului șiroaie de lacrimi. Dar a țipat și tigrul, după care s-a auzit glasul fachirului Vișnuserman, care urla peste lume dintr-o pîlnie aurită : „—Tigrul Pingalaka, taurul Sam- iivaka, maimuța Onoca, hiena Yakla !” Naș Tache a rîs cu mare veselie, apoi l-a mîngîiat pe copil : „— Hai să te duc la animale !” l-a îndemnat el. Și minios : „— Cum naiba de uitai ? Uit de la mîna pîn’ la gură, mănînc miercuri ce postesc joi, fac vară car și iarna sanie, dau cioara din mîna pe vrabia din par, schimb mia pe sută și suta pe a măruntă”, și multe ca acestea, pe care Naș Tache le-a aruncat asupra-și cu furii. El încurcase rostul trebii, rîn- duiala Moșilor, căci întîi și-ntîi ar fi trebuit să-l ducă pe băiat la animale și hăt mai apoi la roata norocului. În sfîrșit, abia la încheiere s-ar fi convenit să tragă la mireasă.

Cei doi au intrat la animale, sub ochii de cărbune aprinși ai fachirului Vișnuserman.

Inutil ca Theo să treacă pe la anticariatul Weiss. A trecut totuși. Obloânele trase, dar înăuntru se simțea o mișcare. Casa părea ocupată de niște intruși, care răscoleau prin rafturile cu cărți. Percheziție ? Rudi Weiss era plecat la Viena,

Esthera îi aștepta întoarcerea cu emoție. De ce ? Ea rupsese cu fratele și cu toți cei din neam, de ce-ar mai fi fost preocupată de soarta lui Rudi ? Rudi nu plecase la Viena — sau la Berlin — cu o misiune socialistă, ci pe cont propriu, într-o chestiune de familie. Tot printr-o șoaptă a Estherei, scăpată involuntar, Theo aflase că neamul Weiss ar fi urmat să părăsească țara, mutându-se aiurea. „—De ce ?” „—Nu știu, eu te iubesc pe tine.” N-a intrat în anticariat, era o instituție, încă o formă a proprietății ; a pornit mai departe spre locuința Weiss, cu trăsura, dar s-a oprit din drum : era Sederul, ziua Sederului. Nici un străin n-avea îngăduit să tulbure sărbătoarea rituală a Sederului cu o bătaie la ușă. Rudi, în urmă cu un an, îl ferise pe Theo de un asemenea neplăcut accident, petrecînd în doi prin oraș. Rudi nu ținea Sederul, la fel Esthera. Ambii erau ateî, ca și Theo. își putea îngădui Theo să bată la ușa casei Weiss într-o asemenea zi ? A bătut. Din nou i-a deschis bunicul Froim.

— Esthera nu-i aici, n-o mai căuta.

— E aici !

— Eu îți spun că nu-i. Du-te.

El a intrat totuși, iar bătrînul nu s-a opus. L-a lăsat să se așeze, dar nu i-a oferit nimic. Nici s-ar fi putut atinge de nimic, voiadoaruncuînt. Și cuvîntul n-a întîrziat.

— Ați făcut lumea praf. Ați răsturnat tot. Ați început prin a călca legea familială. în rest, pe mine unul nu mă mai interesează. De la familie începe tot. Tot ceea ce veți face mai departe va fi ilegitim.

— Dar ce-am făcut ?

— Mai întrebî ? Aviolat.

Theo tăcea, deși clocotea. Nu violase, departe de aceasta, se dăruiseră reciproc într-un ceas de nebunie, dar bunicul Froim n-o putea concepe.

— Apoi ați conceput un copil. Ilegitim.

— De ce ilegitim ?

— Fiindcă n-are nici o lege. Voi doi nu stați sub legi.

— Te înșeli, lumea de astăzi nu stă sub legi.

— Te înșeli. Noi avem o lege, care nu aruncă în lume dezmoșteniți.

Bunicul Froim nu i-a spus : ieși afară !, dar tonul dur o presupunea. Probabil n-avea puterea să-i arate ușa, cum nici Theo n-avea puterea de a se supune. L-a ascultat, printre sincope lungi, gîfite :

— N-ai voie să intri peste mine, cînd eu nu-ți dau voie. De ce-ai intrat ?... Cum adică, eu te primesc în casă și tu abuzezi ? Te institui în șeful casei mele, peste mine, siluind legea mea ?

— N-am siluit pe nimeni, crede-mă. Eu și Esthera...

— Lasă asta, eu n-o pun la socoteală pe Esthera. Ea n-are minte. Eu vorbesc de condiția ta de intrus. Cu ce drept ai intrat fără să te poftesc ?

Theo își simțea ochii în lacrimi — de ciudă, de revoltă ? — el voia să afle unde este Esthera, nimic altceva, dincolo de moralizarea insuportabilă a bătrînului, pe care a respins-o :

— E dreptul ei de a decide ce viață trebuie să urmeze ! a urlat el.

— Dar ce, a replicat bunicul, ea a apărut din neant ? Voi instaurați prin gestul vostru neantul. Mai ales tu !

— Poate și Rudi.

— N-are importanță. Smintiți se află în toate neamurile. Eu mă refer la oameni normali. Cu ce drept ai aruncat-o pe Esthera mizeriei ? Și pe copilul ei ! De ce ?

— Bunicule, a îngăimat Theo, dar vom întemeia o lume...

— Care lume ? a gemut bătrînul. O lume care debutează printr-o nenorocire ?

— Nenorocire ? De ce, fiindcă nu sînt judeu ?

— Lasă asta !... Asta pînă la urmă se putea aranja. Treceai tu la ea sau ea la tine, s-a mai văzut. Dar voi doi unde treceți ? Nicăieri ? !

— Cum nicăieri ?

— Nicăieri, căci acolo o conduci ! și disperat :
Fără neam nu există lume, înțelegi ?

Theo a zîmbit superior, realizase eroarea :
bătrînul nu putea concepe eliberarea pe care el,
împreună cu Esthera, o izbutise mai de mult. L-a
întrebat pe bunicul Froim, cu milă :

— Deci dumneata nu poți conpepe că se va naște
un om în sine, precum copilul nostru ?

— Un om în sine ? La ce-ar fi bun ? !... Eu plîng,
n-am încotro, trebuie să plîng c-am pierdut un
evreu. Apoi, r&venindu-și și privind-1 cu o putere
nouă : Dar poate că l-ai pierdut și tu. Ai pierdut-o pe
Esthera, după cum văd. Ei și ? Ce-ți pasă, dacă vrei
nu o femeie ci o nebună, ' o ființă dincolo de orice
lege ? Consolează-te. Au rămas suficient de mulți
disperați, ca să puneti la cale orice nenorocire
împotriva omului. Mă refer la acea doctrină care
anulează tot, în care crezi tu. Doctrina lui Marx.

„— Mare-i grădina lui Dumnezeu !” a strigat Naș
Tache, văzîndu-1 pe August Prostu, cum se dă de-a
dura, cum cade-n nas, în loc să cadă-n tur, cum nu-și
nimerește nici mîna nici piciorul, iscînd hohote de
rîs. Dar au apărut și Haplea, cu căpățîna-i cît
dovleacul, apoi, Tîndală, ăl lat și mare, iar veselie
privitorilor a atins pragul de sus. De-acolo a și căzut
— buf ! — Haplea, într-un nour de praf. Tîndală l-a
prins de-un picior și l-a tras tîrîș prin fața lumii,
răscolind tot rumegușul arenei. Naș Tache comenta
toate aceste neghiobii cu vorbe de-ale lui : „—
Prostia din născare leac nu are. Cînd nu-i cap, vai
de picioare. Cu prostu să nu-ți pui în plug. Mai bine
cu deșteptul la pagubă, decît cu prostul la cîștig.
Cîtu-mi-i prostia, mică-i România !” Auzind această
ultimă vorbă, o leliță s-a pus pe rîs, dar rîs nu
glumă, de tremura carnea pe ea. Naș Tache s-a
răstit la muieră : „—Ce rîzi, fa, ca proasta-n tîrg ? !”
Nae nu văzuse-n tîrg, pînă atunci, nici o proastă,
deși văzuse multe muieri, iar acum se uita aiurit de
la proastă la Naș Tache. Nașul s-a înfuriat și mai
rău, la-n- sfăcat pe băiat de mîna și l-a tras după el,
la animale. „—Ai să vezi că abia ici intrăm în
grădina lui Dumnezeu, i-a spus el, căci oamenii sînt

mai răi decât fiarele, după ce că-s proști !”

Căci așa și era : tigrul Pingalaka torcea ca o pisică, mîngîiat pe blană de mîna lui Vișnuserman. Băiatul a fost poftit să mîngîie tigrul pe pîntece, ca abia apoi Naș Tache să descopere că tigrul era de fapt tigroaică. „—Dacă-l înghițea pe băiat ? !” s-a făcut el a se răsti la fachir. „—Păi ce, a răspuns fachirul, ăsta-i băiat să-l înghită o tigroaică ? !” Lui Nae i-a rămas în nări mirosul de tigroaică, iar în pielea palmei căldura blănii animale. „—Cînd n-ai încotro, i-a mai spus nașul, o înghiți tu pe ea !” Dar la hienă, nașul nu l-a lăsat, deși Vișnuserman i-a asigurat pe vizitatori că și hiena e blîndă. „— O cheamă Yakla !” a spus el, iar hiena i-a privit pe cei doi cu ochi galbeni, neîncrezători : „—De ce vă temeți ? i-a muștrat fachirul pe cei doi. Animalelor, ca și femeilor, nu trebuie să le dai decât iubire/¹ „— Să fie sănătoasă !” a răspuns

Naș Tache, trăgîndu-1 pe băiat mai departe, la marele bou tibetan, taurul Samjivaka între coarneaule căruia fachirul a și sărit sprinten ,ca într-un leagăn. „—Dați și băiețelul !” a cerut el, dar Naș Tache n-a vrut să-l dea pe Nae. „— Dacă era fată, îl dădeam !” a răspuns nașul. „Căci numai fetele se dau în leagăn din coarne de bou.” Erau foarte multe animale, nici nu știai la care să te uiți mai întîi. Lui Nae îi bătea inima de fericire, iar fachirul a luat act de tulburarea băiatului : „—O să vedeți, a spus Vișnuserman, că nu peste mult timp va sosi la București Balena Albă. În pîntecele ei, să știți, încape cam jumătate din populația acestui oraș european !” lucru nemaiîncipuit, care l-a uimit peste măsură pe Naș Tache. El a întors spre fachir niște ochi absolut ucigași, întrebîndu-1 : „—Păi de cînd sîntem noi, bucureștenii, europeni ? !” „—A da ! și-a recunoscut eroarea fachirul, după hărțile britanice faceți parte din Asia.” „— Păi vezi ? ! l-a repezit Naș Tache pe indian. Rămîneți dumneavoastră, cu Europa voastră, acolo unde-ați stat și pînă acum, și nu dați buzna peste omenire !” Băiatului i s-a fixat în mifite acest cuvînt curios, omenire, ceva care oricum era mai mare decât

Europa. Mai târziu, Nae, cînd pleca pe oceane, avea să lanseze chiar și o deviză pentru femeile rămase la țarm : „—Mă duc în omenire, mă-ntorc în Europa !”, întoarcerea însemnînd revenirea în ceva mic, intim, infim, un fel de ciorap care ținea de cald sau un fel de mînușă a doua — pe care de obicei marinarii o poartă moartă, pe mîna. „— Dar șarpele care-i ?” a întrebat băiatul. „—Șarpele are ochii la spate, a explicat fachirul, dar Naș Tache n-a mai apucat să-l ferească, nici să strige : „Păzea !”, că băiatul a și pus mîna pe șarpe, care brusc i s-a înfășurat de gît. „—Lăsați-1 așa ! a strigat fachirul la Naș Tache, care aproape leșinase. Se desface imediat ce-i cînt.” Naș Tache a dat s-apuce șarpele cu mîna, fachirul l-a împins violent la o parte, băiatul era îngrozit, cu ochii' cît cepele și fără pic de suflare. „Nu-1 atingeți, e o cobră !”, apoi călm, zîmbitor, Vișnusarman a dus un fluier la gură, a scos doar trei sunete și cobra s-a desfăcut singură de pe gîtul copilului, căzînd la pămînt, dar cu ochii falși în sus : „— Asta-i- Asia !” a spus Naș Tache făcîndu-și sfînta cruce.

Naș Tache n-a mai vrut să-l ducă pe băiat la broasca Aorta, marea batraciană din insulele Galapagos, pe spinarea căreia copiii se urcau cu tălpile goale, și, culmea, n-a mai vrut să-i arate nici leul, regele animalelor, care venea la rînd abia la urmă. „—Las'că leu ești și tu, ce-ți mai trebuie, ce să vezi ?” „— Vreau la lei !” a cerut băiatul, aproape plîngînd. „—Domnule Tache, s-a milogit fachirul, duceți-1 pe băiat la leul nostru, e un leu foarte amabil cu copiii !” „—Lasă, știu eu că nu face nici două parale !” s-a apărat nașul. „—Atunci nu vreți să vedeți nici reînvierea ? Nu doriți să vadă băiatul cum ard de viu ?” „—Nu !” „—Nici pe Alizeea, femeia mării, n-o vreți ?” „—Nici !” „—Broasca Aorta, să știți, poartă noroc !” „—Dar Alizeea, nu ! a respins nașul. Căci asta l-a smintit pe Alexandru Machedon de s-a dus după ea pînă la capătul lumii !” „—O fi, a convenit fachirul, dar să știți dumneavoastră că sînt la mijloc și multe legende.” Lui Nae i se refuzase Alizeea, pe care urma s-o

caute mai târziu. Naș Tache nu l-a luat în seamă, atît doar i-a spus : „—Hai să tragem la mireasă!" Deși el nu mai avea chef de mirese. Se blazase, între timp.

Ca să-l mîngîie, nea Tașcă îl tot cicălea pe Theo, reîntors la spital, cu tot soiul de vorbe înțelepte și zadarnice.

— Nu mai dați vina pe lume, că mai e și norocul. Cine n-a tras lozul cîștigător, cînd s-a născut, de pomană s-a născut. În privința dumitale, dragă Theo, lumea a tras bine lozul, în contul tău, numai că tu singur l-ai aruncat pe foc. Te-ai născut bogat, ce-ți mai trebuia, în plus, amăgirea de a-i face pe toți bogați, de a-i ridica la fericire, după crezul vostru ?... Apoi te-ai îndrăgostit. Pînă aici, totu-i normal. Dai ai greșit din nou. Și tu, și Esthera, amîndoi v-ați pus pieziș la tot. Într-o lume căreia abundă de nenorociți, numai voi mai lipseați ! Și revoltat pe prostia tînărului : înțeleg să te dezmoștenească cineva, dar să te dezmoștenești singur ? ! Ce-ți trfebuia ? Fata nu era nici ea săracă, ce-i trebuia ? În generația voastră bîntuie un fel de masochism. Apoi perplex : Eu, unul, din religia voastră nu pricep absolut nimic.

— Nici nu-i de nasul vostru ! a răbufnit Theo.

— A, ți-ai venit în fire ! a constatat bătrînul. Am adus va să zică o atingere principiilor voastre și-ai și sărit ! Ei bine, domnule, ți-o spun pe șleau : cu violența nu veți putea obține nimic. La om mă refer, nu la societate. Căci societățile se pot modifica, la bunul plac al unor nebuni, cum se pot modifica și țările, care se pot lăți, ciunti, destrăma sau șterge cu totul de pe hartă, după cum vezi că se întîmplă sub ochii noștri, și încă se va mai întîmplă. Dar omul ? Cum vă imaginați că se va smulge din om egoismul, printr-un decret de abolire a egoismului ? Sau iubirea, ca forță contrară, unificatoare, printr-

un decret de abolire a iubirii ?

— Noi nu vom aboli iubirea !

— Ba o aboliți, instituind violența.

— Violența emană din ură, iar ura noastră e legitimă.

— O fi, ca impuls animalic prim, dar nu-i o forță constructivă.

— Nici nu trebuie să fie constructivă, a replicat Theo, focos. Vom dărîma tot, mai întîi !

— Perfect. Veți culege ură.

— Pe care-o. vom strivi.

— Deci din nou violență. Pînă unde ?

— Pînă cînd omul...

Nea Tașcă a rîs, cu un chef nestăpînit :

— Lasă-mă-n pace, "domnule, cu omul la care jinduiți, că nu-l cunoaște nimeni, deci nu veți putea pune laba pe el, nici voi și nici ai care vor veni după voi. El are o cumplită forță a disimulației, cînd e supus Opresiunii și urii. El jură că te iubește, dar nu te iubește, precum cîndva românii pe otomani. El zice ce zice popa, dar nu face ce zice popa, precum este de cînd lumea cu sfînta biserică.

— Biserica e o forță • a oprimării morale ! _ a mai strigat Theo.

— Nu zic că n-o fi, a convenit nea Tașcă, dar așa va fi și cu biserica voastră. Deocamdată, statistic vorbind, sîntem cu toții creștini ortodocși. Chiar și tu !

— Eu nu, căci mă opun !

— Eu da, dar în statistică figurăm împreună, la această rubrică. În viitor, peste o eră, vom figura la ateii, chit că eu mă voi închina discret și atunci, măcar cu limba. Vezi cum e omul ?

Sabin, care urmărea această dezbatere absurdă, a strigat la amîndoi :

— Tăceți ! Eu am aflat că Rudi și Esthera s-au rupt de mișcare.

— Adică de utopie ! a precizat nea Tașcă. Foarte bine au făcut. Îi aprob.

— Ba foarte rău au făcut ! a respins Sabin. Căci unde credeți că s-au dus ? înapoi, la sioniști.

— Și aia e o utopie ! a spus nea Tașcă.

Theo nu ştia ce să mai înţeleagă, privea de lâ unul la celălalt.

— De unde ştii ?

— N-are importanţă. După război, a mai spus Sabin, forţele naţionaliste din lume s-au resuscitat, în loc să se retragă, să piară.

— De ce să piară ? a întrebat bătrînul. N-are voie omul, după un război, să se retragă la casa lui, să se odihnească ?

— Ce casă ! a ripostat Sabin. O casă himerică ?

— Chiar şi himerică, a mai spus bătrînul. Esthera aşteaptă totuşi un copil. Voi, aici, ce i-aţi oferit ?

Era de văzut mai întîi roata norocului, dar Naş Tache l-a prevenit : „—Mai bine să nu încerci, căci te prăjeşti. Cel mai bine-i să-ţi încerci puterea." Se aflau în baracă fel de fel de maşinării de încercat puterea — puterea braţului, a pieptului, a văzului şi a auzului. Naş Tache dispreţuia însă aceste încercări, el era tare în una care le însuma pe toate : ştia să tragă la mîreasă. „—Hai să tragem la mîreasă !" a spus el, foarte hotărît. A luat o puşcă, a îndopat-o cu gloanţe, a tras. Dintr-un foc a căzut popa. Dintr-alt foc a căzut colonelul. Din alt foc a căzut turcul, apoi rusul, apoi neamţul. Turcul, rusul şi neamţul au fost lichidaţi de Naş Tache cu furie. Ca recompensă^ pentru aceste isprăvi, Naş Tache a primit cîte o păpuşă înfăţi- şîndu-i pe cei decedaţi. Păpuşile au fost puse lîngă băieţel, pe aceeaşi poliţă pe care Naş Tache îşi sprijinea coatele. Patronul, gros şi chel, striga cît îl ţinea gura, ca să adune lumea : „—Exersaţi ochiul şi mîna, / Pentru patria română !" S-au şi strîns nişte gură-cască. Au apărut, ca din pămînt, şi nişte cunoscuţi : Sile Carmangiu, Sile Spărgătorul, Sile Bărbierul. Cu ultimii doi, Naş Tache nu vorbea. Prezenţa lor l-a făcut să se încrunte. „Acu să te văz, jupîn Tache ! l-a aţîţat

patronul pe naș. Nu știu de ce n-ai tras de la-nceput la mireasă, cum ți-e felul !” Au dat năvală și alți gură-cască. Unul dintre ei l-a privit cu admirație și a spus : „—Asta împușcă și musca-n zbor !” „—Da, a confirmat patronul, așa e dom'Tache, împușcă și musca. ” Naș Tache era iritat de zarva din jur, voia liniște. A rupt pușca, a privit pe țeavă, apoi a suflat. A pus un nou glonte. A sprijinit patul armei în umăr, a ochit îndelung — se făcuse o liniște de gheață —, a tras. Mireasa n-a căzut.

Patronul își freca fericit mâinile. „—Dom' Tache, nu mai încerci o dată ?” l-a poftit el pe naș. Naș Tache a tușit cu necaz și a plătit. A lăsat apoi pușca pe poliță, l-a luat pe copil în brațe și a plecat. „—Asta nu-i pușcă, a mai spus el, întorcându-se spre patron. Poți să te c... în ea.” Și către copil :

Mă,cîndpuimîna pe pușcă trebuie să vezi mai întîi ce pușcă e. Cu mireasa la fel.” Apoi, una după alta, fel de fel de ziceri, dar cu furie : „—Nu te lua după gura lumii ; nu te-ncrede în reclamă ; pînă nu guști, nu înghiți ; nu trage cu pușca altuia ; nu băga mîna-n foc pentru altul ; nu încăleca pînă nu strîngi chinga ; nu vorbi neîntrebat ; nu te băga unde nu-ți fierbe oala ; nu....” Pînă acasă nu i-a mai tăcut gura, așa era el la necaz.

Ajunși acasă, nașa iar i-a boscorodit. „Unde l-ai dus ? Vezi că strici băiatul, îl înveți numai prostii.” „— Eu ? !” „— Dar cine ?” „— Îl învață destinul.” Dintr-o ochire, nașa a și văzut bilețelul de la panglica pălăriei. „— Aha, va să zică acolo ați fost, la Theodoreasca ! a strigat ea. Stai să văz ce destin are băiatul !” „— Te iei după Theodoreasca ? Ce să știe ea !” „— Da tu cum te iei după ea, afurisitule, care-i cauți papagalul de ouă ! Am să-i succesc eu gitul papagalului ăla. Dă-ncoa' bilețul !” Nașa a buchisit bilețul, pînă noaptea tîrziu, cînd l-a învățat pe de rost. La culcare, l-a cetit și băiatului, care n-a priceput mare lucru. „De vei fi mare, nu vei fi tare, de vei fi tare, nu vei fi mare. Femeia care te va iubi, te va urma pînă la moarte, dacă ești parte bărbătească și viceversa, ca parte fertie- iască. Să nu crezi în ochii verzi. Vesel vei fi și te vei bucura de toate. Te vei duce te vei întoarce nu vei muri.” Nașa părea încîntată. „— Păi e de bine”, a spus ea. „Cum de bine, fă !” Păi nu vezi ? Băiatul nu va muri. Iar femeia care-l va iubi îl va urma pînă la moarte.” „— Aiurea !” a spus Naș Tache, cătrănit pe muieri.. Iar băiatul a adormit sub aceeași plapumă cu nașu, pe cuptor, avînd în gînd o pasăre sau o floare sau o mirodenie numită Alizeea.

Din disperare, Theo s-a apucat să scrie. N-avea cui să mai trimită scrisoarea, nici unde. Cui pot fi trimise scrisorile, adresate nimănui ? s-a întrebat. A lăsat tocul, după ce însemnase doar primul rînd :

„Visez la un timp și la o lume care să facă posibilă iubirea.”Cerul era nesigur, amenințînd cu ploaie sau mai curînd cu lapovița. Fauri reci de vînt dădeau fiori copacilor abia înmuguriți. Apoi s-a lăsat un frig stătător, întunecos, cu picături rare de apă. Nu ploua, dar cazna nourilor încorda văzduhul greu, făcîndu-1 să pleznească spre nord, pe zare, în cîte-

un fulger iute stins, care sporea întunericul zilei. Nehotărârea anotimpului speriasse semințele, care tinjeau în coji. Se trecuseră ghiociei. Printre frunze moarte, ieșiseră urzicile, dar alte flori — după cele răsărite-n mustul zăpezii, nu s-au mai ivit. Iarba nu creștea, se trăsesse înapoi, în tecile firelor uscate. Intraseră-n adînc și apele, brusc. Pămîntul nearat se scortoșase și crăpa, scotînd afară rădăcini oarbe și bulbi dureroși. O coloană de cavalerie, care traversa un ogor lăsat în pașină din toamnă, luase-n copitele cailor bulgării vechi de pămînt, prefăcîndu-i în colb. Colbul stîrnit de copite s-a ridicat în sus, la nouri, apoi a căzut sur peste cîmpurile goale. Roșul mundirelor părea strident. Era strident și verdele mantalelor unei coloane de infanterie, care mărșăluia în sens contrar, pe același cîmp sur. Un ochi de țărîină reavănă se căscase totuși între timp. Îl scoșese o cîrțiță. În lutul sterp, lucrarea ființei nevăzătoare muștra lumea.

Și Rășcanu a avut confirmarea invaziei. Ducîndu-se la Cotul Argeșului, ca să revadă conacul ars, a întîlnit trupele străine. Dar revenind în oraș și trecînd pe la Cameră, a regăsit în aula parlamentară nu starea de spaimă, ci liniștea. Ba chiar climatul normal de dezbatere, același ca și în urmă cu luni. Nu mai putea pricepe nimic și avocatul s-a întrebat nu dacă e real ceea ce lăsa în urmă, ci dacă e aievea ceea ce vedea la Cameră. „— Domnilor, dar oare nu vedem aceleași lucruri ? !” Ei bine, nu. Sfidînd realitatea, un domn deputat, Grăjdănescu, interpela guvernul în chestiunea despăgubirilor ce-ar fi trebuit acordate orașelor de la Dunăre, în special Calafat și Giurgiu, în urma bombardamentelor otomane din urmă cu un an. Era stupefiantă și răbdarea de înger cu care domnul Brătianu asculta interpelarea, luînd între timp note. „— Eu sper că face note în chestiunea externă, care-i acut internă, e la baionetă !” și-a spus Rășcanu, dar a avut surpriza să constate că primul ministru făcuse însemnări tocmai în acea chestiune

minoră, care nu-i putea preocupa acum decît pe niște inconștienți. Rămînînd pe loc, la banca guvernului, Brătianu a întrerupt totuși interpelarea, ca să scurteze chestiunea :

— Onor domnul Grăjdănescu zice că a încetat bombardarea. Dară, domnilor, vă atrag atențiunea că nu după ce încetează o bombardare se iau măsurile de despăgubire, ci abia cînd se face pacea definitivă. S-a făcut oare pacea definitivă ? Eu v-aș spune ceva care să vă facă să tresăriți : încă n-a început bombardarea !

Acest duș rece i-a făcut pe cîțiva domni să tresară, dar în ansamblu Camera a rămas impasibilă sau așa i s-a părut lui Rășcanu.

— Dar s-a depus o plîngere ! a strigat Grăjdănescu.

Brătianu a recăzut în mica chestiune de procedură, pe care n-a vrut s-o scape din mîini, dorind să facă și cu acest prilej „teoria chibritului”, acum cînd totul în jur stătea să sară în aer.

— Domnul Grăjdănescu zice că s-a depus o plîngere la Senat, care a rămas la dosar în loc să capete cursul normal. Dară ce să fac cu atîtea plîngeri care-mi vin de peste tot ? Să le trimit la prefecturi ? Unde să le mai pui ? Eu socoteam să le țin la minister, ca să le am în vedere și să mă conformez lor cînd va veni momentul.

— Cînd va veni momentul ? a izbucnit și altcineva.

Brătianu părea încurcat, i se cerea să ghicească, a dat din umeri :

— Parcă eu știu ? Noi pînă acum nu știm cum stăm, nu știm în ce condițiuni va fi țara, nu știm dacă n-o mai fi iarăși război... Cînd vom scăpa însă țara, ne vom ocupa și⁹ de măsurile pe care le preconizați. Arn declarat că trebuie să se ia măsuri pentru despăgubirea oamenilor, oriunde s-ar fi făcut o pagubă.

Dar imediat finanțistul din el n-a uitat să arunce din nou, asupra înaltului corp, amenințarea

„crizei“ :

— Și-apoi să vedem de unde luăm bani. Și de la cine ! Căci tratatul de la San Stefano ne-a trimis, știți bine, la Constantinopole. Noi însă nu avem pînă azi flotă, ca să ajungem acolo și să luăm despăgubirile. Să vedem adică de la cine vom încasa sus-zisele despăgubiri ! Și cu reproș amar : Căci s-a ajuns la situația asta, domnilor, numai pentru că n-ați vrut să introducem biletele ipotecare.

XVI
Se ajunsese din nou la chestiunea biletelor ipotecare, ca și în urmă cu un an, cînd Brătianu încercase disperat să iasă din „criză“, ipotecînd moșiile statului, cînd Senatul și Camera respinseseră cu forțe unite proiectul. Acum din nou criză, deci din nou chestiunea biletelor ipotecare. De ajuns ca cei mai înverșunați opozanți să sară din scaune :

— Adică dumneata arunci țara în război și noi s-o scoatem la mezat !

Brătianu s-a apărat, invocînd aceleași argumente :

— V-am spus, domnilor, că nu e vorba să ipotecăm toate proprietățile statului, cele o mie o sută patruzeci și două de proprietăți ci doar o parte din ele, să zicem vreo trei sute de moșii. Și desfăcîndu-și brațele : N-am altfel cum să mobilizez capitalul, nu-mi dă nimeni o para. Dumneavoastră ați văzut cît de greu am cîrpit bugetul pe anul în curs !...

Aici Brătianu era tare, cînd intra în chestiuni de finanțe, credit, scont, nu-l întrecea nimeni, ținea singur piept la o sută de inși. Chiar Rășcanu, care era\ cu totul în afara chestiunilor financiare, a fost captivat și a urmărit încordat demonstrația primului-ministru despre biletele cu pricina, inclusiv un expozeu scurt despre utilitatea monedei de hîrtie. Apoi avocatul s-a sustras fascinației, n-a mai vrut să asculte, li revenise din nou în minte colonelul acela de dorobanți, care-l oprise pentru control la barieră, cu un ceas în urmă, și care i-a explicat domnului deputat, pe hartă, dispoziția trupelor străine :

„— Aici, pe valea Ialomiței, sînt concentrate regimente de dragoni și grenadieri, pe poziția aceasta. Aici, pe Valea Sabarului, în poziția aceasta, se află cîteva regimente de cazaci. Către gara Filaret, se îndreaptă, chiar în această clipă, un regiment de artilerie, care va ocupa probabil gara...”

„— Domnule, și noi știm asta ? !

„— Dacă v-ați putea ridica într-un punct deasupra orașului, avînd la sol Universitatea, ați putea vedea tot, ca pe această hartă...”

„— Și trupele noastre ?”

„— Dispozitivul trupelor noastre stă sub secretul militar.”

Brătianu își continua expunerea, de astă dată de la tribună, pe care desfășurase niște hîrtii. Lui Rășcanu îi venea să strige, trebuia să strige : „— Domnule, sînt rușii la barieră ! „Brătianu nici vorbă, cufundat în hîrtii, i-ar fi răspuns : „— Bine, bine, sînt la barieră, nici vorbă, și eu îi văd. Dar dacă pleacă, eu rămîn pe cap cu cheștiunea biletelor ipotecare ! Hai s-o rezolvăm azi, cît mai, e timp, într-o clipită, pînă nu intră. Eu contez pe clipită !” Și cu același calm cu care trata toate situațiunile din parlament : „— Domnilor, în cazul cînd invazia se abrogă, cum ai' fi și normal, măcar să rămînem rezolviți în cheștiunea biletelor ipotecare !” Cineva ar fi protestat : „— Adică să pierdem trei sute de moșii ?” „—Nu, domnilor, nu le pierdem, doar le ipotecăm. Căci altfel nu izbutim să mobilizăm capitalul, care rămîne indiferent, inert, întors cu spatele la noi, direct zis ne întoarce curul. “ N-ar fi fost exclus ca Brătianu — cît era de populist și de popular — să evite a “folosi eufemismele „fund” și „dos”, trecînd de-a dreptul la expresia crudă, expresia nației, care, în privința biletelor ipotecare, rămînea la rîndu-i inertă, indiferentă la ideea domnului Brătianu, la fel ca și marele capital, practic spus „o durea în cur.” între timp, de la tribună, dintre hîrtii, Brătianu răspundea intervenției domnului Lahovari, tot în cheștiunea despăgubirilor :

— Domnul Lahovari zice să fiu simțitor, să am durere de nenorocirile Giurgiului. Eu simt durerea domnului Lahovari, căci și, eu am simțire, dar mai bine ar fi să-mi dați o lege, pe care s-o pot aplica, iar nu niște dispozițiuni generale. Mai zice să venim în ajutorul nenorociților care n-au ce mânca. Apoi ca să pretindeți guvernului tot ceea ce-mi cereți mie, reparațiuni, despăgubiri...

— Sînt dărimate și ~~zece~~ biserici !...

— ... trebuie să puneți guvernul în pozițiunea de-a putea face, trebuie aplică să-mi dați mijloace ; căci eu nu pot veni ca un șarlatan să promit și să nu fac. Ei bine, chiar cu riscul de a-mi pierde popularitatea, de a nu mai fi ales, nu voi să înșel pe locuitorii din Giurgiu...

Se juca oare o comedie, domnul Brătianu credea sincer că ceea ce el interpretează scenic era un rol normal ? El știa, sigur, ceea ce se întîmplă în jurul orașului, toată lumea știa !, și atunci cum de toată lumea, dar el în primul rînd, juca această farsă a normalității ! Stupefacția și uluirea se amestecau cu revolta în mintea avocatului. Mai presus de toate, Rășcanu se minuna. Omul acesta, și-a spus el, era fie un sfînt, fie un nebun, fie un ins fără nervi, un duh plutind senin și imaterial deasupra lucrurilor, fără să le atingă, lăsîndu-le așa cum sînt, cu grija de a nu clinti coaja lor precară, simplă formă.

Ieșind de la Senat, Rășcanu n-a mai urcat în trăsură, a pornit pe jos, s-a inserat pietonilor, care se mișcau — i se părea — prin aparența unui oraș, o coajă doar, pură formă.

— Curioasă liniște ! și-a spus. Totul se desfășoară ca și cum ar fi normal.

În dreptul Universității, un oltean cu cobilița-n spate, urla cît îl țineau bojocii, lăudîndu-și marfa trufanda, ridichile de lună :

— Ia ridichea trufanda, ia trufandaua...

Niște țigănci l-au îmbiat cu flori.

— Ia laleaua...

Existau deci ridichi. Existau deci flori.

Fără să vrea, colonelul Nigata fusese victima unei situații ciudate. Ieșind în afara orașului, cu

trăsura, a fost reținut de o patrulă rusă, care și-a arogat dreptul de control. Au intrigat probabil figura lui exotică și uniforma lui puțin obișnuită. După chip, prințul Nigata părea cert un asiatic, un extremoriantal. Ce căuta deci, în preajma Bucureștilor, un asiatic în trăsura, ba încă și-n uniforma unei armate necunoscute ? ! A fost și prima întrebare pe care i-a adresat-o șeful patrulei, un ofițer tânăr, destul de amiglos :

— Ce căutați pe aici ?

— Sînt corespondent de front.

Războiul se terminase ; ce să mai caute un corespondent de front într-un spațiu în care, oficial, nu exista vreun front. Dar o aceeași culpă se putea reproșa și ofițerului care-l interoga pe japonez. Nici acesta n-avea ce căuta pe aici. Acesta însă nu dădea socoteală, doar întreba :

— Știați că vă aflați într-o zonă strategică a armatei ruse ?

— Știam că mă aflu în România.

Un pocinog asemănător pățise și un corespondent al presei americane, un domn Anderson. După întâlnirea cu o patrulă rusă, americanul își făcuse bagajele și părăsise Bucureștii pe direcția Viena. El în schimb nu voia să plece, avea răbdare. Aștepta curios următoarele întrebări, care i-au fost puse mai târziu, la sediul unui regiment.

— Cărei armate aparțineți ? Ce căutați în Europa ? Dar la București ? Știați că vă aflați în zona strategică a armatei ruse ?

Același a fost și răspunsul lui :

— Știam că mă aflu în România.

Aici, la comandament, se afla și o stație telegrafică.

Răspunsurile ofițerului japonez au fost transmise mai departe, la divizie, iar recepția a fost confirmată replică cu replică. Operațiunea a durat mult. Într-un timp fel de fel de curioși și-au introdus capul pe ușă ca să-l vadă pe

japonez. Prințul Nigata a înțeles că va fi tratat ca suspect și că va fi condus mai departe, la Statul Major al diviziei. A reținut un nume : Tugenhold. A reținut și numele localității unde-și avea comandamentul divizia : Sintești. Urma deci să plece mai departe, la Sintești. Și de acolo unde ? Prințul Nigata nu pornise în promenadă echipat pentru un drum lung. Apoi brusc, fără vreun indiciu care să-i justifice bănuiala, i-a intrat în cap ideea că va fi legat la ochi. Dar ofițerii nu l-au legat la ochi, a fost condus la propria-i trăsură, sub o escortă încă și mai puternică, deși nu opusese vreo rezistență.

În trăsură, alături de el, se afla un furier, care ținea pe genunchi dosarul cu datele interogatoriului de pînă atunci. Pentru ce vină putea să fie inculpat ? Pe prințul Nigata îl pusese totuși pe gînduri o ultimă întrebare, pe cît de ciudată pe atît de umoristică :

— Ce legătură este între dumneavoastră și domnul Anderson ?

A răspuns la rîndu-i umoristic, bravînd situația :

— Sîntem vecini de Pacific. Amîndoi am venit, și unul și altul, la București, într-o misiune pacifică.

întrebare bruscă :

— Ce-ați căutat aici ?

Răspuns brusc :

— Dar dumneavoastră ?

Prințul Nigata nu primise nici un răspuns, urma probabil că răspunsurile să-i fie date la divizie, după consultări la eșaloanele superioare. Unde se aflau aceste eșaloane superioare era greu de presupus. În drumul spre Sintești, trăsură prințului Nigata întîlnise convoiul unor dezertori bine păziți. Aceștia făcuseră popas, ba nu, săpau o groapă. Ar fi vrut atunci să întrebe la ce servește acea groapă, dar n-avea cine să-i răspundă. Însoțitorii lui erau taciturni, ostili, nici unul n-a vorbit pe drum cu japonezul.

Comandamentul diviziei era instalat într-un conac pe care proprietarii îl abandonaseră în grabă, fără a mai putea evacua nici un obiect. La intrare, într-o verandă închisă, prințul Nigata a observat un imens oleandru care sta să se usuce. Militarii care treceau pe lîngă frumoasa plantă sudică n-aveau timp să toarne la rădăcină măcar o cană de apă.

Domnea aici o mare agitație, un du-te vino permanent

de ofițeri de toate armele — ulani, dragoni, grenadieri, cazaci. În sufragerie, unde a fost introdus prin eroare, funcționa un tribunal militar. Un tânăr slab, ascetic, cu gradele rupte, se afla în fața completului de pretori care-l chestionau acuzator.

— El e martorul ? a întrebat pretorul șef, indicându-l pe prințul Nigata.

Tânărul ascetic a negat, japonezul a fost evacuat din sala tribunalului și condus afară, în verandă, lângă olandru. Îi era sete. Și-a reprimat-o. Orologiul din sufragerie a sunat de trei ori sau poate ciocanul judecătorului militar a izbit în masă, pecetluind o sentință. Dar nu, precis era orologiul, sunetele aveau o reverberație muzicală, care s-a prelungit mult. Cineva îl examina cu atenție, un ofițer de la divizie. Simțindu-se privit, japonezul a tresărit, și-a redresat ținuta. Același ofițer i-a făcut semn să-l urmeze, dar cu bunăvoință.

A fost introdus într-o altă cameră, un dormitor al copiilor și invitat să stea pe un scaun pentru pitici. A rămas mult timp singur, în această încăpere, privind din când în când jucăriile pe care copiii proprietarului n-apucaseră să le ia din pătucurile lor. A fost apoi poftit într-un salon vast, în fața unui mic birou de domnișoară, la care lucra un colonel posomorit. Era Tugenhold. Numele coincidea perfect cu figura spelbă, uscată, osoasă. Colonelul Tugenhold nu l-a privit pe japonez. Îi studia dosarul, cufundat în hîrțile anchetelor precedente. În salon se mai afla și un uriaș pian cu coadă, pe care fusese instalat un aparat Morse. Aparatul a tăcănit un timp, apoi s-a oprit. Colonelul posomorit a poruncit ceva în germană unui alt german, și imediat un soldat a adus o cană de tablă cu ceai. Cana a fost depusă în fața prințului Nigata, care n-a mai resimțit setea. A împins cana la o parte, spre omul cufundat în lectură. Acesta însă citea, făcînd sublinieri. Din când în când punea întrebări ofițerilor care îl aduseseră pe prințul Nigata ca piesă vie la acel dosar. Nu atît el interesa, ca piesă vie, cît dosarul. S-a pus apoi în funcțiune linia telegrafică, aparatul Morse a tăcănit din nou, prințul Nigata a mai reținut un nume : Ehrnrooth. Urma să fie condus mai departe la acest nou personaj ? Tugenhold nu putea să decidă singur, era necesar să se pronunțe și un alt

german, Ehrnrooth. Era evident că prințul Nigata picase unde nu trebuia, într-o afacere înconjurată de cel mai strict secret. Aparatul Morse a tăcănit din nou : venea răspunsul lui Ehrnrooth. Și acesta însă își declina competența. A fost indicat un alt nume pe care japonezul l-a reținut : Drenteln. În așteptarea răspunsului lui Drenteln, Tugenhold a adresat ofițerilor care-l aduseseră acolo niște severe mustărări. Japonezul a înțeles că inclusiv drumul pînă la comandamentul diviziei fusese taxat drept o gafă. Pînă la urmă, Tugenhold a trimis telegrafic încă o propoziție, rămînînd lîngă aparat, în așteptare, cu brațul sprijinit de pian. Răspunsul a fost scurt, o aprobare probabil.

După aprobare, același Tugenhold a revenit la birou și l-a privit, în sfîrșit, pe prințul Nigata. I-a comunicat în nemțește că-i liber și că poate pleca. Dar înainte ca japonezul să plece, colonelul german l-a mai întrebat :

- Aveți prieteni în București ?
- Este o indiscreție, domnule ! a ripostat japonezul.
- Tocmai de aceea vă și recomand să fiți discret. Apoi sever : Cînd plecați din România ?

Prințul Nigata a salutat scurt, a ieșit, a urcat în trăsură și s-a grăbit spre București. Groapa săpată de dezertori, pe care ar fi vrut s-o revadă, era acoperită de întuneric.

Șiclovan a decis să astupe groapa de sub prăvălie. Aurul lui dispăruse nu în pămînt, ci pasămite undeva în cer. Zburase. Cum zburaseră și „îngerii” de la Cotul Argeșului, în temeiul cărora Toma ar fi trebuit să apuce Crăcăoanca, moșia prinsă-n foaia de zestre, prin schimb. Ceva nu mai mergea, soarta i se pusese brînzarului de-a curmezișul. După astuparea groapei, pe Șiclovan l-a cuprins o spaimă, **cu** și cum ar fi comis o faptă nelegiuită și tainică. Cîineva, o putere de nepătruns, îl izbea și de sus și din lături, și de jos. Pentru ce ? Cînd și de ce să se încheie cei șapte ani plini, cu vaci grase ? Îi murise băiatul. De ce ? Îi pierise aurul. Acesta putea să fie din vina lui. Dar și nepotul Toma

fusese lovit de o năpastă. Se însurase de formă, cu o fată sortită morții, iar după nuntă pierduse și zestrea. Frământându-se fără istov, baciul a socotit că-i musai să se culce mai devreme, ca să-și liniștească mintea.

Dar cum a pus capul pe pernă, nici ațipind măcar, l-a și fript un vis urât. Se făcea că niște hoți îl prind și-l dezbracă, îl caută-n urechi, în nări, în gură, apoi îl aruncă gol, pe un câmp. Spaima din vis era să nu cumva să-l întâlnească cineva care să-l vadă gol. Mai ales vreo muiere.

S-a trezit brusc, fript de lumina din odaie, căci băcița nu se culcase, trebăluia prin casă. Neluînd-o în seamă, Șiclovan s-a îmbrăcat cu grabă — straietele îi erau rînduite alături —, n-a mai întârziat o clipă, a început să se pregătească de drum.

— Unde te duci ? l-a întrebat ea, cu dușmănie. Pleci să sapi în sus ?

El n-a luat în seamă împunsătura, nici n-o simțise, ea îl tot judeca și-l muștra :

— Unde-ai fost amuși, pe ce coclauri ai bîntuit ? Că o țîrucă nu te mai astîmperi, nici cînd dormi.

Băcița simțise că s-a petrecut ceva rău cu el, în vis. De mult timp, omul ei se purta anapoda. În urmă cu cîteva săptămîni săpase o groapă sub prăvălie, ieri seara o astupase, acum se pregătea de drum.

— Plec la Căldărușani, i-a aruncat el. Merg la Sfîntu să întreb ce-i cu lumea de azi.

— Care lume, a din capul tău ? Pentru Liviu nu te-ai dus la Căldărușani, i-a mai zis ea, muștrător. Acu te duci pentru tine. Nu cumva vei fi vrînd să te însori ?

El a devenit atent : știa oare băcița ce anume visase el ? Muierea i-a rînduit din nou patul, poruncindu-i să se dezbrace și să intre sub oghial.

— Culcă-te. Nu mai pleca haihui. Că încă n-a ajuns noaptea la nămiezi.

Brătianu a convocat cabinetul de miniștri la o oră tîrzie din noapte. Venise, după asfințit, din împrejurimile orașului și aducea pe chip neliniștea. A și spus celor prezenți, cu glas răgușit :

— În împrejurimi liniște.

Făcuse drumul călare, trecînd de la galop la trap, oprind calul din cînd în cînd, ca să asculte. Calul înainta greu prin

noroi. Premierul se întorsese ostenit. A mai spus :

— Ce bizară liniște !...

Erau acum mai mulți la masa de consiliu. Îl numise la Interne pe C. A. Rosetti, acesta totdeauna dispus să execute mișcări de cal pe tabla de șah a șefului. Îl numise pe Câmpineanu la Finanțe. Aceste două portofolii, Finanțele și Internele, care-i scosese răni adânci lui Brătianu, erau acum asigurate. Era asigurat și departamentul de Război, pus sub mîna generalului Cernat. A aruncat o privire spre omul de arme, care părea placid. Premierul aștepta o asigurare mai ales de la el.

— Și la noi e liniște, a mormăit Cernat.

Din vechea echipă guvernamentală, din urmă cu un an, mai rămăseseră Kogălniceanu la Externe și Chițu la Culte. Pe Câmpineanu îl mutase de la Justiție la Finanțe, aducînd la Justiție un om nou, pe Eugen Stănescu. Asemenea schimbări îi dădeau premierului sentimentul că echipa guvernamentală se întărește, că el, omul răspunderii supreme, nu mai e singur. Brătianu resimțea de la o vreme și nevoia de a se consulta, nu doar cu prințul

— prilej în care se adunau laolaltă două singurătăți — ci și cu ceilalți din echipă, chiar cînd nu le aprecia opinia. Brătianu voia de la un timp să dea impresia că guvernează plebiscitar. Nevoia de a se pune la unison cu Camera și cu Senatul răspundea însă nu numai unui calcul politic de circumstanță, ci unei trebuințe intime, vădită acum și-n felul în care lucra cu cei din guvern. Deschizînd ședința, premierul voia să știe dacă toți simt liniștea din preajmă la fel ca și el.

— E ceva schimbat în comportarea oaspeților ! a observat Radu Mihail, care era prezent. S-a întărit disciplina trupelor, s-au dublat gărzile. Ofițerii lui Drenteln se poartă ca și cum s-ar aștepta să fie atacați.

— Cine să-i atace ? ! s-a mirat Brătianu.

— Nimeni, dar ei se poartă cu prevedere. Am știrea, a mai spus Radu Mihail, că generalul Drenteln așteaptă întăriri.

— Nu i se par insuficiente forțele pe care le are la dispoziție ? ! a întrebat, mirîndu-se conu Mihalache.

Problema acelui „Ordin preliminar” îi frămînta de cîteva zile pe toți, în special pe Kogălniceanu. Raportul amănunțit, prezentat de Iancu Ghica, după întoarcerea de la București, fusese examinată de fiecare ministru în parte,

într-o ședință precedentă. Documentul se afla acum în mapa premierului, umflată și de alte hîrtii explozive.

— Nu știm totuși nimic cert despre acel ordin, a observat Chițu. Nu ne confirmă nimeni dacă va fi aplicat sau nu.

— Ce confirmare în plus ne mai trebuie ? a strigat conu Mihalache. Confirmarea o avem toți sub ochi. Va trebui să înfruntăm absurdul cu mâinile goale.

— Credeți că se va merge pînă acolo ? a îngăimat Câmpineanu.

— De ce nu ? a replicat premierul, cu scepticismul său uzual.

— În acest caz, a spus ministrul de interne, ar fi trebuit ca prințul să rămînă cu noi aici ! Amenințarea să planeze și asupra Măriei-Sale. Să vedem, ar fi avut îndrăzneala să-l atingă ?

Chițu a dilatat spaima, pentru toți :

— Domnilor, credeți că se va merge pînă acolo ? !

— De ce nu ? a replicat premierul. Doar s-a mai văzut ! Eu însă am opinat pentru o retragere a prințului la trupele sale. E mai cuminte așa.

— E cuminte, dar nu era oportun ! a respins din nou C.A. Rosetti. Eu aș fi fost pentru rămînerea pe loc. Dacă ar fi ca grozăvia să se întîmple, măcar să punem la bătaie tot.

— De ce să punem la bătaie tot ? a întrebă Brătianu.

— Pentru ca grozăvia să se vadă ! a strigat vechiul comunard. Să se vadă și acest absurd, dar și acest sacrificiu. Credeți că Europa ar putea admite așa ceva ? !

— De ce să nu admită ? a replicat premierul. Doar s-a mai văzut.

— S-o fi văzut, dar este inadmisibil ! a strigat Rosetti. Acum să facem astfel încît sacrificiul să se vadă !

— Ba să nu se vadă, a respins Brătianu. Dacă ceva va trebui să rămînă în picioare, atunci barem să rămînă capul statului român. Apoi cu alt ton, ca și cum le-ar fi comunicat un fapt din ordinea obișnuită : Prințul a plecat în munți, fiindcă de Paște va trebui să ciocnească ouă roșii cu trupele. I-am și spus consulului rusesc, dimineată, că prințul a plecat la trupe. Dacă vrea să ciocnească ouă roșii cu el, să se ducă acolo.

— Și noi ? a sărit Chițu, cu alarmă.

— Noi vom ciocni ouăle roșii aici ! a răspuns primul ministru, cu calm. Noi ne vom supune, dacă va fi cazul,

acelui sacrificiu despre care a vorbit colegul nostru de la Interne. Vom lucra mai departe, aici, la guvern, ca și cum nimic nu ne-ar amenința. Autoritățile locale, la fel.

Premierul a scos din mapă o scrisoare-circulară către prefecți, pe care o redactase în seara precedentă.

— Iată ce-am scris as-noapte ! a început el, arătând documentul. O scrisoare către prefecți, pe care vreau să v-o citesc. Apoi cu umor : Căci și eu comit scrieri, în timpul nopții.

Praful acesta de piper, presărat peste colegi, a înviorat adunarea. Brătianu a început a citi adresa, din care decurgea ca primă îndatorire, pentru prefecți, respectarea cu strictețe a Convenției din 4/16 aprilie.

„— îndeplinirea cu sfințenie, pînă la definitivă pace. a tuturor angajamentelor ce am luat prin acea convențiune este, domnule prefect, nu numai o datorie pentru noi, dar chiar un interes capital.”

De ce se revenea la Convenție ? Cîțiva colegi din guvern se arătau nedumeriți — Convenția fusese călcată ! — dar Brătianu insista :

s) — Numai astfel în adevăr și Rusia va fi ținută a îndeplini din parte-i, cu strictețe, toate obligațiunile ce a luat față cu România, și care constituise un scut pentru noi pînă în ziua cînd areopagul european se va pronunța definitiv."Nimeni n-a obiectat la acest pasaj, doar ministrul de

externe :

— Credeți că aceste obligațiuni mai sînt astăzi un scut ?

— Nu cred, a răspuns Brătianu, dar le invoc. **Fie și** unilateral.

Cum toată lumea a fost de acord cu prima parte a textului, Brătianu a trimis filele în biroul telegrafic din camera de alături* unde telegrafistul de serviciu a început să le bată. Textul nu era cifrat, precum alte documente guvernamentale, ci liber, accesibil oricui ar fi avut curiozitatea și indiscreția de a vrea să-l cunoască. Brătianu conta, se vede, pe această indiscreție, și tocmai de aceea textul era clar, foarte explicit, abundent. În scrisoare se insista asupra fiecărei îndatoriri decurgînd din Convenție, recomandîndu-se îndeplinirea scrupuloasă, pînă la amănunt a fiecăreia în parte, cu concursul populației. Brătianu a insistat :

... trebuie ca fiecare român să observe și să păstreze aceeași atitudine ca în trecut, în orice ocaziune și în fața oricărei împrejurări ; trebuie să ne stăpînim chiar în fața provocărilor ce ni s-ar putea face, ori din ce parte ar veni ele ; trebuie atît în întruniri publice, în jurnale, cît și în relațiunile individuale să ne cumpănim cuvintele, să ne moderăm limbajul și să evităm cu oaspeții noștri orice discuțiune care ar putea degenera în dispută!¹

— Dar cine va observa scrupulul cu care noi ne facem datoria ? a întreat ministrul de externe, întrerupînd lectura, Și cine-1 va lua în seamă ?

— Nu știu, a răspuns Brătianu, dar eu trebuie să țin seama de absolut tot, ca să nu-mi pot imputa mie însumi nimic. Ca să-i dau oaspetelui asigurarea că n-am nimic cu el.

Conu Mihalache, care era de acord cu textul, nu-i găsea totuși sensul, acum cînd totul devenise nonsens pur.

— Este ca o declarație de pace 'aruncată în vînt ! a spus el.

— Este, a convenit Brătianu, dar eu vreau pace. **Și**

vreau să nu ne pierdem capul, să nu ometem a prevedea nimic, mai ales acum, în aceste împrejurări...

— Numiți „împrejurări” ceea ce se întâmplă ? !

— Știu bine ce spun, i-a răspuns premierul conului Mihalache. -Folosesc și cuvântul „provocări”, după cum ați văzut, dar fac apel și la stăpînirea de sine. Vă rog să ascultați. N-aș vrea să uit sau să omit ceva.

Au ascultat toți lectura textului, inclusiv telegrafistul care aștepta restul filelor. Brătianu a citit și ultimul pasaj :

„— Trebuie, într-un cuvînt, ca orice român să se gîndească la răspunderea ce atrage asupra-și, dacă ar provoca un conflict care, în condițiile actuale, ar fi zdrobitor pentru noi...”

Premierul era istovit, părea că primise de unul singur, în timpul lecturii, amenințarea strivitoare, el și telegrafistul, care la rîndu-i părea istovit. S-a adresat apoi iui Kogălniceanu :

— Acum am să-l rog pe colegul nostru de la Externe să vă citească și scrisoarea-circulară către trimișii noștri diplomatici în marile capitale europene. Vom transmite textul tot acum.

Conu Mihalache a încercat să preia ceva din calmul premierului, dar n-a izbutit, glasul lui clocotea :

— ***„L'occupation de la Roumanie par l'armee russe prend des proportions de plus en plus grandes. Gouvernement, Chambre et nation protestent et protesteront.”***³⁶

În tot timpul cît s-a citit această scrisoare-circulară, Brătianu era neliniștit la gîndul că din nou uitase ceva, omisese să facă ceva important. Simțea că acel ceva îl privea pe el, era o chestiune de familie, dar nu ținea minte, nu-și amintea decît de faptul că uitase. Ce uitase ? Imposibil să afle. Înapoi, în minte, un hău negru. Timpul nu se mișca, înțepenise în loc, la aceeași oră, de zori sau de amurg. Nu se clintea nici lumina, care nu scădea, nu creștea. Nu era cald, nici frig. Un țipăt, dacă cineva ar fi țipat, ar fi rămas în aer, fără să mai cadă.

36 „Ocuparea României de către armata rusă capătă proporții din ce în ce mai mari. Guvernul, Camera și națiunea protestează și vor protesta.”

Ieșind din casă, ca de obicei, cu graba de a nu întârzia la slujbă, un ampoiăat a închis ușa verandeii, încuind-o cu cheia. A trecut apoi cu pași grăbiți prin grădină, a ieșit în stradă, a închis și porțița de ia stradă. Dar a rămas surprins. Nu-și dădea seama ce se întâmplă : se sculase prea devreme sau prea târziu ?

Timpul nu se mișca. După ceasornic; era totuși ora matinală la care omul trebuia să plece. Ornicul, scos din jachetă, o indica precis. Dar părea seară. Ornicul înțepenisese. Omul l-a zguduit în pumn, apoi l-a dus la ureche. Mergea. A pornit harnic spre slujbă, înclădat pe sine, pe scurta lui clipă de zăpăceală, dar după cîtiva pași s-a oprit. Niște alți pași, din spate, îl urmăreau. A întors capul. Nimeni. Auzise totuși zgomotul altor pași. Atît de clar îi auzise și atît de distinct, încît, dac-ar fi întors brusc capul înapoi, îl surprindea sigur pe celălalt, în postura penibilă de urmăritor. Nu era nimeni. Și omul a pornit mai departe, cu o frică nedeslușită, în puls, în inimă, în gît, pe care nimic n-o confirma, nici n-o infirma.

Nici măcar vîntul nu sufla, oricît de slab. Ceva trebuia să pice din aer. Țipătul. Dar nu pica. Lucru încă și mai bizar : ampoiăatul nu se simțea cu nimic vinovat

.În liniștea bizară care se înstăpînise peste oraș, prințul Nigata nu mai avea altceva de făcut decît să rămînă închis în odaia lui de hotel, ca să-și pună în rînduială bagajele. Cu o zi înainte, japonezul trecuse pe la consulatul german și obținuse viza pentru Berlin. Apoi se abătuse și pe la prefectura poliției, ca să-l salute pe Radu Mihail, un boier simpatic. Prefectul l-a reținut la cafea, deci și la taifas, după legea locului.

— Cînd credeți că pleacă ? a întrebat japonezul.

— Că vor pleca e sigur, numai că nu știm cînd.

Au rămas un timp în tăcere, au aprins țigări. Japonezul a mai întrebat :

— Ați îndurat adesea asemenea încercări ?

— în ultimele două veacuri destul de des.

— Și cînti vin, stau mult ?

— Uneori cinci, alteori zece ani, uneori mai mult. Depinde ce vor : ocupație sau protectorat. Acum nu știm ce vor. Doriți să rămîneți la București pînă pleacă ?

— Tocmai asta e, că nu izbutesc să mă decid ! a mărturisit, cu necaz, colonelul Nigata.

Părea necăjit și Radu Mihail. Nu știu ce să-i ofere oaspetelui, cum să-l mai rețină, ca să-i facă plăcere. Și-a recunoscut neputința :

— În București ați văzut cam tot ce era mai important de văzut. Și Turnul Colții, și Mînăstirea Antim, și Tîrgul Moșilor, și Cloșca cu puii de aur,, de la Universitate... Nu știu cu ce-ați putea să vă mai umpleți timpul, pînă cînd intră ?

— Dar e sigur că intră ?

— Mai mult ca sigur, a încredințat prefectul. Numai că nu știm cînd.

Au tăcut din nou. Străinul părea acum nervos. A stins precipitat țigara.

— Și cum suportați ?

— Cum se vede. Ce faci cînd vine negura, cum o alungi ? Suflă în ea ?

Japonezul s-a întors la hotel, unde chiar nu mai avea ce face. Bagajele erau gata. Ca să-și umple totuși timpul, s-a apucat de tăiat cu foarfecii și cu cuțitul tot soiul de hîrtii colorate. L-a trimis apoi pe Yoko în Lipscani, sa cumpere cîteva gheme de sfoară de rafie, cartoane și scîndurele de brad. Subordonații îl urmăreau pe șef cu respect. Vedeau bine ce-a plănuit. Prințul Nigata se apucase să confecționeze un smeul. Punea în muncă abilitate, fantezie, răbdare. Operația urma să dureze cel puțin două săptămîni, fiindcă smeul, lung de cîteva sute de metri și cu un uriaș cap de dragon, era menit să rămînă pe cerul orașului mult timp după plecarea sa. Deasupra negurei.

Printre dezertorii identificați, dar nearestați încă de corpul jandarmilor imperiali, se afla și polcovnicul Dimitrie Moruzi, zis și kneaz Moruzi, kneaz fiindcă era prinț, din neamul Moruzeștilor — domni în Moldova și Țara Românească —, polcovnic fiindcă acesta-i era gradul — colonel în armata rusă, pe care o slujise pînă în clipa cînd își rupsese galoanele, declarîndu-se liber. Dar și vinovat, singur inculpîndu-se pentru cele ce se petreceau în jur,

mărturisind într-o această, cu mare chef; din berărie în berărie și din cafenea în cafenea. Persecuțiile de la Constantinopole, la care fuseseră supuși Moruzeștii, în urma declarațiilor lui Robcănescu, își găsiseră contrapartea în zona rusă, la București, dar fără consecințe nefaste, căci adevăratul Moruzi, urmașul celui implicat în pacea de la 1812, scăpase represaliilor pornite din ambele părți. Dezertorului nu-i păsa de represalii, ba chiar le căuta cu luminarea, provocându-le deschis, prin niște discursuri de bodegă și cafenea, care uimeau lumea :

— Domnilor, pe-aci pe la noi pînă și istoriile de familie miros a sînge. Priviți, rogu-vă, gulerul meu de la veston : are o dungă uscată de sînge. De ce ? vă veți întreba. Fiindcă, vă răspund, bunicul meu, dragomanul Dimitrie Moruzi, al cărui nume și prenume îl port, a fost decapitat de turci pentru trădare. Căci el a dat rușilor Basarabia, la 1812 !

— Schimbă-ți, domnule, numele ! îl îndemna cîte cîte nea, cu dispreț.

— De ce să-l schimb ?! se burzuluia Moruzi. Altfel cum ați mai ști, domniile voastre, povestea păcii de la 1812 ? Care nu-i scrisă pînă azi în cărți !

— Ce legătură are pacea de azi cu pacea de la 1812 ? Atunci a trădat un grec, bunicul dumitale.

— Domnilor, grecul sînt eu, adică bunicul meu, acel dragoman Moruzi, care, aici la București, la hanul lui Manuc, la tratativele de pace, s-a lăsat cumpărat de oamenii țarului, ajutîndu-i să se ia Basarabia. El a fost curva cea mare.

— Aș, era prompt contrazis, curve au fost mai multe. Căci Manuc-bei ce alt hram a purtat ? Dar trimisul lui Napoleon ? Toată pacea de la 1812, ce-a fost altceva decît o curvășărie !

— Ca și pacea de azi ! întregea cîte cineva.

— Azi e altfel, intervenea vreun alt client, vremile s-au schimbat.

— Unde vezi dumneata schimbare ? protesta un altul. Ce dacă și-au schimbat uniformele ? Dezbracă-i și-o să-i vezi că-s la fel.

— Ba-s altfel !!

— Aș ! Du-te, domnule, pînă la barieră și uită-te la ei !

Stau în jurul nostru ca negura.

Moruzi își ținea mai departe partitura, peste înterruperi.

— Vă-nșelați toți. Principalul vinovat, în pacea de la 1812, a fost dragomanul Moruzi. Pentru ce credeți că i-a tăiat sultanul capul bunicului meu ?

Dezbaterile se înfierbîntau, ca și la Iași, cu o lună în urmă, cînd se pusese rămășag dacă pleacă sau nu pleacă „oaspeții" din țară. Ajuns la București, același rămășag se complicase cu încă o formulă : pleacă cu sau fără mîna goală.

Nu pleacă cu mîna goală ! striga Moruzi. Și stu- pefind adunarea : Poftim, să-mi tăiați capul, aici pe loc, dacă țarul nu va lua, acum, mîine, poimîine și restul cît a mai rămas din Basarabia ! Povestea se va repeta, punct cu punct

!Apoi kneaz Dimitrie se așeza în scaun, între țapi de bere, pahare și cești, așteptînd să se petreacă execuția la care el însuși consimțea să se supună. Execuția nu avea loc. Și atunci Moruzi își muta eșafodul în altă parte, într-o altă berărie sau cafenea, reluînd scena. Faptul că de fiecare dată ieșea întreg, cu capul pe umeri, dădea auditoriului nădejdi : „— Domnilor, nu se poate ca un Moruzi să-și joace capul din nou, cu atîta sfruntare, fără să-i pese. Imposibil să fie adevărat ce spune. Timpurile s-au schimbat, sultanii sînt alții, și țarii sînt alții, trăim în era dreptului și a progresului universal. “ Și lumea își bea liniștită paharele sau își sorbea cafelele, nepăsîndu-i de Moruzi. Mai mult chiar, ascultînd liniștea incremenită, bucureștenii îl taxau pe polcovnic drept un profet mincinos. Un bețiv, văzîndu-i capul pe umeri, a și spus : Vedeti că nu s-a întîmplat nimic ? Basarabia este la locul ei.” Sau altul : „— Povești, povești, din București ! Nu vedeți, domnilor, că n-am ieșit încă din Orient ? Asta-i lumea poveștilor.”

Garussi, care era de față la o astfel de sindrofie, a spus :

— Știu și eu o poveste cu niște cai Isabelle, legată tot de pacea de la 1812. Dar n-am s-o spun decît atunci cînd mi-o veni la socoteală.

Penultima scrisoare a prințului Nigata, expedită din București, la mijlocul lunii aprilie, anticipa plecarea : ***„înainte de a părăsi această țară, care se află într-un moment de aspră încercare, într-un foarte lung război al nervilor, m-am interesat la cunoscători, rugîndu-i să-mi spună ce minuni ale naturii sau ce persoane deosebite ar mai merita atenția mea. Mi s-au recomandat : Piscul Omu, Prințul Carol și un domn P. B. Hasdeu. Piscul Omu se află în Carpați, și-n aceste condiții***

de blocadă, sub iminența ocupației militare, îmi este cu totul inaccesibil. Frințul Carol s-a retras la trupele sale. Dintre cei trei, mi-ar mai rămîne să-l întîlnesc pe domnul Hasdeu, care se lasă abordat. O altă persoană reprezentativă ar fi un domn Maior eseu. Acesta este accesibil, pare a fi nu un solitar, ci dimpotrivă un om de grupare, cum se spune pe aici, el și conduce de altfel o grupare politico-literară, „Junimea”, pe care premierul Brătianu o numește „Juna dreaptă” Punînd cap la cap datele despre fiecare și aliniîndu-le pe două coloane, îmi e greu să decid :

Maiorescu	Hasdeu
— om de grupare, direcți- om de	— solitar, asocial,
une generală	direcțiune singulară
— burghez, cultivînd dis- profeșînd fu-	— aristocrat,
tanța față de cei din jur, ziunea cu neamul inclusiv față de propria nație	
— ateu, spirit	critic —
religiune sui	generis
— extrage adevărul	— instituie adevărul
— partizan al unei căi organice de dezvoltare,	— partizan al unei căi organice de
dezvoltare, prin evoluție lentă	prin
grandioase	gesturi
— consecvent,	tenace —
inconsecvent,	eruptiv

Mi se mai spune că dacă aș reveni în această țară peste un veac, sau două, aș găsi în mod sigur un domn Maiorescu, identic cu acesta sau puțin diferit, la București sau în altă parte a Europei, ceea ce pare cu totul imposibil în cazul

domnului Hasdeu. Va trebui să-l văd."

Brătianu și-a adus în sfârșit aminte ceea ce uitase în noaptea agitată de consiliu, cînd îl persecutase acel lapsus cumplit : în noaptea cu pricina ar fi trebuit să sosească **din** Elveția, la Pitești, domnișoara Beatrix Soos, noua guvernantă a copiilor săi. O angajase prin corespondență, grație unor bune recomandări, domnișoara Soos era o ființă sobră, religioasă, cu pregătire muzicală, o perfectă educatoare, li plătise și salariul, cu anticipație, pe un an, depunîndu-1 la o bancă din Berna. Totul părea în ordine ; la plecarea din Berna, domnișoara Soos îl prevenise pe șeful familiei printr-o depeșă : „Sosesc Pitești, vineri în zori“. El a pus în buzunar depeșa și și-a văzut de treburi — mai era pînă vineri. Omisese totuși să corecteze, printr-o nouă telegramă, stația de sosire — nu Pitești, ci București, căci între timp, familia Brătianu se mutase de la Florica în Capitală. Dar omisiunea nu era gravă, nimic mai simplu decît s-o aducă pe elvețiancă la București. În ziua sosirii, alergînd călare prin jurul Capitalei, Brătianu știa că trebuie să facă un lucru important. Și pentru el — nu numai pentru nație !, dar nu izbutea să-și amintească ce anume. Între miile de treburi pe care premierul le avea pe cap, toate urgente, era și aoest lucru, desigur important, dar nu capital : să trimită pe cineva în gara Pitești, care s-o îrutîmpine pe domnișoara Soos.

Apoi a venit ședința de consiliu, circulara către prefecți, apoi dezbaterea despre ouăle roșii, apoi circulara externă. În timpul ședinței, dînd replici în dreapta și-n stînga, Brătianu a dus mîna în cîteva rînduri la buzunarul interior al jachetei, ca să se asigure că are asupra-i hirtia care-i trebuie. A vrut chiar să scurteze una dintre intervențiile sale,

simțind că-l persecută o neliniște : auzea trenul, mu mai era o clipă de pierdut, dar l-a reținut din nou Rosetti, apoi și conu Mihalache, iar depeșa i-a ieșit din cap. A zburat sorbită într-un gol, deși neliniștea i-a rămas intactă. Ce uitase, în fond ?

El i-a întrebat de repetate ori pe colegii din guvern dacă totul e în ordine, dacă nu s-a omis ceva, le-a cerut opinia, a insistat ca fiecare frază din circulară către prefecți să fie pusă sub lupă. Din când în când, repeta întrebarea : „N-am uitat oare nimic” ? Se întreba de fapt pe sine, simțind că ceva nu-i în ordine, de unde insistența sîcîitoare. Miniștrii i-au dat asigurări că nu se uitase nimic, textul circularei către prefecți era desăvîrșit, pînă la virgulă și punct. Lupa aceasta hipermaritoare, pe care Brătianu o plimba peste lucruri, idei, oameni, avea totuși dezavantajul de a lăsa uneori la margine, în afara cercului ei, cîte un amănunt, care dispărea subit, într-un hău negru. Ca să evite acest risc, Brătianu plimba insistent lupa, lărgind cercul, cum a plimbat-o și atunci, în acest caz, cum dispăruse domnișoara Soos ? ! „— Dar dacă, doamne ferește, s-a întrebat el, uit ceva important pentru nație ?”

Premierul s-a închinat preventiv, apoi l-a trimis urgent pe Ionel la Pitești, s-o întîmpine pe domnișoara Soos.

O încercare a colonelului Nigata de a-l aborda pe Hasdeu avusese loc la Arhive și ratase. Acolo jos, la subsol, unde directorul instituției coborîse, ca să caute niște hîrtii, n-a fost chip să-l vadă, în schimb l-a auzit. Hasdeu perora în fața unei persoane invizibile care nu-i dădea replică, doar asculta. A ascultat și oaspetele :

— Națiile aruncă în afară, către vecini, numai

latura lor repugnantă, care face imposibilă cunoașterea a ceea ce sînt ele în fond. Nu e mitologia vecinilor în cauză, sînt chiar ele, așa apar față de națiile cu care sînt în dispută. Vrăjitoarea, cea care manipulează răul, e totdeauna de altă nație, la toate' națiile. Ea vorbește stricat, sibilinic și are chip de străin. Puterea de a face rău sau de a profeti e relegată unui extraneu, mai rar unui localnic. La români, țiganca, grecoaica, unguroaica. La unguri, românca, nemțoaica. La ruteni și polonezi, moldoveanca. Națiile se neagă reciproc, în acest chip naiv, pe motive absurde, ca bulgarii cu grecii, ca românii cu ungurii, ca ungurii cu nemții.

— Ascultînd, colonelul japonez îl aproba. Observația se verifica și-n alte spații. Vorbitorul invizibil a mai spus :Și frățiile se stabilesc arbitrar, cel mai adesea în alte spații, cît mai departe de locul cu bucluc : bulgarii cu rușii, românii cu franțuzii, ungurii cu otomanii. Văzuți de aproape, în propriile vecinătăți, acești frați ideali nu cultivă însă alte raporturi cu vecinii lor direcți decît frații mai mici. Aproapele îndepărtează, departele apropie, cînd s-ar cuveni să fie tocmai viceversa. Noi o și spunem : mai aproape-i cămașa decît sumanul. Numai că n-o facem.

— Și atunci ? a întrebat cineva, din apropierea savantului, care încă rămînea nevăzut.

— Atunci, a răspuns el, lucrurile trebuie privite așa cum sînt, fără amăgiri inutile. Adaptabilitatea popoarelor la experiență este anevoioasă, ele trec cel mai adesea prin întîmplări, de unde^îaptul că repetă aceleași erori. Nu poți cunoaște lesne un neam, îți trebuie cel puțin trei mii de ani, ca să înveți a-l înțelege. Erorile pare că oferă popoarelor stabilitate, le-asigură, sînt înscrise în cifra echilibrului lor ancestral, de unde ireductibilitatea lor în bine și în rău. Popoarele pier pe limba lor. Din păcate, o dată cu o limbă, pier și un univers.

Japonezul ar fi dorit să intervină, să pună întrebări, dar omul de dincolo a continuat :

— Dacă limba pune hotar lumii unui popor, dacă lumea întreagă încape într-o limbă, această limbă definește nu doar un logos ci și un eidos, o esență adică. Fiecare neam se află, astfel, într-o înfricoșătoare singurătate. Fiecare în parte repetă de fapt specia, socotindu-se singur îndreptățit în actul de a fi.

Ce adevărate lucruri spunea acest domn, niște idei care, iată, se puteau asuma de oricine, datorită adevărului lor lapidar. Domnul Hasdeu a mai spus :

— Cînd însă **a fi** se întîlnește cu **a avea**, în contul altuia, egoismul etnic capătă forme monstruoase, care împing lumea la catastrofă.

— Și atunci ? a repetat întrebarea aceeași voce.

— Atunci îndemnul de la Delfi : Cunoaște-te pe tine însuși ! e insuficient, ba chiar fals. O asemenea cunoaștere nu duce nicăieri. Îndemnul meu e altul : Cunoaște-1 pe celălalt !...

Domnul Hasdeu se substituia deci unui oracol. Ascuns acolo, între cărți, profetea'. Jocul cu mileniile părea pentru el la fel de simplu, ca și întoarcerea filelor dintr-o carte, îndemnul de la Delfi îl rostise în grecește, îndemnul propriu l-a rostit în românește, apoi în franțuzește :

— *Connais les autres, pas toi-meme* !³⁷ Și din nou plat, profesoral : Iată de ce metoda comparatistă în științele omului pe care eu o recomand...

Glasul domnului Hasdeu nu s-a mai auzit, estompat probabil de pereții compacți de cărți între care se mișca. Vorbea dintr-o peșteră a pergamentelor și a hîrtiei tipărite, Peștera lui Gutenberg.

La prima luare de contact, fie și indirectă, domnul Hasdeu părea un înțelept. Colonelul Nigata dorise să-l vadă vorbind, acum nici măcar nu-l mai auzea. L-a auzit din nou, dar din păcate înțeleptul invizibil trecuse la o altă temă, lămurea cuiva un amănunt de caligrafie dintr-un document, proeedînd în chip cicălit, pisălog, antipatic. Așteptarea japonezului a fost zadarnică. Un slujbaș al instituției i-a spus străinului că domnul Hasdeu e mai lesne de întâlnit la conferința pe care urma s-o țină a doua zi.

— De ce nu vă duceți acolo ? l-a întrebat slujbașul. Sau și mai bine, la Universitate, unde ține curs.

37 **Cunoaște-i pe ceilalți, nu pe tine însuși !**
■ ² „In ciuda invaziilor, românii
sînt foarte muzicali”.

***„En depit des invasions, les Roumains sont
tres musicaux“.***²

Această frază, citită de domnișoara Soos într-o broșură ilustrată, pe care o tot răsfoise în tren, nu se confirmase totuși. Elvețianca picase noaptea în țară, la vreme de frig și de ploaie, și nimeni pe-aici nu cînta, nici un român. Intrase pe la Turnu-Severin, iar formalitățile de vamă și frontieră fuseseră lungi, minuțioase, pline de nervi. Un domn de lingă ea, un tip cu barbă, foarte distins, care călătorea spre Odesa, fusese arestat. Asupra acestuia vameșii au găsit prospecte de puști și revolvere, plus niște cărțuții de rugăciuni. Una dintre aceste cărțuții fusese discret trecută domnișoarei, înainte ca individul să fie perchezitionat. Domnișoara Soos a dat s-o restituie, domnul n-a mai vrut s-o ia, din broșura care a căzut jos, între cei doi, au sărit zeci de bilete de bancă falsificate, care s-au împrăștiat prin compartiment.

Elvețianca a scăpat cu bine din tevatura de la Turnu-Severin, după care și-a continuat drumul spre Craiova. A încercat să reia lectura broșurii ilustrate, la lumina slabă din plafonul compartimentului. O intriga ceea ce afla scris printre ilustrații :

„Pe parcursul timpului, Dacia a fost supusă la tot soiul de invazii barbare. De la nord, roxolanii și bastarnii, aparținînd triburilor germanice. De la sud, persanii și macedonenii, apoi romanii. De la est, cimerienii și sciții. De la vest, boiții și tauriscii, plus alte triburi celtice...”¹¹

Intre timp, în tren au dat năvală niște puhoai de țărani fioroși, cu cojoacele întoarse pe dos și cu căciuli flocoase, înarmați cu lopeți, hîrlețe, topoare. Nu se știa căror triburi aparțineau — roxolani, bastarni, boiții, tau- risci ?, cineva din vagon i-a explicat domnișoarei că sînt autohtoni, duși să sape fortificații, undeva în munți. Apoi au urcat în vagon și soldați — nu se știa, din nou, căror arme sau epoci aparțineau ! — domnișoara Soos nu depășise în lectură rîndulețul care-i enumera pe cumani și tătari. Unul dintre ofițerii care intraseră în vagon era totuși destul de frumuseț, o privea fără sfială,

insistent, răsucindu-și mustața. Același domn părea foarte intrigat de un anume bagaj al domnișoarei Soos, o cutie de o formă ciudată, care ascundea un violoncel. Tînărul cu mustăcioară a zîmbit și a întrebato, într-o bună franceză, dacă ea este cea care cîntă la violoncel. Domnișoara Soos n-a răspuns. El a insistat, ea a precizat — pînă la urmă — că nu conversează cu domni care nu i-au fost prezentați.

A strîns lîngă sine cutia violoncelului și a încercat să citească din broșura aceea despre barbari. Citind, cu ofensată seriozitate, domnișoara Soos se întreba cum vor fi îndurat femeile din acest spațiu atîtea năvăliri.

La Piatra Olt, pasagerii au fost transbordați într-un alt tren, prevăzut cu vagoane de marfă, siliți să călătorească în picioare, ca prizonierii. Un tînăr domn, un civil de această dată, a protestat vehement împotriva măsurii arbitrare, vociferînd împreună cu alte persoane. Același i-a spus domnișoarei Beatrix că vagoanele de clasă fuseseră cedate — cui credeți ? — unor ultimi prizonieri otomani, care se repatriau. Vestea aceasta a stîrnit noi proteste — „— Poftim, ne-au călcat țara și-acum îi petrecem cu bezele, le punem tren la dispozițiune !” La aceste proteste s-a asociat mental și domnișoara din Elveția, care obținuse bilet prin compania germană a drumurilor de fier. „— Atunci ?” a întrebat ea. „— Este un abuz al autorității române, nu al nemților !” a strigat același tînăr. „Ați intrat în țara abuzului. ” Tînărul a abuzat pînă la urmă de apropierea domnișoarei — înghesuiala era infernală ! — iar ea a răbdut ingerința, aproape sufocată. Voia să-l întrebe totuși pe tînăr : „— Domnule, spuneți-mi, otomanii cînd au apărut ?”, dar a socotit mai potrivit să iasă din indiviziune, punînd cutia violoncelului între ea și barbar. Călătoria nu mai putea să dureze mult ; simțea că n-o mai țîn puterile. Ca să se învioneze, domnișoara Soos alinta în minte un nume, Florica, îl

tot repeta cu încăpăținare, desfăcându-1 sunet cu sunet, ca pe o floare. La plecarea din Berna, i se spusese că în română Florica înseamnă floare, „petite fleur”. Ce va fi, se întreba, castelul de la Florica, „Le chateau de Florica”, spre care călătorea ? Bine-nțeles în primul rînd o baie caldă. Apoi un dormitor alb, cu fereastră vastă, dînd spre un parc. Alături dormitoarele copiilor. La parter, sala de muzică, în care ar fi trebuit să depună violoncelul. Apoi o capelă, chiar și fără orgă. Din aceeași broșură, domnișoara Soos aflase că românii cîntă din bucium, dar și din cimpoi — un instrument pe care-l foloseau și celții !, cum și dintr-un alt instrument curios : „la flute de Pan”. Ce-o fi asta ?

Stația terminus era Pitești — **„Ville, residence admī-nistratif, centre economique et commerciale”**³⁸ — dar în clipa cînd conductorul a strigat numele stației, domnișoara Soos a refuzat să coboare, ea a văzut prin ușa deschisă a vagonului o masă de întuneric. A fost totuși invitată insistent să debarce, ba chiar ajutată să-și care bagajele, dar pe peron nimeni. Nimeni de la Florica nu sosise s-o primească, deși ea telegrafiasse. Poate că totuși persoana trimisă în întîmpinare o aștepta în oraș. Uneori orașele erau ceva mai departe de gară. „— Acesta e orașul !” i s-a spus, indicîndu-i-se o altă masă de întuneric.

A călătorit apoi prin întuneric, într-un car cu boi, pînă la Florica, unde poarta conacului era închisă, unde o haită de cîini a dat s-o sfîșie, unde argații curții, niște barbari înarmați cu ciomege, au scos-o ca și moartă din hărmălaia fiarelor. Nici măcar umbra vreunui castel.

— Domnule, unde mă aflu ? l-a întrebat domnișoara pe șeful de gară, după ce s-a întors la Pitești, în aceeași noapte.

Șeful de gară i-a demonstrat domnișoarei care revenise la Pitești, că familia Brătianu se mutase în Capitală, dar că la București nu se putea ajunge din pricina invaziei.

38— Gîndirea afectează densitatea timpului.

— Altă invazie ? s-a mirat ea. Dar cînd ? !

Domnișoara Soos i-a cerut imediat șefului de gară un bilet de întoarcere, pe ruta Pitești-Budapesta-Viena-Berna, plus asigurarea că nu va mai călători într-un vagon de marfă. Apoi a urcat vijelios în primul tren. cu puțin timp înainte de sosirea lui Ionel.

Trenul șerpuia printr-o liniște vastă. Parcă plutea. Nici măcar roțile nu se simțeau. Domnișoara Soos își auzea în schimb respirația, pe care și-a suspendat-o o clipă ; era singură, într-un compartiment pustiu. Ceva îi lipsea totuși, dar ce ? ! Și-a dus palmele la temple. Trenul căpătase viteză. Avea biletul și pașaportul în poșetă. Totuși, ce ? ! A tipat locomotiva. A !, uitase, pe peronul gării Pitești, violoncelul, probabil tocmai în clipa cînd voia să-l întrebe pe șeful stației :

— *Mais ou sont les roumains musicaux ?* ³⁹

Colonelul Nigata s-a grăbit a doua zi spre sala în care domnul Hasdeu își ținea conferința, dar n-a mai găsit loc. îl interesa acut subiectul : „*Predestinare, spirit universal, om*“. Afișul de la intrare era șocant : pe fond negru, deasupra titlului conferinței, străluceau cîteva semne criptice, trasate în alb : sigla infinitului, semnul delta, arborele vieții. Expunerea începuse însă, japonezul a fost obligat să rămînă în picioare, în spatele unor domni mult prea înalți, dincolo de care nu vedea nimic. Acei domni monopolizaseră spectacolul oratoric, obturînd vederea estradei pe care evolua conferențiarul, perdeluindu-i și vocea ; doar din cînd în cînd săreau, peste umerii acelor domni, așchii de fraze sau cuvinte disperate.

— Gîndul este o formă de energie... Gîndul are o putere materială, echivalentă forței cosmice din care emană...

Japonezul ar fi vrut să întrebe la ce fel de forță cosmică se referă vorbitorul, dar cei din față șușoteau, comentau probabil propoziția domnului Hasdeu, astfel încît restul gîndului s-a dus. Domnul Hasdeu pusese în relație gîndul cu „forța-timp“. O

39 „— Dar unde sînt românii muzicali ?“

propoziție a fost debitată în franțuzește :

— ***La pensee affecte la densite du temps*** *...

La acest punct, prințul Nigata a încercat să-și facă loc mai în față, rugind persoanele care-l blocau să-i permită accesul. Mica manevră l-a făcut să piardă niște propoziții esențiale, despre „timpul ca flux”, despre perceperea timpului prin așezarea în „vijelia temporală”, cea care prefăce totul la scara universului. Perceperea timpului, a mai înțeles prințul Nigata, se face „corporal” :

— Așa cum Newton a simțit, cu trupul lui, nu numai pe o cale logică, puterea gravitațională. Așa cum Darwin a simțit cu trupul lui puterea evoluției, care este însă și regresivă, degeneratoare, domnilor !

— Rumoare în sală, proteste. Asistența nu accepta probabil puterea unui timp degenerativ, voia „evoluțiune”, cu orice preț. Așa cum Lamarck, a continuat vorbitorul, a simțit în el puterea transformismului.

— Așa, da ! l-a aprobat sala.

— Așa cum Cuvier a simțit corporal puterea catastrofelor.

Din nou rumoare, încă și mai puternică. Vreo cîteva persoane erau gata să-l ia de gît pe domnul Hasdeu, care a ripostat :

— Acestea nu sînt descoperiri, domnilor, sînt contacte cu spiritul cosmic, cu puterile 'telurice și astrale, care trec prin noi, dar numai unora dintre noi le ard conștiința.

Era o muștrare la adresa acelor domni care se agitaseră în stal. Vorbitorul a fulgerat în direcția turbulenților, apoi s-a reîntors la sine :

— Și atunci aceștia, mari și rari, descoperă cîte ceva. Nu, nu, să se înțeleagă limpede : șirurile de sîrguincioasele furnici care nu văd diamantele. În era sufragiului universal, mulțimea voia să aibă geniu. Cineva a și strigat, provocator :

Din nou proteste, în vijelie, auditoriul se simțea probabil jignit. Domnul Hasdeu, printr-un gest providențial, expulzase gloata din sală în rînd cu sîrguincioasele furnici care nu văd diamantele. În era sufragiului universal, mulțimea voia să aibă geniu. Cineva a și strigat, provocator :

— Și atunci ce este geniul ? Al cui este, mă rog ? !

— Geniul este instituirea forței cosmice la nivelul rațiunii, a strigat Hasdeu. Pe care însă n-o poți vedea dumneata. Eu n-am spus că mulțimile n-au geniu, cum pretinde cineva de aici, ci că nu sînt lăsate în pace să-l aibă. Sub strivirea unor oprimări de tot felul, națiunile nu-și pot da în lumea de azi adevărata lor măsură, decît în vărsările neșabuite de sînge sau în truda umilă, și atunci își răzbună prin inși ca cei numiți, care nu mai sînt indivizi, ci sumă cvintesențială. Aceștia iau în seama lor jugul comunicării cu universul, pînă cînd recad la condiția

de inși, prin moartea comună sau prin propriile erori.

— Eroare ! a strigat cineva, dar savantul nu l-a luat în seamă, a continuat a-și desfășura iaeaa.

— Ei pierd comunicarea reală cu universul, atuncea cînd comit erori și, în aceeași clipă, ei cad la pură comunicare senzitivă, precum cei de față. Apoi, avertizînd : Dar ei cad de sus !

A urmat un buf formidabil. În îmbulzeală, o persoană căzuse de pe scaun, cu scaun cu tot, sub presiunea mulțimii. Rîsetele dezlănțuite imediat au întrerupt expunerea, tocmai cînd conferențiarul îi sancționa pe cei aleși pentru căderea lor în condiția inșilor, fie prin moarte comună, fie prin propriile erori. Cel de jos s-a sculat de pe scaunul strivit, netezindu-și hainele cu jenă. Micul accident l-a impus atenției, l-a silit să acapareze involuntar interesul unei bune părți din sală, care a întors capul spre locul cu pricina. Domnul Hasdeu l-a privit pe acel nenorocit cu toată dușmănia. Apoi ridicîndu-și ochii spre plafon, a aruncat o întrebare, adresată în egală măsură oamenilor și astrelor :

— Dar cine-i iartă oare pe cei ce cad astfel ?

Iarăși s-a rîs, dar cu surdina. Tema căderilor a fost întoarsă pe toate fețele, savantul neconsimțind să admită

— cu un absolutism grandios — abdicarea omului, a speciei, de la rolul său „cvintesențial”. În focul perorației, domnul Hasdeu părea să-și rezerve sieși un asemenea rol, socotindu-se nici mai mult și nici mai puțin decît o „sumă cvintesențială”. El izbutise deja să deștepte în ascultători acel fond naiv de încredere tulbure, care așteaptă doar un impuls din exterior, de sus, de la o estradă, ca să iasă la lumină și să capete forma unei certitudini asemănătoare revelației. Această stare fierbea în aer, ajunsese aproape de punctul critic, a atins punctul critic în clipa cînd cineva a aruncat întrebarea :

— Ce va fi mîine ?

Colonelul Nigata era obligat să-și facă loc, nu numai să audă dar și să-l vadă pe cel ce răspundea ; s-a decis să înfrîngă rezistența persoanelor care-i

Stăteau în față, care-și mențineau poziția cu un egoism monstruos, a avansat, dar au urmat proteste. Deținătorii pozițiilor avansate erau dispuși să piară decît să-și piardă locul, gata să sacrifice șirul expunerii și ascultarea, care au și fost compromise. Japonezul s-a infiltrat totuși cîțiva pași înainte, dar s-a rupt de translator. Auzea dar nu înțelegea. Cu un efort eroic, domnu Franz l-a ajuns din urmă și cei doi au ieșit în față, cînd conferința era pe isprăvite. Vorbitorul era evident istovit. Își ștergea cu o batistă fuiorul bărbii, aburit de o transpirație cosmică. Acum, savantul vorbea despre propriul său popor și auditoriul a devenit și mai atent. Din nou, prin ton, prin timbru, prin solemnitate, domnul Hasdeu părea sau chiar și era o „sumă cvintesentală“.

— Sîntem așezați la poalele celui mai lung lanț vulcanic stins, de pe acest continent. Am fost contimporani cu toate marile diluvii. Noi tot venim spre astăzi, din lumile anterioare. Pe aici, prin jurul nostru, s-au prăbușit lumi. Azi otomanii, ieri bizantinii, alaltăieri romanii. Eu mă refer însă la lumile anterioare acestora. Căci au fost și alte lumi, inexistente azi, despre care hărțile actuale nu dau seamă. Cartografia aceasta, fără obiect, s-a născut mai tîrziu, într-o epocă de geografie instabilă, dar tot atît de efemeră, caducă. Răscolind singuri prin cenușa acestor vulcani stinși, privind cerul, am ajuns și noi la niște înțelesuri, care sînt tot atîtea certitudini.

Finalul a fost imprevizibil :

— Iată de ce, în culmea mizeriei în care se află azi, afirm că poporul român are un rol providențial : să ateste prin chinul lui de acum și dintotdeauna, funcțiunea binelui. Nouă ne revine misia de a lupta cu iraționalul din istorie. Apoi șoptit, inaudibil : Dumnezeu are nevoie- și de români.

Hasdeu nu folosisese locuțiunea „popor ales“, ca la iudei, dar precis o presupunea.

Ca să se asigure că-1 va întâlni pe domnul Hasdeu, colonelul Nigata s-a postat de dimineață în fața Universității. Era într-o vineri, zi de curs, dar uneori profesorul nu venea. Domnul Hasdeu era capricios ca și cerul lunii aprilie („Dacă vrei să fii cer, preveenea o zicere din Orientul adînc, nu-ți alege luna aprilie.”¹⁾ Domnul Hasdeu își alesese pentru veșnicie această lună, clasică pentru inconstanță în zodiacul răsăritean, în care japonezul credea.

Curios, în acea zi, profesorul a sosit la curs cu o promptitudine astronomică. Îl precedaseră studenții, care veniseră în stoluri matinale, cum era normal, primăvara nu tulburase încă zelul lor studios.

Se știa că prezența lui Hasdeu la catedră isca zgomot de fiecare dată, încă de la intrare. Colonelul Nigata fusese prevenit despre asemenea incidente, ba chiar primise recomandarea de a nu le rata : „— Nu ratați incidentele de la intrare, sînt un preludiu la ce va urma !” Japonezul s-a și instalat la intrare, între niște admiratori care-1 așteptau pe savant. Acesta a și apărut pe stradă, îndrep- tîndu-se spre grupul de admiratori cu pas egal, liniștit, într-o lume care plutea, el părea singurul înș real, material, terestru, deși aflat într-o perpetuă combustie, gata să dărîme de unul singur tot. Acum îl mîniase ușa principală a Universității, în fața căreia s-a și oprit :

— Și ușile sînt mici, a tunat Hasdeu, uși de pigmei ! pe aceste uși nu pot ieși oamenii mari pe care-i așteaptă nația.

Cîțiva profesori, care se aflau înăuntru și ar fi vrut să iasă în stradă, așteptau timorați ca domnul Hasdeu să intre, dar acesta nu intra, întîrzia în muștrarea ușilor și a învățămîntului universitar din România :

— Cine-a făcut această clădire n-a tăiat uși de uriași, ci de pigmei. Nația n-are nici unde, nici de la cine învața. Modele derizorii, rezultate invizibile, subminimale. Nimic pe măsura fantastică și genială a nației. Ce se urmărește ? Pigmeizarea. Ce vrem noi ? Gigantizarea, adică statura noastră normală.

Demonstrația aceasta era adresată unui public în dilemă, parțial aflat în incintă, parțial afară, în stradă. Nimeni nu cuteza să forțeze soluția și atunci profesorul a fost cel care a aruncat-o :

— Hai, ieșiți !

— Dar intrați, vă rugăm.

Dar ieșiți odată ca să se aerisească amfiteatrele. Și către cei din spate : Căci ce profesori veți găsi aici ? Niște afonici, cacofonici, prețioși, licențioși. Din învățătura lor nu pot rezulta decît niște fonfi, gîngavi, lingavi, niște melci fără cochilie. Auzind cuvîntul „melc-melci“, japonezul a presupus că deja savantul intrase în tema expunerii sale de la cursul de semasiologie, o prelegere cu un titlu atractiv, pe care și-l notase : „Bourel, melc și culbec. Dacii și latinii într-o cochilie. “ Dar Hasdeu nu abordase subiectul propriu-zis, el l-a interpellat pe un domn, care îndrăznise totuși să se strecoare afară cu pălăria în mîna :

— Dumneata ce predai ?

Acela a răspuns speriat, ca și cum s-ar fi aflat în culpă :

— Matematicile, domnule Hasdeu.

Monstrul a fost vizibil descumpănit, avea pregătită o replică strivitoare pentru o altă situație :

— Credeam că filosofia, Schopenhauer !

A pătruns în sfîrșit în marele hol, ca un comandant de oaste, dar s-a oprit și a căutat cu ochii în jur, spre oastea adversă, reprezentată doar de trei-cinci inși lipiți de pereți. Nu i-a luat în seamă, s-a adresat din nou spatelui de front :

— Nu-i nici un motiv ca universitatea românească să producă nemți, franțuzi, ruși sau tuaregi.

Se referea probabil din nou la Schopenhauer, după el un tuareg, care făcea vogă în România, producînd prin imitație „tuaregi teutonici“. Savantul era posedat de o furie nemărginită împotriva filosofiei sceptice, „filosofia demisie“, cum o numea el. Colonelul Nigata fusese prevenit, primind chiar și o explicație a acestei stări rele : domnul Hasdeu era rănît pentru faptul că un adept al lui Schopenhauer ajunsese ministru, pe cînd el nu. „— Intr-o țară în care orice capsoman intră în guvern, numai eu să nu fiu ministru ?! ar fi spus Domnia-Sa în mai multe rînduri. În drum spre sala de curs, el și-a aruncat încă o dată fulgerele spre oamenii puterii de la care emana în fond răul :

— Cauza principală a acestui trist haos se află în lipsa absolută de orice educație românească a cirmacilor noștri, crescuți din leagăn într-o atmosferă cosmopolită. Ei cred a face un pas gigantic înainte când îndrăznesc a murmura, cu un aer de satisfacție, că sînt mai mult francezi decît nemți, precum domnii liberali. Sau mai mult nemți decît francezi, precum domnii conservatori.

Galeria a rîs zgomotos. Domnul Hasdeu era un spirit independent, motiv pentru care și căzuse glorios în ultimele alegeri din toamnă, pentru un loc la Cameră. Intre timp, împrăstia replici spre cei din jur, răspundea simultan la mai multe întrebări, arunca idei, respingea provocări, provoca. Așa cum a făcut-o, comentînd o persoană care trecea în sens contrar :

— Cine a zis că există proști cumsecade ? Să te ferească sfîntul de conspirația proștilor, care-s mai răi decît holera. Apoi către altcineva : Nu mai avem azi aorist în limba română, cum aveau romanii. A fost, dar nu mai e. Apoi către un jurnalist străin : Prin meridionali- zăre, slavii vor pierde din gravitate, iar aceasta va fi salutar pentru civilizație, căci slavii vor căpăta umor.

Prințul Nigata a luat-o înainte ca să apuce un loc în sala de curs. În vastul amfiteatru, doar cîțiva inși : un tînăr cu ochelari de miop, care examina niște planșe cu scriere cuneiformă, o domnișoară cu aer de călugărită în călduri, probabil secretara lui Hasdeu. Cîțiva domni în vîrstă, probabil cercetători la Arhive, un țăran cu sarică în spate, sigur cioban după straiile albe pe care le arbora. Sala s-a animat prin afluxul galeriei flotante, care abia a izbutit să umple trei șiruri de bănci. Și totuși mișcarea dădea senzația că incinta geme de lume, părea că aerul devenise irespirabil, chiar prințul japonez, așteptînd intrarea savantului, și-a tamponat fruntea cu batista.

Prelegerea, dezvoltată imediat de domnul Hasdeu, a început într-o atmosferă de reculegere. Sfătos, cu un gest simplu, savantul a apucat în mînă obiectul lecției, lăsat într-o anume poziție în

prelegerea anterioară, întorcîndu-1 cu fața spre ascultători și aruncînd asupra-i, de la primele vorbe, o lumină nouă. Japonezul nu cunoștea prelegerea premergătoare, n-a beneficiat de acea lumină nouă, a apreciat însă noutatea după fascinația cu care auditoriul sorbea cuvintele magicianului. Aceasta începuse prin a recita o poezioară de copii, o incantație adresată melcilor : „Melc, melc, codobelc, / Scoate coarne bourești, ;/ Și te du la Dunăre / Și bea apă tulbure...” Prințul Nigata a surprins doar muzicalitatea produsului poetic, o eufonie care-1 încîntase pe mocanul din prima bancă. Baciul a și privit în jur ca să se facă văzut.

Peste o clipă numai, domnul Hasdeu s-a rupt însă de enunț și a țîșnit în nouri. Expunerea a devenit brusc ermetică. Tema lecției — o chestiune de lingvistică indo-europeană, abundînd în trimiteri erudite și în citate în mai multe limbi — era inaccesibilă pentru populația de ascultători, rămasă la sol, care totuși o urmărea ambițios, cu tenacitate, ba chiar cu unele căderi beatice, în transă. Domnișoara cu aer monahal părea transportată, cîțiva domni au rîs zgomotos atunci cînd Hasdeu a aruncat un fulger polemic, apoi mai multe fulgere — spre est, vest, nord, sud. Omul în strai de mocan urmărea speriat gesturile magului, smucindu-și capul în direcțiile sugerate, spre care oratorul țintea cu degetul. Cineva, de lîngă bărbatul cu ochi exotici, a șoptit făcînd cu ochiul spre Hasdeu :

— îl atacă pe Parva.

— Cine e Parva.? a întrebat japonezul.

Un anume domn Parva publicase în toamnă, se pare, un studiu în care abordase involuntar și tema melc. Fără a o declara, Hasdeu era gelos. I se părea că i se furase melcul, și-și calma acum scandalizarea, atacîndu-1 orbește nu numai pe Parva, dar o întreață direcție de cercetare savantă, ai cărei reprezentanți se aflau la Viena, Paris, Londra, Boston și Roma. Din acest motiv, pur polemic, prelegerea domnului Hasdeu era digresivă și disproporționată. Argumentele împotriva

preopinentului cădeau în grindini, cu voința de a anula obiectul de jos, spre, care zeitatea discursivă se mai și apleca, deschizînd, din cînd în cînd, un ochi întrebător, curios : mai există ? Unul dintre argumentele preopinentului nedeclarat a fost totuși reținut de savant, apucat între degete de un capăt, tras în sus ca un elastic, apoi tot mai sus și mai sus, la o înălțime amețitoare — mocanul privea acum în sus, spre tavan —• pînă cînd firicelul supraîntins a plesnit. Au urmat hohote de rîs.

Domnul Hasdeu avea talentul — poate geniul — de a forța rezistența materiilor, a ideilor, a persoanelor, pînă și a propriilor presupuneri științifice, dilatîndu-le pînă la proporții inimaginabile, în niște conexiuni și asociații care uluiau. Pînă la urmă, desigur, obiectul studiului dispărea, cum dispăruse și tema „Melc, mele”, pe care savantul, derutat, o căuta acum pretutindeni — știa că uitase ceva, un amănunt ! —, prin buzunare, pe sub catedră, dincolo de fereastra deschisă, umbrită de zborul scurt al unui vrăbioi.

Dar de afară, din stradă, s-a auzit un țipăt — „— Cazacii !” — și toată lumea din amfiteatru s-a repezit la ferestre. Militarul nipon a lepădat conduita politicoasă, și-a rupt drum spre prima fereastră, ca să vadă incredibilul cu ochii lui : trupele străine năvăliseră în oraș. Intraseră cazacii, care treceau acum pe lîngă Universitate, în rînduri dese, avînd asupra-le echipamentul de luptă. Japonezul n-apucase să vadă steagul primei sotnii, care deja trecuse. Dar a urmat o a doua sotnie, apoi a treia, apoi a patra. Comandanții nu salutau populația, cum ar fi fost în uz. Bucureștenii, oprîți în loc, urmăreau demonstrația înlemniți, fără răsufare. Apoi, în uruitul roților, după cazaci, a intrat și o formație de artilerie. Zgomotul fierării în caldarîm și praful au inundat ferestrele amfiteatrului. Apoi valul de praf s-a lăsat lent, descoperind un oraș sur, alt oraș, încremenit ca în gheață.

Domnul Hasdeu era la catedră. A așteptat ca persoanele din auditoriu să revină în bănci, să se așeze, apoi a tușit și și-a reluat expozeul :

— Să revenim la melc.

Nu l-a mai ascultat nimeni, cochilia melcului fusese sfărîmată.

La intrarea în Universitate, chiar pe ușa

principală, prin fața căreia perorase domnul Hasdeu, autoritatea imperială rusă urma să afișeze proclamația, tipărită cu buchii de-o șchioapă. Aceeași proclamație ar fi trebuit să fie afișată la Primăria Bucureștilor, la Parlament, la sediile principalelor instituții ale statului, la școli și la biserici, la toate răspîntiile urbei, cum' se întîmplase anprimăvară și la Iași. Textul, în română, franceză și rusă, fusese imprimat pe același tip de hîrtie și la aceeași tipografie ca și textul precedent. Pîna și literele capitale cu care era imprimată prima formulă erau aceleași, sunînd ca goarneau :

„LOCUITORI AI BUCUREȘTIULUI !
Complicațiile politice survenite în ultimul
 timp fac
indispensabilă ocupația temporară a
orașului București de către trupele armatei
***imperiale ruse.*“**

1 - ■

„Locuitorii Bucureștiului” se mișcau liniștiți pe străzi, în trăsuri sau pedestru, în mîini cu sau fără gazete — virtual interzise, cu sau fără arme albe — sigur interzise, pe lîngă vitrinele librăriilor încă pline de noutăți, pe lîngă fațadele edificiilor împodobite cu mari pancarde — pancardele victoriei — sau cu desene vesele, sau cu afișe frivole, sau cu caricaturi „contra domnilor de la guvern”, pe lîngă localurile de petrecere în care se lansau cuplete hazlii — era în vervă mare I.D. Ionescu, șansonetisul ce-i încîntase pe bucureșteni cu o bucată de toată savoarea pe care lumea o fredona : „Avea un picior / foarte ușor / ș io botină din cea mai fină ; / Am fost tentat / de-așa vînat, / de-o pulpă rondă, / de-o nimfă blondă” * deși nimfele exotice dispăruseră, reveniseră în atențiunea publică nimfele locale, un nou contingent, proaspăt, ca și grădinile înmugurite, dar încă neînflorite, printre care flatau bărbați inconștienți la toate aceste iminente interdicții, femei fermecător inconștiente, copii involuntar inconștienți, alergînd spre școală sau venind de la ș'coală, bătrîni fatal inconștienți, de pomană trecuți prin existență, de vreme ce toți —

bătrâni, bărbați, femei, copii — se mișcau inocent mai departe, în lumina înghețată de april, neștiind nimic despre sentința care atârna deasupra-le, sentință pronunțată la mii de kilometri distanță de acest oraș sudic, punct imobil la confinele a trei imperii. Sentința întârzie să fie executată. Sosise și Scara de la Tuia, deși ordinul decisiv nu fusese încă transmis. Uriașul dispozitiv de observare, prevăzut cu multe scări din ce în ce mai mici, puse pe scripeți, trecuse anevoie Dunărea, imbarcat pe o platformă largă, trasă de un remorcher. Pe tărmlul drept pierduse o roată, pe celălalt una din tălpile de sprijin, depunerea în vagoane de cale ferată a pretins complicate manevre, la care au luat parte sute de salahori și tehnicieni. Întreagă, scara nu putea totuși călători cu trenul, și atunci a fost dezmembrată și transportată bucată cu bucată sau în grămezi. Drumul pe linia ferată strategică Frățești-București s-a făcut în două zile, înaintarea desfășurându-se prudent, pe un terasament nesigur.

Debarcarea, în marginea orașului, la centura de noroi a' Bucureștilor — cînd s-a observat că scara e șchioapă — a pretins încă și mai dificile operațiuni. Ca să alunece spre destinație, scara ar. fi trebuit pusă pe tălpi de sanie, niște gigantice tălpi din trunchiuri de stejar, care nu se puteau fabrica rapid. S-a optat, din nou, pentru transportul pieselor bucată cu bucată, pînă la un punct fix. Punctul fix era un loc plat, pe malul lacului Tei, nu departe de Palatul Ghica-Tei, unde s-a și început de zor reconstrucția. Ca punct de observație, scara ar fi trebuit să ofere o perspectivă asupra orașului, mai vastă decît aceea de pe Turnul Colții sau de pe Dealul Mitropoliei.

Construcția înainta totuși destul de greu, din pricina unor stricăciuni la scripeți și a lipsei unor balamale. Balamalele s-au cumpărat destul de lesne din oraș, printr-un interpus, de la un magazin de fierărie, dar roțile de scripeți trebuiau turnate din nou la vreun arsenal, fie în fabrica de origine de la Tuia. Fără scripeți, scara rămînea înțepenită. A apărut și un antreprenor local, care s-a interesat de lucrare,' și-a

oferit serviciile, în nădejdea unui câștig. Acesta i-a prevenit pe lucrători că scara va rămâne inertă. Un militar bărbos l-a îndepărtat pe intrus, stropșindu-se la el și dându-i a înțelege că e vorba despre un obiectiv strategic strict secret. Antreprenorul s-a tras tras mai la o parte, dar n-a plecat, a urmărit în continuare lucrarea, cu satisfacția de a vedea că, pînă la urmă, scara nu se desfășura în sus, se poticnea. Nu v-am spus eu că se înțepenește ? !” a strigat muștrător acel nea Niță. Cei din jurul scării l-au gonit pe sceptic cu înjurături, apoi s-au întors la munca lor. Antreprenorul voluntar dădea acum explicații altor curioși, în trecere pe acolo.

— Ce se face, domnule, aici ?

— O turlă de biserică.

Aceștia își făceau cruce și se îndepărtau. N-a putut fi îndepărtată însă numeroasa asistență în pielea goală, specifică acelei mahalale, care stătea lipcă în jurul binalei, pîndind lemnele de foc. Datorită inundațiilor, lacul Tei arăta ca Brahmaputra, iar unele grinzi ale scării au fost plutite de-a dreptul pe apă, dirijate la punctul fix cu prăjinile. Populația din mahala era prietenoasă, blajină, dar neîndemînatecă la corvezi, inaptă să care de ici-colo ceva. Era specializată, în schimb, în „disparații miraculoase”, cînd o piesă de la scară, cînd alta — mâi ales piesele mici — dispăreau fără urmă. Războiul cu țiganii din mahalaua Tei a întîrziat foarte mult lucrarea, care a căpătat totuși anvergură, se vedea și dinspre Centru.

Cum se vedea, din punctul opus, un smeu galben, înălțat pe cer de japonezii prințului Nigata. Smeul galben, cu cap și coadă de dragon, și scara, cu profilul ei de turlă, au fost singurele repere pe cerul fumegos al lunii aprilie, un reper imobil și negru, un altul mobil, colorat și sonor, amîndouă stranii deasupra orașului plat. Care se ciupea din cînd în cînd, ca să constate dacă mai există. Există.

Capitala exista în continuare, între aceleași coordonate geografice, în absența „guvernatorului militar”, contele Olsufiev, care întîrzia să apară. Era

prezent în schimb „loctiitorul guvernatorului militar”, colonelul Tu- genhold, care stătea de dimineată pînă seara la comandamentul Diviziei a XI-a, la Sintești, plimbîndu-se nervos, iar noaptea dormind îmbrăcat, întîi-un pat de campanie. El știa că are de îndeplinit o misiune specială, și, militar de bună școală, scrupulos cu sine și cu ceilalți, era hotărît să ducă la îndeplinire ordinul pînă la literă.

Din păcate însă, acțiunea la care urma să participe era divizată și ca faze de execuție, și ca răspunderi. Pentru ca Tugenhold să devină guvernatorul efectiv al Bucureștilor — contele Olsufiev avînd o funcție pur decorativă ! —, trebuia ca orașul să fie mai întîi ocupat și predat spre administrare, cu formele în regulă. Pentru aceasta însă trebuiau îndeplinite trei condiții, doar trei : 1) Să sosească Olsufiev ; 2) Drenteln să semneze ordinul decisiv ; 3) Ehrnrooth să ocupe cu divizia sa orașul. Restul îi revenea.

În privința restului, nici o problemă. Nimeni nu trebuia să-l învețe pe Tugenhold cum se administrează un ' oraș — nu altfel decît o cazarmă — dar această cazarmă trebuia mai întîi dezafectată și pusă mai apoi în stare de funcțiune, conform cu „regulamentele de ocupație” pe care colonelul le avea în cap, de la regulamentul privind circulația și paza, pînă la regulamentul privind comerțul, sănătatea publică, tavernele și bordelurile. O primă măsură privea închiderea localurilor de petrecere și a bordelurilor, cu expulzarea prostituatelor din București și cu aducerea unor alte profesioniste, civilizate și igienice, de la Viena și Berlin. De această acțiune importantă, atît pentru trupe cît și pentru populația civilă, Tugenhold dorea să se ocupe personal. Aspectul oriental al acestor așezăminte de uz discret îl umplea de fiori și-l mînia. Îi dădeau fiori parfumurile din saloane și din odăile de taină, care ascundeau mistere. Întîi, o dezinfecție generală — var și creolină. Apoi capoatele fetelor, papuceii,

șalurile, voalurile, voaletele, evantaiele și alte piese vestimentare, care mascau misterul. Trebuiau introduse uniforme. În sfârșit, operația cea mai grea : reorganizarea acestor case, pe cartiere și grade militare și civile : pentru trupă, pentru subofițeri, pentru ofițeri, pentru ofițeri superiori, pentru civili (funcționari de stat, populație), cu introducerea bonurilor, pentru a se evita dezordinile, hărmlăia și înghesuiala, ca în Orient. Cei prinși fără bon trebuiau arestați. Tugenhold era un om moral, iar ca religie, protestant.

Pentru a se acomoda cu viitoarea situație, Tugenhold străbătuse orașul, de la bariera Giurgiului la Băneasa, împreună cu coloana de infanteriști și cazaci, care demonstrase cu câteva zile înainte, prin fața Universității. Cu acest prilej, colonelul recapitulase mental și dispozițiile din „ordinul preliminar”, și aplicația lor. Dispozițiile erau precise și sunau bine. Astfel, punctul **a** :

„Sînteți obligat să luați cele mai severe măsuri pentru menținerea ordinii în rîndul populației orașului, acționînd cu armele împotriva locuitorilor numai atunci cînd ei s-ar împotrivi cu armele.”

Populația nu-i plăcea. Bucureștenii i se păreau colonelului nordic prea agitați, temperamental, chiar zurbagii, ca toate detestabilele specii umane din sud. Nu era prea clar ce se putea aștepta de la acești oameni, care căscau gura la trupele străine, dar ordinul prevenea : ***„In.cazul unei rezistențe armate din partea populației, miliției sau gărzii naționale, după ce va fi somată să se supună, puteți să acționați cu cea mai mare energie, pînă la potolirea cu totul a mulțimii. Orice încercare, fie cît de mică, la construire de baricade, de tragere cu armele de la ferestre etc. va trebui reprimată cu energie***

Tugenhold observase atent, pe parcursul drumului, locurile 'unde s-ar fi putut construi baricade, cum observase atent și clădirile din București. Acestea îl linișteau : prea puține erau casele cu mai multe etaje, deci nu se putea trage

periculos de la ferestre. Destul de modest arătau și edificiile publice, cel mai important edificiu — palatul princiar — era o simplă casă boierească, fără fason. Ca guvernator efectiv al orașului, Tugenhold voia să se instaleze în alta, cea mai potrivită părăindu-i-se clădirea de pe Dealul Mitropoliei, care domina Bucureștii de sus.

De la Băneasa, colonelul s-a reîntors la Sinești, ocolind orașul prin exterior, pe la sud. Ordinul decisiv încă nu sosise. Generalul Ehrnrooth, șeful direct, stătea în așteptare. Generalul Drenteln, șeful suprem al acțiunii, era taciturn.

Reîntors acasă, Iancu Ghica nu-și afla nici de cum rostul, se, plimba năuc pe străzi, riscînd tot soiul de apostrofări, unele neașteptate :

— Ce cauți, domnule, aici ? Locul dumitale e în altă parte !

— Și locul lor e în altă parte, monșer, răspundea conu Iancu, dar iată că-i găsesc aici !

Ca să nu mai înfrunte astfel de vorbe, generalul s-a retras la domiciliu, unde l-a luat însă la refec coana Pulcheria, care nu se împăca cu scoaterea dumnealui din rol. Doamnei soacre i se părea că relațiile cu Petersbur- gul fuseseră compromise din vina lui :

*— Asta fiindcă nu te-ai purtat civilizat. Precis și la Prohorini vei fi comis vreo mojie ! Și amenințîndu-1 cu lorgneonul : Te avertizez domnule, că aceea e o altă lume, cu alte legi.

— Știu, doamnă ! se apăra el.

— Trebuie să știi că rușii sînt foarte diferiți de noi ! a mai adăugat ea.

— Dar asta chiar și ei o recunosc ! a precizat generalul. Unul dintre cei mai luminați oameni de-

acolo mi-a spus-o textual. Și generalul a citat cuvintele celui personaj ca să se facă crezut : ***La Russie est Venvers de l'Europe. Votre domaine este dans le phenomenal, le notre dans le transcendant; votre genie c'est la mesure, le notre V excès.***⁴⁰

— O fi vreun zăpăcit, a respins coana Pulcheria. Eu una îi știu altfel, niște oameni distinși.

— Nu dumneata ai pretins că e o altă lume, cu alte legi ? a replicat generalul. Exact asta spun și ei. Și con- tinuînd să citeze din spusele celui personaj : ***Nous vous ressemblons comme la main gauche à la main droite. La main droite et la main gauche ne peuvent pas se super- poser exactement.***⁴¹

— Păi vezi ! a strigat victorioasă coana Pulcheria. Acel domn care e mai deștept decît voi toți, ți-a explicat exact cum stă situația. Se poate mîna dreaptă fără stînga ? Poate exista Europa fără Rusia ? Și imperativ, dacă nu chiar imperial : Și atunci de ce nu procedezi în consecință ? i De ce vă purtați toți ca și cum n-ați ști !... Și cu energie : Dacă așa stau lucrurile, și stau chiar așa, fiindcă Rusia nu e o țară, e un fenomen, faceți ce trebuie !... Să zicem c-ar cădea aici în Europa, în locul în care vă aflați voi, un meteorit gigantic.

Sosiseră tocmai niște musafiri, care au fost introduși de fecior de-a dreptul în sufragerie, unde tocmai căzuse „meteoritul”. Persoanele au schițat un gest mut de salut către gazde, fără a cuteza totuși să întrerupă expunerea. Nici gazdele, Alexandrina și Jean, n-au făcut-o, socotind oportun să aștepte a se consuma „fenomenul cosmic” al dizertației focoase. Coana Pulcheria a continuat :

— Să zicem c-ar cădea un meteorit gigantic, precum piatra din Cabba sau o piatră și mai mare, cît soarele. Ce-ați face ?

40 Rusia este inversul Europei. Domeniul vostru e fenomenalul, al nostru transcendentul ; geniul vostru e măsura, al nostru excesul.

41 semănăm ca mîna stîngă cu mîna dreaptă. Mîna dreaptă și mîna stîngă nu se pot suprapune exact.

— în focul perorației, coana Pulcheria a luat act de noii veniți și le-a făcut semn să se așeze la masă. Aceștia s-au și rînduit, cumiți, pe locurile indicate, neîndrăznind să se atingă de aperitive, fiindcă bătrîna i-a inclus în auditoriu, adresîndu-li-se global :Domnilor, dacă aceasta piatră incandescentă nu Se mai poate întoarce înapoi în cer, căci nu se poate, atunci trebuie să vă acomodați cu ea.

Feciorul turna în pahare. Ridicînd brusc capul, unul dintre musafiri era gata să se ciocnească de carafa de cristal, care plutea pe deasupra lui și, alarmat, a rămas pitit, ascultînd.

— Dacă în capul Europei nu va intra ideea că Rusia e un dat ceresc, atunci lumea își va sparge capul. Să știți de la mine.

Dar în ușă apăruse Niki, fiul risipitor, pe care mama nu-l supbrta, fiindcă Niki Blarenberg era întotdeauna de altă opinie, cel mai ades la antipod. Cumnatul Niki i-a spus mamei :

— Doamnă, dar noi nu vrem altceva decît ca piatra dumitale să se întoarcă înapoi, la locul ei, în cer.

— Taci ! a strigat conu Iancu. La ei orice mișcare, în sus sau în jos, duce la revoluție.

Japonezul a fost primit de domnul Hasdeu într-o după amiază, dar fără însoțitor, cu condiția specificată de a se dispensa de translator. Oaspetele asiatic a fost invitat nu la Arhive, nici la Universitate, ci acasă ; mai întîi impresionîndu-l casa. Aici totul era vechi, ca într-o librărie medievală, într-o pinacotecă sau într-un muzeu de antichități. Antichități speciale — nu grecești și nici romane, exclusiv arhaice : vase de lut de forme bizare, unele familiare pentru ochiul japonezului, amintind ceramica pre-imperială de pe Fluviul Galben, apoi niște vîrfuri de lance de silex, dispuse pe cărți, niște statuete de pămînt înfățișînd divinități, animale totemice sau oameni, care vor fi

fost strămoși ai unei civilizații necunoscute, probabil civilizația locală. La intrare, în dreapta, o piuă de piatră, iar la stînga pe jos, două elipse de gresie, suprapuse : o moară care va fi măcinat grîu, în urmă cu milenii.

Cabinetul de lucru arăta de asemenea bizar. Pe pereți, hărți străvechi, în gravură, înfățișînd niște lumi geografice inexistente azi. Dar și cîteva planșe de anatomie. Și

niște planșe de geologie, trasate parcă cu mîna unui Humboldt. În una dintre aceste planșe era reprezentat un masiv muntos, secționat pînă la bază ; acesta își dezvăluia succesiv circumvoluțiunile, legîndu-le în sus cu mișcările atmosferice, dispuse în straturi fumegoase. Întregul masiv comunica cu magma planetară și cu astrele. Săgeți indicatoare, cu legende în latină, explicau acel **Monstrum geologicum**. Cîteva instrumente de fizică — un barometru, o busolă, un astrolab — decorau peretele din spatele mesei de lucru, dintre fereastra vastă și un dulap masiv încuiat cu lacăt. În așteptare, prințul Nigata a deschis cîteva cărți, dintre cele așezate pe dușumea, în stive : un exemplar din prima epocă a tiparului, manuscrise în folio, în pergament, împodobite cu miniaturi, o carte de magie, scrisă în sanscrită, o alta tot de magie, aparținînd lui Newton. **Ex-librisul** domnului Hasdeu, cu pecetea sa nobiliară, marca ostentativ pagina de gardă a fiecărei cărți. Dar profesorul lipsea. Persoana care l-a introdus în cabinetul de lucru l-a prevenit pe oaspete că savantul nu va întîrzia mult.

Hasdeu plecase dimineța, cu mult înainte de ora vizitei, spre Cîmpina, ca să ia aer. La Băneasa însă, trăsura cu care circula a fost oprită de un cordon de cazaci. Monstrul i-a privit fioros pe militarii stepei, a spus „Pardon !” și a trecut mai departe. Mai încolo, masele de dragoni, grenadieri și ulani, care se aliniau în adîncime, i-au făcut loc să treacă, dîndu-se în lături și deschizîndu-i o pîrtie respectuoasă, nu se știe de ce. Hasdeu citea între timp o gazetă, cu care se apăra și de muște. Aceeași pîrtie s-a

redeschis la întoarcere, spre seară, aceeași gardă de cazaci l-a oprit la Băneasa, dar cu nervi. Monstrul a spus „— Pardon !”, ca și dimineată, dar cazacii l-au percheziționat la piele. La fel ca și pe prințul Nigata, în urmă cu o săptămîna, la cealaltă barieră a orașului. Furia Monstrului a fost cumplită, fiindcă, acasă, oaspetele din Extremul Orient sosise probabil de mult.

Acasă, fără a fi impacientat, japonezul aștepta răbdător. Știind că va comunica cu un om tradițional, prințul Nigata, care aparținea el însuși unei civilizații tradiționale, pregătise niște formule protocolare introductive, niște frumoase politeti, pe care să le ofere și care să-i fie apoi restituite de gazdă, în jocul primei ceremonii. Schimbul de formule, imaginat de prințul Nigata, ar fi urmat să fie cam acesta :

„— V-am cunoscut întîi prin nume. Numele dumneavoastră v-a precedat precum buzduganul din poveștile de la Carpați, ajungînd pînă la Tokio. Nu speram să am onoarea să vă privesc cu ochii mei”.

Apoi replica lui Hasdeu :

„— Nu speram să am onoarea să salut Răsăritul Extrem în persoana unui prinț atît de erudit și rafinat. Mă miră că modestul meu nume reține atenția lumii orientale. E probabil o confuzie : de fapt e vorba de numele țării mele. Războiul a făcut-o cunoscută pe o cale neuzuală, atît de dureroasă”.

„— Dureroasă spuneți ? Mi-aș îngădui să vă propun o rectificare : o cale &roică”.

„— Mi-aș îngădui la rîndu-mi să vă rectific, reținînd pentru țara mea doar modesta strădanie de a fi, vădită prin simplul act de a cugeta”.

Hărțuiala protocolară ar fi urmat, spre plăcerea ambilor, cu minciuni sublime și fandări grațioase, care i-ar fi făcut rînd pe rînd să roșească de bucurie :

Î,— Acest har al cugetării îl întrupeți desăvîrșit dumneavoastră. O recunosc și mă înclin, ca om de arme”.

„— Mă înclin la rîndu-mi în fața omului de arme, care mînuiește atît de subtil cugetarea. Cît mai

rămîneți la București ?”

— Cînd veți sosi în Japonia, la curtea din Tokio ?”

Gazda a suprimat însă aceste formule, într-un chip neașteptat de grosier. Intrînd în cabinetul de lucru, domnul Hasdeu i-a întins japonezului nu mîna, ci o gazetă berlineză cuprinzînd un articol care-l scandalizase, despre viitorul congres de pace.

— Poftim ce scriu ! Niște nemernici. Sînt nebuni de legat !... Aceștia și alții se poartă ca și cum ar fi singuri pe pămînt. Și direct : Știți ce este o pace demoniacă ?

Pe japonez, care venea dintr-o lume ce credea în existența demonilor, întrebarea nu l-a surprins. El a dat să-l confirme pe savant, avînsînd observația că văzuse personal legiuni de demoni, batalioane și regimente, la bariera orașului, dar gazda l-a întrerupt și a continuat :

— Noi nu acceptăm demonii decît dacă și ei consim- țesc să intre în convenția lumii, respectînd jocul. Or, ceea ce se vede e bătaie de joc.

S-a ridicat din fotoliul de la birou și a început să se plimbe prin odaie, ca pe estrada catedrei, cînd, ignorînd auditoriul, medita de unul singur, obsedat numai de expunere. Proceda și acum la fel, în fața oaspetelui care îl așteptase îngrozitor de mult. În expunerea abruptă a domnului Hasdeu erau chemați la judecată : Bismarck, cneaz Gorceakov, Abdul-Hamid, dar nu numai aceștia inculpați de azi, ci și suverani, cancelari sau sfetnici ai unor imperii mai vechi, de mult dispărute, toți stînd grămadă sub iminența, unei sancțiuni capitale.

Între timp, un fecior a adus două felegene cu cafea, dulceață de smochine și apă. O fetiță, ca de cinci-șase ani, a intrat în încăpere, fără a lua act de străin, s-a strecurat sub masa de lucru a savantului, unde s-a pus să răscolească printre hîrtii. Tatăl i-a zîmbit și a lăsat-o în pace. El și-a reluat discursul de la un „iată că...”, după ce a emis o constatare imprevizibilă :

. — Creștinismul pentru noi e o vîrstă foarte recentă.

Statuetele de lut ars, dispuse pe polițe, printrg cărți rare, îl confirmau : un bolovan oval de piatră — cap uman — rînjea sau zîmbea cu buze strînse, doar vag trasate, în dezacord cu o sprinceană, tot vag trasată, una singură. Nu se putea spune dacă această sculptură arhaică aparținea omului sau naturii, deși înfățișa vizibil un cap uman. La fel ca un aristocrat asiatic, domnul Hasdeu n-avea vanitatea și nici fervența adeptilor unor religii recente, precum în Asia budismul sau islamul, precum în Europa creștinismul, religii la care subscriau doar cei tineri în istorie. El era vechi, deci tolerant. Deși intolerant din perspectiva clipei, pe care o trata visceral, convulsiv, precum un sălbatic :

— Dacă Bismarck, a urlat savantul, nu revine la înțelepciune, în lume va urma catastrofa. Apoi rîzînd : Dar cum ar reveni, cînd din nou barbarul nordic urcă la pupitrul istoriei ?

încă nu începuse Congresul de pace, dar domnul Hasdeu proceda, în enunțurile sale, ca și cum acest conclav de diplomați s-ar fi și terminat.

— Pînă cînd, a mai strigat el, puterea să fie legată de barbaria posesiunii ? Și țintindu-l pe japonez : Sau sîn- teți un posesiv !

Fetița se opri în fața străinului, pe care l-a întrebat ceva, întîi în românește, apoi în franțuzește. Prințul Nigata a ezitat să-i răspundă. Hasdeu a . sărit la o altă idee, pornind de la interogația copilei :

— De ce nu învățați românește ? însușindu-vă limba

română, puteți învăța dintr-o dată mai toate limbile europene, vă veți simți acasă pe-aici. Spre română puteți s-o luați de oriunde, cel mai lesne prin latină. La marginea latinei se află excepțiile din română. Sanscrita vă este, nici vorbă, de mare folos, veniți cu ea peste aproape toată Asia, pînă cînd atingeți latina și apoi româna. Știți clți sînt de mulți urmașii latinei, pe globul pămîntesc ? O alianță a popoarelor latine, ca aceea la care mă gîndesc eu, ar ține piept cu succes și pangermanismului și panslavismului, ambele agresive azi.

— Limba română e o limbă antică ? a întrebat oaspetele.

— E antică prin latină, i-a răspuns savantul. Și e antică printr-un fond încă și mai vechi. Fiindcă, vedeți, a mai spus el, în curgerea popoarelor intervin praguri, abateri, rupturi. În clipa de față, de exemplu, noi părem despărțiți de lumea antică, printr-o ruptură. Adevărații noștri contemporani au murit odată cu marea faună a antichității. În vremea împăratului Justinian, în Munții Haemus, în Balcani adică, răgea leul care se auzea pînă-n Carpați, iar pe-aici mugeau zimbrii. Din cei vechi, în peninsulă au mai rămas albanezii, la sud, iar la nord, spre Baltica, lituanienii. Ca să nu-i mai pomenim pe romanii din peninsula italică, italienii de azi, și pe irlandezi, și aceștia vechi. Acum avem alți vecini, care au altă mentalitate. Ei- încă nici azi nu s-au dumirit în ce lume au căzut, ce lume stabilă. La noi, de la o primă ochire, veți recunoaște omul antic.

Domnul Hasdeu părea a ține, ca ultimă verigă, de aceeași faună străveche, acum dispărută. Avea în întrea- ga-i ființă ceva pregnant sălbatic, vădit nu numai prin barba involburată, prin mustățile și sprîncenele stufoase, prin ochii iuți, dar și prin mișcarea de sălbătăciune, de fiară mare care nu se lasă domesticită. Umanitatea lui

— căci exista ! — era o umanitate de statuie. Când tăcea, semăna cu acele statui colosale, din templele vechi, care, neîngrijite de pelerini, riscă să se dizolve sub intemperii. Deși și umanitatea Monstrului era veche, a observat japonezul, ca a statuiilor arhaice de lut, nearse bine în foc, din care, peste milenii, rămîne cîte un fragment, o mîină, suficientă să pună lumea în mirare. Prințul Nigata aștepta răbdător ca din bizara alcătuire, animal-statuie, să apară și omul. Acesta întîrzia să apară. În disperare de cauză, Nigata l-a întrebat pe Hasdeu despre piscul Omu.

— Ce reprezintă piscul Omu, un sfinx al acestui spațiu ?

— O, nu e atît de înalt, precum muntele vostru sacru! a spus savantul.

Fetița aflată sub masă l-a completat :

— Piscul Omu are 2 507 metri,, pe cînd muntele Fuji... Apoi spre tată : cît are, tată ?

Tatăl a dat din umeri, iar fetița a găsit imediat cifra pitită în memorie, fără alt ajutor. Ba a și oferit-o nu în metri, ci în picioare britanice.

Amîndoi au rîs. Era probabil că fetița intervenea adesea cu precizări sau cu rectificări în discursurile erudite ale părintelui ei. Se vedea că e obișnuită cu reuniunile științifice din acel spațiu, pe care le cenzura fără a cere permisiune. Micața domnișoară vorbea de altfel perfect franțuzește' și nemțește, ușor prețios, cum fac copiii precoci, care sînt mîndri de performanțele lor școlare.

— Cum o cheamă ? a întrebat prințul.

— Iulia, a răspuns tatăl, foarte fericit de progenitură. După care s-a aplecat spre copil, șoptindu-i ceva.

Apăruse și omul.

Prințul a apărut la trupele sale chiar în prima zi de paște, cînd cerul se limpezise pe deplin și în văzduh strălucea lumina. Micul alai de ofițeri, în frunte cu Măria-Sa, o luase pe Argeș în sus, pe Drumul maicilor, unde însă a fost oprit, silit să rămînă pe loc, printr-un răcnet strașnic, la distanță de o bătaie de pușcă.

— Stai, parola !

Cu soldații care închideau valea nu s-au putut purta negocieri, ei au refuzat să-l recunoască pe vodă, să-l privească măcar la chip, conformîndu-se strict ordinului „Nici pasărea !”. Comandantul escadronului era plecat departe, undeva la deal, și alaiul princiar a trebuit să aștepte mai bine de un ceas, pînă cînd Arghir a revenit la fața locului, să-i identifice pe străini.

■ — Parola ! a strigat de pe cal comandantul escădro- nului.

— Hristos a înviat ! i-a răspuns de pe calul său comandantul suprem.

Arghir s-a fîstîcit atît de tare încît a rămas mut, cu palma la chipiu și cu un nod în gît. N-a putut să adeverească învierea, abia ce-a izbutit, cu opinteli, să-și bîi- guie raportul și să ordone, cu un sughiț, alinirea cavaleriei pentru onor.

Dar prințul n-a trecut în revistă trupa — prima unitate pe care o întîlnea — decît după ce s-au împărțit ouăle roșii. Un om, un ou. Un ou îi revenise și Alteței-Sale. Apoi, cei doi bărbați călări, Arghir și Vodă, s-au apropiat unul de altul, cu ouăle roșii în mîini.

— Hristos a înviat ! a vestit Măria-Sa.

— Adevărat a înviat ! a răspuns în cor toată suflarea. Oul lui Arghir nu s-a spart.

La ultima întîlnire, domnul Hasdeu l-a întîmpinat jovial pe prințul Nigata, chiar exuberant, ca pe un vechi amic. Nu era singur însă, în sanctuar se mai

afla cineva, un tînăr discipol cu care savantul convorbea focos. Japonezul a dat să se retragă, nu dorea să întrerupă discuția, care se purta în românește, dar Hasdeu nu părea stîm- ienit de situație, a rugat oaspetele să rămînă pe loc și i-a făcut semn discipolului să-și continue expunerea, în nemțește, în franțuzește sau în altă limbă de uz universal.

— Îmi vine greu, s-a scuzat discipolul către oaspete. Sînt unele expresii locale, care nu pot fi traduse. Și oarecum jenat : Discutăm cancanuri.

— Ba nu-s deloc cancanuri ! a protestat Hasdeu. Sînt lucruri monstruoase, care nu se pot petrece nicăieri în lume decît la noi. Și somafciv, către discipol : Te rog să continui !

Prințul Nigata a înțeles iute că acele „lucruri monstruoase” la care făcuse aluzie savantul nu se refereau la mișcarea trupelor străine în jurul orașului, ci la dușmanii și dușmăniile care-l încercuiau exclusiv pe domnul Hasdeu. Mic intrigant, discipolul îl alimenta zilnic pe savant cu fel de fel de vești catastrofale, epitete infamante și contestări, ațîțindu-i și pe această cale predispozițiile vindicative. Din cîteva vorbe, chiar și spuse în românește, japonezul s-a putut edifica :

— A zis (cutare) că nu știți sanscrita !...

— Cum ?

— ...și a mai zis că sînteți un porc. -

A urmat o erupție vulcanică. Războiul pentru nație, pe care era oricînd gata să-l ducă, părea acum un mic război local față de conflagrația pe care a dezlănțuit-o același domn Hasdeu numai pentru sine. Oricum, se umanizase, ieșise din statuie, încetase de a mai fi exponent, era un om fragil, un om cu foarte mulți dușmani și foarte răi, cel puțin în proiecția sa.

— Și pe ce se bazează cînd zice că nu știu sanscrita ? a mai întrebat, dar n-a mai ascultat răspunsul, a rîs homeric.

— Și tot dumnealui, a continuat intrigantul, afirmă că vreți să țineți în ingenuitate poporul român, pentru ca astfel unicitatea dumneavoastră să

fie asigurată. Cine fletează ignoranța poporului, superstiția, eresul ?

Scandalizarea domnului Hasdeu era fără margini ; abia stăpînindu-și clocotul, el s-a întors cu fața spre oaspete, invocîndu-l ca martor :

— Domnule, fiindcă sînteți prezent aici, trebuie s-o știți : există în țara asta a noastră o pletoră de fameni care își închipuie că dacă poporul acesta nu știe franțuzește sau nemțește e sortit pieirii, că dacă n-a auzit pînă azi de Kant ori Schopenhauer n-ar merita un loc pe pămînt. Or eu ce zic ? Domnule, poporul nostru nu. este incult, e numai analfabet. El e mai vechi decît logica acestui domn care m-a atacat și are un mai adînc viitor decît sus-zisa cărțulie, scoasă recent. Să vă mai spun cum este acest ipochimen ? Apoi către discipol : Cum se spune în nemțește capsoman ?

Discipolul n-a găsit imediat cuvîntul, iar domnul Hasdeu s-a adresat furios japonezului ;

— Poftim, dumneavoastră încă n-ați învățat românește, ca să știți ce este un capsoman !

Din acest punct, domnul Hasdeu a fost cu totul pierdut pentru schimbul de idei, ba chiar și pentru conversație, coborît din cer într-un unghi înfundat, împins de fapt acolo, unde s-a și dus singur, cu voluptate, printr-o atracțiune ca și magnetică. Nimeni nu se mai putea înțelege cu el, astfel încît japonezul i-a întors replica pe care Magul o adresase unuia care căzuse de pe un scaun, la conferința despre predestinare : „— Dar cine-i iartă, oare, pe cei ce cad astfel ?”

Totuși în fața somației — ce este un capsoman ?

— japonezul a obiectat : nu putea și nici n-avea timp să învețe o nouă limbă, atît de iute. Și apoi, a mai întreat, s-au rostit oare, în această limbă, adevărurile prime și ultime ale lumii ? Savantul a surîs, mod de a spune că oaspetele nu pricepea o iotă despre ceea ce pînă atunci se discutase :

— în orice limbă, a replicat el, sînt cuprinse adevărurile prime și ultime ale lumii. Eu vă îndemn doar să priviți adevărurile generale de la acest meridian.

Dar care adevăruri, cele privind mizeria lumii ?
Da, părea a spune savantul, căci acestea se confirmă și prin povestea limbii române. În sfârșit, Magul a surâs cu destindere. Întorcînd spatele dușmanilor, a trecut la prietenii. Și-a ilustrat ideea, evocîndu-i pe cîțiva :

Hugo Schuchard, un savant de la Viena, citește perfect românește. La fel Ascoli, din Italia. Recent, Max Müller, orientalistul de la Londra, mi-a cerut o gramatică a limbii române. I-am trimis „Cuvențe din bătrîni”, ca săse descurce. Româna e o limbă de convergență. Știți ce comodă este ?

— Vorbiți ca și cum ați privi-o din exterior ! a observat străinul.

— Eu o contemplan și din interior, și din exterior. Simultan.,

— N-a fost limba dumneavoastră maternă ?

— Domnul Hasdeu a avut mai multe limbi materne, a intervenit discipolul, aducînd o precizare adulatorie. Domnia-sa ar fi putut să se illustreze în oricare dintre acestea.

Cel adulat astfel părea că nu reține elogiile facile. Voia mai mult. Eruditul părea oricum un monstru cu mai multe capete, vorbind simultan în toate acele limbi, minuțios înșirate : vreo douăzeci. Prințului Nigata i-a dispăcut din nou vanitatea acestui om, care-l stăpînea precum o forță absolută. Fără această vanitate, Hasdeu ar fi putut semăna cu un guru din Himalaia, cu condiția să-și reprezinte altfel eternitatea. Nu un curs al onorurilor, ci absolutul. Japonezul s-a legat tocmai de acest cuvînt, absolutul, l-a rostit pentru a scoate discuția din impas, ridînd-o mai sus. Savantul a fost lapidar în răspunsul său :

— Românii întrețin vechi raporturi cu absolutul, probă că și dăinuie.

Era limpede, pentru prințul Nigata, că domnul Hasdeu nu râvnea să fie un înțelept, nu se gîndise probabil pînă atunci la o asemenea minimă chestiune — era și prea tînăr —, nu-și punea problema absorbirii în absolut, decît, poate, cu întreaga persoană, într-un fel de vizită oficială în empireu, care, mai mult ca sigur, i se înfățișa sub forma unei societăți academice, prezidată de un domn încă și mai capricios decît Domnia-Sa. O seamă de sfinți și alți intermediari din raiul creștin local îl deranjau, după cum o dovediseră niște

straşnice înjurături de tip popular. El voia deci raporturi directe cu cel în cauză. În consecinţă, Absolutul ar fi trebuit să-i prezinte, mai întâi, un raport detaliat asupra situaţiei de acolo, pentru ca savantul să poată aprecia dacă e convenabil să intre sau nu. Ar fi condiţionat în mod sigur intrarea în empireu de nişte excluderi prealabile. Un domn trebuia obligatoriu exclus — în această chestiune savantul părea intratabil ! — un profesor de logică despre care mai fusese vorba, domnul Maiorescu.

Dar deja tensiunea se descărcase. Consolată, mica vanitate se trăgea în lături, eliberînd marele duh. Mai era şi altceva : Hasdeu nu putea să nu simtă, cu fantastica lui percepţie suprasenzorială, că ceva din tensiunea politică sau cosmică de la antipozi se descărcase. De unde căderea Magului în praful cotidian, de unde pierderea Absolutului din raza vederii, de unde substituirea Absolutului cu o persoană comună, un. domn care mînuia logica. Acum respira uşurat, zîmbind candid. Precis ruşii, şi-a spus Nigata, se retrăseseră de la barierele oraşului, dis- cercuindu-l din grozava lor putere militară.

Consecinţă : domnul Hasdeu urcase din nou foarte sus, la rolul exponenţial pe care şi-l rezervase. Uitase cu totul de cei din jur, zbura himeric — vorbea acum despre limbile creole, „aceşti copii din flori ai latinei” — şi ar fi fost o imprudenţă să-l întrerupă cineva. De unde şi precipitarea, răspunsurile telegrafice, oracolare, pe care imediat le-a şi oferit japonezului.

- Ce reprezintă o profeţie ?
- Un prezent lărgit. O viziune. primordială, trăită acut, extinsă asupra viitorului.
- Inteligenţa are vreun rost în istorie ?
- r— Inteligenţa sau logica ?
- Inteligenţa.
- Inteligenţa stă deasupra acestui neam al meu, ca o putere opresivă. El va fi cu adevărat puternic în clipa în care-şi va da seama ce zăcămint uriaş stă deasupra sa, în acest cîmp nevăzut. Nu pămîntul, deci. Şansa acestui neam se reazimă în sus.

Era un paradox, fiindcă punctul de reazim nu se putea plasa în sus, după Newton, ci în jos, cel puțin în sistemul astral pe care specia umană îl ocupa. Dar domnului Iiasdeu, în acea clipă, nu-i păsa de Newton :

— Pe aici se vor putea dezvolta strălucit fizica pură, algebra, geometria, științele abstracte, a mai spus ei. Românii nu văd obiecte, văd esențe.

— Ca grecii sau ca indienii ?

— Gîndul vechilor greci, noi cei de azi nu-1 mai pricepem. Logosul lor e mut. Ei tac de-atunci ca pești.

— Și nu comunicăm totuși prin aceste solilocvii ?

— Ba da, contemplăm toți aceleași esențe și ne sîntem contemporani. Noi, voi, grecii de ieri, indienii de azi, ceilalți, de mîine...

— Și poezia ?

— Poezia le este prea lesne accesibilă românilor, poezie face la noi oricine. Pictură, la fel. N-o face oricine, dar toți au ochi de pictor. Nu aici stă capacitatea noastră majoră. Va trebui să accelerăm științele numărului. Ați vorbit cu cineva de pe la noi despre științele numărului ?

Deja nu-1 mai putea prinde nimeni din urmă și japonezul s-a ridicat. Au ieșit împreună afară, sub stele

— puzderii — iar Hasdeu l-a condus pe omul exotic pînă la poartă. Nu-1 părăsise exaltarea. Magul a ridicat ochii în sus. După o vreme a șoptit :

— Ce gălgăie fac stelele...

Ordinul decisiv nu sosea, întârzia să sosească, nu sosea nici generalul conte Olsufiev, guvernator militar al Bucureștilor, un oraș care-și pierduse răbdarea și căzuse în cotidian. După sincopa amenințării, urmasa o destindere, o acceptare neputințioasă a răului, ca rău zilnic, precum o bătătură cu care piciorul, chinuit, într-un pantof nou, prea strimt, se învață pînă la urmă, pe măsură ce încălțăminte se lasă, se învechește, se uzează, pe care n-o rabdă însă cînd durerea e acută. Cînd o amenințare, fie și cosmică, se prelungește, ea devine ca și absentă, își pierde puterea de a îngrozi, se tocește pe nesimțite, se macină, pierde. Oamenii, mai ales mulțimile, se deprind cu vecinătatea catastrofelor, chiar cînd acestea se află la un pas sau cînd acestea stînd deasupra sînt gata să le cadă în cap. Chiar și atunci, oamenii nu le mai văd, le ignoră, uită confundîndu-le cu aerul pe care îl respiră, cu praful pe care-l iau în picioare. Un astronom spusese că praful stelelor, rezultat din niște catastrofe astrale, cade zilnic pe pămînt, în cantități torențiale, dar greu vizibile ca și cenușa vulcanilor, care la rîndu-i cade pe pămînt și nimeni n-o știe, nepăsîndu-i nimănui că praful pe care zilnic îl ia în picioare arde tălpile.

Un bețivan, proptit în pragul unei cîrciumi, care fusese zilnic amenințat de familie cu catastrofa Bucureștilor, mai ales de consoartă, care-i striga : „— Nene, vine sfîrșitul lumii, vino-ți în fire !“ pendula încă în nehotă- rîrea lui zilnică, dacă să intre sau nu în stabiliment. De obicei intra, refugiindu-se de teroarea de-afară, de spectrul sfîrșitului lumii — al secolului mai cu seamă ! —, cu care-l amenința și în interior un amic. Între amicul (amicii) dinăuntru și consoarta (familia, națiunea) de afară, omul își pierduse uzul rațiunii. Intra și ieșea, fără a mai ști încotro s-o apuce. Intrînd, ca să se vindece de spaimă, găsea amicii. Ieșind, găsea familia, națiunea. La mijloc, lumea, nițel cam aburită. Totuși reală, aievea, dacă stăteai s-o privești din prag. În prag erau ezitățile cele mai mari, filosofice. Ultima dată, omul a procedat

radical, întrînd. La ieşire, stupoare : lumea era aceeaşi.

— Monşer, a sughiţat el, ăştia cu gazetele lor spun gogoşi...

îşi începuse medita~~X~~ia de Unul singur şi a continuat-o, cu pauze, tot solitar :

— Unde-i catastrofa. ~~X~~ca s-o văz ? ! P-aici nu-se pe...; nu-se pe... nu se petrec decît... mofturi.

Totuşi, privind şi mai atent în jur, ascultînd cu încredare liniştea, adăstînd din adîncul ei un semn, care nu venea, beţivanul a rupt-o din loc spre casă, nu înainte de a mai spune :

— Undeva s-a spart băşica.

Generalul Drenteln ieşise din muţenie. A telegrafiat cifrat, la Petersburg :

***„Prinţul Carol, plecat la "trupele sale.
Calmul populaţiei exasperant. Un război în
Carpaţi ar depăşi, prin dificultăţi, campania
de cucerire a Caucazului,
Dar se poate oare angaja un asemenea război
în cen~ trul Europei ?”***

Peste un ceas, în care s-a plimbat cu paşi măsu~~r~~ăţi, trei şi trei, prin faţa aparatului Morse, maşina a început a-şi tăcăni răspunsul :

***„Acţiunea nu se contramandea~~z~~ă. Se amî~~n~~ă
pentru o dată ulterioară***

Grădinile Bucureştilor stăteau gata-gata să înflorească ; cireşii abia se mai ţineau. Încă o clipă, şi, văzut de sus, oraşul plat avea să arate ca o mare

de alb. Prevestind această erupție, prințul Nigata atîrnase la coada smeului său, care acum plutea solemn în văzduh, o eșarfă de mătase aurie cu o inscripție în hieroglifice :

X
„București, cîreș incorigibil
 X
T t v , z .

— i . v) ^

Mult mai sus, în invizibili, deasupra cireșilor, vîjîia smeul lui Ștef. După scufundarea dealului, pe care se aflase cîndva un sat, din vechea lume împrejmuitoare mai rămăsese un fag. Fagul era acum stîngher, pe muchea unei rîpe. Copacul n-a luat în seamă dezastrul de jos și, la puțin timp după cutremur, și-a reluat liniștit fierberea vitală. Zdruncinarea telurică l-a stîngenit oarecum, vreo cîteva dintre rădăcinile din adînc i-au fost clintite ; prin acele rădăcini fagul nu mai putea suge umezeală, iar sus, în coroană, cu timpul, o cracă avea să se chircească și să se usuce. În rest, copacul nu simțea nimic. Pe la începutul lui martie, l-au podidit sumedenii de muguri, în april i-a dat frunza. O scrijelitură în scoarță, făcută în alt veac, cu briceagul unui netot, crescuse diform, se lățise, se alungise, se boboșase, răjghinînd acele slove pînă nu s-au mai putut citi. Rana s-a vindecat în veacul următor, a urcat mai sus o dată cu creșterea trunchiului, uscîndu-se și scortșoșindu-se, cum se usucă semnele de proprietate făcute de om, cu fierul înroșit, în ceafa animalelor de muncă. Acolo sus, la acel loc vătămat, n-a mai ajuns însă mîna omului, doar apa. Scursă printre crăci, apa a scurmat în acea rană o scorbură. În scorbura destul

de adîncă s-a cuibărit un roi de albine. Roiul își înnoia populația o dată la treizeci de zile, iar albinele nu știau dacă stupul lor era într-o scorbură de stîncă sau de copac. Apoi roiul s-a rupt în două — în timpul păcii de la Karlowitz —, o parte a zburat aiurea, lăsînd cealaltă jumătate în loc, o populație împuținată, care a și murit la prima undă de frig, într-u

nnoiembrie. A urmat asediul Belgradului. Între timp, în scorbura fagului a intrat un alt roi de albine, care au și dispărut înainte ca arborele să încheie un singur cerc din creșterea lui anuală. Alte vietăți care se plimbau în sus și în jos, pe scoarța copacului, trăiau și mai scurt. Unele dintre gînganii n-ajungeau, într-o generație, să urce de la rădăcină pînă la jumătatea trunchiului. Altele suiau ceva mai sus, depunîndu-și ouăle minuscule în jgheaburile scoarței, fără a putea să atingă totuși crengile, care irum- peau neconținut spre văzduh.

Răzlețit din pădurea care se scufundase, fagul se vedea din depărtări, mai ales coroana lui, care ocupa o parte însemnată a cerului, împînzind-o cu frunzele. I se vedea și trupul înalt, cu crăci gînjoase, închipuind o deltă. Viața copacului ținea de un alt calendar, mai vechi. Partea de jos a trunchiului era greu de cuprins de trei oameni, crescută parcă din vatra unei ere calde. În sus, copacul își strîmta treptat inelele, pe unele le repeta ca într-o stare pe loc, sugrumat de niște multe anotimpuri reci. El izbutise apoi, brusc, într-un alt anotimp, să țîșnească într-o vijelie de crăci, ramuri și frunze. Crescuse aproape nebunește în ultima sută de ani, după răzmerița lui Tudor, la o vîrstă tîrzie, cînd apucase tinerețea a cincea. Îl îndrăgiseră și ființele mai mari : jos, la poale, scurmuau cu riturile mistreții, căutînd jir. Din cînd în cînd aceștia își frecau spinările de trunchiul fagului. Sus, între crengi, își clădiseră cuiburi niște zburătoare, care croncăneau, ciripeau, fluierau, piuiau, scoteau rînduri după rînduri de pui. La poale, sub frunzele căzute, în straturi îngroșate an după an, în mranița

întunecoasă a începuturilor, și mai adînc, spre rădăcini și capilare, unde nu mai răzbea lumina, fermenta o viață tăcută, subtilă, dar vastă, tot atît de vastă ca și viața verde din coroana copacului.

Oamenii nu băgaseră în seamă fagul, copleșiți de zbaterea lor pedestră. De obicei oamenii nu vedeau copacii decît atunci cînd erau de folos, amăgindu-se cu gîndul că numai ei se mișcă, arborii în schimb stau pe loc. Arborii stau pe loc, în schimb dispun de un alt fel de mișcare. Creșterea infinitesimală, inobservabilă, nu-i indispuie, ca pe oameni. Ca să observe creșterea copacului, oamenii ar fi trebuit s-o vadă în timp, măsurînd-o cu o statură de om la fiecare generație. Abia în cinci sau cincisprezece generații, înșirate în înălțime, oamenii ar fi putut atinge statura fagului, de la rădăcinile din adînc pînă la muguri. Acele generații — prima din vremea lui Neagoe Vodă Ba-sarab, ultima din anul 1877 — nu puteau însă învia, se spulberaseră în vînt ca frunzele. Oamenii nu vedeau nici curgerea sevei în sus, smulgerea de sub strivirea gravitației pe care o izbutea copacul. Îndesite unele într-altele, comprimate, apoi redeslănțuite, clipele fagului ar fi improșcat cerul cu o împrăștiere continuă de muguri — frunze-frunze-căzătoare, din care s-ar fi detașat în ramificări mereu țîșnind crăcile, crengile, ramurile, trunchiul, iar în jos, rădăcinile, în rămurișuri coborîtoare, ca atunci cînd în univers se sparge sămînța unei galaxii.

Rămas stingher, răzlețit în timpul uman, copacul din marginea rîpei creștea.

În urmă cu uman, într-o noapte de martie, pe culoarul hotelului la care trăsesse domnul Zagudi — după ce onor domnul Rășcanu binevoise să-și alunge oaspeții din casă, un bărbat tînăr fuma, în întuneric, cu vestonul între umeri. Și domnul Zagudi fuma, dar din alt motiv. Ofițerul era nervos, nu-și

găsea astîmpărul nici afară, nici în interior, ba la un anume moment, ascultînd zvonul de aripi din cer a vădit impulsul de a se cătăra pe acoperiș, ca să facă liniște. Domnului Zagudi i-a fost simpatic ofițerul.

— Da, nu se poate do^Xmi de răul lor ! a confirmat el. Și încă p-aici e nimic, un simplu loc de pasaj, dar să vedeți dumneavoastră^M ce-i acolo, la Dunăre ! Acolo chiar că-i nebunie...

Ofițerul nu-l asculta, părea că-i purtat pe drumul aripilor ; domnul Zagudi a continuat a fuma și a sporovăi prin întunerice, de unul singur :

— Acum e pe sfîrșite, o noapte, cel mult două și gata. Dar să vedeți cînd e-n toi. Să veniți acolo, la fața locului !...

Ofițerul și-a aprins încă o țigară. În lumina chibritului, domnul Zagudi a văzut că are de-a face cu un marinar. A consemnat cu nedumerire :

— Mă surprinde că vă mirați, cînd sînteți om de apă, ca și mine ! înțeleg să se mire omul de rînd, omul de uscat. Acesta să-și facă cruce, să scuipe-n sîn de uimire.

Domnul Zagudi nu cunoștea expresia „terian“, dar avea un același dispreț pentru terieni, ca și marinarul.

— Cine dă ocol pămîntului pe apă vede multe, a mai spus domnul Zagudi, dar ce vede pe-aici pe la noi, mai rar. Cred că nicăieri pe lume nu se vede ce-i p-aici.

Ofițerul s-a ridicat și a trecut la el în odaie. Domnul Zagudi l-a urmat pînă în prag. A văzut cum bărbatul s-a trîntit în pat, vîrîndu-și capul sub pernă. Dar probabil că perna nu ajuta la nimic, niște sunete străbăteau prin ea, îl torturau, căci individul se pîrjolea ca un pui în frigare, sub un jăratec ce se afla mai mult deasupra-i decît dedesubt.

— Ce fac ? a întrebat marinarul, fără a se ridica. De ce țipă așa,, de ce se¹⁶chinuiesc ? Fac amor prin aer ?

Domnul Zagudi a rîs, dar nu prea.

— Nu ține mult, v-am spus ! a repetat el. O noapte, două. Și în extaz : Domnule, eu vin din locul în care la ora asta-i apogeul. Ce-i p-aici e nimic,

zburături, aşchii laterale, scînteii care se sting singure, pînă la Polul Nord. Nu ştii ce-o fi la Polul Sud, dar cred că nu-i chiar așa...

Domnul Zagudi s-a așezat pe prag, în cămașa de noapte cum era, dar înainte de a se așeza, a luat poalele cămășii și și-a șters fața asudată. Ofițerul rămăsese pe pat, în întineric. Deasupra hotelului prin văzduhul geros, clăcoteau vijelii de aripi, care lăsau, în urmă țipete. Cherhangiuul a zîmbit, sieși sau celuilalt :

— O, e doar un fragment. Ca să-nțelegi ceva, trebuie să vezi ansamblul. Care e altfel în fiecare an, ar trebui s-o știi.

— Ce să știi ?

— Ce miracol e Dunărea, de la Cazane pînă la vărsare. Căci știi ce sînt Cazanele ? Cazane !... Și știi ce-i o vărsare ? Debordare !

S-a ridicat apoi în picioare, fulgerat de o spaimă. I-a spus omului din pat, pe șoptite :

— Domnule, mie mi-e frică, la un caz că începe războiul să nu se strice minunea asta. Apoi tot el : Deși nu cred. N-au oamenii atîta putere. Dumneavoastră ce ziceți ?

Marinarul nu zicea nimic, rămăsese cu capul sub pernă. Domnul Zagudi părea încîntat că omul cu capul ascuns sub pernă e atît de simțitor la ceea ce se petrecea în văzduh.

— • Pentru un aperitiv e bine. Dar să vă văd acolo, pe toți. Și adresîndu-se dintr-o dată unui vast auditoriu imaginar : Domnilor, vă spun, Dunărea de la Cazane la vărsare e un miracol pe care omenirea nu-l cunoaște, cum nu cunoaște nici nația română. Căci, ziceți-mi, cine pe Terra a auzit de balta Nedeia ? Dumneavoastră, de pildă, ați auzit ? Dar de Potelu ? Dar, mai înăuntru, de Greaca ? Așa cum nimeni n-a auzit, chiar azi, la ceas de război, de Rovine sau de Călugăreni ! Ce sînt aceste nume ? Niște necunoscute, ca și minunile pe care-am avut onoarea să le invoc adineaori. Căci lumea știe de Termopile, de Ac-tium, de Phillae, de Potideea, de Austerlitz și de alte locuri în care s-au dat bătălii, în antichitate sau în era modernă, dar de Nedeia sau

Posada a auzit cineva ? Ier- tați-mă, poate greșesc piinînd p-același plan minunile naturii cu minunile umane, dar eu vorbesc despre necunoscut. Dumneavoastră, acum, dacă nu veniți cu mine la Dunăre, vă plasați în necunoscut. Adică nu mă credeți, ziceți că spun baliverne. Apoi răzgîndindu-se, cu foarte multă părere de rău : E drept, acum nu vă mai pot duce, azi-mîine bubuie tunul. Dar la anul ? Iată, vă propun un pariu. Nu pe bani, pe cuvînt de onoare. Dacă la anul, pe vremea asta, nu vă veți minuna, dumneavoastră personal, de ceea ce am să vă arăt eu, personal, acolo, să mă scuipați în față !

— Cine știe ce va fi la anul ! a șoptit marinarul.

— Ce să fie la anul ? ! s-a revoltat domnul Zagudi. Căci Dunărea stă pe loc, deși curge. Vom mai muri noi careva, nu zic, așa-i la război, dar Dunărea tot. acolo rămîne. Facem pariul ? Sau nu credeți în minunile naturii ?

Marinarul s-a ridicat în capul oaselor. Zîmbea și el, ca unei himere.

— De ce să nu cred ? a șoptit el, cu o credință simplă, curată, însuși credința cu care ferenții îl afirmă pe Dumnezeu.

— Nu, căci sînt mulți ăi care nu cred, l-a contrazis Zagudi, fiindcă s-a lătit această molimă a neîncrederii în minuni. Sînt unii, domnule, dumneavoastră trebuie s-o știți mai bine, care nici azi nu cred că pămîntul e rotund. Sau, revenind la cazul nostru, care nu cred că există în univers, balta Nedeia !... Dar balta Călărașilor, dar balta Brăilei ?... Cît privește Delta...

Cherhangiu! s-a pierdut în acel ultim nume sub care zvîcnea o realitate tulburător de enigmatică de dinainte de cuvînt. Apoi trezindu-se dia reverie :

— Veniți ?... Eu vă spun că le găsim pe toate la locul lor, și peste un an și peste o mie, căci cine să le strice ? ! Natura le-a făcut cam într-un milion de ani. Ca să le strice, i-ar trebui, după socotelile mele, cam tot pe-atît. Poate mai mult ceva, vreun milion și jumătate sau două. Cam atît i-ar trebui naturii ca să facă în această zonă de eden a Europei un deșert,

un pustiu adică, un fel de Sahară în care oamenii să crape de foame. Apoi a rîs zgomotos. Ei bine, omul nu poate izbuti, așa ceva nu stă-n puterea lui, n-are cînd, oricît ar fi de fiară. Cît durează specia umană.? Și din nou a rîs zgomotos : Ha, ha !... Imposibil, vă rog să credeți, că omul să poată strica ce-a zidit Dumnezeu p-aici. Noi ca ~~X~~îine murim.

Marinarul se înviorase, uitase de fantasmеle din cer. A aprins lumina în odaie. Avea în față un domn simpatic și plin de viață, care, cînd rîdea, etala măsele puternice, îmbrăcate în metal. Cum să nu-l creadă pe cuvînt și să-i prindă palma în palmă ? Marinarul a și promis pe loc domnului Zagudi, sub parola de onoare, că va veni la Dunăre, la balta Nedeia, peste un an. După care cei doi domni, marinarul și cherhangiul, au schimbat cărți de vizită.

Curgea și Dunărea, calm, orizontal. După apocalipsa revărsărilor, fluviul se liniștise. Bălțile îngroșate de icre stăteau gata să fete, iar răchitișurile sufocate de liane

ajunseseră de nepătruns. Cu greu, cei trei camarazi ai lui Nae Maican, locotenentul Mănescu, sublocotenentii Petri- cari și Garoflid își croiau drum, tăindu-și-1 cu săbiile.

— Tot ce mai lipsește pe aici, a spus Mănescu, foarte asudat, sînt păsările Arara și crocodilii. Apoi șterg'îndu-și sîngele de pe obraz, cu mîneca vestonului : E o lume prezidată de elementul feminin. De unde huzurul, luxurianța, cruzimea. Dunărea, domnilor, nu-i altceva decît o femelă, cum spunea Nae. Cea mai superbă de pe continent, nu-i așa ?, care-și face de cap aici la noi, ignorînd tot. Datorită ei, prin ea, trăiesc și celelalte femeilighioane, pe care le adora camaradul nostru Nae : femeia-barză, femeia-vulpe, femeia-șarpe, femeia-fluture, femeia-lebădă, femeia-ibis, femeia-gîscă, femeia-rață, femeia-cal de apă, femeia-vidră, femeia-graur, femeia-mierlă, femeia-melc, femeia-pitulice...

Unul dintre camarazi, cel mai inocent, Luky Garoflid, a întors o față uimită spre locotenentul Mănescu, oprindu-1 din înșiruirea glorioasă :

— îi plăceau și ființele atît de mici ?

— Lui Nae ?! Și explodînd : Domnule, mi-a zis o dată, nu te uita la fetița asta că-i mică, are o imensă energie. Cu cît sînt mai mici, cu atît sînt mai ale dracului.

Apoi locotenentul Mănescu a deschis o paranteză, ca să explice situațiunea în care se găsea camaradul Nae, atunci cînd povestea :

— Nae stătea întins în iarbă, cu fața în sus, așa cum stăm noi acum, ca să ne odihnim, și privea cum urcă pe degetul lui o buburuză. De fapt, spunea el, toate ființele-s vitale. La insecte, par exemplu, cele mai vitale sînt țîntă- roaicele din Amazonia.

Sublocotenentul Perticari a zîmbit : nu era exclus ca Nae să se fi iubit, cît era de nebun, chiar și cu o țîntă- roaică din Amazonia. Mănescu izbutise a-și opri sîngele din tăietură. Luky Garoflid a persistat în a cere lămuriri :

— Să înțeleg că domnul maior Maican lăsa regnul uman la margine ?

— într -un fel, da. Pe femeie, zicea el, a obosit-o

civilizația. Fiindcă azi, iată ce mai avem : femeia-mătură, femeia-greblă, femeia-fus, femeia-par, femeia-grindă, femeia-ac și așa. Ca să nu mai vorbim de femeia-brici, femeia-lanț, femeia-jug, femeia-drug, femeia-temniță, femeia-» năsălie...

— Femeia-coasă, a șoptit Perticari ușor înfiorat.

— Nici vorbă că există și ea ! a confirmat locotenentul Mănescu. Ființa pe care a-i pomenit-o dumneata, chiar acum, e înzestrată tot cu atributul feminin. Și-n absolutul nefinței ne întâlnim tot cu ea.

Privită astfel, chestiunea a dat ghidului un scurt fior. Tînărul domn și-a exprimat nedumerirea :

— Să înțeleg că prietenul dumneavoastră era un misogin ?

— Nae, misogin ? ! Și Mănescu a respins aserțiunea, cu ofensă : Vai domnule, cum puteți să spuneți una ca asta ! Păi ascultați : femeie-zare, femeie-zori, femeie-brumă, femeie-arșiță, femeie-fulger, femeie-foc, femeie-ger, femeie-abur, femeie-năzărire... Vă ajunge ? Eu unul mai pot continua. Nae era. inepuizabil. O dată a comparat femeile cu prietărilor Scumpe : femeie-ambră, femeie-jad, femeie- ametist, femeie-matostat, femeie-piatra lunii, femeie-dia- mantă...

Intrigat, cu ochii orbiți de sclipirea pietrărilor revărsate, tînărul ghid s-a oprit în ioc și l-a întrebat pe locotenent :

— Dar cine-i Nae, domnilor ?

— Nae ? și locotenentul Mănescu a oftat. Nae a fost un camarad al nostru, n-am altfel cum să vă explic. El avea capacitatea spontană de a comunica fericit cu copiii, cu femeile și cu animalele: Intrînd gol, într-o baltă, cum ar fi aceasta, pe care o avem la picioare, se țineau broaște după el. La fel copiii, pe care-i giugiulea, căzînd în mintea lor. La fel femeile, care se simțeau pline de feminitate, cînd Nae își arunca ochii spre ele. Încă Didina, una dintre amantele lui Nae, îi și spunea : — Tu nu vezi cum înfloresc cînd te uiți la ele ? Apoi tot ea, dar cu furii :

— In fiecare rîde curva. Tot atunci a sărit la el să-l zgîrie :

— Ce ai, Nae, de ce se smintesc toate după tine ? a strigat ea.

— Și ce avea ? a întrebat ghidul, avid să afle.

— Un har aj_ lui, a răspuns locotenentul. Că era vorba de-un har, era limpede. Femeile nu-l acceptau ca prieten sau confident, ci doar ca amant. Nae ținea seama de preferința lor. Nici n-ar fi fost chip altfel, căci l-ar fi sfîșiat.

— Și el ?

— Nae căuta universală perfecțiunii feminine. Cău- tînd-o, tot căutînd-o, el nu-și dădea seama că de fapt chiar el reprezenta, pentru femei, bărbatul, cu toate păcatele lui irezistibile.

— Și chiar era un păcătos ?

— În ce-l privește, el se considera doar un căutător avid, un imperfect, și un infirm. Chiar el se întreba de unul singur : — Ce vād, domnule, la mine ? ! Vorbînd între noi, Nae voia absolutul. Ca și femeile, care dădeau iama-n el, fără milă, cu o cruzime de fiare.

Timid, Luky Garoflid a intervenit, din margine :

— Eu, odată, am vrut să-l întreb : domnule căpitan, căci pe atunci era căpitan, există și femei urîte ? N-a apucat să-mi răspundă, nu-ș ce s-a întîmplat, la noi, la companie...

Locotenentul Mănescu i-a spulberat prompt nedumerirea :

— Păi să-ți dau eu răspunsul lui. Femei urîte ? a strigat Nae, într-o bună zi. Unde-ați. văzut, domnilor, femei urîte ! Domnilor, femeile nu pot fi urîte, zicea Nae, fiindcă au principiul frumosului în chiar natura lor. Or, dacă acest principiu există, ție, ca bărbat, ce-ți rămîne să faci ? Să-l cauți. Să-l descoperi. Să te dai de ceasul morții pînă-l găsești, sub orice formă ar fi. Dacă nu-l vezi, nu înseamnă că principiul nu există. Eu, spre o pildă, am iubit o dată una cu negi...

Cei trei militari, plus ghidul, s-au pus pe rîs. Mănescu a continuat :

— A sunat însă goarna¹, ofițerii s-au repezit la

unitățile lor, lăsându-și neisprăvite cafelele, iar când am revenit cu toții la popotă, discuția a apucat alt curs. Toată lumea uitase de femeia aceea, dar Nae s-a întors asupra principiului. Nu, domnilor, ne-a spus el, femeii urîte nu există. Fiecare are un ce, chiar și o șchioapă. Dar să revin asupra micilor cusururi. Dumneavoastră mâncați fructe ? Eu mă omor după poame, fără alegere. Sigur că, aflându-mă în zona portocalelor, vreau mere. Vreau cireșe, toamna, când cad frunzele, vreau zmeură când lumea cumpără gutui, vreau...

Garoflid a intervenit din nou :

— Domnul maior mîncă și fructe viermănoase ?

Era spre amiază. Cei patru săriseră într-o lotcă și vîs- leau pe luciul unui ghiol împînzit de lîntiță fragedă și de voaluri de mătâsea broaștei. Lopețile se împiedecau în franjurii vegetali, ambarcațiunea înainta greu, pînă la urmă a trebuit să fie împinsă cu ghionderul.

— Observați ? a spus ghidul. În mai puțin de o decadă, balta a ajuns de nerecunoscut. Peste cîteva zile, pe-aici va fi iadul. Iadul verde. Apoi după un răgaz : acum e timpul de dragoste al păsărilor. Tot aveți de văzut ceva...

Ghidul nu știa pentru ce veniseră ofițerii, avea să se lămurească mai tîrziu, pe o insulă, la bordeiul pescarilor, unde-i aștepta domnul Zagudi, arendașul acestui tărîm de la Dunăre. Din păcate, pe ofițeri îi chinuiau tîntarii ; locotenentul Mănescu, mai ales, era ținta lor. Ghidul, care a observat lupta corp la corp a ofițerului cu minusculele ființe, a glumit

— Din păcate, nu pot să vă spun care sînt masculi, care femele. Pentru mine tot un drac, n-am perspicacitate la tîntari. Și mai apoi : Vă recomand însă un remediu primitiv : basamacul. Cum ajungem la cherhana, dăm cu basamac.

În curînd au și ajuns la cherhana. În gura ghețariei se afla domnul Zagudi. Acesta, cum i-a văzut, s-a arătat scandalizat :

— Păi acum veniți, domnilor ? !

Locotenentul Mănescu, șeful grupului, era destul de încurcat. Omul care ar fi trebuit să sosească la

această întâlnire lipsea. Oricum, Mănescu își făcuse datoria, el și camarazii lui sosiseră.

— Domnule Zagudi, a început el cu jenă, acum un an, exact pe vremea asta, camaradul Nae Maican a promis că vine aici. El nu știa însă ce-o să se întâmple...

Zagudi însă l-a întrerupt, dînd din mîini a neputință :

— Păi văd. Dar chiar dacă venea, venea de pomană. Acum ce mai putem face ? !

Camarazii au înțeles că se întîmplase o nenorocire, că evenimentul pentru care veniseră expirase sau fusese contramandat. Domnul Zagudi le-a și spus-o, prin învăluire, apoi direct :

— Domnilor, bătaia peștilor n-are o zi fixă. Gata, a trecut. Ce să vă mai arăt ? Dacă domnul Maican ar fi fost un om de onoare, cum pretindeți, trebuia să fie prezent aici, la fața locului, acu o săptămînă.

Cu destulă tristețe, locotenentul Mănescu a lămurit faptul că Nae n-a mai putut veni. Era bolnav la pat, poate și murise.

— Asta tocmai voiam să vă spun, dați-mi voie să continui. Cînd Nae, acum un an, a promis că vine, eln-avea cum să știe ce-o să se întîmple.

— în schimb, a mai adăugat locotenentul, sîntem noi prezenți, în locul lui, ca trimiși ai domnului maior.

— îmi pare rău, a spus . domnul Zagudi, ceva mai îmbunat. Ar fi avut ce vedea, că anul ăsta a fost mai dihai decît anul trecut. Parcă a intrat dracu-n bălți. Ce streche, ce nebunie...

— Chiar așa ? ! s-a minunat Luky.

— Păi dumneavoastră ce credeți ? Cînd i-am spus domnului Maican : domnule, vino să vezi bătaia peștilor, și cînd el mi-a promis că vine, știam la ce-l chem. Și arătînd spre întinderea iadului verde din adînc : Domnilor, războiul care-a trecut a fost un fleac pe lîngă bătaia crapilor din primăvara asta. Și a somnilor. Și a știucilor. Și a pescărimii mărunte. Ca să nu mai spun de sturioni. Morunii și nisetrii au urcat în turme pe Dunăre, din Marea Neagră pînă aici, și-au pornit bătălia de cum s-a

rupt gheața. Aștia sînt fiare, nu glumă. Bastimente de război, dac-ar mai fi fost, și poduri de pontoane, pline cu ruși și otomani, le-ar fi dărîmat pe toate cu cozile. Urgia lumii. Orgie...

Luky Garoflid asculta vrăjit, dar și derutat :

— Nu înțeleg, de ce-a ținut domnul maior să ajungă cu orice preț aici ?

Locotenentul Mănescu zîmbea. Luky Garoflid nu fusese de față în clipa cînd, în urmă cu un an, după întîlnirea întîmplătoare cu Zagudi, Nae le spusese camarazilor : „— Auziți, domnilor, ce se petrece în România, ce miracol, și dumneavoastră habar n-aveți ! Stați aici și nu știți nimic. A trebuit să vin eu de pe mările lumii să aflu și să vă spun !” Un camarad l-a domolit, intervenind scep-
tic : Nu te lua, Nae, după minciunile unui grec. Aștia spun și ce nu vād. Eu n-am încredere nici în Homer, dar mite în unul Zagudi. Căci și ăla, Homer, a scornit o poveste, cu frumoasa Elena, c-ar fi așa și pe dincolo, deși el n-o văzuse cu ochii lui, fiind orb. Nae însă credea orbește în ce-i spusese grecul și voia, mort-copt, să vadă miracolul pe care Zagudi îl profetea. — Domnilor, a hotărît el atunci, credeți, nu credeți, vă privește, dar eu unul, în aprilie anul viitor, voi fi ia Dunăre. Dacă n-ajung cenușă, în Marea Neagră.

Ajungînd la acest punct, locotenentul Mănescu s-a. înnegurat. Nu credea, o dată cu capul, că Nae nu va sosi aici, că era încă de pe atunci destinat unei alte călătorii. Socotind că ofițerul e indispus din pricina țințarilor, tînă- rul ghid a intervenit grijuliu :

— Dați cu basamac ! V-am spus că-i singurul remediu...

Adusese din ghețarie o sticlă de basamac, pe care i-o

tot întindea, cu lămuriri complete :

— Otrava aceasta e bună și exterior, și interior. Vindecă de usturime cît ai clipi. Căci, să știți, usturimea de țințari se pune la inimă.

Același ghid, care vorbea ca un localnic, i-a spus ceva în grecește domnului Zagudi. Cherhangiul a dat imediat niște poruncii. A fost aprins un foc de

trestie uscată. Flăcările albe, pîlpîind în aerul parfumat, se topeau în lumină. Mănescu a tras o dușcă de basamac, apoi s-a întors cu gîndul la Nae. I-a venit în gînd discuția de atunci despre Zagudi și Homer. Același camarad sceptic a mai spus : „— Ce caută, domnilor, atîția greci p-aici pe la noi ?” Nae, care nu era oricine, i-a dat peste nas ignorantului : „— Grecii, dragă, sînt p-aici pe la noi încă din antichitate. Unde-i o apă, o baltă cu pești, țop și grecul.” Apoi zîm- bindu-și numai sieși : „— Eu cred în povestea cu frumoasa Elena. “

între timp, grecul numit Zagudi, care poruncise de masă, se zbuciuma, se zvîrcolea, nu-și afla locul, ca și cum l-ar fi tăiat niște crampe :

— Acum ce mă fac ? Căci dumneavoastră n-o să mă credeți, o să ziceți că sînt un grec nebun. Și cu disperare : Domnilor, de ce n-ați venit la timp ? Fenomenul acesta n-are oră fixă. Dar vă asigur că e un fenomen... Ce știe lumea de la București despre ce se petrece aici ? Sau lumea de la Istanbul ? Sau de la Londra... Toți nu știu nimic, cum nu știm nimic noi, acum, despre ce se petrece în stele...

în jur însă nu se întîmplă nimic. în tăcerea junglei de aur se auzea cucul. Pescărima care se incuba în mîluri, în boabele icrelor, avea să se reverse spre lume ceva mai tîrziu, cînd pîntecele bălților ar fi urmat să crape. După ce-a privit bălțile, domnul Zagudi s-a întors întristat spre ofițeri.

— Și ce s-a întîmplat cu onor domnul Nae, cînd a murit ?

— Dar n-a murit, domnule, a strigat locotenentul Mănescu, cutremurat de revoltă.

Domnul Zagudi a pus punct chestiunii :

— N-a murit, dar n-a venit !

Nu venise. Dar deja Nae intrase în legendă.

Prințesa n-a putut pricepe pentru ce, din ce cauză, fusese obligată să părăsească palatul din centru și să se mute, cu grabă mare, nu la Cotroceni, unde ar fi dorit, ci într-un loc obscur, la Azilul „Elena Doamna”¹¹. Alteța-Sa a părăsit palatul în aceeași noapte cu prințul, adăpostindu-se la azil printre copii. Lucrurile imediat utile — piese de îmbrăcăminte, articole de toaletă, o carte de rugăciuni i-au fost aduse a doua zi de către o doamnă de onoare. Aceeași doamnă i-a adus un caiet cu adrese, echipamentul pentru lucrul de mână — croșete, gheme, ace — și niște mape cu hîrtie de scris. Aducătoarea, care semăna ca profil și statură cu doamna Elisabeta, s-a reîntors la palat, cu ordinul de a se plimba din cînd în cînd prin dreptul ferestrelor deschise larg deși era frig. Dublura devenise prințesă, prințesa stătea la azil. Fragila ființă a găsit totuși puterea de a se acomoda situației, nu din inconștiență, cum se presupunea, ci dintr-o bruscă înțelegere prin nimic anticipată. Doamna Elisabeta și-a redescoperit vocația ei mănăstirească, implicată firesc în destinul unei prințese, care, dacă nu s-ar fi căsătorit, n-ar fi avut alt drum decît acela al pifetății și al reclusiunii într-un așezămînt monahal. Azilul „Elena Doamna” nu era un lăcaș monahal ci un așezămînt de binefacere, luat de Alteța-Sa sub ocrotire încă din prima lună de la sosirea în țară.

Contrar aparenței senine, al plutirii peste lucruri, prințesa era acomodată mental și cu posibilitatea unui al doilea drum, cuprins în destinul oricărui cap încoronat, drumul catastrofal al detronării și al exilului. Ideea o bîntuise încă din anul 1870, la puțin timp după sosirea în noua lume, barbară și ostilă, în care trebuia să viețuiască, făcîndu-și-o casă. În oare, mai ales, trebuia să nască pui vii.

La azil a și cuprins-o, aproape instantaneu cu sosirea, o stare de facere, însoțită de spaimă, febră și spasme. Personalul auxiliar a sîrit în ajutor, dar doamna a refuzat medicii. Voia să-și revină prin propriile forțe, să se redreseze singură, să înțeleagă. I s-a dat un calmant puternic, a adormit,

apoi s-a trezit, s-a limpezit, dar n-a înțeles nimic. De
oe, în fond, ~~ve~~ afla la azil ? O repudiasse el ? De ce ?
!

Spre prînz, a cerut hîrtie de corespondență,
condei și cerneală. Voia să-i scrie. Unde ? Alteța-Sa
plecase oare din nou pe front ? Dar cînd se
decretase război, mobilizarea generală ? Cei din jur
au liniștit-o : prințul era acolo unde se cuvenea să
fie — în misiune. Știa doamna unde anume, mai bine
decît auxiliarii. Și atunci de ce să-i scrie ? Să stea
liniștită, să-și potolească singură suferința. Ea a
încercat, lăcrimînd, dar nu s-a liniștit.

Ca s-o sustragă spaimei, doamnele din suită au condus-o în dormitoarele copiilor. Copiii exercitau asupra prințesei o fascinație aparte : parc-ar fi intrat între fluturi sau între îngeri. Și prințesa, și copiii, reîntîlnindu-se, băteau din aripi, gungureau și-și zîmbeau. Tandra întîlnire a fost fericită și de astă dată : doamna s-a calmat, a căpătat chiar o dispoziție euforică ; ea s-a calmat, cum s-au calmat și pruncii, care, pînă atîmci scînceau, plîngeau, urlau, făceau urît. Dar reîntorcîndu-se în odaia temniță, a podidit-o plînsul, un nou acces de plîns. Din nou acel de ce, de ce ? O veche prietenă a bunicii Grădișteanu, o bătrînă doamnă care trăia la >azil, a încercat să-i răspundă cu același ifos și cu același ton : „— Cum, doamnă, de ce, cînd sîntem rău așezați ?“

Prințesa și-a reamintit glasul Grădiștencei și din nou s-a calmat. A cerut ghergheful și ghebele de lînă și mătase. S-a apucat să brodeze, cu o mare osîrdie. Lucra la transpunerea, în tapiserie, a unui portativ muzical, însoțit de versuri, la care brodase și-n anul 1870, dar care nu-i ieșise, bine atunci. Acum, poate, inspirația sau bunul Dumnezeu se învrednicea s-o ajute. Cu roșu urma a scrie cuvîntul **Romania** :

***„Romania ! Wer sollte sie nicht lieben Von
denen die in dieser Runcle sind ?
Gar mancher Fremdling ist ihr tren
geblinden,
Dar Gast erst war, mit Weib, King,
Kinderkind.“*** ⁴²

Dar au început din nou spasmele. După spasme, grețuri. Directoarea azilului, în consens cu doamnele de onoare, a convocat medicii. Aceștia au și sosit. Într-un solemn cortegiu, în fruntea căruia se

42 „O, România ! Cine n-o
îdrăgește Din cei ai noștri
strînși pe al ei ram ?
Oaspete-ntîi, străinul isprăvește Fidel a-i fi cu-ai lui
din neam în neam.“

afla mareșalul curții. Doctorul Darsh, solicitat să vină ca simplu particular, fără drept de diagnostic autorizat, a opinat pentru o sarcină falsă.

De la Istanbul, semn fals de bunăvoință, turcii erau dispuși să-l restituie pe Robcănescu, la schimb cu prizonierii care deja ajunseseră acasă, răspîndindu-se din Anatolia pînă spre Golful Persic și pînă la fluviul Nil.

Față de această vastă suprafață, pe care se răspîndiseră foștii prinși, Robcănescu reprezenta un punct. Conu Mihalache, primind telegrama, a respins însă punctul infim.

— Să și-l țină sănătoși ! Apoi, cu stupoare, către Mitilineu : Dragă, dar Robcănescu e nebun, dacă acceptă să iasă din prizonierat ! Păi pun mîna nemții pe el, cum află, căci are datorii și la nemți. Il înhață imediat nemții, creditorii germani, care nu cruță. Nu-s blînzi, ca turcii. Și blajin : Sfătuieste-1, dragă, să rămînă pe veci la turci. Mitilineu și-a făcut sfînta cruce :

•— Să-l sfătuiască turcii.

Absența generalului Iancu Ghica'din circuitul diplomatic de la Petersburg s-a făcut resimțită, curios, tocmai la Londra, apoi și la Viena. Cu întîrziere, pe o cale deviată, unda de șoc a cutremurului militar de la București a ajuns pe Dunărea Superioară, în capitala celuiilalt imperiu, mîrginaș, unde, la o serată, ambasadorul britanic, aflat de șase ani în același post, s-a adresat ca din întîmplare lui Bălăceanu :

— V-am spus că în omleta care urmează să se

facă în Balcani, nu-i nevoie să aduceți și ouăle voastre. De oe să le spargeți inutil ?

Bălăceanu uitase cu totul de „chestiunea omletei” și a fost surprins să-l vadă pe ambasadorul "Majestății-Sale regina Marii Britanii preocupat de o rețetă culinară.

— Dar credeți că le-am spart inutil ? a replicat consulul român care și-a amintit pînă la urmă vechiul schimb de replici din preziua războiului.

— Va fi pace, înțelegeți ? și lord Buchanan, luîndu-1 pe Bălăceanu de braț, a insistat să-l asigure că va fi pace !

— Despre ce pace mai poate fi vorba ? a întrebat consulul român, degajîndu-și brațul și oprindu-se în loc.

— Va fi, te asigur ! Deja s-a și stabilit unde ținem congresul. La Berlin.

Bălăceanu s-a dumirit, în sfîrșit, și-a repetat în gînd știrea, apoi animat de instinctul profesional, a dat să se retragă, ca să trimită informația la București. Lord Buchanan l-a reținut însă :

— Nu-i nici o grabă. Mai important pentru dumneata este să-l întîlnești pe contele cancelar. Domnul Andrassy vrea să te vadă.

— Dar l-am întîlnit ieri !

— Vrea să te vadă azi, chiar acum, dacă se poate. Aveți ceva urgent de soluționat împreună.

Intr-adevăr, ferestrele reședinței cancelarului erau luminate, contele Gyula îl aștepta pe consulul român, deși nimic nu s-a legat în prima parte a conversației. Cancelarul părea preocupat mai curînd de cancanuri decît de situația gravă de la București. Curios, printre altele, contele era interesat de situația generalului Iancu Ghica, aflat de cîtva timp acasă.

— De ce nu se află domnul Ghica la Petersburg ?

— Dar v-am informat ! a replicat Bălăceanu. Acolo, la Petersburg se crease o situație ca și insolubilă, generalul a fost convocat la București pentru consultări.

— Și din cauza asta lipsește din post?
Pentru/atîta lucru ? !

Contele Gyula părea mîhnit, nu izbutea să presupună despre ce consultări ar putea fi vorba, cînd totul în Europa mergea normal. Excelența Sa a și spus :

— Mă mir. Recent, ambasadorul Rusiei, contele Novikov, mi-a zis așa, în treacăt, că marele kneaz Gorceakov îi simte lipsa, la Petersburg.

— Lipsa cui ? !

— A domnului Ghica !

Contele Gyula a rîs cu multă plăcere, pronunțînd numele lui Iancu Ghica. Nici n-a simțit necesar să mai explice de unde provenea atîta simpatie. A glumit doar, cu bunăvoință, pe seama marelui kneaz :

— Toată lumea îl cunoaște pe prințul Gorceakov, inclusiv domnul Ghica. Apoi a rîs iar : Se certau atît de frumos amîndoi... Și cu reproș : Pentru ce să le stricăm acest tete-â-tete, de bUn augur pentru viitoarea pace !

Bălăceanu a dat din umeri, cu neputință — situația îl depășea — iar contele Gyula a continuat a-i vorbi calm, menținînd linia reproșului.

— Vedeți, acum, pe ordinea de zi e chestiunea păcii. Nu mai putem tulbura atmosfera cu incidente minore...

— Excelență, a sărit Bălăceanu, dar ceea ce se petrece la București socotiți a fi un incident minor ?

— Ce se petrece la București ? !

— Orașul e încercuit de trupe...

— Habar n-am.¹

— Dar v-am informat.

— Imposibil. Acum o aflu pentru prima oară. Și cu cea mai gravă figură : Te rog să verifici dacă cei de-acasă nu aiurează.

— Dar e vorba de o amenințare *expressis verbis*, care a și fost pusă în practică.

Inutil, contele Gyula părea că nu concepea așa ceva, iar Bălăceanu, clocotind de revoltă, s-a întrebat dacă nu cumva el însuși aiurează. Cancelarul l-a calmat, însă, intrînd în cadrulul minciunii galante, ca la Viena :

— Dragul meu, un război de cuvinte ! Chiar dacă

vor fi fost p-acolo și două, trei puști, care n-au tras. Ar fi absurd să acordăm gravitate unor formule orale. Acestea, te rog să mă crezi, zboară uneori fără a lăsa nici o urmă. Privește pe fereastră, e primăvară. Apoi la ureche, șoptit : Uite, ți-o spun între noi, cneaz Gorceakov nu-și amintește nimic.

Ar fi fost într-adevăr absurd ca Bălăceanu să mai insiste. De altfel, contele Gyula nici nu mai dorea să prelungească întrevederea pe acest subiect, care părea epuizat. Cancelarul a sărit la cu totul altceva, în chip derutant :

— Când revine fiul dumneavoastră la Viena ?

Fiul lui Bălăceanu părăsise studiile la Viena, în urmă cu un an, cînd plecase voluntar pe frontul dunărean. Gestul plecării băiatului pe front fusese folosit de tată în combinația lui politică, Bălăceanu făcînd să se vadă semnificația, care a și fost comentată în cercurile diplomatice din jur. Acum, cancelarul Andrassy insista ca piesa jucată să revină pe masă. În fond, războiul se terminase. Pentru ce băiatul — un student eminent — să irosească încă un an de studii, cînd deja pierduse un an ! întors asupra acestei mici chestiuni de familie, Bălăceanu a respirat cu ușurare, apoi a spus :¹— Cum trece timpul..;

Era tîrziu, contele Gyula l-a condus pe consulul român pînă în hol, așteptînd ca acesta să se îmbrace și să-și ia bicornul. Cancelarul era vădit într-o bună dispoziție, părea pus pe șuetă, deși știa că diplomatul român e grăbit să transmită știrile la București. Bălăceanu insista totuși să rămînă pe loc, așteptînd încă ceva :

— Sînt bune toate aceste asigurări, a spus el, dar să le confirme printr-un semn...

— Va veni și semnul ! l-a asigurat contele Gyula. Apoi din prag, îhcă și mai amabil : Omagii doamnei Bălăceanu...

Iancu Ghica se găsea acasă, în halat și papuci, și-și sorbea cafeaua, cînd un trimis de la minister a venit să-l aducă: pe sus, așa cum s-ar afla, mort-copt sau în orice altă stare. Generalul se obișnuise cu scoaterea lui din rol, trimitea spre politică — și spre propria-i persoană — un surîs concesiv de om ieșit la pensie. „— Da, îi spusese el Alexandrinei, într-un rînd, sînt epoci care se dispensează de persoane, ca niște piese de teatru care s-ar juca fără eroi. Contează doar epica, scîndura scenei și asistența de la parter, galerie, logi, benoar. Eroii adevărați stau

în culise, iar la rampă se exhibează intermediarii. Pînă și suflerul are un rol mai mare." Cine e suflerul ?" l-a întrebat Alexandrina. „— Cine ? Duhul istoriei. Un duh care inspiră gesturile mulțimilor, împingînd la catastrofe."

Alexandrina nu voia să-l stînjenească din aceste dispoziții sumbre, socotindu-le toane. Jean al ei era altfel croit, și consdarta n-a ezitat să-l tîrască prin oraș pe la fel de fel de croitori. „— Pentru ce uniformă ?" a protestat el. „— Fiindcă în atîtea rînduri te-ai plîns că n-ai o uniformă corespunzătoare." „— Dar ce să fac cu ea, nu știi că nu mai sînt la Petersburg ?" „— Nu-i nimic, noi să avem pregătită uniforma." El s-a supus, dar n-avea nici o energie, se comporta la probe ca un mort, lăsindu-se pe mîna meșterilor care îl tot măsurau, la gît, pe mijloc, de-a lungul și de-a latul, printre picioare. Ca să nu pară cu totul inert, arunca glume : „— Uniforma aceasta ar fi mai potrivită pentru coana Pulcheria decît pentru mine. De ce n-o trimit pe ea la Petersburg ? Dacă guvernul vrea să facă o politică proțaristă, cel mai adecvat om e ea !" „— Cher amî, cum poți să spui una ca asta ? !" „— Dacă guvernul vrea să facă o politică antițaristă, a insistat el, atunci să-l trimită pe Niky !". „— Dragul meu, dar guvernul are propria lui politică". El era cu totul apatic : „— Crezi că mai are vreo una ?"

Acum, la cafea, comportîndu-se ca un pensionar, conu Iancu privea istoria de sus și de departe, din perspectiva unui memorialist. Nici cu Alexandrina părea că nu se mai înțelege. Ea îi reproșase din nou apatia, el n-a găsit puterea să răspundă, stăteau amîndoi într-un tete-â-tete foarte stînjenit, despărțit de măsuta pe care se afla serviciul de cafea. Trăsura de unire dintre soț și soție a făcut-o o ființă mătăsoasă, de sub masă, motanul Iusuf, primit în dar de Iancu Ghica de la Savfet-Pașa. Generalul a întins mîna, l-a mîngîiat, a luat frumoasa ființă pe genunchi, apoi în brațe.

— Vai cît a crescut ! a remarcat el cu plăcere.

— Dar știi că e pisică, nu motan, cum credeam noi î i-a comunicat Alexandrina. Scrisorile tale din Petersburg, în care tot întrebai de Iusuf, aveau o falsă adresă. A trebuit să-i schimb numele. E o ea. Și se numește Fatma.

— Fatma ? !

— Fatma ! Am comunicat amănuntul și la Constanti- nople... Știi doar că se sondează o reluare a relațiilor cu Poarta, care vor fi altele în noile condiții.

— Cîte mai știi !... Sînteți grozave, voi femeile.

Alexandrina părea încîntată de această recunoaștere.

I-a povestit :

— Cînd a început repatrierea prizonierilor turci, amicul Mitilineu de la minister m-a rugat să-i trimit doamnei Savfet-Pașa un semn de atenție prin unul dintre ei. M-a vizitat un colonel otoman, fost comandant al redutei Gri- vița doi. Ce turc gentil...

Generalul s-a îngrozit. Alexandrina lui era cu totul în nouri.

— Tu știi ce a însemnat reduta Grivița doi ? !

Era inutil să-i explice ; important era că Alexandrina se conformase sugestiei și schițase un prim gest către bunele raporturi viitoare. A întreat-o :

— Și ce-ai trimis doamnei Savfet-Pașa ? Sper că nu vreun cîine ciobănesc.

. Ea a făcut o grimasă de ofensă. Cît s^ schimbare omul ei ! Dacă nu intervenea ceva, Jean ar fi fost ca un mort.

— Dragă, i-a spus, vād că nu mai ai umor !

— Dar istoria are ? a strigat generalul, care se socotea acum cel mai păgubos om din lume.

N-a mai durat mult, el voia să se culce, dar a bătut la poartă curierul de la minister, cu ordinul ca generalul să fie adus urgent la conu Mihalache. Trăsura aștepta afară.

— Vezi că există un Dumnezeu ? ! i-a spus cu reproș Alexandrina.

— Poate pentru turci i a răspuns el.

Generalul avea deja pe buze întrebarea : „— Ce

s-a întâmplat ?”, o întrebare care însă nu-l privea pe el. I-a și pus-o lui Kogălniceanu, cum a deschis ușa cabinetului.

— Cum ce s-a întâmplat ! s-a zburlit conu Mihalache. Toată lumea te caută. Și cneaz Gorceakov, și Savfet-Pașa și lord Derby, și contele Gyula.

— Măi, măi, măi, a rîs el. Nu-și pot face jocurile fără mine ? !... Unde mă caută, de cînd mă caută, nu știu nimic !

— Te caută toți la Petersburg.

— Îmi comandasem tocmai o uniformă nouă...

— Coane Iancule, îți arde de uniformă ? Fugi ! Ai devenit un personaj !

A plecat în aceeași seară, fără să-și mai ia uniforma cea nouă, condus la gară de Alexandrina și de același ghiduș de profesie, de la minister. Acesta — nu se putea altfel ! — avea deja replica pregătită și i-a debitat-o, în clipa cînd sunase semnalul de plecare :

Coane Iancule, mai bine să te prezinți la țar fără uniformă, dar să fii în formă, decît viceversa. Călărind spre munți, unde urma să inspecteze noile fortificații, prințul avusese răgazul să mediteze și la ideea de onoare, un concept pe care timpul îl amendase, o dată cu retragerea Alteței-Sale din Capitală. Onoarea nu mai era legată de confruntarea directă, corp la corp, a unor armate, onoarea se pliasse, devenise labilă, era compatibilă cu o retragere, ba chiar cu o înfrîngere, în perspectiva unei victorii finale, care să nu pice la hazard. Onoarea debuta prin a fi un act de prudență, mai curînd decît un act de curaj. Prudența, la rîndu-i, în noile condiții, devenise un act tehnic de prevedere militară. Prevederea obliga nu numai la o justă evaluare a posibilului, dar și, retrospectiv, la o justă evaluare a prevederilor anterioare, cele care, în actul militar — sau în actul logic — devin prejudecăți.

Retrăgîndu-se din București, prințul abandonase Capitala țării, precum odinioară voievozii cetatea lor

de scaun. În urmă cu un an, înainte de începerea războiului, unii oameni politici agitaseră din nou ideea mutării Capitalei. „— Și unde s-o mutăm ? a întrebat prințul. În condițiile războaielor de azi, oriunde ne-am muta e riscant. Nu există un loc ferit.” Mai era încă ceva : prințul nu concepea mutarea Capitalei din loc în loc, după vremi. El nu era un prinț vagantes, ci un stăpător. Mai bine era — a și spus-o — ca orașul de reședință să rămână pe loc, dar să fie fortificat. A revenit la proiectul lui mai vechi de fortificare a orașului, conceput încă din primii ani ai dom-

-miei, un proiect matur chibzuit, trasat cu rigla și compasul pe hîrtie tehnică, proiect pe care timpul îl ameliorase însă, amendîndu-l din etapă în etapă.

Pîna la războiul din 1870, fortificarea cu ziduri continue era o tehnică tradițională. Dar a venit războiul din 1870, care a spulberat prejudecata zidului continuu. S-a demonstrat, fără drept de apel, că armele de foc, tunurile cu tragere lungă, dar și puștile dispuse supraetajat, țin loc de ziduri. Un zid de gloanțe și obuze, menținut într-un continuum, devine impenetrabil, pentru oricine ar fi încercat să-l escaladeze.

Apoi a venit, oportun experiența ultimului război, un război al redutelor. Această ultimă experiență pleda pentru apărarea de tip fort, cu forturi dispuse la distanță unele de altele, cu distanțe calculate astfel încît să nu lase inamicului nici un unghi mort, lă atingerea liniilor de foc. O asemenea apărare de tip nou lăsa orașul simultan închis și deschis. Această tactică s-ar fi putut numi **apărare cu ziduri discontinue**. Din punct de vedere militar, ideea de continuum fusese înlocuită prin ideea de necontinuum, care nu se putea susține logic, părea aberantă. Cei vechi, indienii, elinii, romanii, chinezii n-ar fi putut gîndi așa, ei refuzau să conceapă ideea de discontinuu, de unde apărarea lor cu ziduri continue, precum zidurile poligonale ale cetăților eline, precum valurile ¹ romane, precum zidul

chinezesc.

Printul s-a oprit din marș, a descălecat, a acordat suitei un scurt popas lângă izvor. A băut apă. A așteptat apoi ca animalele de călărie să se odihnească, să fie hrănite și adăpate. Ideea de continuum se excludea, iată, în timpul marșurilor : marșurile erau discontinue, Privite din unghiul popasurilor — și nu al mișcării — marșurile erau nu altceva decît o suită de puncte de popas. Geometric, această realitate apărea ca o contradicție între linie și punct. Linia devenea un șir de puncte, care se puteau distanța oricît unele de altele, menținîndu-și însă constanța de continuitate, în chip paradoxal.

Cei vechi refuzau să gîndească așa, nu puteau concepe mișcarea și nemișcarea cuprinsă într-o singură formală, probă linia, probă apărarea cu ziduri continue, precum valurile romane sau zidul chinezesc. Acesta din urmă fusese o performanță absolută de continuitate, scoasă cu totul din uz de istoria războaielor. Căci nu era de conceput, decît în termenii absolutului, un atac continuu și simultan pe toată lungimea unei asemenea linii de o mărime astrală. Era cu mult mai probabil că chinezii, ca toți cei vechi, au intenționat să se exercite în ideea de continuum pînă la exasperarea geografiei, izbutind s-o și facă, într-un mod inutil.

Tactica neamului peste care domnea era alta : mai mergem și mai stăm. Ca la marșuri. O idee care-l contra-riase la început, cu care se obișnuise între timp, pe care, iată, o accepta acum, cînd a dat ordinul de încălecare. Caii se învioraseră. Micul grup putea porni la drum. A și pornit, spre munți, care se înălțau pe orizont, ca niște ziduri. Un ofițer din suită s-a apropiat însă de print și l-a rugat să oprească :

— Măria-ta, te rugăm să oprești. Nu-i bine strînsă chinga.

A descălecat și a lăsat sergentul garde-corp să strîngă chinga calului. A reținut învățătura, care precis se exprima și-n vreun proverb : nu pleca la

drum fără să strîngi chinga. A pornit mai departe spre zidurile munților, continuîndu-și gîndul.

Cei trei laboranți, nea Tașcu, Sabin și Theo se învîrteau în jurul aparatului cu lentile, microscopul, care nu măsura suficient. Oricît de insuficient ar fi fost, ce vedeau îi intriga, continua să-i intrige, și cei trei treceau cu rîndul la aparat, ca să se consolideze în neîntrerupta lor uluire.

— Da, a spus Sabin, ridicîndu-se de la măsura aparatului și frecîndu-se la ochi. Trăiesc printre noi ființele de la începutul lumii. Monocelularele !

:— Trăiesc și pluricelularele ! a ținut să adauge Theo.

— Trăiesc și ele, a convenit să' aprobe nea Tașcu. Apoi încă o dată stupefiat : Domnilor, nu vă dați seama că n-a murit nimic ? !... Totul e viu. Ca la început.

— Atunci cine a murit ? a întrebat Sabin într-o mare derută.

— Mor numai indivizii, a spus nea Tașcu, deloc în- cîntat, cu o grimasă de dispreț.

— Nu se poate, l-a contrazis Sabin, mor și speciile. Asta e sigur. Și cu o ațîtare care-l făcea să-și frece mîi- nile : De mult voiam să vă propun o 'experiență, care nici măcar nu presupune multă bătaie de cap.

A luat o lamelă de sticlă, a uns-o cu „bulion vital“ aflat într-un flacon închis ermetic, a potrivit lamela sub microscop. A deschis apoi o sticlă neagră, cu acid clor- hidric din care, după scoaterea dopului, a emanat un fum înecăcios. Sabin pregătise o pipetă cu ajutorul căreia să extragă un strop de acid, dar nea Tașcu l-a oprit, s-a repezit și a astupat sticla.

— Știi ce vrei să faci, i-a spus el lui Sabin, dar nu-i edificator. Distrugi doar o colonie, care nu-i altceva decît o mulțime de indivizi. Specia n-o poți

distruge, specia nu moare.

— Te înșeli !

— Tu te înșeli. Mor numai indivizii. Specia, nu !

Mai apărea un paradox, tot militar : apărarea nouă se scutea de zidurile în înălțime. Acestea nu numai că erau vulnerabile, pentru obuzele explozive, dar tirul artileriei escalada lesne orice ziduri, depășindu-le în zbor, printr-o boltă. Spatele zidului, practic, nu mai exista, putea fi matematic anihilat, fără ca dincolo de zid să pătrundă un singur soldat. Nu de soldați era nevoie, într-un război modern al artileriei, ci de obuze.

Încă un paradox : ca să se apere de obuze, fortul trebuia închis, deci forturi cu plafon din grinzi și birne de metal sau lemn. Orașe deschise, împrejmuite cu ziduri discontinue, dar forturi închise, excavate în pământ, ca niște pivnițe. Niște pivnițe bucșite de material exploziv, care puteau — la nevoie — să sară în aer împreună cu atacatorii. Se modifica în acest caz și tehnica atacurilor în jet continuu, foarte dragă francezilor și rușilor, trecându-se la altceva, la un atac de tip nou : atacul exploziv. Asemenea renovări pretindeau însă o prefacere a ideilor strategice, tactice, tehnice, mai ales tehnice, inclusiv o prefacere a concepțiunilor generale despre război, care devenea — iată ! — altceva. De la ce trebuia pornit ? De la apărarea orașului, obiectiv imediat, sau de la înființarea grabnică a unei școli superioare de război ? •

De la plecarea din București, în tot răstimpul retragerii, prințul gîndise la aceste chestiuni aproape continuu. Nimic nu-l disturba, nici inspecțiile la noile fortificații, nici participarea la instrucția de luptă. Într-un singur moment și-a suspendat cugetarea, în timpul unei vizite la o fortificație de pe Rîul Doamnei, cînd, colonelul care

conducea săpăturile i-a raportat prințului faptul că noile ziduri, la care soldații trudeau, coincideau cu niște ziduri mai vechi ale unei cetăți de pământ. În negura timpilor, o altă oștire băștinașă construise o fortificație aproape asemănătoare. Noutatea aceasta i-a atras atenția, și prințul a examinat vechile ziduri, foarte teșite, cu interes de arheolog.

Nimic mai normal ca pămîntenii de odinioară să se epere, să folosească abil atît teritoriul, eternul lor teritoriu, cît și tehnica de care dispuneau pe atunci : săpă- ligi, cazmale, probabil cobilițe de cărat pămîntul din- tr-un loc în altul, dar și topoare cu ajutorul cărora ciopliseră pari și bîrne, ca să lege zidurile. Într-un loc se vedea și urma unui zid de piatră, ridicat din bolovani ciopliți sumar, pe o singură față.

Prințului îi plăcea și locul : cetatea primitivă domina valea Rîului Doamnei, punînd-o sub o pavăză militară. Cum doamnă însemna principesă, în limba veche, era clar că în trecute vremi bărbații acelei țări arhaice, numită probabiîȚara Doamnei, își vor fi apărat doamna cu ziduri puternice și cu piepturile lor. Mai la deal, i-a mai spus colonelul, foarte aproape de cetate, se aflau și urmele unui sanctuar de pământ, probabil preroman. Soldații găsiseră în acel loc niște păpuși de lut ars, idolițe,, cum le numeau ei, pe care le-au spart, idolițele fiind niște „închipuiri păgîne”.

Prințul a regretat această pierdere — erau
niște valoroase piese arheologice ! — probabil
în schimb a f@st
înduișat de credința naivă a soldaților, o altă
credință

decît cea a străbunilor lor.

— Curios este altceva, a mai spus colonelul. Această fortificație n-a fost niciodată folosită, ca și cum pe aici nu s-ar fi dat nici o bătălie.

— Cum asta ! s-a mirat prințul, care socotea faptul incredibil. Atunci pentru ce a mai fost construită fortificația ? !

— Probabil că războaiele s-au mutat de aici, mai

la vale sau mai la deal, a răspuns colonelul.

Era ca și cum istoria și-ar fi mutat apele în altă parte, mai la deal sau mai la vale, abandonîndu-și albia gata săpată. În acest caz, efortul oamenilor vechi, care înălțaseră fortificația, pregătind-o de luptă, dotînd-o cu de toate, fusese ca și inutil. Istoria n-avusese trebuința de fortificația lor, scoțînd-o din uz, nejucată, printr-o simplă mutare în altă parte a fluxului temporal, mai sus sau mai jos, sau pe vreo laterală? Cînd Rîul Doamnei a revenit în vechea albie, peste o eră, a găsit fortificația abandonată, cu sanctuarul ei cu tot, un sanctuar care ținea de o religie abandonată, religia unOr închinători de idoli. Despre un fapt asemănător scrisese cîndva Tu- cidide, dar prințul nu-și mai amintea pasajul, nici faptul cu pricina, reținuse cîndva doar atmosfera unui atac de noapte, cînd cetățenii unei cetăți eline fuseseră surprinși de invadatori în somn. Zidurile de apărare au fost și-n acest caz inutile. În orașul acela antic, Palateea Beoției se pare, pe cetățeni i-au biruit nu dușmanii, ci somnul. Mai importante decît zidurile erau veghea, nedormirea continuă, trezia. Da, acum. își amintea pasajul din Tu- cidide, putea data și evenimentul : era la puțin timp după cucerirea Eubeei, cînd în Argos era preoteasă Chry- sis, cînd la Atena era arhonte Pythoforos, cînd pe Rîul Doamnei se înălța probabil această fortificație, încă de pe atunci inutilă. Cît timp îi trebuia timpului ca să. scoată din uz un gînd, un act, un zid ?

În laborator, discuția dintre cei trei ajunsese la punctul critic. Sabin, în culmea revoltei, a strigat la bătrîn :

— Nea Tașcu, dar ce e specia pentru dumneata, o abstracțiune, o entitate metafizică ?! Și foarte decis : Iată, dacă vreau, eu pot distruge specia, individ cu individ.

— N-o poți distruge, fiindcă n-o stăpînești ! a ripostat bătrînul, punînd în respingere și un strop de fanatism. Nouă ne sînt accesibile, pentru distrugere, numai speciile superioare. Putem lucra distructiv numai la scara mare a vieții, la capătul de sus, unde pierderile sînt ¹groaznice. În jos, aici, la

scara invizibilă, nu putem face nimic, înțelegi ? N-avem nici o putere.

Bătrînul se plimba prin încăpere într-o stare de agitație, care-i contaminase și pe ceilalți doi.

— Mie să nu-mi vorbiți de indivizi și specie, la scara lumii de care ne ocupăm ! a mai spus el. Aici, la acest nivel, distincția între individ și specie dispăre. Asta mi-e sfânta cruce.

Ca să-și întărească afirmația, nea Tașcu a făcut și o cruce, cu ceă mai ferventă cucernicie.

— Poate că noi nu observăm diferențierea ! a obiectat Theo.

— Ba nu, a răspuns bătrînul, căci voi doi, cu utopia voastră, tocmai asta urmăriți : să nu se vadă nici o diferențiere.

Sabin s-a socotit insultat, Theo rîdea.

— Cînd am spus unul dintre noi așa ceva ? a protestat Sabin, gata să se repeadă la bătrîn.

— N-o spuneți, i-a replicat nea Tașcu, căci lumea s-ar îngrozi, dar presupun că asta urmăriți. Și direct provocator : Ce înseamnă „lumea maselor”, te rog să-mi spui ! Ce va fi asta ?... Apoi repezindu-se la microscop, bătrînul a scos lamela cu „bulion vital” și i-a pus-o sub @chi : Poftim, asta va fi !

Sabin nu-l mai putea răbda ; i-a aruncat cu obrăznicie :

— Mic burghez, care se sperie de viitor !

— Ba boier, care se sperie de viitor ! a respins bătrînul cu ofensă. Căci dacă vrei să știi, în vinele mele curge și-un șivoi de sînge aristocratic. Apoi solemn : Eu sînt pentru diferențiere, domnule, și pentru individualitate. Acesta-i sensul evoluțiunii, să știți !

Theo rîdea cu toată gura :

— Dar cine te-a contrazis ? Noi vorbeam despre altceva. Dacă mor numai indivizii sau mor și speciile...

Bătrînul părea nedomolit în susținerile lui pătimăse :

— În lumea nediferențiată spre care tindeți, a continuat el, indivizii se recopiază la infinit, prin progeneritură. Eu am progeneritură, eu mă pot trage la

o parte, cum îmi recomandă și feciorul- meu :
hodorogule, tu de ce mai ești ?

Nea Tașcu ajunsese, în sfârșit, la punctul lui dureros, la relația monstruoasă cu familia, de care se despărțise, în special cu feciorul cel mare, care-l teroriza. Theo. a încercat să-l sustragă obsesiei :

— Să nu vorbim de Mircea, e un caz anormal !

— O fi, dar e progenitura mea. Deci iată produc monștri. Monștri care se vor perpetua în continuare, re- copiindu-se ca în lumea primară. Va fi o lume a monștrilor.

— Va fi o altfel de lume, te asigur ! i-a strigat Sabin.

— N-am nevoie de asigurarea dumitale, l-a respins bătrînul. Am lumea de mîine sub ochi.

— Ce-ți fulgeră prin cap ? E un fals tot ce spui ! a mai strigat Sabin.

— O fi, dar nu vreau să mai apuc ziua în care să fiu desmințit. „Lumea maselor”, cu care atîta mi-ați îm- puiat urechile, va fi de necontrolat, să știți de la mine, ca și lumea invizibilă.

Theo a încercat să readucă înțelegere în mica lor familie de numai trei inși. Inși, nu mase !

Nea Tașcu, a început el, pacient, vorbeam despre raportul individ-specie. Dacă specia există prin fiecare individ, înseamnă că fiecare ins e un univers. Eu cred în asta. Când moare un ins, uite, ți-o spun acum, piere un univers, o lume..

— . Chiar ? și bătrînul a surîs incredul. Apoi candid, dar cu o anume asprime : Ei bine, eu îți aduc dovada că nu-i așa, că nu pieri nimic. Doar un îns.

Stînd pe scaun, nea Tașcu a făcut o mișcare bruscă : a smuls de sub vestă un pistol mic, i-a pus teava-n cerul gurii, a tras. Bubuitura a zguduit ferestrele. Theo a sărit în picioare prea tîrziu, cînd nea Tașcu era deja la podea, în sînge. Sabin n- apucase să-și stingă țigarea. Și-a stins-o, mecanic, apoi a mormăit blazat :

— Putea să-și pună pistolul altfel. în piept, nu în gură. Ce risipă de creier...

Țarul i-a trimis prințului, în sfîrșit, o fadă scrisoare de răspuns la epistola Altetei-Sale din iarnă. Nici o referire la chestiunile în litigiu. Era semnul că lucrurile merg înainte, dar pe o altă cale : Congresul.

Prințul a decis să rămînă în munți. Scădeau apele. Ceea ce fusese cîndva o ființă, mai apoi un stîrv plutitor, o insulă, nu mai era acum decît un lut indistinct, ținîndu-se încă deasupra, dar tinzînd către adînc, gata să se desfacă în lutul de la început, acela pe care Dunărea și-l face pat în drumul spre mare. Desfacerea era lentă, o cădere. Aceasta s-ar fi săvîrșit oricum, și fără zbaterea apei, și fără fierberea aerului, și fără vîl- vîtaia focului ceresc, trei puteri care macină neconținut materia. Materia insulei, nu vie, dar ținînd cîndva de viață, se măcina însă și singură, ca de la sine. Omul din care era alcătuită insula murise zilnic, fără a ști, încă de cînd era viu. El mai continuase a trăi fizic, încă o vreme, și după moarte, cînd unele părți ale trupului său, părul și unghiile tot îi mai creșteau, împinse înainte de o putere de dincolo de alcătuirea primă, care nu ținea seamă de nimic. Cum de nimic n-au ținut seama ființele care au atacat mai apoi aceeași alcătuire, nutrindu-se cu ea, pînă au lepădat-o,

lăsînd-o uşoară şi seacă, un lut primitiv. Acum acest lut stătea pe loc. În acest lut curat, spălat de ape, o pasăre şi-a tipărit, în zig-zag, semnul ghearelor în formă de stea. Ordinea semnelor nu-i aparţinea acelei zburătoare, cum nu-i aparţinea nici sămînta pe care o înghiţise şi pe care a şi eliminat-o, intactă, împreună cu găinaţul, ~~XXI~~ lutul nou. Negăsind nimic de ciugulit, pasărea şi-a luat zborul, cîrîind scurt. Nu găsise nimic de mîncare nici o altă fiinţă, un gîndac negru, un scarabeu lucios, care scobise pe dedesubt o galerie, ridicînd deasupra, de-a lungul drumului său, un şir de munţi miniaturali. Nişte munţi care, deşi lăsau umbră, n-au dăinuit mult, i-a spulberat o pală de vînt.

Aproape de Deltă, apele fluviului nu se mai grăbeau, deşi nu-şi atinseseră ţinta. Ele erau ţinute în loc de uriaşa putere a creşterilor vegetale, de miriadele de liane şi ierburi, de îndesirea pădurii subacvatice de trestie şi stuf, care-i întîrzie curgerea lichidă, o istovesc. Fluviul se desface în trei braţe, care la rîndu-le se desfac în mii de braţe, în bălţi şi ghioluri, care, la rîndu-le, se desfac şi se şterg, de la an la an, într-o mişcare neîntreuptă, reală şi iluzorie. Amestecarea şi alegerea pămîntului din apă, desfacerea şi facerea sînt aici fără istov. Cum fără istov este petrecerea apei în aburi, prefacerea apei în aer, un aer care umflă pîntecele văzduhului, îngroşînd nourii mereu stătători, lăsaţi uneori grei ca ugerii pînă în sfîrcurile pădurilor de stuf, pînă în apă.

Acum nu erau nouri, seceta intensifica fojgăiala de viaţă, sfişiată de ţipete, a Deltei. Urmele vietăţilor se vedeau, pîlpăiau în aer, fulgerau apa, lăsau dîră în mîl. Drojdiile existenţelor, biciuite de căldură, intraseră iarăşi în clocot, mai de timpuriu, sărînd peste un prag şi făcînd să pleznească cu zgomot semînteile ciclului următor. Acest ciclu stătea încă în loc, nedecis, năzărînd în gălbenuşul oului de pasăre sau broască, în larvele insectelor, în rizo- mîi ascunşi în mîl ai stufăriilor, în tuberculi minusculi ai plantelor plutitoare, în sămîntăria de tot felul care

în- groșa aerul. Timpul stătea încă pe loc, apăsînd cu greutatea făgăduințelor lui tulburi, moartea precedentă, neistovită încă. Deși viața se mutase la pragul următor, lă- sînd în spate, fără a mai întoarce capul, schema ei minerală.

Insula plutitoare, uscată de arșiță, își arăta în soare pămîntul virgin. ~~XXXX~~ Se simțeau tipărite în lutul ei se spulberaseră, în afară de unul, o singură stea, care avea șansa să se pietrifice, dăinuind înghețat pînă într-o altă eră, cînd prefacerile telurice ar fi urmat să ridice acel semn din adîncul pămîntului din nou la suprafață, scoțîndu-1 iarăși la lumină, purificat și enigmatic. Un singur eveniment

— mecanic — s-a mai întîmplat totuși în cuprinsul insulei : sub izbirea unui val, o bucată din trupul de pămînt s-a rupt, eliberînd un ciolan gol, un fel de fluier, care s-a dus la fund. Căderea oblică l-a făcut să sune a mineral.. Nisipul trăgea la nisip.

Instalarea, în munți, la Mînăstirea, a însemnat pentru Păuna o scoatere din timp. Mica lume de aici se cîrmuia după un altfel de orar, cu alte evenimente. Unul dintre aceste evenimente fusese Blagoviștenia — ungerea Domnului în templu, apoi Floriile — intrarea Domnului în Ierusalim. Venise apoi Săptămîna Patimilor. Între timp, toate noutățile legate de istoria umană fuseseră rînd pe rînd eliminate. Maicile, toate cîte fuseseră plecate în lume, se întorseseră de la poverile lor misionare, reintrînd cumiți în așezămînt. La punct fix, pe boltă, soseau și stelele, aceleași constelații ca și în urmă cu un an, cu un veac. Deși așezămîntul mai păstra încă urmele, războiului, zidurile mai miroseau încă a murdărie, a prizonier (a bărbat), dar văzduhul se limpezise, deasupra cupolelor strălucea o lumină clară, purificatoare, îmbalsămată de respirația pădurilor de brad din pfeajmă. Această liniște, pe

deplin încheiată, din zi în noapte, nu era știrbită decît de sunetele clopotelor mici și de dangătul clopotului mare, care interveneau la anume ore, după un orar cosmic, măsurat de astre. Cu acest nou orar, novicea s-a învățat greu.. Ea n-a mai fost lăsată să agonizeze pînă spre amiază, în așternut, cufundată în letargia veselei, ci era trezită încă din zori, cînd suna toaca. „— Hai, soro, hai ! îi Șoptea maica Evlampia, zgîlțind-o ușor. Căci Domnul ne-a dat lumina ca să ne bucurăm de ea.” Spălatul cu apă rece, fără ajutorul nimănui, și nemîncatul pînă la amiază au fost inițial pentru bolnavă un chin. Ca și frigul din chilia maicii Evlampia, uri frig care făcea viețuitoarele din mî- năstire să înțeleagă ce este frigul : o trezie. O trezie era și lumina tare a răsăritului de zi, lumină pură, încă neaurită de astrul solar, o lumină inundînd stelele care își.

istoveau treptat strălucirea. La acest ceas se săvîrșea utrenia, iar cînd călugărițele ieșeau afară din lăcaș lumina era alta. Domnea un soare biruitor și curat, o lumină care ustura ochii, supunînd cerul puterii focului, din nou o putere care trezea. Seara nu venea ușor. Era precedată de un asfințit vast și de un amurg prelung din care izvorau stelele. Puterea lor creștea pînă cînd viețuitoarelejdin lăcaș, adunate la vecernie, le resimțeau arderea, și aceasta biruitoare, îndemnînd la trezie. Sub mîna maicii Evlam- pia, bolnava a trebuit să se supună acestui program în care timpul de trezie era din ce în ce mai lung, iar timpul pentru somn din ce în ce mai restrîns și concentrat. „— Luptă-te, maică, cu somnul !”

Această poruncă : „— Luptă-te cu somnul !” a venit însă cu mult mai tîrziu, după ce bolnava, istovită de insomnii, a dormit zile și nopți în șir, nestînjenită de nimeni. Trezirea a fost înceată, la voia trupului suferindei, în această perioadă, Păuna a fost slujită de sora Anuța, care-i dădea apă, mîncare, împreună cu care se preumbla de ici-colo, prin incinta lăcașului. Tot'maica Evlampia a dat porunca : „— Da mai ieșiți și p-afară !” Afară erau

poienele, pădurea, muntele. Curios, Anuța uitase a mai vorbi franțuzește, umbla desculță și-i arăta Păunei tot soiul de minuni : „— Asta-i urzică. Stai să vezi cum înțeapă !... Asta-i brebenel. Asta-i melc.” într-o poiană, au întâlnit-o pe maica Raida, care păștea vacile mînăstirii. După întoarcerea de la Dunăre, maica Raida ~~fusesse~~ ~~XXXI~~ trecută la vaci, din porunca stareței, ca să nu fie ispitită a povesti „ce-i prin lume”.

Toate dispozițiile maicii Evlampia se împlineau întocmai. O a doua lege a lăcașului — de fapt prima lege — era ascultarea, porunca ascultării desăvîrșite, de la care nu se abătea nimeni, nici o ființă din roiul de maici. Păuna nu fusese inclusă acestei legi, nu încă ! dar ea observa cu cît zel se conformau maicile la porunca ascultării, fără urmă de protest. Primind porunca de a nu mai vorbi franțuzește, sora Anuța s-a conformat, ca și cum ar fi uitat acea limbă eretică, pe care o vorbeau mai cu seamă „desmățații și catolicii”. La fel, maica Raida își însușise porunca de a nu povesti ce-i prin lume. Eîa nici nu cunoș

-tea de altfel acest impuls. O clipă doar fusese „în iad” și-i ajungea. Maica Raida era preocupată de starea vitelor pe care le păzea, ajutându-se cu un ciomag. Când cele două surori, Păuna și Anuța, au întâlnit-o, maica mustăcioasă era mîniată pe un june, care pînă atunci fusese vițel cuminte, dar nu se știe cum și de ce intrase necuratul în el. Ajiimalul aci păștea, aci sărea în două picioare după vacile pašnice. Tot ea le-a povestit surorilor că în preajma cotețului mînăstirii se oploșise un cocoș. „Blestematul” cînta cucurigu de cum se îngîna ziua cu noaptea, ba chiar la miezul nopții, cînd maicile își făceau mătăniile. Acel cocoș venise probabil de sus, de pe munte, unde se afla un schit de călugări, cu rînduială achimită. Acea rînduială achimită însemna practicarea „treziei perpetue”, o performanță jinduită de Haralambie, care se instalase acolo. Dat fiind că acel schit era locuit de bărbați, pentru maica Raida lăcașul nu exista, îl indica doar prin gesturi, ară-tînd undeva în spate.

Sora Anuța a plimbat-o pe bolnavă și pe la „răzoarele maicilor”, prin grădinile din preajma mînăstirii, care erau cuprinse de febra muncilor de primăvară. Mînăstirea avea puțin pămînt. Ca să curme cu cerșitul ritual — deși cerșitul era îngăduit de Dumnezeu —, maica Evlampia hotă-rîse ca acest puțin pămînt cît era, să fie muncit cu vrednicie, din zori în noapte. Porunca muncii era la fel de aspră aici, ca și porunca rugăciunii și a treziei. Maica sta-reță, era moșneancă de neam, se purta cu lucrătoarele ca un vechil, știind să scoată din maici și ultimul strop de sudoare. Cernăteasca, cum i se spunea — adăugase și legea trudei, pentru ea surorile erau nimic altceva decît niște „truditoare”, ca albinele dintr-un stup. După muncile de iarnă, la gherghefuri și la războaiele de țesut, moșneanca în sutană neagră scosese în afara zidurilor-populația truditoare, împrăștiind-o în grădini și livezi. Bolnava s-a plimbat și pe aici, printre rugurile de frunze arse, printre maici care mînuiau ferăstraie, topoare, hîrlețe și sape, înverșunate asupra pămîntului zgîrcit

și pietros. Ostenitoarele se adunau doar o dată pe zi pentru masa de obște, seara, după vecernie.

În tot acest răstimp, maica stareță a ignorat-o pe Păuna, tratînd-o ca pe o viețuitoare anonimă, neîntre-bînd-o nimic, nici de unde vine și nici cine este. A primit-o simplu pe lîngă sine și a lăsat-o mult timp în voi. O ei, cu nădejdea tacită că infirma ființă se va cuprinde pînă la urmă de viața roiului pe care stareța îl stăpînea. Aceeași maică Evlampia era în schimb acerbă cu însoțitoarea Păunei, sora Anuța, pe care o mustra, o muștrulua și chiar o prigonea. Stareța voia ca fata să lepede tot ce adusese din lume, pînă și amintirile despre război. O dădăcea și-n privința micilor deprinderi monastice : „— Ia să te văz cum faci crucea ?...” Sau aspru : „— Nu așa se face metania ! Te frîngi pînă la pămînt.” Bolnava asista la acest ritual de purificare fără să participe, maica Evlampia încă nu-i cerea nimic. Nici un cuvînt despre marele taine, care ar fi așteptat-o cîndva, într-un timp îndepărtat. Despre lumea abandonată de Păuna, doar atît a spus, fără a i se adresa direct : „— Păi ce lume e aia, maică, lumea de la vale ! Aia-i Valea plîngerii”. Altă dată, cînd maica Anastasia, întoarsă de la cîmp, căi cînd prescripția tăcerii, a adus vestea lepădată de un drumeț, că, la București ar fi sosit Anticrist, stareța s-a făcut că nici nu aude. Abia într-un târziu, la sfîrșitul cinei, a spus : „— Să n-o credeți. Anticrist a plecat. Trecu și el așa, într-o inspecție, pe la noi. Dar nu i-a prea plăcut și s-a dus.”

Păuna se simțea aci ca într-o vilegiatură, cu diferența că nimeni n-o măi supunea servituților mondene, nimeni n-o observa. Se înșela însă. Fiindcă, într-o anume zi, cînd Păuna a căutat în traista lăsată de Haralambie, în care avea cîteva lucruri intime, un nimic de toaletă, maica stareță a surprins-o asupra faptului și a făcut ochii mari. „— Aha ! a tresărit ea. Vasăzică ți-ai venit în fire.” Apoi aspru : Ia să temuți de la mine. Să faci bine și să-ți iei chilia în primire. Nu mai ești o cucoană !”

Bolnava a zîmbit. Nu era strop de răutate în această asprime. Porunca nu lovea. Somnul scurt al bolnavei se isprăvise.

- Și unde voi locui ? a întrebat sora cea nouă.
- în chilia aceea, pe care singură ai să ți-o grijești !

Era dimineață, se aflau amîndouă în ceardac, maica

Evlampia i-a indicat bolnavei cu degetul chilia de vis-â- vis, chilia ladă de gunoi a maicii Anisia. Lîngă ușorul ușii erau rînduite uneltele de curățenie : mătura, fîrașul, căldarea, plus o lopată de rînit la grajdurile de vite.

Sora Anuța fusese trimisă încă din zori la grădină, ca să semene lăptuci. Alte maici nu mai erau prin chilii, cu toatele se răsîndiseră în jurul mînăstirii, lăsînd stupul gol.

— Și eu plec, i-a spus stareța, care se pregătea să urce în docarul ei de vechil. Mă întorc diseară. Să te găsesc, fato, sănătoasă.

În munți, la Mînăstirea, părea că timpul stă.În retragerea sa la trupe, în munții Argeșului, prințul a primit încă un mesaj, printr-un porumbel voiajor :

La Berlin, avusese loc un atentat asupra kaiserului Wilhelm. Un student socialist trăsese trei focuri de pistol asupra împăratului, nereușind să-l doboare. Mesajul nu se încheia : la Istanbul, fusese descoperit un- complot militar împo-triva sultanului Abdul-Hamid. Mai departe, în mesaj se spunea că la Petersburg domnea liniștea. Acolo, încercarea de atentat ratase, deocamdată.

Prințul a eliberat porumbelul, după ce i-a legat de picior un bilet prin care confirma primirea mesajului. A rămas apoi în bivuac, istovit, fără a mai avea puterea să încalece și să plece la trupe. Lumea era sătulă de imperii, desigur. Dar și de împărați, ca persoane ? Dar, în acest caz, s-a mai întrebat Alțeța-Sa, pe cînd regii ? Mai jos nu putea privi, spectacolul lumii i se părea inadmisibil. Sau se sfîrșea lumea ?

Prințesa se afla tot la Azilul „Elena Doamna”, în îngrijirea personalului de acolo. Din prudență, prințul, sfătuit de prefectul poliției, nu îngăduise

reîntoarcerea sa

anici la palatul din Centru și nici la Cotrooeni. Doamnă Elisabeta era deci destinată unei lungi reclusiuni, poate scurtă, pînă se limpezeau zărilor din jurul Capitalei.

Împăcată totuși cu condiția sa, prințesa izbutise să urce, după un timp, la un anume prag de seninătate. Între timp, se ruga. Nu pentru sine, ci pentru toți cei mari ai lumii, care se aflau în primejdie, *y compris* prințul Carol. Vestea despre atentatul de la Berlin o îngrozise. Pe loc, după primirea telegramei, pe doamnă o zguduise un frig anxios, cu spasme și cu senzație de vomă. Ca și-n timpul crizei din anul 1870, cînd în București se dezlănțuise iureșul manifestațiilor antidinastice, avîndu-i ca țintă pe cei doi, Ea și El, cînd prințul hotărîse să-și facă bagajele și să plece oriunde, fie și în Mexic. Lucra, pe atunci, cea de a doua linie posibilă a destinului, cea prin care cad purtătorii de coroane — prinți, regi, împărați. Amîndoi, bărbat și femeie, așteptau cu frigul în inimi sentința, Printr-un capriciu al mulțimilor, urma să li se refuze țara de adopțiune și casa, cum se întîmplase în istorie de multe ori, la români și la alte neamuri. Dar valul a trecut, ca orice val rău, iar de atunci prințesa, în fiecare seară, cînd se ruga, pițnea în rugăciunea-i lungă și cucernică o fierbinte implorare pentru dăinuirea tuturor caselor domnitoare din lume și pentru toți marii purtători de coroane, prenumărîndu-i pe rînd : kaiserul Wilhelm Întîi, țarul Alexandru al Doilea, împăratul Napoleon al Treilea — înainte de cădere, regina Victoria a Marii Britanii, împăratul Franz Iosif al Austro-Ungariei, exclu-zîndu-i desigur pe președinții de republici, pe sultan și pe ceilalți monarhi necredincioși, cum ar fi fost mikadou.¹ Moutz-Hito și consoarta sa Haruko, fără a le purta acestora vreun resentiment, nici o umbră de

antipatie sau vreo pică. Cum ar fi purtat pică sultanului Abdul-Hamid, cînd acesta căzuse din demnitatea puterii, ca de la sine ? Și ce resentiment să poarte împăratului Moutz-Hito și împărătesei Haruko, ambii fiindu-i în fond simpatici — le văzuse și pozele în Almanahul Gotha ! — ambii nefericiți, fiindcă n-aveau copii. După moartea prințului Sana-daru, care fusese înrudit cu casa imperială niponă, și putea aspira la tron, în lipsă de alți moș'tenitori, prințesa s-a gîndit cu reală simpatie la singurătatea mikadoului și a consoartei sale, ambii loviți de drama de a nu avea copii, ca și perechea princiară din București. Da, iată marea dramă ! și-a spus doamna. Căci, în lipsă de moștenitori legitimi, la tron, ce se fac popoarele ?

La rugăciunile anterioare, pentru capetele încoronate, prințesa a adăugat rugăciunile pentru progenituri, mulțimi de prințișori imperiali și regali, pe care-i știa numai după nume. N-a fost omis din acest pomelnic țareviciul Alexandr Alexandriei, alintat în mod impropriu Alioșa, și nici copilul acestuia, Nikolka, al cărui chip în medalion îl purta la gît. „Doamne, șoptea prințesa, dacă măcar Nikolka ar fi apărut, acest copil care n-a făcut nici un rău !” Cum se putea oare'ca cineva să dorească răul unui copil sau al părinților acestuia, auguștii părinți de care depindea lumea ? Sau se apropie sfîrșitul lumii ? Doamna nu putea accepta și se ruga.

De cîtva timp prințesa era totuși încredințată că va avea un copil.

Prorocirea despre sfîrșitul apropiat al lumii pusese în vînzoleală satele, care, necitînd gazete și nici depeșe diplomatice, n-aveau alt mijloc de-a afla de izbăvirea ultimă decît punîndu-se în mișcare către minăstirea Căldărușani. unde de cîtva timp fratele

Gheorghe arunca spre mulțimi vorbe înfricoșate :

— Veseliți-vă morți și -vă bucurați voi strămoși, căci pe voi cu adevărat vă izbăvi Hristos, vouă vă dete moșia cea dintâi, pământul din carele ați fost făcuți. Și raiul vi-J dete, căci vouă vă dărui viața cea de dincolo, fără sfârșit...

Lângă prispa fratelui Gheorghe, veneau în puhoai mulțimi de bătrâni, muieri, copii, schilozi, ca să-i asculte prorocirile și să se întremeze cu un cuvânt. Smintitul profetea însă intermitent, după toanele cerului de aprilie. Când un puhoi de oameni se retrăgea, nemulțumit de ceea ce auzise, venea altul, lacom să apuce câte ceva, apoi altul, care se retrăgea ducînd vorba mai departe. Cu un ultim puhoi a pătruns aproape de sfînt și baciul Șiclovăn. A auzit niște vorbe, fără nici un înțeles :

— Sculați-vă voi, ca să intrăm noi ! Căci răul carele este aici afară, în lumea strîmtă nu-l mai putem îndura. Că urgisiți sîntem, și bătuți, și risipiți în pulberi sub roata carului lui Anticrist...

Oamenii din jurul baciului au înțeles că nu li se va da pămînt, nici după război, și au rămas pe loc, posomorîți, neștiind încotro să mai apuce. Nici Șiclovăn n-avea ce alege din acele vorbe, după care nebunul s-a și retras, a stat închis în chilia lui cîteva ceasuri. Șiclovăn a rămas pe loc în mulțime, neștiind ce să mai facă. Venise să-l întrebe pe sfînt unde-i pierise aurul, iar acum sfîntul dispăruse. O babă i-a spus însă că uneori smintitul revenea între oameni, ședea cuminte pe prispă și povestea cu glas potolît despre sosirea aceluiași Anticrist, ca și cum faptul acelei apariții grozave s-ar fi petrecut atunci, sub ochii lui.

— El vine, spunea un 6m din mulțime, reluîndu-i sfîntului cuvintele, dar nu știi cînd. El e ca mine și ca dumneata, căci are chip de om, nu de cîine, nici de fiară sălbatică, ba chiar poartă surtuc, precum dumnealui. Bună ziua, omule ! zici, dar omul nu-ți răspunde, căci nu mai e cărare de la om la om, și nici de la vecin la vecin.

Ascultătorii s-au uitat în jur cu spaimă, căutînd

să identifice „omul cu surtuc”, s-au uitat o clipă la Șiclovan, apoi l-au lăsat în pace, căci Anticrist putea să aibă și alt veșmînt. Ceea ce pe oameni îi speria era „lipsa cărărilor”. Iată un lucru la care nimeni pînă atunci nu se gîndise, deși toți aveau cap, toți erau țărani. Cum avea să arate lumea dispărînd cărările și drumurile ? Încotro s-o mai apuci ? S-o iei așa, peste cîmp ? ! Dar și animalele, chiar sălbăticiuni de-ar fi fost, aveau drumuri ale lor, poteci, cărări, vecini de alte soiuri. Și păsările de asemeni. Acestea toate se mișcau după o rînduială. Cum adică să nu mai fie cărare de la om la om și de la vecin la vecin ? Sfîntul nu-i duminise. Omul care-i auzise vorbele povestea mai departe :

— Și-atuncea, după ce-1 cunoști pe cel rău care va veni ? Te uiți în jur și vezi codrii cu frunza căzută, mîn- cată de omidă. Și apele puturoase, bîhlite, pline de mîl și mormoloci. Și izvoarele lipsă. Și văzduhul puțin a pu- cioasă și-a stîrv. Și întunecime peste tot va fi, ca și cînd lumea și-ar trage căciula pe ochi, și frig, foarte frig. Și de mîncare nimica altceva decît făină de piatră și de fier. Și ce mai vezi ?... Vezi drumul de fier. O șină colo, alta hăt dincolo de pădurea aia, și omul la mijloc, între ele, legat de mîini și picioare, și auzi dintr-acolo cum ea vine gro- hăind, mare, neagră...

— Cine-i ea ?

— Mașinăria care vine pe drumul de fier.

Mai înainte de a se instala la Căldărușani, fratele Gheorghe văzuse drumul de fier, dar amintirea îi rămăsese tulbure în minte, ca într-o ceață. Nu mai știa bine ce văzuse. Povestind despre „drumul necuratului”, el lărgea liniile, îndepărtînd o șină dș cealaltă, ca-n Spania și în Rusia, unde drumul de fier era mai larg, ba și mai anapoda făcea, așezînd șinele pe cele două zări, aducînd să vină spre om, din convergența unui punct aerian, o mașină care înspăimînta lumea. El imita dihania, grohăind profetic. Apoi, ostenit, cădea la pămînt ca și mort, rămînînd așa ceasuri întregi. Cîte un pelerin îl uda cu apă, ca să-l învie. Acum, despre drumul de fier

povestea un alt om, care repeta cuvintele sfântului.

Baciul Șiclovan nu s-a lăsat impresionat de aceste cuvinte de groază. El călătorise și cu trenul și cu vaporul, și nu pățise nimic. Mașina cu vapori nu era un rău decât pentru proști. „— Dacă proștilor, și-a zis el, le e frică de țug, apoi să nu se suie în țug.” Prorocirea aceasta despre „țug” nu i-a inspirat încredere, a devenit brusc rezervat, s-a gândit să plece. Sosind la Căldărușani, baciul băgase de seamă că altă lume, lumea de condiție, nu se înghesuia să-l vadă pe sfânt decât așa, în trecere, ca pe o ciudățenie. Nici călugării de la mănăstire nu călcau pe la aceste adunări populare, în care mai ales muierile bătrâne îl ascultau pe nebun. Destul de îngroziți, monahii îi aduceau fratelui tainul de obște, retrăgându-se în grabă și lăsându-l în plata celui de sus. Cu atât mai puțin nu-l frecventa părintele Teofil. Șiclovan și-a zis că-i mai cuminte să se ducă să-l vadă pe părintele Teofil, un om luminat, fost episcop, acum în retragere, pe care-l cunoștea. S-a și dus, i-a sărutat mîna, a rămas cîteva clipe lângă sfinția-sa, printre alți oaspeți simandicoși. Părintele tocmai oferea vizitatorilor o explicație științifică a cazului, tălmăcind acele stări ale fratelui Gheorghe, într-un limbaj adecvat, din care baciul iar n-a ales mare lucru :

— După el, viitorul se compune din succesiuni de trecut și prezent, prăvălindu-se într-un timp fără fund. Dacă ar fi așa, cunoscînd trecutul și cunoscînd prezentul, am putea citi viitorul. Or nu-i așa, vă rog să mă credeți, spunea părintele Teofil, cu convingere. Nici unul dintre noi nu știm ce ne va aduce ziua de mîine, căci nu cunoaștem intențiile Celui etern. Tot ce știm este că această lume, care stă sub semnul accidentului, are un sfîrșit.

— E un excroc ? a întrebat cineva.

— O ! a protestat părintele Teofil. E un nefericit care vorbește-n dodii.

— Dar el cunoaște totuși unele încolțiri ale zilei de mîine, în bine sau în rău ! a obiectat același domn.

— Ce curaj este acela de a. profeți răul ?

— M-au impresionat totuși acele cuvinte despre un timp cînd nu va mai fi cărare de la om la om, a spus o doamnă.

— Ce vă mirați, stimată doamnă, cînd aceasta se știe! Căci va veni vremea cînd părinții cu copiii, frații cu frați, neam cu neam nu-și vor mai vorbi, și atunci cum vor fi toți aceștia lumea ?

Părintele Teofil s-a oprit însă, pentru a nu se angaja el însuși pe drumul profetiilor.

— Dar binele ? a mai întrebat cineva, o tînă ră frumoasă. Se pare că uneori acest biet frate Gheorghe ghicește ce va fi și-n bine.

Părintele Teofil a suris cu îngăduință spre tînă ră domnișoară :

— Ô, lucruri minime. El izbutește, e drept, să recunoască sexul puiului, numai atingînd oul. Asta-i pui, asta puică ! Sau sexul mielului numai privind oaia gravidă. Cine poate însă cunoaște ce va făta viitorul ? Părintele Teofil a privit în zare, dincolo de turlle mînaștirii, spre cerul tulbure : Toți privim acest pîntece umflat, diform, amenințător, care e ziua de azi.

Nici aici, Șiclovăn nu s-a ales cu ceva, și atunci baciul a hotărît să se întoarcă la sfînt și să aștepte lîngă pragul acestuia cît o fi și-o fi. N-a așteptat mult. Smintitul a ieșit

brusc afară și s-a uitat încruntat către lume. Nu vedea oamenii, dar, fără a-i privi, îi țintuia cu degetul pe unii, aruncându-le vorbe cumplite :

— Tu vei muri ! i-a spus unuia, și a trecut mai departe. Unei femei i-a spus : El nu se mai întoarce, degeaba îl aștepți. Oprindu-se în dreptul lui Șiclovan, care s-a speriat, i-a zis : Tu nu mai ai oi !

Sărmanii din jur l-au privit înfiorați pe Șiclovan, incluzându-l tagmei nenorociților bătuți de destin. El nu arăta a cioban, după haine părea un orășean, negustor avut, cum și era. Și-atunci cum de-i prorocise despre o pagubă în oi ? Mai potrivit ar fi fost ca nebunul să-i spună : „— O să-ți arză casele !” Dar nebunul atât i-a spus: „— Tu nu mai ai oi !”

Șiclovan s-a întors acasă noaptea, prin întuneric, iar băcița i-a întins o telegramă, primită din Crirfieia, care nu era o glumă. Oile lui, douăzeci și cinci de mii de oi, date în grija unui nepot, pe care-l chema tot Șiclovan, și tot Semproniu, fuseseră pierdute. Vestea neagră, expediată prin oficiul telegrafic din Krasnodar, venise fulger la București, via Viena. Cuvintele din telegramă izvorau de la acel nepot care semna Sempronie. Acesta îi scrisese sec : „Nu mai ai oi...”

Aflînd despre atentat, Sabin și-a trîmbițat entuziasmul :

— Va veni o eră a maselor, dragă Theo. Nea Tașcă avea dreptate, nu însă cum își închipuia el. Față de era precedentă, care avea o putere explozivă modestă, era maselor va fi cam ce e azi, față de pulberea neagră de pușcă, nitroglicerina lui Sobrero. Aceasta, e știut, dispune de o sălbatică forță distructivă, care îngrozește. Să se sperie proștii. În prezent, domnul Alfred Nobel a domesticit această forță, oferind-o lumii sub forma dinamitei.

XXIV

După atentatul de la Berlin, împotriva kaiserului, la Petersburg atmosfera a devenit încă și mai încordată, ca și cum s-ar fi tras asupra țarului. Unele persoane oficiale regretau faptul că, în urmă cu o săptămână, Curtea cu juri pusese în libertate pe Vera Zâsulici, care încercase o ispravă asemănătoare cu cea a studentului fanatic din Germania. Pentru mai multă siguranță, gărzile fuseseră dublate atât la Palatul de iarnă cât și la Peterhof. S-au luat măsuri speciale de pază la reședința țareviciului, care-și îngăduia prea ades gesturi necugetate : se plimba prin Capitală cu mâinile la spate și cu Nikolka după el. Lumea petersburgheză excludea posibilitatea ca cineva, vreun nebun, să tragă într-un copil (copilul trebuia lăsat să mai ' crească). Cel mai potrivit ar fi fost ca niște militari experimentați, chiar eroii războiului, să se ocupe cu paza familiei imperiale. Deja se prevedea pensionarea lui Tre- pov, actualul guvernator militar al Petersburgului, și înlocuirea lui cu altcineva, un specialist în* combaterea acțiunilor gen vendetta ; se vorbea de generalul Loris-Meli- kov, erou al războiului din Caucaz, Dacă Europa câștigase războiul pentru combaterea sultanilor, de ce nu l-ar fi câștigat și pe acela pentru salvarea propriilor capete încoronate. În fond, numai Franța era republică, dar și intransigenta Mariană era acum dispusă să cînte-n corul împăraților.

În noile condiții, generalul Iancu Ghica se mișca la Petersburg mult mai ușor, deși umoarea oficialilor era sumbră, aproape funebră. La Ministerul de Externe cineva, un inițiat în mistere, i-a șoptit generalului că-i foarte probabil ca pacea să se încheie în coadă de pește, ceea ce ar fi fost de dorit de toată lumea. „— Niște mici sacrificii trebuie'să facem toți, ca să fie pace !” i-a mai spus acel domn, recomandarea privind sacrificiile socotindu-se ca și acceptată.

Iancu Ghica ştia că la Berlin, la Viena, la Londra, ca şi la Petersburg erau în toi consultările oculte, după frumoasa expresie : „Se cloceşte ceva”. Diplomăţii reveniseră cu brio în scenă, în timp ce militarii făceau strajă pe străzi, pe posturi de vardişti. Se insinuase chiar ideea că armatele nu sînt bune la nimic, de vreme ce soarta unui teritoriu se decide pînă la urmă la o masă, în faţa unei hărţi minuţios desenate, aproape de care se află şi un bufet cu aperitive. Era notoriu că atracţia aperitivelor, bine condimentate, excită gustul tăieturilor care se exercită sec, fără vărsări de sînge, pe platourile de bunătăţi şi pe hartă. Iancu Ghica trăia spaima pentru bucăţica reprezentată pe hartă de ţara lui, intrată acum pe mîna unor cartografi invizibili, experţi în fabricarea unor ţări ajustate, compensate, comprimate, bine colorate. Operaţiile preliminare se făceau într-o desăvîrşită linişte — liniştea trebuitoare chirurgiei — deşi nu într-un singur cabinet, în mai multe, astfel încît pentru o chestiune sau alta pacientul era trimis cînd la Viena („— Asta la Viena !”), cînd la Berlin („— Asta se va rezolva abia la Berlin !”), cînd la Londra („— Asta la Londra !”). Unanimă era cererea de a se menţine liniştea ; unanim şi generalizat era avertismentul de a păşi în vîrfurile picioarelor, cu un deget dus la buze, ca în preajma sălilor de chirurgie, cînd se operează.

Un tulburent incorigibil, deşi aflat la distanţă, era Kogălniceanu, care submina starea de linişte precataleptică, din preajma Congresului de pace, bombardîndu-l pe Iancu Ghica cu telegrame fioroase. Fiecare telegramă cu instrucţiuni, primită de la Kogălniceanu era desfăcută de general cu imense precauţiuni, ca un colet conţinînd fulminat de mercur. Conu Mihalache nu lua în seamă noile circumstanţe, tonul care acum făcea muzica, el o ţinea drept ca glonte, ignorînd faptul că în diplomăţie se revenise la un dialog întortocheat, aproape normal. Ultima depeşă primită de la Bucureşti, din nou în chestiunea teritorială, din nou în chestiunea

articolului VIII, din nou în cheștiunea retragerii trupelor, i-a dat generalului fiori. Știa că nu poate transmite kneazului Gorceakov, ca-n iarnă, un asemenea document, și i-a cerut ministrului să-și modereze tonul :

„Persister a faire remettre une telle protestation remplie d’expressions et d’allusions violentes me paraît de la dernière imprudence. Il ne faut pas exasperer le colosse.”⁴³

A trimis la poștă acest text, dar peste câteva minute a mai adăugat o frază, pe care a expedit-o printr-un nou curier, ca întregire la primele :

„Je ne suis ni pour la violence ni pour le servilisme. Je suis pour une conduite ferme, énergique mais courtoise, digne et correcte.”⁴⁴

Iancu Ghica știa că în mod sigur conu Mihalache va face poza taurului înfuriat, și, pentru a preveni reacția ultraviolentă a ministrului său, a conceput încă o completare, pe care a expedit-o la poștă printr-un al treilea curier :

„Bref si je ne puis vous convaincre, si nous ne tom- bons pas d’accord pour cette ■ question de forme, comme je ne saurais me prêter à lire ou à remettre une telle protestation, je viens vous prier de bien vouloir aviser à mon rappel immédiat et d’envoyer une autre personne pour accomplir cette mission.”¹

Cel de-al treilea curier pe care Iancu Ghica îl

⁴³ „A persista să fie remis un asemenea peotest plin de expresii și aluzii violente. îmi pare a fi ultima imprudență. Nu trebuie exasperat colosul.”
⁴⁴corectă.”

trimisese la poștă era un finlandez, de curînd angajat pe postul celui de al doilea Oscar, valetul care dispăruse fără urmă, răpit de Ohrana. La întoarcere, finlandezul i-a adus conului Iancu gazetele proaspete. A deschis **Curierul de Petersburg** ■ și a rămas stupefiat : cu o zi în urmă, kaiserul Wilhelm fusese victima unui nou atentat. Europa împăraților se zguduia.

Din Berlin, Kogălniceanu primise încă un raport de la consulul Degrea, care se descurca destul de bine. De- grea fusese inițial handicapat de prestigiul lui Maiorescu, de relațiile pe care acesta le stabilise la Berlin. Cît timp fusese consul, Maiorescu se mișcase în lumea berlineză ca pește-n apă. Și totuși, Degrea era mai bun, ca diplomat, decît Maiorescu ; el vedea în spațiul german niște mișcări și niște prefaceri pe care profesorul de logică nu le-ar fi putut observa, din prea multa lui simpatie față de loc. Degrea scria :

„Prințul Bismarck nu joacă pe ziua de azi ci pe mîine. El a scos din dosare așa-numitul plan Kunckel, clasat în urmă cu un an, printre hîrtille moarte, cînd l-a scos la pensie și pe modestul lui autor, un umil funcționar de la secția cifru a Ministerului de Externe. Planul Kunckel prevede un marș german spre răsărit, pe direcția Orientul Apropiat—Orientul Mijlor ciu—Asia Anteriară—Asia Mare, **sub** forma unei invazii pașnice. Vor porni deci spre porturile asiatice cohorte de negustori blonzi, fabricanți de bere, șuruburi, șine de fier, locomotive, arme, cum și domni Cu mîinile înjouzunare care vor oferi credite. Cu orice preț, dar cu orice preț, britanicii vor fi dați afară din Orient. Se pregătesc și cîteva mari expediții științifice : geografice, arheologice, antropologice, filologice. Cînd nemții pun laba pe un subiect, nu-l mai lasă din gheare pînă nu-l epuizează. (Chiar mie mi s-a cerut colaborarea la o enciclopedie ae lingvistică

— cu ce credeți ? — cu un articol despre cuvintele turcești și persane din limba română !). Specialitatea nr. 1 a universităților germane va fi de aici înainte orientalistică. Se pregătește și un aflux popular (de masă). Țăranii săraci din Prusia și Pomerania vor fi îndemnați să-și părăsească pămînturile reci și sterpe, să-și ia lumea-n cap, ca să colonizeze (civilizeze) pămînturile fierbinți ale Orientului, și să se transforme în cultivatori de portocale și lămîi, începînd cu Do- brogea și isprăvind cu Pustiul Arabiei. (Numele domnului P.P. Carp, care ar vrea să colonizeze pămîn- iurile românești cu țărani germani, expedaîndu-i pe țărani români în America, face furori pe aici. Proiectul acesta este examinat cu toată atenția.) În privința unei eventuale concurențe, în cucerirea Asiei, imperiul german n-are bătaie de cap. Rusia e ca și strivită după acest război victorios. Austro-Ungaria e ca un șarpe boa care ar fi înghițit o turmă de bivoli. Durerile stomacale, crampele acestui imperiu îl vor face să crape. Anglia ? Despre Anglia vă voi vorbi mai tîrziu, în raportul

următor. Ca și despre Franța, care dacă nu se aliază urgent cu , Rusia e ca și moartă. ”

Conu Mihalache n-a retras și nici n-a moderat nota pe care Iancu Ghica trebuia s-o înmîneze cabinetului de la Petersburg, în schimb a adăugat, la final, un pasaj din scrisoarea-memcru către baronul Jomini, din 31 ianuarie, text vechi dar cu valoare nouă :

„Pentru ,a exista și a se menține, orice prietenie rezidă într-lun schimb constant de bune oficii și garanții de atașament și dezinteresare reciprocă. În ceea ce ne privește, ne-am manifestat în întregime prietenia față de Rusia. Este deci rîndul Rusiei de a ne ajuta acum și de , a înțelege că țările mici, nu mai puțin ca cele mari, își au propriile lor sentimente de conservare și de demnitate, că ele merg pînă la capătul datoriei pe care le-o impun aceste sentimente și că în sfîrșit, pentru o mare națiune, cum este a dumneavoastră, dragostea a cinci milioane de români, asigurarea că inimile și brațele lor vor fi totdeauna gata, valorează mai mult decît o biată bucată de pămînt”.

În cursul nopții, Rufino a încercat să sondeze din nou cerul cu luneta, n-a izbutit, apoi s-a așezat la masă și i-a scris lui Costi Aldea :

„Din păcate nu cunoaștem cauza. Nouă ne scapă explicația cauzală, înaintăm orb. înaintăm, dar nu pricepem ce se întîmplă în jur, nici sus, nici jos. Noi ne mișcăm într-o lume a efectelor, a căror pricină ne

depășește, căci se plasează fie deasupra capului nostru, în infinitul spațiului si(deral, fie sub picioarele noastre, în trecut, în infinitul timpului precedent, consumat. Sîntem legați spațial de stele, de pulsația lor vie, iar temporal de o istorie anterioară, încă vie, care ne respinge mereu în sus și înainte. Înaintarea noastră este de fapt o expulzare continuă. Tragem orbește, tot tragem, înhămați lanțului universal, care ne precede, ale cărui zale sîntem, care trece prin și peste noi, făcîndu-ne captivi întregului pe care-l pierdem din vederea noastră scurtă. Libertatea ? Avem libertatea erorii, poftim !, dar n-avem înțelegere."

Scriind „pofitim", Rufino a vărsat călimara. Catastrofa i-a dat și panică și furie, isprăvite ambele . într-o senzație umilitoare de neputință. „— Un fleac, poftim ! și-a spus Rufino, po'ate compromite pînă și un gînd." Se simțea la cheremul fleacurilor, acum prizonier petei de cerneală lățite pe hîrtie, care înecase rîndurile făcînd ilizibil scrisul. Trebuia să transcrie, dar mai întîi să se spele pe mîinil S-a spălat, s-a șters, dar nu s-a atins de balta neagră, în care-i sucombaseră ideile. A scris în continuare pe o filă nouă, trăgînd din cînd în cînd cu ochiul la balta neagră de alături, care-l amenința :

„între timp, în științe, copiem orb natura. în rău. Ne amăgim că tot copiînd-o o și înțelegem. Dar n-o înțelegem, să fi(e) lîmpede, imitația nu duce la nimic".

Din nou balta de cerneală îl amenința. Rufino s-a tras cu scrisul spre colțul mesei, ferindu-se de agresiunea lichidului care continua să curgă lent spre el. Furios, a dat să se ridice și să se mute în altă parte, dar a rămas pe loc ostentativ. Nu voia să piardă șirul ideilor. A scris mai departe :

„Noi dispunem doar de libertatea de a nu ne conforma legilor, de a nu le percepe măcar, grozăvindu-ne cînd izbutim să le sfruntăm, ca să întemeiem, ici și colo, o ordine provizorie a haosului, o toleranță dijn partea hazardului."

Absurdă era și pata de cerneală care tot curgea spre ei. Rufino voia să-și ducă la capăt ideea, orice s-ar fi în- tîmplat. Fenomenul fizic al unei bălți de cerneală în expansiune nu-l putea împiedica să-și formuleze un punct de vedere, mai 'ales cînd acel punct de vedere se referea la științele fizice, în mod expres la mecanică. Balta neagră avea o mișcare interțială care ar fi trebuit să se oprească pînă la urmă ca de la sine. Rufino a continuat :

„Să luăm ca exemplu de impas mecanica de azi, această știință atît de pacificată, a simplificărilor grosolane. În curînd, mecanica aceasta se va clasiciza, cu erorile ei cu ' tot. O vom depăși, desigur. Va apărea, e de presupus, o altă mecanică, la polul opus. Polul opus ne atrage, de pe acum, în toate disciplinele. Veți vedea, s-a zis cu unitatea ! Or, abandonarea unității și intrarea în diversitate este disoluție și moarte, cînd întregului i se întoarce spatele."Rufino a întors spatele bălții de cerneală și a continuat să scrie cu patimă :

„Va fi un nou cîmp al rătăcirilor, un alt cîmp orb. Acest pustiu al Arabiei nu va fi străbătut cu una cu două decît atunci cînd va năzări din nou la orizont unitatea ca un miraj. Nu va fi prea tîrziu ? De ce perpetua pendulare între o eroare nedepășită și între una nouă, care ne atrage cu făgăduința ei într-o și mai cuprinzătoare capcană ? Proporția acestei capcane se întinde sub ochii mei ca un imens hău negru. "

Expresia „hău negru" era precis legată de pata de cerneală, care fusese transportată în mintea cugetătorului, înlăuntrul căreia lucra. De acel hău negru din minte, Rufino se ferea, nu voia să-l atingă. A și scris :

„Ce doresc eu ? Un popas. Un dram de asceză în cunoaștere, ca să dobîndim, în sfîrșit, înțelegerea, ca să știm cum să pornim mai departe. De ce libertatea n-ar începe prin a fi un refuz ?"

Într-o clipă de reculegere, își ordonase gîndurile și Cerchez, fără însă a le nota :

— Să-i recunoști realului calitatea intrinsecă de a fi. Să nu-l mutilezi ! Aici n-au ce căuta plasele logice.

Dar pentru un lucru atît de simplu, și-a mai spus generalul, trebuia oare făcut un război ? Nu se putea ajunge la același rezultat, pe o altă cale ?Deși lumea părea ceva mai calmă, Brătianu nu se liniștise. Cînd armata română trecuse Dunărea, de fapt în noaptea premergătoare evenimentului, premierului îi albise

părul, în câteva ceasuri. La ziuă, s-a trezit cu părul alb. Nici un alt semn de bătrînețe, cum nici pleșuvia precoce a conului Mihalache nu indica bătrînețea, ci din nou rezultatul unui șoc emoțional. Acum, după război, mai ales după întoarcerea din turneul occidental, pe Brătianu îl teroriza alarma de a nu uita ceva, vreun lucru important. După întîmplarea cu domnișoara Soos, premierul nu mai suporta asemenea deraieri ale memoriei, pe care le socotea catastrofale. Era de vină oboseala, șirul de nopți fără somn, tensiunea perpetuă, dar Brătianu devenise suspicios, i se părea că cineva — un dușman exterior ! — atentează la tezaurul care fusese, pînă mai înainte cu o clipă, memoria lui. Lucrînd cu Carada, colaboratorul lui în materie de finanțe, premierul a tresărit, la un anume moment, dîndu-și seama că uitase o cifră :

— Poftim, iar am uitat o cifră !

— Sînt de vină imperiile — a strigat Carada, cu furie. Căci din cauza lor trebuie să ținem minte absolut tot, pînă la fleacuri.

— Aiurea ! a respins șeful. Sînt de vină eu.

De la un timp, pentru Brătianu uitarea însemna un atac la persoană. Acum din nou uitase ceva, o cifră, în chestiunea financiară. Or, în cazul imperiilor se uitau supra

-fețe. Imperiile erau cu geometria plană, capitalul cu algebră și curbele statistice. Imperiile lucrau cu realități moarte — cartografii, cronologii, arhondologii —, capitalul cu realități vii, actuale sau viitoare, niște realități dinamice, rebele, recalitrante, care nu intrau în nici un fel de forme.

— O, să vezi dumneata, a mai spus premierul, că ziua de mîine o să ne surprindă cu totul nepregătiți, dacă ne încăpățînăm a rămîne la fel ca ieri. Și mai apoi : Uită-te la statisticile astea ! — avea pe birou un vraf de statistici ale căror linii învîrtejite le resimțea în creieri. Poftim, a mai spus, curbele astea cresc aberant. Ele scapă cu totul previzibilului, ca și cum punctul din care emană s-ar plasa în necunoscut. Cum să mai poți anticipa asupra unei operațiuni financiare ? !

De la un timp, Brătianu se simțea smuls către un viitor nesigur, din fereastra căruia nu se mai vedea clar prezentul. Trecutul, plasat și mai înapoi, se încetoșa cu totul, sub un val gros de uitare. Sub această presiune, fofoșdabilă, omului politic îi era greu să mai discearnă ce-a fost ieri. „— Chiar, s-a întrebat o dată, ce ~~XXX~~^V a fost ieri ?” Și-a reamintit singur. Fusesse miercuri, nu data calendaristică o uitase, ci numele zilei, miercurea și vinerea premierul postea —, dar și-a reamintit grație faptului că-n aceste două zile de post mânca doar piine prăjită cu ceai de tei. Un amănunt culinar, antrenînd fiziologia, resuscitase memoria, care era, după cum se vedea, un act de trăire.

Altă dată, discutînd cu Ionel despre cei căzuți în război

cei mai mulți fiindu-i necunoscuți — premierul și-a amintit de clipa cînd a parcurs prima listă cu morți, transmisă după noaptea bătăliei de la Grivița. Un supliment la listă, o notiță volantă, s-a prelins atunci pe lîngă alte hîrtii și a căzut sub masa lui de lucru. Brătianu s-a aplecat s-o caute, iar Ionel, care nu dormea, l-a întrebat : „— Ce cauți?” „— Caut un om.” A vrut ulterior să-și amintească numele acelui om, dar n-a izbutit decît cu ajutorul lui Ionel. „— Nu-ți amintești cum îl chema pe tînărul acela, un sublocotenent mi se pare, pe care l-am descoperit mai tîrziu printre morți ?” „— Sublocotenentul Paciurea“, a răspuns prompt Ionel. „— Urma să fac o

vizită familiei !” și-a amintit Brătianu, cu regret. „— Dar ai scris o scrisoare de condoleanțe. Mi-ai dictat-o mie !” a mai spus Ionel.

De la o vreme, Ionel, care încă era copil, devenise principalul auxiliar al memoriei lui Brătianu. Din păcate, premierul nu-și putea lua cu el feciorul la congres — era prea mic ! —, dar se gîndea ca pentru unele chestiuni inefabile să apeleze telegrafic la memoria lui Ionel. Voia, simultan, să-i formeze băiatului memoria, să i-o facă activă și selectivă. I-a și spus, cu un sentiment de autodisculpare : „— Dragul meu, memoria nu-i o ladă de gunoi, să arunci tot în ea, orice inutilități.” Și exemplificînd : „— Kogălniceanu, spre exemplu, a scris în tinerețe un tratat despre limba țiganilor, pe bază de memorie. Ce-a auzit și el, în copilărie, pe la șatrele și de la slugile de pe moșia lui tă- ține-său. Se pare că lucrarea e proastă. Nimeni nu va putea învăța țigănește după cartea lui Kogălniceanu. Or, tu trebuie să procedezi altfel. Cînd ai de studiat o chestiune, dai memoria la o parte, ca și cum n-ai ști nimic.”

Așa voia să procedeze și-n chestiunea congresului, să se pregătească minuțios, ca și cum n-ar fi știut nimic despre România. Nu era cazul să procedeze atît de radical, cîtă vreme acolo, la Berlin, nu urma să fie singur. Cu memoria propriu-zisă îl avea alături pe conu Mihalache. Începuse să capete admirație față de minte'a-depoziț a colaboratorului său. Din nou voia să se concilieze eu el. Dar dacă în ceea ce-l privea, intervenea din nou vreun lapsus ? Brătianu și-a dus ambele mîini la tîmple. I-a spus lui Ionel :

— O forță îngrozitoare, care ne va trage fie înapoi, fie înainte, va fi de aici încolo uitarea. Apoi tresărînd : Cel mai rău, dragă, ar fi dacă n-am lua act că pe la noi, d-aici încolo, va curge altfel istoria.

în timpul marșurilor de noapte din aprilie, un soldat își pierduse baioneta. Posesorul n-a reclamat pierderea obiectului, care a fost totuși găsit, tot în cursul lui aprilie. În Monitorul Oficial a apărut peste puțin timp un anunț care avertiza :

„Deținătorul baionetei seria B 073739 este prevenit a veni s-o ridice de la sediul prefecturii Craiova, direct de la dl. Mărculescu. Contrar, obiectul se depune la Arsenalul Armatei

Tot din Berlin, unde se afla prezent pentru lucrările Congresului — care sta să înceapă — prințul Nigata i-a telegrafiat lui Radu Mihail :

„La conacul Sintești se află un oleandru părăsit, gata să se usuce. Rog trimiteți pe cineva să-l ude.”

Între timp, grație domnului Hasdeu, în rafturile ministrului de externe se strînseseră cîteva mii de documente, pentru Berlin, toate pendinte de problema litigioasă. Mitilineu izbutise să le claseze și să le ordoneze în dosare, muncind ca un hamal.

Văzînd această muniție, ministrul i-a spus hamalului :

— Împachetează-le, dragă, vreau să le iau cu mine la Berlin. Mîine plecăm.

— De ce să le împachetez ? a replicat hamalul. La congres vor fi inutile.

I-a și înmînat conului Mihalache o telegramă, prin care se notifica, din Berlin, că intervenția ministrului român de externe, în eventualitatea că ar fi admis să-și expună doleanțele, în cadrul înaltului conclav, nu va putea depăși două sute de cuvinte.

„Veți fi ascultați, se spunea în telegramă, dar nu auziți.”

La București, ici și colo, se uitaseră și anume obiecte, utilaje militare, vehicule. Astfel, în Grădina Episcopiei, peste drum de palatul din Centru, rămăsese abandonat un cupeu negru, cu doi vizitii care moțăiau liniștit, pe capră. Perechile care se plimbau prin grădină, printre arborii înfloriți, nu dădeau atenție echipajului care, fie aștepta pe cineva, fie fusese uitat de stăpîni. Căii își ronțăiau cuminți ovăzul, cu capul în traiste, din cînd în cînd, ori unul ori celălalt dintre vizitii îi adăpau, aducîndu-le apa cu o căldare de pînză cauciucată, de tip militar. Căldarea, care se plia pînă devenea plată, ar fi putut atrage atenția, dar n-a atras-o, pietonii își vedeau liniștiți de promenadă.

La fel, nu atrăsese nimănui luarea-aminte un domn tînar, care își bea apatic șvarțul la fereastra cafenelei din colțul grădinii, de unde se putea supraveghea cu înlesnire atît palatul princiar cît și cupeul aflat în repaos. Din cînd în cînd, totuși, acest domn ieșea din cafenea, ca să verifice starea cupeului și a cailor. Cupeul arăta ca o cutie neagră, lăcuită în exterior și capitonată în interior, semănînd cu un dric austriac, din cele recent achiziționate la București pentru pompele funebre. Vehiculul părea să prezinte destulă siguranță : ușile se încuiau semiautomat, ferestrele erau prevăzute dinspre interior cu perdelețe negre de satin, deși sticla era opacă. Trăgînd la o parte cînd o perdeă, cînd pe cealaltă, tînarul domn observa cu satisfacție, de

fiecare dată, că dincolo de sticlă nu se vede nimic. în interior, două banchete. O banchetă principală, cu pernele în piele neagră, și o banchetă mai îngustă și mai lungă, pentru trei persoane, dar fără perne, pentru însoțitori. Pasagerii însă lipseau. Aceștia ar fi trebuit să fie : prințul și prințesa — pe bancheta principală, și, pe cealaltă banchetă, un ofițer de gardă plus doi traducători — unul de română, unul de germană. Un al doilea cupeu, de aceeași formă, plasat tot în apropierea palatului, lângă biserica luterană, se prezenta ceva mai modest. Era cupeul pentru medic, un neamț, și pentru o infirmieră, tot o nordică, o doamnă spelbă, care ar fi trebuit s-o ajute pe principesă în lungul voiaj. În același cupeu, pe un taburet, mai era prevăzut și un gardian ras în cap, pe post de ordonanță a prințului. Ambele cupeuri urmau a fi precedate de un echipaj liber, un fel de docar, în care trebuiau să se înghesuie mai mulți ofițeri de pază, îmbrăcați în uniforme indistincte, fără semne de grad sau armă.

Deplasarea micului convoi ar fi urmat să se desfășoare noaptea, sub protecția a două sotnii de cavaleriști de gardă, după un itinerariu bine pus la punct. În timp ce alte trei echipaje similare, pornind de la palatul din Centru, s-ar fi îndreptat spre gara orașului — simu- lînd, pentru eventualii martori ! — călătoria pîrechii princiare pe drumul de fier, spre apus, celălalt convoi, care i-ar fi cuprins într-adevăr pe ostateci, ar fi ieșit sprinten și nestîngherit pe la Băneasa, îndreptîndu-se întins pe drumul răsăritului, către Rusia. Popasurile de etapă erau bine chibzuite, după un itinerariu pe care tînărul domn, care-și bea șvarțul, îl avea în buzunar. Mai întîi o scurtă oprire la un conac de pe Valea Buzăului, cumpărat de un interpus al antreprenorului Warşawski. Acest conac fusese evacuat de vechii proprietari, pus la dispoziția unor persoane cu pașaport străin, care așteptau zi și noapte oaspeți, cu samovarele clocotind pe masă. Apoi alt popas, pe valea Tutovei, la un alt conac,

încă și mai bine pus la punct, cu mulți cai de schimb. Pentru cel de al doilea popas, colonelul Tugenhold trimisese un om în inspecție, ca să ■ supravegheze stadiul pregătirilor și starea bivuacului. Mai departe urma a se evita Iașii, deși aici, dacă ar fi fost necesar, se putea conta pe asistența unui Roznovanu, vechi separatist, pe care șeful operației îl avea pe listă, ca rezervă. Se evita punctul Un- gheni. Trecerea peste Prut urma a se face mai la vale, cu debarcarea la o moșie a Moruzeștilor, aceiași Moruzești amestecați în afacerile tulburi dintre Poartă și Rusia, la începutul veacului.

Tînărului domn, consumator de șvatt, îi revenea totuși numai prima parte a afacerii, arestarea prințului și conducerea cupeului cu ostateci pînă la barieră. Restul operației nu-l privea, revenea unui subordonat minor, simplu cărăuș. Și acesta era prezent, își bea zilnic ceaiul la o altă locantă, de lîngă hotelul Brofft — și aceasta cu deschidere către palat, iar cînd individul dispărea, pentru micile necesități sau pentru alte somații, era înlocuit de un adolescent firav, cu părul bălai și cu ochii cenușii. Băietanul adresa din cînd în cînd matroanei de la tej-. ghea o întrebare aparent fără sens, stupidă și automatică asemenea unui tic verbal :

— *Madame, je vous en prie, est-ce que vous avez, par hazard, des brioches à la confiture de griottes ?*

— *Non Monsieur, nous n'en avons pas.*⁴⁵

Aceasta semnifica : se află perechea princiară în palat ? Colonelul Tugenhold fusese, împotriva acestei parole : dacă totuși, într-o bună zi, cineva din personalul locantei i-ar fi oferit clientului melancolic o brioadă cu dulceață de vișine ? Ce s-ar fi

45 — **Doamnă, vă rog, nu aveți cumva din întîmplare
brioadă
cu dulceață de vișine ?
Nu, domnule.**

întîmplat, se declanșa prematur acțiunea ?
Colonelul a primit totuși- asigurări că nimeni în
acea locantă nu-i putea oferi clientului eu pricina
brioși cu dulceață de vișine, o prăjitură care nu era
agreată la București, fiindcă nici nu exista.

— Exclus să se întîmple vreo încurcătură ! i s-a
spus.

— Dacă totuși...

— Exclus !

Df.-pt urmare, în acel punct, la locanta de lîngă
hotelul Brofft, lucrurile se desfășurau normal, cînd
unul, cînd altul dintre cei doi clienți, adresau
matroanei de la teighea întrebarea cuvenită :

Madame, je vous en prie, est-ce que vous avez, par hazard... Apoi răspunsul ; apoi, mai târziu, sumar, eliptic :

— ***Pas de brioches ?***

— ***Pas.*** i

Lucrurile se desfășurau normal și-n celălalt punct, la cafeneaua de lângă Grădina Episcopiei, unde tânărul domn își consuma impasibil șvarțul, supraveghind palatul gol, cupeul gol. /

Pînă cînd, într-o bună zi, cupeu și supraveghetori au dispărut, ca și cînd n-ar fi fost.

— ***Pas de brioches ?***

■ — ***Pas.***

Venise brusc căldura, căldurile albe de vară. Pămîntul suna din nou ca o tobă. Tot brusc, armatele imperiale au dispărut într-un zori de zi din jurul Bucureștilor. Cînd o mahalagioaică, dinspre Pantelimon, trezindu-se cu noaptea-n cap, a ieșit pe prispă să arunce afară gunoiul, n-a mai văzut scara de la Tiila. Nici militarul cu ochean, care se tot chiora, din zori în seară, peste curțile mahalagiilor, nu mai era. Se făcuse nevăzut și acel militar cocoțat în turlă, care-i nedumerise pe oamenii de jos încît aceștia își dădeau ghionturi și se întrebau unii pe alții, cu uimire : „— Ce vede, nene, ăla ? Ce tot vede ? ! Ne numără îmbucăturile ?”

Dispăruse scara, dispăruse omul cu ochean, dar văzduhul încă mai vuia spre răsărit. Muierea a lăsat pe prispă fârașul cu gunoi — nu se cuvenea să privești spre soare-răsare ținînd gunoi în mînă ! — și s-a întors slobod într-acolo, spre zarea de unde venea vuietul, pu-nîndu-și o palmă streășină la ochi. Drumul soarelui era întunecat de trîmbe de colb, un colb care se tot retrăgea, pe măsură ce aurul sfîntului soare inunda cerul de vară.

Recruții își continuau instrucția, dar în regim normal. S-a revenit la temele anterioare, sărite din cauza evenimentelor, deschizându-se aceeași cărțuție, la paginile și paragrafele omise cu o lună în urmă :

ÎNTREBARE -.*Sîmbăta, ce îngrijire de curățenie trebuie să aibă soldații ?*

RĂSPUNS :*Sîmbăta, în cursul zilei, ei scutură înve-*

litorile și bat saltelele, spală mesele și băncile, lustruiesc curelele, curăță armele și rînduiesc toate efectele lor cu cea mai mare priveghere, pentru inspecțiunea de a doua zi.

Nu era însă zi de sîmbătă, recruții se aflau de o lună sub cerul liber, nici urmă de învelitori și saltele, nici de mese și bănci.

ÎNTREBARE :*Cefac în adaos soldații în întîia sîm*
bătă a fiecărei luni ?

RĂSPUNS :*Soldații spală geamurile și pe dinăun*
tru, și pe dinafară."

Nici urmă de cazarmă, nici de geamuri ; doar geamurile cerului.

*

în acalmia cosmică de după răsturnarea primăverii în vară, pe luciul apei răsăriseră niște boboci de. rață sălbatecă. Soarele era curat, crescuse spre nămiezi, se ținea singur în văzduh ; sub fulgerele lui albe lumea huzurea.

Abia ieșiți din ouă, bobocii aurii de rață pluteau ca de la sine pe apă. Nu-și dădeau seama că vîslesc, nici fluxul apei nu-și dădea seama că-i poartă, ca de la sine. Bobocii de rață vedeau întîia oară lumea curgătoare a fluviului, fără a ști că se află de mult în ea, că sînt vechi — prin rățoi și prin rață, dar și noi — prin ouăle din care părinții ieșiseră, și tot așa înapoi, în susul apei și al timpului, pînă la ultimele nou-născute stele, din săptămîna precedentă, cu care bobocii de rață sălbatecă erau contemporani. **Ei** erau noi, dar aproape maturi. Maturi prin felul cum vîsleau, cu exuberanță, cu neputința stăpînirii de sine, de care nu răspundeau. Cum nu erau părinții lor, rățoiul **și** rața, care vîsleau cumpănit, veghind cu ochii vigili cîrdul vesel de boboci.

O muscă, la fel de inocentă ca și bobocii, a fost urmărită de trei dintre aceștia, din clipa cînd a apărut la orizont. Soarele era sus de tot și rămăsese-n loc. Jocul a ținut mult, cele trei rătuște s-au lăsat trase ca pe ață de infima zburătoare, aceasta la rîndu-i s-a lăsat captivată de hîr- joană, pînă cînd a dispărut, ca și cum n-ar fi fost, într-o gușă aurie, gușa unui boboc care avea să ajungă rățoi, pînă-n toamnă.

Rățoiul tată măcăia, satisfăcut de ispravă, ca și cum el ar fi înghițit musca.

După internarea Păunei la Mînăstirea, acasă au continuat a-i sosi scrisori, din țară și din străinătate, note de plată de la furnizori de rochii și bijuterii, ba chiar și un superb buchet de crini de seră, de ziua ei. La aceeași adresă și în aceeași zi a sosit, printr-un comisioner, un important colet pentru Parva, trimis de o foarte simandicoasă casă de modă.

Anexat coletului era și un plic cuprinzând o misivă scrisă în limbaj comercial :

***„Stimate Domn,
fracul alăturat, achitat cu generozitate de
Dvs., vă așteaptă de un an. Socotind că vă
este de trebuință, vi-l expediem la adresa
indicată, deși n-ați mai trecut pe la noi
pentru ultima probă.”***

În cutia de carton, pe care jupîneasa a desfăcut-o, se afla într-adevăr un frac violet, avînd atașată transversal, peste umeri, o eșarfă de mătase din care ar fi trebuit să fie răsucită cravata. Cravata era albă. Ca pentru nuntă.

SFÎRȘIT¹ „Inscripții lacunare, inviolabile : „Cine le atinge moare”. Lipsea, Viena, Iași, București, Cotu Argeșului, Odaile, Islaz, Bechet, Corabia, Plevna, Grivița.

³ — Este de datoria mea, fiindcă-ți sînt mamă, să te previn asupra unor chestiuni pe care totdeauna le-ai ignorat.

² „Principiile unei critici istorice loiale ar pretinde ca analele paralele ale Rusiei și României să se pună mutual în lumină. Unele patimi și o pretinsă rațiune de stat vor să existe conflict în loc de sprijin reciproc. Fie ; să cercetăm de care parte se află imparțialitatea, de care parte sinceritatea, în materie istorică, este în suferință.”¹¹

¹ „Oraș, reședință administrativă, centru economic și comercial.”

² „Nu sînt nici pentru violență, nici pentru servilism. Sînt pentru o conduită fermă, energică dar curtenitoare, demnă și

³ „Scurt, dacă nu pot să vă conving, dacă nu cădem de acord asupra acestei chestiuni de formă, de înaltă importanță, cum eu n-aș putea să mă pretez să citeșc sau să înmînez un asemenea protest, vin a vă ruga să binevoiți a aviza retragerea mea imediată și trimiterea

unei alte persoane care, să poată îndeplini această misiune.**

¹ —¹ - Brișe ?

— Nu.